

PRELUVIANTARE

*In memoria părinților mei—  
Ana și preotul Alexandru Popovschi.*

## PRECVĂNTARE.

Ideea unui studiu privitor la istoria bisericii din Basarabia a fost exprimată pentru întâia oară în 1904, la adunarea generală din 8 april. a „Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, când s'a luat hotărârea „să se întocmească până la adunarea lunară din maiu un program de istorie a eparhiei Chișinăului”. Ca motiv pentru întreprinderea acestei lucrări s'a invocat centenarul înființării eparhiei basarabene—eveniment ce urmă să aibă loc în 1913. Hotărârea luată, n'a fost însă îndeplinită decât în parte: cu ajutorul unor membri ai Societății s'a descris, foarte amănunțit, viața și activitatea arhiepiscopilor ce au ocupat scaunul episcopal din Basarabia în cursul veacului trecut (1813—1917), deasemenea s'a adunat mult material cu privire la diferite laturi și așezăminte ale eparhiei Chișinăului.

În 1917 izbucnește marea revoluție din Rusia, care pornind în imperiul țarist o mișcare uriașă cu scopul de a clădi o viață nouă, a aruncat o lumină neobișnuită asupra întregului trecut al acestui imperiu, între altele — și asupra vieții lui bisericești. Sub această umbră s'a putut constata că viața bisericii ruse, în cursul veacului trecut, prezintă un ciclu de fapte ce s'au dezvoltat treptat și consecvent, și, și-au găsit sfârșitul logic și inevitabil odată cu prăbușirea întregului imperiu țarist. Scoțând în relief momentele mai importante ale trecutului, marea revoluție a nlesnit mult, în felul acesta, nu numai cunoașterea mai exactă a faptelor, dar și precizarea rostului lor istoric. E vădit că n'asemenea împrejurări ne putem da seama, mai ușor ca oricând, și de evenimentele petrecute în viața bisericească din Basarabia, ce aparține astăzi pe deplin istoriei, și a le expune în legătura lor firească potrivit cu mersul vieții, arătându-le și însemnătatea istorică.

Considerațiunile mai sus arătate au determinat și limitele cronologice ale lucrării. „Istoria Bisericii din Basarabia” cuprinde timpul dela 1813, data înființării eparhiei Chișinăului — până la 1917, când a izbucnit marea revoluție rusă. Vremea dela începutul revoluției și până la unirea Basarabiei cu România (mart 1917—mart 1918) nu intră în cadrele lucrării de față, fiind o epocă ce

aparține mai mult prezentului și, deci, neputând fi încă cercetată cu obiectivitatea cuvenită.

Lucrarea e împărțită în patru perioade. I-a. — „Organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului. — Inceputul regimului național-ortodox în Biserica din Basarabia” (1813—1855); II-a. — „Epoca marilor reforme în Rusia și dezvoltarea vieții eparhiale în Basarabia” (1856—1881); III-a. — „Eparhia Chișinăului sub regimul Pobiedonosțev” (1882—1904); IV-a. — „Descompunerea vieții eparhiale din Basarabia” (1905—1917).

La începutul lucrării, într-o scurtă introducere, s'a descris starea bisericească din Basarabia în ajunul răpirii ei de către Ruși. Iar la sfârșitul ei, s'a dat câteva spițe genealogice ale unor familii mai vechi de preoți basarabeni, precum și două acte privilegiate la marele ctitor, boierul basarabean Mihalcea Hâncu.

Ideea principală, pusă la baza lucrării, este că eparhia Chișinăului s'a dezvoltat sub influența hotărtoare a bisericii din Rusia. Potrivit cu această idee, viața bisericii din Basarabia este urmărită în lucrarea de față în strânsă legătură cu biserica din Rusia, sub a cărei cârmă s'a dezvoltat eparhia Chișinăului. În acest scop, la începutul fiecărei perioade, înainte de a se trece la expunerea faptelor din istoria eparhiei, s'a făcut o scurtă caracteristică a stării bisericii ruse în perioada ce urmă a fi cercetată. Totodată, socotind că munca mai însemnată în eparhie a fost depusă de preoți, activitatea clerului a fost urmărită cu deosebit interes, scoțându-se în relief faptele mai importante și persoanele mai valoroase.

Atât în descrierea faptelor cât și'n apretierea lor, m'am ostenit să fiu cât se poate mai obiectiv și cred că nu se va găsi în lucrare o singură afirmațiune care să nu aibă temeiul în acte și documente.

La alcătuirea studiului m'am folosit de multe și variate materiale. Izvorul cel mai bogat l-am găsit în numeroasele (20) volume de cercetări și studii publicate de „Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Basarabia” în cursul anilor 1909—1930. Cuprinzând toate ramurile vieții eparhiale, lucrările Societății au scos la lumină o mulțime de acte din arhivele locale, alcătuind, într'adevăr, un monument de preț al muncii neobosite depusă de membrii Societății pe ogorul istoric-bisericesc. Sunt, totuși, nevoit să mărturisesc că acest material este cu totul neldestulător. Pe lângă că publicațiunile Societății conțin un noian de amănunte coplesitoare, uneori

lipsite de orice valoare pentru istorie, diferite ramuri ale vieții eparhiale sunt, cu toate acestea, insuficient studiate (congresele eparhiale), altele interpretate unilateral („răscolul” și misiunea antischismatică). E de prisos să adăugăm că publicațiunile, prin felul lor de a concepe viața eparhială a Basarabiei din trecut, nu corespund de loc cu ideile fundamentale ale lucrării de față.

Un alt izvor constă în mulțimea de articole și studii, mai mult sau mai puțin temeinice, deasemenea și în diferite dări de seamă privitoare la activitatea mai multor așezăminte eparhiale, toate publicate în revista eparhiei Chișinăului—în care se oglindește viața bisericească locală. Multe fapte și informațiuni prețioase au fost luate din Analele Academiei Române, din lucrările 4-lor prof. N. Iorga, Petre V. Haneș, pr. N. Stoicov, din revista sinodală „Biserica Ortodoxă Română”, din arhivele locale.

Am avut la dispoziție foarte interesante amintiri, declarații și mărturii, de tot felul, în manuscrise, dela unii reprezentanți ai clerului basarabean cum și dela alte persoane cunoscătoare ale trecutului bisericesc din Basarabia.

Pentru caracterizarea vieții bisericești din Rusia s'a găsit un bogat material în dările de seamă ale oberprocurorilor sinodali, în revista sinodală — „Терговля Вѣдомости”—precum și în alte tipărituri sinodale, în revistele Acalemiilor spirituale, în câteva reviste laice, precum și în unele lucrări și studii istorice. Informațiuni de foarte mare valoare istorică am găsit în unele publicațiuni de curând apărute în străinătate. Aproape toate aceste izvoare sunt arătate în „Prescurtările” ce urmează.

Cu toată varietatea materialului pe care l-am avut la îndemână, lucrarea de față—recunosc—nu e lipsită de neajunsuri și lacune. Astfel, majoritatea datelor culese din arhive de către alți autori n'a fost verificată după originale, cu toate că ar fi fost necesară o asemenea revizuire. În multe chestiuni, mai cu seamă în acele privitoare la raporturile dintre eparhia Chișinăului și organele Centrale (Sinodul, Ministerele), am fost nevoit să mă limitez la informațiuni lăturănice, întru cât izvoarele originale și arhivele centrale mi-au fost inaccesibile.

Un alt neajuns e acela că lucrarea a ieșit voluminoasă. În privința aceasta însă, n'aș putea a luce altă scuză decât vorba cunoscută: n'am avut timp în neajuns să o fac mai concentrată.

Ținând seamă de lacunele și defectele relevate, nu socot cartea de față decât ca o simplă încercare de a reda mersul vieții bisericești din eparhia Chișinăului și al desfășurării faptelor, într-o legătură și consecvență pe care le cere istoria, și voua fi pe deplin satisfăcut dacă această încercare va servi de imbold altor cercetători pentru a studia trecutul bisericesc al Basarabiei, atât de interesant și instructiv.

Înainte de a încheia această precuvântare, țin să aduc mulțumirile mele cele mai călduroase tuturor acelor care m'au ajutat, într'un fel sau altul, la alcătuirea acestei lucrări. În primul rând—preoților Alex. Baltaga, Const. Popovici, Nicolae Lașcov, Mihail Ceachir, Vasile Humă, Ieremia Ciocan, Ion Bollean, ș. a.—care mi-au venit în ajutor cu prețioase informațiuni, scrise și verbale; deasemenea și d-lor profesori Const. Tomescu, Ilie Tocan, L. T. Boga, pr. S. Bejan, care mi-au pus la dispoziție arhivele locale; precum și d-lor V. L. Lașcov și E. I. Neaga pentru informațiunile lor interesante.

Cu deosebită plăcere aduc mulțumirile cele mai afectuoase d-lui Iosif M. Parhomovici, fostul meu profesor. Păstrând în memoria sa multe fapte din trecut, al căror martor a fost, acest venerabil bătrân mi-a pus la dispoziție multe amănunte importante, ce nu și-au găsit locul în publicațiunile Societ. Ist.-Arh. Bis. Lucrările tipărite de d-l Parhomovici constituie, în unele privinți, baza studiului de față. Tot dela d-sa mi-a venit și indemnul pentru alcătuirea acestuia.

Cartea s'a tipărit sub devotata îngrijire a prietenului meu Traian Lăzărescu, consilier la Curtea de Apel din Chișinău. Cărțurar înăscut, având și un deosebit interes pentru trecutul provinciei dintre Prut și Nistru, de care este apropiat sufletește prin vechi legături de familie, d-sa mi-a dat sfaturi și îndrumări prețioase, necesare definitivei redactării a lucrării, pentru care li rămân recunoscător.

În sfârșit, țin să relev că lucrarea n'ar fi văzut lumina tiparului, cu toată stăruința mea și cu tot sprijinul obținut dela prietenii și cunoscuții, dacă n'aș fi avut concursul binevoitor al Comitetului de conducere al Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău.

## PRESCURTĂRI

1. *Arhim. V. Palu.* — Arhimandrit Visarion Puiu. „Pregătirea clerului în țările române”. București. 1912.
2. *Arh. Cons.* „*Cond. Inst.*”, „*Form. Inst.*” — Arhiva Consistorului din Chișinău. „Condica de formele înștiințării”; „Condica formelor”; „Condica înștiințărilor”; „Formele înștiințării”. 1812, din ținut. Lăpușna, Orhei, Hotin, Iași, Soroca, din oraș Acherman, Căușeni, Bender, Ismail și Chilia și ținuturile lor. (Registre bisericești cu informațiuni privitoare la clerici).
3. „*Arh. p. št. și ref. soc.*” — „Arhiva pentru știința și reforma socială”. București. (Revistă).
4. *Варсовъ* în „*Хр. Чт.*” — Т. Гарсовъ. „Святѣйшій Синодъ въ царствованіе Екатерины II Павла I и Александра I; — „Святѣйшій Синодъ во время Министерства Духовныхъ дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія”, în rev. „Христианское Чтеніе” 1895, I. — „Святѣйшій Синодъ въ царствованіе Императора Николая I”, în rev. „Христ Чт.” 1895, II.
5. „*Бес. Арх. Ком.*” — „Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной комисіи”. V. v. I, II, III. 1900, 1902, 1907.
6. „*Бог. вѣст.*” — „Богословскій Вѣстникъ” (Rev. Acad. spir. din Moscova).
7. *Вълявскій.* — Ф. Вълявскій. „О реформѣ духовной школы”. ч. I и II. 1907.
8. *Кассо.* — Л. А. Кассо. „Россія на Дунаѣ и образованіе Бессарабской области”. 1913.
9. *Чеховскій.* — В. Чеховскій „Кіевскій Митрополитъ Гавріилъ Ванулеско-Водоян (1779—1803 г. г.)”. 1905.
10. *Чеховъ.* — Н. В. Чеховъ. „Народное образованіе въ Россіи”. 1912. (Din seria: „Педагогическая Академія” подъ общ. ред. проф. Алекс. И. Нечаева).
11. *Кн. Жеваховъ* „*Воспоминанія*”. — „Воспоминанія” Товарища Оберпрокурора Св. Синода Князя Н. Д. Жевахова. Первый томъ: Сент. 1915—Мартъ 1917. Изд. 1923 — Второй томъ: Мартъ 1917—Янв. 1920. Изд. 1925.
12. *Котовичъ* în „*Хр. Чт.*” — Алексій Котовичъ. „Черты и условия развитія русской богословской мысли въ эпоху Николая I” în rev. „Христ Чт.” 1906, XII.

1. Din considerațiuni tehnice, titlurile multor lucrări utilizate în carte sunt prescurtate după cum urmează.

13. *Еп. Арсеній*. — Арсеній, еп. Псковскій „Исследованія и монографіи по исторіи Молдавской Церкви“. 1904.
14. „*Ep. Isaachie*“ — I. M. Parhomovici, „Episcopul Isaachie și activitatea lui în eparhia Chișinăului“. 1927.
15. *Ep. Melchisedec*. „*Chron. Huș*“. *Ap.* — „Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire“. Appendice la „Chronica Hușilor“. Episcop Melchisedec. 1869.
16. *Ep. Melchisedec*. „*Lipov.*“ — Ep. Melchisedec. „Lipovenismul“ adică schismaticii sau răscolnicii și ereticii rusești după autori ruși și izvoare naționale române de Episcopul Dunăreide-jos Melchisedec. 1871.
17. „*Ev. Вѣст.*“ — „Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости“ (Rev. Eparhiei Chișinăului).
18. *E. P.* „*Рус. раск. и законодат.*“ — E. P. „Русскій расколъ и законодательство“ în rev. „Вѣст. Евр.“ 1880, IV.
19. *Erbeceanu*. „*Mitr. Mold.*“ — Const. Erbeceanu. „Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei“. București. 1888.
20. *Erbeceanu*. „*Sem. Veniamin*“. — Const. Erbeceanu. „Istoricul Seminarului Veniamin din măn. Socola“. 1885.
21. *Frațiman*. — I. Frațiman. „Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilaviei (Brăila)“. 1923.
22. *Furtună*. — D. Furtună. „Preoțimea românească în sec. al XVIII-lea, starea ei culturală și materială“. Vălenii-de-Munte. 1915.
23. *Гилларовъ* — Н. Гилларовъ-Платоновъ. „Изъ пережитаго. Автобиографическія воспоминанія“. ч I в II. 1886.
24. *Haneș*. — Petre V. Haneș. „Scriitorii Basarabeni“. 1920.
25. „*Христ. Чит.*“ — „Храстіяское Чтеніе“, (Rev. Acad. spir. din Petrograd).
26. *Iorga*. „*Bas. N.*“ — N. Iorga. „Basarabia Noastră“. 1912.
27. *Iorga*. „*Bis. Rom.*“ — N. Iorga. „Istoria Bisericii Românești“. 1908. V.v. I—II.
28. *Iorga*. „*Lit. Rom. în v. XVIII*“. — N. Iorga. „Istoria Literaturii Române în secolul al XVIII-lea“. 1901. v. v. I—II.
29. *Жмакинъ*. — Прот. В. Жмакинъ „Митрополитъ Гавриилъ Бодолинъ“ în rev. „Русскій Архивъ“ 1898, XI—XII.
30. „*L'autocratie Russe*“. — „L'autocratie Russe. Constantin Pobiedonostsev, Procureur Général du Saint-Synode. Mémoires politiques, correspondance officielle et documents inédits relatifs à l'histoire du règne de l'empereur Alexandre III de Russie (1881—1894)“. Paris. 1927.
31. *Лотоцкій*. „*Дух. Сем.*“ — П. Лотоцкій. „Исторія Кишиневской Духовной Семинаріи“. Chișinău. 1913.
32. *Лотоцкій*. „*Списокъ*“ — П. А. Лотоцкій. „Списокъ и краткія біографіи окончившахъ полный курсъ Кишиневской Духовной Семинаріи за сто лѣтъ ея существованія“, Chișinău 1913.

33. *Милюковъ*. — П. Милюковъ. „Очерки по исторіи русской культуры“. Ч I — II 1889.
34. „*Misc. d. Balta*“. — N. Popovschi. „Miscarea dela Balta sau inocentismul in Basarabia“. Chişinău. 1926.
35. „*H. O.*“ — „Наше Объединеніе“. Духовно-нравственный, политическій, экономическій и литературный журналъ“. (Revistă).
36. „*Обзоръ*“... — „Обзоръ дѣятельности Православнаго Вѣроисповѣданія за время царствованія Императора Александра III“. 1901. Изд. Св. Синода.
37. „*Отч. оберпр.*“ „Отчетъ оберпрокурора Св. Синода“ din difer. ani.
38. „*Памяти*“... — „Памяти императора Александра III“. 1894.
39. *Папковъ* — А. Папковъ. „Церковно-общественные вопросы въ эпоху царя-Освободителя“. 1902.
40. „*Письма*“ — „Письма Побѣдоносцева къ Александру III“. „Новая Москва“. 1925—1926. Т. т. I—II.
41. *Покровский* — М. Н. Покровскій. „Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ“. Т. т. I—V. 1911—1912.
42. *Пругавинъ*. „*Раск. и бюр.*“ in „*B. Евр.*“ — А. Пругавинъ. „Расколъ и бюрократія“ in rev. „Вѣстникъ Европы“. 1909, X, XI.
43. *Пругавинъ*. „*Старообрядч. слово*“ in „*Вост. Евр.*“ — А. С. Пругавинъ. „Старообрядчество во второй половинѣ XIX в. Очерки изъ новѣйшей исторіи раскола“. М. 1904. in rev. „Вѣстникъ Европ.“ 1904, IX.
44. *Prot. Dumbravă*. — Protoicreul Th. Dumbravă. „Biserica Ortodoxă sau despre Lipovenii ortodoxi“. 1929.
45. *П. С. З.* — Полное Собраніе Законовъ Россійской Имперіи
46. *Пуришкевичъ*. — „Материалы, собраныя гласнымъ Бессарабскаго Губернскаго Земства Митрофаномъ Васильевичемъ Пуришкевичемъ о земляхъ, находящихся въ Бессарабской губерніи, именующихся преклоненными святымъ мѣстамъ на востокъ“. v. v. I—IV, 1908—1909.
47. „*Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.*“ — „Revista Istorico-Arheologică Bisericească din Chişinău“. V. v. XV—XX.
48. „*Rom. in Basar.*“ — N. Popovschi. „Românismul in Basarabia şi unirea“, in „Viaţa Românească.“ (revistă) 1922.
49. „*Sc. inform.*“ — I. M. Parhomovici. „Scurte informaţiuni despre arhiepiscopul eparchiei Chişinăului şi Hotinului. Arhiepiscopul Platon şi Arhiepiscopul Anastasie“. 1929.
50. *Стадницікѣй*. — А. Стадницікѣй. „Гавриилъ Балуцеско Бодои. Экзархъ Молдо-Влахійскій (1808-1812, и Митрополитъ Кишиневскій (1813—1821)“. 1894.



51. *Стадницькій „Румичи“*... — А. Стадницькій. „Румины, получившіе образование въ русскихъ духовно-учебныхъ заведеніяхъ“. 1891.
52. *Стойковъ*. — Свящ. Н. Стойковъ. „Православное приходское духовенство Бессарабіи. (1812—1912)“. 1911.
53. „*Studii nouă*“... in „*V. R.*“ — N. Popovschi. „*Studii nouă asupra trecutului Basarabiei*“, in „*V. Rom.*“ 1924, IV, V.
54. *Сухомлиновъ* — М. И. Сухомлиновъ. „Исслѣдованія и статьи по русской литературѣ и просвѣщенію“ Т. т. I—II. 1889.
55. *Сучеванъ*. — В. П. Сучеванъ. „Краткій историческій очеркъ Кишиневскаго Епархіальнаго Женскаго училища за 60 лѣтъ его существованія. 1864—1914“. 1815.
56. *Шильдеръ*. — Н. К. Шильдеръ. — „Императоръ Александръ I“. V. v. I—IV. 1904.
57. *Татищевъ*. — С. С. Татищевъ. „Императоръ Александръ II. Его жизнь и царствованіе“. Т. I—II. 1903.
58. „*Держ. Вѣд.*“ — „Церковныя Вѣдомости“ (*Revista sinodală*).
59. „*Ц. Вѣст.*“ — „Церковный Вѣстникъ“ (*Revista*).
60. *Титиновъ*. — Б. В. Титиновъ. „Духовная школа въ Россіи въ XIX столѣтіи“. Т. I—II.
61. „*Труды*“ — „Труды“ Бессарабскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества“. Т. т. I—XIV.
62. *Верховской*. — Проф. П. Верховской. „Очерки по исторіи русской церкви въ XVIII и XIX ст.“ Вып. I Варшава. 1912.
63. „*Вѣст. Е-р.*“ — „Вѣстникъ Европы“ (*Rev.*).
64. *Знаменскій*. — Проф. П. Знаменскій. „Исторія Русской Церкви“. 1896

## INTRODUCERE.

### VIEȚA BISERICESCĂ - RELIGIOASĂ ÎN BASARABIA ÎN AJUNUL ANEXĂRII EI DE CĂTRE RUȘI.

#### I.

Până la 1812, în ajunul anexării Basarabiei de către Ruși, această provincie, în multe privințe, avea cu totul altă înfățișare, și se compunea din trei părți: mijlocul acestui teritoriu, și anume ținuturile de astăzi — Iași, Soroca, Orhei și o parte a jud. Lăpușna, — era cunoscut sub denumirea de „Moldova de peste Prut“; o altă parte, formată din jud. Tighina, Cetatea-Albă și restul jud. Lăpușna alcătuia Basarabia propriu zisă, căreia i se mai zicea și Bugeac<sup>1</sup>, — această regiune fiind stăpânită de Tătari; a treia parte a acestui teritoriu cuprindea jud. Hotin, sub denumirea de „raia“, și împreună cu cetățile Hotin, Tighina, Cetatea-Albă, Chilia și Ismail și cu înfățișurile și localitățile din jurul lor era sub stăpânirea nemijlocită a Turcilor, care, țineau în cetăți garnizoane sub conducerea unor pași<sup>2</sup>.

E greu de precizat numărul locuitorilor în acest teritoriu<sup>3</sup>; un lucru însă este sigur, că majoritatea covârșitoare a populației, până chiar și în raialele turcești, era românească<sup>4</sup> și, prin urmare, de credință ortodoxă.

1. Tătărește: Unghtu.

2. Сражниця, p. 248.

3. Unii cred că numărul populației din Basarabia, în epoca anexării ei de către Ruși, ajungea până la 200.000 de suflete sau 55.000 de familii (Kaeco, p. 191). După alte izvoare, mai sigure, în întreaga Basarabia era aproape o jumătate de milion de locuitori (Boc. Apx. Kom., III, 290. Cfr. „Arh. p. st. și ref. soc.“, 1919, I, 91). Datele din 1812 ne arată în Basarab. 43.160 familii. — L. T. Boga, „Populația Basarabiei“, 1926. — p. 21.

4. Boc. Apx. Kom., II, 380—382. Cfr. „Arh. p. st. și ref. soc.“ 1920 I—III, 96—99.

În afacerile bisericești aproape toată Basarabia de astăzi intra în jurisdicția mitropoliei Moldovei din Iași care, la rândul ei, se afla sub jurisdicția patriarhului din Constantinopol și cuprindea trei eparhii: a) acea de Rădăuți, cu reședința, din 1787, în Cernăuți; <sup>1</sup> b) eparhia de Roman; și c) acea dela Huși. Nordul Basarabiei alcătua deseori o deosebită episcopie a Hotinului, uneori făcea parte din eparhia Rădăuților, alteori, căzând sub stăpânirea Turcilor, era administrat de mitropolitul Proilaviei <sup>2</sup>. Mijlocul provinciei noastre, aproape tot, aparținea eparhiei Hușilor <sup>3</sup>; în ce privește bisericile din raialele turcești, ce se aflau în jurul cetăților, precum și acele din Basarabia propriu zisă, toate acestea făceau parte întregitoare din întinsa mitropolie a Brăilei sau Proilaviei <sup>4</sup>, înființată de către patriarhul constantinopolitan Chiril II-lea în v. XVII-lea <sup>5</sup>. Granițele acestor eparhii nu erau statornice și în cursul v. XVIII-lea, în legătură cu diferite împrejurări, erau nu odată schimbate, trecând unele sate și ținuturi întregi dela o eparhie la alta <sup>6</sup>.

În administrarea eparhiilor episcopii erau ajutați de protopopi <sup>7</sup>

1. Eu. Apenin, p. 88.

2. Cetatea și ținutul Hotinului au fost până în 1713 sub ocărmuirea episcopului din Rădăuți. Din acest an, fiind luate de Turci, cetatea cu ținutul au format o nouă eparhie separată care se ocărmuia când de un episcop eparhial, când de mitrop. Proilaviei. Din 1771, cu începerea războiului ruso-turc, țin. Hotinului trece în eparhia de Rădăuți, iar în 1774, cu încheierea păcii, eparhia Hotinului a fost restabilită cu un episcop eparhial în frunte. Ep. Melchisedec. „Chron. Hus.” Ap. p. 148. Cfr. Iorga, „Bis. Rom.” II, p. 174—175. Rev. Ist.-Arh. XIV, p. 42—43.

3. Din teritoriul Basarabiei de astăzi, în eparhia Hușilor intra: 1) ținutul Lăpușii, partea ce rămăsese după luarea Tighinei de către Turci; 2) ținutul Orheiului de o întindere nu prea mare; 3) țin. Sorocii cu cetatea; 4) „capitania” Hotărniceni sau Groceni—ținut ce cuprindea târgușoarele Reul și Trofanul și era administrat de un capitan; 5) codrul numit Chighecul sau Tighecul care se întindea până la hotarul Bugeacului, adică până la șanțul lui Traian. Ep. Melchisedec. „Chron. Hus.”, p. 96—97.

4. Afară de Brăila (Протавов, Proilabum—numele vechiu) și Ismailul, în cuprinsul eparhiei mitropoliei Proilaviei intrau următoarele localități: Renii, Kilia, Achermanul cu toate satele ce formau Bugeacul tătarăsc sau partea de miazăzi a Basarabiei dela șanțul lui Traian spre Dunăre și Marea Neagră,—Bonderul și Hotinul cu olatele lui. Mai cuprindea încă Dubăsarii împreună cu teritoriul ce fusese încă neocupat de Ruși peste Nistru până la pacea din 1791. Reședința mitropolitului Proilaviei era Brăila. Ep. Melchisedec. „Chron. Hus.”, Ap. p. 158—159.

5. Frațiman, p. 6.

6. Iorga, „Bis. N.” p. 136—137.

7. După prof. C. Erbiceanu, începutul protopopiatelor în țările române, datează din cele mai vechi vremuri, ele fiind înființate aproape odată cu începutul creștinismului la noi. Din raporturile cu patriarhia

—oamenii cu mare vază, unii—doritori de școală<sup>1</sup>. Ei aveau sub conducerea lor anumite circumscripții—protopopii<sup>2</sup>. E greu de stabilit întinderea acestor circumscripții. Din unele acte ar reieși că protopopii nu coincideau cu ținuturile, fiind protopopi și prin ochiuri<sup>3</sup>.

Mai multe și mai precise informații există asupra atribuțiilor protopopești. Aceste atribuții erau foarte largi și cuprindeau nu numai situația clericilor în biserică, ci și viața lor în familie. Protopopii supravegheau pregătirea candidaților la preoție și diaconie și nimeni nu putea fi hirotonit fără ca să aibă o mărturie dela protopop, cum că este bun de diacon sau de preot<sup>4</sup>. Deasemenea și mutările preoților nu se puteau face dintr'un sat sau oraș în altul fără o „carte de mutare” eliberată tot de protopop<sup>5</sup>. Afară de aceasta, protopopii erau obligați să viziteze ținuturile lor, având grijă atât de starea călugărilor, preoților și diaconilor, cât „și pentru fe-

din Constantinopol. reese că în Moldova, încă până la Alexandru cel Bun, era o protopopie în frunte cu protopopul Petre, bărbet învățat și plin de înțelepciune. Înființarea protopopiilor se explică prin faptul că întâilele eparhii românești erau foarte întinse și, pentru ajutorul episcopului, în orașele ținutale, erau numiți protopopi—foște de încredere.—dintre cei mai luminați. *En. Apreniă*, p. 33.

1. Iorga, „Bas. N.”, p. 138-141.

2. În raialele turcești atribuțiile de protopop le aveau persoanele rânduite pentru aceasta din altă parte. Așa, în anul 1800—1801 cu astfel de serviciu a fost însărcinat arhimandritul Serafim din mănăstirea Aron-Vodă de lângă Iași.—Iorga, „Bis. Rom.” I, 264. *Cfr. Arh. Cons. „Cond. înst.”* a protop. I. Mallavinschi.

3. După unele acte din arhive, în 1812 în Basarabia erau 13 protopopi: în ținuturile Hotin, Lăpușna și Orheiul erau câte doi, în țin. Soroca—trei, în țin. Folești sau Iași, Hotârniceni și oblasia Basarabiei (Bugeac?)—câte unul, și pentru ținuturile Cozruți și Greceni—unul. *L. Tryna*—V, 54. După alte date erau zece protopopi în Basarabia: 1) protopopul Gheorghe Băteu, dela țin. Lăpușna, ocolul Branistei (?); 2) protop. Vasile Băltag, țin. Lăpușna, ocolul Cogălnicului; 3) protop. Stăvărachi Costin, dela țin. Orheiului; 4) protop. Ioani Dimitrieșev, „ot Boicani”, țin. Lăpușna; 5) protop. Antonie Ioanov, țin. Hotârniceni, ocolul de sus; 6) protop. Constantin Feodorovici, țin. Iași; 7) protop. Ioan Coropceanu, țin. Soroca; 8) protop. Alexandru Stincă, țin. Soroca; 9) protop. Feodor Stamati, țin. Soroca; 10) protop. Feodor Mallavinschi, oraș. Cetatea-Albă, Căneni, Tighina, Ismail și Chilia cu ținuturile lor. *Arh. Cons. „Form. înst.”* din 1812.

4. Arhimandritul Serafim, în lipsa episcopului Proflaviei, conduce eparhia lui, putea și pe preoți să-i „rândulasca” la popor. *Arh. Cons. „Cond. înst.”* a protop. F. Mallavinschi.

5. Preotul din Horodișta, jud. Orhei, a fost mutat acolo de către mitropolit „prin blagoslovenia” protopopului Stăvărachi. (*Arh. Cons. „Cond. înst.”* din 1812, a protop. Stăvărachi Costin). E de crezut că „blagoslovenia” a fost data de protopop printr-o „carte de mutare”.

ciorii și fetele lor, cari sânt neinsurați și trăiesc în casele părinților lor<sup>1</sup>. Supravegherii protopopești erau supuși și „țercovnicii, care ar fi hirotoniți ipodiaconi și anagoști”<sup>2</sup>. În cazuri de imoralitate observate în familiile clericilor, protopopii aveau căderea de a judeca pe cei vinovați „cu giudețul sfintei Pravile, canonizându-i pe fiește care după vina greșelii sale...”<sup>3</sup>

Slujba le procură protopopilor venituri însemnate. În folosul lor mergeau globirile sau „desugubinele” dela cei vinovați dintre clerici pentru fapte imorale—până la 20 lei de fiecare caz. Afară de aceasta, mărturia pentru candidat costa aproape 5 lei, iar fiecare „carte de mutare” i-aducea protopopului câte un leu. Alt venit era „avaetul” (taxă) de câte doi lei ce-l încasau pentru „peciurile” („peciuri de cununie”: mărturie de dezlegare pentru căsătorie) pe care le dădeau protopopii și fără de care nu se puteau face cununile. Unele venituri ca „desugubinele” erau încasate de anumiți slujbași—„zapcii preoțești” și „bumbașiri”. Mulțumită acestor condițiuni, unii protopopi își adunau averi însemnate—aveau și oi multe, stapi mulți, fără a plăti ceva pentru ei; un protopop avea și zece „liuzi” (liudi= oameni scutiți)<sup>4</sup>.

## II.

Conducătorii nemijlociți ai păstorităților erau preoții.

Starea preoțimii din Basarabia era în toate privințele la fel cu cea a preoțimii din întreaga Moldovă.

Din numărul total al preoților nu mai puțin de jumătate erau fii de părinți laici, mai mulți—țărani, „mazili”, „mireni”, dintre fruntașii satelor<sup>5</sup>. Majoritatea covârșitoare a acestor preoți era „de

1. Dintre cei care veneau să se facă diaconi și preoți, unii erau „dieci”, adică mlreni, cărturari care știau a citi și a scrie, alții erau „țercovnici”. Un hrisov domnesc din 1753 ne lămurește că „țercovnicii” sunt „cei hirotoniți ipodiaconi și anagoști (ceteți) și care suat nedeslipiți dela paza bisericilor”. Furtună, p. 159.

2. Ibid. p. 159, 175—177.

3. Scutelnici. Ibid. Scutelnici se numeau țărani birnici care erau scutiți de orice dare către stat și plăteau numai boerilor, pe lângă care trăiau.

4. Comitele D'Hauterive, secretarul Domnitorului Alexandru Mavrocordat, în lucrarea sa „Memoriu despre starea Moldovei la 1787”, scrie că „starea bisericăscă se alege de obicei dintre țărani moldoveni”. Acești slujitori ai altarului, adaugă el, erau „cei mai buni părinți, cei mai buni soți, cei mai buni adteni ai tinutului”, p. 157—159. Cfr. Furtună, p. 166—167.

neam moldovan<sup>1</sup>, cu toate că Basarabia se afla la marginea țării în megieșie cu țările străine<sup>1</sup>.

O însemnată deosebire în starea clerului din Moldova era mulțimea preoților pe la sate. Actele oficiale ale vistieriei din 1777 ne arată în Moldova cam 4.500 preoți și diaconi. Statistica oficială din 1803 ne dă un număr mai mare—4750—in toată Moldova, care pe atunci nu mai avea Bucovina. E de crezut însă că numărul real al preoților și diaconilor era ceva mai mare, întrucât statisticile făcute puțin mai târziu dovedesc că sunt indoit mai mulți. La o biserică erau câte 2—3 sau și mai mulți clerici<sup>2</sup>.

Acelaș lucru eră și în Basarabia<sup>3</sup>. Majoritatea satelor aveau câte doi și mai mulți preoți. Pe lângă unele biserici erau și câte patru, — într'un sat și cinci preoți<sup>4</sup>. Vom releva faptul că, chiar și satele mici aveau mai mulți preoți<sup>5</sup>, ceea ce ne face să credem că la hirotonia preoților nu se ținea seamă nici de nevoile religioase ale parohienilor, nici de condițiunile materiale în care preotul își făcea slujba. Mulți căpătau ușor hirotonia dincolo de Dunăre, iar alții prin simonie<sup>6</sup>. Într'un hrisov din 1764, Grigorie Alexandru Ghica constată că mulți clerici „se suie pe aiurea și tâlhărește” la treapta preoției unde se află<sup>7</sup>. Din unele fapte ar reieși că unii căpătau preoția fără ca să fie numiți în anumite

1. În Basarabia din 1274 de clerici, 802 erau „de neam moldovan” (doi — „de neam unguresc”, adică din Transilvania); pe urmă vin Rușii („de neam rossian”, „rosăian”, „de soiu rusesc” — „porodi ruscoi”) — 215, Ucrainenii („de neam malorosăian”) — 38, Sârbi — 9, „Leși” — 3, Bulgari — 2, „rusnac” — 1. Majoritatea Rușilor se aflau în jud. Hotin („ocolul de sus”), Soroca și foarte puțin în jud. Orhei. Ucrainenii erau în jud. Tomarovei, Ismail, Chilia, Căușeni, Tighina și Soroca. — Arh. Cons. „Cond. înșt.” citate.

2. La începutul v. XIX în ținutul Sucevei era un sat cu peste 30 de preoți și diaconi. — Furtună, p. 180, 188. În 1812 Cutuzov scria, între altele, lui Golțan că în unele sate din Principatele românești, care aveau până la treizeci de case, aproape o jumătate din locuitorii sunt preoți, diaconi și alte fețe din aceeași tagmă. Жмакинъ, XI, 350.

3. În 1777, de pildă, în jud. Greceni erau preoți și diaconi 22; în Codru 60; în jud. Lăpușna-Orhei 30; în Soroca 216. Furtună. Ibid.

4. Drăgănești, jud. Soroca. Arh. Cons. „Cond. înșt.” cit.

5. Bulcani, jud. Lăpușna, — 148 case, 4 preoți; Tărăsovi, jud. Hotin, 284 case, 4 preoți; Dubna, acelaș județ, 89 case, 4 pr.; Pepeni, acelaș jud., 79 case, 4 pr.; Bâsdăcani, jud. Soroca, 80 case, 4 pr. etc. Arh. Cons. „Cond. înșt.” cit.

6. Prof. C. Erbiceanu, „Biserica Ort. Rom.” 1892, Nr. 3, p. 197. Cit. după Сталдинский, p. 136.

7. Furtună, p. 187.

sate<sup>1</sup>,—în schimb însă li se dădea dreptul ca ei singuri să-și caute un loc vacant de preot, eliberându-li-se în acest sens și „păucenie“ (gramata)<sup>2</sup>. Astfel, sporea și mai mult numărul preoților<sup>3</sup>, dând cercetătorilor dreptul să afirme că pe-atunci (v. XVIII) în țările române numărul preoților concura cu numărul locuitorilor<sup>4</sup>.

Motivul pentru care mulți căutau să se facă preoți ori diaconi era pe deoparte veniturile slujbelor religioase, iar pe de altă parte scăparea de bir<sup>5</sup>. Obiceiul acesta era favorizat, firește, și de episcopi, care aveau dela hirotonia preoților un anumit venit<sup>6</sup>. Altă împrejurare prielnică pentru această orânduială era faptul că la numirea clericilor luau parte și parohienii, făcând propuneri în privința candidaților în slujba bisericească<sup>7</sup>.

E clar că în astfel de împrejurări preoții moldoveni nu puteau avea o stare materială înfloritoare, deși, în genere vorbind, situația lor era puțin mai privilegiată și mai ușoară decât cea a populației de jos.

Principalul mijloc de traiu pentru preoți era munca câmpului, cu care ei se îndeletniceau deopotrivă cu țaranii. Alt izvor de venit era plata slujbelor religioase: „numai din sfânta biserică se hrănesc,... n'au neguțătorii, ori altele“,—glăsuște un hrisov domnesc. Plata aceasta se făcea în primul rând în natură, prin prino-

1. Ionnichie, episcopul Romanului, în 1765 face hirotonia unui candidat, care urma să facă slujba „oriunde s'ar întâmpla a fi trebuința de el“. Ibid. p. 160.

2. În Basarabia au fost astfel hirotoniți, de pildă, preotul Ionn Florea din sat. Tejezui, jud. Tighina, și preot Grig. Căjlineovschi din sat. Baloșești, jud. Orhei, Arh. Cons. „Cond. înst.“ a protop. T. Malavinschi.

3. În cele 583 de sate, ale căror „forme (sau condicii) de înstintare“ au fost cercetate de noi, din numărul total al clericilor (1274) mai mulți, și anume 918, erau preoți, și 656—„dascăli“, „pălămari“, diaconi ș. a. Arh. Cons. „Cond. înst.“ cit.

4. Prof. C. Erbiceanu, L. C. Ibid. în СРАВНЕНИИ, p. 118.

5. În hrisovul citat al lui Gr. Al. Ghica, se spune că se fac preoți și diaconi din ce în ce mai mulți în scopul de a avea „venit de chivorniceală“, iubirea de arginț și nesătioasă avere li face pe atâția să lăsa „de subț stăpânirea mireniei și de dajdea cea legiuită“.—Furtună, p. 187. Și Cutuzov în scrisoarea către Golțan afirmă că „se înscriu în aceasta tagmă numai pentru ca să fie scutiți de dări și de alte în dătoriri“. Казанск. Ibid.

6. Сравнении, p. 123—128. Cfr. Furtună, p. 173.

7. În „Form. înst.“ aflăm multe mărturii cum că cutare cleric (mai des dascăl) a fost „așezat cu primirea și cu voiața tuturor sâtenilor“ ori „poporenilor“, sau „este slobod de către locuitori și primit în slujba dascăliei“, etc. Arh. Cons. „Cond. înst.“ a protop. Const. Feodovici, Ionn Coropelan. Cfr. „Rev. Ist.—Arh.“ XIV, p. 15—16.

suri din partea credincioșilor din roadele pământului. Serviciile religioase erau plătite, după putință, atât în biserică cât și în afară de ea. Se obișnuia, deasemenea, ca locuitorii să dea câte o zi sau două de ciacă preoților din satele lor. Starea materială a preoților și diaconilor atârna mult și de bunăvoința boierilor—ctitori de biserici: aceștia, pe unii preoți îi scuteau de dările preotești, altora le dădeau pământ pentru casă ori „dejmă de a zecea din țarină, iar din prisăci vor lua din opt stupi—unul“. Unii preoți, mai cu seamă de pe la mănăstiri, aveau și „vecini“, scutiți de dări, pentru servicii.

Cu toată situația aceasta mai ușoară și privilegiată, în comparație cu aceea a poporului de jos, preoții și diaconii din Moldova în tot cursul v. XVIII-lea plăteau și multe dări speciale preotești. Dările acestea erau de cinci feluri: o sumă anumită, pe care nu o cunoaștem mai aproape, se plătea la hirotomisire; alta era „darea cărjei“, care se lua cu ocazia instalării unui nou episcop sau mitropolit. Pe la mijlocul v. XVIII-lea, „darea cărjei“ era de patru lei pentru fiecare preot și diacon. Afară de aceste dări preoții mai plăteau „ploconul vlădicesc“, „avaeturi“ către protopopi și o dare pentru școale. Preoții și diaconii Moldovei plăteau pentru școale un galben pe an<sup>1</sup>. În cursul v. XVIII-lea legea aceasta a fost nu odată schimbată. Subt Const. Mavrocordat această dare a fost cu totul desființată, trecându-se școalele pe seama vistieriei publice, iar pe la sfârșitul veacului legea a fost din nou restabilită pentru toți preoții și diaconii „bez (afară de) săracii și nevolnicii“. Plata era fixată—câte patru lei anual pentru școală, și protopopii mai luau „câte patru parale de leu răsură“<sup>2</sup> pentru osteneala lor la incasare, care se făcea de două ori pe an, odată cu incasarea „ploconului mitropoliei“. La începutul v. XX-lea, subt Const. Moruzi, plata a fost puțin sporită—„câte patru lei noi și câte opt parale răsură“,—fiindu-i supuși toți preoții și diaconii, chiar și acei care aveau cărți de scuteală dela domni, mitropoliți sau episcopi. Ca de obicei, banii se incasau în două rânduri.

Nu erau tocmai statornice nici celelalte dări. Uneori câte un preot dela orașe sau dela sate era scutit de ploconul episcopesc. Deasemenea ploconul vlădicesc se amâna în cazuri de mari neno-

1. Cam patru lei vechi și zece parale.

2. Răsură—dare suplimentară.



rociri—„lipsa pâinii și alte nevoi”. Mai des preoții dela bisericile domnești și boierești reușiau să fie apărați de dările preoțești, uneori chiar de toate dajdiile către stat și către mitropolie.

În ce privește dările „țărănești”, acestea atârnav de bunăvoința domnitorilor: unii domni impuneau preoților și diaconilor să plătească birul la fel cu norodu<sup>1</sup>, alții însă scoteau pe slujitorii altarului „de subț greul dajdiilor”. Îndeobște vorbind, pe la sfârșitul v. XVIII-lea, preoții sunt scutiți de bir.

În astfel de condițiuni, unii preoți și diaconi, mai cu seamă cei ce se trăgeau sau erau dintre răzeși, reușiau să-și agonisească oarecare avere, care consta de obicei din pământuri, vii, prisăci de stupi, case și vite. Majoritatea însă avea o situație materială modestă, ocupându-se cu gospodăria și cu munca pământului, iar mulți suferiau și mari lipsuri.

Între altele, starea materială a preoților era mult stîngherită din cauza lipsei de siguranță. În urma turburărilor neîntrerupte, locuitorii fugeau din țară în mare număr. Primejdia era atât de mare încât domnitorii se simțiau nevoiți prin orice măsuri să atragă populația și făgăduiau celor ce se vor întoarce scutire de dajdiile pe șase luni<sup>2</sup>.

Așa stăteau lucrurile în întreaga Moldovă. Bineînțeles că în Basarabia, ținut mărginaș, starea generală era și mai grea. În actele arhivelor locale aflăm, nu odată, știri cum că „din pricina vremelor turbure stricându-se satul, (preotul) au rămas fără de popor” sau „din pricina păgânilor s’au strămutat sătenii din sat și văzând că nu are ce să facă pentru hrana vieții sale” preotul a trecut în alt ținut. Un preot, „de frica Turcilor, înfricoșat fiind, a părăsit raisua Motinului mutându-se în ținutul Căusenilor în satul Caulăcul și răsipindu-se satul din pricina păgânilor și a răzmiriții lor”, a trecut în alt sat<sup>3</sup>.

Nivelul cultural al preoțimii din Basarabia, pe atunci, bineînțeles, era încă la fel cu aceluia al preoțimii din toată Moldova. Cum

1. Furtună, 170—194.

2. Arh. Cons. „Cond. Inst.”, a protop. T. Maliavinschi: preoții din satul Tudora, Batur, Dezghinge.—Preotul Alexandru Vecul a fost numit în satul Tribuțeni, țin. Orhelu, unde a stat un an, și neavând cu ce se hrăni, cu blagoslovenia mitropolitului Leon, a trecut în Polonia. După 16 ani, fiind persecutat de uniți și Leși, a fost silit să se întoarcă în Moldova și a fost rânduit preot, de către mîtr. Veniamin, în sat. Copanca. Ibid.

ne dovedesc mai multe fapte și mărturii, în v. XVIII-lea preoții din Moldova, îndeobște, zăceau într'un mare ignoranță mai cu seamă la începutul acestui secol. Cauza principală era că pe atunci slujba religioasă se făcea în limba slavonă, pe care cei mai mulți nu o cunoșteau de loc sau o cunoșteau puțin de tot<sup>1</sup>. În ce stare de întunecime ajunsese preoțimea, se poate judeca după faptul că unii dintre preoți și diaconi, cum constată un hrisov domnesc, luând și darul „tălărește”, erau „varvari cu totul și neinvățați nu numai la credință, ci nici la propovăduire...”, încă neștiind ce sânt soboarele și câte sânt... Erau și preoți și diaconi din aceia care „se aflau lipsiți de toată priceperea sfintelor acestor scripturi, neștiind aceste și cele proaste rândueii bisericesti”, unii „nu cunosc starea și slujba sfintei liturghii și a sfintelor taine de care greșesc cu vârvăria și cu neinvățătura lor”.

Pe la mijlocul v. XVIII-lea, când s'a ajuns la naționalizarea deplină a cultului în Moldova, prin aceasta și pregătirea preoțimii a fost mult înlesnită.

Nivelul scăzut al preoțimii, în ce privește cultura, a atras luarea-aminte și a domnitorilor. Întăul care „s'a apucat de capul preoților să-i învețe carte”, a fost Constantin Mavrocordat. Încă în 1734, printr'un hrisov, acest domn cere mitropolitului să aibă o supraveghere mai de aproape asupra celor două școli — una grecească și alta slavonească — din Iași, ca ucenicii „cei ce ies preoți dintre dânsu să fie învățați și pedepsiți<sup>2</sup>, să poată ceti orânduiala bisericii după cum se cuvine”. Puțin mai târziu dânsul a dat poruncă ispravnicilor ca pe toți preoții și diaconii care „vor fi fără biserică, neștiind și carte, adică orânduiala bisericii”, să-i pună „în bir cu țărani ca să plătească ei bir ca'n altă țară”. Tot acest domn dăduse poruncă ca toți preoții și diaconii orașului să fie strânși la biserică curții. Acolo „după ce-i băgau dimineata în biserică, punea ciododari la ușă și nu lăsa nici pe unul să iasă afară, puindu-le un preot, ce-l avea Măria Sa învățat la carte grecească și românească, de se suia în anvon de le cetea după cum se cade a ști fieștecare preot orânduiala bisericii și a botezului și a ispovedaniei”<sup>3</sup>. Îndeobște, preoților li se cerea ca să primească

1. Iorgă, „Lit. Rom. în v. XVIII”, I, 37, Cfr. Furtună, 149.

2. Pusl în carte.

3. Furtună, p. 149—150.

în prealabil o învățătură dela „obrazе învățate“ și nu numai în dogme, ci și în datoriile lor păstorești față de credincioși. Ei trebuiau să ducă o vieță „cinstită, fără defăimare, să nu aibă voie a trece din oraș în oraș, sau a se așeza în locuri fără biserici“<sup>1</sup>.

Impresia acestor măsuri era foarte puternică. Un contemporan mărturisește că nu poate scrie „ce frică trăgeau bieții preoți, că se apucau la bătrânețe să învețe carte“.

Măsuri de felul acesta au fost repetate și mai târziu. Ținând seamă de „ticăloșita stare și vrednică de lacrimi a neînvățăturii“, care este „mai vârtos pe cinul preoțesc“,—Grigorie Ghica, printr'un hrisov din 1775, a dispus ca mitropolitul „descum înainte pe nimenea să nu înalțe la cinstea preoției, de nu vor avea cărțile dascălilor celor preoțești, care cărți să arate toată procopseala lor la toată bisericеasca învățătură“<sup>2</sup>. Tot Ghica-Vodă, încă mai înainte (1764), a oprit a se face preoți fără număr, stăruint mult a ridica prestigiul preoților în ochii locuitorilor<sup>3</sup>.

Acelaș indemn pentru învățătură venia și dela vrednicii episcopi și mitropoliți, cum erau Iacob Putneanu, Iacob Stamati și Veniamin Costachi. Preoților li se cerea să știe a săvârși slujbele bisericești, a tâlmăci cele zece porunci, să înțeleagă unele superstiții din popor și necesitatea trimiterii copiilor la școală.

Pe la sfârșitul v. XVIII-lea se iau unele măsuri: candidații la diaconie și preoție să stea o bucată de vreme pe la episcopii și mitropolie ca să învețe măcar un scurt Catehism despre dogmele și morala creștină și, mai cu seamă, să facă practica liturgică trebuincioasă. De obicei pregătirea candidaților trebuia să fie cercetată de protopopi, care le dădeau mărturie convenite. Pe baza acestor mărturii candidații erau hirotoniți la mitropolie sau la episcopie, căpătând convenita „singhelie“ sau „păucenie“<sup>4</sup>.

Tot cu scopul de a ridica pe preoți în ochii păstoriților și a le da o pregătire mai bună pentru slujba lor, și mitr. Veniamin (Costachi) se gândea să așeze la Socola „școale de paradosirea

1. Iorga, „Bis. Rom.“, II, 84—90; 157—159.

2. Furtună, p. 157.

3. Iorga, „Bis. Rom.“, v, II, p. 158—159.—„Sa-l pui să șadă“—zice domnitorul ispravnicilor săi despre preoți—„cinstindu-i după cum se cuvine“. Furtună, p. 154.

4. Furtună, p. 155, 159.

bogosloviei și de talmăcirea sfiutelor scripturi<sup>1</sup>, unde feciorii de preoți și diaconi<sup>2</sup> să poată învăța „dogmele” pentru a ieși „dascăli procopsiți în limba moldovenească”<sup>3</sup>, iar la 1804 a deschis la Socola un seminar, unde se preda limba românească, istoria, aritmetica, geografia și teologia<sup>4</sup>.

După cum se vede, măsurile luate de stăpânire erau menite să prefacă cu desăvârșire starea bisericii și a clerului. Și într’adevăr, în urma acestor măsuri se iviau „preoți de ispravă”, cărturari și iubitori de cultură. Mitropolitul și episcopii erau obligați să rânduiască pe acești „preoți învățați” pe la târguri și sate mari pentru ca să învețe pe copii. Acești preoți se ocupau și cu scrisul și întocmeau pomelnice, zapise, notițe la începutul și sfârșitul cărților, cărți de ritual (copieri), mărturii, hotărnicii de pământuri, etc.<sup>5</sup>. Cu toate acestea, cum ne dovedesc faptele, măsurile arătate nu se prea aplicau în viață<sup>6</sup> și, îndeobște vorbind, preoțimea rămânea ignorantă. Un contemporan ne spune că pe la sfârșitul v. XVIII-lea, preoților din Moldova nu li se cerea de fapt de cât „să știe a ceti sau cel puțin să zică pe de rost rugăciunile și să cânte cu glas tare”<sup>7</sup>. Într’un hrisov al lui Al. Moruzi, din 1803, se spune că preoții de pe-atunci „pe cât au putut au învățat câte oareșce prea puțin..., încât cei mulți neștiind a lezei dogmele, nu sânt deajuns nici pentru dânșii, nici pentru povățuirea norodului celui prost”<sup>7</sup>.

Cu atât mai puțin măsurile arătate puteau să schimbe starea lucrurilor în Moldova dintre Prut și Nistru, Basarabia de astăzi, situată la marginea țării, unde nesiguranța socială și sărăcia, din pricina neconținutelor năvăliri ale Tătarilor, Cazacilor, Turcilor, erau și mai mari. În „Formele de înștiințare”, nu odată citate aici, pregătirea preoților basarabeni pentru slujba lor se precizează de obicei astfel: „învățat slovă moldovenește” ori: „și rusește”; „de mijloc bun cap”; „bun la cetire și cântare”; „la cetire și cântare de mijloc”: în câteva cazuri — „bun și iară bun”; mult ma-

1. Iorga, „Bis. Rom.”, II, 224.

2. Furtună, p. 161.

3. Erbiceanu, „Sem. Veniamin” p. 34.

4. Furtună, p. 157, 162—163.

5. Și Seminarul Veniamin „în curs îndelungat n’au putut răspunde către scopul propus...” Erbiceanu, p. 34—40.

6. Comitele D’Hauterive, V. la Furtună, p. 167.

7. Furtună, p. 156.

des: „la învățatură prost“, „prost la cetire“, „citește și cântă moldovenește prost“, „prost de tot la toate“<sup>1</sup>, etc. E de relevat că unii clerici erau „buni la cetire și cântare grecește“<sup>2</sup>.

E clar că, o astfel de pregătire, atât de slabă, se căpăta mai mult din practică, prin ucenicie, la preoții mai bătrâni și dascălii bisericilor sau la călugării mănăstirilor<sup>3</sup>. Bineînțeles că aici nu era un anumit program, și despre preoții astfel pregătiți se zicea cu drept cuvânt că au învățat „acasă“<sup>4</sup>. Despre unii, însă, dintre clericii basarabeni se spune că ei au învățat „la școli prin sate“<sup>5</sup>. Pe temeiul documentelor e greu de precizat ce fel de școli erau acestea. Probabil că e vorba de acele școli la „sate mari“ care funcționau pe baza „așezământului“ de reformă al lui Const. Mavrocordat<sup>6</sup>. Din unele acte ar reieși că „profesori“ la aceste școli erau membrii clerului—preoții, diaconii, dascălii, uneori notarii satului. „Obiectele de predare“ erau cetitul și scrisul în moldovenește, tipicul bisericesc și cântarea după imoloughion. „Absolvenții“ acestor școli căpătau adeverință. Școlile amintite funcționau pe lângă biserici<sup>7</sup>.

Vom adăuga că și pregătirea înaltului cler—episcopi și mitropoliți—nu se deosebea mult de aceea a preoților descrisă mai sus. În lipsă de orice învățatură sistematică, și aceștia se pre-

1. Cfr. „Studii nouă“ în „V. R.“, 1924, V, 190—191.

2. Arh. Cons. „Cond. Inșt.“ din protopopliile lui Costin și Malinșchi. Protop. Vasile Băltag din Lozova învăța copiii grecește. Învățați grecește unii și în Chișinău. V. „Cond. Inșt.“, din (In. Lăpușniț). Influența grecoasă pătrunsese și în satele basarabene.

3. În actele arhivelor nu aflăm nici un semn ca, de pildă, Seminarul dela Socola să fi dat vreun candidat la preoție pentru bisericile din Basarabia. Dimpotrivă, aflăm informații despre unii cum că „la Seminar n'au învățat“, (Arh. Cons. „Cond. Inșt.“ din protop. lui Gheorghe Batou). Și mitr. Gavril raporta Sinodului din 1808 că din Seminarul Veniamin, „din pricina nouității n'a putut încă și nu degrabă va putea urma învățatură la preoțime“. (Ierusalim, „ЛѢТ. СѢМ.“, p. 7—8). Deci eade cu desăvârșire afirmația (v. Șt. Ciobanu: „Cultura Români. în Basarabia sub stăpânirea rusă“, 1923, p. 35), cum că „preoțimea din Basarabia de pe vremea lui Gavril, e trecută în mare parte prin școala dela Socola“... Cfr. „Studii nouă“... etc. în „V. R.“, 1924, V, 189—191.

4. Arh. Cons. „Cond. Inșt.“, din protop. lui Gh. Batou.

5. Arhim. V. Puiu. Cfr. „Rev. Ist.-Arh.“, XIII, 62—65.

6. În acest „așezământ“, o provăzintă că preoții vor primi o învățatură prealabilă dela „obrazne învățate“ care vor fi rânduite dela păstorii norodului, și nu numai în dogme... ci și în datorile lor preoțești... Mitropolitul și episcopii, ca și mănăstirile... vor ține școli la târguri, la „sate mari...“ Iorga, „Bis. Rom.“ II, 85.

7. „Rev. Ist.-Arh.“ XIII, 62—65.

găteau ori în școalele elementare de prin mănăstiri, ori prin ucenicie pe lângă vre-un alt arhieru. Bineînțeles că nici la acele școale, nici în ucenicie, viitorii mitropoliți și episcopi nu căpătau „cultură teologică”, care de altfel nici nu exista pe atunci în înțelesul de astăzi, rămânând ca ei să-și sporească cunoștințele în ale religiei și bisericii prin munca de autodidact<sup>1</sup>.

### III.

După cum ne arată arhivele, în momentul unirii Basarabiei cu Rusia, în Basarabia erau 775 de biserici parohiale. Starea acestor lăcașe era foarte jalnică. Mai întâiu în ce privește clădirile, din numărul total abia 40 erau de piatră și una de cărămidă, restul însă—734—de lemn<sup>2</sup>. Dintre acestea din urmă, unele biserici erau „de lemn îngrămădite cu nuele”, altele—„de bărne”. Pe deasupra, lemnul pereților era „lipit cu lut” sau „tencuit”. Despre unele biserici se zice că erau „curate și unse cu lut și pe dinăuntru și dinafară” sau „lipite și vărute”. Toate bisericile erau acoperite cu „sindrilă”, cu „stuh”, unele cu „răsloți” (răslogi)<sup>3</sup>, sau cu rogoz, multe „cu pae”. Starea generală a clădirilor nu era la fel: pe când unele erau „tari”, „durate” (trainice), multe se prezentau „proaste”, „slabe”, „vechi”, „proaste cu toate”<sup>4</sup>. Despre o biserică protopopol comunica stăpânirii că este „de lemn, îngrădită cu nuele; acoperemântul bisericii—stuh, dar foarte vechiu și plouă într'însa. Cu totul negrijită”<sup>5</sup>.

Nu se afla în mai bună stare nici interiorul bisericilor. Pe când unele erau „indestulate cu toate podoabele ce se cuvin, cu veșminte și cărți și toate” sau erau „împodobite după puterea oamenilor”, unele având „sf. vase de cositor, însuflate cu argint” ori „icoanele cele mari și catapetiasma văpsăte cu văpsăli”, altele duceau lipsă sau de cărți („cărți nu se află pentecostar și triod”; „numai apostol lipsește”; „lipsește minciul”; „cu cărți neajunsă”; „octoih și apostol lipsesc”; „lipsește octoih și ceaslov” etc.), sau de veșminte („numai filon lipsește”; „veșminte și podoabe proaste”;

1. Arhim. V. Puiu, p. 26.

2. Eoc. Apx. Kom. III, 294-295.

3. Despicătura de lemn cu o față plană și alta semicirculară.

4. Arh. Cons. „Cond. înșt.” Cfr. Eoc. Apx. Kom., III, 231-234.

5. Arh. Cons. „Cond. înșt.” sat. Censaul din țin. Căusenl.

„de mijloc cu veșminte, cu cărți“, etc.)<sup>1</sup>. Erau însă și biserici despre care se comunica în forma următoare: „Înlăuntru proastă, negrijită“, sau „nici cărți, nici veșminte“ ori: „cărți de lipsă, veșmintele lipsesc“, „cărți lipsesc“, sau—„din podoabele și cu catapetazma numai patru icoane tare vechi, veșminte de mijloc; din cărți triod, penticostar și apostol lipsesc“<sup>2</sup>.

Pe lângă bisericile arătate, în momentul unirii cu Rusia, în Basarabia erau aproape 40 de mănăstiri și schituri,<sup>3</sup> dintre care unele erau foarte vechi. Majoritatea acestor lăcașe au fost înființate de simpli călugări și alți oameni evlavioși; două—Hâncu, Suruceni—sânt ctitorii boerești și trei, cele mai vechi,—Vărzărești, Căpriana și Ismail—au fost întemeiate de domnii români<sup>4</sup>. Patru din mănăstirile basarabene erau închinatc mănăstirilor străine—din Ierusalim și dela muntele Athos<sup>5</sup>.

Starea mănăstirilor nu era mai bună decât a bisericilor. Cu toate că ele, pe la sfârșitul v. XVIII-lea, au fost scutite de dări, condițiunile lor de traiu erau foarte grele, deoarece singurele lor mijloace de întreținere erau veniturile din satele dăruite lor, iar acestea se aflau în mare sărăcie<sup>6</sup>.

Mănăstirile lăsau mult de dorit și în ce privește viața interioară. Regulele mănăstirești nu se respectau, idealurile monastice erau uitate. Egumenii primeau „poslušnici ori de unde și fieșce ce oameni, fără de nici o cercetare, de au mărturie că sunt oameni slobozi, și uneori încă și robi ne ertași și ostași fugiți, asemenea oameni căsătoriti, spre a-i călugări“. În astfel de condițiuni pe la mănăstiri se adăposteau vagabonzi sau chiar spioni străini. Frații mănăstirești se călugăriau deasemenea fără ca să fie în prealabil examinați în cece privește sinceritatea dorinții de a se consacra vieții monahale. Monahii puteau să se mute dela o mănăstire la alta

1. Arh. Cons. „Cond. Inșt“.

2. Ibid., satele: Saharna, Bursucul, Tarasova, țin. Soroca; Cencul, țin. Căușeni; Sărbăniți, țin. Hotin.

3. „Труды“... I, 17.

4. Mân. Căpriana, după unele date, exista încă pe vremea lui Ștefan cel Mare; mân. „Adormirea“ (astăzi „Cetatea“) din Ismail e zidita de domnitorul Const. Brâncoveanu; mân. „Vărzărești“, cea mai veche, se zice că a fost întemeiată de Alexandru cel Bun. Din celelalte, mai multe au luat ființă în v. XVIII. „Rev. Ist.-Arh.“ XI, 3.

5. Ibid.

6. Grammatidi, p. 153.

„fără de nici o binecuvântată pricină, numai după a lor plăceri“<sup>1</sup>. Vieața de obște, „obșcejtie“, lipsea, fiecare fiind ocupat cu grija vieții de toate zilele<sup>2</sup>. Bineînțeles că mănăstirile inchinate, fiind ocărnuite de egumeni străini și neavând asupra-le nici un control, duceau o vieață și mai depărtată de scopurile monastice.<sup>3</sup>

Indeobște vorbind, în aceeaș stare se aflau pe atunci toate mănăstirile din Principatele Române. Domnitorii români care se îngrijiau de starea bisericii în genere, nu uitau de mănăstiri. Așa, de pildă, sub Constantin Mavrocordat, călugării nu puteau fi numiți decât cu voia mitropolitului; deasemenea le era oprit să umble pe drumuri sau să fie „văcari, au prisăcari, au păcurari și alte ca aceste“, și trebuiau să stea la mănăstire<sup>4</sup>. Dar măsurile acestea, ca altele de acelaș fel, nu aduceau rezultatele cuvenite.

Pe la sfârșitul v. XVIII-lea în mănăstirile de peste Prut se începe o perioadă nouă. Munca harnică a lui Paisie Velicicovschi și a ucenicilor săi înviorează idealurile religioase ale monahismului vechiu; în mănăstirile moldovenești se începe vestita operă de cultură cu scrisul și tălmăcitul cărților, care se apropie încurând de ideile marilor cărturari naționaliști din Ardeal, dând naștere unui puternic curent cultural de deșteptare națională. Reforma religioasă a lui Paisie a fost sprijinită de Alexandru Vodă Ipsilanti care repetând măsurile lui Const. Mavrocordat, referitoare la vieața monahală, mai cerea călugărilor să se țină de regulile „obșcejtici“—vieți de obște, să nu aibă „încurcătura alășverșurilor“, iar egumenii să nu se ocupe cu negustorii și să chivernisească bine averea mănăstirii,<sup>5</sup> etc.

Trebue, însă, să recunoaștem că mișcarea aceasta n'a ajuns în mănăstirile basarabene. Nici „paisianismul“ cu dragoste pentru cărturărie, nici deșteptarea națională pornită peste munți, n'au avut nici un răsunet în mănăstirile noastre: fiind prea depărtate de centrele mișcării, ele au rămas cu vieața lor primitivă, hrănind în sufletul celor adăpostiți în ele simțimântul religios—singura mângăiere în acele grele vremuri.

1. Arh. Cons. Dos. No. 14 din 1808.

2. Ставницкой, p. 27.

3. Ib., p. 27—28.

4. Iorga, „Bis. Rom.“, II, p. 84—86; 157—159.

5. Ibid. p. 183—188; 199—201.



## IV.

În 1806, între Ruși și Turci a început un nou războiu, și oștirile rusești au ocupat principatele. Rostul vederat al acestei ocupații era încorporarea țărilor române la imperiul țarului—vizul Rușilor încă de pe vremea Ecaterinei a II-a<sup>1</sup>.

Potrivit cu acest plan și ajungând la momentul care părea a fi prielnic pentru a face încă un pas spre îndeplinirea lui, <sup>2</sup> guvernul rus s'a grăbit să introducă în Principate ocărmuirea rusească, însărcinând (1808) cu conducerea Principatelor pe senatorul Cușnicov <sup>3</sup>, iar pe urmă (1810) pe senatorul Crasno-Milășevici <sup>4</sup>. Tot atunci s'a schimbat și situația bisericească a Principatelor, anume la 1-08, printr'un ucaz al lui Alexandru I-ii în țările române se înființează un „exarhat„ <sup>5</sup> care cuprinde „Moldavia, Valahia și Basarabia“ și este supus sinodului rus <sup>6</sup>. În postul de exarh a fost

1. Această idee, asupra căreia, la începutul v. XIX, insistă mult prietenul lui Alexandru I, prințul Tchartorisky, încă înainte de războiu devenise o fermă convingere în sferele diplomatice din Petersburg. (Кассо, p. 10, 22). În același sens erau prezentate țarului și proiecte politice (Иллюстрац. p. II, 180). E curios că d. Stadoljchi, deși citează cuvintele lui Prozorovski despre pledoia pe care le întămpinau Rușii din partea Franței la „dobândirea Principatelor Moldovei și Valahiei și a graniței la Dunăre“, totuși afirmă că „Rusia a fost singura putere, care a întins sincer mâna de ajutor Principatelor dela Dunăre, în anii de cele mai cumplite încercări“, iar despre războiul din 1806—1812 se referă la răscolul lui Alexandru I, unde între altele se zice că țarul nu are „nici o intenție cu privire la cucerirea posesiunilor ce aparțin Turciei...“ (Старицкий, p. 29, 38, 227). Dealtfel toată lucrarea d-lui Stadoljchi e patrunsa de această idee.

2. După pacea dela Tilsit (iunie 1807), când Napoleon a declarat țarului Alexandru că pentru Rusia singura politică adevărată și de folos (seule vraie, seule profitable) este aceea a Ecaterinei II, admițând extinderea stăpânirii ruse dincolo de Dunăre până la Balcani. (Иллюстрац. II, p. 187, 196).

3. „Труды“... I, 331.

4. Кассо, p. 195.

5. Încă în timpul războiului precedent cu Turcii (1788-1790), Rușii ocupând Principatele, eu încercat să ia biserica română sub conducere, numind (22 Dec. 1789) pe arhierul Ecaterinoslavului Ambrosie (Serebrennikov) locțiitor al Mitropoliei Moldo-Vlahiei. Iar după încheierea păcii (22 Dec. 1791), orânduind la același post pe Gavriil Bănulescu, atunci „episcop al Levcopoliei“, care titlu se raporta în Cetatea-Albă sau Acherman. (Старицкий, p. 68—72. Cfr. Erbicesanu „Mitr. Mold.“, p. LXII). Schimbându-se însă situația politică, cu încheierea păcii și retragerea oștirii rusești, exarhatul n'a durat atunci decât doi ani și n'a putut lăsa nici o urmă în viața bisericească a Principatelor.

6. Cu înființarea exarhatului se rupeau legăturile bisericii Române cu patriarhia Constantinopolului, exarhatul fiind obligat, printr'un ucaz sinodal (12 Martie 1808), a se adresa către sinod în toate chestiunile și afacerile în care fostul mitropolit al Moldovei comunica cu patriarhul ecumenic. Старицкий, p. 99—100.

numit mitropolitul Gavriil Bănulescu, care pe atunci se afla în târgul Dubăsari, pe malul stâng al Nistrului, demisionat din scaunul de mitropolit al Chievului<sup>1</sup>.

Mitropolitul Gavriil a întreprins în situația bisericească a Principatelor mari schimbări, al căror scop firesc era apropierea acestora de biserica rusă. Așa, în Iași, reședința exarhului, s'a înființat „dicasteria exarhicească”, de care atârnavau încă două instituții: un consistor la Iași, pentru toată Moldova, și altul la București, pentru Muntenia. Aceste așezăminte erau centre de ocărnuire bisericească a exarhatului. Pentru supravegherea activității preoției au fost numiți „blagocini”—„evtaxii”, de care erau ajutați prot. popii sau protoiereii ținutali și care erau „supraveghetori ai buneii orânduiri”. Acestea erau organele administrative ale exarhatului<sup>2</sup>.

Pentru a duce la bună orânduială gospodăria bisericilor, precum și a pune în regulă funcțiunile lor oficiale, s'a înființat serviciul ctitorilor bisericești, întocmindu-se deasemenea un inventar al averii bisericești. Pe lângă aceasta exarhul a introdus „metrici”, —foi personale pentru înscriserea celor născuți, morți și căsătoriți,— precum și condici pentru înscriserea cheltuelilor și veniturilor bisericești.

S'au luat multe măsuri și pentru îmbunătățirea stării preoției. În acest scop, dela început s'a fixat numărul preoților parohiali pentru fiecare biserică, luându-se tot odată dispoziții ca episcopii să nu hirotomisească pe noii candidați până când cei hirotoniți mai înainte nu vor fi așezați în anumite locuri<sup>3</sup>.

N'a fost uitată nici pregătirea preoților: candidații pentru hirotonie erau obligați să stea o vreme oarecare pe lângă episcop ca să învețe cel puțin un catehism scurt, dogmele creștinești, și să deprindă slujba dumnezească. În acest scop s'a tradus din rusește în limba română catehismul scurt „spre folosul general al creștinilor pravoslavnici, îndeosebi însă pentru cei ce caută sanul duhovnicesc”.

1. Pentru ajutor, în noua lui activitate, Gavriil a chemat pe fostul său elev, protoiereul catedr. din Odessa, Petre Cunițchi. ЖМАКОВИЧЪ, p. 335.

2. Статутія, p. 120—122.

3. Partea transnistriană a eparhiei era sub cărmă „Pravleniei (Direcțiunii) duhovnicesti” cu reședința în or. Tiraspol. „Груды”... V. 5.

4. Aceste măsuri sunt socotite de către prof. C. Erbiceanu ca o „adevărată reformă” a preoției române. „Biser. Ortod. Rom.” 1892. III, 196. Cit. după Статутія, p. 130.

S'au luat măsuri și pentru îmbunătățirea stării sociale a preoției. Astfel, s'a înlăturat îndeobște amestecul autorităților civile în afacerile bisericești, iar pentru a scuti pe preoți de abuzuri din partea funcționarilor laici în instituții administrative și judecătorești, s'a luat hotărîrea ca la anchetele ce se vor face țetelor duhovnicesti, în chestii penale sau civile, să ia parte și delegați din partea clerului, care urmau să fie numiți de către consistor. În acelaș scop,—ridicarea prestigiului preoților în ochii poporului și îmbunătățirea stării lor materiale, — exarhul nu odată a intervenit ca preoții să fie scutiți de diferite dări, precum și de acele corvoade cu care clerul, în vremea ocupației, era împovărat deopotrivă cu poporul de jos,—ca transportul proviantului, facerea drumurilor, podurilor, etc., deasemenea și găzduirea soldaților. În 1811, exarhul întocmește o „rânduială pentru preoții de pe la sați“, prin care, preoților și diaconilor de pe pământurile boeresti li se creează o situație materială privilegiată, întrucât li se acordă scutire de dări și de dijmă pentru o anumită cantitate de vite, de sămănături, de vin, etc. Se va vedea că „rânduiala“ face deosebire între preoții „rânduși“ (la 50 case, unul) și cei de prisos (care nu vor avea 50 de case), punându-i la dijmă pe aceștia din urmă<sup>1</sup>. Bineînțeles că înlesnirile, de care vorbește „rânduiala“ exarhului, atârna de bunăvoința proprietarilor respectivi.

În ce privește mănăstirile, s'au luat (1808) dispozițiuni ca cei doritori de a intra în călugărie să nu fie primiți decât cu multă chibzueală și după o examinare a lor stăruitoare. Totodată exarhul a stărunit să înlătore amestecul Divanurilor în chestiunile privitoare la mănăstiri, a insistat ca și mănăstirile să fie scutite de unele dări, sau ca acestea să fie micșorate. Multă orânduială s'a introdus în mănăstirile închinete, oprindu-se abuzurile egumenilor străini în administrarea acestor mănăstiri<sup>2</sup>.

Nu există știri precise cum anume s'au aplicat aceste măsuri și ce efecte au avut în Basarabia. Nu mai încapе însă nici o îndoială că dispozițiunile exarhului cuprindeau și această provincie. Din actele arhivelor aflăm că „pentru a introduce orânduile cuvenite și a conduce trebile privitoare la preoție în întreagă Basarabie“ a fost numit protopop Teodor Maliavinski, adus de

1. Furtună, p. 192—193.

2. Craunnică, p. 120—153, 207—212. Cfr. „Труды“... V, 16—20.

către exarhul Gavriil din eparhia Ecaterinoslavului în 1809<sup>1</sup>, „de-oarece”—scria Gavriil sinodului—„în Basarabia nu se găsește nici unul dintre cei învățați care ar cunoaște mersul lucrărilor și îndatoririle slujbașilor duhovnicești, din care pricină, după cât am aflat, în sânul preoțimii de acolo nu există o rândueala cuvenită, nici bunăstare în biserică”<sup>2</sup>.

Măsurile arătate mai sus, dintre care—e de relevat—multe nu erau decât o simplă repetare a dispozițiilor vechi luate de domnii români în trecut, cuprindeau aproape toate laturile vieții bisericești. E adevărat că unele măsuri din cele recomandate de către exarh au fost schimbate, iar altele respinse cu totul de țară<sup>3</sup>. Dar nici cele aprobate n'au adus rezultatele dorite<sup>4</sup>. În privința aceasta, dovada cea mai convingătoare o aflăm în starea bisericii descrisă mai sus, în mare parte, pe temeiul tocmai acelor „Forme de înștiințare”, care au fost întocmite de către protopopii puși de exarhul Gavriil. De altfel, lucrul era și firesc: neajunsurile erau înrădăcinate prea adânc în viața bisericească, iar exarhatul, în legătura cu evenimentele politice, n'a durat decât patru ani (Mart 1809—Mai 1812).

Astfel se prezintă viața bisericească-religioasă a Basarabiei în ajunul anexării ei de către Ruși.

Cercetând mai de aproape faptele arătate aici, ajungem la concluzia că starea religioasă de pe-atunci avea și părțile ei bune. În primul rând, foarte îmbucurător este faptul că vitregia vremurilor schimbăcioase n'a putut înăbuși în Moldovenii basarabeni credința strămoșească, și dovada cea mai puternică este mulțimea bisericilor în Basarabia dela începutul v. XIX-lea. Chiar dacă se admite că unele biserici erau făcute „fără socoteală”<sup>5</sup>, totuși rămâne netăgăduit numărul mare al bisericilor ce existau pe-atunci, sprijinind puterile sufletești ale norodului în așteptarea unor vremuri mai fericite.

1. Arh. Cons. „Cond. inst.” a protop. Mallavinschi.

2. Лотоцкий, „Дух. Сем.” p. 8.

3. „Труды” V, 23.

4. Сталинский, p. 159, 163.

5. La 15 Iulie 1764 Grigorie Aț Ghica hotărăște... „că nu se vor mai face biserică fără socoteală, pentru trușia unuia și a altuia, cari ne gândindu-se la starea „lăcașului” adevărat, care e sufletul, clădesc „biserică și paraclisuri proaste, făcând astfel ca altce vechi să rămâie în pustiu și ruină”... Iorga, „Bis. Rom.”, II, 158—159.

Nu mai puțin însemnate erau și alte împrejurări pe care le aflăm în situația preoților. Candidații la preoție și diaconie, cum s'a văzut, se recrutau din toate straturile obștești, — mulți erau chiar dintre țărani. Aceasta ne dovedește că preoțimea, din punct de vedere social, nu constituia o castă izolată, — ceea ce era folositor și pentru misiunea păstorească, asigurând întrucâtva selecționarea mai ușoară a elementelor potrivite pentru chemarea preoției. Altă latură pozitivă era și apropierea generală ce exista, pe atunci, între păstori și păstoriiți în privința intereselor intelectuale sau în general a stării culturale. Nu e vorba de sărăcia intelectuală și materială în care zăceau la fel și preoții și țărani: chestiunea se referă numai la faptul că între păstori și păstoriiți nu eră nici o prăpastie. În sfârșit, mare însemnătate avea împrejurarea că păstoriiți luau parte la alegerea viitorilor păstori: e o dovadă că parohienii erau vi mădulare ale bisericii, care se îngrijeau de nevoile ei.

Bineltelea, îndeobște vorbind, era o stare primitivă, plină de multe scăderi ale vremurilor înapoiate, dar și cu începuturi bune de viață sănătoasă. În curând, însă, această stare a lucrurilor urmă a fi schimbată din temelie.

## PERIOADA ÎNTĂIA.

Organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului. — Inceputul regimului național-ortodox în biserica din Basarabia.

### PARTEA ÎNTĂIA.

I. Inceputul vieții eparhiale în Basarabia. — Organele bisericești-administrative în prima perioadă. — II. Cferul. — III. Păstorii.

### CAPITOLUL I.

*Starea generală a bisericii ruse în prima jumătate a v. XIX-lea. Proiectul mitropolitului Gavriil relativ la organizarea noului eparhii. — Organele de ocărmuire eparhială în Basarabia sub primii arhipăstori.*

#### 1.

În anul 1812 războiul între Ruși și Turci a luat sfârșit și la 16 Mai, la București, s'a încheiat tratatul de pace. Pe temeiul acestui tratat, ca hotar între imperiul otoman și cel rus s'a recunoscut râul Prut, dela intrarea lui în Moldova până la vărsarea în Dunăre și, dela acest punct, — malul stâng al Dunării până la gurile Dunării, dela Chilia și până la mare. Pentru evacuarea oștirilor din teritoriile ocupate, părțile contractante au hotărât un termen de trei luni dela ratificarea păcii, iar până atunci, în regiunile și cetățile care urmau a fi înapoiate Porții, „ocărmuirea și orânduirea vieții” — se zicea în tratat — „vor rămânea în aceeaș stare, în care se află acum, sub stăpânirea Curții Impărătești a Rusiei”<sup>1</sup>.

1. Eec. Apr. Kom. II. 26 - 33.

E clar că prin acest tratat, exarhatul sinodal se desființa dela sine, în mod mecanic, iar teritoriul dintre Prut și Nistru, Basarabia de astăzi, urma să capete o nouă organizație bisericească.

Se cerea o muncă grea și îndelungată. Aproape tot ce au putut face așezămintele, care abia se înighebase pe vremea exarhatului, a fost nimic. Era nevoie a se înființa organe nouă de ocărnuire, așezăminte speciale de viață culturală-bisericească, ce urmau a fi puse și ele în alte legături ierarhice-bisericești. Cu alte cuvinte, urmă să iea ființă o nouă eparhie. Problema era cât mai grea, cu cât în regiunea Basarabiei—legată, până atunci, bisericește de întreaga Moldovă,—din vechea ei organizație bisericească, după unirea cu Rusia, nu rămăsese decât nuclee răzlețe pe lângă bisericile sărace.

Pe de altă parte, însă, erau condițiuni și împrejurări, care înlesneau mult organizarea nouă eparhii, există un model clar, precis și sigur, după care urmă a fi organizată și a funcționa noua eparhie. Aceasta era biserica rusă și eparhiile ei.

Pe atunci, la începutul v. XIX-lea, biserica rusă ajunsese la o situație definitivă și bine stabilită prin legi. Intrând, de pe vremea lui Petru cel Mare, în epoca sinodală, biserica rusă cade treptat sub puterea statului. Pentru ca această atârănare să devină mai temeinică, averile bisericești au fost secularizate (1764), fapt ce a legat sinodul de stat și pe cale economică. Pe vremea lui Alexandru I-ii, biserica devine un aliat credincios al statului, pus în slujba lui cu toate organele și mijloacele vieții bisericești. În fruntea bisericii era sinodul, compus din episcopi, care, toți, erau numiți de țar, devenind, astfel, înalți demnitari ai guvernului. Sinodul n'a fost lăsat liber nici în activitatea lui interioară, deoarece această activitate trecea sub supravegherea oberprocurorului sinodal.

Potrivit cu rolul ei în viața întregului stat rus, biserica reflecta politica generală și principiile conducătoare ale imperiului. Caracterul general al acestor principii, cum și al curentelor de care au fost create, era acel cosmopolit, însoțit de năzuințe liberale în ocărnuire. Pe temeiul acestor principii, stăpânirea, în întâia jumătate a domniei lui Alexandru I-ii, întreprinde o largă reformă a învățământului spiritual și, întocmește cunoscutul regulament al școalelor duhovnicești din 1808—1814. Noul regulament, introducea în aceste școli clasicismul—împrumutat parte din Apus,

parte din vechile tradiții școlare din v. XVIII-lea. Afară de limbile clasice, care căpătau un rol predominant, programul școalelor duhovnicești, pe temeiul regulamentului din 1808—1814, conținea obiecte teologice, filosofice și istorice, care erau puse în concordanță cu scopul principal al școalelor—acela de-a pregăti tineretul pentru slujba spirituală. Învățământul spiritual, așezat pe baza acestui regulament care cuprindea toate laturile lui, căpăta pentru întâia dată însemnătatea unei opere de stat uniforme și obligatorii, în spiritul ei esențial, pentru întreg imperiul. Spre a conduce această operă cu mai multă izbândă, s'a înființat (1808) și un organ special—„Comisia Școalelor Duhovnicești“ („Комиссія Духовныхъ Училищъ“), care, era un fel de minister al instrucției spirituale<sup>1</sup>.

În 1815, s'a încheiat Sfânta Alianță, la care a luat parte și țara Rusiei<sup>2</sup> și, de atunci, începe un nou curent puternic, în întreaga politică a imperiului,—de aici, bineînțeles, și în domeniul chestiunilor spirituale. După cum se știe, domnitorii participanți ai acestei alianțe își luau îndatorirea „atăt în ocârmuirea asupra supușilor lor, cât și în raporturile politice față de alte guverne să se călăuzească de poruncile sf. evanghelii, care vor rămânea aplicate nu numai în viața particulară, ci, vor îndruma în chip nemijlocit voința domnitorilor și a faptelor lor”<sup>3</sup>. Pe temeiul acestor idei, în Rusia a început un curent mistic, al cărui reprezentant—și puternic sprijinitor—a fost oberprocurorul sinodului, prințul A. N. Golițan. Față de viața spirituală, întâia urmare a Sf. Alianțe a fost intensificarea activității „Societăților Biblice”<sup>4</sup>.

Prototipul acestor societăți a fost *British and Foreign Bible Society* înființată la Londra în 1804. Scopul Societății era să răspândească pretutindeni cărțile sf. Scripturi,—Biblia,—însă curată,

1. Титловъ, I, 1—90; II, 3; Бѣлинскій I, 37—39. — Reforma învățământului spiritual, care, în acest chip, a pus începutul școalelor duhovnicești din Rusia, în forma lor cunoscută, s'a înfaptuit, ca multe alte reforme din timpul lui Alexandru I-lea, sub înțeleapta influență și cu puternicul ajutor al lui M. M. Speransky, mare hărăbat de stat din acea vreme, el însuși fiind din tagma duhovnicească (fiu de preot) și cunoscând bine nevoile tagmei bisericesti.

2. „Alexandra, cu propria lui mână, a scris actul de Sfântă Alianță, însă, la redactarea lui a luat parte A. Sc. Sturza și contele Capodistria”. Шварцбергъ, III, 344.

3. Шварцбергъ, III, 344—345.

4. Сухомлиновъ, I, 167.



lipsită de orice note și tălmăciri, care ar putea să-i dea caracter confesional unilateral. Odată cu această năzuință, pur misionară, Societatea se ocupă cu tot felul de binefaceri; deasemenea avea grijă de educația masselor, folosindu-se în acest scop de „școale cu învățământ mutual”, cunoscute sub numele fondatorului lor, quakerul Iosef Lancaster. În același timp se înființau și școale duminicale.

Mulțumită energiei membrilor acestei Societăți care au curețat toată lumea, deasemenea și acelei stări de spirit ce predomină în Europa, mai cu seamă în urma revoluției franceze și a războaielor Napoleonice, — Societatea Biblică și-a răspândit filialele în toată lumea. În 1812, sub influența agenților englezi, s'a înființat Societatea Biblică și la Petersburg, sub președinția lui Golițan, cu singurul scop de-a tipări cărțile Vechiului și Noului Testament „în limbi străine”, rămânând ca publicarea cărților sf. Scripturi în l. slavonă pentru ortodoksi să aparțină „indeosebi și exclusiv” sinodului. În 1814, Societatea a căpătat numele de „Rosienească”, iar filialele urmau să poarte numele acelor orașe guberniale și ținutale unde funcționau<sup>1</sup>. Incepând cu anul 1815, — cum s'a spus, — activitatea Societăților a sporit și mai mult și, până la 1 Ianuarie 1823 s'a izbutit a se publica sf. Scriptură în 41 de limbi, tipărindu-se 184.851 Biblii și 315.928 de exemplare din Noul Testament.

Misticismul lui Golițan, precum și toată activitatea Societății Biblice, au fost mult combătute de mișcarea conservatorilor, condusă de vestitul Araceev, mitropolitul Serafim, arhimandritul Fotie și Magnițchi, procuratorul regiunii școlare din Cazan, care vedeau în activitatea Societății Biblice o mare primejdie pentru ortodoxism și chiar pentru siguranța statului. Mișcarea a izbutit. În 1824 prințul Golițan a fost silit a demisiona din postul de Ministru al Afacer. Spirit. și Instr. Publ., și de președinte al Soc. Bibl., iar în 1826 Soc. Bibl. Rosienească a fost desființată. Conservatorii stăruiau să pună în legătură cu Societatea Biblică și răscoala „de-

1. În Rusia activitatea Societății se răspânda și filialele se înființau, pe temelul dispozițiilor dela centru (comitetul din Petersburg) care, erau luate de subalterni drept poruncă administrativă. Astfel se explică faptul că membrii mai de seamă ai Societății erau arhierii, guvernatorii și alți dregători.

ce mbriștilor' din 14 Decembrie 1825, care erau conduși de unele idei aduse din apus<sup>1</sup>. Subt presiunea acestor evenimente, noul țar Nicolae I-ii, a curmat, brusc, curentul cosmopolit al fratelui său Alexandru I-ii, înlocuindu-l c'o politică strict națională.

Principiile de bază ale noului politici au fost—ortodoxism, autocratism și naționalism, fămoasa triadă prin care se caracterizează vestitul „sistem de naționalism oficial”, care a fost inaugurat în Rusia de Nicolae I-ii și a dominat în marele imperiu timp de 30 ani. Pentru făuritorii acestui sistem, Rusia era țara cea mai ortodoxă, ce-și împrumutase mărturisirea din izvorul curat al Bizanțului și, deci, nu putea să aibă nici un contact, în privința religiei, cu țările apusene. Potrivit cu aceste idei conducătoare, s'a creat un întreg program de măsuri spre a întări ortodoxismul. În acest program intra, în primul rând, reorganizarea administrativă a tuturor organelor de conducere în biserică<sup>2</sup>. În opera de reforme bisericești, țarul Nicolae I-ii, a găsit un energic ajutor în persoana contelui Protasov, oberprocuror sinodal.

## 2.

Oberprocurorul sinodal, menit să fie în sinod „ochiul și urechea” țarului, încă dela începutul v. XIX-lea, năzua să ajungă singurul mijlocitor între țar și resortul duhovnicesc, cu drepturi de ministru. Ocărmuirea bisericească a fost, treptat, concentrată în mâinile lui: sinodul, numai prin el putea să comunice cu alte așezăminte. În acest chip, oberprocurorul devine, de fapt, un fel de ministru<sup>3</sup>. În 1817, s'a înființat „Ministerul Afacerilor Duhovnicești și al Instrucțiunii Publice”, având în frunte pe oberpro-

1. Сухомлиновъ, I, 158—193; 216—217. А. Н. Пыпинъ „Россійское Свѣдѣльское Общество” в. „Вѣст. Евр.” 1898, vol. IV. V. VI, VII. (№№ VIII, IX, XI, XII).

2. E de notat că atât schimbarea în starea bisericii, cât și alte reforme în ocărmuire, întreprinse de țarul Nicolae I-ii, urmăreau scopul de a crea o puternică clasă birocratică care ar servi de temelie pentru guvern, în locul nobilimii compromise prin răscoala decembrisților care în mare parte erau dintre nobilii.—S. Platonov. Histoire de la Russie. 1929 p. 878.

3. Această tendință s'a manifestat îndată după numirea (1803) prințului A. N. Golțiân în postul de oberprocuror. „Golțiân, cum se vede, își luase asupra-și sarcina de a gândi el, pentru sinod și a-și însuși inițiativa de a îndruma afacerile sinodale”. Барсовъ. „Хр. Цт.” 1896, I, 280—281.

curorul Golițan. Prin aceasta, situația de ministru a oberprocurorului sinodal a căpătat o bază juridică. Pe temeiul nouălor legi, hotărârile sinodului puteau fi aduse la îndeplinire numai după ce erau, în prealabil, controlate de către oberprocuror, iar adresele sinodului nu puteau ajunge la țară decât tot prin oberprocuror<sup>1</sup>. Odată cu desființarea acestui Minister (1824), oberprocurorul intră în toate drepturile de Ministru al Afacerilor Duhovnicești.

Situația oberprocurorului, asemănătoare cu aceea a miniștrilor, a devenit definitivă și precis stabilită prin legi, sub contele N. A. Protasov, ultimul oberprocuror din vremea lui Nicolae I-<sup>u</sup> (24 Iunie 1836—16 Ian. 1855)<sup>2</sup>. Subt acesta a luat ființă un șir de așezăminte nouă: „Cancelaria oberprocurorului“; „Direcțiunea Școalelor Duhovnicești“, („Духовно-Учебное Управление“), în locul „Comisiunii Școalelor Duhovnicești“; „Direcțiunea Economică“ („Хозяйственное Управление“),—toate cu o mulțime de funcționari laici, orânduși după modelul ministerelor. La aceste așezăminte, puse subt conducerea directă a oberprocurorului, a trecut administrarea diferitelor ramuri din viața bisericească, care erau supuse în trecut numai sinodului. Evident că față cu această stare a lucrurilor, autoritatea sinodului s'a redus foarte mult<sup>3</sup>. Ajuns subt controlul oberprocurorului, sinodul a devenit un simplu organ al autorității superioare în stat, un înalt așezământ birocratic, căruia nu-i aparținea decât administrarea bisericii, și astfel, în activitatea sinodului, „jurisdicție“ a înlocuit, cu desăvârșire, așa zisa „cura animarum“<sup>4</sup>. Odată cu aceasta, nu numai lucrările sinodului erau controlate de oberprocuror, ci înșiși arhieriei, personal, erau puși subt supravegherea secretă a jandarmilor.

Contele Protasov nu s'a mărginit numai la reorganizarea sinodului. Având convingerea că, în trecut, tagma duhovnicească a fost neglijată de către stăpânire, că chiar reformele lui Alexandru I-<sup>u</sup> n'au pătruns în straturile de jos ale acestei tagme, și că,

1. Вакреки. „Хр. Гр.“ 1895, I, 509—512.

2. Contele N. A. Protasov a fost unul din cei mai vestiți și mai puternici oberprocurori sinodali, din întâia jumătate a v. XIX-<sup>lea</sup>, care a condus sinodul timp de aproape 20 de ani. Era colonel de cavalerie, elev al unui jezuit și înconjurat de persoane cu mari simpatii pentru catolicism. Вѣстникъ, I, 58. Титановъ, II, I.

3. Вакреки. „Хр. Гр.“ 1855, II, 267—280. Cfr. Верховской 132—136.

4. Верховской, p. 95.

totodată, cea mai numeroasă parte a preoțimii, acea rurală, zace încă în ignoranță, ducând o viață cu moravuri brutale, Protasov a întreprins și alte multe schimbări.

În această privință, măsura cea mai însemnată a fost alcătuirea unui „Regulament al Consistoriilor Duhovnicești” pentru toate consistoriile eparhiale din imperiu, cu scopul de-a unifica regulile administrative și judecătorești în eparhii, pe aceleași baze de centralism birocratic. Acest regulament—„Уставъ Духовныхъ Консваторій”,—care, pentru viața bisericească din eparhii, a fost tot atât de important, pe cât au fost și reformele sinodului pentru ocărmuirea centrală a bisericii, s’a publicat în 1841. Pe temelul lui, ocărmuirea eparhială era concentrată în mâinile arhierelui eparhial<sup>1</sup>. Printr’o altă lege privitoare la blagocini, eparhiile au fost împărțite în cercuri protopopești; pe lângă biserici și mănăstiri s’au înființat multe școli cu scopul de-a slăbi „rascoul”. În același timp s’a reorganizat și învățământul duhovnicesc.

Potrivit cu noua concepție, Nicolae I-in insista ca „instrucția poporului să fie statornică pe temelile tari ale ortodoxismului”, care e atât de necesar, „pentru călătoria credinții și a moravurilor, pentru buna înțelegere între creștini și pentru însăși puterea statului”. Și oberprocurorul Protasov stăruia să dovedească țarului că regulamentul din 1814 este primejdios pentrucă, între altele, cerea ca în fiecare ramură de știință să se țină seama de ultimele descoperiri și progrese, iar predarea să fie la înălțimea lor. Pentru a înlătura această primejdie, țarul a dispus „a se spori măsurile pentru a fi păzite neatînse cărțile sf. Scripturi, în starea lor adevărată, și toată educația tineretului duhovnicesc să fie așezată pe principiile adevărate ale ortodoxismului nostru vechiu”<sup>2</sup>.

1. Toți membrii consistorului, în număr de 5-7, erau numiți de către sinod, pe baza recomandării episcopului. În același chip ei erau puși în disponibilitate (§ 282). Astfel, personalul consistorului atârna, întru totul, de arhierul. În fond, arhierul conducea și toată activitatea consistorului. Așa, în caz de divergență între secretar și membrii consistorului, secretarul avea dreptul să atragă atenția membrilor asupra legilor și a cauzei (§ 318), pe urmă, în același sens, raportă arhierului (329). În caz de divergență între arhierul și membrii consistorului, după a doua examinare a chestiunii în consistor, hotărârea arhierului se aducea la îndeplinire (333). Astfel că, părerea membrilor consistorului nu avea nici o valoare, și toate chestiunile erau hotărâte de arhierul și secretar.—„Уставъ Духовныхъ Консваторій”, ed. I în II. C. 3, v. XVI, nr. 14,409.

2. În referatul prezentat țarului în 1812, Protasov vorbind de schimbările proiectate de el în seminarul teologic, printre principiile

Astfel s'a ajuns la ideea, ce-o exprimă Protasov în dările lui de seamă, cum că învățătura trebuie să aibă, în seminar, un caracter cât mai corespunzător cu nevoile parohienilor rurali, cu cerințele stării morale ale țăranilor, iar educația clerului rural trebuie să fie adaptată, în genere, la felul lor de traiu rural. După Protasov, preotul să fie un păstor duhovnicesc, care stă aproape de norod, putând fi înțeles de el; și, totodată, și povățuitor al țăranilor în treburile lor de viață: să fie doctor, gospodar, agronom model<sup>1</sup>.

Reformele contelui Protasov au adus, ca o urmare firească introducerea centralismului în ocărmuirea bisericească și biurocrațizarea așezămintelor spirituale.

În viața ei internă, biserica rămânea, deocamdată, cu vechea organizare. Clericii constituiau tagma duhovnicească, — o clasă („soslovie”), care se bucura de anumite privilegii în privința tuturor condițiilor vieții obștești (intrarea în slujbe, indeletnicirea cu negoțul, etc.). Baza acestei tagme, cași a altor câtorva clase din Rusia, nu era nici proprietatea, nici munca economiceste-productoare, ci privilegiile. Tagma duhovnicească cuprindea pe toți descendenții clericilor, așa încât un fiu de preot sau diacon, și chiar dacă nu făcea parte efectivă din cler, se bucura, totuși, la intrarea în slujbă, de privilegiile tagmei duhovnicești.

Înmulțindu-se, pe calea aceasta, tagma duhovnicească a devenit cu vremea o povară grea pentru biserică. Spre a ușura starea clericilor stăpânirea bisericească a fost nevoită să recunoască dreptul de moștenire al preoșilor asupra parohiilor. Aceasta, însă, s'a făcut nu prin lege, ci prin uz, — în mod firesc. În acest chip se crea un fel de regim feudal în biserică, unde slujba de cleric trecea dela unul la altul, pe baza dreptului de moștenire<sup>2</sup>, ce putea

acestor schimbări urată că 1) elevii trebuie să fie feriți de „abuzarea savantă” a SL Scripturii, care omoară sufletul și dă voie să fie privită ca un obiect de cercetări istorice, filologice și filosofice; 2) în seminar nu se vor discuta chestiuni teologice privitoare la credință, înutle și chiar primejdioase; 3) din predarea teologiei dogmatice va fi înlăturat „sistematismul intensificat” care dă științii spirituale un aspect de știință laică. Țarul a aprobat propunerile lui Protasov. Котвицъ, în „Хр. Чт.” 1906, XII, 955—964.

1. „Еп. Вѣд.” 1881, V, 304—310. Титляновъ, II, 5, 46. Сфр. Отч. оберпр. за 1847 г. P. 93.

2. De obicei, — fiul de preot era socotit drept candidat la locul de preot, și copiii de cântăreț — la acel de cântăreț. Astfel, în cler se

fi chiar vândut sau luat în arendă. Odată cu secularizarea averilor bisericesti, acest sistem a luat sfârșit pentru episcopi, a căror întreținere a trecut pe seama statului, deși, în domeniul administrativ, ei și-au păstrat autoritatea atotputernică<sup>1</sup>. Preoțimea, însă, a rămas în aceeași stare în întreaga jumătate a v. XIX-lea. Mulțumită acestor împrejurări, pe de-o parte, tot clerul căpăta un caracter de castă, de clasă izolată, iar pe de alta, în tagma duhovnicească rămăneau mai mulți înși decât era nevoie<sup>2</sup>.

## 3.

Societatea rusă—mai cu seamă pătura ei de sus—nu privea biserica cu ochi buni. În schimb, însă, aceasta era apreciată de stăpânire ca un așezământ necesar pentru popor și foarte important pentru scopurile ocărmuirii. De aici, grija neîntreruptă a guvernului țarist, chiar dela început, cu privire la starea materială a diferitelor așezăminte bisericesti, cum și a preoțimii. În această direcție, faptul de căpetenie a fost dreptul exclusiv,—acordat bisericilor de către stăpânirea rusă,—de a vinde lumânări. Astfel s'a creat puternicul izvor de venituri pentru biserică. Această măsură a fost luată încă din v. XVIII-lea;<sup>3</sup> cu vremea, însă, ea

formă un fel de caste din care oamenii chiar cu talent puteau pătrunde anevoie în treptele superioare. Проф. Знаменский. „Приходское духовенство въ Россіи со времени реформы Петра”. Cit. după Миллюковъ, II, 140.

1. Un tipic reprezentant al puterii episcopatului în această perioadă a fost Filaret Drozdov, vestitul mitropolit al Moscovei. Om de vastă cultură teologică, cu adâncă pricepere în ale bisericii, cu voință de fier, înzestrat și cu mare tact față de autoritățile laice, Filaret, timp de 50 de ani a avut o influență covârșitoare asupra bisericii ruse în această perioadă, intrupând în persoana lui, în raporturile bisericesti, toată asprimea regimului lui Nicolae I-lea. Nu degeaba contemporanii găseau mare asemănare între Filaret și țarul Nicolae I-lea... „aceleas sistem, și aceeași convingere și aceeași putere de voință”... С. П. Мельгуновъ. „Митрополитъ Филаретъ — дѣятель крестьянской реформы”. „Великая реформа. Русское общество и крестьянская проблема въ прошломъ и настоящемъ” 1911 г. V, p. 157.

2. Покровский, V, 132—145.

3. Întâia lege a fost uzatul lui Petru cel Mare, din 28 Febr. 1721, care cerea „ca pe lângă fiecare biserică pentru vânzarea lumânărilor să fie orânduit câte un om... iar cel ce nu vând lumânări în numele bisericii și-și însușese câștigul dela acest obiect bisericesc în folosul lor, de acuma înainte, să nu mai vândă aceste lumânări și să nu le țină în prăvăliile lor”... П. С. 3, VI, № 9746. Cit. după „Ев. Вѣд.” 1886, I—II, 12—13.

a fost părăsită și vânzarea lumânărilor a trecut, din nou, la particulari, știrbindu-se, astfel, veniturile bisericesti. Subt Alexandru I-ii, vechiul drept al bisericilor a fost restabilit prin legea din 28 Aug. 1808, devenind, pentru viitor, baza principală a drepturilor bisericesti în chestia lumânărilor<sup>1</sup>. În cursul perioadei întâia, săvârșindu-se mai multe abuzuri, acest drept exclusiv al bisericilor a fost din nou confirmat, în 1837, subt Nicolae I-ii, prin decizia Consiliului de stat<sup>2</sup>. Cu toate că nici această dispozițiune, nu garanta pe deplin privilegiul bisericilor, suma veniturilor din vânzarea lumânărilor, chiar și în întâia perioadă, ajunsese considerabilă.

Tot în aceeaș perioadă, odată cu reformele pornite în învățământ, s'au stabilit și mijloacele de întreținere pentru școale. Până la 1808, toate școalele duhovnicești, afară de academii, se întrețineau de către arhierii eparhioți, din veniturile moșilor caselor episcopale<sup>3</sup>. În baza regulamentului din 1808, autoritățile superioare bisericesti, au hotărât să înființeze pentru întreținerea școalelor duhovnicești, un capital special. Acesta urmă să fie alcătuit, mai întâiu din dobânzile ale așa zisului „capital principal, inatacabil, în special al școalelor duhovnicești” („основной неприкосновенный капиталъ собственно духовно-учебный”), înființat de „Comitetul pentru perfecționarea școalelor duhovnicești” („Комитетъ объ усовершенствованіи духовныхъ училищъ” (1807). În 1818, capitalul „inatacabil” ajunsese până la suma de 15.000.000 ruble<sup>4</sup>. O altă parte a capitalului special, rezulta din vânzarea lumânărilor<sup>5</sup>. La început veniturile acestei afaceri nu erau tocmai mari,

1. Legea din 1808 deosebește vânzarea lumânărilor „en gros” nu mai puțin de 20 funturi (5 kgr.) și „en detail”, cu bucata. Dreptul de vânzare „en detail” (cu bucata sau cu cântarul, mai puțin de 20 L) n'a fost acordat decât bisericilor, fiind oprit cu desăvârșire pentru particulari. Cu supravegherea vânzării lumânărilor, au fost însărcinați episcopii bisericesti și poșta. (Art. 9 și 10). II. C. 3. v. 30, Nr. 23254. Cf. după „En. Băl.” 1895, 1 II.

2. II. C. 3. V. 19 Nr. 10.606; cf. după „En. Băl.” 1895, 1-11.

3. Odată cu secularizarea averilor bisericesti și mănăstirești (1764), cots lor a fost înlocuită cu un ajutor bănesc dela stat, care a fost treptat mărit. Трѣхчортъ, I, 294.

4. „Principalul capital inatacabil al școalelor duhovnicești” urma să se compună din o parte a banilor adunați în trecut și păstrați de către biserică, din restul veniturilor bisericesti, din dobânzile la aceste sume și din ajutorul ce se primea dela stat. „En. Băl.” 1881, XX, 806-907.

5. Întrebuțurarea veniturilor dela vânzarea lumânărilor pentru nevoile școalelor duhovnicești era o contradicție a legii lui Petru cel Mare, prin care se cerea ca „pe banii prinși din vânzarea lumânărilor să se

totuș, în 1819, se urcau până la 1.211.000 ruble, iar în 1838 au ajuns până la suma de 2.012.164 ruble<sup>1</sup>. Al treilea izvor al capitalului special, era un ajutor dela stat, care ajungând, însă, la suma de 2 000 000 ruble, a fost desființat în 1817. Aceste venituri, adunându-se toate la sinod, erau repartizate pe la școlile duhovnicești ale imperiului. Bineînțeles că, cu cât creșteau mai mult veniturile, cu atât sporea mai mult și ajutorul ce se acorda școlilor. În 1838, el a ajuns până la suma de 1.998.319 ruble, ce se cheltuia pentru întreținerea a 387 de școli cu 1600 de profesori și 62.143 de elevi, dintre care, o treime erau bursieri. Odată cu scumpirea vieții și, mai cu seamă, cu schimbarea valutei în 1839<sup>2</sup>, starea școlilor duhovnicești, cu această întreținere, devenise foarte săracă<sup>3</sup>. Vom sublinia faptul că, prin măsurile arătate, s'a creat baza economică pentru starea de castă a tagmei duhovnicești.

Aceasta a fost, în trăsături generale, starea bisericii ruse în prima perioadă. Din cele arătate, se vede că prefacerile ce s'au putut trece în această perioadă în biserica rusă, i-au cuprins toate laturile, fixându-i, precis, toate condițiile pentru viață. Evident că în astfel de împrejurări, biserica rusă oferea Basarabiei anexate nu numai un program bine determinat de activitate bisericească-religioasă, ci, și un puternic sprijin trebuincios pentru înlăptuirea acestui program.

## 4.

După încheierea păcii, situația generală, în Basarabia, în ce privește latura bisericească, a rămas nehotărâtă, mai mult de un an. Desființându-se exarhatul, mitr. Gavriil<sup>4</sup>, cu toți slujbașii săi, a trecut în Basarabia și s'a așezat la Chișinău—pe-atunci un mic târgușor, cu vr'o cinci mii de locuitori, unde era concentrată și ocârmuirea civilă. La început mitr. Gavriil, cum cu drept cuvânt

construiască, pretut'ndeni, pe lângă biserici, aziluri unde se vor adăposti bolnavii săraci, care vor fi hrăniți acolo tot din veniturile floecărel bisericii". *И. С. З.* Nr. 3746. Указъ 28 февр. 1721 г. Спб. după rev. „Справки” 1802, II, 272. (Din artie. „Къ вою оуе оъь участіи общества въ дѣлахъ церкви”, de П. Приклонскій). Astfel Petru cel Mare urmărea scopuri de binefacere, nu de învățământ, și avea în vedere pe credincioșii în general, nu o singură pătură socială (ceș duhovnicească).

1. Титлиновъ, I, 293—294; Биланскій, I, 48; „Труды”... VI, 46—47.

2. Pe-atunci o rublă hârtie era aproape egală cu 28 cop. metal.

3. „Ист. Вѣд.” 1881, XX, 895—907.

4. Biografia vz. la sfârșitul perioadei.



s'a exprimat un cercetător<sup>1</sup>, se afla „în afară de lege“, ocărnuia clerul basarabean ca făcând parte din fosta lui mitropolie<sup>2</sup>, întreținându-se el și colaboratorii lui pe socoteala lor proprie, iar hărțile oficiale le semna ca „Gavrili mitropolit și exarh“, fără să a-rate denumirea eparhiei<sup>3</sup>.

Curând însă, tot în 1812, Gavriil, — dându-i-se însărcinare de către stăpânirea rusă — a înaintat sinodului un proiect de organizare a vieții bisericești în Basarabia, arătându-i principiile fundamentale pe care urmă să fie așezată această viață<sup>4</sup>.

În primul rând Gavriil susținea că, în regiunea nou alipită, trebuie înființată o eparhie nouă, separată<sup>5</sup>, motivând aceasta prin faptul că Basarabia se află la o mare depărtare de eparhiile vecine, având 749 de biserici, în 755 de sate și orașe. Afară de aceasta, atât clerul cât și toată populația regiunii, — arăta mitr. — se deosebesc prin limbă, moravuri și obiceiuri. Noua eparhie, după proiectul lui Gavriil, trebuia să cuprindă, pe teritoriul Basarabiei, și o parte din eparhia Ecaterinoslavului (de pe atunci), și anume — stepa Ociacovului, dintre Bug și Nistru, care, până la 1791, făcea parte din Basarabia și cuprindea, din gubernia Ecaterinoslavului, orașele Tiraspol cu ținutul, Dubăsarii, Ovidiopol și Odesa, iar din gub. Cherson — orașul Ociacov, cu câteva sate din ținut. Cherson, și Olviopol. Proiectul adăugă, că alipirea acestei părți la eparhia Basarabiei i-ar da un sprijin, — bineînțeles material, — și că totodată ar fi și un act de dreptate, deoarece, în stepa Ociacovului, ca și în Basarabia, locuiesc valahi, greci, bulgari cum și pribegi de diferite naționalități, iar ruși sunt foarte puțini<sup>6</sup>.

1. Жмакинъ... „Труды“ V, 25—26.

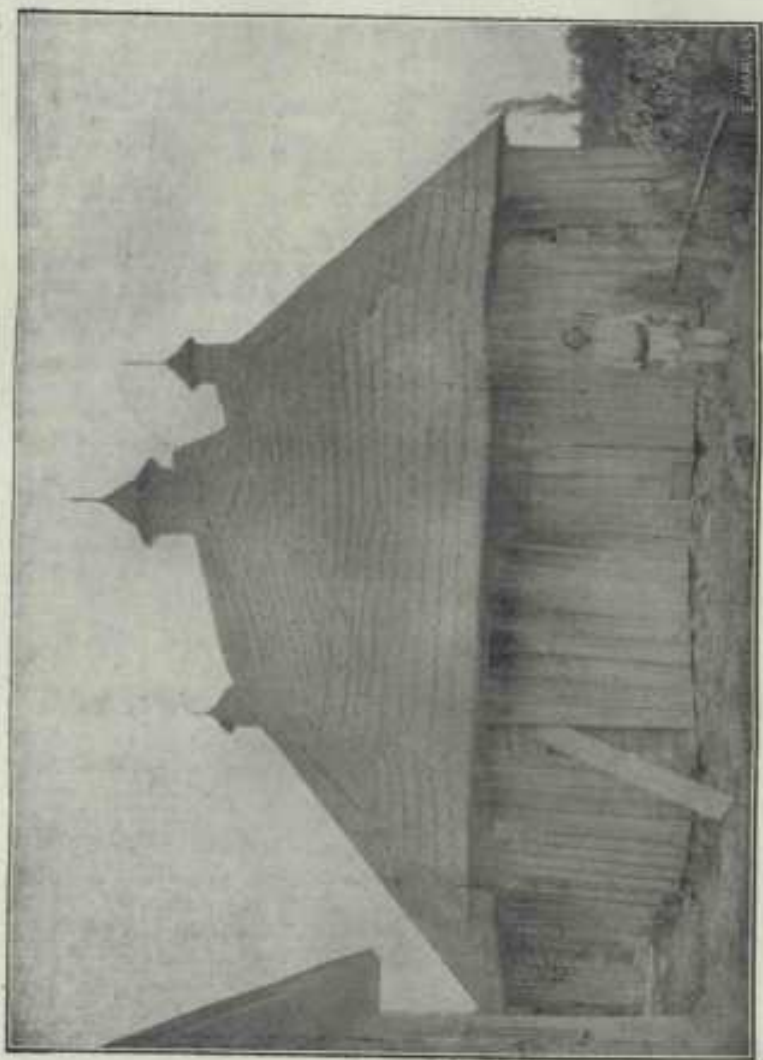
2. Стадницкій, р. 258.

3. „Труды“... V, 27.

4. „Планъ для предложенной новой заднѣстровской епархіи“. „Труды“... IX, 1.

5. La 6 August 1812, Gavriil scria lui Ciclagov, următoarele: „Când mă aflam la Sanct Petersburg, după ce s'a primit acolo știrea despre încheierea păcii cu Poarta Otomană, după care pace râul Prut e fixat graniță și tot pământul ce se află între Prut și Nistru este unit cu Rusia, Preasfântul sinod și d-l Oberprocuror al sinodului au avut conștă-tuire asupra înființării, în această oblasie nou alipită a unei noi eparhii“. [Arh. Cons. Nr. 224, I, 1, din 1812]. De aici ar reieși că ideea înființării unei eparhii nouă în Basarabia, aparținea sinodului, nu lui Gavriil.

6. După informațiunile adunate în 1821 și redactate de Dimitrie Sulima, în această regiune erau 77 de biserici; în circumscripția blagocinului din Odesa erau 9 biserici și 68 în acea a Direcțiunii Duhovnicești din Tiraspol. „En. Băn.“ 1885, XV, 491—492.



*Biserica din com. Șerbinești, jud. Hotin.*

Noua eparhie urmă să poarte numele de eparhie a Chişinăului şi Hotinului, pentru motivul că aflându-se în centrul teritoriului nou alipit, Chişinăul fusese ales ca reşedinţă pentru autorităţile civile<sup>1</sup>, iar în Hotin fusese, odinioară, scaunul episcopal<sup>2</sup>. Totodată, ţinând seama de „deprinderea clerului şi a poporului basarabean de-a avea mult respect şi încredere faţă de scaunul mitropolitan”, noua eparhie trebuia să aibă titlul de „mitropolie şi exarhie”.

Eparhia basarabeană urmă să fie administrată pe temeiul obiceiurilor locale, „accasta pe cât nu va fi în contradicere cu aşezămintele principale civile şi bisericeşti din Rusia”. Gavriil cerea acest privilegiu „atât din consideraţie faţă de faptul că populaţia băştinaşă s'a alipit, nu de mult, la imperiul rusenesc, cât şi pentru motivul că în latura civilă acestui popor îi sunt acordate drepturile moldovenesti din trecut”.

În ce priveşte raporturile dintre autorităţile civile şi cele bisericeşti, proiectul cerea scutirea clerului de orice dare pentru pământ şi, să fie apărat de asupririle arendaşilor. Gavriil insista să se acorde „clerului local aceleaşi drepturi de care se bucură clerul rusenesc”, şi, pe lângă aceasta, ca stăpânirea civilă să nu aibă nici o înăurire asupra afacerilor ce privesc tagma duhovnicească, „cum aceasta se face în Rusia”, de altfel—adăugă mitropolitul—„şi în Moldova, afara de priutul domnitor, nimeni nu se amestecă în afacerile duhovniceşti”.

În ce priveşte mijloacele de întreţinere ale casei arhieresti ca şi ale altor aşezăminte eparhiale, mitr. Gavriil nu cerea dela stat nici un ajutor bănesc,—în schimb însă, rugă să i se pună la dispoziţie mănăstirea Căpriana de lângă Chişinău, cu moşiile ei Purcari şi Răscăeşi din ţinutul Cetatea-Albă. Căpriana, însă, fiind închinată mănăstirii Zograf dela muntele Athos,—căreia, egumenii din Căpriana îi trimiteau, anual, 1.500 lei („embatic”),—mitr. Gavriil luă asupra-şi această îndatorire, obligându-se, totodată, să achite treptat şi

1. Chişinăul a fost ales ca reşedinţă şi pentru arhipăstor, „atât din cauza aşezării lui în mijlocul oblastei şi a numeroasei populaţii, cât şi pentru avantajele în privinţa pădurii şi altor lucruri trebuincioase pentru viaţă”. Arh. Cons. Doa. Nr. 224 f. 1, din 1812.

2. În actele istorice din anul 1782 e arătat un episcop român—Amfilohie, cu titlul „al Hotinului” V. Rev. Ist.-Arh. XIX. 42—43. Cfr. lorga „Bis. Rom.” II, 174—175.

datoriile făcute mai înainte de către egumenii acestei mănăstiri. Un alt mijloc de existență, după proiectul mitropolitului, urmă să fie „ploconul episcopiei”—dare din partea preoților, în folosul arhierelui, care exista din vechime, atât în Basarabia, cât și în întreaga Moldo-Vlahie<sup>1</sup>. Această dare urmă a fi micșorată până la 7 lei (în loc de zece) dela fiecare preot, afară de protopopi, blagocini și cei demisionași din cauza boalei, a bătrânețelor sau a schilodeliei. Într'un izvor de venituri destinat înființării veșmintăriei și orânduirii casei arhieresti, eră taxa de cununie, dessemenea veche, întărită prin gramatele domnești încă. Proiectul, însă, reducea și această taxă până la trei lei, în loc de cinci, de fiecare cununie. Ultimul ajutor material, după proiectul mitropolitului, urmă să fie obținut după vecniul obicei existent în Moldova, potrivit căruia trebuiau lăsași pentru mitropolit 80 de scutelnici și 40 pentru vicarul lui<sup>2</sup>.

Având ca model, pentru noua eparhie, organizația eparhiilor rusești, mitr. Gavriil aduce la cunoștința sinodului, că deocamdată, nu-i va fi cu puțință să introducă în eparhia basarabească numărul clericilor după normele parohiale („statnoe polojenie“) din Rusia, deoarece „aici”—explică mitropolitul,—„a lăsa biserica parohială fără doi preoți înseamnă a călca orândueala cuvenită“. Ținând seama de aceasta, Gavriil raportă că, deși stărue, cu orice chip, să micșoreze numărul preoților pe la sate, totuș așteaptă în privința aceasta indulgența milostivă din partea sinodului<sup>3</sup>.

Pe lângă cele arătate, mitr. Gavriil în acelaș proiect roagă să se înființeze în Chișinău un seminar pentru copiii clericilor, unde

1. Acest obicei exista și în Rusia, în vechime, și a fost adus fără îndoială din Grecia. Проф. Е. Голубинский „Иерархия Русской Церкви“ P. I, pag. 452—452. Cit. după Веховской, p. 29—30.

2. După informațiunile adunate și redactate de arhierul Dimitrie Sul ma în 1821, dispozițiunea privitoare la scuteinici a fost, în 1819, abrogată, fiind înlocuită cu 8.000 lei pentru exarh și cu 6.000 lei pentru arhierul-vicar. „Ен. Вѣд.“ 1883, XV, 402. În 1819, din moșia „Costiujeni“ a mănăst. Galata de peste Prut, nastofatului acestei mănăst., arhimandr. Partenie, a dat Casei Arhieresti, în condițiuni de emfiteuză pe vecie, o bucată de loc pentru via, cu plata anuală de 100 lei, în loc de dijmă, în folosul său. Galata, însă fără dreptul de a o vândea sau de a o schimba. Арх. Архiep. Дома. Журналы на г. г. 1834, 1835, 1836 и 1837\* V. Докладъ Экзoномическаго Правленія Архiep. Духовнаго отъ 23 Июня, 1836 г.—Localitatea, de care e vorba, aparține și astăzi Casei Arhieresti și este cunoscută sub numele de „Via arhierului“,—la marginea Chișinăului.

3. Граданинскій, p. 257.

să se învete toate acele obiecte ce se predau și în alte seminarii duhovnicești. „Dintre limbi, în seminar se vor studia de preferință și neapărat: I. rusă ca cea domnitoare; cea moldovenească națională, ca elevii să poată, în acea limbă, propovădui norodului cuvântul lui Dumnezeu și moralitatea cea bună; I. latină, deoarece din aceasta s'a format și se poate îmbogăți cea națională; I. greacă, fiindcă în această limbă au fost scrise, în original, dogmele și în vătăturile legii creștinești, iar celelalte (limbi) după dorință”<sup>1</sup>.

Proiectul mitropolitului Gavriil a întâmpinat unele obiecțiuni din partea lui Scarlat Sturza, guvernatorul de atunci al Basarabiei, care stăruia să se schimbe drepturile materiale ale clericilor în favoarea boierilor. Însă în urma mijlocirii stăruitoare a lui Gavriil, avizul guvernatorului n'a fost luat în seamă, și la 21 August 1813 proiectul mitropolitului a fost aprobat de către țară<sup>2</sup>.

## 5.

Odată cu aprobarea proiectului, la data de mai sus, a luat ființă eparhia Chișinăului și Hotinului, începându-se totodată, munca pentru organizarea și consolidarea nouăi eparhii.

Partea principală în chestiunea organizării vieții bisericesti, o constituiau, bineînțeles, organele administrative. Însă în privința aceasta, problema a fost înlesnită prin faptul că aproape toate aceste organe fuseseră înființate, mai înainte, pentru exarhat. Deocamdată au rămas aceleași și în eparhia Chișinăului. Astfel, potrivit cu proiectul de organizare<sup>3</sup>, în fruntea eparhiei se afla Gavriil, cu titlul vechiu de exarh și mitropolit<sup>4</sup>. Ca ajutor al lui era vicarul

1. Ibid. 257—258.

2. Ibid. 265. Proiectul mitr. Gavriil privind înființarea eparhiei Chișinăului este publicat în rusă în „Труды... IX, 4—15; „Вспомогательный доклад о в. устройстве епархиальной Епархии”, și în românește în rev. „Arhivele Basarabiei” din Chișinău, 1929, I, 32—43. Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului—1813.

3. Статутида, p. 250—251.

4. Pe lângă mitropolit există „Casa episcopală” care, pe vremea lui Gavriil, purta numele de „mitropolitana”, cuprinzând biserica mitropolitiei, mănăstirea de pe lângă mitropolie cu calugării ei și moștile mitropolitane cu toată averea mișcătoare și cea nemiscătoare—mori, lazări, vii, etc. Casa arhiepiscopală era condusă de Direcțiunea Economică („Экономическое Управление”) compusă din trei membri—calugări, și un „pisar”—secretar. Vom sublinia faptul că, după instrucțiune întocmită de Gavriil în 1814, cetirea și cântarea se făceau în biserica casei arhiepiscopale la stânga din dreapta—în rusă, iar la cea din stânga—în moldovenește.

Dimitrie, cu titlul de episcop al Benderului și Achermanului<sup>1</sup>, și cu reședința la mănăstirea sf. Arhanghel<sup>2</sup>.

Nu se cunosc mai deaproape atribuțiile episcopului vicar, pe vremea arhipăstoriei lui Gavriil în Basarabia; însă nu mai încapă nici o îndoială că, în toată activitatea mitropolitului, episcopul Dimitrie, în viața nouă eparhii, îi era de mare ajutor.

Pe lângă arhipăstori, tot ca organ administrativ, printr'o înțelegere prealabilă cu stăpânirea superioară a Basarabiei, s'a înființat la 30 sept. 1813, vremelnica dicasterie exarhicească și căreia, după aprobarea proiectului, i s'a dat definitiv titulatura de „Exarhiceasca Dicasterie a Chișinăului”<sup>3</sup>. Aceasta, în activitatea ei, după dispoziția mitropolitului, urmă a se călăuzi „de regulile sf. părinți ai pravoslavniciei bisericii din răsărit, de Regulamentul Duhovnicesc a toată Rusia, de uzurile sf. sinod și de dispozițiunile și rezoluțiile noastre”<sup>4</sup>.

Tot din vremea exarhatului, ca ajutoari ai arhipăstorilor în ocărnuirea bisericească, au rămas protopopii și blagocinii de cercuri. Afară de aceasta, pentru ei s'au întocmit anumite instrucții, în care

și „stavlenicii” (candidații la preoție) ruși, își faceau slujba lor în strana rusească, iar moldovenii — în cea moldovenească. „En. BUL.” 1892, IV, 81—88.

1. Dimitrie Solima s'a născut în 1732 în târgul Novaja—Vodolga, gov. Harcov. Studiile și le-a făcut în Harcov, E aterinoslav, Poltava, unde (Poltava) pe urmă, a fost profesor și „prefect” (subdirector) la seminarul de școli. E de crezut că Dimitrie a fost elevul lui Gavriil, când acesta era profesor, „prefect” și în urmă, rector în „Slavianskaia Seminară” din Poltava. În 1797, Dimitrie a fost hirotonit preot și în 1806—protolieru. În 1806—1811 a fost profesor la școala navală („Sturmanscoe učilișce”) din Nicolaev. În 1811 s'a călugărit și-a fost numit episcop de Bender și Acherman, iar în 1812 a trecut, cu Gavriil, în Basarabia. Cîmățile, în calitatea lui de arhipăstor al Basarabiei, stăruia să introducă l. rusă în această provincie; totodată, însă, deprinzând bine l. moldovenească, a tradus în această limbă, din acea slavonă, multe cărți de rit. Afară de aceasta, a alcătuit și un dicționar r. so-moldovenească. „En. BUL.” 1894, XVI, 475—481. Cfr. „Груды”... II, 230—244.

2. „Груды”... II, 238. — Această mănăstire, cu pământul pe care se afla, era închinată patriarhiei din Ierusalim, careia îi trimitea un embatie (Arh. Cons. Dos. Nr. 224, f. 1, din 1812), iar Policarp, patriarhul Ierusalimului, a adus în dar această mănăstire stăpînirii rusești, și biserica mănăstirii sf. Arhanghel, fiind cea mai bună din oraș, a fost făcută în început catedrală („soborul vechiu”) „Груды”... II, 236. În alt loc (Arh. Cons. Dos. Nr. 224, f. 30, din 1812), se spune mai precis: „Biserica sf. Mihail care este metohul mănăstirii Galata din legi, care mănăstire este închinată scaunului patriarhal din Ierusalim”.

3. Consistoriul de mai târziu.

4. Статутии, p. 258.—„Груды”... V, 31.

li se precizau atribuțiile. Îndatorirea principală a protopopilor era supravegherea blagocinilor, care trebuiau să fie un model de bună purtare pentru subalternii lor. Protopopii aveau căderea de-a cerceta pe candidații la preoție și diaconie, atât în privința cetirii și cântării, cât și a purtării, rămânând răspunzători de viața vițioasă a candidaților. Tot protopopii erau însărcinați cu anchetarea cazurilor de abuzuri și nedisciplină ale clericilor, fiind, deasemenea, obligați să-i apere de orice nedreptate sau asuprire din partea laicilor. Instrucția atrăgea luarea-aminte a protopopilor că „cei nepăsători nu numai că vor fi scoși din slujbă, ci vor mai fi supuși și unei judecăți de neînlăturat”<sup>1</sup>.

Blagocinii erau însărcinați să supravegheze, mai de aproape, pe toți clericii din cercul lor, îndemnându-i să învețe pe dinafară catehismul, să citească cu băgare de seamă cartea despre datoriile preoților parohiali, pravilele sf. apostoli și sf. părinți; deasemenea și bucăți alese din Regulamentul Duhovnicesc și tipărite în catehism.

Blagocinii erau datori să comunice mitropolitului despre toate abuzurile clericilor și despre purtarea lor rea (beție, bătaie, certuri și altele). Deasemenea în „vedomostiile”<sup>2</sup> ce blagocinii urmau să prezinte stăpânirii eparhiale la sfârșitul anului, ei erau obligați să arate „cu dreptate și fără părtinire”, cum sunt clericii la cetire și cântare<sup>3</sup>.

Astfel de organe administrative existau în eparhia Chișinăului pe vremea mitropolitului Gavriil. După el<sup>4</sup>, s’au petrecut mari schimbări în ocârmuirea bisericească a Basarabiei. În primul rând, eparhia Chișinăului a fost rânduită în rangul al doilea, având arhipăstor cu titlu de arhiepiscop<sup>5</sup>, deoarece, la înființarea ei, i se dăduse titlul de mitropolie și exarhie, numai din considerație pentru meritele personale ale răposatului mitropolit<sup>6</sup>.

1. Статуткии. Anexa 7.

2. Formulare.

3. „În caz când cineva dintre blagocini nu va comunica despre viciile și crimele clericilor supuși supravegherii lor, și aceasta va leși la iveală pe altă cale, el va fi îndepărtat din slujbă, dat sub cărmă alui blagocin și, afară de aceasta, va fi supus unei pedepse la fel cu acei, despre a căror rea purtare, știind, n’a comunicat”. Ibid. Anexa 6.

4. Mitropolitul Gavriil a murit în 30 martie 1821, în locul lui a fost numit vicarul lui, Dimitrie (Sulima) cu titlu de arhiepiscop. „Труды”.. II, 17.

5. П. С. 3, v. XXXVII, Nr. 28076. Спр. „Ед. Вѣд.” 1863, XV, 482.

6. „Труды”.. IX, 16—17.

O altă schimbare a fost desființarea vicariatului odată cu numirea vicarului Dimitrie în postul de arhipăstor<sup>1</sup>. E drept că la 1834 se ridicase din nou chestia vicariatului în Basarabia, iar sinodul îl însărcinase pe Dimitrie să se gândească asupra acestei chestiuni, stabilind locul de reședință, precum și mijloacele de întreținere pentru vicar. Chestiunea, însă, a fost amânată, iar în urma, micșorându-se teritoriul eparhiei basarabene, odată cu înființarea aceleia din Cherson în 1837, ea a fost părăsită cu desăvârșire pentru multă vreme<sup>2</sup>.

Potrivit tendinței generale de unificare, s'au introdus schimbări esențiale și în situația dicasteriei. Cea mai de seamă măsură în această privință, a fost (1852) transformarea dicasteriei exarhicești în consistor eparhial, cu toate atribuțiile ce aparțineau acestui așezământ în eparhiile rusești,<sup>3</sup> și care, puțin mai târziu, au fost fixate printr'un regulament special.<sup>4</sup> Deasemenea, s'au luat măsuri ca dosarele să nu întârzie în cancelaria consistorului și dispozițiunile arhipăstorești să fie aduse cât mai curând la îndeplinire. Pentru aceasta, s'a mărit numărul funcționarilor consistorului. Însă, măsura cea mai eficace a fost împărțirea dosarelor nu după ținuturi, cum era mai înainte, ci după afaceri. Cu ocazia acestei distribuiri, s'a constatat că'n unele chestiuni (judecătorești), era o mulțime de dosare ce rămăseseră nereșolvite câte 10—15 ani de zile<sup>5</sup>.

Multe schimbări s'au făcut în serviciul protoșopilor și al blagocinilor. Astfel, după porunca sinodului, li s'a schimbat titu-

1. Numirea a fost făcută pe temelul recomandării generalului în zov, imputernicitul „namiestnic (locșitor) al Basarabiei” care, aducând în cunoștința conțelui Capodistria încetarea din viață a mitropolitului, scria, între altele, conțelui că „toate tagmele ce aparțin eparhiei aceleia, doresc să oibă de arhipăstor pe episcopul vicar Dimitrie care, în curgera acelor zece ani cât a stat aici în această treaptă, pe lângă c'a învățat bine l. moldovenească, deosemena drepturile și obiceiurile regiunii aceleia, și-a câștigat iubirea adevărată a tuturor”. Iuzov, din parte-l, adăuga că Dimitrie poate aduce „un folos real preoțimii și, îndeobște, poporului, pentru care, acest harbat vrednic de a purta numele de arhipăstor, este absolut necesar”. Capodistria a transmis scrișoarea prințului Golițîn, ministru al Afacerilor Spirituale care, a comunicat-o țarului la 11 Iunie 1821. În aceeași zi a și urmat uzurul cu numirea lui Dimitrie. *Журналъ*. XII. 511—512.

2. „Труды” — V, 1—2.

3. *И. С. С. Я.* VII. No 5380.

4. „Regulamentul Consistoriilor Duhovnicești” („Уставъ Духовныхъ Консисторій”) publicat în 1841.

5. „Труды” — VI, 4—7.



latura: „blagocini superiori“ în loc de protoierei ținutali,—ultima denumire ne fiind corespunzătoare cu slujba lor. Tot odată, pentru ca aceștia să aibă față de stăpânirea eparhială și în raporturile reciproce, cu blagocinii (inferiori) și cu tot clerul subaltern,—o anumită atitudine și o autoritate cât se poate mai precisă, sinodul a cerut lui Dimitrie să întocmească o nouă instrucție, mai amănunțită.

Pe temeiul acesteia (din 1832), stăpânirea eparhială conducea clerul prin blagocinii locali (inferiori sau de cerc), care aveau sub cârmuirea lor dela 10 până la 15 biserici, iar la rândul-le erau supuși unui blagocin superior (ținutal), care era ales de către consistor, dintre cei mai vrednici protoierei sau preoți și întărit de către arhiepiscopul eparhial. În acest mod, blagocinii superiori erau mijlocitori între stăpânirea eparhială și tot clerul. Ei, prin blagocinii locali (de cerc), aduceau la cunoștința clericilor toate dispozițiunile stăpânirii eparhiale, făceau anchete, transmiteau consistorului toate registrele bisericesti privitoare la starea bisericilor, la veniturile și cheltuelile lor, adunau dela biserici și vărsau la consistor toate dările puse pentru casa arhiepiscopască și școale, etc. Pe de altă parte, blagocinii superiori eliberau bisericilor registre, supravegheau adunarea ofrandelor pentru biserici, controlau pașapoartele clericilor și ale călugărilor, mai cu seamă ale celor veniți de peste hotare, și, raportau stăpânirii eparhiale motiv-le sosirii lor, etc. În 1837, pentru blagocinii de cerc, s'a tradus în moldovenește instrucția sinodală <sup>1</sup>.

Instrucția—ale cărei părți principale le-am redat mai sus,—nu acordă drepturi mari blagocinilor superiori, și, în orice caz, nu pomeneste de vechile lor îndatoriri de-a lua parte la numirea preoților prin examinarea candidaților <sup>2</sup>. Cu toate acestea, de fapt, blagocinii superiori stăruiau să joace și acuma un rol mai hotărîtor în viața bisericască, depășind instrucția impusă. Această atitudine nu corespundea de loc cu tendințele centraliste, care, după Alexandru I-ii, se întăreau tot mai mult în biserica rusă, având în Basarabia un puternic adept mai cu seamă în persoana arhiepiscopului Irinarh <sup>3</sup>, urmașul lui Dimitrie. Pentru a pune capăt vechilor

1. „Труды“... V, 7—8: 76—80.

2. Vezi pag. 37.

3. Irinarh, până la călugărie —Iacov Popov, a fost fiu de preot, s'a născut în eparhia din Curse; s'udile și le-a făcut în seminarul din Curse și'n Academia din Petersburg, pe care a isprăvit-o în 1817 cu titlu de magistru.

obiceiuri în administrație, Irinarh, în 1845, prin consistorul din Chișinău dispune următoarele: 1) „blagocinii superiori sunt scutiți de îndatorirea de-a face inspecție bisericilor, cu atât mai mult, cu cât obligațiunea aceasta cade asupra blagocinilor privați (de cerc); 2) blagocinii superiori sunt, deasemenea, scutiți de-a prezenta candidași pentru preoție și diaconie, deoarece fiecare dintre aceștia e dator, personal, să se adreseze arhiereului eparhial cu cererea pentru hirotonie; 3) și, în deobște, blagocinilor superiori li se impune să nu depășească, în acțiunile lor, instrucția ce le este dată prin ucazul sinodal din 18 iulie 1836; 4) în caz când e nevoie a se schimba vr'un antimis învechit, e îngăduit preoților parohiali să mi se adreseze direct ei înșiși, ne stingherind pentru aceasta pe blagocinii superiori, nici chiar pe cei privați, care, sunt numai obligați să îndemne pe preoți să facă acest schimb, când vor observa că vr'un antimis s'a învechit”<sup>1</sup>. Irinarh, însă, nu s'a mărginit la această măsură. Acceptând ideea protoiereului Vasile Purișchevici, blagocin superior al ținutului Chișinău, cum că „autoritățile eparhiale pot ușor aduce la îndeplinire dispozițiunile lor prin blagocinii privați”, Irinarh a început să reducă numărul blagocinilor superiori, însărcinând cu îndatoririle lor pe cei de cerc. Astfel, pe la sfârșitul anului 1845, protopopia ținutului Chișinău a fost desființată, fiind înlocuită cu patru cercuri de blagocinie. Toți blagocinii de cerc (și țin. Chișinău) atarsu, în chip nemijlocit, de consistor<sup>2</sup>. În celelalte ținuturi, blagocinii superiori au rămas, însă,

Calugărindu-se în scoliș an, Irinarh a fost profesor timp de doi ani la seminarul din Orjol, după care a fost trimis cu diferite misiuni în străinătate, de unde s'a întors în 1835 din cauză de boală, având gradul de arhimandrit. În 1836 a fost hirotonit episcop și numit vicer în eparhia Tveri, de unde a trecut la Riga. Aici, Irinarh, găsiindu-se în mijlocul unei populațiuni protestante, a pornit o activitate militanta în folosul ortodoxismului. Insa, din cauza intrigilor mai multor adversari, chiar și dintre demnitarii rasi, fiind pornit contra lui și regele Prusiei, Irinarh a fost nevoit să părăsească eparhia în 1841. La 12 noiembrie 1844, Irinarh a trecut în eparhia Chișinăului, unde a arhipastorit timp de 14 ani. A murit în 1877 la mână „Trojka” din Riazani, și cărei stareț a fost ultimii zece ani din viață. Ca model în ocărnuirea eparhiei, Irinarh îl avea pe Filaret (Drozdov) vestitul mitropolit al Moscovei, Cunoscutul scriitor și diplomat Alexandru Scariat Sturza, scria într'o scrisoare din Chișinău: „Ieri seară am stat mult de vorbă cu Irinarh, un arhiereu cuminte, pătrunzător și spiritual. El e un mare admirator al lui Filaret din Moscova”. „Труды”... VI, I, 98.

1. „Труды...” VI, 8—11.

2. Ibid.

deocamdată, cu atribuții reduse, iar în 1859 serviciul le-a fost desființat, în toată eparhia.

S'a schimbat și situația materială a ocârmuirii eparhiale. Mai întâi, în urma intervenției stăruitoare a mănăstirii Zograf din Athos, moșiile expropriate ale măn. Căpriană, printr'un înalt ucuz din 6 martie 1837, au fost înapoiate Zografului<sup>1</sup>, iar întreținerea ocârmuirii eparhiale a fost trecută pe seama statului deopotrivă cu toate eparhiile de acelaș rang (al II-lea). Odată cu aceasta, s'a desființat, de către sinod, adunarea banilor dela clerici pentru birotonie în folosul episcopului și pentru școale („dajdia” sau „banii ploconului și a școalelor”), și dela locuitori—darea pentru „peciuri de cununie” („вѣнчальныя крѣткі”). Motivul era că această orândueală nu corespundea cu regulile ocârmuirii generale bisericești ale statului rus<sup>2</sup>.

Din scurtul istoric expus mai sus, în ce privește partea administrativă bisericească din Basarabia în perioada organizării eparhiei, se poate vedea că ocârmuirea bisericească se compunea dintr'un întreg sistem de organe ce cuprindea toată viața bisericească a nouăi eparhii, dându-i, treptat, o anumită îndrumare spre deplină unificare cu biserica rusă. „Regulamentul Duhovnițesc”, ucazurile sinodale,—erau singura bază pentru activitatea acestor organe. În hotarele eparhiei toate organele administrative erau supuse autorității arhiepiscopului, care avea pe la sfârșitul perioadei deplină putere în toate chestiunile vieții bisericești. În astfel de condițiuni, bineînțeles, nu rămăsese nici umbra vechei orândueali, cu caracter de descentralizare, când credincioșii luau parte la alegerea candidaților pentru diferite trepte de slujbă în biserică.

1. Apx. Apxiep. Ioma. Ucuz. sinodal din 24 martie 1837, cu Nr. 3868.—Legăturile cu măn. Zograf nu s'au schimbat decât în 1873, când, toate averile mănăstirilor închinatelor din Basarabia, au fost supuse Ministerului Afacerilor Străine. „En. Bix.” 1862, VI, 129—231. V. Id. 151—166.

2. Ucuz. sinod. din 24 mart. 1837, cu Nr. 3901. V. Ucuz. Consist. din 13 Apr. 1837 cu Nr. 1759.—Condițiunile materiale ale eparhiei au fost schimbate și pe altă cale. Asa, prin Ucuz. sinod. din 11 dec. 1837, cu Nr. 12,575, i s'a impus stăpânirii eparhiale ca, începând cu an. 1840, să introducă în toate bisericile din eparhia Chișinăului vinderea lumânărilor pe baza „Pravilelor” din 29 aug. 1808. Cu acest prilej, „Pravilele”, traduse în l. moldov., au fost trimise tuturor bisericilor pentru a fi executate de clerici și epitropii bisericești. Totodată „Pravilele”, au fost aduse prin poliție, la cunoștința populației,—tot poliția fiind însărcinată și cu supravegherea strictă a executării lor. „En. Bix.” 1872, V, 98.

Dar viața nouă a bisericii basarabene, în latura ei administrativă, se deosebia de cea veche nu numai prin principiile aduse din Rusia și prin spiritul centralist, impus nouăi eparhii. Toate formele de activitate eparhială,—începând cu registrele variate și multiple ale bisericilor parohiale, continuând cu corespondența complicată a blagocinilor de cerc și finutați, și sfârșind cu munca variată a dicasterici,—mai târziu a consistorului,—toate aceste forme erau nouă și, cu desăvârșire străine pentru credincioșii basarabeni, dintre care, foarte puțini puteau profita, deocamdată, din toate aceste schimbări.

## CAPITOLUL II.

*Starea intelectuală și morală a preoșimii. Drepturile clericilor. —  
Mijloacele de întreținere ale clericilor. Dreptul de moștenire  
asupra parohiilor. — Epitropia Eparhială.*

### 1.

Întâia grijă a organelor administrative era clerul. S'a văzut în introducere, în ce stare se află clerul basarabean înainte de 1812. Mitropolitul Gavriil a constatat, prin dese vizitări canonice în eparhia Chișinăului, că, aproape toate locurile preoțești erau ocupate de oameni lipsiți de orice studii, abia știind să cetească și să scrie <sup>1</sup>, iar slujbele bisericesti se făceau cu neglijență și fără pricepere, în chip mecanic. În multe locuri, în zile de sărbători și dumineci, preoții preferau să se ducă, în loc de biserică, la iarmaroace, care se țineau în aceste zile. Printre clerici era obișnuit un fel de „vagabondaj”, — trecerea preoților dintr'un sat în altul, — obicei care, între altele, avea temeiul în faptul că mulți preoți, cum s'a spus, erau fără parohii <sup>2</sup>. La inferioritatea generală a clericilor se adăugau vicii urite și vătămătoare pentru chemarea preoției, cum era beția, sau indeletniciri nepotrivite pentru misiunea preoțească, de ex.: negoțul și alte afaceri; deasemenea cămătăria, etc., ceeace mic-

1. „Înaltesa preștelului lui Dumnezeu” — scrie cu drept cuvânt un preot despre acea vreme — „stăteau nu conducători religioși, nu oameni de sacrificiu, nu creatori de viață, ci plugari de răd, gradinari, podgoreni și alții de același fel, cum erau și parohienii lor.” (170) con. 26.

2. Cazurile consistorului îl cașilea pe clericii vagabonzi (călugări și preoți de mir) ca indivizi nevrednici și cu trecut întunecat, care prin purtarea, cum și prin toată înfățișarea lor, nu se deosebeau uneori de cerșetorii de strada. „Eu. H. A.” 1882, III, 163—170.

sora, și mai mult, puterea de înrăurire educativă a preoților asupra păstoritilor<sup>1</sup>.

Toate aceste scăderi, având adânci rădăcini în viața clerului, nu puteau dispărea ușor, și apar ca dominante în această întreagă perioadă. În 1822, când, în locul lui Gavriil venise Dimitrie, dintre toți preoții eparhiei Chișinăului—31 de protoierei și 1064 de preoți—numai zece, abia, aveau studii complete seminariale, și doi isprăviseseră clasa filozofică a seminarului, iar restul era cu școala inferioară sau chiar cu pregătire de acasă. Nu dispăruseră nici viciile clericilor<sup>2</sup>. Cu puțin s'a îmbunătățit starea intelectuală și morală a clericilor și la sfârșitul acestei perioade. Urmasul lui Dimitrie, arhiepiscopul Irinarh, constată la preoții basarabeni aceeași ignoranță și lipsă de pricepere în conducerea registrelor bisericesti, etc.<sup>3</sup>

Binecînteles că toți arhiepiscopii basarabeni luau măsuri pentru înlăturarea scăderilor clerului. Pe vremea mitr. Gavriil, dicasteria, pornind dela ideea că „atît preoțimea acestei nouă eparhii, cît și chiar și protopopii au nevoie de învățatură și a se adapta la o orîndueală cuvenită”, era de părere ca pentru întreaga eparhie să fie numiți doi inspectori sau conducători, dintre care unul ar avea sub supravegherea sa ținuturile Orheiului, Soroca, Hotin și Foleși, și altul—țin. Lăpușna, Hotărniceni, Codrii și Greceni<sup>4</sup>. După cît cunoaștem faptele din arhivele, asemenea inspectori n'au fost numiți, numai dacă nu-l vom socoti ca atare pe protoiereul Teodor Maliavinschi<sup>5</sup>. Deasemenea, nu odată mitr. Gavriil se

1. СРАВНЕНІЯ, p. 294, 304—316. Pe lângă aceste neajunsuri, bisericile din noua eparhie, după cum rapoartă Gavriil sinodului, duceau mari lipsuri de cântăreți. ЖЛАКНИКЪ, XII, 429.

2. „Труды” — V, 8—14.

3. Ib. VI, 11—14, 16. Desiflul, pe atunci, în toată Rusia situația era cu puțin mai bună. Abia în darea de seamă pe an. 1847 oberprocurorul Protasov marturisește că „astăzi mai mult de jumătate din parohii sunt de-acuma ocupate de pastori, care au căpatat învățatură destul de bună” — „Отеч. записки” pe an 1847, p. 21.

4. СРАВНЕНІЯ, p. 255.

5. Teodor Maliavinschi, ucrainean de felul lui, și-a făcut studiile în seminarul din Ecaterinoslav, a ocupat mai multe locuri de preoție, iar în 1809 trecând în Moldova, a fost numit de către Gavriil, pe atunci — „exarh al Sinodului în Moldova, Valahia și Basarabia”, protopop în Cetatea-Albă și orînduit peste toată Basarabia pentru introducerea orînduierilor cuvenite și pentru conducerea cauzelor privitoare la preoțimea de acolo — Arh. Cons. „Бессарабскіе распоряженія на 1812 г. „Въ-помощі впродолженіи Магистратуры”.

adresă către preoțime cu apeluri păstorești, în care îi îndemna să se abțină de la purtări rele. Pe lângă aceasta, dânsul a sporit numărul blagocinilor și protopopilor <sup>1</sup>, cărora le cerea să aibă „supraveghere neslăbită” asupra clericilor ce le erau incredințați. În acest scop, el a întocmit pentru blagocini și protopopi și o anumită „instrucție” <sup>2</sup>. O altă măsură, de care se folosea mitr. Gavriil spre a ridica nivelul intelectual al preoțimii locale, era invitarea preoților din eparhiile rusești, pe care-i așeza, adesea ori, în locul preoților români. Așa, de pildă, la catedrala din Chișinău, din 18 clerici câți erau acolo în 1812, 16 au fost aduși din Rusia <sup>3</sup>.

Nu mai puțină grijă avea de preoțime, de nevoile ei intelectuale și morale și al doilea arhiepiscop Dimitrie. În primul rând, el a întocmit pentru preoții parohiali o instrucție, în care a dat lămuriri pentru legile și regelele privitoare la metrice, la te-deum-uri mpărătești și parastasuri; a arătat, deasemenea, îndatoririle preotului față de biserică. Fiind nevoit și dânsul să hirotonească în preoție, cu dezlegarea sinodului <sup>4</sup>, pe candidații ieșiți din rândurile clericilor inferiori—cântăreți și diaconi,—Dimitrie a luat asupra-si sarcina de-a examina pe candidații pentru preoție, din cetire, cântare, tipicul bisericesc și catehism, iar în lipsa lui, sau în caz de boală, era înlocuit de egumenul Ioanichie <sup>5</sup>. Afară de aceasta, pentru a-i instrui pe candidați în chestiuni privitoare la îndatoririle preoțești, cum și pentru a-i atrage la o viață interioară cres-

1. În 1819, în ținutul Hotin erau doi protopopi—la Briceni și Otaci; în ținutul Iași—trei: la Bălți, Soroca și Sculeni; în ținutul Orhei—doi; în ținuturile Bender, Acherman și Ismail—patru protopopi; la Bender, Acherman, Ismail și Leova, Сталинци<sup>3</sup>, p. 316 (notă).

2. Vezi pag. 36—37.

3. „Studii Nouă.” în „V. R.” 1924, V, 192. Dintr-o preoție aduși, cei mai mulți ajunseser la hirotonie din cântăreți și diaconi, cu pregătire foarte rea sau cu totul nepregătiți. Pentru ei mitropolitul Gavriil a fixat un examen, care se trecea în fața dicasteriei „Труды”... V, 19.

În locurile de cântăreți, Gavriil, cu aprobarea sinodului, numea persoane istece. Знамени, XII, 493.

4. „Труды”... VI, 16. Dezlegarea a fost primită în 1832.

5. Egum. Ioanichie (până la călugărie—Ioan Sicov), rus de felul lui, a fost autodidact. S-a călugărit la mână Neamtu, unde a fost de ajutor, ca copist, starețului Paiste în munca acestuia de traducător. În 1805, a trecut la lavra „Alexandru Nevski”, iar în 1810 a intrat în slujba la eparhul Gavriil, la Iași. Cu înființarea seminarului din Chișinău a fost numit profesor de matematici, ocupând și alte servicii în noua eparhie. La 1822, a fost hirotonit în sanul de arhimandrit. A încetat din viață în 1845, în vârstă de 69 ani. Иорданіе... Лхх. Cost. 55—58.

tinească, a fost pus arhimandritul Irineu<sup>1</sup>, iar grija, mai de aproape, pentru pregătirea candidaților de preoție, o aveau, după pozițiunile lui Dimitrie, blagocinii superiori. Această orânduială a durat în tot timpul arhipăstoriei lui Dimitrie<sup>2</sup>. Dorința de-a avea în eparhie, cât mai curând, preoți instruiți, îl făcea și pe acest arhieru să se adreseze consistoriilor din vecinătate, din Podolia și Ecaternoslav, cu rugăminte de-a recomanda absolvenților seminariilor din localitate, că, în cazul când vor consimți, să vină să ocupe parohii în Basarabia. Trebuie adăugat, că, în chestiunea aceasta, stăpânirea eparhială basarabeană era ajutată de sinodul rus, care prin ucazuri speciale, comunica arhierelui local numele absolvenților liberi ai seminariilor din alte localități<sup>3</sup>. Dimitrie a avut mult de luptat și cu scăderile morale ale preoțimii, și în primul rând cu beția. Socotind că cel mai bun mijloc de luptă este lumina, învățătura, — Dimitrie indemnă preoțimea să comande și să cetească opere cu conținut religios-moral, ca de pildă: „Tabla Nouă“ („Новая Скрижалъ“), de arhier. Veniamin, „Cetirea Creștinească și Duminecală“ („Христіанское и Воскресное Чтеніе“).

Irinarh, urmașul lui Dimitrie, era și mai hotărât în chestiunea ridicării nivelului intelectual al preoțimii și, indeobște vorbind, a pregătirii candidaților la preoție. El nu se putea împăca cu faptul că dezlegarea dată lui Dimitrie de a numi preoți dintre cântăreți, a devenit un obicei foarte răspândit. „Socotind acest obicei foarte vătămător“, — raporta Irinarh sinodului, — „mi-am impus, deocamdată, ca normă să fac pe cântăreți numai diaconi, și nu-

1. Ucrainean de origine, Arhim. Irineu (num. laic Ivan Nestorovici) s'a născut la 1780, făcându-și studiile la Academia din Chiev, ieșind-o la 1805, a fost numit acolo profesor, iar în 1811, a fost rânduit de către sinod la mitr. și exarh Gavriil care l-a numit profesor de l. rusă în școala obștescă („publică“) din Iași. Acolo a învățat l. română. În septembrie 1813, a fost numit „prefect“ și profesor la seminarul din Chișinău. În același an s'a și călugărit. Peste 8 ani, în februarie 1821, a fost numit rector (al doilea) al seminarului din Chișinău. La 1826, a fost hirotonit episcop, în care grad a trecut la Penza, pe urmă în treisec. A murit la 1864. *Летопись „Дух. Сем.“*, 44—45. Cfr. „Труды“... VI, 8—11.

2. „Труды“... V, 8—11.

3. „Труды“... V, 12.—De altfel, în același scop, măsuri respective lua și stăpânirea laică. Prin ucazul din 6 decembrie 1829, Nicolae I-lea a dispus ca autoritățile eparhiale să îndeplinească cu toată strictețea regula ca, în preoție, să nu fie hirotoniți decât absolvenții academiiilor și seminariilor. Unde, însă, nu se vor găsi de aceștia îndeajuns, acolo să fie chemați din alte eparhii. *Тарханов*, I, 69.

mai pe urmă... să-i învrednicească cu gradul superior, și pe lângă aceasta—numai în cazuri de nevoie și la acele biserici, unde slujba dumnezească se face în limba moldovenească<sup>1</sup>. Condițiunea indispensabilă era ca acei ce candidau la preoție și diaconie, să țină un examen din catehismul cel mare. Pentru acele biserici unde slujba se făcea în slavonește, și Irinarh invita candidații din eparhiile vecine, dintre absolvenții seminariilor, prin autoritățile eparhiale respective.

La această măsură, Irinarh era silit de altfel și de către sinod<sup>2</sup>. E de notat, însă, că puțini tineri consimțiau să vină în Basarabia, cu toate că măsura aceasta intră în prevederile politice ale stăpânirii ruse, iar în unele eparhii din Rusia mulți absolvenți ai seminariilor stăteau fără locuri. Pe de altă parte, candidații ruși nici nu corespundeau condițiilor locale. Aceasta nu putea să n'o recunoască chiar și Irinarh. „Majoritatea parohiilor din eparhia locală”—scria Irinarh oberprocurorului sinodal—„sunt locuite de moldoveni, pentru care slujba dumnezească se face în l. moldovenească, și elevii seminariilor depărtate nu pot fi întrebuințați aici cu folos”. Situația era foarte grea și Irinarh era nevoit să hirotonească chiar și candidații fără pregătire specială, elcși altfel „multe biserici ar trebui câte câțiva ani să rămână închise și multe parohii fără preoți”<sup>3</sup>.

## 2

Nivelul intelectual și moral, atât de scăzut, al preoției, corespundea pe deplin cu starea juridică a clericilor. Drepturile acestora nu erau bine fixate prin legi, iar cele prevăzute în lege nu se respectau. Mitropolitul Gavriil se plângea guvernatorului Sturza că dregătorii civili, cași boierii și locuitorii, și, mai cu seamă, arendașii moșiilor, nu încetează a nedreptăți preoția: unii cu cartiruri și transporturi cu căruțele, alții cu dări și alte îndatoriri ilegale; deasemenea cu insulte și necinsteiri, impunând pe preoți la corvoade deopotrivă cu ceilalți locuitori<sup>4</sup>.

1. Așa, de pildă, a dispus sinodul în 1856. în urma unei inspecții făcute în eparhia Chișinăului, de către arhimandritul Platon, rector al seminarului din Vladimir, mai târziu episcop-vicar al eparhiei din Petersburg „Труды” VI, 17.

2. „Труды” VI, 16—18.

3. Урагануца, p. 353.



Mitropolitul comunică oberprocurorului că unii ispravnici primesc plângeri împotriva fezelor duhovnicești, le judecă și hotărăse pricinile fără știrea delegatului preoțimii<sup>1</sup>. Așa era starea de fapt, cu toate că legile existente, pe atunci, în Rusia puneau preoțimea la adăpostul tuturor ofenselor și nedreptăților<sup>2</sup>.

O altă latură în starea juridică a preoțimii constă în aceea că, în baza obiceiului vechiu consfințit prin legea din 12 august 1823, clericii erau legați de tagma duhovnicească nu numai prin serviciu, ci prin însași obârșia lor, așa încât în această tagmă rămăneau, sau erau socotiți ca membri ai ei și acei descendenți ai clericilor, care de fapt nu aveau în biserică nici o slujbă. Și această particularitate a situației juridice a clericilor era cu atât mai înrădăcinată, cu cât se întemeia pe starea economică: cum se vede din legea din 1823, descendenții clericilor nu puteau căpăta mijloace de traiu decât dela tagma duhovnicească. Astfel, preoțimea din Basarabia, ca și cea din Rusia, constituia un fel de castă. Baza ei economică erau veniturile parohiale, pe care le moșteniau unii dela alții. O asemenea legătură între fiecare persoană și toată tagma preoțimii, ușură, bineînțeles în oarecare măsură, starea materială a clericilor, aducându-le, însă, în schimb, o știrbire a drepturilor.

## 3.

Nici starea materială a clerului nu era mai bună. Deși avem în această privință puține informațiuni, putem spune că izvorul principal de existență, pe vremea mitropolitului Ciavril, era taxa dela credincioși pentru săvârșirea diferitelor slujbe. E de crezut că situația aceasta de dependență pricinuia multe neînțelegeri, și mitropolitul s'a simțit silit să fixeze o anumită plată pentru serviciile preoțești<sup>3</sup>.

1. Стольников, p. 102.

2. Стольников, p. 102 nota 7) și II. С. З., v. XXXV, an. 1818, Nr. 27357: „О правах и преимуществвахъ Беспробитнаго духовенства“.

3. Taxa era următoare: pentru „sărindar“ sau pomenirea bisericească timp de 40 zile — 12 lei; pentru cetirea stălpului de evanghelii — 20 de parale; cetirea psaltirii — un leu; înmormântarea — un leu; înmormântarea copiilor — 20 de parale; cununia celor necăsătorii — un leu; cununia vaduvelor — un leu și 20 de parale; liturghia — 10 parale; sfințirea mișii a apei („oslytania mișii“) — 10 parale; te-deum ori paraclis — 10 par.; rugăciunea la naștere — 5 par.; rugăciunea de 8 zile — 3 par.; botezul —

Aceeaş măsură şi din aceleaşi motive, a luat-o şi arhiepiscopul Dimitrie<sup>1</sup>. Un alt izvor de existenţă, în parohiile rurale, era ajutorul material al boierilor proprietari<sup>2</sup>.

Această orândueală nu privia decât pe preoţii aşezaţi pe moşile boiereşti. Vom adăuga, că după unele ştiri, multe biserici din Basarabia aveau în posesiunea lor pământ câpătat încă sub stăpânirea turcească<sup>3</sup>.

După alipire, în Basarabia s'au întemeiat multe sate pe domeniile statului. Pentru preoţii acestor sate în actul sinodal din 1813 nu se vorbea, bineînţeles, nimica despre pământ, şi aceştia cu vremea au intrat, treptat, în posesiunea fânăţului şi a păşunelor foarte întinse, aşa încât ţăranii din aceste sate ajunseseră strâmtoraţi. Se crease, îndeobşte, o situaţie grea atât în satele boiereşti, cât şi în cele de stat: în cele dintâi, deplina atârnamare de boieri pricinuia preoţilor multe neplăceri, iar în cele din urmă, nefiind indicaţi precise în lege, preoţii aveau necontenite neînţelegeri cu ţăranii, cu atât mai mult, cu cât întinderea de pământ asupra căreia bisericile câpătase drept, rămânea nefixată prin lege<sup>4</sup>. Se cerea o rezolvire hotărâtă şi precisă a acestor chestiuni şi aceasta nu s'a făcut decât pe vremea lui Dimitrie, urmaşul lui Gavriil.

În 1829, în baza unui înalt ordin din 6 dec. al aceluiaş an,

10 par.; rugăciunea de 40 zile - 6 par. Црхмукіі. Anexa VIII. E de adăugat că taxa aceasta nu e altceva decât o reproducere, cu mici schimbări, a taxei întocmite de sinod la 30 Apr. 1801. Tot mtr. Gavriil a fixat lefuri şi preoţilor dela catedrală. „Труды“... V. 32 şi nota 2.

1. În 1831, Dimitrie, fixând o nouă taxă, dispune ca preoţii să se îndestuleze cu mulţumita benevolă din partea parohienţilor şi să nu depăşească plata fixată prin lege. Указова, p. 90.

2. După actul sinodal de înfiinţarea eparchiei Chişinăului, art. 6, în privinţa acenată se zice, între altele, că boierii sunt obligaţi să dea preoţilor şi diaconilor întreţinere în chipul următor: atâtă pământ arabil cât se cere pentru cinci chile de seminţe; fâneată câte 8 faici în fiecare an, iar diaconului sase. Pentru acest pământ şi pentru fâneată, deosemena şi pentru păscutul a 16 capete de vite dela preot şi a 12 dela diacon, boierul nu va primi nici o zocnială. Dacă ei vor avea mai multă fâneată sau păşune, în acest caz, vor cădea la învoială cu toierii asupra plăţii pentru fâneată şi pentru păşune. În acelaş chip, cu multe înlesniri pentru clericii, erau clarificate şi alte condiţiuni ale vieţii lor materiale (locuri de curte, grădini, vânzarea vinului, etc.) Raporturile dintre boieri şi clericii fixate aici erau la fel obligatorii şi pentru arendaşi. „Труды“... V. 25.

3. V. Указ sinodal din 27 Iulie 1884. Nr. 2468. („En. B.M.“ 2864, XVII, 163).

4. V. Указ sinodal din 27 Iulie 1884. Nr. 2468. („En. B.M.“ 1884 XVII, 154-164).

s'a hotărît ca fiecare biserică, având un preot și un cântăreț, să primească ca normă, un lot de 33 desiatine<sup>1</sup> de pământ. Accastă suprafață varia în proporție cu întinderea proprietății fonciare a țăranilor: lotul bisericesc se măria după mărimea pământului dat în posesiunea țăranilor<sup>2</sup>.

Această era o lege generală, care privia toate parohiile din Rusia. În Basarabia ea s'a aplicat în ținuturile Bender, Acherman și Ismail, unde fiecare familie băstinașă de țărani a fost înzestrată cu 40 de desiatine, iar familia imigrată cu 30 de desiat.; așa că, potrivit cu legea din 1829, fiecare parohie a căpătat o porțiune întreită—99 de desiatine. Pe baza acestei legi împărțirea pământului pentru biserici în satele de pe domeniul statului s'a făcut repede, și pe la începutul an. 1835, 65 de biserici din asemenea sate aveau câte 99 de desiatine, o biserică cu două „prieturi”<sup>3</sup> era înzestrată cu 198 desiatine, 75 de biserici în colonile bulgărești cu câte 120 de desiatine, iar bisericile din Bolgrad și Comrat, fiecare biserică cu două „prieturi”, cu câte 240 de desiat. Mai rămăsese încă cinci biserici din aceste sate, neînzestrate cu pământ, și în 1835 stăpânirea eparhială începu să lămurească și chestiunea acestor biserici<sup>4</sup>. În 1843 legea din 1829 a fost confirmată din nou<sup>5</sup>.

Așa s'a rezolvit chestiunea privitoare la loturile de pământ pentru bisericile din satele de pe domeniile statului.

Mai anevoioasă era înzestrarea cu pământ a bisericilor din satele boierești. Un model potrivit pentru stăpânirea eparhială erau normele legii din 6 dec. 1829, întocmite pentru parohiile rusești în satele de stat. Boierilor însă nu le convenia această lege, care le expropria pământul pentru totdeauna. Din această cauză, în 1835, abia 13 biserici din satele boierești au fost înzestrate cu pământ. Dimitrie, cu ajutorul guvernatorului, a stăruit ca loturile de pământ bisericesc în aceste sate să fie precizate prin anumite planuri întocmite de către ingineri hotarnici<sup>6</sup>.

1. Desiatina—1 $\frac{1}{2}$ , ha.

2. Satul care avea mai mult de 15 desiat. pământ pentru fiecare familie, era obligat să dea bisericii parohiale o porțiune întreită—99 desiat. „Труды”... V, 20.

3. Un preot e'un cântăreț—un „priet”.

4. Труды”... V, 28.

5. Prin Așezământul („Положение”) din 20 Iulie 1842, art. 4. „Вн. Вѣд.” 1884, XVII, 160.

6. „Труды”... V, 28.

Cu toate măsurile luate pe vremea lui Dimitrie, starea materială a preoților n'a fost pe deplin clarificată. Erau multe împrejurări ce agravau situația chiar și 'n acele parohii în care se referiau direct dispozițiunile lui Dimitrie. Așa, multe sate aveau câte două și câte trei „prieturi” rămase din trecut, ceea ce nu cores-pundeă cu suprafața de pământ, pe când unele parohii nu aveau pământ bisericesc în proporție legală. Erau și parohii foarte să-race. Ținând seama de aceste împrejurări, arhiepiscopul Irinath, ur-mașul lui Dimitrie, stăruia să reducă numărul preoților în parohiile unde erau „prieturi” de prisos <sup>1</sup>.

În 1842, sub Nicolae I-ii, a survenit încă un însemnat mijloc de existență pentru preoțime. Anume, pe temeiul ucazului împărătesc, în bugetul statului s'a prevăzut, anual, o sumă de 100.000 ruble pentru salarizarea preoților din parohiile sărace <sup>2</sup>. Irinath pe baza acestei legi, a izbutit, în 1844, să obțină leafă dela stat pentru 23 parohii bassrabene din cele mai sărace.

În Rusia existau și alte măsuri care tindeau spre acelaș scop,— îmbunătățirea stării materiale a clericilor. Astfel a fost dreptul de moștenire al clericilor asupra parohiilor, care, mai târziu a fost consfințit prin legea din 12 aug. 1823. În urma acestei legi: a) în locurile clericilor îmbătrâniți, sau morți, erau numiți de preferință copiii sau rudele lor, deasemenea și străinii, însă cu îndatorirea de-a întreține pe cei demisionați, sau pe văduve și orfani; b) orfanilor clericilor li se păstrau locurile care rămăneau neocupate câtă vreme aceștia erau minori; c) „prietetele” erau obligate să dea în folosul văduvelor și orfanilor din parohiile lor o parte din veni-turi și din pământul bisericesc <sup>3</sup>. Legea aceasta nu creă o situație nouă, ci sancționează numai o orândueală veche, devenită obicei. Cu toate că aceasta măsură, după lege, nu putea fi aplicată decât în cazuri excepționale <sup>4</sup>, în realitate aplicarea avea loc mult mai des, întărind și mai mult obiceiul vechiu.

1. „Труды”... VI, 16.

2. „Учр. о бѣрп.” pe an. 1847, p. 331.

3. „Учр. о бѣрп.” pe an. 1867, p. 171—172.

4. „Încă atunci când legea de abia se publică, aceste măsuri—su-miso, cum se spune în însăși legea, din necesitate și potrivit obiceiului—erau socotite ca neavenite, din care pricină și aplicarea lor nu era permisă decât în acele cazuri, când dintr'aceasta nu va ieși vre-o tur-burență în ocărmuirea eparhială”. „Учр. о бѣрп.” pe an. 1867, p. 172.

Legea din 12 august 1823 a fost aplicată și în Basarabia. Printr'o circulară specială, dela Dicasteria Chișinăului li s'a pus în vedere protopopilor să îndemne pe cântăreții necăsătorii, precum și pe alți tineri din tagma duhovnicească ce ar dori să se însoare, să ia în căsătorie fete tot din tagma duhovnicească, și „pentru aceasta vor primi binecuvântarea cerească, iar dela arhipăstor o deosebită considerație”<sup>1</sup>. O oarecare ușurare în starea materială a preoților s'a adus prin desființarea, în 1837, a „ploconului episcopiei”, precum și a diirii pentru școale<sup>2</sup>.

Stăpânirea eparhială a avut grija și de membrii cei săraci ai tagmei duhovnicești și, încă în anul 1818, sub mitr. Gavriil, a luat ființă „Epitropia pentru săracii din tagma duhovnicească a eparhiei Chișinăului”. („Попечительство о бедныхъ духовнаго звания Кишиневской Епархіи”). La început, mijloacele Epitropiei se adunau mai mult prin ofrande benevole și bineînțeles nu ajungeau la sume mari<sup>3</sup>. Pe la sfârșitul perioadei, Epitropia era alcătuită din 4—5 membri, având 30—38 colaboratori. În fiecare an, se adunau până la 2.300 r., parte prin colectă (până la 500—550 r.), iar restul prin cutile înființate în fiecare biserică. La această sumă, se adăugau procentele la capitalul adunat în anii precedenți (16.753 rub.). Din aceste mijloace Epitropia achită, în folosul săracilor și orfanilor de clerici, până la 3.000—3.300 rub. anual<sup>4</sup>.

Concluzia generală la care se ajunge pe baza faptelor arătate, cu privire la starea clerului basarăbean în prima perioadă, este aceea că toți arhipăstorii își îndreptau atunci toate eforturile spre a crea preoțimii o situație mai bună și mai trainică. În urmărirea acestui scop, ei se întemeiau pe două principii: întâiul, —singura misiune a clericilor este acea morală-religioasă, care se îndeplinește prin săvârșirea slujbelor bisericesti; al doilea — pentru a îndeplini această misiune, clericii, pe lângă pregătirea corespunzătoare, au nevoie de o bună situație materială, ce rar rida în ochii păstorilor. Față de pastoriți, față de popor, — în mijlocul căruia erau chemați să-și ducă sarcina păstoriei, — preoții nu aveau alte îndatoriri. Nu li se cerea să cunoască, cel puțin,

1. Arh. Const. Doc. Nr. 112 din 1824, t. 1 și 2.

2. Сто-вои, p. 94.

3. „Труды”... VII, 106.

4. „Труды”... VI, 59—64.

mai de aproape acest norod, cu trecutul și nevoile lui sufletești, pe lângă cele religioase. Numai astfel se explică faptul că toți arhipăstorii basarabeni,—Incepând cu mitr. Gavriil și sfârșind cu Irinarh—invitau, neincetat, în Basarabia, pe candidații de preoție din guberniile ruse, ceea ce de altfel, cum s'a văzut mai sus, corespunde pe deplin cu concepția stăpânirii țariste.

### CAPITOLUL III.

*Grija pentru luminarea religioasă a păstoriiilor. Clădirile bisericesti. Catedrala nouă. Predicile. Chestionarea reposedului duminical.*

#### I.

Multe măsuri s'au luat și cu privire la păstorii. Incepând cu întâiul organizator al eparhiei basarabene, toți arhierii stăruiau să îndrumeze poporul basarabean pe calea învățaturii bisericesti. În acest scop mitr. Gavriil, în primul rând s'a gândit mult să repare vechile clădiri bisericesti; deasemenea a făcut alte multe nouă, indemnând la aceasta pe săteni și pe boieri. Mulțumită acestui îndemna, în timp de opt ani (1813—1820) au fost începute, unele și isprăvite, aproape 200 de biserici nouă. E drept că acestea aveau o construcție foarte simplă, cu temelia de piatră, cu pereți de lut, acoperite cu șindrilă, uneori chiar cu paie sau cu stuf. Iară, stăpânirea eparhială permitea să se facă astfel de clădiri, ținând seama de nevoile religioase.

Aceleași măsuri le aplica și preasf. Dimitrie, care cerea ajutor nu numai boierilor și sătenilor, dar și stăpânirii laice. Mulțumită stăruinții acestui arhipăstor s'au zidit frumoase clădiri bisericesti în Chilla, Ismail, Bender, Acherman și Hotin. Toate aceste biserici au fost ridicate cu banii vistieriei statului, din așa zisul „capital de 10 „ „<sup>1</sup>, fără ca locuitorii acestor orașe să fie împovărați cu vreun impozit. Și cele mai multe biserici au fost clădite pe la sate. E destul să spunem că în 1821, când Dimitrie a ocupat scaunul arhipăstoresc, în întreaga Basarabie erau 862 de biserici, iar în 1843,—pe la sfârșitul arhipăstoriei lui,—905.

1. În urma înaltei dispozițiuni, din veniturile statului în Basarabia se acoperiau toate cheltuielile vistieriei, iar din restul veniturilor, în fiecare an, 10%, erau destinate pentru nevoile obștești: pentru construcții cu menire socială, pentru construcții de biserici, pentru întreținerea școlilor, etc. Acesta era „capitalul de 10 „ „ „Труды“... V, 39 Nota 1).

Însă, monumentul cel mai mare al activității arhiepiscopului Dimitrie, în privința construcțiilor bisericesti, este noua catedrală zidită în Chișinău.

Chestiunea construirii unei catedrale nouă a fost ridicată încă din 1817, fiind însă rezolvită definitiv abia în 1830, cu ajutorul contelui M. Voronțov, cărmuitor al Novorosiei. Planul pentru noua clădire cu clopotniță a fost făcut de către Melnicov, profesor de arhitectură la Academia de Arte frumoase. Lucrarea a început la 11 mai 1830, și la 12 ianuarie 1835 a fost terminată. Sfințirea catedralei a avut loc la 15 oct. 1835.

Noul locaș bisericesc a fost zidit având hramul Nașterii lui Hristos, cu două preostoale alăturate, unul închinat sf. Alexandru Nevski, iar al doilea — sfântului Nicolae Făcătorul de minuni. Toate lucrările de pictură au fost executate de pictorul Covșarov. Pentru catedrală, în urma intervenției lui Dimitrie, s'au dat 1000 de puduri (16.000 kgr.) de aramă din vechile tunuri turcești, aduse din Silistra la Ismail, din care s'au turnat cinci clopote. Pentru clopotul cel mai mare (400 pud.—6.400 kgr.) s'a înălțat un turn deosebit — „sfânta poartă” („свѣтлая врата”), din inițiativa gubernatorului P. Feodorov<sup>1</sup>.

Astfel că, starea lucrurilor în privința locașurilor bisericesti, se schimbă spre bine, însă cu inecul. Încă pe vremea lui Irinarh erau multe biserici foarte vechi, ne mai corespunzând menirii de-a fi locașuri de educație religioasă pentru popor<sup>2</sup>. În unele localități, însă, erau biserici și de prisos<sup>3</sup>. Irinarh închidea bisericile vechi, silindu-se a le înlocui cu altele nouă. Din acestea, multe se făceau din piatră, așa că numărul bisericilor de lemn începu să scadă. Activitatea constructivă a fost condusă cu multă energie, așa încât în 1858, pe la sfârșitul arhipăstoriei lui Irinarh, în eparhia Chișinăului erau 865 de biserici, dintre care 314 erau de pia-

1. Noua catedrală a costat 192275 r.—bani ce au fost luați din acolas „capital de 10,000. Bani pentru turn, în sumă de 7.000 r., au fost adunați prin colectă. „Eu. D. I.” 1889. XIX, 804—813.

2. Irinarh scria că Basarabia „duce lipsă de clădiri bisericesti convenite. Mai cu seamă în satele moldovenesti bisericile nu se deosebesc de casele sărce ori de cocioane”. Într-o biserică, când încep să ploaie, clerul intrerupea slujba, și credincioșii se duceau de nevoile pe acasă „Прыти”... VI 16—23.

3. La o depărtare de 1—3 verste (o verstă — 1067 m.) se aflau uneori, câteva biserici, având foarte puțini parohieni. Ibid. p. 23—24.

tră și 551 de lemn. Mai erau 15 capele de piatră, 23 de lemn, în cetăți erau 4 biserici și capele, în 21 de mănăstiri erau 31 de biserici de piatră, și trei de lemn. Unele biserici primiau dela stăpânire o oare care subvenție pentru lucrările de reparație și pentru întreținere <sup>1</sup>.

Odată cu clădirea bisericilor, s'au luat măsuri și în ce privește buna orândueală în biserici. Mitr. Gavriil încă, potrivit cu orândueala din bisericile din Rusia <sup>2</sup>, printr'un ucuz din 5 Aug. 1817 a dispus ca în fiecare biserică, să se înființeze două cutii: una pentru bani—ofrande dela credincioși în folosul bisericii, alta —pentru adunarea banilor în folosul săracilor <sup>3</sup>. Preasf. Dimitrie, „a găsit cu cale“ să dea, în 1828, o „instrucție“ prin care dispunea următoarele: „a se orândui pe la toate bisericile câte un staroste sau sameș“, acesta era obligat să întocmească un inventar al averii bisericești și să poarte condicele de venituri și cheltueli. Pe lângă aceasta, pentru sporirea venitului bisericilor, vânzarea lumanărilor urmă să fie a bisericii; deasemenea se înființau două cutii,—una a bisericii și alta a săracilor, „iar alte cutii să lipsească și din soma bisericii nici sameșul fără de preot, nici preotul fără de sameș și fără de epitrop nu vor putea face nici o cheltuială“... La sfârșitul anului banii săracilor urmau să fie trimiși prin protopop la Epitropie „pentru cântarea celor săraci din tagma duhovnicească cu obișnuita arătare“...<sup>4</sup> Astfel, cum vedem, în bisericile din Basarabia s'a introdus serviciul epitropilor bisericești cu atribuții fixate mai de mult în legile bisericești din Rusia <sup>5</sup>. În 1838 pe la toate bisericile s'au trimis deosebite „Pravile“, din consistor, cu privire la vânzarea lumanărilor bisericești <sup>6</sup>. Prea sf. Dimitrie purta grijă și de luzeștrarea bisericilor cu cele trebuincioase: veșminte, cărți, registre, etc., și în lipsa acestora, nu aprobă sfârșirea bisericii <sup>7</sup>.

Slujba dumnezească se făcea, bineînțeles, în l. românească.

1. „Труды“... VI, 35—36.

2. И. С. Я. VII, 4277.

3. „Ев. Вѣд.“ 1882, XV, 331.

4. Арх. Стат. Служб. Кишинѳу. „Инструкция“ Архлеп. Димитрие Nr. 167, din 1828.

5. И. С. Я. VI, 3746; VII, 4277; XXX, 22871.

6. „Труды“— V, 11.

7. „Труды“... V, 39—42.



O altă măsură tinzând la luminarea păstoriiilor a fost îndemnul preoților de a predă norodului învățătura bisericească în formă de „învățături și convorbiri de catehizare”. Pentru a îndeplini preoților îndeplinirea acestei misiuni, din porunca mitr. Gavriil s'au alcătuit în l. moldovenească, învățături scurte, care urmau a fi neapărat citite în biserici în fiecare zi de sărbătoare și duminică.

În 1821, sinodul dă un ucuz prin care se atrăgea luarea aminte a arhipăstorilor asupra reiei stări a poporului în ce privește viața lui religioasă-morală<sup>1</sup>. Pentru înlăturarea neajunsurilor observate, ucuzul cerea să se predea, neconținut, învățătura creștinească, în fiecare duminică, înainte sau după liturghie. În urma poruncii sinodale s'au întocmit anumite regule<sup>2</sup>. Pe temeiul acelorasi porunci sinodale, arhiep. Dimitrie a dispus ca'n satele moldovenești, până când se vor tipări învățăturile proiectate în l. moldovenească, preoții să învețe pe parohienii lor rugăciunile după utrenie. Deasemenea, la sfârșitul liturghiei cum și după liturghie, să se citească catehismul, învățături sinodale și să se dea lămuriri privitoare la evanghelie. Ca ajutor pentru bisericile rurale, Dimitrie a dispus să se alcătuească un catehism, în formă de convorbiri scurte, în care să se dea explicații asupra rugăciunii Domnului și a sf. liturghii. În acelaș scop, însuși arhiep. Dimitrie își luă sarcina să traducă în l. moldovenească învățături pentru duminici și zile de sărbători. La Chișinău în catedrală și în celelalte biserici se rostiau învățături după un anumit plan aprobat de arhiepiscop. La această muncă, au fost atrași și profesorii seminarului. În orașele unde nu erau preoți cu școală, protopopii erau însărcinați cu tâlmăcirea credinții, fiind obligați, în prealabil, să înainteze arhipăstorului planul predării învățăturilor.

Arh. Dimitrie urmăria, cu toată luarea-aminte, dacă se îndeplinește dispozițiunea lui. Preoții neglijenți erau amenințați că vor fi îndepărtați din parohiile lor și înlocuiți cu alții „ce vor avea frica lui Dumnezeu”<sup>3</sup>.

Un alt mijloc pentru atingerea aceluiaș scop, erau predicile. Cei mai de seamă propovăduitori erau însuși arhipăstorii. După

1. „En. Biser.” 1890, XVII. 723.

2. „Ставник”, p. 323-325.

3. „Труды”... V. 34-39.

cât se poate judecă pe temeiul acelor 11 predici care ne-au rămas de la arh. Dimitrie, ei, și'n propovăduirea sa proprie nu ieșea, aproape de loc, din cadrele subiectelor indicate subalternilor pentru predici. Adevărurile credinții creștinești, viața evlavioasă, dragostea față de țară—acestea erau subiectele principale, pe care le trata, mai des, arh. Dimitrie înaintea ascultătorilor săi<sup>1</sup>. Mare teolog-teoretician și distins propovăduitor era și Irinarh, urmașul lui Dimitrie. În predicile acestuia, predomina în fond, aceleași subiecte—simbolul credinții, rugăciunea Domnului, cele zece porunci<sup>2</sup>.

Stăpânirea eparhială stăruia mult să îndemne la propovăduire și pe preoți. Dispozițiunile mai stricte și mai precise în această privință s'au făcut de către Irinarh. În toată Basarabia au fost alese șapte puncte unde, —duminea și în alte zile de sărbători,—se rostiau predici, și anume: la catedrala din Chișinău, la cea din Bender, la biserică „Schimbarea la față” din Bolgrad, la catedralele din Cahul, Hotin, Acherman și Ismail. Atât conținutul predicilor cât și, îndeobște, toată această activitate a preoților era supravegheată de censori și chiar de arhierul eparhial<sup>3</sup>. Preoții ce nu-și îndeplineau această datorie, erau pedepsiți cu dojană și amenzi în folosul Epitropiei pentru săracii din tagma duhovnicească. Atât predicile cât și învățăturile puteau fi rostite în l. rusă, în cea bulgară, cum și în l. moldovenească. Rezultatele măsurilor arătate erau foarte slabe. Cauza de căpetenie era lipsa de preoți cu studii, sau cum se zicea pe atunci „preoți învățați” („ученые священники”),—chiar și cei ce-și făcuseră studiile în seminar nu erau destul de harnici în această privință<sup>4</sup>.

Pentru a înțelege rostul dispozițiunilor privitoare la predici și educația morală-religioasă a poporului, să nu scăpăm din vedere că din programul acestor predici făcea neapărat parte catehismul. Acesta, însă, conținea nu numai dogmele religiei, ci o întreagă concepție de teologie oficială. Aceasta rezultă mai lămurit din catehismul întocmit de Filaret Drozdov, vestitul mitropolit al Moscovei,—carte ce a servit zece de ani ca manual de religie în școlile rusești de toate treptele. Pe lângă explicații privitoare la crezul din

1. Ibid., 33—34.

2. „Груды”... VI, 2)—35.

3. Irinarh cetia toate predicile: cele din Chișinău—cu o zi înainte de rostirea lor; cele din județe—la sfârșitul anului.

4. „Груды”... VI, 29—35.

Niceea, acest catehism conținea și idei de altă natură, menite să formeze din ascultători, supuși credincioși ai țarismului<sup>1</sup>.

## 3.

Pe lângă lipsa de „preoți cu studii”, destoinici de-a rosti predici, luminarea poporului pe această cale întâmpina și alte piedici, cum erau iarmaroacele care se țineau, aproape pretutindeni, duminica, împiedicând pe creștini de-a cerceta bisericile. Arhiepiscopul basarabei din întâia perioadă au dus o luptă neîmpăcată contra acestui obicei. Cel dintâiu și mai înverșunat luptător a fost mitr. Gavriil. După doi ani dela înființarea eparhiei, Gavriil „intemeindu-se pe însăși dreptatea, pe legile statului și vechile obiceiuri”, intervine pe lângă guvernatorul Basarabiei (Sturza, pe urmă Harting), pentru a se lua măsuri ca „duminica în nici un caz să nu se adune norod pentru tocmele negustorești și să nu se deschidă deloc dușenile duminica toată ziua, atât în Chișinău cât și în toate orașele și târgurile din oblasia Basarabiei, și n schimb să se însemne ca zi de târg joi sau vineri, cece ar fi fără obidă pentru toate națiile”. Guvernatori, în ce-i privia, au luat măsuri, dar de dispozițiunile lor în unele localități nu se ținea seamă, de loc, iar în altele—numai un timp oarecare. Mitr. Gavriil, cam peste un an, se adresează din nou guvernatorului cu aceeași rugămintă, arătând și măsurile ce ar fi eficace pentru acest scop<sup>2</sup>. Măsurile arătate de mitropolit au fost acceptate de către guvernator, însă n'au adus rezultate dorite.

În 1818, obăștea de moldoveni, bulgari, greci și armeni din Chișinău s'a adresat lui Gavriil cu rugămintea de-a se opri târgul în zilele de duminică. Mitropolitul a trimis petiția noului guvernator Catacazi, adăugându și avizul, referindu-se și la uzul sinodal din 7 fevr. 1818, care interzicea boierilor de-a pune duminica la muncă, pe săteni. Guvernatorul a înaintat cererea

1. Așa, explicând, de pildă, porunca a cincea a decalogului, catehismul lui Filaret între părinții ce urmau să fie respectați, pe temeiul poruncii, adăuga și toate autoritățile, iar vorbind de porunca a șasea („să nu uicizi”), facea excepție, în privința uciderilor oprite, pentru omorul în război, precum și pentru pedeapsa cu moartea. Bineînțeles că asemenea idei făceau din predarea religiei și din predica o unealtă pentru educarea politică a poporului în anumite direcții. Носпенція, V, 152—153.

2. Статиниці, р. 328—330.

„Sfatului Superior al Basarabiei” („Верховная Конхтра”), care a dat în acest sens, o hotărîre favorabilă. Ea însă, a fost pusă în aplicare abia peste doi ani sub generalul Inzov, namiestnicul (com-sarul) Basarabiei<sup>1</sup>. Din parte-i, mitr. Gavriil s'a adresat în 1820 către locuitorii Basarabiei c'un apel-circulară (din 20 sept.) în acelaş sens<sup>2</sup>.

Cu toate acestea, dispoziţiunile luate nu erau respectate, şi încă pe la sfârşitul acestei perioade, stăpînirea eparhială, în persoana arhierelui Irinarh, era silită să se lupte cu acei care le călcau<sup>3</sup>.

Astfel, după cât se poate judeca pe temeiul faptelor cunoscute, stăpînirea eparhială, în conducerea păstorişilor, nu urmăria decât un ideal abstract pur religios, un ideal care ar fi avut acelaş rost şi aceeaş însemnătate pe tot globul pămîntesc, pentru toţi creştinii. În ce priveşte împrejurările şi condiţiunile vieţii concrete şi indeosebi nevoile sufleteşti ale moldovenilor, îndatoririle lor faţă de neam,—aceste lucruri nu intrau în programul de cultură întocmit pentru poporul basarabeau. În privinţa aceasta singura excepţie era ideea de supunere faţă de ţarul rus. „Era necesar”—spune un cercetător al predicilor arhierelui Dimitrie— „ca aceşti străini (adică moldovenii. N. P.) să fie alipiţi la organismul poporului rus printr'o unire de dragoste. Şi e foarte important, că propovăduitorul se foloseşte de orice împrejurare, ca să descopere acestui popor moldovenesc, adoptat, isprăvile bune ale ţarului rus faţă de el”<sup>4</sup>. Bineînţeles că ideea aceasta era dezvoltată în predicile tuturor propovăduitorilor din Basarabia,—unde şi căţi erau,—şi numai aceasta era singura abatere dela programul pur religios-moral, pe care-l urmăreau atât arhipăstoriile, cât şi preoţii din Basarabia.

1. Ibid. 325—341.

2. „Paziţi”—adauga arhipăstorul—îndatoririle creştineşti faţă de Dumnezeu, paziţi-l poruncile, ţineţi şi ziua a şaptea, anume duminica, să fie binecuvîntarea odihnei voastre după munca de şase zile. „En. Вѣд.” 1892, XX, 321.

3. „Груды”... VI, 39.

4. „Груды”... V, 34.

## PARTEA A DOUA

I. Așezămintele culturale-bisericești în întâia perioadă. Școalele bisericești de prin sate. II. Seminarul Teologic. III. Tipografia Exarhicească. Societatea Biblică.

### CAPITOLUL I.

*Școale rurale. „Pravilele” pentru școalele primare din eparhia Oloneț. Aplicarea acestor pravile în eparhia Chișinăului.*

#### 1.

Măsurile arătate mai sus, ce se luau pentru îndrumarea clericilor și luminarea poporului, evident, nu erau îndestulătoare. Pentru a porni o activitate culturală mai temeinică și sistematică, menită să schimbe, cu vremea, starea lucrurilor din temelie, s'au înființat anumite așezăminte culturale și, într: acestea, cele mai însemnate au fost școalele.

În Basarabia, în întâia perioadă, rămăsese încă din trecut școale pe la sate, unele pe lângă biserici și mănăstiri <sup>1</sup>. „Condițele de înștiințare”, alcătuite de către protopopii de atunci, ne aduc la cunoștință că, în astfel de școale învățase carte, în acele vremuri, chiar și unii dintre preoți <sup>2</sup>. Școalele acestea, cum aflăm din unele documente, au existat multă vreme și după înființarea seminarului. Ce program urmau și ce cărți trebuiau — știri precise nu sunt. Știm numai că învățătura se făcea în limba moldovenească de către „învățători liberi”, iar în unele locuri de către preoți sau dascăli <sup>3</sup>. E de crezut că mai multe din aceste școale, ca o

1. „Лоронціи „Дѣт. Ску.”, 11—12.

2. V. mai sus pag. 12.

3. „Існ. Біз.” 1889, XX, 684—693; cfr. Rev. Soc. Arh. Bas. XII, 62—66.

adevărată creațiune a poporului, erau răspândite prin toate unghiurile Basarabiei. Fără cursuri regulate, fără program bine fixat, erau conduse mai ales de către autodidacți de tot felul. Nefiind susținute de sus—de stăpânirea străină, care le ignora,—neavând prea mare sprijin nici de jos,—din partea masei poporului necăjit și sărac,—aceste școli, bin.înțeles, puteau să aibă doar cea mai slabă înmăsurare asupra lui.

Cu vremea, școlile acestea au dispărut, fiind înlocuite în unele sate prin școli nouă pornite din indemnul stăpânirii țariste<sup>1</sup>. Când s'a petrecut acest eveniment, când au apărut pentru întâia dată aceste din urmă școli în Basarabia,—nu avem știri precise. E probabil că o activitate mai intensivă în direcția aceasta a început numai în legătură cu „Pravilele” privitoare la învățătura începătoare a copiilor de țărani (între ei—și de „rascolnici”) din eparhia Oloneț, publicate de către Sinod în 1836. Pe temeiul acestor „Pravile”, învățătura începătoare a copiilor de țărani era socotită ca o obligațiune a preotimii parohiale. Munca aceasta urmă să se facă în locuința unuia sau a doi clerici parohiali, de către preot sau diacon, uneori de cântăreț, având însărcinare dată de episcop. Obiectele de învățatură erau cetitul în l. rusă și slavonă, iar pentru doritori—și scrisul. În primul rând, trebuiau învățate rugăciunile, la care după nevoie, s'adăugau și începuturi din aritmetică. Ca manuale erau recomandate Bucoavna, Ceaslovul, Psaltirea și „Începuturile învățaturii creștinești”. Aceste școli purtau numele de „școli de casă”. Ațhiercii erau obligați la fiecare doi ani s'aducă

1. Sub Alexandru I—în stăpânirea rusă nu se îngrijia de învățământul primar, lăsându-l pe seama comunelor rurale și urbane. Școlile primare, înființate pe atunci (în urma „Pravilelor prealabile de instrucțiune publică” din 1803) purtau numele de „școli parohiale”, înțelegându-se parohia, probabil, ca unitate teritorială lor nu bisericască, așa încât între parohia proprie zisă și școala parohială, nu era nici o legătură. Aceasta corespundea cu sistemul învățământului organizat de Ministerul Instrucțiunii de pe atunci, potrivit căruia, în fiecare circumscripțiune urmă să fie—câte o universitate, în fiecare capitală de gubernie—câte un liceu, în capitală de județ—câte o școală (ștutală, și în fiecare parohie—câte o școală parohială. Sub Nicolae I—cu introducerea „Polejenie”-i din 1824, cu privire la școlile parohiale, însăși guvernul țarist începe să înființeze școli primare în raie, iar din 1830 prin satele Domeniilor și ale statului, cu mijloace strânse de la țărani, în satele bisericesti grija în privința școlilor primare era lăsată pe seama boierilor. Чеховъ, p. 5—6, 92. - Cfr. Сысезинская, I, 5—6.

la cunoștința sinodului progresele acestor școli, pentru a referi despre aceasta țarului<sup>1</sup>.

Aceste „Pravile” întocmite pentru eparhia din Oloneț au fost introduse în 1836 în toate eparhiile unde existau „rascolnici” și unde preoțimea locală consimțea să ia asupra-și sarcina de-a munci gratuit în școli<sup>2</sup>. În anul următor (1837), pe baza aceluiași „Pravile”, s'a impus înființarea școlilor și în acele sate unde nu existau schismatici, cu scopul de-a feri pe credincioșii de schismă. Chiar mănăstirilor li se cerea să înființeze asemenea școli, unde ar fi învățat copiii—băieți și fete—ai slujitorilor mănăstirești și ai locuitorilor din împrejurimi<sup>3</sup>. Pe baza acestor dispozițiuni, școlile au început să se înființeze în 1839. Acest an e și socotit ca data începutului școlilor bisericesti parohiale în Rusia<sup>4</sup>. Vom aminti că afară de uzurile arătate, și Regulamentul Consistoriilor Duhovnicești impunea stăpânirii eparhiale să îndemne clerul parohial să înființeze și să susțină pe lângă biserici „școli simple și adaptate la viața poporului”. Regulamentul recomanda înființarea unor astfel de școli, după putință, și pe lângă mănăstirile de călugări—pentru băieți, și la mănăstirile de maici—pentru fete<sup>5</sup>.

## 2.

Ținând seamă de dispozițiunile stăpânirii și îndeosebi de „Pravilele” arătate, preasf. Dimitrie insistă mult ca preoții, în calitatea lor de păstori și învățători ai poporului, să se ocupe cu „povățuirea copiilor în credință și evlavie”<sup>6</sup>. Însă în munca aceasta preoții întâmpinau o mare piedică. Unul dintre blagocinii superiori ai ținu-

1. „Eu. B.L.” 1883, XX, 685—687.

2. Arh. Cons. „Kuzra Yeksona,” din 1836. „Ukazul” din 12 noimb. 1836 cu Nr. 3621. „Eu. B.L.” 1883, XX, 687.

3. Arh. Cons. „Kuzra Yeksona,” din 1837. „Ukazul” din 12 maiu 1837 cu Nr. 5549. — „Eu. B.L.” 1883, XX, 683.

4. „Eu. B.L.” 1889, V, 225—226.

5. Art. 14.—Această dispoziție a fost repetată, mai târziu, prin ukazul sinodal din 31 decembrie 1852.

6. După unele știri, Dimitrie fiind încă episcop-vicar, a venit în 1811 în Basarabia și, observând pretutindeni în popor mare lutunecime a înființat o școală cu autorizația mitropolitului, la mână. Curohț, pentru copiii clericilor, în care, însă, puteau intra și copiii de mazăli și de țărani. Curând după aceea, el a mai deschis școli la mână. Dobrușa, Hârjauca precum și la altele, cași în județ. Chisnău, Bender și Acherman. „Eu. B.L.” 1867, II, 49. Cit. după Lotoușcă, „Iz. Sem.” II. Ce fel de școli erau acestea și ce soartă au avut,—n'avem cunoștință.

tului Iași, protolereul Mihail Siniacevski, raporta preasfințitului următoarele: „In satele acelei părți a ținutului ce-mi este incredințată, aproape toți locuitorii sunt moldoveni, precum și preoțimea, afară de două sate—Bolotina și Bogdănești,— în care preoți sunt ruși, iar locuitorii tot moldoveni, și acei dintre ei care doresc să învețe copiii lor carte, îi dau la „invățători liberi” să-i învețe carte moldovenească după limba lor maternă, care-i mai pe înțelesul lor, de aceea nu e nici o puțință ca prin parohii să dăm copiilor de țărani învățătura începătoare pe temeiul „Pravilelor” publicate pentru eparhia Oloneț”. Arhierul Dimitrie a pus următoarea rezoluție înțeleaptă pe acest raport: „Să se aducă la cunoștință acestui blagocin superior, că și preoțimea moldovenească nu e scutită de îndatorirea de-a se îndeletnici în parohiile ei moldovenești cu învățătura începătoare a copiilor în l. moldovenească, deoarece și sătenii moldoveni au nevoie, după cum se vede din acest raport, de învățator pentru a învăța copiii lor carte moldovenească, și din acea cauză îi dau să învețe la oameni liberi, de tagmă politică, că, ce fără îndoiială nu pot preda tineretului moldovenesc învățătura în acel spirit creștinesc și în acea orânduială în care „Pravilele” arătate aici cer să se predea învățătura copiilor. I (în urmăre — în al doilea rând— să i se scrie blagocinului superior, ca dânsul în calitate de slujitor al bisericii și fiu al patriei, să stăruie prin toate măsurile s'ajute străduința mântuitoare a stăpânirii de a implânta în inimile tineretului pravilele credinței noastre pravoslavnice și frica lui Dumnezeu”... Spre a înlesni munca preoților moldoveni, —care în majoritate covârșitoare era lipsită de orice școală, și— cum raporta un blagocin,— „nu cunoștea decât propria lor limbă maternă”, preasf. Dimitrie a tradus „Pravilele” de învățătura (pentru gvy. Oloneț) în l. moldovenească și, în 1842, le-a trimis prin parohii. În același an preasf. Dimitrie a mai tradus pentru școlile moldovenești, „Inceputurile învățături creștinești” („Начатки Христіанскаго ученія”) tot pentru nevoile parohiilor moldovenești.

Cu mai mult succes funcționau aceste școli bisericesti în jud. Cet. Albă, unde locuitorii construiau cu plăcere localuri speciale pentru școli <sup>1</sup>.

Astfel, după cum se poate judeca pe temeiul faptelor arătate, școlile bisericesti în Basarabia au luat ființă în 1838. Peste șase

1. „Ев. Вѣст.” 1883, XX, 684—693.



ani,—cum raporta sinodului arhiepiscopul Irinarh,—urmaşul lui Dimitrie, în Basarabia funcţionau 326 şcoli, având 346 de învăţători, cu 5177 de copii de ţărani<sup>1</sup>. Trebuie însă menţionat faptul că numărul şcolilor a început, curând, să scadă—coborându-se în 1855 până la 27 cu 28 de învăţători, având 457 de copii. Iar în 1856, după datele arhivelor, aflăm în Basarabia 159 de şcoli cu 207 de învăţători şi 1.555 elevi<sup>2</sup>.

Ce fel de program aveau aceste şcoli, de ce fel de cărţi se foloseau şi, îndeobşte, în ce fel de condiţiuni funcţionau,—nu există informaţiuni precise.

Confruntând ştirile arătate cu privire la numărul variabil al şcolilor şi învăţătorilor, ajungem la concluzia că datele arhivelor, în privinţa aceasta, nu sunt sigure. E de crezut că, chiar şi la sfârşitul perioadei, aceste şcoli erau lipsite de orice control, nefiind nici înregistrate la centru<sup>3</sup>. Probabil că, cel puţin majoritatea din ele nu erau şcoli în înţelesul de astăzi, cu sistematice cursuri, ci numai încercări de învăţatură<sup>4</sup>, cu scopul de-a învăţa rugăciuni,—încercări care se deosebeau puţin de şcolile vechi ale „învăţătorilor liberi”<sup>5</sup>.

## CAPITOLUL II.

*Intemeierea Seminarului Teologic. Organizaţia seminarului sub mitr. Gavriil. Reforma seminarului după regulamentul din 1808—1814.*

### 1.

Un caracter cu totul deosebit a avut Seminarul teologic care a jucat un rol mult mai însemnat în viaţa eparhiei Chişinăului.

1. Ibid.

2. „Труды”... VI, 37—38.

3. Văz. perioada a II-a.

4. Dealtfel, nici nu era în concepţia epocii a da, prin şcoli, multă lumină poporului de jos. Cunoscutul mitr. Filaret Drozdov, se exprima astfel în această chestiune: „E, oare, bine şi folositor să dăm multă ştiinţă copiilor de ţărani? Educaţia, ce este superioară situaţiei naturale a omului, nu rareori se dovedeşte mai mult pagubitoare decât binefăcătoare şi de folos; ea seamănă multă neghină, dând naştere nemulţumirii printre acei oameni care caută să treacă din mediul de jos în cel de sus.” „Ев. Вѣст.”, 1887, VII, 241, nota 2.

5. În privinţa acestor distul şcoli bisericesti, acelaş fenomen se observa şi în Rusia. Până la 1859 numărul lor crescă treptat, iar după aceea, încep repede să scadă, şi pe la sfârşitul anului 1859, aceste şcoli dispar. De aici, unii trag concluzia că multe din aceste şcoli, deşi erau arătate în actele oficiale, în realitate n’au existat. Чеховъ, p. 93.

Ideea întemeierii acestei școli a fost emisă de către mitr. Gavril, încă din anul 1812, la Iași, când de abia se pregătea să se mute la Chișinău, și i-a fost sugerată, probabil, de seminarul Veniamin. De altfel, chiar în proiectul referitor la formarea oblaștiei Basarabiei se impunea guvernatorului să ia măsuri pentru a înființa treptat în Basarabia școli pentru norod, iar P. Ciciagov, comandantul superior al oștirii dela Dunăre, tocmai la acest proiect se refera, când a dispus ca guvernatorul Sturza să dea lui Gavril tot ajutorul pentru înființarea seminarului și a școlilor. Afară de aceasta, și „Regulamentul Duhovnicesc”<sup>1</sup> obliga pe arhieri „să aibă în casă sau pe lângă casă o școală pentru copii de preoți sau și pentru alții, destinați pentru preotie”; pe de altă parte, sinodul cerea, nu odată, prin ucazuri speciale, ca în preoție să fie hirotoniți numai candidați ce vor fi făcut această școală, și în caz contrar arhierii erau amenințați cu pedeapsă<sup>2</sup>. Mitr. Gavril, care a stat în Rusia mult timp și a fost chiar și rector la seminar, cunoștea—bineînțeles—aceste dispozițiuni sinodale. Astfel că arhiepiscopul Basarabiei avea multe motive pentru a înființa seminarul, și chiar în proiectul de organizare al eparhiei Chișinăului, scria sinodului că „pentru instruirea copiilor slujitorilor bisericestii e nevoie a se întemeia un seminar, în care s'ar studia toate acele obiecte ce se învață în alte Seminarii Duhovnicesti”. Gavril socotea atât de evidentă necesitatea de-a avea o astfel de școală, precum și dreptul de-a o deschide, încât nici n'a așteptat aprobarea proiectului de către sinod, și la 30 sept. 1812, în ucazul privitor la deschiderea dicasteriei și la alte măsuri, vorbește despre întemeierea seminarului.

E de notat că, pe atunci, în Rusia exista un nou regulament al școlilor duhovnicesti, aprobat de către Alexandru I-ua la 26 iunie 1808. S'a trecut și la punerea lui în aplicare, începând cu Academia din Petersburg<sup>3</sup>. Insa seminarul din Chișinău a fost înființat după modelul vechilor seminarii, care imitau în organizația lor Academia veche a lui Petru Movilă din Chiev. În seminariile de acest tip era concentrat învățământul inferior, secundar și su-

1. „Regulamentul Duhovnicesc” („Учбный Регламентъ”) a fost legat întocmită de țarul Petru cel Mare pentru ocârmuirea Bisericii din Rusia.

2. Art. 5-6.

3. Тихомировъ, I, 91—104.



*Gavril Bănulescu-Bodoni, Mitropolit și Exarh.  
(V. pag. 114—122).*

perior. Seminarile complete aveau opt clase, dintre care, primele patru erau inferioare, clasele a cincea și a șasea — medii, iar a șaptea și a opta — superioare<sup>1</sup>. Școlile duhovnicești se găseau sub conducerea și supravegherea arhierelui eparhial și funcționau pe baza instrucției întocmite de el. Arhierul orânduia școala întregă: el purta grija de mijloacele materiale; tot el, după al lui plac, stabilia programul de învățământ, el făcea numirile personalului administrativ și didactic, așa încât școlile purtau și numele de școale „arhieresti”<sup>2</sup>.

Prin ucuzul din 20 sept. 1812, Gavriil hotărăște să deschidă, deocamdată, două clase: una pregătitoare și alta — „gramaticască”, cu câte două despărțituri în fiecare<sup>3</sup>. În aceste clase urmă a se studia limbile — acea „rosienească”, latina, greaca și cea moldovenească, iar pe lângă limbi — acele obiecte ce se studiau în alte seminarii în clasele respective. Tot prin acel ucuz au fost numiți: ca rector — protoierul Petre Cunițchi<sup>4</sup>, și ca „prefect” (subdirector) — profesorul Ivan Nesterovici<sup>5</sup>. Afară de aceștia, s’a mai numit încă un profesor — Iaidor Gherbanovschi<sup>6</sup>. Cu toate că se făcuse numirea

1. „Труды”... IX, 90.

2. Situația aceasta dădea la mari deosebiri între școli. În unele seminarii, mulțumită acestei împrejurări, se studia mai mult cântul bisericesc și tipicul, în altele — limbile moderne; în seminarul din posedul Troița (lângă Moscova) — medicina; în unele (Permi) nu se studia, de loc, teologia. Тирашов, I, 6 — 11. Cf. „Еп. Виз.” 1881, V, 215 — 218; 222.

3. „Труды”... IX, 90.

4. Protoierul mitrofor Petre Cunițchi s’a născut în Ucraina în 1774; și-a făcut studiile în seminarul din Poltava, pe când Gavriil era acolo profesor și „prefect”, iar mai târziu rector. Slăbind seminarul, a fost numit, tot acolo, profesor. În 1797, a fost hirotonit preot (de către Gavriil). După transferarea lui Gavriil în scaunul de mitropolit al Chișinăului în 1799, Cunițchi a fost numit șef al catedralei din Ecaterinodar; mai târziu — în același post în Odesa. Cu înființarea exarhatului din Moldova și Valahia în 1808, Cunițchi a fost chemat de către Gavriil la Iași, unde a fost numit președinte al Dicasteriei exarhicești și rector al seminarului din Socola. După alptirea Basarabiei la Rusia, Cunițchi a devenit cel mai activ colaborator al mitropolitului în organizarea noii eparhii precum și a întregii regiuni. El a alcătuit și o „descriere statistică” a Basarabiei cu bogate informațiuni geografice și etnografice — operă foarte importantă pentru stăpânirea rusească, astăzi devenită o raritate bibliografică. Cunițchi a ocupat postul de rector (întâiul) al seminarului până în anul 1821, când s’a transferat la vechiul său post de șef al Catedralei din Odesa unde a murit în 1837. Тирашов, Anexa 10, 5, V, mai sus, pag. 45.

5. Ucrainean, absolvent al Academiei din Chișinău; în 1810 — profesor la „școala publică” din Iași, iar pe urmă — la liceul din București, mai târziu — protopop al ținutului Bender. În 1836 apare ca șef al catedralei din Chișinău. („Еп. Виз.” 1889, XIX, 806) A murit la Odesa, fiind profesor de religie la liceul Richelieu. Тирашов, „Дух. Сем.” 58 — 59.

profesorilor și a personalului administrativ, și se stabilizea și programul de studii,—școala, totuși, nu s'a deschis decât la 31 ianuarie 1813, din cauza lipsei de local.

Cu patru zile înainte de deschidere, la 27 ianuarie, Gavriil a însărcinat dicasteria să comunice prin toate ținuturile Basarabiei că oricine va dori să învețe în școlile seminarului să vină în Chișinău, și îndeosebi copiii slujitorilor bisericești, pentru care mai cu seamă se înființează aceste școli, trebuie să fie neapărat aduși de părinții lor, având dreptul să fie primiți mai ales pentru că preoții și diaconii dau bani pentru întreținerea acestor școli care, și în viitor, vor sluji pentru folosul copiilor lor și nu al acelor străini<sup>1</sup>. Pe temeiul acestei porunci, dicasteria aducea la cunoștința tuturor protopopilor deschiderea seminarului unde „vor învăța, afară de trebuințioasele învățături—rosienește, latinește, grecește și pe limba moldovenească, cu gramatica curată scrisoare<sup>2</sup> și pravila scrisorii<sup>3</sup>, fieștecare învățatură pe ceasurile orânduite deosebit<sup>4</sup>. Preoții și, diaconii, „ci vor avea copii la vârsta de opt ani dar nu mai jos“ erau chemați de către protopopi să-i aducă în Chișinău „spre învățatura lor, având părinții lor purtare de grijă de cele trebuințioase lor de îmbrăcăminte, de gazdă și de altele, iar pentru plata învățaturii nu se vor supăra“. Dintre copiii clericilor, treizeci din cei mai săraci „vor avea gazdă și mâncare și îmbrăcăminte din veniturile seminariei. Iar ci să atinge din parte politicească, dacă va vre cineva ca să-si dea copiii la acest fel de învățaturi, vor avea purtare de grijă de cele trebuințioase lor și cu plata învățaturii nu vor fi supărați, fiindcă învățătorii ci s'au orânduit într-o leafă lor“<sup>5</sup>.

Cu toată insistența stăpânirii eparhiale, preoțimea nu era la început dispusă să-și dea copiii la seminar și, în 1813, din 53 de elevi—numărul total al copiilor din ambele clase,—abia șapte din ei erau copii de clerici de prin sate<sup>6</sup>. Pentru a pune capăt acestei nepăsări, Gavriil a dat din nou, în 1815, un ucaz arătând că acei

1. Hotărârea „Дух. Сем.“ 18—19. Ideea privitoare la obligativitatea cursurilor seminariale pentru copiii slujitorilor bisericești este luată din Regulamentul Duhovniceesc și a fost repetată, nu odată, de către sinod, prin ucazuri în v. XVIII-lea, iar la începutul v. XIX-lea a ajuns un fel de principiu recunoscut de toți. Ibid.

2. Calligrafia.

3. Ortografia.

4. Arh. Cons. Dosar, Nr. 224, p. 79, din 1812.

5. Hotărârea „Дух. Сем.“ 21—22.

clerici care nu vor asculta de indemnul lui, vor fi pedepsiți, iar copiii lor, după ce vor ajunge la vârsta de 15 ani, fără învățătură, vor fi scoși din tagma duhovnicească spre a fi luați la slujbă unde va fi nevoie<sup>1</sup>. Ucazul a avut oarecare efect: mai mulți preoți au început să-și trimeată copiii la seminar<sup>2</sup>. Cu toate acestea, stăpânirea eparhială, și după Gavriil, a fost silită să indenne pe clericii basarabeni s'aducă copiii la învățătură în seminar, amenințându-i cu aceeaș pedeapsă<sup>3</sup>.

Seminarul era menit, în acest chip, în primul rând pentru copiii clericilor, cărora li se acorda 30 de burse. Inșă, nu era interzisă și primirea copiilor „din parte politicească”, adică laici. Mai mult: pe temeiul intervenției guvernatorului Sc. D. Sturza, Alexandru I-in a aprobat ca în seminarul din Chișinău, până la înființarea unei școale civile („гражданское училище”), să urmeze cursurile și tineretul laic<sup>4</sup>. În anul întâiu copiii laici constituiau majoritatea elevilor. Așa a fost, cum s'a arătat, și în 1817. Iar în ceilalți ani, erau mai mulți copii de preoți, numărul elevilor laici începând—mai cu seamă cu anul 1820—să se micșoreze, ajungând în 1822 la o pătrime din numărul total de elevi<sup>5</sup>. Astfel, seminarul devenia tot mai mult un așezământ cultural de clasă, destinat pentru o singură pătură socială. Cu toate acestea, însă, chiar dela'nceput seminarul avea un renume destul de bun, așa încât

1. Ca motiv al acestei dispozițiuni, mitr. Gavriil arăta în ucaz faptul că „în această țară (Basarabia) mulți copii de ai clericilor nu știu de loc carte și ne având învățătură, nu pot să intre în slujbă de proot sau de diacon sau de dascăl, și în locul lor intră în tagma duhovnicească alții din starea politicească, care n'au învățat carte, iar copiii de obârșie duhovnicească rămân deopotrivă cu țărani” („земские обыватели... „Ев. Вѣд.” 1802, XI, 283.—Protopopul din Folești a dispus ca preoții să cetensească ucazul mitropolitului în biserică, într'o zi de sărbătoare și să-l păstreze acolo, pentru a-l ținea bine minte. Лотоуцк. „Лух. Сем.” 131.

2. În 1817 din 152 de elevi 69 erau copii din clerici. „Ев. Вѣд.” 1888, XI, 408.

3. „Труды”... V, 45.

4. „Труды”... IX, 63. — În acelaș scop, la sfârșitul an. 1816, mitr. Gavriil, după dorința nobilimii basarabene, cu înalta aprobare a țarului, a înființat pe lângă seminar un „internat — Pensiune — pentru nobili” („Епархиальн. пансион”) sub propria lui îngrijire, acest „пансион” fiind condus de un director, un inspector și un econom — toți numiți de arhierul eparhial. Slujba de director al „Пансионului” o îndeplinea rectorul seminarului, iar inspectorul și economul erau numiți de către chiirarh dintre profesorii seminarului. Din 1828, când au început să se deschidă în Basarabia școale laice („гражданскія училища”) copii noi nu se mai primeau în „пансион”. „Ев. Вѣд.” 1883, IX, 334—336.

5. Лотоуцк. „Лух. Сем.” 148.

Bahmetiev, „namiestnicul“ Basarabiei, în 1816, i-a dat dreptul, confirmat și de țarul Alexandru, de-a supraveghea pe învățătorii străini și pe cei particulari din toată Basarabia <sup>1</sup>.

Baza pe care a început să funcționeze noua școală, era „Regulele pentru seminarul nou înființat“, întocmite de rectorul P. Cunițchi, revizuite de episcopul vicar Dimitrie și redactate definitiv de către mitr. Gavriil. După aceste „regule“, se deschideau deocamdată două clase.

Un an după deschidere, seminarul din Chișinău a intrat în legătură cu „Comisiunea școalelor duhovnicești“, <sup>2</sup> însă deocamdată nefiind sub ordinele ei, și, timp de 10 ani, până la reorganizarea lui în 1823, a funcționat ca așezământ exclusiv eparhial, supravegheat și condus de către arhipăstorul local. <sup>3</sup>

Până la reorganizare, în seminarul din Chișinău au făcut slujbă 25 de profesori. Toți erau veniți din alte părți: 17 erau ucraineni, doi ruși, trei greci, unul din Galiția, unul de naționalitate necunoscută, și unul singur—român din Transilvania, cu numele Ion Butta. <sup>4</sup> Dintre acești profesori, trei aveau studii superioare (de Academie) complete; unul era cu studii seminariale; ceilalți erau dintre elevii claselor superioare ale seminarului, iar unul chiar cu pregătire de acasă.

Seminarul nu avea un program fixat, așa încât în clase, din an în an, se făceau mici schimbări în materia de predare. Numărul claselor creștea treptat și în ajunul reorganizării seminarului, în 1823, ajunsese la șapte—patru inferioare și trei superioare sau seminariale, propriu zis.

În clasa pregătitoare se primeau copii fără nici o știință de carte.

În seminar, din ziua întemeierii lui, se preda limba moldo-

1. Статиницкѣ, р. 304.

2. „Комисія Духовныхъ Училищъ“ a înlocuit fostul „Комитетъ о усовершеніи духовныхъ училищъ“, înființat la 21 Noiembrie 1807. Potrivit cu regulamentul din 1808—1814, școalele duhovnicești urmau să fie conduse de această „Comisiune“. Титленковъ I, 22, 33—53.

3. Лотоуцкѣ, „Лух. Сем.“ р. 35—36.

4. Fiul de preot, născut în 1794, în Transilvania; acolo și-a făcut și primele studii, iar din 15 Iunie 1817 la seminarul din Chișinău. A fost profesor în seminar până la 1821, când a murit. Лотоуцкѣ, „Лух. Сем.“, р. 62—63.

venească, ca și cea greacă, însă nu în toate clasele și nu în fiecare an.<sup>1</sup>

La l. moldovenească elevii învățau a citi și a scrie folosindu-se de gramatica întocmită de Radu (Tâmpea?). Afară de gramatică, dela anul 1817 elevii făceau exerciții de traducere din moldovenește în rusește, și vice-versa. În 1812, pe lângă aceasta, învățau pe de rost dialoguri moldovenești.<sup>2</sup>

Cursurile, la sfârșitul anului, se terminau c'un examen public, la care asistau, afară de arhierul eparhial, toți profesorii seminarului cum și persoane marcante invitate special.

În 1814, pentru înlesnirea cursurilor, pe lângă seminar s'a înființat o bibliotecă. E de remarcat că, cel puțin pe vremea arhipăstoriei lui Gavriil, în biblioteca seminarului n'a intrat nici o carte în l. română.<sup>3</sup>

Astfel organizat, seminarul pe lângă scopul lui direct—de-a pregăti candidați pentru preoție—avea încă și o altă menire mai mare, mai însemnată. „Această începătoare școală publică în oblastia Basarabiei”—scria mitropolitul în 1814—„se află în vecinătatea Moldaviei, Bulgariei și Austriei; în ea se are în vedere să facă învățătura copiii atât de tagma duhovnicească, cât și de cea bisericască și de celelalte; tineretul cu învățătura și cu purtarea lui trebuie să atragă luarea—aminte a popoarelor vecine, să facă cinstite griji stăpânirii rusești în ce privește luminarea supușilor săi, și s'aducă acestei țări nou alipite o mare isbândă care ar fi un folos și pentru biserică și pentru patrie”.<sup>4</sup>

## 2.

Seminarul, cu organizația ce i s'a dat de către mitr. Gavriil, a existat zece ani. Chestiunea reformei seminarului după regula-

1. Întâiul prof. de l. moldovenească a fost un oarecare preot Ioan. Dela 6 oct. 1816 până la 7 sept. 1819 la l. moldovenească a fost numit D. Savitchi; dela 1 sept. 1819 până la iulie 1820.—I. Ghiuculov, ucrainean, care a alcătuit și un manual de l. moldovenească; dela 23 sept. 1820—A. Timoševschl. Jorouxiă. „Iyx. Cos.”, p. 25, 60-72.

2. Jorouxiă. „Iyx. Cos.”, p. 118-119. Limba moldovenească, în limitele arătate, era singurul obiect cu caracter național-românesc care se preda în seminarul lui Gavriil. Pământul și neamul românesc nu intrau de loc în program, cu toate că aproape tot timpul până la reorganizare, seminarul a fost condus de mitr. Gavriil, iar pe de altă parte, în geografia ce se preda, era cuprinsă și geografia Turciei, iar în istorie—toată perioada antică, inclusiv istoria evreilor. Ibid. p. 124-126.

3. Jorouxiă. „Iyx. Cos.”, p. 138-146.

4. Ibid. 24.



mentul din 1808—1814 s'a pus întâiaş dată abia în 1820. Potrivit acestui regulament, concentrarea învăţământului inferior, secundar şi superior în seminar se desfîntă: învăţământul superior trecea la academie, cel secundar la seminariile teologice, şi cel inferior la şcolile spirituale ţinutale şi parohiale. Între toate aceste şcoli se stabiau legături administrative, şi anume: şcolile duhovniceşti inferioare atârnav de cele secundare, acestea erau supuse celor superioare, iar şcolile superioare—academiile, atârnav de „Comisiunea şcolilor duhovniceşti“ de pe lângă sf. sinod. Cu înfiinţarea acestei „Comisiuni“, arhierilor eparhioţi li se lua sarcina de administrare nemijlocită a seminariilor şi şcolilor.

Învăţământul duhovnicesc superior a fost concentrat în cele patru academii (Petersburg, Moscova, Chiev şi Cazan), şi potrivit cu aceasta, pentru administrarea şcolilor duhovniceşti s'au înfiinţat patru circumscripţii de învăţământ. Seminarul din Chişinău intra în circumscripţia Chievului şi era supus Academiei din Chiev.

La 23 oct. 1823, seminarul din Chişinău a fost reorganizat după regulamentul din 1808—1814,<sup>1</sup> cu toate clasele,<sup>2</sup> având ca rector pe arhimandritul Irineu,<sup>3</sup> iar ca „inspector“ (subdirector) pe Victor Purişchevici.<sup>4</sup>

În urma acestei reforme, seminarul a rămas numai cu clasele superioare împărţite în trei secţii: inferioară (de retorică), medie (de filosofie) şi superioară (de teologie). Pe lângă obiectele, cerute pentru toate seminariile după regulamentul din 1808—1814, în seminarul din Chişinău se predă, şi după reorganizare, l. moldovenească.<sup>5</sup>

1. Cauza, pentru care reforma s'a făcut cu întârziere a fost mai întâiu faptul că, seminarul luase fiinţă nu de mult, apoi persoanele care erau propuse pentru posturile de profesori, nu aveau pregătirea cuvenită şi în sfârşit, numărul elevilor era foarte redus. „En B.N.“ 1888, XII, 441.

2. „En. B.N.“ 1888, VI, 244.

3. Vezi pag. 45.

4. Fiu de preot, de „naşune maloroslenească“ din gub. Chiev, născut în 1774. Licenţiat („candidat“) în teologie, de la academia din Petersburg, a fost profesor la seminariile din Toboisk şi Cameniţa (Camenet-Podolsk), de la 1823 „inspector“ şi profesor de istoria bisericii şi l. greacă la seminarul din Chişinău. În 1825 „smotritel“ (director) al şcolii ţinutale şi acelei parohiale din Chişinău. Din 1826, rector (al treilea) şi profesor de teologie la seminarul din Chişinău şi preşedinte al Dicasteriei Demisionând din cauza bolii în 1831, a fost numit prototereu la catedrala din Chişinău. A murit la Odesa în 1834. „Труды“—VI, 11—13.

5. Cu predarea l. moldoveneşti a fost însărcinat, după rezoluţia arhiep. Dimitrie din 8 dec. 1823, economul (intendentul) semla. Mihail

Limba de predare pentru cursurile de litere, istorie și matematică, era cea rusă, iar pentru filosofie și teologie — cea latină.<sup>1</sup> În fiecare secție cursurile durau doi ani.

Clasele inferioare au fost despărțite de cele superioare și au format o școală duhovnicească ținută și una parohială. Ambele se aflau în Chișinău, în aceleași clădiri, în curtea seminarului, și depindeau de seminar atât din punct de vedere administrativ, cât și economic.

Tot atunci s'au deschis școli duhovnicești parohiale la Acherman (Cetatea-Albă) (12 oct. 1823) cum și la Tiraspol (21 oct. 1823), care, pe atunci, făcea parte din eparhia Chișinăului.<sup>2</sup>

O mare piedică pentru mersul învățământului era necunoașterea limbii ruse de către elevii moldoveni. Această împrejurare îngrijoră mult stăpânirea eparhială, și preasf. Dimitrie luă diferite măsuri pentru a ușura elevilor urmarea cursurilor. Astfel, el cerea ca în Chișinău să fie numiți profesori cunoscători ai limbii locale,<sup>3</sup> și din partea sa trimetea la Academia din Chiev tineri—elevi și învățători, care cunoșteau l. moldovenească, ca să se pregătească pentru munca de profesor la seminarul reorganizat.<sup>4</sup> Afară de aceasta Dimitrie folosea și alte măsuri. Așa, toți profesorii școlilor parohiale și ai celei ținutale trebuiau să cunoască l. moldovenească și să explice toate lecțiile în rusește și moldovenește, iar elevii moldoveni, atât în clasă—in timpul cursurilor, cât și în afară de clase, erau obligați să vorbească între ei rusește. La predarea gramaticii ruse profesorii erau obligați să se folosească de „gramatica rusienească” din Moscova, după care învățau în seminar până

Dădățchi, („En. B.T.L.” 1890, XIX, p. 838—841). Dădățchi de fel din Galizia și-a făcut studiile la seminarul din Chișinău, unde a învățat și l. mold. Леронска „Лyx. Сем.”, p. 53—55.

1. Majoritatea profesorilor făcea în l. latină chiar și retorica rusă (litere).

2. În 1826 șc. parohială din Acherman a fost închisă, din cauza numărului redus de elevi; elevii au fost transferați în șc. din Chișinău. În 1838 a fost închisă și șc. paroh. din Tiraspol și contropită cu șc. ținută din Odesa, cu ocazia înființării eparhiei Chersonului. „Труды” — IX, 75 (nota).

3. Arh. Dimitrie raporta „Comisiunii”, că „pentru această regiune e absolută nevoie ca profesorii să cunoască l. moldovenească” și „profesorii care vor fi trimiși dela Academia din Chiev la seminarul din Chișinău, vor trebui să stăruiască a capăta aici cunoștințe în l. menționată (moldovenească), dacă voiesc să fie cu adevărat de folos pentru seminarul din Chișinău”. „En. B.T.L.” 1888, XII, 450.

4. Așa au fost Juminschi și Bobeica—„moldovean de bastină”. Ibid.

la reformă—manual tipărit la 1819 în exarhiceasca tipografie, în l. rusă și moldovenească de către mitr. Gavriil. Cu toate aceste măsuri, elevii deprindeau cu greu l. rusă și starea învățământului în seminarul reorganizat nu era mulțumitoare.<sup>1</sup>

Protoiereul Ioan M. Scvorțov, profesor la Academia din Chiev, însărcinat în 1833 să facă inspecție, a constatat că „seminarul din Chișinău este, indeobște, încă departe de desăvârșirea dorită”. După concluziile inspectorului, cauza principală a progreselor neîndestulătoare în seminar era „deosebita greutate a învățaturii pentru moldoveni, cum sunt în mare parte elevii acestui seminar”, deasemenea și faptul că biblioteca n’are îndeajuns cărți, iar cabinetul de fizică, n’are aparatele necesare<sup>2</sup>. Dealtfel, aceleași scăderi au fost constatate și de administrația școlii. Arhimandritul Filadelf, rectorul seminarului<sup>3</sup>, scria în 1857, probabil „Comisiunii șc. duh.”<sup>4</sup>, că seminarul din Chișinău nu poate stă în rând cu cele mai bune școli asemănătoare din Rusia, din cauză că în șc. duhovnicești inferioare intră copii nepregătiți<sup>5</sup>. Pentru a înlătura acest neajuns, Filadelf socotea necesar să li se îngăduie copiilor de cle-

1. Arhier. Dimitrie socotea acest neajuns „deocamdată inevitabil, deoarece”—raportă el în 1828 mitropolitului Serafim al Novgorodului—„copiii clericilor basarabeni în mare parte sunt moldoveni de naștină, care pe lângă aceasta locuiesc, în mare parte, în sate moldovenești... și deși eu, cunoscându-mi datorită, nu încetez de loc de a îndemna preoția prin măsurile cuvenite ca să aibă stăruința să cunoască limba răsăritească, dar în vederea împrejurărilor acestei regiuni mărginite și în puterea drepturilor acordate moldovenilor prin înaltul decret, nu am puțină de a obliga preoția să întrebuințeze în case neapărat l. răsăritească, deoarece ar avea urmări vătămătoare chiar pentru întreaga oblație”. Dimitrie adăuga că nici nu-i nevoie a-i constrânge la aceasta, deoarece copiii în seminar, cu ajutorul profesorilor și având contact cu rușii, deprind l. rusă și în clasele superioare vorbesc și scriu în rusește destul de bine. „Труды”, V, 16—17.

2. „Ер. Бѣл.” 1885, XVIII, p. 417.

3. Arhimandritul Filadelf Puzina, fiu de preot, s’a născut în 1786 în gub. Poltava; și-a făcut studiile în seminarul din Poltava și la academia din Petersburg. A fost în mod succesiv profesor la seminariile din Vologda, Cernigov, rector la seminarul din Voronej. La 31 Dec. 1831 a fost numit rector (al patrulea) la seminarul din Chișinău, fiind și membru al Consistoriului. În 1847 a fost pus în disponibilitate din postul de rector, iar în 1849 scos din învățământ, prin hotărârea sl. sinod. A murit la 1851 în schitul Chitaevo de lângă Chiev. „Труды”... VI, 14—19.

4. „Ер. Бѣл.” 1888, VI, p. 244.

5. „În șc. parohiale (și căror elevi, după ce făceau școala (ințială, treceau la seminar)... intră copii de clerici, în mare parte dintre moldoveni, care nu știu de loc limba rusă și nu știu nici carte moldovenească”. „Ер. Бѣл.” 1888, VI, 244. „Revizorul” Scvorțov, în darea lui de seamă, raportă Academiei din Chiev, că în șc. parohiale din Chișinău profesorii vorbesc cu elevii, de nevoie, moldovenește. „Ер. Бѣл.” 1885, XVIII, 422.

rici să învețe în școlile Lancaster<sup>1</sup>, iar acei copii ce nu vor putea să absolve aceste școli, să învețe acasă, și pentru aceasta ar urma să se înființeze în fiecare parohie școli particulare. În șc. parohiale duhovnicești, după arhim. Filadelf, ar trebui ca, în cl. I-a, copiii să învețe a citi și a scrie moldovenește și rusește<sup>2</sup>.

Nu mai încapă îndoeală că o mare scădere a seminarului constă și în faptul că preoțimea basarabeană era indiferentă față de seminar, și trimitea cu greu și puțini copii la școala din Chișinău<sup>3</sup>. Astfel, în 1828, majoritatea elevilor seminarului—45 din 54—erau din gubernia Cherson, mai mult din jud. Tiraspol, iar în 1833, în clasa de teologie nu erau decât 14 elevi. Așa se explică faptul că autoritățile eparhiale multă vreme încă după înființarea seminarului își dădeau silința a lămurii preoțimii foloasele învățării, iar arhiep. Dimitrie intervenia pe lângă cei în drept ca elevii dela seminarul din Chișinău să nu fie chemați pentru continuarea studiilor la academiă, ținându-se seama de numărul redus al acestor elevi<sup>4</sup>.

## 3.

Subt Nicolae I-lu, ocârmuirea imperiului a căpătat o altă îndrumare,—ideile cosmopolite de pe vremea lui Alexandru I-infiind înlocuite printr-o nouă concepție cu caracter naționalist, care adu-

1. Școlile „Lancaster” au fost înființate în Rusia pentru întâia oară în 1829 din porunca țarului Alexandru I-lu. În Basarabia ele au luat ființă în 1824. Cu organizarea primelor școli de acest tip a fost însărcinat arhim. Irineu, rectorul seminarului. Cu ajutorul al lui au fost „studenții” seminarului: Iacov Ghinculov, Laurentie Cunițchi și Teodor Bobeică, care au fost trimiși în prealabil, la Petersburg pentru a studia metoda „Lancaster” și a face cercetarea cărților trebuincioase în l. moldovenească. Cele dintâi școli au fost deschise la Chișinău, în Bălți și la Ismail. În 1827 s’au înființat încă două școli în Tighina și Hotin, de către rectorul seminarului Victor Purișchevici. Îndemnând pe locuitorii Basarabiei să trimită copii în aceste școli, preasl. Dimitrie scria: „Școlile aceste sunt astfel alcătuite, în cât copiii, foarte lesne, foarte repede, cu voie bună și cu bucurie vor învăța a citi, a scrie, și a număra în l. moldovenească și în acea rusească, fiecare după cum va voi”. Numărul elevilor șc. „Lancaster” din Basarabia, în 1825, a ajuns la 386. În 1836, când s’a înființat circumscripția școlară din Odessa, toate școlile „Lancaster”, înființate subt arhier. Dimitrie, au fost trecute subt conducerea Curatorului („Popceitor”) din Odessa. Afară de două, trei—școlile „Lancaster” au fost transformate în șc. parohiale și ținutale, schimbându-și și metoda de predare, potrivit cu programul ministerial, întocmit pentru toate școlile primare din imperiu. „Бес. Арх. Ком.” II, p. 138—160.

2. „En. Бзд.” 1888, VI, 244—249, v. pag. 71.

3. Și dintre cei care intrau în seminar, unii, cum raporta Scvorțov, ei însăși căutau să părăsească seminarul, crezând că vor căpăta vreun loc bun în eparhie. „En. Бзд.” 1885, XVIII, p. 422.

4. „Труды”. IX, 75—76.

cea cu ea și un nou ideal atât pentru viața poporului, cât și, în special, pentru activitatea păstorilor.

Pentru înfăptuirea acestui ideal se cerea și o pregătire specială. O asemenea pregătire urmăria noul regulament al seminariilor, aprobat în 1840 de Nicolae I-lu.

Având la temelie „piatra neclintită a ortodoxismului”, noul regulament prevedea în seminarii obiecte multe și eterogene: teologice, clasice, precum și altele cu scop practic, gospodăresc. Centrul programului îl forma religia, la care erau alăturate filosofia și științele filologice: întâia—învederând, că „mântuitoarea cunoștință a adevărului” nu poate fi găsită decât în revelație; ultimele—descoperind în istorie „urmele Proniei Dumnezeiești și legătura între îmbunătățirea morală a popoarelor și a lor bună stare”<sup>1</sup>. Tot programul seminarial a căpătat un caracter mai mult practic, utilitarist<sup>2</sup>, cuprinzând următoarele obiecte:

#### Secția inferioară.

Anul I.	Ore.	Anul II.	Ore
Catehismul . . . . .	2	Sf. Scriptură (cărți istor.)	1
Retorica . . . . .	5	Cărțile de rit . . . . .	1
Istoria veche . . . . .	2	Retorica și poezia . . . . .	5
Algebra și geometria . . . . .	2	Istoria universală . . . . .	3
Limba greacă . . . . .	2	Limba greacă . . . . .	2
Limba latină . . . . .	3	Limba latină . . . . .	3

#### Secția medie.

Anul I.	Ore.	Anul II.	Ore.
Sf. Scriptură (cărți didact.)	1	Sf. Script. (cărți proor.)	3
Istoria Biblică . . . . .	2	Hermeneutica	
Logica și Psihologia . . . . .	4	Istoria Biblică . . . . .	2
Istoria rusă . . . . .	2	Șt. natur. și gospod. rur.	3
Fizica și Șt. naturale . . . . .	3	Patristică . . . . .	4
L. greacă (lecturi din autori greci) . . . . .	2	Limba greacă . . . . .	2
L. latină (lect. din aut. lat.)	2	Limba latină . . . . .	2

1. „En. Băl.” 1881, V, 310—313.

2. Reforma lui Protasov avea și alte motive. Ministerul nou înființat al Domeniilor, în activitatea lui desfășurată pentru îmbunătățirea gospo-

## Secția superioară.

Anul I.	Ore.	Anul II.	Ore
Noul Testament . . . . .	2	Sf. Scriptura . . . . .	2
Dogmatica	6	Teol. morală	6
Invăț. despre confesiune		Despre servic. păstorești	
Homiletică		Homiletică	
Istoria bisericească . . . . .	2	Dreptul bisericesc . . . . .	2
Antichitățile bisericești . . . . .	2	Istoria Bisericii ruse . . . . .	2
Lecturi din sf. părinți greci	2	Lecturi din sf. păr. greci . . . . .	2
și lat . . . . .		Medicina . . . . .	2
Medicina . . . . .	1		
Gospodăria rurală . . . . .	1		

Fiecare lecție dură două ore, așa încât oricare secție, în tot anul avea nu mai puțin de 32 ore pe săptămână<sup>1</sup>.

Astfel, după regulamentul din 1840 teologia urmă a fi studiată și în primele secții ale seminarului—inferioară și cea medie,—iar pe lângă obiectele vechi se introduceau în program științele naturale, medicina, și gospodăria rurală. Toate obiectele urmau a fi predate în l. rusă<sup>2</sup>.

Din alte schimbări introduse după această reformă e de relevat că la 1851, școala duhovnicească parohială din Chișinău a fost contopită cu cea ținutală; pe lângă școala ținutală, în 1856 s'a deschis o clasă pregătitoare cu program de doi ani, pentru motivul că, după cum raporta arhiep. Irinarh, preoțimea basarabeană, fiind de origine moldoveană și ne posedând l. rusă, n'are posibilitatea de-a pregăti copiii pentru secția inferioară a școlii ținutale. În același an, pe lângă școala ținutală, s'a deschis o clasă de cântăreți<sup>3</sup>, în care se primiau cei nedestoinici și înaintași în vârstă

darilor rurale și a stării igienice a țăranilor, a hotărât să recurgă, la ajutorul preoților. Pentru acest scop se cerea ca elevii seminarului să aibă cunoștințe privitoare la gospodăria rurală rațională, cum și la medicina. Д. И. Родненский, „Пероупреждающее Духовная Академия при гр. Протоколы“, in „Вѣст. Евр.“ 1883, IX, 230—231.

1. Бѣланковъ I, 64—66.

2. Татариновъ II, 21.

3. Până la mitr. Gavril, îndatoririle de cântăreți se îndeplineau de către particulari, angajați cu plată anuală. Mitr. Gavril a înființat serviciul permanent de cântăreți („Евр. Вѣст.“, 1873, XIII, 526). La început candidații la locurile de cântăreți se pregăteau la psaltii din Iași care veniau la Chișinău special în acest scop. La ei feclorii de preoți

dintre elevii școlii ținutale. Programul acestor clase se deosebea puțin de acel al secțiunii superioare al școlii ținutale. Între altele obiecte în clasa pentru cântăreții se predă l. moldovenească<sup>1</sup>.

Cu sporirea numărului claselor s'a mărit mult și numărul elevilor, ajungând în 1855: în seminar la 182, în șc. ținut. și cea parohială — 517<sup>2</sup>.

După cum se vede, regulamentul din 1840 a intrunit obiectele de instrucție generală împreună cu cele teologice. Toate obiectele erau împărțite în principale și secundare sau auxiliare<sup>3</sup>. Bineînțeles că atât profesorii cât și elevii se ocupau mai mult de obiectele principale. Ca rezultat al acestei orânduiri materia se studia foarte superficial; a o învăța mai aprofundat era cu atât mai greu, cu cât pe atunci nu existau nici manuale.

Școlile spirituale (ținutală și cea parohială) nu aveau multe obiecte, însă întâmpinau alte piedici. Cea mai mare era că elevii fiind în majoritate moldoveni, cunosteau foarte slab limba de predare — cea rusă, — astfel că învățau materia în mod mecanic, fără s'o înțeleagă câtuș de puțin. Pe lângă aceasta, clasele ajunsese supraîncărcate de elevi<sup>4</sup>.

Învătau psaltichia și apoi capătau loc de „daseal“ sau de diacon. (Informație primită de autor în 1922 dela Zinovii Captarenco, născută Cișvâdovă diaconică, în vârstă de 81 ani, din sat. Visterniceni, suburbia Chișinăului). Clasele pentru cântăreți se înființau, în urma legii din 1851, potrivit cu nevoile locale ale eparhiilor. (Турчанова, II, 42.) În eparhia Chișinăului aceasta clasă n'a funcționat decât 4—5 ani. „Труды“... IX, 81.

1. „Труды“... VI, 48. E de notat că sub ministerul lui Protasov limbile locale, îndeobate vorbind, aveau mare trecere. Această împrejurare, însă, nu avea nimic de a face cu interesele naționale ale populației și rezulta exclusiv din concepția utilitaristă a lui Protasov. Турчанова, II, 14, 132—133.

2. „Труды“... IX, 81—82.

3. Cartea principală pentru studiul teologiei era „Confesiunea ortodoxă a Bisericii catolice și apostolești de răsărit“, cunoscută și sub denumirea de „Catehism“ al lui Petre Movilă. Cartea aceasta, din porunca mitr. Petre Movilă, a fost alcătuită de către Isăia Trofimovici, egumenul mănăst. Sf. Nicolae din Chiey, a fost revizuită de soboarele din Chiey (1840) și din Iași (1841—1842) și aprobată de către patriarhii din răsărit. „Confesiunea“ a fost publicată în l. greacă (1862) și slavonă (1896). Знаменицкіі, p. 222.

4. „Труды“... IX, p. 92. Sub regulamentul din 1840 a condus seminarul din Chișinău și al cinstitului rector — Arhimandritul Tihon, în mie Ivan Solntjev. Dânsul a făcut studiile la seminarul din Curse și la Academia din Chiey. Călugărit înainte de terminarea academiei, în 1838 a fost numit profesor în seminarul din Saratov, iar în 1849 — rector al seminarului din Chișinău. În 1851, din cauza bolii s'a retras din serviciu, trecând la mănăstirea Curchi, apoi la Hânceu, unde pe la 1860 a și încetat din viață. „Труды“... VI, 22—23.

Defectele programului complicat și, mai cu seamă, ale metodelor de învățământ care cereau de la elevi o muncă uriașă, mai mult mecanică, săpă o adâncă prăpastie între elevi. Pe când unii reușiau să se distingă ca tineri cu aptitudini pentru știință și de adâncă cugetare, infruntând toate greutățile nenorocitului sistem vechiu școlar, alții, înfrânți în această luptă zadarnică, ajungeau „disperați”, „tâmpii”<sup>1</sup>.

Cu toate scăderile arătate, în școlile duhovnicești, pe timpul regulamentului din 1840, erau orândueli care, după judecata contemporanilor, aveau o înrăurire bună asupra elevilor. Aceste școli, — spune un cercetător ce-a trecut prin școala de atunci, — cultivau în elevi simțul religios prin citirea cuvântului lui Dumnezeu, citire ce precedea fiecare lecție, prin frecventarea regulată a slujbelor dumnezeiești duminica și în zile de sărbători, prin rugăciunile comune ale elevilor, acasă, dimineața și seara, prin exacta îndeplinire a canoanelor bisericești. Pe atunci, — adaugă acest cercetător, — pelerinajul pe jos al elevilor, spre a se închină la locurile sfinte din Chiev, cu traista în spinare, nu era un fenomen rar. Îndeobște, școala duhovnicească cea veche dădea oameni tari în credință, puternici în evlavie<sup>2</sup>. Din aceeași școală au ieșit și clerici care prin munca lor vrednică au adus mult folos eparhiei pe teren obștesc. Așa a fost, de pildă, cunoscutul protoiereu Nicolae Danilevski<sup>3</sup>.

## 4.

Mitr. Gavriil a indicat și mijloacele de întreținere pentru seminar. Acestea erau: banii — câte 4 lei pe an — adunați de la preoți și diaconi, cecace se făcea pe temelul vechiului obicei din Mol-

1. „Труды”, IX, 91. Гиларовск. I. 110.

2. „Труды”, IX, 93.

3. Protoiereul Nicolae Danilevski (1807—1883) a avut mai multe servicii în eparchie; a fost profesor pe la școlile duhovnicești din Chișinău și în liceu, predând și l. moldovonească. În 1856 a fost trimis în mitropolia Moldovei Sofronie ca delegat în chestiunea bisericilor din sudul Basarabiei, retrocedate Moldovei. În 1861 a luat parte în Comisiunea de traducere a diferitelor uzazuri și reguli privitoare la țărani scoși din șerbile. A tradus în românește învățăturile catehicești ale cunoscutului protoiereu Ioan Sevortov. În 1863 s'a calugărit primind numele Natanail. A murit în gradul de arhimandrit și „hastolatel” al schitului Sarucent. „Ер. Ризл.” 1883, XX, 703—706.



dova<sup>1</sup>. E greu de stabilit totalul veniturilor adunate pe această cale<sup>2</sup>; un lucru, însă, este sigur, că suma nu era îndestulătoare. În 1815, mitr. Gavril intervine pe lângă sinod ca să i se acorde seminarului un ajutor de 25000 ruble. Ca o justificare a acestei intervenții, mitr. arată, că „scumpetea locală, în toate, n'a scăzut decât foarte puțin; pe de altă parte, însă, acest seminar fiind vecin cu Moldova, Bulgaria și hotarele Austriei, trebuie să aibă o înfățișare atrăgătoare, ce-ar face cinste stăpânirii rusești pentru grija ce dă învățământului”<sup>3</sup>.

Intervenția mitropolitului n'a fost încuviințată de către sinod, singurul mijloc de întreținere rămânând donațiunile și alte resurse locale, după propria judecată a mitropolitului.

Reorganizarea seminarului în 1823 n'a adus nici o schimbare în situația lui materială: atât seminarul cât și școlile ce atârnuau de el, continuau a fi întreținute din fondurile eparhiei, în urma-ucuzului sinodal din 21 aug. 1822<sup>4</sup>. Insuficiența mijloacelor de întreținere se simțea și mai târziu, fapt relevat și de „revizori” (inspectorii) în dările lor de seamă<sup>5</sup>.

În 1845, arhiepiscopul Irinarh intervine pe lângă sinod ca să se dea pentru întreținerea clădirilor școlare câte 600 ruble anual.

În anul 1856 și 1857, el repetă intervenția, mărinind suma cerută în chip considerabil. Tot astfel și Irinarh, printre motivele cu care insistă asupra acestui ajutor, pe lângă scumpetea ce crește mereu, arată că „regiunea de aici, aflându-se în preajma popoarelor de aceeaș credință, care se află sub diferite stăpâniri, cere din partea ocărmuirii noastre o luare-aminte deosebită și îndurătoare”. „Chișinăul”, scriă altădată Irinarh oberprocurorului sinodal, „e un oraș de lângă hotar..., adeseori este vizitat de străini și persoane marcante. Seminarul se află în centrul orașului, la cel mai de vază loc, și sărăcia lui este în cea mai mare desarmonie cu clădirile inconjurătoare, sugerând celor ce nu cunosc mijloacele lui actuale o idee proastă despre administrarea lui,—cu atât mai mult, cu cât seminarul de aici cu școlile ce se află pe lângă el (ținu-

1. Joroniță, „Древ. Церк.” p. 161—162. Utr. mai sus, p. 7.

2. La sfârșitul an. 1814 s'au adunat dela clerici un mai mult de 5.000 lei. Joroniță, *Ibid.*

3. „Ист. Бул.” 1892, XII, 292—293.

4. *Ibid.* 1860, XIX, 838.

5. *Ibid.* 1885, XVIII, 419.

tală și cea parohială) sunt singurele școli duhovnicești în întreaga oblasie a Basarabiei<sup>1</sup>. Sinodul adăugă din când în când oarecare sume de bani la cele bugetare. Din 1856, ajutorul pentru întreținerea clădirii a fost sporit până la 2000 ruble, pe lângă subvențiile ocazionale<sup>2</sup>.

## 5.

Cu toate că mijloacele de care dispunea mitropolia erau foarte reduse, mitr. Gavriil, în 1815, a pus temelia clădirilor proprii ale seminarului cu mijloacele eparhiei, cu banii adunați dela școli și cu veniturile mitropolitane, făcând și unele împrumuturi<sup>3</sup>. Până la 1823, alături de casa episcopală, în curtea seminarului s'a construit un corp mare, cu două rânduri, cu cinci aripi. Toate clădirile erau de piatră fiind destinate—unele pentru clase, altele—ca locuințe pentru personalul administrativ, pentru profesori, elevi bursieri, infirmierie, bucătărie și altele<sup>4</sup>. Însă cu cât se dezvoltă seminarul, cu atât mai mult creștea și nevoia de a se lărgi clădirea, și aceasta, a fost una din principalele griji ale urmașilor lui Gavriil. Dintre aceștia cu mai mult succes și, mai hotărât, a procedat în această chestiune Irinarh. El, văzând că faptul ce împiedecă mult chestiunea construcției este corespondența cu autoritățile superioare, a ridicat în 1853 și 1857, cu mijloace proprii,—având oarecare ajutor în natură dela unele mănăstiri,—în curtea seminarului două clădiri de piatră (de-a lungul străzii Gogol, astăzi—strada Universității), unde au fost instalați aproape 176 de elevi bursieri—interni<sup>5</sup>. Cu ridicarea acestor construcții, nevoile seminarului n'au fost pe deplin satisfăcute, însă, în prima perioadă, nu s'a mai făcut nimic în această privință<sup>6</sup>.

1. „Труды“... VI, 43—44.

2. În 1815 Gavriil a obținut un împrumut de 6.000 ruble, dela Harting guvernatorul Basarabiei, pe timp de jumătate de an, și altul, de 30.000 ruble, dela visteria statului, cu condițiunea de a fi achitat în timp de 6 ani. „Іст. Бул.“ 1862, XII, 292—299.

3. Нореудіа, „Ист. Сем.“ p. 161—177.

4. „Труды“... VI, 41—45.

5. La construcțiile din această epocă a ajutat mult arhimandritul Mitrofan, până în călugărie—Mare Vlăschi, al șaselea rector al seminarului, originar din gub. Voronej. După terminarea seminarului din Voronej și a Academiei din Chișinău, unde s'a și călugărit, Mitrofan a fost profesor în mai multe seminarii din Rusia, iar în 1881 a fost numit rector al seminarului din Chișinău, unde a stat până la 1892, când a fost hirotonit episcop. A murit în 1887 fiind arhiepiscop de Don și Novocercassk. „Труды“... VI, p. 24—25.

Schimbările arătate mai sus, făcute seminarului Teologic din Chișinău, au fost ultimele din întâia perioadă.

Aruicând o privire generală asupra celor spuse, constatăm că sistemul de instrucțiune introdus în seminarul din Chișinău a fost adus în întregime din Rusia, fiind cu desăvârșire lipsit de colorit local. Chiar sub mitr. Gavriil, de care atârna întreaga existență a seminarului, programul de studii era cu totul străin intereselor locale, iar l. moldovenească, ce intră în programul seminarului, nu era decât un obiect de predare menit să ajute la studierea altor obiecte principale<sup>1</sup>. În 1823, odată cu introducerea regulamentului din 1807, adoptându-se întregul program al seminariilor din Rusia, accl din Chișinău s'a depărtat și mai mult de viața și interesele locale. Reforma lui Protasov n'a adus, în privința aceasta, nici o schimbare spre bine, fiind inspirată de ideile principale ale sistemului politic de atunci.

Potrivit cu această politică, întregul program școlar avea caracterul unui sistem de instrucție generală, de scholastică cosmopolită. Și 'n școlile duhovnicești ca și 'n viața, față de păstoriți, autoritățile urmăreau acelaș ideal abstract, moștenit în mare parte din colegiile latine medievale<sup>2</sup>, ideal ce n'avea însă nimic comun cu viața actuală, mai cu seamă cu interesele locale.

### CAPITOLUL III.

*Iniințarea Tipografiei Exarhicești. Cărțile tipărite în tipografie sub primii arhiepăstori. Stagnarea tipografiei la sfârșitul perioadei. Societatea Biblică; rostul ei.*

#### 1.

Un alt așezământ cultural care a jucat un foarte mare rol în viața eparhiei Chișinăului a fost „Tipografia Exarhicească” iniințată la Chișinău de către mitr. Gavriil.

Până la acesta, bisericile basarabene se foloseau de cărțile tipărite la Iași sau la mănăstirea Neamțului<sup>3</sup>. După alipirea Basarabiei la Rusia, această cale de procurare a cărților bisericești de-

1. Față de a-este faptu e cu totul greșită afirmarea cum că seminarul din Chișinău la început era „seminar de l. românească”, că 'n seminar „sub primii lei arhiepăstori lecțiunile se produce în românește” — Haneș, p. 105, 124—125.

2. Е. І. Занецил, II, 44.

3. „Труды” — I, 1.

venise anevoioasă; pe de altă parte, după cum se știe, multe biserici în Basarabia duceau mare lipsă de cărți. Pentru înlăturarea acestor neajunsuri, mitr. Gavriil s'a hotărât să înființeze la Chișinău o tipografie. La 25 septembrie 1813, el raportează sinodului că atât bisericile parohiale din Basarabia, cât și mănăstirile și schiturile sunt lipsite de „cărți duhovnicești ce servesc la povățuirea preoților și creștinilor”, și, că au nevoie chiar și de cărți bisericesti de rit, deoarece, în ce privește bisericile moldovenești, în episcopia Hușilor, căreia îi aparținea majoritatea din ele, nu există nici o tipografie, iar cea din Iași, una singură din toată Moldova, din pricina relei ei stări, nu putea să furnizeze îndeajuns bisericilor cărți; și, deaceia, clerul moldovenesc din Basarabia era nevoit, adeseaori, să cumpere cărți bisericesti tipărite în ținuturile austriace. Cumpărarea acestora a fost, însă, oprită, deoarece erau de tipar unit, cuprinzând pe lângă greșeli de limbă observate— și învătățuri și îndrumări nepotrivite cu legea bisericii pravoslavnice. În ce privește bisericile rosienesti, —câteva de acestea găsindu-se pe malul Nistrului și în Basarabia, și care în această provincie vor trebui cu vremea să se înmulțească, —acestea sunt nevoite să-și aducă cărțile trebuincioase numai din Kiev, ceea ce, din diferite împrejurări, e un lucru anevoios, din cauza multor dificultăți de comunicație, de care această gubernie suferă și acuma”<sup>1</sup>. Ținând seama de această stare a bisericilor din Basarabia, Gavriil socotea necesar să așeze pe lângă casa mitropolitană, o tipografie. Arătând, mai departe, ce fel de pregătiri a făcut pentru noua instituție, Gavriil adaugă că „din mănăstirea moldovenească a Neamțului am adus pe un tipograf iscusit—călugărul Ignatie, —după propria lui dorință, care, fiind de felul lui velicosus, pe lângă limba slavonă cunoaște și cea moldovenească, de aici. Censura va fi sub propria mea supraveghere, și nici o carte nu va fi pusă sub tipar fără a fi cercetată de mine”. Raportând despre toate acestea sinodului, mitropolitul cerea binecuvântare pentru deschiderea tipografiei, deasemenea și deslegare de-a tipări în limba moldovenească—din slavonă, cărți duhovnicești. „De vreme ce, însă, pentru seminarul de aici e nevoie să se tipărească gramatici și alte cărți de școală cu litere rosienesti „civile”<sup>2</sup>, chiar și stăpânirea civilă pe aici, pentru nevoile

1. Mitr. Gavriil avea în vedere, probabil, ciurma, care băntuia pe atunci în Basarabia și care izolase noul ținut. С. А. Мухоморов, p. 274, 342.  
2. Cu care se tipăreau toate cărțile cu conținut laic, în deosebire de alfabetul slavon al cărților bisericesti.

ei cere stăruitor ca în tipografia ce se înființează acuma, să fie astfel de litere",— Gavriil cere deslegare a tipării în tipografie cărțile trebuincioase și cu litere răsenești civile<sup>1</sup>.

După cum reiese din conținutul raportului, mitr. Gavriil nu se îndoia de loc că intervenția lui va fi satisfăcută, altfel n'ar fi întreprins lucrări pentru înființarea tipografiei înainte de-a primi aprobarea sinodului. Cu toate acestea, chestiunea rămase nerezolvată aproape o jumătate de an. În urma mai multor intervenții sinodul trimite mitropolitului ucazul din 4 maiu 1814, prin care i se aprobă cererea arătându-se și bazele pe care urmă să funcționeze noua tipografie.

„Această tipografie”—glăsuia ucazul sinodal—„potrivit cu dispozițiunile legale privitoare la tipografia indeobște, și, în special, la cele duhovnicești, ce se află în Chiev și Cernigov,—va lua ființă pe temeiurile ce urmează: 1) această tipografie se înființează sub denumirea de „Tipografie Exarhicească din Basarabia”; 2) întreținerea și aranjarea ei, rămâne la dispoziția și îngrijirea proprie a Prea Sfinției Voastre; 3) tot P. S. Voastră veți avea grijă și supravegherea strictă, în toate privințele, fără nici o excepție, asupra tipării cărților și lucrărilor în această tipografie; 4) ea va avea litere atât bisericicești cât și civile; 5) cărțile bisericicești vor fi tipărite acolo în l. slavonă. Pentru aceasta, tipografia nu va lua edițiile vechi sau oarecare altele, ci, numai acelea nou corectate, ce ies de sub tipar din tipografia sinodală din Moscova; 6) în aceste reproduceri nu se admite nici o abatere—in conținut și cuvinte—de la edițiile tipărite în tipografia sinodală; 7) în tipografia exarhicească se vor tipări cărțile bisericicești și'n l. moldovenească, traducerea cărora din slavonește trebuie făcută numai după aceleași cărți sinodale; 8) sub numele de „bisericicești” se înțeleg acele cărți ce sunt trebuincioase pentru slujba duhovnicească, aparținând grupului biseri-

1. *Славянскій*, p. 342—343. „Труды”... II, 2—3. În 1794, c'um an înainte de venirea lui Gavriil la Dubăsari, exista acolo o tipografie românească, ce aparținea preotului Mihail Strebițchi, care avea titlatura de „prototieru al stăpânilor Moldovei, Valahiei și Basarabiei”. Aceasta tipografie a fost adusă acolo din Iași, după încheierea păcii din 1791. Ce s'a făcut cu ea mai pe urmă, nu se știe. Tipografia, fără îndoială, funcționa la Dubăsari și atunci, când stătea acolo Gavriil. E de crezut că, de aici, a luat Gavriil atât modelul de tipografie, cât și, poate, chiar acel „material trebuincios” — literele moldovenești și slavonești etc.—despre care raportă sinodului. „Труды”... Ibid. *Славянскій*, p. 82, nota.

cesc propriu zis, deasemenea, biblîi, viețile sfinților, diferite învățături duhovnicești și altele ca acestea, într'un cuvânt—toate acele cărți ce se tipăresc cu litere bisericești în tipografia sinodală; 9) gramaticile și alte cărți de școală, trebuincioase pentru seminar, pot fi tipărite cu litere civile, să nu fie linsă cărți nou publicate, ci să se reproducă de pe acele tipărite mai înainte și nu în altă tipografie, decât numai în cea sinodală din Moscova; 10) deasemenea, nu se vor pune sub tipar în exarhiceasca tipografie traduceri sau scrieri nouă necesare seminarului, fără ca, mai întâiu P. S. Voastră să le înaintați sf. sinod, și nu fără deslegarea lui; 11) tot așa se vor înainta sf. sinod, spre examinare, înainte de a fi tipărite acele traduceri sau scrieri nouă, pe care fețele duhovnicești ce le vor alcătui vor dori să le tipărească în exarhiceasca tipografie, și vor fi privitoare la sf. Scriptură, credință sau la talmăcirea religiei și a evlaviei. La aceasta se va alătura și părerea P. S. Voastre referitoare la aprobarea lor de-a fi tipărite; 12) lucrările astfel tipărite în tipografia exarhicească pot fi puse în vânzare atât pentru biserici, cât și pentru particulari; 13) din tot felul de cărți și lucrări, tipărite în această tipografie, se trimite câte un exemplar sf. sinod pentru biblioteca lui" 1...

Am citat această parte din ucazul sinodal spre a se vedea condițiunile impuse de către sinod tipografiei din Chișinău. Trebuie să recunoaștem că ele erau foarte riguroase. Cu toate că art. 3 lasă munca tipografiei „în toate privințele, fără nici o excepție” pe răspunderea mitropolitului, de fapt, însă, „grija și supravegherea” din partea acestuia, de care se vorbește în acest articol, era foarte redusă: Gavriil avea numai îndatorirea de-a observa ca prin tipografia exarhicească să nu treacă decât cărțile și lucrările, iesite din tipografia sinodală din Moscova, fie în original—in l. rusă,— fie în traducere,— în l. moloovenească. Ceva mai mult: și din cărțile publicate în tipografia sinodală cu litere civile puteau fi tipărite numai acelea arătate în art. 9, iar celelalte, precum și traduceri sau lucrări nouă, casi cărțile trebuincioase pentru seminar și cu conținut pur religios, puteau fi puse sub tipar numai cu aprobarea prealabilă a sinodului: în privința acestor cărți autoritatea și competența mitropolitului erau socotite ca insuficiente.

1. „Труды”... I. 3-5.

Ucuzul sinodal s'a primit în Chişinău la 27 maiu 1814. Pe temelul lui, mitr. Gavriil publică la 30 martie o „instrucție” cu privire la tipografie și la viitoarea ei activitate, din care, între altele, aflăm unele amănunte ce ne arată că indicațiile sinodului au fost îndeplinite de către Gavriil cu cea mai mare strictețe<sup>1</sup>. Vom adăuga că, astfel cum se vede, prin ucuzul sinodal se interzice cu desăvârșire reproducerea cărților românești de peste Prut. Cărțile moldovenești ce urmau a se publica în tipografie, nu puteau fi decât traduceri din slavonește.

Pe aceste baze a fost deschisă tipografia exarhicească în mod solemn, la 31 maiu 1814.

## 2.

Întâia carte ieșită de sub teascurile tipografiei din Chişinău a fost „Liturghia”—scoasă la lumină în 1815.

După cum reiese din precuvântarea „Liturghiei”<sup>2</sup>, cărțile bisericești ce se publicau în tipografiile românești și după care se făceau slujbele dumnezești în Basarabia, aveau multe greșeli. Mitr. Gavriil, întreprinzând traducerea acestor cărți din slavonește, s'a hotărât să rectifice vechile greșeli.

Examinând, mai deaproape, „Liturghia” lui Gavriil, constatăm că ea este o reproducere a Liturghiei („святослужба”) rusești în ediția din Chiev. Pentru a înțelege însemnătatea acestui fapt, trebuie să ținem seamă de cele ce urmează. Pe vremea lui Gavriil, în Rusia cărțile bisericești se tipăreau în tipografia sinodală din Moscova și în „lavra” din Chiev. Conținutul acestor cărți, în fond, era la fel, dar în ce privește oarecare amănunte din unele rugăciuni, aceste cărți aveau și deosebiri. Basarabia fiind mai aproape de Chiev, se găsea în viața ei religioasă sub influența mai puternică a Chievului, așa încât cu toate dispozițiunile sinodului, foarte

1. „Tipărirea cărților și a celorlalte lucrări”—cețim în instrucție—nu se va face în această tipografie decât cu dezlegarea și aprobarea noastră în scris, iar fără aceasta nici o carte și nici o hârtie nu se va tipări de loc... Să se ia toate măsurile ca tipărirea să se facă cu toată exactitatea și fără întârziere, cu acele litere și pe acea hârtie, cum va fi arătat de noi și în numărul de exemplare poruncit de noi” etc. „Труди”, II, 181—182. Cfr. „En. Бел.” 1892, I—II, 13—20.

2. La începutul „Liturghiei”, mitr. Gavriil a pus o lungă precuvântare care prezintă un mare interes atât pentru istoria tipografiei exarhicești, cât și pentru caracteristica întâiului arhiepiscop al Basarabiei. V. „Studii noua...” în „V. Rom.” 1924, V, 186—189.

categorice în privința tiparului, cum s'a văzut, cărțile tipografiei din Chiev erau mult mai răspândite decât acele din Moscova. De aici și explicația faptului că în cărțile tipărite la Chișinău sunt mai multe urme din cărțile din Chiev, decât din acele din Moscova<sup>1</sup>.

La 1818, a apărut în tipografia exarhicească psaltirea moldovenească, iar la 1819—mineiul mare tot în l. moldovenească. Amândouă cărțile au fost traduse din slavonește. În psaltire se găsesc toate particularitățile ce deosebesc psaltirea slavonă de cea greacă și, mai ales, de cea românească<sup>2</sup>. Mineiul din 1819, are o scurtă precuvântare, unde mitr. Gavriil arată motivele pentru care, la sfârșitul cărții, a adăugat slujba sf. Pocioave.<sup>3</sup>

Cărțile sus arătate, cu ideile expuse în precuvântările citate, dovedesc că mitr. Gavriil își dă silința să execute cât mai exact porunca sinodului în chestiunea traducerilor. Erau, însă, cazuri când și Gavriil era nevoit să țină seama, la tipărirea cărților bisericești, de cele vechi românești. Așa a fost cu traducerea evangheliei, apostolului și a trebnicului, care aveau în românește deosebirile lor. Gavriil intervenise pe lângă sinod să se dea deslegare, pentru un timp oarecare, de a le tipări cu deosebirile lor moldovenești.<sup>4</sup> Deosemena, în privința trebnicului Gavriil prefera pe cel moldovenesc pentru unele rugăciuni<sup>5</sup> ce lipseau în

1. „Труды...”, II, 181—182. „Liturgiis” lui Gavriil, de pe care au învățat cei mai mulți preoți, dela 1815 înainte, să slujească în biserica în l. moldovenească, a fost cu drept cuvânt, „unul din stâlpii puternicii și românismului în Basarabia”. Haneș, p. 118.

2. „Труды...”, Ibid.

3. „Sărbătoarea aceasta (sf. Pocioave) a luat ființă în Grecia. Odată cu credința creștină ea a trecut în Rusia, iar prin locurile noastre deocamdata încă nu s'a introdus, fiindcă țara noastră prin neopere-mântul Marelui Dumnezeu a scăpat de jugul țigărilor și este unită cu Rusia, se cuvine ca, și noi, să cinștim această sărbătoare. Iată de ce am și tipărit slujba ei la sfârșitul acestei cărți”. „Труды...”, II, 182.

4. Evanghelia și apostolul în românește erau așezate în ordinea cetirilor în biserica dela un Paste până la alții. „Dacă se schimbă ordinea materiei”, scria mitropolitul sinodului, „eu n'am nădejde că preoții moldoveni, și mai cu seamă acei bătrâni vor putea găsi ușor evanghelia și apostolul în aceste cărți... După ce va trece oarecare vreme, când preoțimea va deveni mai mult sau mai puțin învățată, pentru care purtam grija cât e cu putință, cărțile acestea se vor tipări după cele slavonești”. „Труды...”, II, p. 183—184 Cfr. „Ев. Р. Ев.” 1892, I—II, p. 13—29.

5. În trebnicele moldovenești, pe lângă conținutul obișnuit, mai erau rugăciuni la slințirea vaselor bisericești și a ticoanelor, orânduina primirii în biserica pravoslavnică a prozelitilor dintre evrei, eretici și altele.



-cel slavonesc, și pe care Gavriil „avea teamă” să nu le omită „ca din aceasta să nu iasă vorbe neplăcute”. În acest sens, mitropolitul raportă și sinodului, care prin urazul din 31 decembrie 1819, a încuviințat cererea lui Gavriil.<sup>1</sup>

În 1820, tipografia din Chișinău a scos la lumină marele trebnic moldovenesc. Conținutul acestei cărți reproduce, în mare parte, trebnicul rusesc și anume originalul din Chiev din 1820, și, în unele locuri, pe cel mare din Moscova din 1784, iar în rândueala scurtă a tunsului în călugărie și în rugăciunile la sfințirea vaselor bisericești și a icoanelor, reproduce trebnicul românesc tipărit la București în 1729.<sup>2</sup>

Cele expuse invederează faptul că tipografia exarhicească, în ce privește cărțile necesare slujbelor dumnezeiești, se află sub înrâurirea tiparului slavon și a celui românesc. Ceeace e interesant, e că din aceste două influențe, sub mitr. Gavriil și vicarul său Dimitrie Sulima, influența slavonă avea mai multă putere asupra tipăriturilor din Chișinău.<sup>3</sup>

La început tipografia lucra foarte intensiv. Dela deschidere (1814) și până la moartea lui Gavriil (1821), timp de șapte ani, s'au tipărit 19.320 exemplare din diferite cărți.<sup>4</sup> Multă vreme tipografia exarhicească era unica în sudul Rusiei, afara de Chiev, și de ea se folosea mult și ocărnuirea civilă a provinciei.<sup>5</sup>

Mitr. Gavriil nu se ocupa cu traducerea cărților bisericești din l. slavonă în moldovenește. Într'o scrisoare către mitr. Ambrosie

1. „Труды”.. II, 183—184. Cfr. „Ев. Вѣст.” 1892, I—II, 12—26.

2. „Труды”.. II, 192—195.

3. Ibid. p. 185.

4. S'au tipărit următoarele cărți: în 1814—1200 de bucoavne (abecedare) moldovenești cu traducere în rusește; în 1815—120 de abecedare moldovenești cu traducere în rusește; 1200 de liturghii („Службоуки”) în folio; 1200 de cărți cu te-deum-uri („Молитвенны”) în quarto; în 1816—3000 de catichismuri în quarto; 300 de cărți cu te-deum-uri, în quarto; 1500 de exemplare de te-deum pentru ziua Crăciunului, în 1817, 1200 de ceaslovuri, în folio; 400 de reestre rusești pentru parastase și 1220 de restre moldovenești, în quarto; în 1818—1600 de psaltri moldovenești, în quarto; în 1819—800 de minele moldovenești, în folio, generale; 1500 de gramatici rusești cu traducere în moldovenește, în quarto; în 1820—800 de carticele cu rândueala la trecerea din diferite religii la credința ortodoxă, în quarto; în 1821—700 de exemplare din aceleși carticele; s'au mai tipărit 150 de molitvelnice mari (data nu e arătată), în total, s'au tipărit cărți în valoare de 222.340 lei. „Ев. Вѣст.” 1892, I—II, 31—37.

5. Сталницкій, p. 353.

din Petersburg, Gavriil, mărturisește singur, că s'a ocupat cu traducerea cărților și lucrărilor mai mici.<sup>1</sup> În ce privește cărțile bisericesti pentru slujbele divine, acestea au fost traduse de vicarul Dimitrie.<sup>2</sup>

## 3.

Urmașii mitropolitului Gavriil au continuat munca tiparului și, pe lângă cărțile scoase mai înainte, au tipărit după necesitate, și alte cărți bisericesti.<sup>3</sup> E de relevat, însă, că în aceste din urmă cărți, nu se ține seamă de edițiile slavonești în măsura de mai înainte: în cărțile tipărite după Gavriil, influența românească predomină în chip hotărîtor, iar unele tipăriri bisericesti din acea perioadă nu sunt decât o exactă reproducere a originalului românesc.<sup>4</sup> În 1853, direcțiunea economică a casei arhieresti din Chișinău intervine pe lângă arh. Ibrarh să încuviințeze tipărirea a 600 exemplare de pentecostar în moldovenește, în tipografia duhovnicească.

1. „Труды”... II, 185-186.

2. În informațiunile asupra eparhiei Chișinăului, adunate și redactate la 1821 de Dimitrie Sullma, se spune că el, fiind vicar, a tradus din L. slavonă în L. moldovenească, pentru bisericile eparhiei Chișinăului, mineiul mare și o carte de parastase; psaltirea cea moldovenească, a completat liturghia și catehismul scurt, tipărit pentru clerici, adău-ând din originalele slave anexele dela începutul și sfârșitul psaltirii, dela sfârșitul liturghiei și al catehismului; tehnical moldovenește l-a rectificat exact după cel rusesc, adăugând din acesta 33 capitole. După alte știri, presf. Dimitrie ar mai fi tradus în L. moldovenească o carte de te-deum-uri, o învățătura arhipăstorească, o instrucție pentru blagocinii parohiilor și ai mănăstirilor, „Incepăturile învățăturii creștinești”, a întocmit o lucravna ruso-moldovenească, a tradus o învățătura despre vaccinare, o îndrumare despre îndatoririle călugărilor, o instrucție pentru coloniștii bulgari, cum și slujbele sf. Samson, ale sf. cneaghine Olga, sf. cneaz Viadiuir, sf. cneaz Alexandru Nevschi. Aflându-se pe patul morții, a tradus și a publicat marele catehism. V. „Ер. Вѣд.” 1883, XV, 498-499, 504 (nota). Cf. „Труды”... I, 185-186.

3. La Арх. Ассиср. Дома в мара „Дѣло, № 171, за 1845 г.” se găsește, între alte hârtii, un „Реестръ книгамъ и листамъ Кашивенской Духовной типографіи найденнымъ въ лавкѣ при едаль оной Протоіереемъ Михайловымъ священнику Григорію Гурехому Марта 21 дня 1845 года”. În acest „reestru” (listă) pe lângă diferite bianchete și toi, precum și cărți de rit, s'au mai găsit și altele ca: „învățături arhipăstorești”, „Instrucții blagocinilor”, „pentru epitropi”, „Incepături învățăturii creștinești”, „Regule pentru destrădăcinarea crimelor”, „Uczuri despre deputați”, „Regule pentru vânzarea lumânărilor”, „despre îndatoririle călugărilor”, „бочаевне русо-молдовенести” (1855 bucăți), cărțile despre vaccinare; în total 2305 exemplare de cărți.

4. „Труды”... II, p. 196.

Drept original pentru această tipăritură, a servit triodul românesc tipărit în 1848 la mănăstirea Neamtu, care a fost reprodus, exact, în ediția din Chișinău.

Tot sub Irinaru s'a tipărit evanghelia, în 603 exemplare, de pe aceea moldovenească, fără nici o schimbare.

O cercetare mai amănunțită dovedește că această evanghelia a fost tipărită de pe aceea dela Buda din 1812.<sup>1</sup> Altă carte, tipărită cam tot pe vremea aceea în l. moldovenească, a fost psaltirea.<sup>2</sup>

După scurt timp, la începutul anului 1856, direcțiunea economică a casei arhieresti din Chișinău întreprinde tipărirea tipicului moldovenesc, fără nici o schimbare, cu aprobarea arh. Irinarh. În precuvântarea tipicului se notează că el este retipărit după întâia ediție din Iași (1816) și că nu se deosebește de acest prototip decât prin „miesiațeslovul“ (sinaxarul) moscovit adăugat în tipic.<sup>3</sup>

Cu toate că în acel timp, cărțile moldovenești se tipăreau — așa cum se vede — depe originalele românești, condițiunile în care tipografia își continua activitatea deveniau din ce în ce mai nevoioase. Incepând cu arhiep. Dimitrie, probabil sub influența politicii naționaliste inaugurată de tarul Nicolae I-lea, censura devenia mai aspră, și cărțile străine nu puteau fi aduse decât cu aprobarea ministerială, în urma intervenției arhiepiscopale. Pe lângă aprobarea ministerului se mai cerea și aceea a comisiei de carantină — în vremea ciumei — cum și aprobarea dela seminarul teologic care controla cărțile din punct de vedere al ortodoxismului.<sup>4</sup> Sub Irinarh, trecerea cărților românești de peste hotare a fost împiedecată și din motive economice, pentru a nu se stingheri

1. „Труды“ II, 19—23.

2. Ibid. VI, 83.

3. Ibid. II, 106—107.

4. Grigorie al IV-lea, mitropolitul Ungrovlahiei, care a stat în Chișinău aproape trei ani (1829—1832), văzând că „Irații de nicea (din Basarabia...) de cea bisericească țiftița) sunt lipsiți mai vârtos colce nu înțeleg limba rusescă“, a făgăduit arhieredul Dimitrie Sullma să-i comande „în dar“ mai multe cărți bisericești, măcar că nu s'a de le va vedea „că nu iaste slobod a intra cărți străine nicea“. Cărțile nu puteau fi aduse decât cu aprobarea autorităților superioare. Primirea cărților dunovnicești de obicei se făcea la carantină de către o comisie de 3 membri; cărțile calătorilor și lista lor se trimitea la comisarul din Chișinău, de aici treceau la seminar pentru a fi controlate din punct de vedere al doctrinei ortodoxe, dacă nu s'atamătoare... C. N. Tomescu, „Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei“, 1927, p. 67—70.

vânzarea publicațiilor locale prin circulația cărților de tipar străin<sup>1</sup>.

E de crezut că mai târziu, condițiunile pentru activitatea tipografiei din Chișinău deveniră și mai grele, așa încât preoțimea basarabeană nu era satisfăcută pe deplin cu tipografia exarhicească. Fie că numărul tipăriturilor ei nu corespundea cu nevoile reale ale bisericilor moldovenești, fie că și conținutul acestor tipărituri, în unele cazuri, se deosebiă de acel al cărților de peste Prut, fie că, poate, preoții, mai cu seamă acei bătrâni, nu prea aveau încredere în tipăriturile locale, — fapt e că pe la sfârșitul arhipăstoriei lui Irinarh și, puțin mai târziu, cărțile bisericești de peste Prut se aduceau și pe altă cale<sup>2</sup>. De la o vreme, astfel de cărți au început să fie aduse prin contrabandă de către unii ce au știut să facă, din aceasta, o profesiune cunoscută de mulți clienți ai lor<sup>3</sup>.

Organizația dată tipografiei de către mitr. Gavriil, cu atârnaarea ei directă de episcop, a durat multă vreme. Subt arhier. Irinarh starea lucrurilor s'a schimbat: în 1845 tipografia a fost dată în arendă lui Grigorie Gurschi, preot la catedrala din Chișinău<sup>4</sup>. În 1847 conducerea tipografiei a trecut din nou la direc-

1. În contractul încheiat cu preotul Gurschi (v. mai departe), administrația economică a Casei arhiericești se obligă „să în toate măsurile ca să nu treacă în Basarabia de peste hotare cărți bisericești, din acele care erau admise mai înainte de către censură pentru vânzare și întrebuințare în biserică”... в. Архивъ Экономическаго правленія Кнженскаго Архієпископа Дома. Дѣло № 171, за 1845 г. „Уклоніе” (contractul încheiat între direcțiunea Econ. și pr. Gurschi, art. 7).

2. Actele arhivelor ne arată că în bisericile din Basarabia se întrebuințau unele cărți de rit. în l. moldovenească, aduse de peste granița de unii preoți, cărți care n'au fost tipărite niciodată în tipografia din Chișinău, nici n'au fost aprobate de censură. Așa era, de pildă, „Orânduca la sfîntirea apei”, („чръ водосвщенія”). (Арх. Эконом. Правл. Кнм. Архієр. Дома. Іbid. Докладъ Экономич. правл. отъ 10 апрѣля 1845 г. № 148). Și Irinarh, la intervenția arendașului tipografiei, preotul Gurschi, de a se logădi publicarea „orânduicii de sfîntirea apei” în l. moldovenească, prin rezoluția din 8 Apr. 1845, cu No. 84, a dispus ca Direcțiunea Economică „să caute în prealabil informații în dosarele tipografiei, dacă această carte a fost tipărită mai înainte în tipografia noastră, sau dacă a fost, cîndva, controlată de censura spirituală și dacă este întrebuințată de toți în bisericile din eparhia de aici”... в. „Архивъ Экономич. правл. Южн. Архієр-го Дома. Дѣло № 171, за 1841 г. Репортъ свщ-ка Григорія Гурскаго на имя Іринуарха, отъ 5 апр. 1845, № 4.

3. Așa a fost dascălul Aplici — „contrabandist” de cărți, cunoscut în jud. Lăpușna în anii 1857—1859. Amănunte interesante, privitoare la acest fapt, sunt redate în artic. nostru „Studii Nouă”... în „V. R.”

4. Contractul a fost încheiat pe cinci ani, cu prețul de 400 rub. anual. Între altele condițiuni era prevăzut în contract că (art. 4) „în

țiunea economică, deoarece Gurschi n'a îndeplinit condițiunile de arendă<sup>1</sup>. Pentru a introduce mai multă ordine în activitatea tipografiei, Irinarh a întocmit pentru aceasta o „instrucție”. Conținutul acesteia învederează că, în genere vorbind, munca în tipografie se făcea cu multă neglijență și — fapt vrednic de notat — tipografia, uneori, n'avea de lucru. Dar și „instrucția” a fost de puțin folos: cum a constatat singur Irinarh, cu ocazia unei inspecții, în tipografie domnia o mare dezordine, nu se lucra cum trebuie, chiar și socotelile bănești ale instituției lăsau mult de dorit. Oricum, Irinarh, cu dispozițiunile sale a izbutit să învioreze puțin activitatea tipografiei, și pe la sfârșitul arhiepiscopiei lui, ea a ajuns să aibă venituri până la 1000 ruble pe an<sup>2</sup>.

În felul acesta tipografia exarhicească, creațiunea mitropolitului Gavriil, ieșită din nevoile vitale ale vieții bisericesti-religioase locale și care a adus și putea încă să aducă atâta folos eparhiei Chișinăului, a început să stagneze și să decadă sub înrăurirea nouălor curente.

## 4.

Pe aceeași cale a tiparului a fost ajutată viața bisericăscă-religioasă a eparhiei Chișinăului și de către o altă instituție și anume — de „Societatea Biblică”, filiala din Basarabia, înființată în Chișinău la 27 septembrie 1817. Zisa societate, după cum se știe<sup>3</sup>, a

tipografie nu se vor tipări de cât cărți moldovenesti; a) toate acele de care, până acuma, se tipăreau în ea și care se întrebuințază în bisericile din oblastia Basarabiei; b) acelea, care sunt admise de peste hotare de către cenzură și se întrebuințază acuma în biserică; c) foi pentru cărți metrice, pentru vedomostile de spovedanie și pentru registre de venituri și cheltuieli; d) tot ce se va porunci de Prea Sfinția Sa”. Art. 13: „Dacă pentru tipografie va fi nevoie de oare care fețe călogărești de peste graniță, care cunosc meseria tiparului și care-și vor exprima dorința să facă stujbă în tipografie, Casa Arhierescă se obligă nu numai să nu împiedice chemarea acestora, ba încă să ajute, cât îl va sta în putință”. Totodată, în art. 7, Casa Arhierescă, din parte-i, se obligă să la toate măsurile ce depind de ea, ca, de peste graniță, să nu treacă în Basarabia din acele cărți bisericesti ce erau admise mai înainte de cenzură pentru vânzare și întrebuințare în biserică”... Арх. Экономич. Права. Баш-го Архидиоцеского Дома. Дѣло. № 171, ка 1845 г. „Учлодія” între Direcțiune și pr. Gurschi.

1. Ibid, același dosar. Două dispozițiuni ale arhiep. Irinarh 20 iul. 1847, una cu Nr. 46 și alta fără Nr.

2. „Труды”... VI, 81—83.

3. V, pag. 24.

a fost înființată la Petersburg, în 1812, după modelul Societății Biblice din Londra. E de crezut că tot atunci, între alți arhiepiscopii, a fost invitat să intre ca membru în Soc. Bibl. și exarhul Gavriil. Cel puțin din 1814, după cum învederează actele arhivei, mitr. Gavriil trimitea societății din Petersburg donațiuni dela basarabeni, membri ai acestei societăți<sup>1</sup>.

Puțin timp după înființarea societății, comitetul ei din Petersburg s'a gândit să tipărească biblia în limba română, și cu acest prilej, s'a adresat lui Gavriil cu rugămintea de a-i trimite un exemplar de biblie ce i-ar servi drept original pentru tipărirea proiectată. Mitr. Gavriil a trimis comitetului două biblii: una tipărită în 1688 la București, și alta tipărită la Blaj, în Transilvania, în 1795, pe lângă reședința arhierelui unit, adăugând că biblia dela Blaj, tradusă de pe biblia septantă, e mai clară, are o limbă mai nouă, mai ușoară de înțeles și, prin urmare, ar fi mai potrivită ca original pentru Soc. Biblică. Comitetul a acceptat părerea mitropolitului, și a început lucrul în 1816. Spre a evita greșelile de limbă, mitr. Gavriil a invitat din Iași pe arhimandritul Varlaam, egumen al mănăstirii Dobrovăț<sup>2</sup>, pe care îl cunoștea de mai înainte<sup>3</sup>, și la 15 februarie 1817 l-a trimis la Petersburg împreună c'un psalt, ca ajutor. După sosirea acestora, lucrul a mers cu mai mult spor, ne satisfăcându-l însă, pe Gavriil, care, constatând în lucrarea lui Varlaam multe greșeli<sup>4</sup>, n'a aprobat tipărirea Vechiului Testament și a cerut ca biblia moldovenească să fie, în prealabil, corectată după traducerea slavonă. Din mai multe

1. „En. Brl.” 1872, VII, 212—213.

2. Varlaam Cuza, ucenic al mitr. Veniamin Costachi.—Iorga. „Bis. Rom.” II, 247.

3. Unul îl socot de ucenic și al mitr. Gavriil.—„En. Brl.” 1872, VII, 216.

4. „Confruntând biblia moldovenească cu Vechiul Testament, pregătită de către arhimandritul Varlaam pentru tipar”, — scria Gavriil lui Golitsin, — „am văzut că, în ea, traducerea moldovenească în multe locuri nu se potrivește de loc nici cu cea grecească nici cu cea slavonă. Aceste împrejurări nu puteau trece neobservate și de arhimandritul Varlaam, care instințându-mă din parte-l despre ele, mi-a scris, afară de aceasta, că traducerea moldovenească (adică — originalul bibliei dela Blaj) se potrivește mai mult cu cea latinească și franțuzească, decât cu cea grecească și slavonă, de care fapt eu nici nu mă indoesc, deoarece aceasta biblie e tipărită în Transilvania de către suiți”. „En. Brl.” 1872, VII, 217—218.

considerațiuni cât și din motive materiale, „Societatea Biblică” a hotărât să tipărească biblia moldovenească direct depe biblia din Transilvania, cu condițiunea însă, ca'n cazuri de deosebiri mai însemnate în text, arhim. Varlaam să-l consulte pe arhier. Filaret (Drozdov, mai târziu — mitropolit al Moscovei), care cunoștea l. ebraică și putea să-l ajute pe Varlaam.

Biblia tradusă a apărut la 15 august 1819, cu aprobarea sinodului.

Traducerea Bibliei în l. moldovenească, întreprinsă de Societatea Biblică din Petersburg, a dus la întemeierea filialei acestei societăți în Basarabia. În 26 iunie 1877, Golițan, președintele societății, în numele Comitetului „Soc. Biblice”, a rugat pe exarhul Gavriil și pe A. N. Bahmetiev, „namiestnicul” Basarabiei și guvernatorul Podoliei, să întemeieze în Chișinău o sucursală a „Soc. Bibl.” și un comitet de conducere sub denumirea de „Filiala Basarabeană a Societății Biblice Rosienești” („Вексарабское Отдѣленіе Россійскаго Библейскаго Общества”). Motivul acestei intervenții era procurarea mai sigură și mai grabnică a bibliei „în limba Moldo-Vlahă” „locuitorilor Moldovei și Valahiei”. Tot atunci s'a trimis și regulamentul după care urmă să funcționeze filiala din Chișinău.

După conținutul acestui regulament filiala din Basarabia era menită să fie de ajutor pentru „Soc. Bibl. Ros.”, urmărind aceleași scopuri și cu aceleași mijloace.

Această filială a luat ființă la 27 sept. 1817, în prezența „namestnicului” Bahmetiev <sup>1</sup>.

Comitetul a hotărât să răspândească știri despre scopurile „Societ. Bibl.” atât în Basarabia, prin dicasterie și prin organele autorităților civile, cât și peste hotarele ei, în Principatele Române. Pentru a atinge acest scop, Comitetul a intervenit pe lângă Grigorie, mitropolitul Ierapolei, care locuia la Iași <sup>2</sup>, deasemenea și pe lângă Pini, consulul general al Rusiei la București, invi-

1. „Ев. Библ.” 1872, VIII, 239—241.

2. De naționalitate grec, dintre cărlăraii titulari ai patriarhatului din Ierusalim, mitr. Grigorie a venit în 1821 în Chișinău, de postea Prut, din pricina turburărilor de atunci. În 1812, a primit supușonia rusă și, în urma intervenției exarhului Gavriil, a fost numit egumen al mitocăniei Cătășula din Iași. „Бог. Апс. Рос.” I, 50—51.

tându-i s'ajute la propaganda ideii „Soc. Bibl“ printre populația română<sup>1</sup>.

În aprilie 1818, s'au primit la Chișinău, 2285 de exemplare din Noul Testament în l. română, vânzându-se cu 5 lei și 10 parale bucata, în casa mitropolitană și într'o prăvălie din oraș.

Tot în 1818, Comitetul din Petersburg a trimis la Chișinău, spre a se pune în vânzare, biblii și Noul Testament în l. evreească, greacă, latină, slavonă, italiană, germană, franceză și armenescă, și despre aceasta au fost deasemenea încunoștințați atât locuitorii din Basarabia cât și acei din țările vecine.

Cărțile se răspândiau destul de ușor. Darea de seamă din 1818 face cunoscut că publicațiile se desfăceau atât printre moldovenii din Basarabia și din ținutul Tiraspol, cât și la acei de peste Prut.

Afară de mitr. Grigorie, cărțile „Soc. Bibl.“ se răspândiau peste Prut, între alții, de către mitr. Veniamin Costachi, deasemenea și de către Dionisie, mitropolitul „Valahiei“<sup>2</sup>.

Mai puțin succes a avut această întreprindere în Basarabia, unde, mulți cumpărau cărțile „Soc. Biblice“, nu atât din convingere, cât din cauză că vroiau să fie pe placul directorilor influenți ai Comitetului basarabean, printre care erau și mari demnitari bisericești și civili<sup>3</sup>.

Aceștia trimiteau sute de exemplare unor subalterni ai lor, având însărcinare dela vicepreședinții „Soc. Bibl. Ros.“, ce erau, totodată, dregătorii superiori ai Oblastiei. În dosarele Comitetului basarabean, se găsesc acte cu privire la refuzul multor persoane de a achita hani ceruți pentru cărțile sf. Scripturi impuse de către directorii Societății,—totuș precumpănesc știrile de altă natură.

1. În darea de seamă a Societății din Petersburg pe an. 1817, se află următoarea știre: Mitropolitul Gavril, exarh al Chișinăului și Hotinului, vicepreședinte al „Soc. Bibl. Rostenesti“, fillain din Basarabia, a scris (la Petersburg) că bulgarii, popor de o credință și vecin cu noi, are mare nevoie să asculte graturile vieții în limba mamă, deoarece nu înțeleg l. slavonă“. Și mitropolitul s'a hotărât să „afle, dacă în această limbă se găsește o traducere gata a cărților de sf. Scriptură, și dacă nu există, va stărui să găsească un traducător destoinic pentru aceasta“. A. Иваница. Л. С. V. „Вост. Евр.“ 1868, IV, (288), p. 685—686.

2. „Eu. Brl.“ 1872, XI, 248. Dionisie Iupu, mitropolit muntenesc dela mla 1819; în 1821 pribeg în Ardeal; mort în 1831. Iorga. „Bla. Rom“ I, p. 236—236.

3. „Eu. Brl.“ 1872, VIII, 243.



În 1819 s'au vândut 2678 de exemplare. Printre donatorii Societății, în 1819, erau elevii seminarului din Chișinău; deasemenea s'a primit o donațiune considerabilă de la locuitorii din Muntenia prin consulul Pini. Darea de seamă din 1819 afirmă, că „nu numai acei vârstnici, dar și copiii râvnesc a se îmbogăți cu știința Dumnezeească. Chiar și cei închiși în temnițe simțiau puterea de har a cuvântului lui Dumnezeu, cuvintele de adevăr și mângăiere”<sup>1</sup>.

Filiala „Soc. Bibl.” din Chișinău s'a închis în 1824, odată cu „Soc. Bibl. Ros.”

Din faptele arătate cu privire la activitatea acestei instituții în Basarabia, ajungem la concluzia că ea n'a fost decât un epizod în viața bisericească a acestei provincii. „Soc. Bibl.” n'a avut în fond nici o legătură cu interesele eparhiei nou născute și n'a fost sprijinită în Basarabia, decât de persoane oficiale, cum era, de altfel, și în toată Rusia. Nici nu se putea altminterlea, într'o regiune atât de înapoiată în cultură, cum era provincia de la Nistru. Bineînțeles că, în asemenea împrejurări, intențiile culturale ale „Societății” nu puteau lăsa urme însemnate în viața eparhiei. Cu atât mai puțin puteau să provoace mișcări asemănătoare cu acelea ce au avut loc în Rusia. Toată activitatea filialei nu era decât un fapt întâmplător, pornit din afară și desfășurat în eparhia Chișinăului la suprafața vieții.

Totuș, însă, acest epizod e foarte interesant, fiindcă vedește în chip concret acele resorturi ascunse, care puneau în mișcare viața religioasă din Rusia—prin urmare și cea din Basarabia și, totodată, descopere adevăratele scopuri ale stăpânirii țariste, care, erau departe de nevoile imediate ale populației române din Oblastia Basarabiei.

1. „En. Bibl.” 1872, XL 346—347. În 1821, Paterson Henderson, agenți ai „Soc. Bibl.” din Londra, în scop de propagandă și inspecție, însoțiți de Sterov ajutor de secretar al Comitetului din Petersburg, au făcut o călătorie aproape prin toată Rusia de mijloc și de sud, vizitând filialele Societății. Tot atunci au fost și pe la Chișinău. A. Ilanaru, L. C. în „Bibler. Esp.”, 1908, v. V (Nr. 9) p. 248, notă.

## PARTEA A TREIA

I. Mănăstirile. II. Activitatea Misionară. III. Trecerea bisericilor din ținuturile de miazăzi ale Basarabiei la Moldova în 1856. Însemnătatea perioadei întâia. Mitropolitul Gavriil ca arhipăstor.

### CAPITOLUL I.

*Mănăstirile basarabene sub mitr. Gavriil. Măsurile primilor arhipăstori pentru introducerea „obșcejitie”-i. Starea materială a mănăstirilor. Naționalitatea călugărilor și contactul lor cu populația.*

#### 1.

È cunoscută starea mănăstirilor basarabene de pe vremea mitropolitului Gavriil. În Basarabia erau numeroase mănăstiri și schituri, atât de călugări cât și de maici; toate, însă, suferiau de mari neajunsuri în organizația<sup>1</sup> și chiar în starea lor materială.<sup>2</sup> Mitr. Gavriil, pentru a îmbunătăți viața monahală, a repetat (1814) dispoziția dată egumenilor în timpul exarhatului (1808), adăugând următoarele cuvinte: „Vi se impune... să supraveghiați ca în mănăstire să se păstreze bunacuvântă și liniștea cuvenită, iar călugării să se depărteze de viața ispititoare și să se îndeletnicească în

1. V. pag. 14—15.

2. În 1818, mitr. Gavriil comunică prințului A. N. Golțișan, ober-procuror al sinodului, următoarele: „Toate mănăstirile mari se afla peste Prut, și aici (în Basarabia) n'a rămas, din acestea, decât una, ce se numește Căpriana, care constituie funduș (moșie) al mitropoliei Chișinăului, iar toate celelalte mănăstiri de aici sunt foarte de mijloc. Unele au oțelne mici, iar altele n'au de loc, și călugării se hrănesc din munca mâinilor lor și mănâncă pâine în sudoarea feței lor. Dar mănăstirea Japca are ocina și, prin altele, este mai bună... „En. B.H.” 1895, XXI, 753.

dumnezeasca slavoslovie și în muncă pentru folosul comun al lor și al locașului".<sup>1</sup>

Pentru a da mănăstirilor o organizație nouă, corespunzătoare cu idealurile monahale, Gavriil insistă ca în toate mănăstirile basarabene, fără nici o excepție, să se introducă viața comună—„obșcejiție”, —„să se facă rândueală”—scrie el într-o circulară trimisă (1819) blagocinilor peste mănăstiri—„ca de acuma înainte nimem dintre nastoiateli și starițe, câtă vreme se vor afla în demnitatea de conducători, să n'aibă gospodărie separată de aceea a mănăstirii, să nu se indeletnicească nici cu creșterea vitelor, nici cu munca câmpului, nici cu negustoria, deoarece toate acestea sunt oprite de pravilele monastice”.<sup>2</sup>

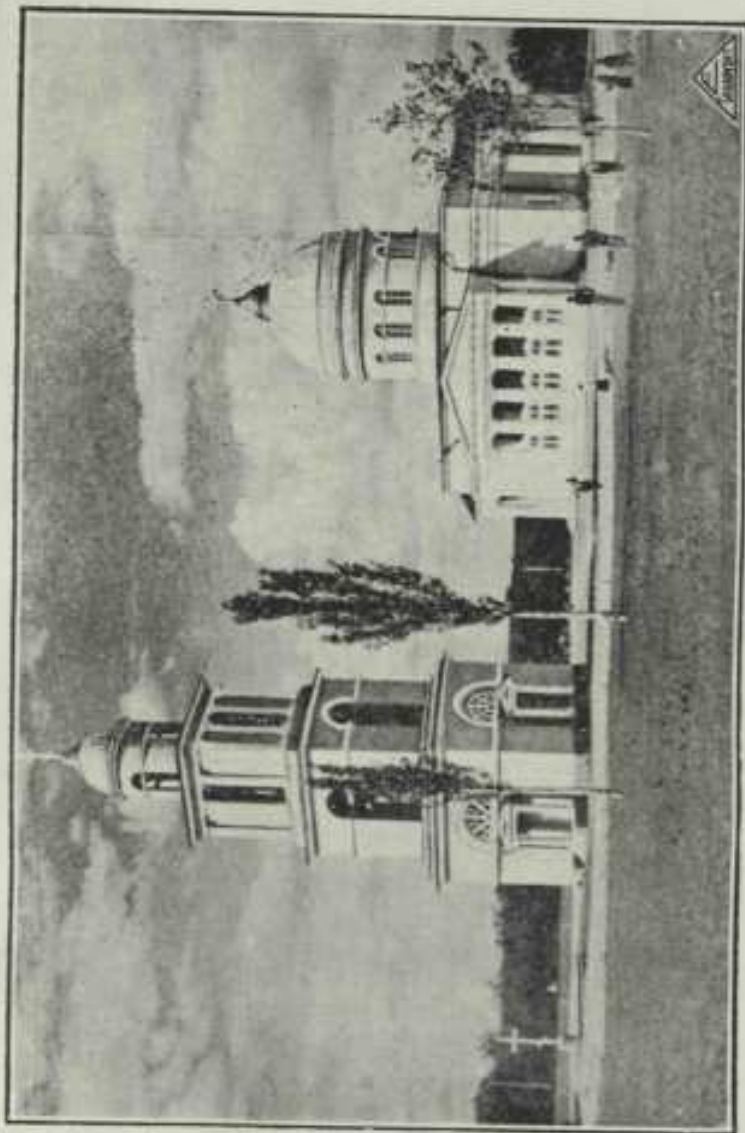
Cu toate că dispozițiunile mitropolitului erau atât de categorice, „obșcejiție” pătrundea în mănăstiri cu greu, fiindcă aducea cu ea o reducere a libertății călugărilor. În vederea acestor împrejurări, Gavriil a numit (1821) un „supraveghetor” deosebit asupra mănăstirilor<sup>3</sup> și schiturilor, însărcinat să introducă în toate mănăstirile „obșcejiție”, bunacuvință și orândueală în slujba bisericească călăuzindu-se de pravilele sf. părinți, Regulamentul Duhovnicesc și învățăturile date lui de mitropolit. Întâiul „supraveghetor” a fost arhimandritul Sinesic, eclesiarhul mitropoliei din Chișinău, cunoscut „prin experiența în ce privește bunăstarea bisericească”.<sup>4</sup>

1. СТАВРОПИИ, p. 317—318.

2. Ideea privitoare la „obșcejiție” i-a fost sugerată lui Gavriil de mănăstirile dela muntele Athos, unde fusese mai înainte; probabil, însă, că mai mult de măn. Neamțu, unde, timp de cincisprezece ani a stat marele stareț Paisie Veliceovski, cel dintâiu (în Principate) întemeietor de „locaș pentru viața comună, de obșcejiție călugărească”. (Iorga „Bis. Rom.” II. 166—167, 183—185). E de crezut că Gavriil îl cunoștea personal pe starețul Paisie, p. când, încă, abia fusese făcut mitropolit în 1792. Profesorul rus Palmov care a vizitat măn. Neamțu, în 1890, a găsit acolo un manuscris cu o traducere din Efrem Sirianul, pe care, erau scrise cu mâna lui Paisie următoarele cuvinte: „Această a mea traducere a cărții acestuia o aduc în dar înalt Prea sfințitului Domn Kir Gavriil mitropolit, al cărui nevrednic rob sunt eu care m'am trudit cu traducerea aceasta, Paisie Veliceovski, arhimandrit al mănăstirilor Moldo-Vlahiei „sf. Înălțare” dela Neamțu și „Înalte Mergătorul” dela Secu, de loc din Poltava”. Стамбул, 320. Notă.

3. Atară de măn. Căpriana, care era sub conducerea exarhului și de măn. Dobrușa, Hârjauca și Japca, care au fost lăsate sub conducerea „nastoiateliilor” lor. „Ек. Блг.” 1882, II, p. 109.

4. Стамбул, p. 317—319. La 7 sept. 1821, după moartea lui Gavriil, arhim. Sinesic a fost, potrivit cererii sale, concediat și postul de supraveghetor al mănăstirilor a fost desființat de către Dimitrie, iar blagocinii mănăstirilor au fost obligați, în toate chestiunile, să se adreseze, direct, arhiepiscopiei și dicasteriei. „Ек. Блг.” 1882, II, 112.



*Noua catedrală din Chişinău.*  
( V pag. 53).

Ultima dispoziție a lui Gavriil, dată în ajunul morții sale, a fost de puțin folos mănăstirilor. <sup>1</sup> Atât organizația acestora, cât și felul de traiu al călugărilor cu greu se schimbau spre bine, lăsând aceeași grijă și urmașilor săi.

Călăuzit de ideea că mănăstirile, prin pilda vieții monahale, pot avea o puternică înrăurire asupra norodului, Dimitrie Sulima, ajuns arhipăstor al Basarabiei după moartea mitropolitului, luă toate măsurile necesare pentru îmbunătățirea vieții călugărești.

Așa, în 1821, din porunca lui s'a tradus în l. moldovenească o cărticică intitulată: „Îndatoririle mutuale ale vieții călugărești comune”, tipărită în tipografia sinodală din Petersburg în 1816. <sup>2</sup> Insistând, prin măsuri administrative, să se introducă „obșcejtie” în mănăstiri, Dimitrie <sup>3</sup> încetă să dea învățături călugărilor și'n predicile sale. Ca urmare a acestor măsuri, pe la anul 1830 „obșcejtie” a fost introdusă în toate mănăstirile din Basarabia, și viața monahală a'nceput a se îmbunătăți în mod simțitor. <sup>4</sup>

E de notat că și pe vremea arhiep. Dimitrie mănăstirile o duceau greu din punct de vedere material, și din această cauză el a închis cinci schituri: Rezina, Rudi (de frați), Lomanova, Soroca și Cărătura și două mănăstiri: Horodiște și Cosăuți. <sup>5</sup>

Încobște vorbind, în aceleași condițiuni materiale se aflau mănăstirile și pe vremea lui Ilinari, deși, după cum mărturisește

1. În 1821, în Basarabia, erau 12 mănăstiri și 13 schituri. Toate mănăstirile erau de călugări, și anume: Gârbovat, Hâncea, Hârjuca, Horodiște, Dobrușa, Jâben, Căldărășuca, Capriana, Curchi, Saharus, Frumosa și Cosăuți. Opt dintre schituri, erau de maice: Vărzărești, Caratura, Cosețuca, Rezina (până la 1820 se numia în acte, Râzvan, („Eu. Bă.” 1881, III, p. 118-121). Răciula, Tabara, Clurova sau Hirova și Rudi. Schiturile de călugări erau următoarele: Condrîța, Lomanova, Soroca, Suruceni și Țigănești. („Труды” V, 20, nota 1. Cfr. „Eu. Bă.” 1883, XVI, 530-552.

2. Cu traducerea cărții a fost însărcinat arhimandritul Irineu, rectorul seminarului. Cartea a fost trimisă pe la toate mănăstirile și schiturile eparhiei.

3. „Obșcejtie” a fost introdusă, mai întâi, se pare, în măn. Hâncea, iar mai mare împotrivire a întâmpinat din partea unor călugări din măn. Curchi. („Труды” V, 19-23). Reforma se introducea treptat, supunând nouelor regule dintru'ntâiu pe simplii ieromonahi, ierodiaconii, monahi și „poslušnici”, a căror avere, după moarte, urmă să treacă în proprietatea mănăstirii. („Eu. Bă.” 1882, II, 113-117.

4. „Труды” V, 20, nota. Cfr. „Eu. Bă.” 1881, III, 118-121. Dintre aceste mănăstiri, Cosăuți au avut o arhivă destul de interesantă, care, la închiderea acestei mănăstiri, a fost predată mănăstirii Gârbovat. („Eu. Bă.” 1882, II, 91-92. N'avem știri ce s'a făcut cu această arhivă.

acesta, starea lor exterioară se îmbunătățește din ce în ce.<sup>1</sup> Cu mai multă greutate se făceau schimbări, spre bine, în obiceiurile mănăstirești, înrădăcinate de mult, în viața interioară a mănăstirilor. Aici, încă pe vremea lui Irinarh, în unele lăcașuri se oficiau cununii, botezuri și alte slujbe, de către preoții ce locuiau prin mănăstiri, dacă erau văduvi sau fără copii, sau în afară de mănăstiri, în caz când aveau familie. Asemenea slujbe nu corespundeau cu idealurile vieții monahale.

Mai erau și alte neajunsuri. Dintre călugări nu știa carte aproape nimeni, bincințeles, afară de călugării—preoți. În mănăstirile de maici erau analfabete chiar și maicile starețe.<sup>2</sup> Ca urmare firescă și starea cancelariei în mănăstiri era foarte proastă, conducătorii mănăstirilor neștiind, mai ales, să țină registrele mănăstirești de venituri și cheltuieli „în orânduiala cuvenită”. Irinarh luptă contra acestor neajunsuri și scăderi, cu toată energia<sup>3</sup>.

Despre îndeletnicirile călugărilor în această perioadă, precum și despre obârșia lor, despre legăturile mănăstirilor cu populația din împrejurimi, există foarte puține știri. Din informațiunile adunate asupra schitului Rudi s'ar putea trage concluziunea că pe lângă munca câmpului călugării se ocupau cu stupăritul, cultivarea livezilor, și, în oarecare măsură, a viței de vie. Unele mănăstiri aveau mori. Cu aceste îndeletniciri, însă, atât mănăstirile de călugări, cât și acele de maici, o duceau greu, atârând mai mult de bunăvoința schimbăcioasă a boierilor proprietari.

Un fapt interesant de notat e acela că mulți călugări, chiar și egumeni, erau străini: din Podolia, din Ucraina—gub. Chiev; unii erau nobili („dvoreni”), alții, preoți văduvi; mai erau și orășeni („mieșceni”). În schitul de maici Cărătura toate șapte „poslușnițe”,—una din ele fiind nobilă,—erau din Podolia<sup>4</sup>. După unele știri, pe la sfârșitul perioadei întâi, din unsprezece mănăstiri de călugări, „nastoiateli” — moldoveni erau numai în cinci: Hârjanca, Hâncu, Suruceni, Tigănești și Saharna, iar în celelalte șase — Gârbovăț, Frumoasa, Curchi, Dobrușa, Jabca și Calărășauca—ruși. Deasemenea, și toți trei blagocinii acestor mănăstiri erau to

1. „Труды”.. VI, 15.

2. „Труды”.. IX, 351—361.

3. Ibid.

4. „Труды”.. IX, 351—361; II, 443.

ruși. Aceasta se explică prin faptul că stăpânirea eparhială, ai cărei membri superiori erau ruși, ținea la conașionali lor, socotind că „nastoiateli” dintre ruși au mai multă pricepere și tragere de inimă pentru ocărnuirea și învățătura rusească, și că ei pot să fie mai nepărtinitori în supraveghere asupra fraților (mănăstirești) localnici și pot avea mai puțină simpatie pentru unele obiceiuri locale<sup>1</sup>.

Mănăstirile păstrau cele mai strânse legături cu lumea din împrejurimi care, după cum s'a văzut, venia la călugări uneori și cu nevoi religioase ce nu se prea potriveau cu misiunea monahală.

## CAPITOLUL II.

*Misiunea antischiismatică. „Rascolnici” în Basarabia și atitudinea stăpânirii țariste față de aceștia. Primele măsuri contra ilpoventismului. Sectanții în Basarabia. Chestiunea „Edinovetiei”.*

### 1.

Dela începutul vieții eparhiale în Basarabia, încă pe timpul mitr. Gavriil, autoritățile bisericesti locale erau ocupate și cu mișcarea „rascolnicilor”, ziși și „staroobriadiți”<sup>2</sup>—schismatici. Încă din v. XVII-lea ei s'au despărțit de biserica rusă, care, în timpul patriarhului Nikon, după credința lor, s'a abătut dela vechile rândueli bisericesti.

Stăpânirea rusă îi urmăria pe „rascolnici”, mai cu seamă în v. XVIII-lea,—și începând cu întâia jumătate a acestui secol, ei treceau în grupuri mari hotarul Rusiei spre a se așeza în țările vecine, imitând pe emigranții religioși din Anglia, din v. v. XVII-lea și XVIII-lea—puritani și independenți<sup>3</sup>. Tot pe atunci, sau poate

1. „Труды”... II, 430—431; 442.

2. Credincioșii care țin la rânduelile, ceremoniile religioase vechi. Numele de „staroobriadeți” a apărut pentru întâia oară în rescriptul Caterinei a II-a, din 13 aug. 1785, dat pe numele prințului Potemkin cu prilejul așezării staroobriadiților în Taurida. De atunci, această denumire a fost întrebuințată, mereu, în înaltele voazuri și chiar în legi. „Урв. оцерков.” pe an. 1905—1907, p. 19—20.

3. După cum mărturisește un autor „rascolnic”, în v. XVIII-lea, datorită coreligionarilor lui emigranți, „au fost populați” munții depărtați ai Siberiei și Caucazului, nepatrunși de vece. S'au înmulțit cu norod răsăritenesc oblastile Malorosiei (Ucraina), Bielorusiei (Rusia Albă), cea Polonă și cea Basarabeană. Multe state au căpătat, în același fel, un mare număr de întregi așezări. Turcia europeană și cea Asiatică, Valahia, Moldavia, Austria și Prusia”. Илюстрації IV, 185.

chiar și mai înainte, mulți „rascolnici” s’au așezat și în țările române, unde li s’a dat numele de „lipoveni”<sup>1</sup>, îngăduindu-li-se a-și întocmi o viață particulară, socială și religioasă—bisericească în chip liber, în liniște, fără a fi împiedecați de cineva.

În Basarabia „rascolnicii” s’așezau, de obicei, la nordul ei, în jud. Hotin, cum și la sud, stabilindu-se în Chișinău, Tighina, Cetatea-Albă și în ținuturile acestor orașe. Ei însă se așezau mai mult în partea Basarabiei de lângă Dunăre: în Ismail cu județul lui, în orașele Reni, Chilia, „posadul” Vâlcov, satul Jebrieni, și în alte localități<sup>2</sup>.

La gurile Dunării, „rascolnicii” au prins să vină încă de pe vremea lui Petru cel Mare. Aici au fondat sate întregi, în curând au apărut printre ei și preoți sau fugari din Rusia<sup>3</sup>, sau impostori, călugări și hătrâni „tipicari”. Ei aveau biserici, mănăstiri, capele. Actele arhivelor invederează că pe la 1820, la o depărtare de 8 km. de orașul Tucicov<sup>4</sup>, există o mănăstire lipovenească, cu biserică.

„Rascolnicii” au venit de timpuriu și în nordul Basarabiei, stabilindu-se în orașul și județul Hotin, îndeosebi în satul Grubno, alcătuit exclusiv din lipoveni, în sat. Vietrianca, în or. Soroca, în sat. Cunci jud. Soroca, în or. Orhei, în satul Sîrcova, în târgul Telenești, în satul Soldănești, din acelaș ținut. „Rascolnici” sunt și în ținutul Iașilor.

1. „În România atât sectele schismatice cât și chiar ereticii rușești ca scopeții, molocanii etc., se numesc sub un nume generic de lipoveni. Așa se numesc ei în Bucovina, în Turcia. În Prusia, unde ei au emigrat din vechime, ei sunt cunoscuți sub nume de Philiponi. Numele de lipoveni sau Philiponi... credem că derivă dela secta philipitilor care, se vede că, cel dintâi, au emigrat din Rusia în Prusia, Polonia, Moldova, așa că numirea sub care s’au anunțat primii emigrați, s’a generalizat pentru toți emigrații ce s’au stabilit pe acolo în diferite epoci, fără considerații de sectele și erezurile la cari ei aparținenu”... Ep. Melhisedec. „Lipov”, p. 176.

2. „Rascolnicii” preferau aceste localități, fiindcă așa cum cred unii, ei puteau să comunice de aici mai ușor cu coreligionarii lor de peste Dunăre—din Austria, Turcia și Moldova. Această comunicație s’a intensificat și mai mult după înființarea Ierarhiei bisericești dela Fântâna Albă („Бѣлая Криница”) în 1846. „En. B-га.” 1893, XIV, 471—478.

3. Mulți preoți ortodocși fugiau la „rascolnici”, mai cu seamă după neazul lui Alexandru I-lea din 26 martie 1822, prin care se porunca a nu se urmări preoții, ce trec dela biserica ortodoxă la „rascolnici”, în cazul când acești preoți n’au săvârșit crime penale. La începutul v. XIX-lea erau mai mult de 200 preoți fugari. „En. B-га.” 1883, XXIV, 864 (nota 2); 1889, X, 446.

4. Oraș în apropierea cetății Ismail. Astăzi—Ismail, numit așa după pronumele fostului „gradouaciainic” („cărmuttor”) al Ismailului și regiunii lui, general Tucicov.



E de relevat că atât la început, cât și mai târziu, tot timpul, lipovenii la noi nu erau decât rușii, iar ideile lor nu se răspândiau de loc la locuitorii băstinași moldovenii din Basarabia: acestora le erau cu totul străine certurile religioase ale „rascolicilor”, fiind împiedecați a intra, și din cauza limbii, în contact mai apropiat cu acești venetici.

Din cauza lipsei de informații sigure e greu de stabilit numărul rascolicilor din Basarabia, în momentul unirii ei cu Rusia. Informațiile existente se deosebesc mult între ele<sup>1</sup>; un lucru, însă, rămâne sigur, și anume că numărul „rascolicilor” în Basarabia creștea mereu<sup>2</sup>.

După ideile lor religioase „rascolicii”, veniți în Basarabia în întâia perioadă, erau: o parte „nepopiști” („bezpopovți”), o parte „popiști” („popovți”). Dintre aceștia din urmă, mulți au trecut la tâleul Austriac („avstriiscoe soglasie”), când (1846) s'a înființat ierarhia dela Fântâna-Albă („Bielzia Crinița”) din Austria. Dintre sectanți s'au așezat mai de mult în Basarabia molocanii, iar în 1843, au venit scopeții în Cet.-Albă în număr de 32 inși.

## 2.

La începutul perioadei, pe vremea lui Alexandru I-lea, în Rusia, predominau ideile cosmopolite, și guvernul țarist privia cu ochi buni pe sectanți<sup>3</sup>. S'a dat chiar poruncă autorităților spi-

1. E de notat că, deși atât stăpânirea spirituală cât și administrația civilă, se ocupau mai de mult cu precizarea numărului „rascolicilor”, în Rusia — numărul lor n'a fost, totuși, stabilit în mod sigur nici mai târziu, și între informațiile culese de aceste autorități era o mare diferență. Aceasta se explică prin faptul că, între altele, „rascolicii”, fiind urmăriți de către administrație, nu-și declarau confesiunea, sau mituind pe funcționari rămăneau neînregistrați. *Историческое Справочное Сочинение*... in „Вѣст. Евр.” 1864, IX, 370—376.

2. La sfârșitul perioadei întâia, 1848, Ministerul de Interne a însărcinat cu studierea „rascol”-ului în Basarabia pe cunoscutul (mai târziu slavofil) Ivan Acasov. Acesta a constatat în Basarabia următoarele localități (sate și orășe) locuite de lipovenii: la nordul Basarabiei — sat Grubno, Bielousova, jud. Botin; sat. Chlpucco, jud. Soroca; Sircova, jud. Orhei. La sudul Basarabiei: cea mai însemnată așezare a „rascolicilor” era în „posadul” Vâlcov, ei însă locuiau și în Ismail, Chișinău, debrieni, aflându-se și în tot Bugacul. H. Acasov, „О Бессарабских раскольниках” in „Русскія Архивы”, 1888, XI. Cit. după „Ев. Вѣст.” 1889, X, 453—456.

3. E de crezut că acest spirit de toleranță față de rascolnici era inspirat și de principiile „Societății Biblice”, care, cum se știe, avea printre membrii ei, pe cei mai influenți demnitari și dregători ruși, A. Мунин, L. C. V. „Вѣст. Евр.” v. (№ 1) 249.

rituale să evite neînțelegeri cu „rascolnicii” cum și orice prilej de discuții cu ei<sup>1</sup>. Potrivit cu această dispozițiune, sinodul, prin hotărârea din 1 febr. 1818 a dat lămurirea că preoțimea „nu trebuie să aibă față de „rascolnicii” nici o pretențiune ce ar apăsa asupra conștiinței lor, iar stăpânirea civilă, independent de autoritățile spirituale, poate proceda liber pe temeiul legilor”<sup>2</sup>. Evident că în asemenea împrejurări nu putea fi vorba de o combatere sistematică a lipovenismului, și toate măsurile ce se luau contra lui nu puteau fi decât incidentale. Mulțumită acestor condițiuni, „rascolul” s’a întărit și și-a găsit adăpost chiar în centrul Rusiei, în Moscova<sup>3</sup>.

În a doua jumătate a domniei lui Alexandru I-lea, în epoca misticismului și a mișcării lui Fotie, atitudinea guvernului țarist față de „rascolnicii” s’a schimbat, și au început a se lua măsuri de constrângere împotriva lor. Astfel, prin ucazul sinodal din 21 febr. 1818 s’a interzis rascolnicilor dreptul de-a mai face, în viitor, capele și aziluri.

Cu venirea la tron a lui Nicolae I-lea starea lucrurilor s’a schimbat în mod hotărît. Cosmopolitismul de odinioară a cedat locul curentului național, care, între altele, năzuia să întărească rolul național al bisericii ortodoxe și să lărgească cât mai mult activitatea ei. În legătură cu aceasta s’au luat mai multe măsuri cu privire și la „rascolnicii”. La începutul domniei lui Nicolae I-lea sinodul se mărginea să ia din când în când dispozițiuni privitoare la convertirea „rascolnicilor”, să înființeze contra lor misiuni antischismatice, să trimeată cărți respective<sup>4</sup>. Începând cu anul 1830, se iau împotriva „rascolnicilor” măsuri de altă natură: se pornesc

1. Fl. C. 3, XXVII, 388. Cit. după „En. Bld.” 1883 XX, 684 (notă).

2. E. P. „Рус. Прав. и законодат.” „Вѣст. Евр.” 1880 IV, 251.

3. Aici s’au construit capele bogate ale diferitelor tălcuiri lipovenești cu zeci de mii de parohieni. Așa, cimitirul „Schimbarea la față” („Преображенское кладбище”) în Moscova, la începutul v. XIX-lea, adăpostea până la 1500 de oameni și avea până la 10.000 de parohieni nepopiști. Cei mai bogați dintre ei aveau case de rugăciune — „rogatoriile” lor, al căror număr ajungea până la 41. Cimitirul „Rogoj” („Рогожское кладбище”), din Moscova, avea în 1823 în azilurile sale până la 900 de adăpostiți, iar numărul parohienilor încă din 1796 ajungea până la 20.000 de lași popiști. Preoții fugari izbutiau, pe atunci, să convertească la schismă sate întregi. Așa a fost în gov. Permî în 1820. „En. Bld.” 1883, XXIV, 863—864.

4. Astfel, în 1828, în urma intervenției episcopului din Penza, s’a înființat serviciul de misionari dintre preoți locali în eparhia Penzei și în eparhia Permî, iar apoi și în multe alte eparhii. Иружанск. „Прав. и бор.” în „Вѣст. Евр.” 1909, X, 673.

persecuții sistematice, îndreptate contra vieții interne a „rascolum”. Toate chestiunile și dosarele privitoare la „rascolum” au fost concentrate în secția a III-a<sup>1</sup> a cancelariei țarului. În 1835 s'a luat hotărârea de-a se înființa o clasă specială de misionari, iar sinodul a publicat o îndrumare specială adresată preoților orându-iți „pentru povățuirea și convertirea celor rătăciți dela adevăr”<sup>2</sup>. Peste un an consiliul de Miniștri a dispus să nu se transforme casele țărănești în rogoții („мозельни”) publice, iar în capele să nu se facă presteale, lăsând să funcționeze cele ridicate până la 17 sept. 1826. S'a făcut o singură excepție pentru tâlcul „necrasovi” din Basarabia, cărora, li s'a îngăduit să-și construească biserică la Ismail<sup>3</sup>. Totodată, „rascolnicilor” li s'a luat dreptul de a ocupa servicii publice, comunitățile (общества) lor au fost socotite nelegale, iar propagandă „rascolumului” a fost interzisă cu desăvârșire<sup>4</sup>.

În 1837 a fost abrogată, în formă legală, legea țarului Alexandru I în prin care se interzicea disputele cu rascolnicii, și episcopi eparhioși au început, cu insistență, a se folosi de orice ocazie pentru a intra în relații cu ei<sup>5</sup>. Deși în relațiile cu „rascolnicii”, autoritățile bisericești au ajuns la o luptă activă, totuși, ele nu recomandau și subalternilor decât multă precauțiune și prudență, folosindu-se pentru convertirea „rascolnicilor” de dragoste și îndelungă răbdare, influențându-i prin pilda unei vieți evlavioase iar în chestiuni privitoare la „rascolum” să nu adreseze autorităților civile cereri sau denunțuri.

Pe la sfârșitul acestei perioade, măsurile antischismatice au devenit mai perseverente și riguroase. În urma ucuzului sinodal din 23 maiu 1853, s'au înființat pe lângă academile spirituale, pre-

1. Înființată la 3 iulie 1826.

2. „Ев. Вѣст.” 1883, XX, 685.

3. Uoaz. sinod. din 18 febr. 1837. Măsura, atât de excepțională a fost luată din considerațiuni politice—ca să atragă în Rusia pe „necrasovi” așezați în Turcia. F. P. „Русск. парк. и законодат.” în „Вѣст. Еп.” 1880, IV, 547-548.

4. Замечениѣ 456.

5. Pentru a introduce mai multă ordine în relațiile cu „rascolnicii”, sinodul a împărțit în 1872, toate sectele schismatice și celelalte, în trei categorii: 1) sectele cele mai vătămătoare: iudoviți, molocanii, duhoborii, hlaști, scapeti și nepopisti, care resping cununia și rugăciunea pentru țar; 2) sect. vătămătoare: acele dintre sectele nepopiste, care admit cununia și rugăciunea pentru țar; 3) mai puțin vătămătoare—sectele popiste. Aceste categorii au servit de bază pentru dispozițiunile ulterioare ale autorităților civile față de „rascolnici”. Замечениѣ 456.

cum și pe lângă seminariile din acele eparhii, în care se găsesc mulți „rascolnici“, secții speciale, unde studenții și elevii mai buni se pregăteau pentru activitatea antischismatică. În același timp și autoritățile eparhiale au fost chemate la o activitate mai intensivă, prin ucuzul sinodal din 23 iunie 1853. Puțin mai târziu, episcopii eparhioți au fost obligați ca „în parohiile molipsite de schismă să numească în viitor preoți care înțeleg pe deplin importanța îndatoririlor ce li se impun, și despre cei numiți pe această cale să se raporteze sf. sinod cu alăturarea foilor personale“<sup>1</sup>.

Odată cu aceasta, autoritățile luau dispozițiuni respective și pe cale administrativă. În acest sens au fost luate măsurile contra rascolnicilor „tipicari“<sup>2</sup>, împiedicându-li-se deplasarea și îndeplinirea îndatoririlor de conducători<sup>3</sup>. O altă măsură administrativă era confiscarea cărților religioase de tipar și a manuscrivelor „rascolnicilor“.

Paralel cu activitatea misionară, propriu zisă, și cu dispozițiunile administrative, în întâia perioadă, autoritățile ruse luau măsurile și de altă natură, pentru combaterea „rascolului“, pe cale indirectă. Mijlocul cel mai eficient în această privință a fost înființarea școalelor bisericesti în satele cu locuitori „rascolnici“ în scopul de a atrage în școale și pe copiii lor pentru a le da o educație în spiritul bisericii ortodoxe. Pentru atingerea acestei ținte s'au făcut mai multe înlesniri. Așa, în 1835, s'au întocmit de către autoritățile superioare cunoscutele „Pravile“ privitoare la instrucția începătoare a copiilor de săteni din gub. Olonet unde locuiau foarte mulți „rascolnici“. Prin aceste „Pravile“ li se îngăduia ca, în școlile bisericesti copiii să învețe după cărțile vechi, tipărite în tipografia „Edinoverie“-i, iar învățătorilor li se cerea o atitudine împăciuitoare, față de copii și părinții lor; deasemenea li se impunea să le însuflească respect față de biserica ortodoxă și de învățătura ei.

Un alt mijloc, de aceeași natură, erau cărțile cu conținut polemic, tipărite de sinod, ce se trimiteau pe la mănăstiri și biserici din localitățile molipsite de schismă<sup>4</sup>.

1. V. Ucuz. sinodal din 31 maiu 1857.

2. Conducători-învățători în rascolnici.

3. Arh. Cons. Biser. I № 251 din 1857.

4. În an. 1827-1830 au fost răspândite astfel, următoarele cărți:

1) „Învățătura de a combate pe schismaticii „după regule“; 1. Вразумление православнаго сознания съ раскольниками“; 2) „Convorbiri despre harul arhieresc și cel preotesc“; (Вещды о благодати архирейства и священства“); 3) „Convorbiri despre manuscrisele vechi și udeosebi

Nu posedăm știri precise anume câte școale cu caracter misionar au fost deschise, cum erau frecventate de către răscolnici, și câtă vreme au funcționat. Deasemenea, nu știm cât de cetite erau cărțile antischismatice de către „răscolnici”. E de crezut însă, că nici școalele, nici cărțile n’au avut mare succes, deoarece stăpânirea rusă, cum s’a văzut, nu s’a mărginit, pentru combaterea schismei, la aceste mijloace pur culturale, ci, a recurs, în acelaș timp, la măsuri de constrângere.

Paralel cu dispozițiunile îndreptate contra „răscolnicilor”, se luau măsuri și cu privire la ceilalți sectanți.

## 3.

În ce privește „răscolnicii” din Basarabia, stăpânirea eparhială neavând, la începutul perioadei, directive dela centru, nu se ocupă cu chestiunea „răscolului”. Primele măsuri contra lipovenismului au fost luate, întâmplător, încă pe vremea mitr. Gavriil. Întâiu<sup>1</sup> misionar care s’a ocupat cu combaterea „răscolului” în Basarabia a fost T. Carasev, protoiereu la biserica omopistă—„edinovercescaia”<sup>1</sup> din Odesa, hirotonit în 1798 de către mitr. Gavriil, pe atunci arhiepiscop al eparhiei Ecaterinoslavului, numită mai târziu—a Novorosiei, care cuprindea și Odesa. Pe când Gavriil eră încă exarh, protoiereul Carasev, din propria-i inițiativă, cu dezlegarea autorităților bisericești, a întreprins călătoria prin Moldova și Basarabia, pe unde se aflau „răscolnici”, cu scopul „de-a câștiga norodul rătăcit dintre „răscolnici” pentru sf. biserică. Astfel că începutul misiunii antischismatice în Basarabia a fost, se poate zice, un fapt întâmplător, rezultat din propria inițiativă a unui misionar.

Activitatea lui Carasev a durat în tot timpul arhiepiscopiei lui Gavriil. Odată cu schimbarea politicii față de „răscolnici” în a doua

despre calegera lui Sviatoslav”. (Бесѣды о древнихъ русинскихъ и въ особенности о иѳоринскъ Святославовыхъ”); 4) „Învățătura pentru proști cu privire la cei convertiți dela biserică la secta molocanilor”; („Наставленіе священникомъ относительно отпадшихъ съ церкви въ молочанскую секту”); 5) „Învățătura generală pentru proști cu privire la cei ce rătăcesc dela credința adevărată”; („Общее наставленіе священнику относительно заблуждающихся отъ истинной вѣры”); 6) „Convorbiri către asa zisii starobriadeți”; („Бесѣды къ глаголемому старообрядцу”). Mai mult a fost răspândită ultima carte, întocmită de către Filaret (Drozdov), mitropolit al Moscovei.

1. Despre „Edinoverie” V. mai departe.

jumătate a domniei lui Alexandru I-lea și în eparhia noastră, au început măsuri de constrângere și, blagocinii au fost obligați să sezi-seze dicasteria exarhicească din Chișinău în cazul când în circumscripțiile lor s'ar clădi vr'o capelă. Măsurile au devenit și mai sistematice sub țarul Nicolae I-lea. Pentru a putea izbândi în convertirea „rascolnicilor”, în eparhia basarabeană, în 1837, au fost orânduți anumiți preoți în toate localitățile unde erau „rascolnici”<sup>1</sup>. În 1845, consistorul din Chișinău a trimis blagocinilor superiori spre executare ucuzul sinodului, prin care se precizau mijloacele morale și atitudinea preoților față de „rascolnici”<sup>2</sup>. E probabil, însă, că această dispozițiune nu se îndeplinea exact și, față de „rascolnici” reprezentanții stăpânirii folosiau măsuri nu tocmai pașnice—fapt ce aducea rezultate negative<sup>3</sup>.

Pe temeiul ucuzului din 23 iunie 1853, arhiep. Irinarh a dat blagocinilor indicațiuni nouă privitoare la combaterea schismei, obligându-i să înainteze stăpânirii eparhiale informații, de câte două ori pe an, despre activitatea lor în chestiunea „rascolului”, pentru a le aduce la cunoștință sinodului. Afară de aceasta, unii preoți aveau și sub Irinarh, sarcina specială de-a ține convorbiri religioase cu sectanții<sup>4</sup>.

Odată cu aceasta, potrivit cu politica din Rusia, în eparhia basarabeană s'au luat și măsuri administrative, și în deosebi—aceea

1. În Chișinău, protoier. Vasile Purișchevici șeful catedralei, și Petre Hranevici blagocinii Chișinăului; în Ismail—preot Adam Sicinsky; în Chilia și Vâlcov preot Petre Morgunov; în Cet. Albă—protoier, Teodor Maliavinschi, iar pentru satele din jud. Cet. Albă, Tatarbanar și Ciems—preot Gaeichevici; în Fighina—protoier, Nichita Zaushevici; în Orhei și în sat. din jud. Orhei Fuzauca și Sircova și târg. Teleuști—protoier, Simion Baltaga; pentru sat. Culisăuca, Mihalcova și Bielousovca, jud. Hotin—protoier, Alexei Dubițchi; pentru sat. Coliăuți, jud. Hotin—protoier, Avraamie Ghijnschi; pentru sat. Polana-Cunicea, jud. Soroca—protoier, Grig. Petrițchi; în Bălți—Avraamie Antovschi. „En. B. L.” 1883, XX, 688—689.

2. „En. B. L.” 1892, XII, 286—289.

3. „Rascolnicii” nu odată s'au exprimat foarte violent contra guvernului. Ei ironizau faptul că arhierii ortodocși se înălțau ca „arhierii smeriți și cavaleri”, și afirmau că „st. sinod” nu este sobor, ci un bluroz de servicii publice („присутственное место”), condus de ober-procuror” și, că în el sunt admisi să facă slujbă luterani și catolici”. „И. Азкопи. „Литература о бессарабскихъ раскольникахъ”. „Рус. Арх.” 1882, XI, Oct. după „En. B. L.” 1880, X, 456—458.

4. Pe vremea lui Irinarh, Ștefan Sudașchevici, preot dela biserica „St. Înălțare” din Chișinău a fost însărcinat să aiba asemenea convorbiri cu rascolnicii și moločanii din Chișinău.

a confiscării cărților religioase și a manuscriselor. În Basarabia măsura aceasta a fost aplicată în 1836, subț Dimitrie, și mai târziu pe vremea urmașului său—Irinarh<sup>1</sup>. De obicei confiscarea cărților era aplicată de către stăpânirea civilă, care le trimitea autorității eparhiale. Pe vremea lui Dimitrie cărțile confiscate, după cercetarea lor la consistor, se trimiteau comitetului de cenzură din Moscova.

Un nou mijloc de luptă, în Basarabia, contra rascolnicilor a fost și școala. În 1836 cunoscutele „Pravile” pentru gub. Oloneț au fost răspândite în toate guberniile, ajungând și în Basarabia subț arhipăstoria lui Dimitrie Sulima. Când s'a văzut că în unele județe nimeni dintre clerici nu dorește să lucreze în astfel de școli, deschiderea lor a devenit obligatorie pentru clerici, ei fiind obligați să facă cursurile cerute chiar în casele lor proprii, sub amenințarea de a fi transferați sau chiar scoși din slujbă. După porunca lui Dimitrie, se deschideau școli cu caracter misionar chiar și în acele localități, unde erau școli parohiale ca, de pildă, în Tighina, Ismail.

Nici ceilalți sectanți din Basarabia n'au fost neglijați. Cum s'a arătat mai sus, dintre aceștia, molocanii s'au stabilit în Basarabia mai din vreme. Și față de ei autoritățile eparhiale se folosiau în primul rând de convorbiri religioase. Cu această misiune erau însărcinate anumite persoane dintre clerici<sup>2</sup>. În unele cazuri, aceeaș sarcină își lua asupra-si arhipăstorul Dimitrie. La toate aceste încercări însă, molocanii au rămas neînduplecați.

Totodată, propaganda molocanismului fiind strict interzisă pe temeiul legilor încă dela începutul v. XIX-lea, iar molocanii fiind socotiți ca cei mai vătămători sectanți, dreptuivă cu duhoborii, iconoclaștii și pđovitii, față de ei s'au luat măsuri și mai aspre de constrângere. Așa, în 1833, unii dintre molocanii din Chișinău au fost expulzați în regiunea de dincolo de Caucaz<sup>3</sup>.

Activitatea misionară în prima perioadă se reducea la aceste mijloace de luptă contra „rascolului” și a sectantismului.

1. „Труда”... III, 25—26.

2. Egumenul Alexandru, „Inspektorul” (subdirector) seminarului din Chișinău; Andrei Bogoslovski, șeful catedralei; Serghei Bandacov, preot dela catedrală; mai târziu—blagovestul și protodereul Ilarion Flai-covschi—la Cetatea Albă; protodereul Nicolae Zamschevici în Tighina; șeful catedralei Vasile Purișchevici—în Chișinău.

3. „Труды”... III, 3—30.

Se poate zice, în rezumat, despre această activitate în întâia perioadă că, după oarecare șovăire din partea guvernului țarist, în misiunea antischismatică și antisectantă s'a stabilit definitiv principiul persecuțiunii adeptilor diferitelor secte. Acest principiu a fost acceptat atât de autoritățile laice cât și de stăpânirea bisericească. Cu toate acestea, măsurile nu erau consecvente și nu constituiau un sistem. Cu atât mai puțin putea fi vorba în această perioadă de o misiune bisericească ca de o instituție statornică, cu program de activitate bine prelucrat, cu organe stabilite, cu norme definitive. Așa eră starea lucrurilor în întreaga Rusie, așa a fost și în eparhia Chișinăului. Și aici misiunea antischismatică și antisectantă n'a avut o organizație definitivă. Măsurile ce se luau erau întâmplătoare, fiind provocate sau de dispozițiunile stăpânirii superioare, sau de comunicările autorităților locale. Bineînțeles că în astfel de împrejurări misiunea antischismatică și antisectantă nu putea avea rezultatele așteptate, iar „rascolul” cași sectantismul, în cele din urmă, creștea mereu <sup>1</sup>.

## 4.

Tot în prima perioadă s'a făcut întâia încercare de-a se înființa în Basarabia „Edinoveria” <sup>2</sup>. Încercarea a avut loc pe vremea arhipăstoriei lui Dimitrie Sulima cu următorul prilej.

În 1826 „rascolnicii” — necrasovți, din or. Tucicov (Ismail), s'au adresat autorităților cu rugămintea de a li se îngădui ca slujbele bisericești să le facă, pentru ei, un preot Mihailov venit la ei din gub. Caluga. Arhiep. Dimitrie, în răspunsul său, între altele,

1. La dezvoltarea „rascolului” și a sectantismului contribuiau și alte împrejurări. Era, mai întâiu, șerbia, care sub Nicolae I-ia ajunsese de neaferic; apoi — starea înăpoiată a preoților care nu era capabilă să inspire poporului credința într'un viitor mai bun, așa că poporul cădea ușor sub influența străină. E. P. „Русск. церк. и синодальн.” V. „Ист. Еп.” 1880, IV, 537.

2. „Edinoveria” sau biserica omopistă („terco-edinoviercescaia” — de aceeași credință) a luat ființă pentru întâia dată în sfârșitul v. al XVIII-lea, cu scopul de a înlesni „starovierilor” întorcerea la ortodoxie. Regulamentul „Edinoveriei” a fost întocmit de către Platon, mitropolitul din Petersburg. „Edinoveria” păstrează unele deosebiri de ale „rascolnicilor”, sum e slujba după cartile bisericești de tipar vechiu, deși recunoaște ierarhia bisericii ortodoxe. În acest fel biserica omopistă este intermediară între schismă — staroobrindecstvo — și ortodoxie. Замечений, 454 — 455. Cfr. Prot. Dumbrava, p. 33 — 45.



spune că în cazul când necrasovjii și schismaticii ar consimți să se întoarcă în sânul Bisericii ortodoxe, pe baza înalt. Ucaz din 27 oct. 1800<sup>1</sup>, ei ar putea căpăta dreptul de a-și alege dintre ei „persoane vrednice de proclie care, după ce vor fi hirotonite de către arhiepiscopul eparhial, ar putea oficia pentru ei slujba Dumnezeiească, sf. taine și orânduile religioase după cărțile de tipar vechiu”. Necrasovjii, însă, au refuzat, așa că deocamdată, a rămas nerezolvată chestiunea înființării „Edinoveriei”<sup>2</sup>.

### CAPITOLUL III.

*Războiul Crimeei. Bisericele și clericii din ținuturile sudice ale Basarabiei. Rostul perioadei 1-a. Însemnătatea Seminarului Teologic din Chișinău.—Mitr. Gavril; viața și personalitatea sa.*

#### 1.

Sfârșitul întâiei perioade din istoria eparhiei Chișinăului coincide cu pacea de la Paris din 1856, cu care a luat sfârșit războiul Crimeei. În urma acestui războiu, partea de sud a Basarabiei, județele Cahul, Bolgrad și Ismail, au trecut la Moldova. Cu hotărnicirea definitivă a regiunilor retrocedate din Basarabia, precum și cu stabilirea măsurilor de hotărnicire, au fost însărcinați anumiți „comisari”.

Partea bisericească a problemei a fost rezolvată de către sinod. Prin ucazul Nr. 8407 din 18 sept. 1856, sinodul a dat autorităților eparhiale din Basarabia indicații amănunțite cu privire la modul de predare al bisericilor reunite cu Moldova. Irinarh a fost însărcinat, între altele, să comunice preoților de la acele biserici că li se rezervă dreptul de-a se folosi de școlile rusești pentru învățătura copiilor lor, iar la caz de nevoie pot avea apărare din partea Rusiei.

În legătură cu problema retrocedării bisericilor din sudul Basarabiei, se iviau și alte chestiuni importante pentru guvernul rus<sup>3</sup>.

Arhiep. Irinarh, în urma dispozițiunii sinodale a însărcinat cu lămurirea tuturor chestiunilor de felul acesta, pe proto-

1. Prin acest ucaz a fost aprobat regulamentul mitropolitului Platon.

2. „Труды”... III, 22—23. Cfr. Prot. Dumbrava, p. 87—88.

3. „Труды”... VI, 52—55.

iereul Nicolae Danilevski<sup>1</sup>, membru al Consistorului din Chișinău, care urmă să ia, pentru aceasta, contact cu Sofronie<sup>2</sup>, mitropolitul din Iași. Toate propunerile sinodului rus au fost acceptate de mitropolit precum și de stăpânirea Moldovei<sup>3</sup>.

Predarea bisericilor a avut loc în ziua de 1 martie 1857<sup>4</sup>. În ținutul Chișinău au fost predate două biserici: sf. Tiron în sat. Cotu-Mare și sf. Mihail în sat. Leuseni; în jud. Cahul, 39 biserici; în jud. Bolgrad, 37; în jud. Ismail, 18; în jud. Cet.-Albă 25. Astfel, s'a predat după inventar, stăpânirii Moldovenesti, în total, 124 biserici<sup>5</sup>.

Situația stabilită în regiunea Basarabiei retrocedată Moldovei n'a satisfăcut pe clericii din acea parte. Unii dintre ei, preoți și alte fețe din tagma duhovnicească, adresau autorităților rusești cereri pentru a li se permite să treacă în eparhiile rusești. Sinodul a dispus cu acest prilej ca arhiepiscopul Irinarh să respingă, în măsura putinții, astfel de cereri, ținând seama că „stăpânirea rusească, precum și autoritățile bisericești au prevăzut toate măsurile posibile pentru asigurarea bunei stări a preoșimii din parohiile retrocedate, iar pe de altă parte și stăpânirea duhovnicească a Moldovei intervenise ca să nu se îngăduie preoților acelor parohii să le părăsească, fără deosebite motive binecuvântate”. Și în orice caz, după hotărârea sinodului, asemenea cereri nu puteau fi satisfăcute de către chiliariul Basarabiei decât după o prealabilă învoire cu Mitropolitul Moldovei<sup>6</sup>.

1. V. mai sus pag. 77.

2. Sofronie Miclescu, mitropolit al Moldovei, 1851-1860, Iorga, „Bis. Rom.” II, 240-247, 337.

3. „Труды”... VI, 55-56.

4. La predarea bisericilor, din partea Rușilor au luat parte: protoiereul Teodosie Muranovici, blagocinul superior al jud. Tighina și preotul Gavril Druganov, blagocinul de cerc; ca asistent, a fost protoiereul Teodor Slanbov, membru al Consistorului—pentru bisericile din jud. Chișinău, Cahul și Bolgrad. Pentru bisericile din Ismail și jud. Cet.-Albă au fost numiți: Alexandru Cocubinsky, blagocinul superior al jud. Cet.-Albă și ajutorul său protoiereul Silvestru Vahulișki; ca asistent același protoiereu T. Slaninov. Din partea Moldovei pentru primirea bisericilor a fost orânduit de către mitr. Sofronie episcopul titular vestitul Filaret Scriban Stavropoleos, rector al Seminarului din Socola, și protosinghelul Teoretist Scriban, mai târziu arhimandrit și rector al aceluiași Seminar. Ibid.

5. „Труды”... VI, 58. După informațiunile adunate de M. Ganețchi, în 1856 au fost predate Moldovei 104 biserici: două din jud. Chișinău, 39 din jud. Cahul, 37 dela Administrația Colonilor jud. Bolgrad, 18 dela „gradonacelstvo” Ismailului, și 8 din jud. Cet.-Albă. C. „En. Biser.” 1883 XV, 491 (notă). Credem că cifra inventarului e mai exactă.

6. „Труды”... VI, 58-59.

Retrocedarea mai multor biserici basarabene în urma războiului Crimeei, a fost ultimul eveniment mai însemnat din întâia perioadă a vieții eparhiale din Basarabia.

## 2.

Aruncând o privire generală asupra timpului trecut, se observă multe fapte însemnate și caracteristice, vrednice a fi subliniate. Principala însemnătate a acestei perioade în viața eparhială a Basarabiei a fost, bineînțeles, organizarea eparhiei locale. Toți factorii care au lucrat pentru rezolvarea acestei probleme nu înțelegeau această operă de organizare decât ca o introducere în Basarabia a legilor și orânduelilor bisericii rusești și, pe de altă parte, ca o acomodare a populației locale la legile și orânduelile aduse. Aceasta a fost temelia pe care urmă să fie așezată viața bisericească religioasă a Basarabiei; aceasta era și programul de activitate pentru cei chemași să muncească la așezarea noului vieți. Pentru înfăptuirea acestui program se cerea înlăturarea vechilor obiceiuri și orândueli, care nu se potriveau cu tendințele noi. Și, sub presiunea ce venia dela centru, încep să dispară, cu înetul, nu numai datinele vătămătoare ale trecutului (numărul prea mare de preoți, etc.), dar și obiceiurile sănătoase (participarea poporului la alegerea clericilor), cedând locul directivelor dictate dela centru, care devine, treptat, singurul conducător și îndrumător al vieții bisericești.

Epoca hotărâtoare când s'au petrecut, în eparhia Chișinăului, prefacerile cele mai importante în privința aceasta, a fost vremea arhipăstoriei lui Irinarh, ultimul chiriarh al Basarabiei în această perioadă.

Arhiepiscopul Irinarh a fost cel mai tipic reprezentant în această provincie al centralismului întronat în biserică din Rusia de către oberprocurorul Protasov. El a fost și adevăratul întemeietor al noului regim de centralism și de birocrațism în viața bisericească din Basarabia. Subt Irinarh, se poate spune, uniformizarea exterioară, după modelul rusesc, a vieții bisericești din eparhia Chișinăului, a fost pe deplin înfăptuită. Printre măsurile aduse dela centru, în acest scop, cea mai însemnată a fost introducerea regulamentului nou pentru consistor.

Prefacerile ce-au avut lor în eparhia Chișinăului odată cu introducerea noului regim au cuprins atât pe păstori, cât și pe păstoriți-

Însă măsurile cele mai multe și mai însemnate au fost cele privitoare la preoți. Rostul schimbărilor ce s'au făcut în situația lor a fost acela de-a crea din ei muncitori mai vrednici și mai conștienși pentru misiunea de povățuitori ai mulțimii în nouăle condițiuni ale vieții. Și trebuie să recunoaștem că prin aceste măsuri s'a introdus multe îmbunătățiri atât în situația materială a preoților, cât și în cea culturală. Faptul fundamental a fost siguranța vieții lor care provenia din noua situație politică și care era departe de turburările neconvenite ale trecutului. Alături de acest fapt și odată cu el, s'au luat măsuri pentru stabilirea mijloacelor de existență ale preoților, pentru înlesnirea activității lor prin organizarea definitivă a ocăruii, prin dispozițiuni consecutive de conducere, prin apărarea neîntreruptă și puternică a drepturilor și intereselor preoției,—toate acestea fiind lucruri absolut necesare în Basarabia, unde, pe atunci, domniau obiceiuri și deprinderi rămase din trecutul întunecat și turbure.

Însă cea mai însemnată măsură față de preoție și care a avut mai multe și mai importante urmări, a fost înființarea seminarului duhovnicesc, organizat și condus după modelul celor din Rusia și menit să îndeplinească opera cea mai complicată—unificarea sufletescă a viitorilor candidați la preoție.

Ca școală cu sistematice cursuri, cu obiecte variate de știință, cu program mai mult sau mai puțin temeinic și complet, seminarul era un izvor de cultură și, ca atare, nu putea să nu aibă o influență binefăcătoare asupra finetelui ce trecea prin el. Deșteptarea intereselor intelectuale, disciplinarea gândirii, altoirea unor vederi mai largi și mai luminate, indeobște vorbind, ridicarea nivelului cultural, era urmarea cea mai firească și mai îmbucurătoare la care seminarul ducea pe elevi din primul moment al funcționării lui. Însă în influența acestei școli asupra elevilor era și o altă latură. Seminarul, cu metodele de gândire școlărești sau cărturărești, pe care le cerea dela elevi, cu ideile de știință ce le sugera acestora, îi îndepărta de mediul din care ieșeau, îi instrăina sufletește de restul populației băștinașe pe care urmă să o păstorească în viitor și care rămânea în vechea ei stare de completă întunecime a minții. Bineînțeles, această instrăinare se făcea treptat<sup>1</sup>,

1. În cursul acestei perioade n'au terminat decât 427 de clase seminarul din Chișinău. (Ioroiță. „Cuvocul”...)

însă chiar dela început, și-a continuat, cum se va vedea mai departe, tot timpul, întărindu-se și adâncindu-se din ce în ce mai mult. Cu toate acestea, legăturile între clerici și populație nu puteau să se rupă: contactul era întreținut nu numai prin serviciul preotimii, ci și prin situația ei materială, care atârna de parohieni. Acest contact ținea pe preoți aproape de populația băștinașă românească hrănind în ei, mereu, simțul național.

Rostul seminarului, însă, nu se mărginea la cele mai sus arătate. Prin faptul că el a fost destinat, în primul rând, fiilor de clerici iar cu înființarea primului liceu în 1833<sup>1</sup> „partea politică” adică cea laică, căpătă o școală separată, acest seminar devenia, — sau chiar era, putem zice, — școala pur duhovnicească, prin care nu treceau decât copiii clericilor, — viitorii clerici și ei. Această împrejurare a creat clericilor o stare socială deosebită, făcând din ei o tagmă izolată, din ce în ce mai închisă, situație ce se întărea cu vremea, tot mai mult, complicându-se, datorită atât condițiilor economice, cât și celor de altă natură.

Intr'o stare mult mai rea au ajuns păstorii — pătură de jos. E dela sine luteles, că acele îmbunătățiri care puteau veni dela noul regim politic, priviau pe toți locuitorii din Basarabia. Și populația moldovenească a căpătat, odată cu alipirea Basarabiei la Rusia, o mai deplină siguranță, a ajuns la posibilitatea de-a munci în liniste. Însă sub noule condițiuni se ascundea și ceva primejdios. Faptul mai important era acela că populația moldovenească din Basarabia, chiar dela începutul acestei perioade, a încetat de-a mai exista ca naționalitate deosebită pentru ocârmuitori. Cerintele moldovenilor izvorile dintr'un anumit trecut istoric, nevoile lor naționale nu interesau pe noii conducători, și aceștia nu luau față de moldoveni decât acele măsuri, ce le erau dictate de legile și dispozițiunile autorităților centrale și în mare parte priviau toată populația creștină din Rusia. E drept că din partea autorităților se remarcă unele dispozițiuni cu caracter local care, în chip direct, priviau pe moldovenii basarabeni: astfel era apărarea obiceiurilor vechi locale, precum și predarea l. moldovenești în seminar. Faptul însă, nu trebuie exagerat: nici motivele, nici urmările acestor dispozițiuni nu dovedesc c'ar fi avut prea mare însemnătate pentru

1. Прот. Н. Лашковъ „Кишиневская Область, восточная губернская, нѣтъ перваго Гимназія”. 1908, р. 13.

locuitorii băștinasi. Aceste dispozițiuni nu erau decât o ornament, numai, să înlesnească aplicarea legilor rusești în mediul moldovenesc și nu schimbau, cu nimica, conținutul operei principale de contopire treptată a populației băștinasi cu poporul rus.

Din toate schimbările și dispozițiuni care veniau din Rusia, o singură înrăurire a rămas statornică și eficace în toată perioada aceea care se exercită prin biserică, mai exact—prin slujbele dumnezeiești și prin diferite orânduiri bisericesti care se făceau în moldoveneste. O altă cale nu există: școale propriu zis nu erau, graiul viu de pe amvon, dessemenea, nu se auzia. Dealtfel și în această privință era aceeași uniformizare: românii basarabeni și în viața lor religioasă împărtășiau soarta întregului popor rus<sup>1</sup>.

## 3.

În cursul perioadei întâia în Basarabia au arhipăstorit trei chinari. Dintre ei, cea mai măreață figură este, fără nici o îndoială, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Atât prin însușirile lui personale, cât și prin activitatea de arhipăstor în momente istorice de mare însemnătate, mitr. Gavriil a atras asupra-i luarea-aminte a mai multor cercetători români și ruși; totuși însă, atât persoana cât și activitatea sa nu sunt, nici astăzi, pe deplin lămurite.

Având obârșia familiei în vechiul Câmpulung al Bucovinei, din ținutul Sucevei<sup>2</sup>, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni<sup>3</sup> s'a născut la

1. Oberprocurorul Protasov, în darea de seamă pe anul 1847, lămurind mijloacele și caracterul educației religioase ale poporului rus, scrie următoarele: „Tradițiunile vechi ale bisericii, vechiul cânt, procesiunile religioase, icoanele făcătoare de minuni, sfintele lăcașuri (mănăstiri) și moastele sfinte ale rugătorilor cerești înaintea lui Dumnezeu pentru patria lor de pe pământ... propovăduiesc inimilor ruse mai convingător decât orice cuvinte: tocmai aici nu pot pătrunde felurile pseudohelvățatului străine, aici este izvorul credinței vii... aici poporul cu inima și cu sufletul, aude poruncile strămoșești ce străbat din adâncă vechime: de-a se închina înaintea legilor pravoslaviei și înaintea voinei împărătești a apărătorului ei”... V. „Osv. obozr.” pe an. 1847, p. 166.

2. T. V. Stefanelli „Originea Câmpulungeană a lui Gavriil, Mitropolitul Chișinăului”, V. Analele Acad. Rom. Secția II, Vol. XXIII, p. 367—372.

3. Arhiepiscopul Dimitrie Suțina a obținut din locul de naștere al mitr. Gavriil, un act în l. latină, privitor la familia acestuia, act care a fost tradus în l. rusă de către arhimandritul Irineu Nestorovič, rector al seminarului din Chișinău. După acest act, întocmit cu ajutorul administrației urbane și regionale din Bistrița și al martorilor oculari, pronumele mitropolitului era Bănulescu—Bodoni, „v. Bld.” 1883, XV, 494 (nota).—Pronumele Bodoni, Gavriil „trebuie să și-l fi însușit în Transilvania, anume în or. Bistrița dela vr'un Bodoni care l-a

1746, a făcut întâiu învățătură în Ardeal, și în câteva orașe din Ungaria (Buc'a-Pesta și alt.), studiind, între altele, limbile slavonă și latină, iar în 1771 ajunge la Chiev unde, în Academia lui Petru Movilă, timp de doi ani, studiază teologia. Dorind a învăța mai bine l. greacă care, pe atunci, mulțumită fanarioșilor, predomină în Principate, Gavriil a petrecut aproape trei ani în școalele din Grecia (insulele Chios, Patmos, muntele Athos și Smirna), iar în 1776 se întoarce în Transilvania, ocupă loc de învățător în școala din Năsăud, dar peste un an, trece la Iași. Aici, Gavriil a fost primit cu multă prietenie de către Gavriil<sup>1</sup>, mitropolitul Moldovei, care l-a numit profesor de l. latină la școala domnească, unde s'a împrietenit c'ou grec erudit, Nichifor Theotochi. La Iași, Gavriil n'a stat mult, și cu ajutorul mitropolitului pleacă (1779) din nou în Grecia pentru a se perfecționa în l. greacă; se călugărește la Constantinopol, stă câțeva vreme la Patmos, apoi se întoarce iarăși la Iași, unde ocupă catedra de l. greacă, rămasă vacantă după plecarea ieromonahului Nichifor Theotochi la Poltava (Rusia)<sup>2</sup>. Fînd făcut în Iași ieromonah, a fost numit predicator la mitropolie, iar în 1782 pleacă la Poltava, fiind invitat de către Nichifor Theotochi, pe atunci arhiepiscop al eparhiei („Slavone") de acolo. La Poltava, Gavriil a fost numit profesor de l. greacă la seminar; în anul 1784, sub pretext de boală,—în realitate, însă, din alte motive<sup>3</sup>,—vine din nou la Iași, primește hirotonia în sanul de arhimandrit dela mitropolitul Gavriil, i se dă aprobare pentru scaunul de episcop al Romanului, dar nefiind hirotonit, din cauza funcționarilor fanarioși<sup>4</sup>, a stat la episcopul Iacov<sup>5</sup> din Huși până la

creșterii sau l-a ajutat). Dovada ar fi că acest nume a existat în Ardeal, pe când în Bucovina nu exista. V. Stefanelli, l. c. p. 360. Din confruntarea „actului lui" și al lui Dimitrie cu concluzia d-lui Stefanelli ar reieși că familia lui Bonulescu se trăgea din Bucovina, însă Gavriil s'a născut în Transilvania.

1. Gavriil Callimachi, mitropolit al Moldovei, 1760—1786. Iorga „Bis. Rom.", II, 153—160, 336.

2. După mai mulți ani de învățătură, Gavriil a ajuns să cunoască temeinic l. latină, greacă, slavonă, rusă, franceză, pe lângă acea românească. În l. franceză Gavriil scria și vorbea cu un adevărat francez. Hexoniciu II. *Ōtr. Kuznecov*, XI, 311.

3. După cum cred unii, în legătură cu ultimele evenimente din Moldova. *Kuznecov*, XI, 312.

4. Hexoniciu II.

5. Iacov Stamatii, episcop de Huși (mai târziu mitropolit), 1782—1792. Iorga, „Bis. Rom." II, 144—196, 359.

1787, când, în urma izbucnirii războiului dintre Ruși și Turci, a plecat la Poltava (Rusia) împreună cu domnul fanariot Alexandru Mavrocordat (1785—1787) și cu câțiva boieri moldoveni, care căutau cu toții sprijin la Ruși pentru aspirațiunile lor. Acolo, la Poltava, Gavriil a stat aproape de familia lui Mavrocordat, făcându-i serviciul divin în l. greacă și învățând pe copiii lui. Tot prin Mavrocordat, Gavriil face cunoștință cu Ambrosie (Serebrennicov), arhiepiscopul Poltavei, cu al cărui ajutor a fost numit de către sinod profesor de l. greacă și rector la seminarul din Ecaterinoslav<sup>1</sup>.

Modesta slujbă de dascăl nu-l satisfăcea pe iubitorul de putere Gavriil, și el căută un câmp mai larg de activitate. Imprejurările l-au ajutat. În timpul ocupației Principatelor de către Ruși (oct. 1788—ian. 1792), arhiepiscopul Ambrosie a fost numit (1789) locțiitor al mitropolitului Moldovei, iar ca ajutor al său, după recomandarea lui Potemkin, pe atunci comandant suprem al armatei ruse din Principate,—a fost rânduit arhimandritul Gavriil, hirotonit episcop cu titlu „de Bender și Akerman”. Gavriil, cunoștea bine țara ocupată de Ruși, și într’adevăr putea să fie de mare folos atât pentru locțiitorul mitropolitului, cât și pentru guvernul rus în aspirațiunile acestuia față de principate<sup>2</sup>. După încheierea păcii (Iasi, 29 dec. 1791), Rușii, pentru a avea un om de-al lor în Principate, l-au numit pe ep. Gavriil—mitropolit al Moldovei și Munteniei<sup>3</sup>, prin ucazul Ecaterinii din 11 febr. 1792, când armata rusească era încă în Moldova; însă, sub presiunea împrejurărilor, Moldova ajungând iarăș sub Turci, Gavriil a fost silit (19 iunie 1792) să părăsească scaunul<sup>4</sup>, și după mai multe peripeții, hotă-

1. După informațiunile adunate și redactate de către Dimitrie Solima, acest seminar se afla la Poltava și purta numele de seminar „Slavon”, iar din 1787 i s’a dat numele de seminar al Ecaterinoslavului „En. Бѣл.” 1883, XV, 494—495.

2. Noul episcop, față de arhiepiscopul Ambrosie, era arhierou—vicer și-și avea reședința la Iasi, împreună cu locțiitorul său, Чехонский, 14.

3. La Iasi, din vechime, s’a stabilit o specială ceremonie la ridicarea în scaunul mitropolitului al Moldovei. Gavriil a fost investit mitropolit după aceeași ceremonie, în care probabil au fost introduse pentru acest caz, mari schimbări. Astfel rolul Domnitorului l-a îndeplinit contele M. Cahovschl, comandantul suprem rus, adunarea boerilor s’a ținut în clădirea comandamentului, nu în palatul domnesc; Gavriil a fost îmbrăcat cu mantia de un boier dintre cei de față, și nu de nurele vistiernic; în catedrală, Gavriil a fost proclamat mitropolit nu de mitropolitul primat al Moldovei, ci de Ambrosie, arhiepiscopul Ecaterinoslavului. Миссионар, XI, 314—316. Cfr. Iorga, „Bis. Rom.” II, 194.

4. Nici nu se putea altfel. Poarta nu putea să-l lase pe Gavriil



rindu-se, „să se consacre voinții și serviciului“ țarinei ruse<sup>1</sup>, a trecut în Rusia unde, în 1793, a fost numit în scaunul arhiepiscopal din Poltava<sup>2</sup>, în locul lui Ambrosie care murise. Aici, Gavriil a stat mai mult de șase ani, timp în care a căpătat cunoștințe teoretice și experiență în ocărnuirea eparhială a Ucrainei, unde rămăsesse încă urme din fosta unie și din regimul bisericesc de mai'nainte,—ceea ce i-a folosit mult în activitatea lui de mai târziu. În 1809, Gavriil a fost numit de către sinod, mitropolit al Chievului<sup>3</sup>.

Gavriil a condus mitropolia Chievului în cea mai însemnată epocă din istoria acesteia, precum și indeobște, din istoria Bisericii Sud-Ruse. Pe atunci, mitropolia Chievului abia fusese restabilită (1797) din regiunile (zece județe din cele douăsprezece) de curând luate dela Polonia și dela uniți, în urma împărțirilor Poloniei. În această epocă, nu s'au petrecut strălucite evenimente exterioare, în schimb, însă, s'a desfășurat de către guvernul rus o mare activitate internă, centralizatoare. Rostul acestei activități a fost unificarea regiunilor nou-alipite cu imperiul țarist, atât în ocărnuirea bisericească cât și în regimul civil. În această operă de asimilare desfășurată în eparhia Chievului, mitropolitul Gavriil a fost cel mai credincios și de mare folos agent al guvernului rus. Situațiunea mitropolitului era complicată. El urmă, mai întâiu, să se lupte cu adepții Poloniei și ai catolicismului, care stăruiau și acum după succesele politice ale Rusiei în Polonia, să catolicizeze și să polonizeze Rusia sudică; pe urmă, trebuia să înlăture urmele lăsate de fosta unie în viața bisericească-parohială și, totodată,

care se declarase „mitropolit atotsupus“ al împărătesei Rusilor, și care a fost ridicat la scaunul mitropolitan de comandantul suprem al armatei ruse. Iar pe de altă parte, și patriarhul Constantinopolului era contra lui, fiind că luase peus în scaunul mitropolitan contra canoanelor, fără să fie ales de popor și fără încredințarea patriarhiei. <sup>1</sup>Lexiconul 17, lorga. Ibid.

1. Astfel scria Gavriil Banulescu, lui Gavriil, mitropolit al Novgorodului. <sup>2</sup>Жизнь, 316-318.

2. După informațiile adunate de arhiep. Dimitrie, eparhia acestei arhiepiscopii purta numele de „eparhie a Ecaterinoslavului“, iar pe urmă i-a fost schimbat numele în „eparhie a Novorosiei și a Niprului“. <sup>3</sup>Жизнь, 1883, XV, 496.

3. Pe atunci, titlul de mitropolit al Chievului era pur onorific. Mitropolitul Chievului nu era decât un arhierou eparhial și, până la 1801, nici nu făcea parte dintre membrii sinodului. <sup>4</sup>Lexiconul, 25-27.

să desrădăcineze rămășițele vechiului regim bisericesc-parohial și eparhial, reorganizând parohiile și organele de ocărnuire eparhială. Această problemă a fost rezolvată de către mitr. Gavriil cu mare energie și cu mult succes<sup>1</sup>.

Am stăruit puțin asupra activității lui Gavriil în mitropolia Chievlui, deoarece conducerea acestei mitropolii a fost, pentru el, un fel de școală, unde și-a căpătat o bună pregătire pentru munca asemănătoare, de mai târziu, în Basarabia.

După patru ani de ocărnuire mitropolitană, Gavriil a demisionat din scaunul de mitropolit al Chievlui<sup>2</sup> și s'a așezat la Odesa (1803), pe urmă (1805) a trecut la Dubăsari<sup>3</sup>, unde a stat până la 1808<sup>4</sup>. În acest an Principatele Române, în privința afacerilor bisericești, au fost supuse sinodului rus, și mitropolitul Gavriil, prin ucazul sinodal din 27 martie al aceluiaș an, a fost numit, din nou, „membru al sf. sinod și exarh al lui în Moldova, Valahia și Basarabia“. E de notat că, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui Gavriil către oberprocurorul Golitân, trimeseă acestuia cu ocazia numirii obținute, numirea aceasta a fost făcută con-

1. Мохометія, 5, 90—92.

2. Motivele pentru care Gavriil a părăsit mitropolia Chievlui, nu sunt definitiv stabilite. Gavriil și-a redactat pe motive de „boală și bătrânețe“ cererea de demisie (Стамбул), deși n'avea decât 57 ani. D-l Stăduțchi crede că principala cauză a fost năzuința unui arhieru de-a ocupa locul lui Gavriil la Chiev, fapt ce l-ar fi silit mult silindu-l astfel, să-și dezdemisiască. H. G. p. 85; T. Tornovschi, profesor al Acad. din Chiev, e de părere că guvernul rus îl socotia pe Gavriil nepotrivit pentru scaunul ce-l ocupa, fiind de naționalitate străină. (Мохометія, 285—289; D-l Cehovschi explică în acest fel faptul și crede că Gavriil pretindea cu orice preț să ajungă, din nou, mitropolit al Moldovei și pentru aceasta avea nevoie să stea mai aproape de hotarele ei. 229—230). Noua nu ni se pare pe deplin satisfăcătoare nici o explicație din cele arătate aici, așa încât socotim această chestiune, deocamdată, inexplicabilă.

3. Dubăsari e un orașel așezat pe malul stâng al Nistrului, — pe atunci hotar între Rusia și Moldova, în v. XVIII-lea și în începutul v. XIX-lea. Dubăsarii era un centru bisericesc-administrativ și din 1716 slărna în ce privește afacerile bisericești, de mitropolitul Proflaviei. Chiril, mitropolitul Proflaviei în 1700, avea reședința la Dubăsari. E de crezut că, pe atunci, Dubăsarii era centrul ocărnuirii bisericești pentru întreaga regiunea dintre Bug și Nistru, până la Marva Neagră. (Стамбул, 91, nota). Stând la Dubăsari, Gavriil putea, mai lesne, să urmărească evenimentele ce se petreceau în Moldova. Unii istorici români (Erblowanu, Vizanti, și Ghenadie ep. de Râmnic) arată că Gavriil ar fi poruit din Dubăsari intrigi contra mitr.-lui Veniamin Costachi. (Стамбул, 87—90).

4. Alături în Odesa cât și la Dubăsari, mitropolitul Gavriil a avut cu aprobarea sinodului, o capela unde întreținea, pe spesele lui, un preot și un cântăreț. Исаакъри, 333.

form propriei lui dorințe<sup>1</sup>. În noul loc de muncă arhipăstorească (în exarhatul Principatelor și în mitropolia Chișinăului), Gavriil a desfășurat acea rodnică activitate, de care s'a vorbit mai sus, și care a durat timp de 13 ani. La 30 Martie 1821, mitropolitul Gavriil s'a trecut din viață și a fost înmormântat la mănăstirea Căpriana, din jud. Lăpușna.

## 4.

O simplă însirare a faptelor din viața lui Gavriil, ne învederează că el a fost un om de mare energie, născut nu pentru viața contemplativă, ci pentru munca activă. Și el, își caută câmp de muncă cu stăruință neînduplecată, cutreerând mai multe localități, calculând bine împrejurările momentului și condițiunile reale ale vieții, ca un om cu simț practic și departe văzător. Gavriil a dovedit aceste însușiri mai cu seamă atunci, când, fiind arestat de armănișii noului domn Alexandru Muruzi, la sfârșitul războiului ruso-turc în 1792, și dus sub escortă la Constantinopol, nu s'a lăsat ademenit de propunerile patriarhului de-a primi supușenia turcească ca să rămână episcop în Rumelia, Anatolia sau Athipelag (patriarhia Constantinopolitană), — ci, a preferat „să se consacre voinții și slujbei“ țarinei, cunoscând planurile acesteia în chestiunea Orientală. Și Gavriil n'a dat greș; prin intervenția stăpânirii rusești, el a fost pus în libertate ca să plece la Ambasada Rusă<sup>2</sup>.

Ajunș la un post dorit, Gavriil muncia cu mare însuflețire, însă proceda cu multă precauțiune, fiind foarte atent față de tot ce se petrece în eparhia sa<sup>3</sup>. Odată așezat pe lucru, el nu dădea îndărăt, și pentru voința lui tare nu existau greutăți care să-l împiedece în mersul lui sigur spre ținta propusă. Aflăm multe fapte

1. „Primind... stirea despre atotmilostiva bunăvoința a monarhului față de mine, corespunzătoare cu a mea mărturisire, mă grăbesc să aduc D-voastre, binefacătorul meu înștimțosiv, cea mai umilă a mea mulțumire pentru această înaltă ocrotire și milă“. (ЖЕКАНИИ, 333-334). Probabil că Gavriil, aflând despre schimbările petrocute în Moldova, în urma ocupațiunii Principatelor de către Ruși, și-a oferit singur guvernului rus serviciile sale.

2. ЖЕКАНИИ, 72-78; ЖЕКАНИИ, XI, 316-318; ЧЕХОВЕЦА, 18-21.

3. Aceste prețioase calități de administrator se remarcă în Gavriil, de pildă, în timpul conducerii mitropoliei din Chiev, unde erau mulți catolici și uniți. V. ЖЕКАНИИ, 329-333, V. și p. 358.

doveditoare din timpul petrecut de el la Chiev, și mai cu seamă, la începutul activității lui în eparhia nou înființată a Chișinăului<sup>1</sup>.

Ce motive îl călăuziau pe mitropolitul Gavriil în activitatea lui neobosită? Fost-a el un patriot român?

Această chestiune a preocupat pe mulți scriitori ruși și români, însă, ea, nici până acuma, nu e definitiv rezolvată. Pe când unii îl socotesc drept un mare patriot, care a luptat mult apărând interesele conaționaliilor săi din Basarabia<sup>2</sup>, pentru alții însă, el n'a fost decât un român înstrăinat, care, n'a urmărit în viața lui decât interese personale<sup>3</sup>.

Credem că faptele ne îndreptățesc să spunem că această problemă a patriotismului, se pune gresit, cu privire la întâiul arhi-păstor al Basarabiei. Mitropolitul Gavriil n'a fost patriot în înțelesul obișnuit al acestui cuvânt; conceptul de cultură al neamului, de conștiință națională nu există pentru el. E adevărat, în dispozițiunile sale Gavriil repetă, nu odată, unele măsuri luate încă în trecut de domnitorii români; deasemenea, se ridică de multe ori în apărarea poporului moldovenesc din Basarabia, precum și a vechilor lui datini. Dar tot el stăruie să îndeplinească poruncile stăpânirii ruse cu cea mai mare strictețe și nu stă la îndoială să

1. Situația generală pe atunci, în Basarabia, era foarte grea. Petru Cunițchi scria despre aceasta, mai târziu, următoarele: „Trebuie să ținem seamă de împrejurările acestor vremuri, ca sa cunoaștem tăria spiritului și voința hotărâtă a acestui bărbat (Gavriil). Armata dela Dunăre— în Polonia, cea francoză— spre Moscova; oțuma în Odessa; Turcii la Prut; poporul în frică și entremur. Nu știai ce e de făcut și către cine să te îndrepti. Afară de aceasta, când s'a început evacuarea armatei, lui nu i s'a spus nimica— încotro să plece și unde să se oprească. Și cu toate acestea el nu și-a pierdut stăpânirea de sine, a hotărât să trimească epistole pastorești, prin toată Basarabia, proroțiilor și norodului întreg, asigurându-i să fie în pace. Poporul care în mare număr, se pregătia să fugă, s'a liniștit. Protopopii, ce răspândiau epistolele acestea, gâdau care întregi încărcate cu femei și copii, gata să fugă peste Prut, și-i opriau printr'o singură cetire a epistolei liniștitoare a bătrânului, respectat de el, mitropolit Gavriil”. „En. B.T.R.” 1688, IV, 153.

2. Mitropolitul Gavriil, „pe cât era în puterea sa, își apăra națiunea cotropită de străini”. V. Zamfir Arbore „Basarabia în sec. XIX-lea”, p. 321. „Bănulescu s'a bizuit pe țar și pe sinodul rusească ca să înfrunte primejdia rusificării— și a izbutit”. Haneș, 124. „Bătrânul român patriot Gavriil a rămas până la sfârșit luptător pentru interesele poporului său”. Kucea, 225; și alții (Crașunski, Nistor).

3. „Exarșul Gavriil, această ocază de topor a timpului aceleuia, a identificat prea mult națiunea cu persoana sa”. Ghenadie ep-ul Râmnicului. Bănulescu a fost „cu limba moldovenească, dar cu inima străină”. Moisiu, în cartea „Știri din Basarabia de astăzi”. V. la Haneș, 123.

scoată din slujbă, chiar din propria-i inițiativă, elemente locale-băștinașe, înlocuindu-le cu altele străine, care păreau a fi mai potrivite pentru atingerea scopului principal: introducerea vieții eparhiale din Rusia<sup>1</sup>. Pe de altă parte, apărarea locuitorilor moldoveni era în spiritul și vederile politice de atunci a guvernului țarist față de Basarabia<sup>2</sup>. E cunoscut rolul, cu totul neînsemnat, al limbii moldovenești în programul seminarului de pe vremea lui Gavriil<sup>3</sup>. Binele național, pentru el, se reducea la condițiunile exterioare ale vieții poporului, și, odată ce imperiul puternic al țarului asigură popoarelor ce i erau supuse o viață mai liniștită, Gavriil doriă, cu toată sinceritatea, să aducă sub sceptra țarului tot neamul românesc<sup>4</sup>.

Concluzia logică ce se desprinde de aici devine și mai temeinică dacă confruntăm unele fapte din viața lui cu cele ce se petreceau, pe atunci, peste hotare în țările române.

Gavriil a stat destul timp în Moldova, unde poporul gemea sub regimul fanarioșilor, însă urmărind interese personale, el trece în Rusia, unde se pune în slujba pribeagului domn fanariot pentru care oficiază, în casa domnitorului, serviciul divin în l. greacă, așteptând dela fostul domnitor fanariot ajutor în solicitarea postului de profesor la seminarul din Ecaterinoslav. Pe când Bănulescu cutreera țările în căutarea unui adăpost mai prielnic însușirilor și intereselor lui personale, în Transilvania, locul lui de naștere, începe puternica mișcare națională, pornita de cărturarii ardeleni. Însă cu toate că Gavriil era de aceeași vârstă cu Samuil Micu (Klein), și era abia cu opt ani mai mare decât Gheorghe

1. Vezi mai sus, pag. 44.

2. „Intenția mea” — zicea Alexandru I — într’un manifest — „este aceea, de a-i da ei (Basarabiei) ocărmuire civilă, potrivită cu moravurile, obiceiurile și legile sale”. Gavriil cerând în proiectul de organizare al eparhiei, respectarea obiceiurilor locale, se referă tocmai la faptul că „în latura civilă, poporului basarabean i-au fost acordate vechile drepturi moldovenești”. *Стариница* 251, 280.

3. V. mai sus p. 68—69.

4. Gavriil primind, în 1792, numirea în postul de mitropolit al Principatelor, scria Ecaterinei că „zile și nopți va imploră bunătatea lui Dumnezeu ca „să-l dea vrednicie să-și îndeplinească datoria”, anume „să se închine cu toată turma lui înaintea preasfântului scaun (al Măriei Sale împărătești), nu ca pribeag și străin, ci ca fiu al patriei și bisericii ruselești”. (*Hexoncia*, 16). Gavriil n’a părăsit această idee nici mai târziu și, după cum se știe, în 1815 a repetat-o în precuvântarea „Liturghiei”. V. „Studii nouă” „V. Rom.” 1924.

Sîncal, și cu vre-o 14 ani decât Petru Maior<sup>1</sup> — capul deșteptării naționale din Ardeal — Gavriil a rămas cu totul străin de această mișcare.

Credem că faptele ce-am arătat ne dau tot dreptul să afirmăm că mitropolitul Gavriil n'a fost decât un „om de carieră”, care, toată viața lui a procedat potrivit cu principiul: „ubi bene, ibi patria”<sup>2</sup>. Principiul acesta, însă, nu l-a împiedecat să muncească conștiincios și cu izbândă acolo unde îl ducea soarta. Și, în eparhia Chișinăului mitropolitul Gavriil a făcut mult bine și ar fi făcut și mai mult, dacă împrejurările i-ar fi îngăduit<sup>3</sup>. Pentru toate cele înfăptuite, Basarabia îi este și va rămânea pururea recunoșcătoare.

1. Iorga. „Ist. Rom.” în v. XVIII-lea. II, 162, 197, 234.

2. În proiectul de organizare al eparhiei Chișinăului, Gavriil scria între altele: „Deși unii cred că după ce-a n pascorit la mitropolia Chioveului și având titlu de exarh, eparhia aceasta (a Basarabiei) nu corespunde cu gradul meu, eu însă fiind deprim să nocot patriei pentru mine a slujii ortunde mi-ar cere intere-ul blacicii și al patriei, (asa dar, nu neapărat, printre români, N. A.) mă învoiesc să iau asupra mea organizarea și ocărmuirea acestela”... Craiovanii, 250-251.

3. În 1815 când a demisionat întâiul guvernator al Basarabiei, mitr. Gavriil, într-o scrisoare către prințul Golțan, recomandă pentru acest post, cu multă insistență, pe boierul moldovean Ilie Catargiu. „Guvernul rus” — arată un cercetător rus, — „din nefericire n'a tinut de loc, seamă de recomandăția făcută de un om încercat — mitropolitul Chișinăului, și prin aceasta, și-a făcut rău și lui și provinciei Basarabene”. n postul vacant de guvernator a fost numit generalul Harting. V. ИРМАНЫ, XII, 494-495.

## PERIOADA A DOUA

### Epoca marilor reforme în Rusia și dezvoltarea vieții eparhiale în Basarabia.

#### PARTEA ÎNTÂIA.

#### I. Ocârmuirea eparhială în Basarabia.—II. Clerul Basarabean.—III. Păstorii.

#### CAPITOLUL I.

*Privire generală asupra stării bisericii ruse în această perioadă. Ocârmuirea eparhială în Basarabia: Vicariatul; Consistorul; blagociniil. Principiul eligibilității în treburile ocârmuirii eparhiale. Congreșele eparhiale ale preoșimii.*

#### 1.

Războiul Crimeei, al cărui rezultat a fost pentru Rusia strămtarea hotarelor ei din Basarabia,—a avut foarte mari urmări și în viața internă a imperiului țarist. Pierderea luptei dela Sevastopol a provocat în societatea rusă o puternică deșteptare, desvăluind scăderile și nenorocirile regimului politic și social<sup>1</sup>, care, până atunci, se infățișau, toate, sub un aspect măreț și foarte

1. „Abia acum vedem” — scria un demnitar contemporan — „cât de îngrozitori au fost pentru Rusia acei 29 de ani trecuți (timpul domniei țarului Nicolae I. — N. A.): administrația se află în stare hioică, simțul moral este înăbușit; dezvoltarea intelectuală e stânjenită; abuzurile și hojia au ajuns până la o măsură nelinchipuită. Toate acestea sunt rodul disprețului față de adevăr și a oarbei credințe barbare numai în forța materială”. A. B. Никитенко. „Визитки и дневники”. Ed. II, 1904, v. I, 463.

seducător<sup>1</sup>. Convingerea generală la care ajunsese societatea rusă eră că starea lucrurilor trebuie schimbată din temelie. Chiar dela înălțimea tronului, s'a făcut această declarație prin manifestul de încoronare din 19 martie 1856, care chema la întărirea și îmbunătățirea cât mai deplină a stării interne din Rusia; despre acelaș lucru se scria în presă și se propovăduia de arhipăstori de pe amvoanele bisericilor<sup>2</sup>. Astfel au început marile prefaceri sociale și politice în Rusia,—așa numita „epocă a marilor reforme” sub Alexandru al II-lea, care cuprinde aproape zece ani: 1856—1866.

Reforma cea mai mare și complicată, atât în ce privește cauzele cât și urmările ce le-a avut în viață, a fost desființarea șerbiei (19 febr. 1861). Cu această reformă s'a distrus vechea stare socială, ce ținea marea masă a poporului de jos lipsită de drepturi. Reforma, însă, avea și latura ei constructivă, intrucât impunea stăpânirii crearea unei nouă forme de viață pentru milioanele de oameni liberați din robie.

Mișcarea eliberatoare („освободительное движение”) izbucnită în acel timp nu putea să nu atingă cercurile bisericești. Spiritul eliberator de care eră pătrunsă toată societatea rusă cerea în mod inevitabil schimbări și în starea bisericii, care, și ea, eră asuprită de vechiul regim. Pe de altă parte, desrobirea țăranilor punând în libertate o clasă întreagă de oameni, impunea stăpânirii să îngrijească de viața lor sufletească, iar odată cu aceasta să schimbe și situația preoților ce avea un contact nemijlocit cu țărănimea. Problema era cu atât mai complicată și rezolvarea ei mai imperioasă, cu cât mulțimea țăranilor, scoasă de sub tutela boierilor, nu putea avea alți conducători în noua lor viață decât pe preoți, pe reprezentanții bisericii, — însă biserica în vechea ei întocmire nu corespundea de loc cu noua chemare.

Nu e de mirare că 'n astfel de împrejurări, chestiunea bisericească devenise în acea vreme una din cele mai însemnate pro-

1. „Uitați-vă la dările de seamă anuale”—scriă un alt demnitar— „pretutindenea s'a făcut tot ce a fost cu putință; pretutindenea s'a raportat izbânzi; pretutindenea se introduce, dacă nu deodată, cel puțin treptat, ordinea cuvenită. Uitați-vă însă la lucru, priviți-l mai de aproape, despărțiți fondul de acoperământul cel de hârtie, despărțiți ceea ce este de ceea ce se pare, adevărul de neadevăr sau de adevăr pe jumătate, și rar unde se va găsi un folos trainic, rodnic”. — H. A. Валутель, „Дума русского”. V. „Русская старина” 1891, V, 349—359. Cf. după Пашковъ p. 5—6.

2. Пашковъ, p. 10.



bleme de stat. Cu chestiinile bisericești se ocupau, cu cel mai viu interes, și bărbații de stat, și arhipăstorii, și presa, și stăpânirea civilă, și sinodul. În viața bisericii n'a rămas o latură, o scădere, care să nu fi fost subliniată și scoasă la lumină. Astfel, s'a spus că minciuna domnește în stat și în biserică; că religia a ajuns o unealtă politică; că preoții, în misiunea lor păstorească, cred mai mult în ajutorul poliției, decât în puterea cerească a veșnicilor adevăruri; că în toată viața bisericii domnește numai formalismul; că episcopii nu se ocupă de nevoile bisericești, se depărtează de cei credincioși și nu sunt accesibili decât pentru câteva persoane mai marcante din guvernție; că toată biserica e pe deplin robită de autoritatea laică, deoarece oberprocurorul sinodal ține de fapt în mâinile lui toată puterea sinodului—atât cea de inițiativă, cât și cea consultativă și executivă, etc.<sup>1</sup> Concluzia de căpetenie la care ajungeau cu toții în această chestiune era aceea că biserica rusă se află „într'o stare ca de moarte”, și că starea aceasta nu e un fenomen întâmplător, ci un rezultat firesc al unei scăderi organice. „Nenorocirea vremii noastre”—scria Filaret Drozdov,— „este aceea, că mulțimea abaterilor și greșelilor ingrămadite într'un șir de veacuri, aproape trece peste puterile și mijloacele de îndreptare”<sup>2</sup>.

Dintre toate aceste scăderi era socotită mai dăunătoare, în împrejurările de atunci, starea preoțimii. Reformele ce se așteptau îi pregăteau un rol foarte mare în viața politică și socială a imperiului, pe când ea nu corespundea, de loc, acestei misiuni. Vremea cerea dela preoți o muncă devotată, conștientă de rostul ei, dar aceștia erau indiferenți și fără inițiativă față de interesele obștești, lipsiți de orice legături, afară de trebuințele bisericești, cu celelalte pături sociale, fără cuvenită pregătire intelectuală, ba în multe cazuri, prin sate,—chiar ignoranți.

Critica situației generale a bisericii, stârnită de nenorocirile politice, și-a găsit un puternic sprijin și'n nouăle idei privitoare la rostul bisericii, expuse în scrierile vestitului slavofil Homiacov<sup>3</sup>.

1. Т. Дарцовъ в „Храер: вѣ.“ 1865, II, 542—444, 450—452.

2. Наука, p. 27.

3. А. С. Хомяковъ a fost unul dintre fondatorii cercului slavofililor. Aceștia se ocupau cu deosebit interes cu problema bisericii, cu chestiunile privitoare la raporturile dintre biserică și societate, dintre biserică și stat, la rolul personalității în biserică, etc. Ideile la care

Pornind de la ideea principală că „biserica este armonia și unitatea spiritului și a vieții tuturor membrilor ei, care o recunosc, de pe tot pământul“, Homiacov spunea că'n biserică este tot viitorul, și chema societatea rusă, în 1858, să se ocupe—mai înainte de toate—cu interesele bisericești în cel mai larg înțeles al cuvântului, deoarece acestea sunt mai importante pentru om decât toate celelalte<sup>1</sup>. Ideile lui Homiacov, desăvârșind noua concepție în domeniul bisericesc, erau cu atât mai mult binevenite, cu cât pe atunci începuse a se răspândi în Rusia curente nouă științifice infiltrate din Apus, cu caracter naturalist disprețuind atât biserica cât și însăși credința.

Odată cu o critică amănunțită, privitoare la regimul bisericesc și la starea clerului, s'au făcut propuneri și s'au luat măsuri cu caracter constructiv. Cei nemulțumiți de starea bisericii nu pretindeau adunarea unui sobor bisericesc, însă credeau că e nevoie de-o reorganizare fundamentală, urmând ca sinodul să fie investit cu drepturi mari, fără ca în treburile lui să se amestece autoritățile laice<sup>2</sup>. Cu toate acestea, reformele lui Alexandru al II-lea n'au atins organizația sinodului. Schimbările ce s'au făcut în acea epocă priviau însăși obștea credincioșilor, cum și preoțimea. Cea mai eficace măsură care privia tocmai temelia statului—fărănimea—și putea mai mult ca orice s'ajute la clădirea vieții nouă, a fost socotită noua organizare a parohiei.

După nouăle idei parohia trebuia să fie o comunitate („община“) bisericească care să unească pe toți membrii ei credin-

ei au ajuns, în această privință, sunt de-o importanță covârșitoare. Cunoscutul cugetător Vlad. Soloviev vede un mare merit din partea slavofililor în ideea lor cum că biserica este un „organism moral“, „unitate esențială și nedespărțită“. (Vladimir Soloviev, „La Russie et l'Eglise universelle“ Paris 1889, p. 34). Față de teologia scolastică (a lui Macarie, mitropolit al Moscovei, ș. a.), care domnia în biserica oficială, doctrina slavofililor oferea tocmai ceea ce căutau în biserică membrii ei mai conștienți. Корсаков, în „Христ. уч.“ 1906, XII, 884—893.

1. A. C. Хомяков, „О церкви“ Беседы, II:26. — Панафоз, p. 48—49. Lucrările teologice ale lui Homiacov se răspândiau în început, în fragmente și întâmplător, în broșuri franceze și în traduceri scrise cu mâna. Ideile vestitului slavofil sunt foarte mult prețuite. Protoier. A. M. Ivanov-Platonov vede în operele lui „cea mai completă exprimare a gândirii ortodoxale din Rusia, a gândirii îmbogățite cu rezultatele științifice contemporane“, iar prof. N. P. Barsov găsește în concepția teologică a lui Homiacov trăsături „de ale apostolilor și sf. părinți“ — A. C. Хомяков, I, C., p. 17—18.

2. Т. Барсов, în „Христ. уч.“, 1896 II, 452—453.

cioși prin unitatea credinții, urmăriind cele mai înalte interese ale vieții, cum ar fi luminarea poporului, ajutorarea săracilor, îndrumarea membrilor parohiei pe calea credinții, etc. Ideile acestea erau îmbrățișate cu multă bunăvoință atât de autoritățile înalte bisericești, cât și de acele civile, întrucât parohia reorganizată părea a fi potrivită nu numai pentru interese pur bisericești, ci, și ca întâiul nucleu pus la temelia organizațiilor țărănești pe care se puteau clădi unitățile administrative superioare — plășile — („volostele”) și altele<sup>1</sup>.

Odată cu problema parohiei s'a pus și chestiunea regenerării vechilor „Frățim” („Братства”) ce erau, deasemenea, socotite foarte folositoare pentru reorganizarea societății în folosul ortodoxiei și al națiunii ruse.

Pentru a rezolvi aceste probleme cu mai mult succes, la 28 iunie 1862 s'a înființat un comitet special „Adunarea Extraordinară pentru căutarea mijloacelor de traiu ale clerului ortodox” („Особое Присутствие для изыскания способов къ обеспечению быта православнаго духовенства”) alcătuit din mai mulți membri, înalți demnitari.<sup>2</sup> Chestiunile principale, cu a căror rezolvire a fost însărcinată „Adunarea”, erau următoarele: asigurarea materială a preoției parohiale, și, pentru atingerea acestui scop, înființarea epitropiilor parohiale; reorganizarea stării sociale a preoției prin sporirea drepturilor și privilegiilor clericilor și a copiilor lor, acordarea pentru preoție a dreptului de participare la viața socială. Pe lângă aceste probleme fundamentale, erau și alte chestiuni importante ca aceea a reorganizării parohiei, acordarea de diferite drepturi juridice, etc. Rezultatul hotărârilor luate de „Adunare” în mai multe din aceste chestiuni, a fost unele legi

1. Întâiul proiect amănunțit cu privire la reorganizarea parohiei a fost întocmit de către arhiepiscopul Inochentie de Camoiatca și contele Muraviov—Amurski (doia Amur), pentru oblastile de pe Amur și de lângă mare („Амурская и приамурская область” — în Siberia răsăriteană). Proiectul a fost aprobat în 1856, iar sinodul și-a exprimat dorința ca proiectul lui Inochentie să fie aplicat în toată Rusia. Духовн., p. 54—56.

2. Din această „Adunare” făceau parte: membrul superior al sinodului, mitropolitul Isidor, ca președinte; ceilalți membri ai sinodului; șeful suprem al jandarmilor; ministrul de interne; ministrul Domeniilor; oberprocuratorul sinodal și șeful Direcțiunii învățământului spiritual („Директоръ Духовно-учебнаго Управления”).

și dispozițiuni, ce-au introdus mari prefaceri în viața bisericească din Rusia.<sup>1</sup>

Măsura cea mai însemnată în ocârmuirea eparhiilor, care a avut foarte mari urmări în toată viața bisericească și a preoțimii, a fost introducerea principiului eligibilității în viața eparhială<sup>2</sup> și mai cu seamă înființarea congreselor eparhiale ale preoțimii.

Congreșele eparhiale au ieșit din mișcarea eliberatoare generală, având aceeași tendință de-a ridica prestigiul preoțimii, făcând-o părtașă activă la viața bisericească. Deocamdată, scopul acestei instituții nouă era foarte modest—alegerea din sânul preoțimii a doi membri în direcțiunea seminarului teologic, a școlii spirituale de băieți și a școlii eparhiale de fete, precum și cercetarea nevoilor economice ale școlilor duhovnicești din eparhie.<sup>3</sup>

Congreșele erau de două feluri: eparhiale-generale și școlare-regionale. La congreșele generale luau parte reprezentanții—„deputații” preoțimii din întreaga eparhie, pe când la cele regionale numai „deputații” preoțimii din regiunea școlară respectivă.<sup>4</sup> „Deputații” puteau fi aleși numai dintre preoți, însă, la alegeri luau parte toți membrii clerului.<sup>5</sup> Termenul pentru convocarea congreșelor generale, precum și numărul „deputaților”, deasemenea

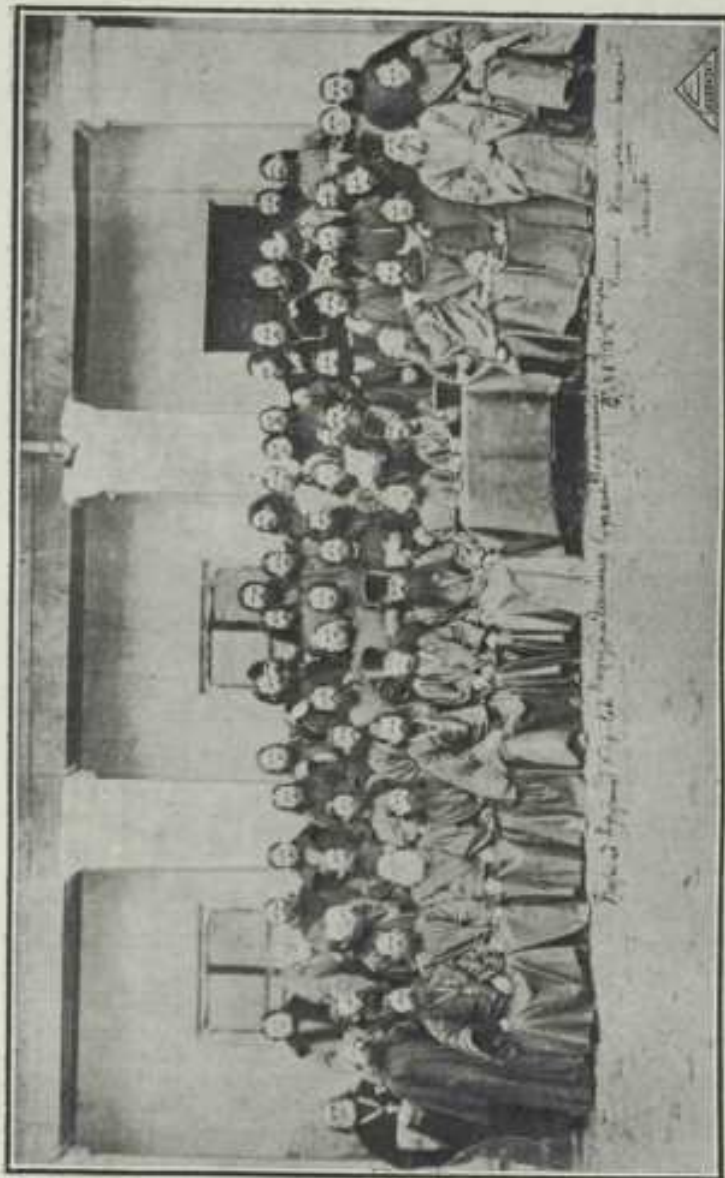
1. În 1860 a obținut înalt aprobare un set de legi întocmite de „Adunare” cu privire la 1) revizuirea numărului parohienilor și al clericilor parohiani; 2) la condițiile de numire a candidaților în diferite slujbe în biserică; 3) la transferarea și destituirea slujitorilor bisericești; 4) la drepturile de serviciu ale clericilor. Aceste legi au fost curând completate cu în. porunca, prin care se acorda persoanelor duhovnicești dreptul de-a trece în alte tagme. *Тариховъ*, II, 226—228.

2. Chestiunea privitoare la principiul eligibilității în viața preoțimii a fost pentru întâia dată ridicată de către preotul Alexandru Gumilevski, redactorul revistei „Цръкь христіанскъ”. V. „Христ. Чт.” 1860, г. I (la numărul 81, nota).

3. Această măsură se explică prin faptul că noul regulament al școlilor duhovnicești din 1867, a introdus în direcțiunile acestor școli câte doi reprezentanți ai preoțimii ca membri cu vot hotărâtor la toate ședințele atât pentru chestiunile didactice cât și pentru cele administrative.

4. Fiecare eparhie, după numărul școlilor spirituale aflătoare în ea, era împărțită în circumscripții, numite „regiuni școlare” („учебный округъ”). Hotărârile acestor regiuni erau stabilite de stăpânirea eparhială. V. „Уставъ духовныхъ училищъ” гл. III, § 17. („Уч. Вѣд.” 1900 XXVII, издательскіе).

5. Hotăr. sinod. din 13—20 dec. 1867 și 27—31 aug. 1873.—Călugării, însă, erau lipsiți de dreptul de alegător. Hotăr. sinod. din 17 noiebr.—19 dec. 1869 și 17 iunie—28 iulie 1870.



*Intitulat congres episcopal al preșimii din Basarabia.*  
(mart. 1868.—v. pag. 136).



*Protoier. Petre Perojinschi, președintele primelor două congrese eparhiale.  
(V. pag. 136, n. 4).*

și modul de alegere erau stabilite de episcopul eparhiot.<sup>1</sup> În cazul excepționale chiriarhul putea convoca și congrese urgente.<sup>2</sup> Toate ședințele congreselor se țineau sub conducerea unui președinte ales de către congres dintre preoții participanți și întărit de chiriarh care avea dreptul de respingere.<sup>3</sup> Lucrările congreselor erau scutite de orice amestec din partea consistorului.<sup>4</sup> În ce privește episcopul eparhiot, i se acorda dreptul de-a conduce congresele prin supravegherea hotărârilor lor.<sup>5</sup>

În competența congreselor eparhiale intrau, în primul rând, după cum s'a spus, chestiunile privitoare la starea materială a școalelor duhovnicești din eparhie. Însă, în caz de nevoie, congresele după dispozițiunea episcopului eparhiot, puteau să se ocupe și cu alte chestiuni referitoare la aceleași școli, ca: delimitarea regiunilor școlare, înființarea școalelor eparhiale, stabilirea unor măsuri generale pentru sporirea fondurilor de întreținere ale școalelor din eparhie, etc.<sup>6</sup> Faceau excepție problemele didactice educative ce nu erau supuse judecării congreselor.<sup>7</sup> Mai târziu, acestora li s'a acordat dreptul de-a lua în discuție chestiunea înființării fabricii de lână, precum și a prăvăliilor de lână, cu resursele generale bisericesti.<sup>8</sup>

Participarea „deputaților”, aleși la congrese, era obligatorie, și cei ce lipsiau fără motive binecuvântate, erau pedepsiți sau amendatși, după hotărârea ocârmuirii eparhiale.<sup>9</sup>

Cogresele regionale școlare erau convocate de episcopul eparhiot, care arată, totodată, numărul membrilor, precum și mo-

1. După hotărârea sinodului, congresele se ținau la șase ani odată, iar în caz de nevoie, cu dispoziția episcopului eparhiot, puteau fi adunate și, fiecare an. Ver. Dyz. Cox. § 93. Hotăr. sinod. din 13—20 dec. 1867.

2. Hotăr. sinod. din 27—31 aug. 1873.

3. Hotăr. Sinod. din 24—31 dec. 1868. Împuternicirea președintelui se ispravia odată cu terminarea ședințelor congresului și cu înalțarea proceselor verbale chiriarhului. În executarea hotărârilor înalte, el n'avea nici un amestec. Hotăr. sinod. din 21 iulie—10 iunie și 27—31 aug. 1873.

4. Hotăr. sinod. din 13—20 dec. 1867.

5. Hotăr. sinod. din 22 aug.—4 sept. 1873.

6. Hotăr. sinod. din 13—20 dec. 1867.

7. Uraz. sinod. din 14 iulie 1872. Nr. 20.

8. Hotăr. sinod. din 9—16 dec. 1870.

9. Hotăr. sinod. din 13—20 dec. 1867.

dul de alegere<sup>1</sup>. În competența acestor congrese intră grija bunului mers al școlii spirituale din regiune<sup>2</sup>.

Acestea erau bazele principale ale activității congreselor eparhiale din toată biserica rusă<sup>3</sup>.

Tot în „epoca marilor reforme” au luat ființă și congresele protopopești<sup>4</sup>. La aceste congrese luau parte toți preoții din protopopie sub președinția blagocinului. Atât înființarea cât și organizația, cum și toată activitatea adunărilor protopopești atârnuau în totul, de stăpânirea eparhială și de preoțimea locală, — așa se explică faptul că regulile stabilite variau dela o eparhie la alta. Chestiunile principale ce se discutau la aceste congrese, priveau viața bisericească-religioasă a parohienilor, raporturile reciproce între clerici, între clerici și parohieni, ajutorarea săracilor, a văduvelor și orfanilor din tagma duhovnicească din protopopie etc.

Schimbări și mai mari s'au înfăptuit în starea socială și materială a clericilor.

Înainte de „epoca marilor reforme”, după cum s'a văzut, toată preoțimea din Rusia formă o clasă aparte cuprinzând pe toți descendenții clericilor, — parohiile trecând dela părinți la copii. La începutul perioadei a doua, această stare devenise o orândueală obișnuită, recunoscută și susținută de autoritățile eparhiale.

Mișcarea din „epoca marilor reforme”, care se silia să transforme parohia în celulă vie pentru noua organizație a societății nu putea lăsa neatinș acest regim patriarhal în biserică, când parohia era considerată numai ca mijloc de întreținere pentru tagma duhovnicească. Pe de altă parte, năzuind spre eliberarea personalității omenești în genere, mișcarea trebuia să combată regimul

1. „Regul. școl. spirit.” Cap. III. § 19.

2. Hotăr. sinod. din 13-20 dec. 1867; 12 dec. - 8 ian. 1869-1870; 17 noembr. - 8 dec. 1870.

3. Legile privitoare în congresele eparhiale ale preoțimii, v. în „En. IERL” 1909, XXVII. Epuzodzenie.

4. În 1864 s'a publicat legea privitoare la înființarea instituțiilor guberniale și județene ale școlii. Potrivit art. 29 din această lege, preoții aveau dreptul să se adune în congrese spre a alege, din mijlocul lor, reprezentanți în adunările alegătorilor dintre proprietari-moșieri ai județului. Acestea erau primele adunări ale preoțimii. Tot în 1864, în multe eparhii, s'au ținut și congrese propriu zis protopopești. Scopul lor era, atunci, elaborarea răspunsurilor la întrebările formulate de către „Общество благочестия” pentru îmbunătățirea stării preoțimii. Acestea au fost întâiele încercări de congrese protopopești, în înțelesul de astăzi.



vechiu, care făcuse din tagma duhovnicească o castă închisă, ai cărei membri nu puteau ieși din ea. Noul concept al parohiei cerea și el, la rândul, ca intrarea în preoție să se facă nu pe temeiul dreptului de moștenire, ci potrivit cu chemarea candidaților la preoție. În sfârșit, și statul avea interesele lui pentru desființarea vechiului regim: prin această măsură prisosul populației era scutit din tagma duhovnicească, fiind supus atât fîscului cât și serviciului militar, pe când înainte numele de cleric îi scutia pe descendenții preoției și de dări și de militare.

Astfel, existau multe motive pentru desființarea vechiului regim care s'a și făcut prin două legi — din 22 maiu 1867 și 11 iulie 1869. Prin cea dintâi lege s'a hotărît ca la numirea preoților, legătura de rudenie cu preoții morți sau demisionați să nu fie considerată ca drept de preferință pentru candidații la preoție; deasemenea, parohiile să nu fie reținute pentru copiii sau rudele celor ce le ocupau mai înainte; totodată, s'au anulat îndatoririle preoților de-a da o parte din venituri în folosul predecesorilor sau familiilor acestora. Prin a doua lege, din 1869, toți copiii clericilor, păzitorii bisericilor și clopotarii nu mai aparțineau tagmei duhovnicești, acordându-li-se dreptul de liberă alegere a unei profesii, cum și de-a intra în serviciul statului.

Rezultatele acestor măsuri au fost foarte însemnate atât pentru cler cât și pentru biserică. Odată ce numirile preoților se făceau deacuma înainte de către episcopi și nu pe baza unei învoeli cu parohienii, ca mai înainte, ci pe temeiul drepturilor căpătate de candidați, puterea episcopilor creștea, întărindu-se astfel centralismul în biserică. Vechiul obicei de familie s'a înlocuit prin ucazuri episcopale și hotărâri consistoriale. Pe de altă parte, preoțimea înceta de-a mai forma o clasă aparte, inaccesibilă elementelor din alte pături sociale<sup>1</sup>.

De fapt participarea parohienilor la numirea clericilor a început a fi restrânsă încă mai de mult, precum tot astfel a început a se introduce și centralismul în biserică. Însă, prin legile menționate din 1867 și 1869 această restrângere a căpătat o bază legală, fiind pusă în legătură cu principiile nouălor prefaceri în starea bisericii<sup>2</sup>.

1. Poerovschî, V, 143—148.

2. Legile din 1867 și 1869 au lăsat, totuși, în vigoare încă multe condițiuni prin care se sprijinea starea de castă a preoției. Astfel, co-

În ce privește starea materială a clericilor, cea mai însemnată măsură a fost noua repartiziție a parohiilor și fixarea numărului de clerici de fiecare parohie.

Rațiunea acestei măsuri era aceea că, în multe eparhii rusești, parohiile — după mărime — nu se potriviau una cu alta, deci variau și condițiunile materiale pentru clerici. Pentru înlăturarea acestui neajuns, s'a propus<sup>1</sup> ca parohiile mici, care erau, firește, și mai sărace, să fie desființate și alăturate la alte parohii, care în acest mod, puteau da clericilor un mijloc de traiu mai bun. În legătură cu aceasta și numărul clericilor urma să fie redus, unii din ei rămânând fără locuri. Pentru fiecare biserică s'a stabilit un anumit număr („штатъ“) de clerici, și anume — câte un preot și un cântăreț în parohiile mici, și un preot cu titlu de paroh („на-честоудный“) și alți preoți ajutoari și câte un cântăreț de fiecare preot — în parohiile mari. Parohia putea să aibă și un diacon, fiind sau locul de cântăreț sau fiind întreținut de parohieni, în cazul când parohia avea cântăreț. Deasemenea, puteau fi și cântăreți supranumerari („оверштатный“), întreținuți de parohieni<sup>2</sup>.

O altă măsură, nu mai puțin importantă pentru preoțime s'a luat prin ucuzul sinodal Nr. 3 din 19 ian. 1871 constând în schimbarea repartiziției veniturilor bisericesti.

Prin ucuzurile sinodale din 1809 și 1810, sumele rămase din vânzarea lumânărilor bisericesti se vărsau în întregime sinodului („Комитетului Școalelor Duhovnicești“), și astfel, s'a pus baza celui mai mare capital bisericesc, — acel al învățământului spiritual („духовно-учебный“). Această orândueală a dăruit până la 1871.

pilor de clerici, și prin aceste legi li se păstra dreptul de preferință de-a face studii în școlile duhovnicești, de-a ocupa posturi în serviciile bisericesti, de-a se folosi de ajutorare dela episcopii eparhiale, ș. a. În acest mod principiul de clasă n'a fost desființat definitiv nici prin reforma din 1807 și 1808.

1. Schimbările, în starea parohiilor și a „preoțelor“, s'au făcut pe temeiul hotărârii „Присутствия“-i din 18 apr. 1808, care a fost mai bine precizată și dezvoltată prin deciziile „Присутствия“-i din 29 mart. 1871 și 7 apr. 1873. V. Uenz. sinod. din 27 iulie 1884, Nr. 248, în „Е.О. Б.Д.“ 1884, XVII, 157—164.

2. Mult mai târziu, stăpânirea rusă a revenit asupra acestei chestiuni. Astfel, în 1879, Consiliul de miniștri și-a exprimat dorința ca resortul duhovnicesc („Духовное Ведомство“) să 'alesnească, prin orice măsuri, modalitatea de-a redeschide, treptat, parohiile independente ce-au fost desființate în ultimii ani. Măsura aceasta se proiecta cu scopul de-a întări influența clerului în popor, în vederea răspândirii mișcării revoluționare. Тарновск. II, 814.

În acest an, prin ucazul nr. 3 din 19 ian., sinodul a schimbat vechea orânducală dispunând să i se verse pentru nevoile școlare, nu toată suma rămasă („остаточныя суммы“) din vânzarea lumânărilor, ci, numai o anumită cotă de procente din veniturile bisericești ale cutiilor și dela lumânări („кошелевныя, кружечныя и свѣчныя доходы“). Restul acestor venituri rămânea pentru îndestularea nevoilor locale eparhiale. În ce privește veniturile prinse din vânzarea cununțelor și a molitvelor de dezlegare, acestea, conform art. 4 al „Pravilelor“ privitoare la introducerea cotei de procente pentru sinod, au fost lăsate la dispoziția preoțimii cercuale în folosul, exclusiv, al elevilor săraci din școalele spirituale<sup>1</sup>. Pentru fixarea procentelor ce urmau a fi trimise la sinod s'a luat, ca normă, suma veniturilor bisericești din 1868.

Măsura arătată aducea în starea materială a preoțimii o mare îmbunătățire, întrucât îi punea la dispoziție mari sume de bani care sporiau din ce în ce mai mult, deoarece veniturile generale bisericești creșteau mereu, pe când vărsământul pentru sinod, odată fixat în 1871 pe baza venitului din 1868, a rămas,—după cum se va vedea,—mult timp, neschimbat.

S'au introdus schimbări în starea clerului și a bisericii și pe alte căi. Între altele, s'au reorganizat școalele duhovnicești, și'n primul rând seminarul.

Programul, precum și foi regimul școlar introdus în seminar în urma reformei contelui Protasov, nu se potriveau de loc cu nouăle tendințe ale vremii<sup>2</sup>. Spre a înlătura neajunsurile observate, sinodul, încă din 1859, a început a pregăti o nouă reformă. S'au luat măsuri și pentru îmbunătățirea stării materiale a acestor școale, cea mai importantă fiind înscrierea (1866) în bugetul statului a unei subvenții în sumă de 1.500.000 r., începând cu anul 1867.

Noul regulament al seminarilor duhovnicești și al școlilor inferioare a fost aprobat la 14 maiu 1867.

1. Н. Приклонная. „Къ вопросу объ участіи обществъ въ дѣлахъ церкви“ V. In „Странникъ“ (rev.) 1902, II, 272—273.

2. Despre programul vechii al seminarului, în dările de seamă ale oberprocurorului se arată că „este peste măsură de complicat cursul, plin de obiecte ce se introduceau din motive întâmplătoare și străine intereselor științei spirituale și care făceau întreaga învățatură a seminariilor—lipsită de caracter și superficială“. („Отъ Собора“ dia 1867 r. p. 106). După mărturisirea aproape a tuturor episcopilor și rectorilor, ca rezultat al predării multor obiecte și prezențelor variate, „aici o parte din învățatură în seminarii nu mergea și nu putea merge satisfăcător“. („Ер. Вѣст.“ 1881, XX, 800—806).

Schimbările introduse de noua reformă erau următoarele. Cursurile seminariale se puteau urmări de către tinerii din toate păturile sociale. Seminarul avea șase clase, durata fiecăreia fiind un an. S'a redus programul, iar din obiectele de instrucție generală s'au menținut numai acelea care aveau o mai strânsă legătură cu teologia. La baza instrucțiunii generale s'au pus limbile clasice, ca o unealtă puternică pentru dezvoltarea intelectuală și ca știință auxiliară pentru studierea teologiei. Dintre dexterități s'a dat deosebită atenție muzicii vocale și instrumentale, precum și picturii, toate fiind potrivite cu menirea seminarului.

S'au introdus mari schimbări și în latura administrativă. Pentru conducerea întregii școli s'a înființat o direcțiune („управление“) compusă din profesorii seminarului. Însă, cea mai importantă inovație a fost introducerea reprezentanților preoției în „управление“, „în vederea legăturii vii dintre seminar și eparhie“, „spre a lua parte legală la grija bunului mers al școlilor duhovnicești“<sup>1</sup>. Pe lângă aceasta li s'a acordat seminariilor dreptul de-a alege candidați la toate posturile vacante de profesori și conducători. Toate școlile duhovnicești au fost supuse supravegherii episcopului eparhial, ca principal supraveghetor al instrucțiunii superioare din eparhie. Pentru supravegherea școlilor, pe lângă sinod s'a înființat „Comitetul învățământului“, („учебный комитет“), iar „Direcțiunea învățământului duhovnicesc“ de mai înainte, a fost desființată<sup>2</sup>.

În felul acesta, „epoca marilor reforme“ atât prin avântul general, cât și prin multe măsuri concrete a adus mari schimbări în starea bisericii rusești. Toate aceste măsuri au avut un puternic răsunet și în eparhia Chișinăului, provocând și aici tot atâtea prefaceri, susținute de același avânt.

## 2.

„Epoca marilor reforme“ a găsit Basarabia în stare patriarhală, cu multe vechi obiceiuri pământești în ce privește viața religioasă, și cu conducători superiori noi,—arhieriei, consistor, câțiva blagocini,—în orânduețile bisericesti. Cu toate că poporul moldovenesc n'a cunoscut starea de șerbție și, prin urmare, ar fi

1. „Отъ оберн.“ за 1867 г. п. 101.

2. Ibid. 99—120.

putut rămănea de-o parte față de marile schimbări provocate prin desființarea șerbiciei în Rusia, totuș, valul marilor reforme a cuprins și Basarabia. Întărindu-i, și mai mult, legătura cu imperiul țarist prin măsuri de uniformizare.

Înainte de-a trece la semnalarea altor schimbări, provocate în eparhia basarabească de către mișcarea eliberatoare, e de relevat faptul că încă de la începutul acestei perioade, în Basarabia s'a restabilit vicariatul, după aproape cincizeci de ani de întrerupere<sup>1</sup>. Acesta a fost reînființat de către sinod în 1768, în urma intervenției noului arhipăstor Antonie<sup>2</sup>, urmașul lui Irinarh, pe anumite baze și cu titlul de episcop al Achermanului<sup>3</sup>.

Ca episcop-vicar a fost numit Petre (Troîțchi), arhimandritul bisericii ambasadei din Athena<sup>4</sup>.

În competența vicarului intrau următoarele servicii: de el depindea numirea cântăreților; el se ocupa cu examinarea candidaților pentru diaconie și preoție, cu numirea epitropilor bisericești, cu

1. V. pag. 38. — Restabilirea vicariatului în eparhia Chișinăului stătea în strânsă legătură cu dispoziția generală de-a înființa vicariatul în fiecare eparhie pentru îmbunătățirea stării spirituale a păstoriților și pentru a împiedica înlăturarea seciei și a „rascolului”. „En. Buz.” 1868, V—VI, 189.

2. Antonie (până la călugărie—Alexei Socotov) a fost al patrulea arhipăstor eparhial al Basarabiei. S'a născut la 16 ian. 1800 în gub. Harcov. Studiile și le-a făcut în colegiul din Harcov și în Academia spiritonia din Chiev. După absolvirea Academiei, în 1823, a fost numit profesor la seminarul din Poltava, iar în 1825—profesor în Academia din Chiev. În 1834 s'a călugărit; a fost lector la seminarile din Poltava (1836), Pscov (1841), iar din 1850—episcop vicar în eparhia din Saratov, pe urmă la mitropolia de Novgorod—Petersburg. Întâiul post de episcop eparhial l-a ocupat (din 1853) în eparhia de Orenburg și Ufa, de unde, la 17 martie 1858, a fost transferat în eparhia Chișinăului, în Basarabia a arhipăstorit 15 ani. Pe lângă activitatea-i de arhipăstor, Antonie este cunoscut și prin binefacerile lui: în seminarul din Chișinău a întreprins cu mijloacele sale câțiva elevi. La 15 martie 1871 arhiepiscopul Antonie a lăsat din viață și a fost înmormântat în catedrala Chișinăului. „Труды”... IV, 1—86.

3. „En. Buz.” 1869, XI, 72—73; Cfr. „En. Buz.” 1869, VI, 178—189.

4. Episcopul Petru (Piston Troîțchi), născut în 1812 în eparhia Vladimir, și-a făcut studiile în seminarul din or. Vladimir și în Academia din Chiev. De la 1835, după absolvirea Academiei, a fost profesor în seminarul din Chiev, iar în 1852, primind călugăria, a fost numit „inspector”, mai târziu (în 1855) rector al școlii seminar. În 1858, fiind arhimandrit, a fost transferat la biserica ambasadei din Constantinopol, iar peste doi ani—la biserica ambasadei din Athena, unde e stat 11 ani. În 1869, fiind hirotonit episcop, a fost numit vicar în eparhia Chișinăului, unde a stat până în moarte. La 16 oct. 1873 episcopul Petru s'a trecut din viață și a fost înmormântat la mănăstirea Curcul, „Труды”... II, 244—263.

aprobarea ajutoarelor din sumele episcopiei eparhiale pentru văduve și orfani din tagma duhovnicească, precum și cu numirea tutorilor pentru ei și averea lor; tot vicarul controla și aproba hotărârile consistorului controlându-i, deasemenea, și procesele verbale<sup>1</sup>.

Vicariatul, astfel înființat, n'a durat decât cinci ani. Odată cu moartea lui Petre, postul de vicar, în urma intervenției episcopului Pavel (Lebedev)<sup>2</sup>, urmașul lui Antonie, a fost lăsat vacant „până la noui dispozițiuni”, și a rămas astfel în tot cursul acestei perioade.

Pentru ca lucrările consistorului să fie efectuate cu mai multă strictețe și în conformitate cu legile în vigoare, în postul de secretar al consistorului a fost numit, pentru prima oară, sub arhiep. Pavel, o persoană cu studii superioare, păstrându-se acest uz și de aci încolo<sup>3</sup>.

Cea mai însemnată schimbare în această perioadă a fost înființarea congreselor eparhiale și introducerea principiului eligibilității în numirea reprezentanților preoșimii pentru diferite posturi administrative și de altă natură.

Congresele eparhiale din Basarabia s'au înființat pe aceleași baze pe care și-au început activitatea și congresele preoșimii din eparhiile rusești, și anume odată cu introducerea noului regulament școlar din 1867.

Întâul congres general al preoșimii din Basarabia a avut loc în martie 1868 și, a fost convocat în urma dispozițiunii lui Antonie din 23 oct. 1867, pe temeiul § 2, not. 1. al Regulam. școlar, „pentru discutarea acelor articole din noul regulament prin care preoșimea era chemată să ia parte la întreținerea școlii”. Programul de activitate al congresului era, în felul acesta, strict limitat. Chestiunea principală cu care urmă să se ocupe congresul era înființarea încă a două școli spirituale, numărul elevilor din școala spirituală din Chișinău fiind prea mare. Cu această problemă s'au ocupat primele două congrese<sup>4</sup>. Nu știm câți „deputați” au luat parte la ședințe. S'a constatat, însă, că lucrările acestor congrese, cum de altfel era și firesc de așteptat, n'au fost tocmai reușite<sup>5</sup>.

1. „Труды”... II, 253.

2. Informațiuni asupra arhiep. Pavel v. în sfârșitul perioadei.

3. „Труды”... VIII, 21—22. Întâul secretar cu studii superioare a fost Leon P. Rușcinsky.

4. Al doilea congres a avut loc în luna sept. a aceluiaș an. „En. B.R.” 1868, IV, 409—419; XIV, 408—409; XV, 464.—Președintele congresului al doilea,—iar după toate probabilitățile și al celui dintâlu—a fost protolereul Petre Porojinschi (1819—1902).

5. „En. B.R.”. 1868, XV, 470.

Mult mai mare succes a avut al treilea congres, care s'a ținut în maiu 1869, sub președinția protoiereului Gr. Galin, „inspectorul” (subdirector) seminarului. Pentru a înlesni lucrările acestui congres, Antonie a indicat chestiunile principale ce urmau a fi rezolvate de congres. Și de rândul acesta problema de căpetenie a fost aceea a înființării unei nouă școale spirituale<sup>1</sup>, rezolvându-se, totodată, în legătură cu aceasta, și alte chestiuni importante. Astfel congresul a ales reprezentanți în direcțiunile școalelor spirituale, precum și un candidat la postul de „smotritel” (director) al școalei nou înființate. Tot acest congres a mai înființat și regiunile școlare, fixându-le întinderea prin repartizarea județelor între ele, odată cu aceasta făcându-se și începutul congreselor regionale școlare<sup>2</sup>. Împreună cu congresul din 1869, pentru întâia oară au luat ființă și comisiunile auxiliare compuse din membri ai congresului, pentru înlesnirea diferitelor lucrări de control și verificare. Pentru executarea hotărârilor luate, congresul se folosea de ajutorul consistorului. Congresul eparhial din 1869 a fost întâul care s'a ocupat cu variate chestiuni importante, discutându-le pe'ndelete și luând hotărâri temeinice.

Una din cele mai de seamă hotărâri luate de acest congres a fost aceea de-a interveni pe lângă presf. Antonie ca să acorde preoțimii basarabene dreptul de eligibilitate, pentru alegerea liberă a blagocinilor<sup>3</sup>.

Drept vorbind, preoțimea basarabeană lua aceeași hotărâre, la fiecare congres. Stăpânirea eparhială n'a ținut, însă, seamă, un timp oarecare de dorința preoțimii susținută cu atâta stăruință. Însă la 1869, episcopul Antonie, ca răspuns la noua intervenție a preoțimii, a trimis consistorului local următoarea dispozițiune: „Preoțimea turmei noastre cunoaște că eu am avut, de mult, gândul să introduc, după dorința ei principiul eligibilității în numirea blagocinilor, dar din oarecare motive nu mă grăbiam, deocamdată, să aduc acest gând la îndeplinire. Preoțimea noastră, după cum ea însăși recunoaște, n'a ajuns încă la dezvoltarea ei la nivelul preoțimii din

1. Prin decizia sinod. din 31 ian. 1868 s'a hotărât să se înființeze o singură școală nouă, ținând seama de lipsa de mijloace. „En. Btl.”, 1869, IV, 410.

2. „Deputații” congresului s'au împărțit în două, după regiunile școlare, constituind astfel, tot atunci, două congrese regionale școlare ce s'au ocupat fiecare, aparte, cu rezolvarea chestiunilor școlare respective.

3. „En. Btl.” 1869, XIV, 408—412; XV, 461—470.

eparhiile curat rusești. Din cauza aceasta, înainte de-a introduce în eparhia noastră principiul eligibilității dorit de preoțime, trebuia mai întâiu, ca eu singur să mă conving dacă preoțimea e-îndeajuns de dezvoltată, ca să se poată folosi cu rost de principiul menționat... Pe de altă parte, era nevoie să dau răgaz și preoțimii ca ea singură să vadă dacă are atâta putere morală ca să nu-și vatăme demnitatea misiunii ei și să fie de folos în ocârmuirea bisericească, călăuzindu-se de acest principiu. Și iată, la acest congres<sup>1</sup> eu am avut mângăerea să constat la preoțime destule semne ale unei acțiuni libere și prudente, încât, cu nădejdea în harul lui Dumnezeu s'ar putea ca de-acuma înainte să mă holăresc a-i satisface dorința<sup>2</sup>. Din considerațiunile arătate, Antonie a acordat preoțimii dreptul de-a alege din sânul ei, blagocini la posturile ce vor deveni vacante. În aceeaș dispozițiune, Antonie a arătat și condițiunile pe temeiul cărora urmă să se facă aceste alegeri. Intre altele, i s'a atras preoțimii luarea-aminte că, blagocinului ales, să-i fixeze totodată dela sine și o anumită leafă, astfel ca acesta „să nu se creadă în drept a lua mită dela subalternii săi, în dauna îndatoririlor lui și a cerințelor creștinești”. Odată cu efectuarea alegerilor preoțimea era obligată să încheie un act arătând că ea nu se va opune comunicărilor și dispozițiunilor blagocinului, privitoare la subalternii lui, chiar când dispozițiunile ar fi neplăcute pentru aceștia<sup>3</sup>.

Dispozițiunea susamintită e foarte caracteristică atât pentru acea epocă din istoria bisericii din Basarabia, cât și pentru persoana arhipăstorului basarabean. După cum se vede, era un moment de cumpănă, când vechiul regim bisericesc, cu autoritatea a tot stăpânitoare a episcopilor, începuse a se clătina sub presiunea nouălor cerințe. Fiind silit de această mișcare, arhipăstorul basarabean a făcut o concesiune nouălor împrejurări spre a satisface, însă, numai dorința preoțimii. În felul acesta dănsul a scăpat din vedere cu desăvârșire latura principală a reformei.

În urma dispozițiunii lui Antonie au fost aleși câțiva blagocini. Tot pe vremea acestuia, pe baza regulamentului școlar din 14 maiu 1867, principiul eligibilității a fost introdus și în școlile duhovnicești.

1. din 1868.

2. „Труды”. VI, 57—58.



## 3.

Odată cu primele congrese și cu introducerea eligibilității a început noua perioadă din viața eparhiei Chișinăului. E de notat, însă, că starea lucrurilor, creată prin aceste schimbări, sub arhiep. Antonie, nu era satisfăcătoare. Supravegherea, mai de aproape, a preoțimii nu era bine organizată, unii blagocini fiind aleși de preoțime, iar alții numiți de autoritățile eparhiale—ceea ce era anormal. Deasemenea și congresele protopopești ce au luat ființă la noi în acel timp, nu constituiau o anume instanță administrativă-judecătorească cu atribuții precise. Obligațiunile slujbașilor din cercul blagocinului nu erau strict stabilite, din care cauză rezultă încetineli și încurcături în ocârmuirea eparhială precum și în judecată. Chiar și delimitarea cercurilor blagociniilor (protopopești) era necesară. Datorită acestor lipsuri, și activitatea congreselor eparhiale era stingherită mult găsindu-se, astfel, lipsită de sprijinul și ajutorul instituțiilor inferioare din eparhie.

Constatând aceste neajunsuri, arhiep. Pavel a înființat un întreg sistem de instituții administrative, introducând în modul acesta în toată ocârmuirea eparhială, ordine și consecvență. La baza acestui sistem ierarhic erau organele cărmuirii protopopești, ce urmă să funcționeze separat în fiecare blagocinie<sup>1</sup>. Competența acestor organe era aceea de-a stabili hotărârile blagociniilor cercuale, neținând seama de granițele județelor, avându-se în vedere numai condițiunile de comunicație între clerici și diferite autorități bisericesti, cum și de-a alege blagocini și „deputați” cu ajutori, precum și censori pentru fiecare blagocinie, acolo unde acești slujbași nu erau aleși. Tot adunările protopopești aveau sarcina de-a fixa măsuri pentru ridicarea nivelului intelectual și moral al preoțimii, precum și pentru sporirea influenței păstorilor asupra parohienilor, pentru a-i indemnă să deschidă școli și a învăța, acolo, copii, l. rusă, etc.<sup>2</sup>.

A doua instanță era congresele județene ale blagociniilor. La aceste adunări, pe lângă blagocini luau parte câțiva „deputați” ai preoțimii de prin cercurile protopopești. Congresele județene luau în discuție hotărârile adunărilor protopopești cercuale. Ultima instanță ce formă treapta superioară în starea ierarhică a așezămîn-

1. Acestea erau—consiliul protopopesco, adunarea protopopescă a preoților și adunarea protopopesă a tuturor clericilor din cerc.

2. „Изв. В. С. С.” 1871, XXI, 515—516. Cfr. „Труды”... VII, 38—39.

telor administrative, era congresul eparhial compus din delegații întregii preoțime a eparhiei. Acolo, hotărârile congreselor inferioare (cercuale și județene) căpătau forma definitivă, ce urma să fi înaintată spre aprobare arhierului eparhial.

Pentru a da mai multă precizare principiului eligibilității și mai bune condiții de dezvoltare, Pavel a alcătuit „Pravile” (regule) speciale pentru alegerile blagocinilor și ale altor slujbași din cercurile blagocinilor<sup>1</sup>.

Pela sfârșitul an. 1871 în eparhia basarabeană toți blagocinii erau din cei aleși de către preoțime.

În același scop — de-a stabili norme nouă pentru auto-ocărnuire — Pavel a întocmit „Pravile pentru administrarea protopopească” în care se fixau atribuțiile tuturor organelor ocărnuirii protopopești.

Analizând reformele îndeplinite de arhiep. Pavel în ocărnuirea eparhială, se ajunge la concluzia că organele mai de seamă în viața eparhiei, după concepția lui Pavel, erau adunările clericilor din cerc, și congresele eparhiale generale.

Adunarea cercuală a clericilor, ca organ local, care stă aproape atât de păstoriși cât și de preoți, supraveghea toate laturile vieții păstoriților ca și ale păstorilor, fiind pentru autoritățile eparhiale un ajutor puternic și eficace, care nu putea fi prin nimica înlocuit.<sup>2</sup>

Un rol însă mai important juca, cum era și firesc, congresul eparhial.

Odată cu venirea lui Pavel la scaunul arhipăstoresc din Basarabia, congresele eparhiale au fost chemate la o activitate mai largă și intensivă. Potrivit cu concepția lui de ocărnuire eparhială, Pavel se silă să facă din acest congres un organ superior care, în prevederile lui, să cuprindă mai multe nevoi ale întregii eparhii, căutând să le satisfacă cu sprijinul autorităților eparhiale. Această muncă fiind cu totul nouă pentru preoțimea locală, Pavel își dă silința să înlesnească activitatea congreselor, arătând din vreme, prin dispozițiuni speciale, („Предложение”)<sup>3</sup> chestiunile mai importante ce urmau să fi

1. Ibid. VII, 36.

2. E de notat, însă, că acolo unde erau puțini preoți cu carte, adunările de cerc o vorba nu aveau nici un rol. „Труды”, VII, 30—41. (Arh. Cons. Dos. 360 din 1872, blur. I, I, 193).

3. V. „Ек. Вѣст.”, 1872, III, 43—47; 1873, XVIII, 452—457; 1874, XVIII, 356; 1876, II, 14—20; V, 79—80; 1879, I, 1—3 etc.

rezolvate de congres. În cazul când preoțimea adunată la congres ar fi găsit necesar să se ocupe și cu alte chestiuni, ea putea să facă aceasta cu autorizația prealabilă a lui Pavel.

Tot atunci, s'a introdus o orândueală definitivă în alegerea „deputaților”. Anume, Pavel a dispus ca alegerea să se facă după normele stabilite, potrivit cu § 21 al Regulam. șc. spirit. și cu hotărârile sinodale din 18—20 dec. 1867; 17 noiebr. și 19 dec. 1869; 31 maiu și 5 iulie 1872; 27 și 31 aug. 1873. În acest scop fiecare regiune școlară urmă a fi împărțită în secțiuni electorale, cu câte zece biserici („prieturi”) de fiecare, și fiecare secțiune alegea pentru congres un singur reprezentant („deputat”)<sup>1</sup>.

Problemele cu care se ocupau congresele erau de două feluri: unele—școlare, altele—eparhiale-generale. Problemele școlare cuprindeau, în primul rând, nevoile materiale ale școalelor duhovnicești. În aceeaș categorie intrau și unele eventuale chestiuni, ca reforma școlii de fete din tagma duhovnicească după regulam. din 20 sept. 1868, și schimbările regimului interior al școlii în vederea acestei reforme<sup>2</sup>, precum și alegerea directoarei<sup>3</sup>.

Mult mai variate erau problemele generale ce intrau în programul congreselor. Acestea priviau nu numai nevoile generale ale eparhiei, ci și unele interese de familie ale preoților. În urma dispozițiilor lui Pavel, în competența congreselor intra noua repartizare a parohiilor și, în legătură cu aceasta,—stabilirea granițelor pentru cercurile protopopești<sup>4</sup>, precum și noua împărțire a a secțiunilor electorale (pentru alegerea „deputaților” la congresele eparhiale generale și acele cercuale)<sup>5</sup>; înființarea regiunii școlare de Ismail;<sup>6</sup> noua fixare a secțiunilor electorale în vederea realipirii județelor sudice în 1873<sup>7</sup>; noua stabilire a veniturilor bisericicești în urma aceluiaș eveniment;<sup>8</sup> fixarea măsurilor pentru ridicarea nivelului moral și religios al preoțimii și al păstoriiților<sup>9</sup>; stabilirea salariului preoților, dela parohieni; fixarea măsurilor

1. „En. 1873, 1875, III, 14.

2. Ibid. 1872, III, 61—63.

3. Ibid. 1877, II, 214.

4. Ibid. 1872, V, 100—102.

5. Ibid. 1875, II, 34—44.

6. Ibid. 1878, XIX, 159—160.

7. Ibid. 1880, XV, XVI, XVII.

8. Ibid. 1881, XVII, 125—126 (anexe).

9. Ibid. 1871, XXI, 518—520.

de luptă contra vânzării ilegale a lumânărilor<sup>1</sup>; înființarea Casei emeritale;<sup>2</sup> stabilirea măsurilor potrivit cărora copiii clericilor urmau să capete cunoștințe în casa părintească în l. rusă, — înainte de-a intra în școalele spirituale, etc.<sup>3</sup>

Congresele eparhiale având dreptul dela arhipăstor de-a discuta și chestiuni neprevăzute în programul fixat de episcopie, au dovedit și oarecare inițiativă.

În privința aceasta mai importantă și mai semnificativă a fost hotărârea congresului din 1873 de-a interveni pe lângă școala spirit. din Chișinău spre a lua măsuri contra deselor schimbări de profesori<sup>4</sup>. Acelaș congres și-a exprimat dorința ca la șc. eparhială să fie numit un profesor permanent de religie, investit și cu atribuții de „inspector de clase“ (director de studiu), având studii superioare (de academie), și sanul preotesc. Congresul se angajă să plătească acestui „inspector“ un salariu anual de 1500 r. din banii școlii, deasemenea să sporească și salariile profesorilor școalelor spirituale<sup>5</sup>.

Au fost cazuri când congresele eparhiale au luat hotărâri destul de îndrăznețe pentru acele timpuri. Astfel în 1873, preoțimea n'a consimțit să schimbe data convocării congreselor (10 august în loc de 10 maiu), împotriva propunerii lui Pavel, — motivându-și hotărârea că, prin această schimbare, s'ar stânjeni interesele gospodărești ale preoțimii<sup>6</sup>. Deasemenea congresul din 1878 intervine pe lângă arhierul Pavel spre a impune consiliului școlii eparhiale, o strictă executare a hotărârilor congresului.

E de notat, însă, că asemenea cazuri erau foarte puține și neînsemnate și că îndeobște congresele de atunci au vădit o foarte slabă inițiativă în hotărârile lor. Adevăratul conducător al tuturor lucrărilor preoțimii era arhipăstorul. S'a arătat mai sus că congresele aveau în „Predlojenii“ le episcopului indicații precise cu privire la chestiunile ce urmau a fi discutate de preoțime. Aceste indicații erau obligatorii pentru congrese. Într'o rezoluție adresată congresului din 1872, Pavel scria: „Congresul este obligat să

1. Ibid. 1876, II, 14—20.

2. Ibid. 1877, II, 274.

3. Ibid. 1873, XXII, 519; 1876, I, 3—24.

4. Ibid. 1873, XXII, 521.

5. Ibid. 1873, XXII, 509, 521.

6. Ibid. 1873, XXII, 501.

indeplinească propunerea mea cu toată exactitatea<sup>1</sup>. Altă dată, cu prilejul hotărârii congresului de-a lăsa în vigoare decizia lui precedentă privitoare la împărțirea eparhiei în cercuri, împotriva propunerii lui Pavel, — acesta și-a repetat zisa dispoziție, atrăgând luarea-aminte, că în caz de refuz din partea preoțimii, împărțirea eparhiei în cercuri conform § 19 din Regulam. șc. spirit., va fi făcută de stăpânirea eparhială<sup>2</sup>. Pavel nu se mărginea în dispozițiunile lui, adresate preoțimii, la legile existente, ci stăruia să și impună voința și în cazuri neprevăzute de legi. Astfel el a insistat să ia parte la ședințele congreselor și preoții—profesori ai seminarului, ca persoane mai culte și mai inițiate în chestiuni de cultură bisericească, cerând în acest sens, preoțimii să fixeze pentru congrese o dată mai convenabilă pentru preoții profesori<sup>3</sup>. În 1878, Pavel impune congresului să înființeze la seminar o bursă cu numele țarului Alexandru al II-lea<sup>4</sup>. Pe de altă parte, tot dânsul nu odată a atras atenția congreselor de-a nu se ocupa cu chestiuni ce, potrivit hotărârii sinodului din 13—20 dec. 1867, depășesc competența congreselor<sup>5</sup>, neaprobând totodată unele hotărâri ale acestora<sup>6</sup>, sau anulându-le ca fiind neconforme legii<sup>7</sup>, cerând ca, în același timp, congresul să fie mai precaut și mai băgător de seamă față de hotărârile sinodului<sup>8</sup>.

1. „En. Bld.” 1872, V, 147. Rezoluția lui Pavel era în contradicție chiar cu hotărârea sinodului din 13 și 20 dec. 1867, în urma căreia lista chestiunilor ce urmau a fi discutate la congrese se întocmește de în-sus congresului. „En. Bld.” 1874, VI, 220. Nota.

2. „En. Bld.” 1870, V, 79—80.

3. Ibid. 1873, XVIII, 432—437.

4. Ibid. 1880, XV, XVI, XVII.

5. Ibid. 1873, XVIII, 432—437; 1875, V, 75, 1876, V, 77.

6. Ibid. 1875, I, 3—24; 1876, V, 80.

7. Ibid. 1877, XI, 222.

8. Ibid. 1877, XVI, 371.

Dintre președinții congreselor preoțimii din această perioadă, cel mai însemnat este protolereul Evgraf Pontatovschi, magistru în teologie, care a prezidat două congrese din 1873 și 1874. Născut în 1822 în gub. Hareov, E. P. și-a făcut studiile în seminarul din Hareov și în Academia din Chiev. Din 1850, timp de 20 ani, a fost profesor de istorie universală la seminarul din Chișinău („En. Bld.”, 1881, XV, 637—641). Evgraf Pontatovschi avea o influență covârșitoare în toate laturile vieții eparhiale din Basarabia, mai cu seamă pe vremea arhiepiscopiei lui Antonie. Fiind un foarte bun profesor, era în același timp preot la catedrală, membru în consistor, blagocin al orașului și membru în Consiliul Școlii de fete din tagma duhovnicească. (Арх. Сед. Дело № 59, за 1868, Визначеніе нѣк. опредѣленія ен. синода отъ 18 окт.—1 ноября 1868 г., № 2115). În cercurile preoțimii lui Pontatovschi i se zicea că e dictatorul Basarabiei.

Rezumând faptele expuse cu privire la partea administrativă, constatăm că'n această perioadă în eparhia basarabeană s'a creat un nou sistem de ocărnuire, care se efectua prin activitatea mai multor aşezăminte, cu participarea preoţimii. Noua situaţie usură mult povara ocărnuirii eparhiale, însă a avut şi mai multe urmări în viitor.

## CAPITOLUL II.

*Starea devedută a preoţimii. Măsurile de îndreptare. Bibliotecile protopopeşti. Pregătirea clericilor inferiori. Starea socială a preoţimii. Starea ei materială; chestianea salarialului. Epitropia Eparhială. Casa Emeritală.*

### 1.

„Epoca marilor reforme” a găsit preoţimea basarabeană într'o stare nu tocmai satisfăcătoare.

În 1858, după o vizită canonică făcută în juđ. Chişinău, Orhei, Soroca, Iaşi, Bender şi Acherman, arhierul Antonie a constatat că „foarte mulţi preoţi nu pricep, cum se cade, slujba şi îndatoririle lor faţă de păstoriţi. Aceasta provine din faptul că însişii preoţii au puţine cunoştinţe religioase, nu se ocupă de loc cu sf. Scripturi şi nici nu ştiu chiar, care cărţi se numesc sf. Scriptură; în casele lor, afară de câteva cărţi de rit—ba încă şi acelea mulţi dintre ei nu le au—alte cărţi mântuitoare pentru suflet nu se găsesc; însişii preoţii de multe ori nici nu rostesc norodului învăţături şi, nici nu ştiu chiar că aceasta este cea dintâia lor datorie. Puşin preoţi au tragere de inimă pentru împodobirea sf. locaş; unii împotriva obiceiului bisericii ortodoxe de pretutindeni, fac liturghia cu vin alb, în loc de roşu. În sfârşit, sunt clerici ce au relaşuni cu oameni răi şi, de-acolo, se molipsesc de viciile de care sufăr aceşti oameni, cum sunt beşia, certurile, vrajbele” ş. a. <sup>1</sup>

Neajunsurile observate de către Antonie se îndreptau cu greu, deaceia, ele se găsesc la clericii basarabeni în tot cursul acestei perioade. Şi arhier. Pavel scria, în 1871, că 'n eparhia Chişinăului „se găsesc—cu părere de rău—persoane investite cu sf. san, care, nu numai că n'au nici o înrăurire bună asupra păstorişilor

1. „Труды”... VI, 22—23. (Luat din Arh. Cons. 1858, Dos. Nr. 350).

lor, dar îi mai și demoralizează—Injosindu-și sanul cu felul lor brutal de trai, cu găleevi și judecăți nesfârșite<sup>1</sup>.

Bineînțeles că stăpânirea eparhială, luă, în ce-o privea, toate măsurile pentru înlăturarea acestor neajunsuri ale tagmei preoțești. Blagocîini dădeau preoților indicații cum să înlătore scăderile observate, obligându-i să-și ia răspunderca, prin iscălituri, că vor îndeplini dispozițiunile arhipăstorești. Cei mai vinovați erau averlizați și amendați. Antonie mai cerea preoților, pentru a cunoaște mai bine îndatoririle lor, să citească cărțile de rit nu numai în biserică în vremea slujbei, dar și acasă, cu toată luarea-aminte, ca să priceapă înțelesul celor ce vor citi. Pentru a înțelege, însă, sânducile bisericesti, și a deveni destoinici de-a lumina prin cuvântul lui Dumnezeu și pe păstoriții lor, Antonie cerea, mai cu seamă, preoților să citească acasă cu multă luare-aminte cărțile sf. Scripturi, deasemenea să consulte și alte cărți mântuitoare pentru suflet, trebuincioase atât pentru învățătura lor cât și a păstoriților. Antonie adăuga că, în vremea vizitelor canonice, va cerceta pe preoți,—și acela dintre ei care se va dovedi că nu cetește, ca unul ce nu se gândește la datorie și nu e vrednic de menirea lui, va fi îndepărtat din slujbă<sup>2</sup>.

Spre a spori numărul preoților cu școală, și 'n această perioadă, la început, sub preasl. Antonie, s'a recurs la vechiul mijloc, și anume: în locurile vacante de preoți au fost invitați absolvenții de ai seminarilor din eparhiile rusești<sup>3</sup>. Numărul preoților „învățați” („ученые”) sporia și pe calea hirotoniei absolvenților seminarului din Chișinău. Însă năzuințele autorităților eparhiale întâmpinau, în această direcție, serioase piedici. După cum să știe, în urma dispozițiunii din 1873<sup>4</sup>, numărul parohiilor și al clericilor titulari („штатні”) a fost simțitor redus, mulți preoți rămânând fără loc. Aceștia erau primii candidați la locurile devenite vacante, iar absolvenții seminarului, în urma legii din 16 apr. 1869, erau obligați să facă stagiul în serviciul de cântăreți și nu puteau fi hirotoniți în preoție decât la vârsta de 30 ani<sup>5</sup>. În felul acesta înlocuirea preoților „neînvățați” cu absolvenții seminarului întâmpina multe

1. „Труды”... VII, 91.

2. „Труды”... VI, 29—24.

3. Ibid. 132.

4. V, pag. 132.

5. „Ек. Вѣст.” 1873, XIII, 528—529.

pedici. Pentru înlăturarea acestora, arhiep. Pavel a intervenit pe lângă sinod să i se îngăduie a numi în locurile de preoți pe absolvenții seminarului, fără ca ei să fi făcut, în prealabil, slujba de cântăreți și înainte de vârsta de 30 de ani. În ce privește preoții scoși din slujbă, acestora li s'a ușurat starea materială pe altă cale, — fiind detașați la bisericile alăturate („присоединя“) cu dreptul de-a se folosi de o parte din pământul bisericesc, măsură ce a fost încuviințată de sinod<sup>1</sup>.

Această dispozițiune era eficace, însă nu putea îmbunătăți starea preoțimii decât în mică măsură, iar pe de altă parte și timpul trecea. „Noi“— scria Pavel într'o epistolă „secretă“, adresată în 1879 „către presbiterii, diaconii și tot clerul turmei basarabene“— „noi trecem prin vremuri grele, prin vremuri lipsite de religie, de credință în Dumnezeu, vremuri de desfrâu moral, de șovăire de tot felul, de nestatornicie în convingeri religioase, politice, sociale. E nevoie să ne strângem toate puterile ca să împiedicăm revărsarea desfrăului, să punem stavilă șovăirii morale a contemporanilor noștri, s'o oprim prin bună înțâncire păstorască, prin viață curată și bune povătuiri“<sup>2</sup>. Ținând seamă de aceste împrejurări stăpânirea eparhială vedea în congresele preoțimii înființate pe atunci, un puternic ajutor pentru ridicarea nivelului intelectual și moral al preoțimii. La aceste congrese arhiepăstorii se adresau propunându-le să găsească măsuri, pentru ridicarea nivelului intelectual și moral al preoțimii, pentru săvârșirea slujbelor dumnezeiești și a orânduelilor bisericesti după regulile, cu evlavie și în chip instructiv, etc.<sup>3</sup>.

În acelaș scop—de-a da ajutor preoților în dezvoltarea lor intelectuală—în această perioadă au început a se înființa așa zisele biblioteci protopopești („благочинническія“), ce urmau a fi întreținute de întreaga protopopie. În 1876, existau deja 11 biblioteci protopopești, iar în 1880 numărul lor a crescut până la 14. Pentru a se înlesni procurarea cărților, în 1880 s'a întocmit, de

1. „Труды“, VII, 89—90.

2. Ibid. VII, 92—93. Era acea perioadă a domniei lui Alexandru al II-lea când în societatea rusă creștea nemulțămirea față de reformele lui, iar pe de altă parte din Apus se revărsau asupra Rusiei ideile materialiste, pozitivistice, aducând cu ele acea stare nesigură de spirit, de care vorbește Pavel, însă populația din Basarabia fiind cu totul străină mișcărilor din Rusia, iar preoțimea locală—lăsa pregătire și școală, prevenirea lui era de prisos, și teama zadarnică.

3. „Труды“, VII, 92—94.



către un comitet, în urma dispozițiunii arhiepiscopului, un catalog publicat în „Еп. Бѣл.”<sup>1</sup>.

Mulțumită acestor variate măsuri starea intelectuală și morală a preoțimii suferia, treptat, prefaceri. Astfel, în 1859, în întreaga Basarabie, erau abia 162 de preoți cu studii de seminar, restul, însă, fiind fără studii.<sup>2</sup> În 1882, nouă persoane aveau studii superioare; 521 erau cu studii seminariale; 126 erau absolvenți ai seminarilor dela Huși și Iamail; și 128—preoți fără nici un fel de studii sau ieșiți din diferite clase de seminar, sau din școalele spirituale sau din școale particulare<sup>3</sup>. Potrivit cu studiile făcute variă, bineînțeles, și starea intelectuală a preoților. Schimbările ce s'au produs,—sub influența măsurilor relevate,—în starea intelectuală și morală a preoțimii, au ieșit la iveală în chip mai vădit pe la sfârșitul perioadei. „În sânul preoțimii din eparhia Chișinăului”—raportă sinodului în 1871 preasf. Pavel—„sunt destule persoane ce merită tot respectul pentru învățătura lor, pentru înalta moralitate și slujirez bună cu râvnă și pricepere. Pe alocurea și printre preoții ce n'au isprăvit cursul seminarial și chiar n'au învățat niciăieri se găsesc persoane foarte respectabile, pătrunse de spirit păstoresc, riguros morale, care au înăurire binefăcătoare asupra păstorilor lor: aceste persoane prin cetirea sf. Scripturi și a operelor sf. părinți, s'au dezvoltat și și-au creat o concepție strict bisericească și un spirit adevărat păstoresc și atât prin cuvântul lor neiscusit, dar plin de convingere, cât și prin pilda vieții lor învăță pe păstorii lor să ducă o viață adevărat creștinească”<sup>4</sup>.

În a doua jumătate a acestei perioade s'au luat speciale măsuri și pentru pregătirea clericilor inferiori, fiind supuși controlului din partea consiliilor protopopești. Între altele, cântăreții au fost obligați să țină un examen special de limba rusă. Chiar și cântăreții în slujbă, în caz când erau rău notați de către blagocini, erau supuși unui examen înaintea unei comisii speciale examinatoare de pe lângă consistor, și cine se dovedea slab cunoscător de carte, sau nedestoinic pentru slujbă, sau avea purtare rea,—acela era scos din serviciu<sup>5</sup>.

1. Ibid. VII, 93—96.

2. Ibid. VI, 22.

3. Ibid. VII, 90—91.

4. Ibid. VI, 25—26.

5. Ibid.

## 2.

Cea mai mare prefacere, însă, din această perioadă s'a produs în starea socială a preoșimii.

Înainte de „epoca marilor reforme”, preoșimea basarabeană, ca și preoșimea din toată Rusia, formă o clasă aparte, ce cuprindea pe toți descendenții clericilor. Starea aceasta era de mult creată și se menținea, mai cu seamă, prin trecerea parohiilor dela părinți la copii.<sup>1</sup> De obicei, se anunță în revista eparhială care parohie, asupra cui dintre descendenții preotului răposat, rămâne; în cazul când parohia rămânea fiicei defunctului, i se arăta și vârsta spre cunoștința candidaților la preoție.<sup>2</sup> Uneori parohiile se lăsau familiilor întregi ale defuncților preoți. Candidatul la preoție, pentru a fi făcut preot, era obligat să ia în căsătorie pe orfana-fiică de preot și să întrețină toată familia predecesorului său. În acelaș scop—de-a reține în tagma duhovnicească pe descendenții clericilor,—absolventele școlii eparhiale primiau dela eparhie o anumită subvenție, când se căsătoriau cu membri de-ai clerului. Subvenția era de 30 de ruble, fiind și prevăzută în regulamentul școlilor eparhiale de fete.

Legile din 1867 și 1869<sup>3</sup>, menite să schimbe starea socială a preoșimii din Rusia, priviau—bineînțeleas și eparhia Chișinăului,—introducând și aici mari schimbări în starea socială a clerului. Însă și în eparhia Chișinăului aceste schimbări s'au făcut mai mult de jure. Însă de fapt, obiceiul vechiu n'a fost desființat. Cel puțin unele drepturi vechi—căpătarea subvenției dela episcopie, studierea gratuită în școlile duhovnicești,—au rămas în vigoare. Chiar și trecerea parohiilor dela unul la altul prin legături de rudenie, s'a păstrat, în practică, încă mult timp.

## 3.

Și starea materială a preoșimii corespunde mult cu starea ei intelectuală și socială, descrisă mai sus. Clericii nu primiau de nicăieri nici o retribuție, mijlocul principal de existență fiind plata benevolă a parohienilor pentru diferite slujbe bisericesti, și care

1. Legea din 1823. V. pag. 58.

2. Astfel, în „Eu. Бѣл.” 1867, II, au fost indicate 19 parohii reținute pentru fiicele clericilor, având vârsta între 18 și 23 ani; în Nr. 3 al „Eu. Бѣл.” din acelaș an, au fost menționate 31 parohii.

3. V. pag. 131.

era foarte mică. Insuficiența mijloacelor de trai îi făcea pe preoți, în dauna misiunii lor de păstori, să se ocupe mai mult cu munca câmpului, cu creșterea vitelor, cu cultivarea vitei de vie.

Starea de plâns a preoțimii a fost constatată și de blagocinii în dările lor de seamă, precum și de unele congrese<sup>1</sup>. Tot astfel privia lucrurile și stăpânirea eparhială. Raportând sinodului despre starea generală a eparhiei lor, arhiepiscopii basarabeni arătau, între altele, că în Basarabia se găsesc destule parohii, unde clericii („prițetul”) au un venit anual de, abia, 35, 40, 50, 70, 100 ruble. „Sărăcia și lipsa de venituri sigure”, — cetim într'un raport, — „este cauza principală a tuturor certurilor, neînțelegerilor, a bătăilor, a judecăților membri'or clerului între ei, și judeobste, cauza demoralizării și umilirii preoțimii”<sup>2</sup>.

Măsura cea mai importantă pentru îmbunătățirea stării materiale a clericilor a fost, ca și în întreaga Rusie, noua împărțire a parohiilor și fixarea numărului normal de clerici pentru fiecare biserică. Pentru întâia oară proiectul de împărțire a parohiilor a fost întocmit în Basarabia la 1879, de către „Adunarea Oblastiei Basarabiei în afacerile clerului” („Присутствие Бессарабской Области по деламъ духовенства”). Ca bază pentru lucrarea acesteia au servit informațiile adunate de comisiuni mixte, compuse din fețe bisericești și laice, cu privire la contopirea parohiilor în fiecare oraș și cerc protopopesc. Chestiunea repartiției parohiilor, după dispozițiunea stăpânirii eparhiale a fost trecută, mai întâiu, prin congresele cercuale protopopești, iar pe urmă — prin congresele ținute ale blagocinilor cu participarea mareșalului nobilimii, a „ispravnicului” (prefect județean) și a persoanelor numite de către delegația permanentă („Управа”) a zemstvei și primăria orașului, în sfârșit — prin congresul eparhial. Munca a început în octombrie 1871. Scopul ce trebuia urmărit, în toată lucrarea, era ca „și păstoriții să fie, după cât e cu putință, asigurați și ușurați în îndeplinirea nevoilor lor morale — religioase, și clerul să fie asigurat pe cât e posibil”. Proiectul, astfel elaborat,<sup>3</sup> după aprobare s'a pus în aplicare, în Basarabia, în 1873.

1. Așa, de pildă, congresul din 1875 declară că preoțimea basarabească are nevoie de sprijin material din partea statului.

2. „Труды”... VII, 96.

3. În propunerile făcute de adunările preoțimii, arhiepiscopia a găsit multe neajunsuri. „E de notat” — scria arhiep. Pavel consisto-

În urma acestei măsuri, în treizeci de blagocinii din eparhia Chișinăului au rămas: a) 433 preoți parohi („nastoiateli“), 169 de preoți ajutori, 144 preoți supranumerari („sverhstatnâi“), iar 32 au fost puși în disponibilitate („zastatnâi“); b) dintre diaconi și cântăreți, 596 au rămas — unii cântăreți liturari („statnâi“), — alții cântăreți suplینitori, 1025 cântăreți supranumerari („sverhstatnâi“), iar 285 cântăreți au fost puși în disponibilitate („zastatnâi“) <sup>1</sup>.

Un alt mijloc pentru îmbunătățirea stării materiale a preoțimii ar fi fost salariul. Tocmai la un asemenea ajutor se gândia preoțimea <sup>2</sup>. Și episcopul Pavel rapoartă sinodului că „singurul mijloc de a scoate preoțimea din noroiu poate fi numai stabilirea unui salariu“ <sup>3</sup>.

Problema salariului pentru cler a devenit, în această perioadă, una de mare actualitate de care, în general, s'a ocupat mult arhiepiscopul Pavel. Trebuie relevat faptul că și această chestiune a fost adusă în Basarabia din Rusia, fiind în strânsă legătură cu problema generală a îmbunătățirii stării clericilor. Ca multe altele, și discuțiile asupra salariului în Rusia, au căpătat și un mare interes teoretic, provocând vii dezbateri în presă. Ca de obicei s'au emis multe considerațiuni de natură principială, punându-se chestiunea salariului în legătură cu rostul misiunii preoțești. Unii, credeau că un salariu stabil, primit dela stat, poate ușor transforma pe preoți în simpli funcționari, pe când fiind lăsați cu ceace căpătau din mulțumita benevolă a parohienilor, ei nu-și pierd legăturile morale cu poporul, înlesnindu-și astfel îndeplinirea misiunii. Alții erau de părere că mulțumita benevolă din partea parohienilor duce pe preoți la o mare umilire, slăbindu-le astfel, în chip firesc, autoritatea morală în ochii poporului. Oricum, aceste discuții n'au avut rezultate practice. Dimpotrivă, în 1860 s'a oprit achitarea din vistieria statului, și a sumei de 100.000 ruble, pre-

ruului — ca nu toți blagocinii și adunările blagociniilor au îndeplinit însărcinarea ce li s'a dat cu deplina nepărtinire și știință: mulți, chiar și în „statul“ clericilor (buget) au lăsat nu pe cel mai bun oameni iar distribuirea mijloacelor de întreținere n'au făcut-o în regulă... Neregularitățile și greselile acestea au fost rectificate de arhiepiscopie. „Труды...“ VII, 100—104.

1. Pentru ajutorarea clericilor destituți s'au luat anumite măsuri. „Труды...“ VII, 41, 100—104 „Ев. Вѣст.“ 1870, XV, 736—737.

2. Hotărîrea congresului din 1875.

3. „Труды...“ VII, 99.

văzută în buget pentru salarizarea preoților încă de Nicolae I-ii<sup>1</sup>. O excepție, în privința salariului dela stat, în perioada aceasta, s'a făcut (1880) pentru o parte din bisericile din sudul Basarabiei, (trei din Ismail și două din Chișinău), cărora li s'a fixat o anumită retribuție anuală din fondurile vistieriei<sup>2</sup>. O altă excepție—a doua și ultima—a fost leafa dela stat, în sumă de 285 ruble anual, pentru clerul catedralei din Chișinău, după statele din 1867<sup>3</sup>. În ce privește celelalte parohii, pentru ele, în chestiunea salariului s'a căutat o altă cale.

În ianuarie 1873, locuitorii din satul Seloglo, jud. Cet. Albă, prin hotărîrea adunării obștești au stabilit un salariu fix, anual, de 500 rub., pentru preot, și 200 pentru cântăreț. Stăpânirea eparhială, aprobând această hotărîre, și-a exprimat dorința ca „dispozițiunea bună și rațională a parohienilor din Seloglo să găsească mai mulți imitatori”<sup>4</sup>.

Dorind a înființa aceeași orândueală și în celelalte parohii, arhiepiscopia a cerut ajutor autorităților civile, de asemenea și congresului eparhial din 1875. Măsurile luate n'au produs, însă, roadele dorite. Cauza era aceea că însăși preoțimea preferă vechea situație. În răspunsul dat arhiepiscopului la propunerea făcută de el, congresul preoțesc, spunea că „numai vremea poate înlătura acele diferite cauze”, care împiedică rezolvarea acestei chestiuni<sup>5</sup>.

Datorită acestor împrejurări, salarizarea clericilor de către parohieni se adoptă cu multă greutate. Pe la sfârșitul perioadei, în 1882, numărul total al satelor unde clerul primia retribuție dela parohieni, a ajuns abia până la 90<sup>6</sup>.

Un mijloc important de existență pentru clerici, pe lângă salariu era, și acuma, pământul bisericesc.

1. „Общоп.”... p. 405—410.

2. „Еп. Вѣст.” 1880, 34—36.

3. Rev. Ist.-arh. XVIII, 75.

4. „Труды”, VII, 25.

5. Preoțimea preferă să primească retribuția dela stat, deoarece ea ar fi fost cu un adaos la toate celelalte venituri, pe când salariul dela parohieni ar fi lipsit-o de retribuția benevolă din partea acestora, reducându-i veniturile în chip simțitor. „Еп. Вѣст.” 1876, II, 16.

6. „Труды”, VII, 106—107. Pentru clericii acelor sate unde parohienii nu consimțeau să le fixeze o anumită retribuție, consistorul în urma dispozițiunii episcopului, a stabilit o taxă definitivă pentru diferite servicii bisericesti. Pentru parohienii săraci, clericii erau obligați să facă orice slujbe bisericesti în chip gratuit.

Parohiile din Basarabia, după cum se știe, au început de mult să capete pământ pentru biserici. Însă, această chestiune a rămas multă vreme nerezolvată definitiv. Multe biserici sătești care, pe la sfârșitul perioadei întâia, aveau pământ, au reușit să obțină și cuvenitele acte de hotărnicie. Multe biserici, însă, nu aveau actele necesare, cu toate că din porunca autorităților, li s'a parcelat pământ la diferite epoci. Pe lângă aceasta, mai rămasese biserici parohiale care, în perioada întâia, nu izbutise să capete nici măcar pământ.

În perioada a doua s'a lucrat foarte mult pentru lămurirea situației. În primul rând, unora din acele biserici li s'a dat pământ. Cu noua împărțire a parohiilor, în 1873, situația s'a mai complicat, multe biserici căpătând o întindere îndoită și întreită. Pentru a înlesni aplicarea legii privitoare la împărțirea parohiilor în chestiunea pământului, s'au întocmit (24 martie 1873), „Pravile“ speciale<sup>1</sup>, prin care se precizau drepturile clericilor de-a se folosi de loturile bisericilor<sup>2</sup>. Afară de aceasta, cu ajutorul organelor administrative, mulți preoți au izbutit să recapete lotul bisericesc cotropit de proprietari, dobândind și actele necesare de posesiune. În urma acestor măsuri, pe la 1882, aproape tot pământul bisericesc din eparhia basarabeană a fost măsurat și hotărnicit, afară de loturile a 35 de biserici din Basarabia veche, și a 19 biserici din regiunea Ismailului<sup>3</sup>.

Folosindu-se de pământ bisericesc, preoșimea se bucura totodată de dreptul de-a ține gratuit, pe pășunile proprietarilor (particulari și ale obștilor), un anumit număr de capete de vite—câte 16 pentru preot și 12 pentru diacon. Acest drept a fost confirmat prin ucuzul împărătesc Nr. 33.140 din 1858. În 1863, „spre a procura preoșimii mai multe mijloace materiale“, dreptul acesta a fost sporit pentru clericii din fostele sate căzăcești, precum și din satele de pe moșile domeniilor, deasemenea și pentru clericii din coloniile bulgărești ce aveau câte un preot și doi cântăreți: în aceste sate, li s'a acordat clericilor dreptul de-a ține pe pășunea obștei până la 60 de capete de vite cornute și cai, și câte 200 oi. Cu toate acestea, proprietarii pășunilor nu odată au

1. П. С. С. № 52048, § 10.

2. Ucaz. sinod. din 27 iulie 1884. № 2408 în „En. Bkr.“ 1881, XVII, 157—164.

3. „Труды“, VII, 108—109.

făcut încercări de-a anula acest privilegiu al clericilor. Pentru a se pune capăt unor astfel de încercări, dreptul sus menționat al preoțimii a fost confirmat în 1880<sup>1</sup>.

## 4.

Un bun ajutor pentru cler era Epitropia Eparhială a săracilor din tagma duhovnicească.

Infăntată încă de pe vremea mitropolitului Gavriil<sup>2</sup>, acest așezământ a suportat, în a doua perioadă, multe și importante schimbări. În urma legilor din 1867 și 1869, când dreptul de moștenire asupra parohiilor s'a desființat, mijloacele de ajutorare ale Epitropiei au fost reduse. Spre a intensifica activitatea Epitropiei, stăpânirea eparhială a dispus în 1869 ca în fiecare protopopie, să se înființeze câte un consiliu epitropesc alcătuit din epitrop și 10—12 membri, — preoți cunoscuți prin probitate, bună purtare și dragoste față de săraci. Acest consiliu avea sarcina să îngrijească de văduvele și orfanii clericilor, adunând bani din veniturile pământului și ale clădirilor ce aparțineau bisericilor, din rămășițele sumelor bisericesti din cutie și din alte izvoare. Afară de aceasta, toți clericii ce posedau pământ propriu, au fost invitați să jertfească câte 5 copeici de fiecare desiatină. Prin aceste măsuri, în 1869, s'au adunat 3,215 ruble și 93<sup>3</sup>/<sub>4</sub> copeici.

În 1870, în organizația Epitropiei s'a făcut o schimbare importantă. Cu adunarea fondurilor pentru Epitropie, au fost însărcinați preoții parohiali, cu toate că izvoarele de venituri au rămas aceleași; în urma acestor măsuri, în 1870 s'au adunat 5.258 r. 47 cop., iar capitalul de fond a ajuns la suma de 18.353 r.<sup>3</sup>.

Autoritățile eparhiale nu iacetau să aibă grijă, și în anii următori, de Epitropie. În 1874, în urma dispoziției arhipăstorești, congresele protopopești cetruale s'au ocupat cu chestiunea sporirii veniturilor Epitropiei. Mijloacele acestea au sporit și mai mult. În 1878 în activitatea Epitropiei s'a introdus o nouă schimbare prin acordarea dreptului — pentru cercurile protopopești — nu numai de-a aduna, ci și de-a distribui ajutorarea, cu condițiunea ca zisele cercuri să înainteze Epitropiei, în fiecare an, dări de

1. „Ев. Вѣст.“ 1880, II, 34—36.

2. V, p. 51.

3. „Труды“... VI, 59—64.

seamă asupra veniturilor și cheltuielilor efectuate. Măsura aceasta, însă, n'a dat rezultate satisfăcătoare în unele cercuri unde existau mai mulți orfani, și unde, deci, și ajutorul pentru fiecare aparte era mai redus decum era atunci, când se primia dela centru. Cu toate acestea, congresul eparhial din 1880, având însărcinarea episcopiei de-a lua în discuție chestiunea măsurii arătate, a hotărât să mențină schimbarea făcută, ținând seama de faptul că cercurile cunosc mai bine decât centrul situația materială a fiecărui cleric. Totodată congresul a decis ca cercurile protopopești să-și dea silința de-a înmulți mijloacele de ajutorare ale Epitropiei. Episcopia a aprobat aceste hotăriri, și astfel, mulțumită stăruințelor clericilor și episcopiei, mijloacele Epitropiei au ajuns, curând, până la suma de 34.345 ruble<sup>1</sup>.

E de notat că grija stăpânirii eparhiale relativ la văduve și orfani din tagma duhovnicească nu se mărginea la piata unui ajutor bănesc din partea Epitropiei. În 1875 arhipăstorul s'a adresat congresului eparhial cu propunerea de-a întocmi regule precise privitoare la raporturile „adevărat frațești” ale clericilor actuali față de clericii puși în disponibilitate („защитни”) și, mai cu seamă, față de văduvele și orfanțele predecesorilor lor, având grija ca mamele nepricepute și tutorii să ducă copiii la școală și să aile cunoștințe atât asupra dreptului lor la ajutor, cât și a privința condițiilor prin care poate fi obținut acest drept<sup>2</sup>.

Un mare sprijin pentru Epitropia Eparhială a fost subvenția pe care episcopia Chișinăului o primia, dela 1878, din veniturile de pe averile mănăstirilor închinete. Din această subvenție, se cheltuiau anual 15.000 ruble în folosul orfanilor clericilor, din care sumă erau subvenționați 180 de orfani<sup>3</sup>. Măsura aceasta a avut

1. „Труды”... VII, 110—112. Trebuie notat că arhipăstorii basarabeni jertfiau mult în folosul Epitropiei și din propriile lor mijloace, acest ajutor ajungând la sume considerabile de câteva mii de ruble. Arhiep. Pavel o donat în folosul Epitropiei profiturile lui publicate în trei volume. Chiar în cursul primului an, Epitropia a avut, din vânzarea unei părți a predicilor, un profit de peste 5.000 ruble. „Труды”... VI, 81; VII, 110—112, 114.

2. „Труды”... VII, 112—113.

3. Din acest număr, 120 de înși erau întreținuți în școlile duhovnicești, cheltuindu-se pentru fiecare câte 100 r. anual, iar 60 de înși (30 de băieți și 30 de fete), dela vârsta de 5—6 ani, în șuse școli mănăstirești, unde îi pregăteau pentru școlile spirituale, cu câte 50 r. de fiecare. Ibid. VII, 113—114.



mare însemnătate pentru Epitropie, mai înalau pentru faptul că mulțumită subvenției dela mănăstirile închinată, aceasta a fost scutită și de vărsarea sumei de 1200 r. pentru 12 burse la șc. eparhială. Rezultatul a fost că Epitropia a putut majora, în mod considerabil, ajutorul bănesc pentru ceilalți orfani și văduve<sup>1</sup>.

Tot în această perioadă, și tot în legătură cu mișcarea generală din viața bisericească din Rusia, și, după pilda eparhiilor rusești, s'a pus și chestiunea înființării „Casei de emeritură” în scopul de-a asigura, mai bine, materialicește pe clericii puși în disponibilitate („zaštatai”) cum și pe văduvele și orfanii lor. Preoțimea basarabeană fiind înapoiată, inițiativa, și în această chestiune, veniă dela episcopie, însă abia congresul din 1880 a luat hotărârea definitivă de-a înființa în eparhie o „Casă de emeritură” pentru sporirea fondurilor de asigurare a persoanelor puse în disponibilitate („zaštatai”), precum și a orfanilor din eparhie<sup>2</sup>. Hotărârea aceasta a fost confirmată de către congresul din noiembrie 1881, fixându-se ca bază următoarele principii: 1) emeritura nu e obligatorie pentru fețele bisericești; 2) cota urmează a fi personală și variind dela 5 până la 50 ruble; 3) depunătorii își pot retrage banii depuși și până la scurgerea a zece ani, după dorință, — însă, atunci dobânzile rămân în folosul „Casei”, pentru sporirea veniturilor ei; după termenul de 10 ani, în caz de moarte a depunătorului, moștenitorii lui până la al treilea grad de rudenie, primesc subvenție. Pentru formarea unui fond al Casei, preotul Marcoci a dat, ca împrumut, suma de 7,382 r. 6 cop., la care congresul a adăugat 279 rub. 7 cop., rămase din cheltuielile făcute pentru construcția școlii spirituale din Edineț<sup>3</sup>. Proiectul de regulament pentru Casa emerală urmă să fie aprobat de sf. sinod, fapt care nu s'a îndeplinit decât în perioada următoare.

Trebue notat că la dezvoltarea diferitelor așezăminte bisericești și din eparhia Basarabiei, a contribuit mult dispozițiunea ocărnuirii centrale bisericești, prin care s'a înlocuit vărsarea la sinod a sumelor rămase din vânzarea lumânărilor bisericești, prin trimiterea la sinod numai a unor anumite procente din suma totală a veniturilor bisericești din cutii și dela lumânări, iar restul

1. Ibid. VII, 144.

2. „Труда” — VII, 115—116.

3. „Изв. Б. С. С.” 1882, I, 14—16.

era menit pentru satisfacerea nevoilor locale bisericesti<sup>1</sup>. Pentru stabilirea sumei ce urma a fi varsata, anual, la sinod din partea bisericilor, s'a luat ca normă, după cum se știe, suma totală a veniturilor bisericesti din cutii și dela lumânări, din anul 1868. In eparhia Chișinăului această sumă a atins cifra de 67.681 r. 75 cop. In urma ucaturilor sinodale, din această sumă se varsă, anual, 25% la sinod, iar restul rămânea in Basarabia pentru satisfacerea nevoilor eparhiei locale<sup>2</sup>.

### CAPITOLUL III.

*Starea religioasă-morală a păstoriților. Clădirile bisericesti. Prediciei și învățături. Desfilanțarea iarmaroacelor în zile de dumineci. Procesiunea cu sf. Icoană din Gârbovăț. Ocrotirea sinistrăților și nevoiașilor. Frățimi și Epitropii parohiale.*

#### 1.

Avem puține informații despre starea morală-religioasă a păstoriților basarabeni in această perioadă. Cu începutul nouăi vieți, sub ocărmuirea străină, populația băștinașă—și mai cu seamă sătenii—ajunsesse treptat, aproape cu totul străină de acele mari schimbări ce se petreceau in păturile superioare. In schimb, firește, trebuia să crească in această populație, interesul pentru credință, pentru biserică—singurul asezământ ce-i rămăsese mai accesibil. Și într'adevăr, in puținele știri privitoare la păstoriții din eparhia basarabeană se găsesc dovezi că aceștia aveau o deosebită dragoste și interes pentru biserică. Arhiep. Pavel mărturisește că parohienii basarabeni,—și'adeosebi cei de prin satele depărtate de orașe—și-au păstrat sufletul curat, căldura și puterea simțământului religios, așa încât un preot cu râvnă pentru datoria lui isbuteste ușor să-i induplece a clădi o biserică nouă cu mijloacele lor<sup>3</sup>. O

1. Această dispozițiune a fost luată prin ucaturile sinodale Nr. 3 din 19 ian. 1871 și Nr. 18 din 20 apr. 1873.

2. Pentru bisericile din jud. Ismail s'a luat ca normă suma veniturilor din 1870 care ajunsesse la 20.250 r. 58 cop.—Cu nona calculare și stabilire a sumei veniturilor bisericesti din eparhia Chișinăului și a sumei (25%) de varsământ la sinod, in vederea alipirii județelor sudice, și pentru o distribuire mai justă a varsămintelor bisericesti, s'a ocupat congresul eparhial din 1880. „En. Băl.” 1881, Anexa la Nr. XVII, 125—126.

3. „Труды...” VII, 128—129.

și mai puternică influență aveau asupra sătenilor credincioși—călugării și, îndeobște vorbind, mănăstirile basarabene. Interesul pentru aceste locașuri și pentru bătrânii sihastri dăinuia în popor de mult timp și totdeauna se obișnuiau pelerinaje la aceste locuri sfinte. Imprejurările nouă ce au survenit, au întărit în populația basarabeană, și mai mult, acest interes, pelerinajele pe la mănăstiri devenind și mai dese, adăugându-se și acelea pe la mănăstirile rusești. Dintre acestea din urmă, erau vizitate de moldovenii basarabeni, mai mult lavra „Pocialev” din gub. Volâni, și mai ales, aceea din Chiev, precum și alte mănăstiri din acest oraș. Umblau, însă, și pe la alte mănăstiri de peste Nistru. De obicei, pelerinii plecau singuri; însă se întâmpla că unii preoți se duceau pe la mănăstiri cu grupuri întregi de moldoveni,—cum făcea, de pildă, de câte trei—patru ori pe an, cunoscutul preot Ștefan Ciuhureanu<sup>1</sup>. Și această dispoziție sufletească e de crezut că exista la mulți credincioși din eparhie. Erau, însă, sate în care starea religioasă a locuitorilor lăsa mult de dorit: parohienii nu cercetau slujbele bisericești și arătau prea puțin interes pentru cele sfinte<sup>2</sup>.

Autoritățile eparhiale luau toate măsurile spre a înlătura acest neajuns din viața păstoritorilor. Printre mijloacele de educație religioasă, de care se folosea stăpânirea eparhială din Basarabia în această perioadă era, în primul rând, grija clădirilor bisericești.

În Basarabia, erau 862 de biserici dintre care majoritatea erau făcute din nuiele, foarte vechi, fiind lipsite de orice podoaibă, atât în interior cât și 'n exterior<sup>3</sup>.

Sfintele veșminte și alte obiecte din veșmântărie erau păstrate în multe biserici în dezordine și 'n mod neglijent<sup>4</sup>.

Față cu această stare de lucruri, arhipăstorii cereau ca preoții să aibă neapărată grija de biserici spre a le aduce într'o stare mai

1. „Міст. д. Балта”. Pag. 250.

2. Un preot, de pildă, se plânga că parohienii lui nu frecvențează slujbele bisericești, nu deosebesc sf. împărtășanie de mănărea zilnică. Altul raporta episcopului că din 300 de parohieni de-al lui abia 15—20 umblă la biserică. „Св. Віст.” 1872. VI, p. 183—186 V. 191; V. „Труды”... VII, 163.

3. Într'o rez. stare se aflau mai cu seamă bisericile din jud. Ismail, unde multe erau neîncăpătoare și așa de dărăpanate, încât erau gata să se dărâme în fiecare moment. Aceste biserici în 1879, după dispozițiunea stăpânirii eparhiale, au fost închise, iar parohienilor li s'a propus să îngrijescă de construirea unor biserici nouă. „Труды”... VII 125—165.

4. „Труды”... VI, 20.

bună. Deasemenea, în vremea vizitelor canonice arhipăstorii își dădeau personal silința să influențeze pe săteni spre a face reparațiile cuvenite, sau chiar să construiască biserici nouă și, mai des, de piatră. Din anul 1878, construirea nouilor biserici a fost mult înlesnită prin faptul că eparhia Chișinăului din acest an a început să primească, pentru nevoile ei, o anumită sumă din veniturile mănăstirilor închinatelor din Basarabia. Din acest izvor, în curs de trei ani, — 1878—1880, — s'a cheltuit pentru reparația și construirea bisericilor suma de 73.736 ruble<sup>1</sup>.

În urma măsurilor arătate, sub Antonie s'au reparat și s'au ridicat din nou 300 biserici<sup>2</sup>. Sub arhiep. Pavel numărul bisericilor nouă a sporit și mai mult.

Înmulțirea treptată a numărului bisericilor de piatră ce-au fost ridicate între 1871 și 1882 se poate vedea, mai ușor, din tabloul ce urmează:

Anii	Numărul total al bisericilor	Numărul bisericilor		Numărul bisericilor făcute din nou	
		de piatră	de lemn	de piatră	de lemn
1871	874	458	416	—	—
1872	862	474	388	15	2
1873	871	494	377	8	1
1874	867	487	380	11	—
1875	867	487	380	12	—
1876	876	513	363	8	—
1877	876	513	363	5	—
1878	1002	586	416	10	—
1879	1002	516	416	10	—
				(din aceste zece pe temelie de piatră)	
1880	1008	592	416	9	3
1881	1026	608	418	16	2
1882	1016	616	400	11	3

1. „Труды“... VII, 164—165.

2. „Труды“... VI, 20.

3. Numărul bisericilor s'a urcat, în 1878, până la 1002, datorită trecerii la Ruși a ținuturilor sudice. În 1882 numărul total al bisericilor

În acelaș scop educativ-religios pentru parohieni, stăpânirea eparhială, ca și în prima perioadă, își dădea mult osteneala să înzestreze bisericile cu cărțile trebuincioase de rit<sup>1</sup>, iar pe de altă parte arhipăstorii luau măsuri ca slujbele dumnezești să se facă în rândueala cuvenită, cu evlavie, impunând aceeaș grijă și congreselor preoțimii, acelor cercuri protopopești, cum și a celor eparhiale. Pentru a atinge, mai ușor, acest scop, congresul eparhial a hotărât să ia drept călănză, în această chestiune, „Considerațiunile Frătimii sf. Cruce din Saratov, cu privire la bunacuviință, podoaba, cetirea și cântarea bisericască”<sup>2</sup>.

Pe lângă aceasta, pentruca măsurile arătate mai sus să-și poată atinge scopul, congresul a decis ca a) consiliul protopopesc să aibă drept de control asupra cântăreților în privința oficiării serviciului divin; b) cântăreții, nou numiți, să fie obligați a îndeplini timp de o săptămână, slujba lor pe lângă catedrala din Chișinău sau mitropolie, iar cei moldoveni în parohiile moldovenesti,—aceasta cu scopul de-a deprinde serviciul cuvenit. Hotărârea congresului a fost aprobată de arhipăstor. Odată cu aceasta s’au luat măsuri ca, în genere, slujbele dumnezești, precum și toate orânduețile bisericesti să se facă în toate bisericile la fel, după tipicul bisericesc<sup>3</sup>.

Potrivit cu ideea principală în politica rusă față de Basarabia—aceea de-a lega, cât se poate mai strâns, populația basarabeană de statul rus—în această perioadă s’a făcut în viața bisericască încă un pas mai departe, și anume: toate parohiile și chiar mănăstirile moldovenesti au fost obligate să facă slujba dumnezească nu numai în l. moldovenească, ci și în cea slavonă<sup>4</sup>.

a scăzut cu zece, din cauza închiderii bisericilor învechite, în locul acestora se construiau, însă, altele nouă. După cum rapoartă arhiep. Pavel sinodului în 1882 „închiderea provizorie a bisericilor se aplică din cauze neînlăturabile și cu deosebită precauțiune, ca satisfacerea cerințelor religioase ale parohienilor să nu fie împiedicată prin închiderea bisericilor. De aceea, măsura aceasta nu se aplică decât în acele cazuri când nu departe de biserică ce urmă să fie închisă se află altă biserică”. „Труды”... VII, 168.

1. În privința cărților de rit grija arhipăstorilor era ca bisericile să posede cărțile trebuincioase, slavone sau moldovenesti, după nevoile locale, înlocuind cele învechite cu cărți nouă. „Труды”... VI, 21; VII, 130.

2. „Труды”... VII, 168—170.

3. Ibid. Cfr. „En. Btd.” 1872, V, 103—106.

4. „Труды”... VI, 21; VII, 170. Măsura aceasta era aplicată atât de Antonie, cât și de Pavel, cu deosebire însă, că Pavel era și în această privință, ca de obicei, mai hotărât și mai consecvent. Biograful arhiepiscopului Pavel afirmă, că pe vremea acestuia serviciul divin se fa-

Un alt mijloc de înrăurire asupra păstoriților în spiritul bisericesc în această perioadă, ca și în cea precedentă, au fost predicile.

După cum s'a arătat<sup>3</sup>, predicile bisericești aveau, de obicei, în prima perioadă, subiecte abstracte. Nu le erau străine propovăduitorilor și ideile politice, privitoare la datoriile cetățenești, însă, aceste idei nu luau forme mai concrete, și nu treceau mai departe de afirmații generale cu privire la datoriile de supuși ai țării, la credință față de tron, la iubirea pentru patria nouă, etc.

„Epoca marilor reforme” a influențat mult și conținutul predicilor bisericești.

La locul cuvenit<sup>4</sup> s'a relevat că mișcarea din noua perioadă a creat o întreagă concepție și în privința chestiunilor bisericești. Ideea fundamentală a acestei concepții era aceea că educația poporului trebuie să se facă în spirit strict bisericesc ortodox, și că singurul conducător autorizat al poporului, în chestiuni sufletești, este clerul. Cu vremea, când în politica generală a Rusiei a început să se întărească curentul conservator, această concepție s'a lărgit, cuprinzând mai multe laturi de viață, și astfel a ajuns pentru mulți nu numai o concepție teoretică, dar și un program de activitate.

E lucru cunoscut că, pe atunci, în Rusia începuse a se răspândi cu multă putere diferite curente din Apus, atât în chestiuni de știință pură cât și în domeniul năzuințelor practice, — în morală, religie, etc. Naturalism și materialism în știință, epicureism și individualism în viață, — acestea erau curentele domitoare, din care a ieșit cunoscutul „nihilism” — mai mult o dispoziție sufletească, o atitudine, decât o anumită concepție, cu o năzuință hotărâtă de-a rupe orice legătură cu trecutul, de-a renunța la orice autoritate fie în știință, fie în morală, fie în societate, sau familie.

Opuși acestor curente, acestei mișcări disolvante, s'au ridicat adepții vechiului slavofilism, credincioși rostului tradiției, devotați religiei ortodoxe, cu idei patriotice și patriarhale monarhiste. Concepția slavofililor avea adânci rădăcini în trecutul Rusiei, însă mul-

cea numai în 1. moldovenească în 207 biserici; în românește și slavonește — în 211 biserici, și în 1. slavonă — în 606 biserici. „Труды”. VII, 170. Notă.

3. V. pag. 55—58.

4. V. pag. 126—128.



*Архиеп. Павел Лебедев.*  
(V. p. 224—230).

tunită curentului occidentalist și mai ales „nihilismului”, — care a ajuns la vădite exagerări extremiste producând și încercări violente de-a schimba regimul politic <sup>1)</sup>, această concepție a căpătat și mai multă tărie, devenind în curând un puternic curent în viața obștească și un însemnat sprijin pentru guvernul țarist în lupta lui contra ideilor la modă venite din Apus. Slavofilismul a ajuns la acest rol de îndrumător al spiritelor și de inspirator al stăpânirii ruse, mai ales în activitatea cunoscutului „Comitet Slav” din Moscova în frunte cu președintele lui, vestitul scriitor-publicist Ivan Acsacov <sup>2)</sup>. Activitatea acestui comitet a avut loc pe la mijlocul perioadei, însă ideile lui au luat naștere mai demult, avându-și izvorul în vechiul slavofilism. <sup>3)</sup>

În activitatea „Comitetului Slav” slavofilismul a încetat a fi o concepție teoretică, cum era pe vremea lui Nicolae I-lea și, potrivit cu condițiunile și împrejurările vremii, s'a transformat în program practic cu scopuri precise în viața socială și cu anumite idealuri în politică. Păstrarea neștirbită a tradițiilor vechi în religie, în familie și în viața socială, afară de șerbic; înlăptuirea idealului imperialist în politică; triumful popoarelor slave în frunte cu „victoriosul” popor-ruș și, ca întuninsare, cucerirea Țarigradului, etc., — iată ideile principale ale noului slavofilism.

Această concepție se potrivea cum nu se poate mai bine cu vechile principii ale vieții bisericești din Rusia, și trebuiau, bineînțeles, să dea înă și izvor de inspirație și călăuză pentru tot clerul, ai cărui reprezentanți — arhieriei — erau demult ridicați la demnitatea de înalți dregători ai statului. E lucru firesc ca arhipăstorii ruși din această perioadă să reflecte în activitatea lor, ideile „Comitetului Slav”, în tot ce privește viața statului și, îndeosebi, cea a bisericii. Așa era pretutindeni în Rusia, așa a fost și în Basarabia.

Ideile arhipăstorilor puteau fi expuse mai ușor în predici. Și

1. În această perioadă au avut loc mai multe atentate contra țarului Alexandru al II-lea.

2. Înființat în 1860 „Comitetul slav de binefacere” („Славянскій благотворительный Комитет”), cu secțiunile lui din Petersburg și Moscova, urmărind ajutorarea pe diferite căi a popoarelor slave din Balcani, în 1877 „Comitetul” a fost transformat în „Societatea Slava de binefacere din Moscova”. V. amănunțe în „Studii nouă” — „V. R.” 1924, IV, 37—39.

3. Ivan Acsacov, împreună cu fratele său Constantin, avea legături nemijlocite cu latemeletoții slavofilismului — A. Homiacov și frații Petre și Ivan Chireevski.



arhipăstorii basarabeni din această perioadă redau în predicile lor, cu toată exactitatea, ideile dominante din viața bisericească de pe atunci. Ei nu evitau și chestiunile abstracte, de morală creștinească în genere, de dogme—acele chestiuni ce constituiau aproape singurele subiecte de predici în perioada precedentă, însă subiectul principal al propovăduirii lor erau chestiunile actuale. Acestea nu erau ocolite nici chiar de preasf. Antonie care, indeobște vorbind, propovăduia foarte rar<sup>1</sup>.

Mai clare, mai precise și mai hotărâte idei în privința aceasta se găsesc la arhiepiscopul Pavel care, pe lângă alte calități, era și un foarte bun orator<sup>2</sup>. Fie în catedrala din Chișinău, sau în vremea slujbei prin sate și orașe, unde i se întâmpla să officieze serviciul divin, în timpul vizitelor canonice ce le făcea foarte des<sup>3</sup>, Pavel se adresa către norod cu cuvântări frumoase, în care stăruia să explice menirea omului, să deștepte dorința și hotărârea de-a merge pe calea desăvârșirii, și să-i trezească gânduri înalte, sentimente sfinte.

Pavel, însă, nu se mărginește la aceste subiecte și vorbește în predicile lui, foarte des, de cele mai complicate probleme ale epocii, arătând într-o formă categorică și felul cum trebuiesc soluționate aceste probleme. Starea contemporană a spiritelor, chestiunea egalității și neegalității sociale, rolul și menirea presei în viața poporului, influența occidentului asupra vieții ruse, adevăratul patriotism față de monarh, idealurile imperialiste ale politicii ruse și altele multe ca acestea, erau subiectele pe care Pavel le dezvoltă în multe predici și nu în trecut, ci pe larg, expunându-și față și clar și concepția sa<sup>4</sup>.

Toate aceste idei, cu orizonturi sociale și politice atât de largi, ce desvăluiesc în arhiepiscopul Pavel un adept credincios al sla-

1. Vorbind despre datorii creștinilor față de biserică sau despre mișcarea profețască, Antonie nu uită să combată spiritul necredinței și stricăciunea morală, ce se răspândia în viața de atunci. „Труды”... I, 31—33.

2. Critica îl punea în rând cu cei mai vestiți reprezentanți ai oratoriei bisericești din Rusia, cum erau Filaret Drozdov, mitropolitul din Moscova, Nicanor Brovoovici și Inochentie Borisov, ambii arhipăstori din Odesa. „Труды”... VII, 188—190.

3. În primii patru ani ai arhipăstoriei sale din Basarabia, Pavel a vizitat 567 de biserici, — nu mai puțin de 100 biserici în fiecare an. Dându-l făcea vizite canonice și în anii următori căutând să cunoască, de aproape, bisericile din toate colțurile eparchiei Chișinăului. „Труды”... VII, 117—118.

4. „Труды”... VII, 182—184; 157—188.

vofilismului și imperialismului rus, cum și un aprig luptător pentru înfăptuirea lor în viață,—ideile acestea erau, bineînțeles, un fel de strigăt în pustiu în Basarabia, unde, nici chiar preoții nu le puteau înțelege—cel puțin la începutul arhipăstoriei lui Pavel; iar populația băștinașă,—afară de orașeni și funcționari,—era cu totul străină de avântul și visurile arhipăstorului, cu atât mai mult, cu cât nu cunoștea, de loc, nici chiar limba predicatorului.

Evident că asemenea predici, neavând legături cu viața locală, nu pot caracteriza pe păstorii basarabeni. Totuș însă, e necesară cunoașterea conținutului lor, deoarece, aceste idei deși nu puteau avea o aplicație nemijlocită în viața bisericească locală, tocmai ele erau acelea care determinau atitudinea și linia de conduită a arhipăstorilor, influențând prin ei pe subalterni, pe preoți, contribuind la formarea mentalității lor și dându-le o îndrumare respectivă.

În ce privește activitatea preoțimii în propovăduire, ea nu era prea strălucită. Stăpânirea eparhială, ca și în perioada întâia, stăruia să dea preoțimii, în această privință, tot sprijinul. Așa, încă pe vremea lui Antonie, pentru ajutorul preoților în propovăduire, s'au tradus în moldovenește catehismul cel mare de mitr. Filaret, precum și alte cărți cu conținut spiritual-dogmatic.<sup>1</sup> În acelaș scop, după dispozițiunea stăpânirii eparhiale, în rev. eparh. locală din 1872, a început a se publica învățături simple și accesibile pentru popor, privitoare la diferite viții. Cu alcătuirea acestor învățături fusese însărcinați profesorii seminarului, cărora, arhipăstorul le a indicat și subiectele.<sup>2</sup> Unele predici, îndreptate contra viciilor răspândite mai mult în popor, erau traduse, din porunca arhiep. Pavel, în moldovenește, și trimise prin eparhie odată cu rev. eparh. ca supplement.<sup>3</sup> Tot în rev. eparh. s'a tipărit și o listă de publicațiuni cu predici ce puteau servi de ajutor pentru preoții de pe la sate.

Spre a îndemna și mai mult preoțimea la propovăduire, stăpânirea eparhială a cerut ajutor dela congresele eparhiale din 1871 și 1875, subliniind faptul că „dela unii preoți, păstorii rareori aud cuvânt de învățatură“. Totodată arhipăstorul cerea să i se aducă la cunoștință atât numele preoților ce se ocupă regulat cu

1. „Труды“— VI, 29.

2. Așa a fost, de pildă, preot. Chisanth Bocicovschi, Andrei Parhomovici, ș. a.

3. „Труды“— VII, 276. Cfr. „Еп. Вѣст.“ 1872, V, 146.

propovăduirea, cât și numele celor ce neglijează această importanță îndatorire păstorească<sup>1</sup>. E de notat că măsuri identice se luau și mai înainte<sup>2</sup>.

Pe la începutul perioadei, sub Antonie, blagocinii erau obligați să-i raporteze în fiecare an, despre învățăturile ținute de preoții lor subalterni și, în același timp, să-i înainteze chiar și predicile<sup>3</sup>.

Cu toate măsurile luate, propovăduirea, mai cu seamă la începutul perioadei, se făcea foarte slab. Nu aducea folos nici îndatorirea de a prezenta autorităților predicile oficiale<sup>4</sup>. Și nu era de mirare: dănuia încă vechiul neajuns—lipsa de preoți cu școală—care, singuri ei, ar fi fost bine orientați în dogmele creștinești.

Cu vremea, însă, se iviau păstori ce-și îndeplineau această datorie cu multă râvnă, uneori și cu deosebită izbândă. Un preot umblă prin sat cu testamentul nou la buzunar și unde observă norodul adunat, fie lângă voloste, fie pe stradă, intră în vorbă și începea să citească din evanghelie bucăți mai dinainte pregătite, dând și explicații<sup>5</sup>. Cunoscutul preot Ștefan Ciuhureanu, cu toate că nu avea studii seminariale, între altele, avea o puternică înrăurire asupra parohienilor săi prin predicile rostite în l. moldovenească, ce erau, pe semne, aproape de priceperea și spiritul lor. Parohienii îl ascultau cu mare dragoste, spunând că dânsul „vorbește din duhul lui Dumnezeu” și că „într’insul este Duhul lui Dumnezeu”<sup>6</sup>. Un alt predicator de mare valoare era Teodor Lașcov, blagocin și preot din sat. Chipriceai, „student” al seminarului din Chișinău. Predicile părintelui Teodor, rostite în l. moldovenească la fiecare slujbă dumnezească și la diferite ocazii, se distin-

1. Croitkoni, 226.

2. V. mai sus pag. 55—56.

3. „Груды”, VI, 129.

4. După constatările censorului oficial, aceste predici deseori, erau slabe. Despre un preot, censorul scrie următoarele: „La începutul învățăturilor astie catihetul, acest binevestitor al înțeleptului mare și adânci, zice: amar mie, dacă nu binevestesc; dar pentru asemenea binevestire ar fi mai drept ca binevestitorul să zică: amar mie, dacă binevestesc astfel”. Vom adăuga că învățăturile censurate aparțineau sfârșitului perioadei. Ținând seama de asemenea învățături, censorul și-a exprimat părerea că predicile oficiale ar trebui să fie prezentate cel puțin zece pe an. „Ен. Вѣд.” 1881, XXIV, 1133-1143.

5. „Ен. Вѣд.” 1872, VI, 183—188.

6. „Мисл. д. Бѣла”, p. 399. Inform. mai amănunțite despre păr. Ciuhureanu v. mai departe.

geau printr'o mare iscusință din punct de vedere al regulilor omileticii. Predicile lui în l. rusă se și publicau, adeseori, ca model, în revista eparhială și în alte reviste biser. din Rusia<sup>1</sup>.

Pe lângă predici, preoții mai erau obligați, din 1873, să ce-tească parohienilor învățături bisericești-religioase, în zile de sărbători și duminică. De obicei aceste învățături („*собеседования*“) se rostiau sau în biserici sau în școli, după utrenie, înaintea liturghiei sau după liturghie, mai des însă după prânz. După mărturisirea preoților, la aceste învățături se adună multă lume nu numai din satele unde aveau loc aceste adunări, dar și din împrejurimi<sup>2</sup>.

Informațiile referitoare la predicile preoțimii ne conduc la concluzii nu tocmai satisfăcătoare. Evident că populația basarabeană, în situația ei izolată de atunci, era însetată de graiu viu, de legături sufletești mai strânse cu acei ce erau chemați a fi conducătorii ei. Însă, ea avea rareori norocul s'audă un asemenea cuvânt și să simtă astfel de legături. Majoritatea preoțimii era lipsită de darul propovăduirii. În ce privește pe arhipăstori, aceștia erau atât după limbă, cât și după ideile lor,—în întreaga lor mentalitate, așadar,—cu totul străini de sufletul păstoriiilor băștinași.

### 3.

O altă grijă a stăpânirii eparhiale locale, cu privire la viața religioasă-morală a păstoriiilor basarabeni, eră, și în această perioadă, desființarea târgurilor în zile de duminică.

Chestiunea era veche, încă de pe vremea mitr. Gavriil.

Sforțările, însă, ale primilor ierarhi basarabeni nu și-au atins scopul<sup>3</sup>. În 1858 în urma intervenției arhiepiscopiei, „*Pravlenia*“ oblastiei a dispus ca în zile de sărbători și de duminică toate prăvăliile, cărciumile și birturile să nu fie deschise înainte de sfârșitul slujbei dumnezeiești în biserici. Însă dispozițiunea aceasta n'a fost luată în seamă.

În urma mai multor intervenții atât din partea preoțimii, cât și din partea populației<sup>4</sup>, chestiunea a fost trecută la instanțele

1. „*Мисл. д. Бальт*“. Ibid. Informații mai amănunțite despre preot. T. Lașcov v. mai departe.

2. „*Тысяча*“, VII, 192.

3. V, pag. 57—58.

4. În 1863 și 1867, orașenii s'au adresat cu astfel de plângeri către autorități; dăsemenea, asociația de negustori și acea de „*mesenii*“.

superioare administrative, și în 1867 oberprocurorul sinodal, printr-o circulară, aduce la cunoștința celor interesați că se vor lua măsurile convenite de către Ministerul de Interne.

Cu toate că hotărîrea luată de sus era categorică, autoritățile locale civile n'au făcut nimica în această privință,—tîrgul se făcea duminică, chiar și 'n Chișinău. În 1871 primăria Chișinăului a hotărît ca tîrgul să nu se facă duminică, dar în zile de lucru—miercuri și joi. Cu acest prilej, stăpînirea eparhială s'a adresat guvernatorului și zemstvelor, cerându-le tot sprijinul în această chestiune. Deasemenea, preoții au fost chemați să îndemne pe săteni a nu veni la tîrg decît miercurea și joi. Peste cinci ani, autoritățile eparhiale au pornit o nouă luptă în aceeași chestiune. În 1881 arhiepiscopia a intervenit, încă odată, pe lângă autoritățile locale și dela centru, cerînd ajutor și dela oberprocurorul sinodului, însă intervențiile n'au fost satisfăcute.

## 4.

Printre măsurile luate de stăpînirea eparhială din Basarabia în scop educativ, moral-religios, al populației locale, erau unele mai nimerite, care, mulțumită feluritelor împrejurări, au avut mai mare succes și urmări mai adânci. Astfel a fost procesiunea cu sf. icoană din Gârbovăț, înființată în 1859, pe vremea preasf. Antonie.

Icoana Maicii Domnului, zisă „din Gârbovăț“, se zice c'a fost adusă la mîn. cu acelaș nume, de un colonel rus încă pe la sfîrșitul v. XVIII-lea. Ea eră păstrată de mult timp în familia acestui colonel și a fost dăruită mănăstirii cu prilejul morții lui năprasnice, întîmplată în Basarabia. Curînd după aceasta au avut loc năvălirile turcilor prin ținuturile Basarabiei, și mănăstirea Gârbovăț a fost nu odată arsă de dușmani. Cu toate că focul a distrus locașul aproape cu desăvîrșire, icoana colonelului a rămas nevătămată. Acest fapt a fost socotit de credincioși ca un semn deosebit al lui Dumnezeu, și icoana a început a fi considerată ca făcătoare de minuni<sup>1</sup>. De atunci datează și un fel de

precum și mulți dintre boieri („dvorenii“) și funcționari. În 1866 aceeaș plîngere s'a primit din partea populației creștine din Orhei. „En. Băla.“ 1872, VI, 188—186.

1. Se zice că întîlul care a intervenit pentru ca icoana să fie recunoscută ca făcătoare de minuni a fost arhim. Ieronim (Ghepner) inspector al seminarului din Chișinău, care în 1857—1863 a fost „nastolatel“ al mîn. Gârbovăț.

pelerinaj al creștinilor la mănăstirea Gârbovăț spre a se închina sf. icoane a Maicii Domnului, din care timp a luat naștere și credința în multe minuni și vindecări miraculoase, ce ar fi avut loc la mănăstirea Gârbovăț care a devenit astfel un centru de viață religioasă, c'o influență ce pătrundea în toate colțurile Basarabiei.

În 1858, câțiva creștini, locuitori din Chișinău, îmboldiți de sentimentul religios, s'au adresat stăpânirii eparhiale locale cu rugămintea de-a înființa o procesiune în care sf. icoană să fie adusă în fiecare an pe la Pocroave (1 oct.) dela mănăstirea Gârbovăț la Chișinău și să rămână în acest oraș până la 17 aprilie, timp de mai bine 6 luni, spre a i se putea închina și populația orașului. Arhiepiscopia Chișinăului a dat curs acestei cereri, având consimțământul autorităților civile locale, și în ianuarie 1859 s'a aprobat hotărârea sinodului ca sf. icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni din Gârbovăț, să fie adusă în fiecare an, prin procesiune religioasă, de ziua Pocroavelor, la Chișinău, la biserica de pe lângă Casa Arhierască, și să fie dusă înapoi la mănăstirea Gârbovăț, de ziua sf. mare mucenic Gheorghe<sup>1</sup>.

Cu vremea, pentru această procesiune a început a se întocmi un anumit itinerar care, din an în an, se schimbă atrăgând tot mai multe sate nouă în sfera influenței acestei ceremonii religioase. În fiecare sat pe unde trecea procesiunea, sf. icoană se opria un timp oarecare, înopțiând chiar în unele din ele. Tot timpul cât se afla icoana în sat, era purtată pe la casele credincioșilor, cu rugăciuni, zi și noapte, fiind însoțită de lume multă care, trecea cu icoana din sat în sat, socotind participarea la procesiune ca pelerinaj religios, plăcut lui Dumnezeu.

Alături de procesiunile cu sf. icoană, zisă „din Gârbovăț“, o mare influență asupra poporului băștinaș avea și serviciul divin care în satele moldovenești se făcea și acuma în l. moldovenească<sup>2</sup>. Odată cu nouăle dispozițiuni din a doua perioadă, în multe sate începuse să pătrundă în slujba bisericească și l. slavonă, fără

1. „Труды“, VI, 26—27.

2. Aceasta o constatăm din numeroasele articole publicate de către preoții basarabeni în reviste eparhiale, sub arhiep. Pavel și din îndemnul lui.

insă, ca să iulature pe cea moldovenească<sup>1</sup>. În schimb erau sate unde slujba se făcea și acumă numai în moldovenește.<sup>2</sup>

## 5

În vastul program de activitate religioasă-bisericească, întocmit în „epoca marilor reforme” în Rusia, intră și grija de creștințioșii sinistrați și nevoiași. Pentru a le veni acestora în ajutor în cazuri de nenorociri, precum și la bătrânețe, s’au proiectat în Rusia „Frățimi” și „Epitropii” - așezăminte prin care se credea că poate fi satisfăcută mai ușor cererea, aproape generală pe atunci, de a se acorda parohienilor dreptul de-a participa la conducerea vieții parohiale bisericești<sup>3</sup>. Nouăle așezăminte urmau a se înființa prin parohii pe baza legilor din 8 maiu 1864—pentru „Frățimi”, și din 2 august 1864—pentru „Epitropii”<sup>4</sup>.

Această măsură a fost adoptată și de arhipăstorii basarabeni, ei fiind îndemnați de către autoritățile superioare. Întăia „Frățime” în eparhia Chișinăului a fost aceea a „sf. Alexandru Nevschi”.

1. Serviciul divin se făcea în L. moldovenească și în L. slavona în sat. Susden’ („Eo. Băl.” 1873, XV, 589), Abacildjaba (ib. 1873, XVI, 600), Cornești (ib. 1874, VII, 272), Cimișlia (ib. 1874, V, 193), Frâsinesti (ib. 1874, XX, 767), Truseni, (ibid. 1875, III, 115; Măcărești (ib. 1875, IV, 178), Goe-Maiden (ib. 1875, XX, 739—740), Subuluceni (ib. 1875, III, 96), Valeni-Iancova (ib. 1875, VII, 297), Bardar (ib. 1877, I, 25), Mlești (ib. 1877, IV, 147), Găureni (ib. 1877, XII, 484), Vărzărești (ib. 1878, I, 3—4), Novaci (ib. 1878, XII, 519), Tocuz (ib. 1877, II, 55), Căinari (ib. 1878, V, 196) și în multe altele—până și în bis. „Sf. Gheorghe” din Chișinău (ib. 1878, XIV, 545). Vom nota și următorul fapt. Un preot a declarat că în satul lui (Bătări) parohienii fiind moldoveni, „cu neplăcere” ascultă slujba în L. slavona care se face „uneori” în biserica parohială (ib. 1873, XXII, 829).

2. Așa a fost în sat. Căcur-Meștir („Eo. Băl.” 1874, XV, 556), Tătarăști (ib. 1873, V, 190), Gălești (ib. 1876, XVII, 618) ș. a. Vom cita declarația preot. din Gălești: „Serviciul divin”—scria el—„se face în L. moldovenească, deoarece locuitorii sat. Gălești sunt moldoveni de baștină, alnoer devotați religiei... care, însa, cred că introducerea slujbei dumnezeiești în alta limbă decât cea moldovenească poate cumva să schimbe învățătura și ordinea acelor dogme de credință și orândueli, pe care ei le-au moștenit dela strămoșii lor”. Loc. cit.

3. R. Ucuș, sinodal Nr. 1514 din 18 iul. - 8 aug. 1884, în „Eo. Băl.” 1885, V, 49—58).

4. Deosebirea între „Frățimi” și „Epitropii” este următoarea. Epitropia urmărea scopuri de binefacere și în activitatea ei se marginea membrii parohiei, organizând pe baze juridice întreaga comună parohială. Principiile pe care se întemeiau „Frățimile” aveau un caracter de preferință moral-educativ, și în majoritatea cazurilor „Frățimile” depășeau în activitatea lor hotarele parohiei.

înființată în Chișinău, pe lângă catedrală, la 19 februarie 1866, cu azil pentru cei săraci și neputincioși, deschis pe lângă „Frățime” în 1869. Pentru aceasta din urmă s'a întocmit un regulament, și în primul an ea se află sub conducerea unei asociații laice care a avut ca întâiu președinte pe Alexei Novgorodțev <sup>1</sup>.

O altă „Frățime”, foarte bine cunoscută în Basarabia, a fost aceea numită „Pocroavele Maicii Domnului” din satul Tamur sau Vvedenscoe, jud. Cet.-Albă, înființată în mod oficial la 31 oct. 1870. În acest sat, încă din 1842, există un azil, înălțat prin stăruința și în mare parte, cu mijloacele vrednicului preot Ioan Gorbov. În 1870, Gorbov, împreună cu învățătorul Luca Maliarov și sateamii Ivan Crivțov, au adunat 8000 ruble,—din care 4000 fuseseră dăruite de însuși Gorbov,—și-au întocmit un proiect de regulament intervenind pe lângă arhiepiscopie pentru aprobarea „Frățimii”. Pe atunci vechiul azil adăpostea aproape 70 de nevoiași de ambele sexe. Astfel a luat ființa această instituție. Frățimea „Sf. Pocroave” dădea ajutor nu numai celor adăpostiți în azil, ci și altor parohieni, pe diferite căi, mai cu seamă în cazuri de mari nenorociri, de foamete, ajutându-i cu bani, îmbrăcăminte, mâncare <sup>2</sup>.

Afară de aceasta, în 1872 s'a înființat Frățimea „Sf. Alexandru” de pe lângă catedrala din Tighina „în scopul”—cum se spune în regulamentul Frățimii—„de-a da ajutor tuturor bolnavilor și schilozilor ce au nevoie de ajutor obșteșe” <sup>3</sup>.

Un alt așezământ ce urmărea, deasemenea, satisfacerea nevoilor materiale ale parohiei, deși în alt domeniu, erau epitropiile bisericești-parohiale.

Ca multe alte instituții bisericești, și aceste epitropii își aveau originea în mișcarea epocii pentru înviorarea vieții bisericești din Rusia. <sup>4</sup> În 1864, sinodul a întocmit o anumită lege („Положение о церковныхъ приходскихъ попечительствахъ”), care, printr'un ucaz al consistoriului, a fost trimisă blagocimilor, ce erau chemați

1. „Труды”... VI, 65—66.

2. „Еп. Вѣд.” 1872, I, 9—13; 1875, VI, 87—91. E de notat că în conducerea gospodăriei, Frățimea nu eră lipsită de multe scăderi. „Труды”... VII, 131.

3. „Еп. Вѣд.” 1872, I, 4—9.

4. Legea privitoare la epitropiile parohiale, promulgată la 2 august 1864, a fost una din primele roade ale muncii depusă de „Общество Праскурянскіе” Тамбовск. II, 227.



s'aducă la cunoștința tuturor preoților și parohienilor legea sinodală spre executare.<sup>1</sup>

După legea din 1864, întâia grijă a epitropiilor eparhiale era aceea de-a ajuta la împodobirea bisericilor și la întreținerea lor în bună stare.<sup>2</sup> Apelul consistorului a rămas însă multă vreme fără urmări, —preoții începând a uita de existența legii menționate. Subt arhiep. Pavel stăpânirea eparhială a început să coară cu mai multă insistență înființarea acestor așezăminte, însă nici atunci rezultatul n'a fost satisfăcător, și până la 1878 în întreaga Basarabie nu s'au înființat decât 66 de epitropii. Însă nici epitropiile înființate n'au durat multă vreme. În 1881, rămăsese numai 17. Pe de altă parte, unele din ele izbutise s'adune până la 7.000 ruble și cu mijloacele lor ajutau mult la reparația bisericilor și la înzestrarea lor cu veșminte, vase, etc.<sup>3</sup>

Soarta epitropiilor bisericești-parohiale e foarte instructivă: din istoria lor rezultă convingerea că instituțiile acestea erau, în Basarabia, cu totul artificiale. Poporul basarabean, înlăturat dela orice participare activă la viața bisericească, și ținut zeci de ani în astfel de condițiuni, bineînțeles că nu putea, dintr'odată, să înțeleagă interesele bisericești, îndemnat printr'o dispozițiune venită de dinafară, și aceasta cu atât mai mult, cu cât măsura era luată de un regim nou și în multe privințe—oameni, orândueli, limbă—străina pentru el. Pe de altă parte și preoții basarabeni, puși în condițiuni nouă, ce-i făceau în primul rând agenți ai stăpânirii eparhiale, cu aceeaș putere absolută în afacerile bisericești parohiale, pe care în afacerile eparhici întregi o exercitau chiriarhii—și preoții nu priviau cu ochi buni aceste instituții nouă și nu se grăbiau cu înființarea lor.<sup>4</sup>

1. „En. Băl.” 1872, IX, 274—278. Înființa epitropie parohială în Basarabia a fost înființată în sat, Olișcanii-de-sus, jud. Orhei, în 1 dec. 1865 prin stăruința preot. Teodor Lașcov. „En. Băl.” 1872, XVIII, 560.

2. „Труды” — VII, 168.

3. Ibid. 168—169.

4. Un congres protopopesesc în chestiunea epitropiilor biseric-parohiale, și-a dat avizul în sensul că astfel de instituții nu se pot înființa, deoarece poporul nu e de loc pregătit pentru asemenea muncă, și în astfel de împrejurări epitropiile vor aduce nu folos, ci pagubă intereselor bisericești prin amestec ilegal în afacerile bisericești. „En. Băl.” 1872, XIII, 413—414.

## PARTEA A DOUA.

I. Activitatea bisericească-culturală în a doua perioadă: școalele bisericești-rurale. II. Școalele duhovnicești. III. Bibliotecile bisericești. Tipografia Eparhială. Revista eparhială.

### CAPITOLUL I.

*Școalele bisericești de prin sate. Rolul preoțimii și măsurile guvernului în Rusia. Școale primare în Basarabia. Școalele mănăstirești. Rolul bisericii în viața școalelor primare ale Ministerului și ale Zemstvei. Școale duminicale.*

#### 1.

„Epoca marilor reforme” care a adus atâtea prefaceri în viața eparhială din Basarabia, a trebuit, în chip firesc, să lase și mai multe și mai adânci urme în activitatea culturală, în domeniul învățământului.

Influența epocii, în această privință, era și ea în strânsă legătură cu reforma fundamentală—cu desființarea șerbiei. Pentru toți făptuitorii reformelor era clar că mulțimea de țărani, eliberați din jugul robiei și chemați la o viață nouă, are nevoie de-a fi îndrumată și luminată, iar aceasta nu se poate face decât prin școale: de aici a rezultat înființarea mai multor școale primare—pentru copii, și duminicale—pentru adulți.

Mai întâiu preoțimea și-a reluat activitatea școlară. Sinodul, îndemnat de o rezoluție favorabilă a țarului, a dispus în 1858, prin episcopii eparhioți, ca preoțimea să înființeze școale primare. După datele oficiale, porunca stăpânirii a fost executată cu toată strictețea și cu mult succes: în 1861 erau în Rusia 9.283 școale înființate de preoțime, iar în 1865 numărul lor a crescut până la 21.420.

Afară de resortul bisericesc, a avut loc o mare învioreare și în activitatea Ministerului Instrucțiunii Publice, în domeniul învățământului primar, iar odată cu înființarea Zemstvelor<sup>1</sup> au luat ființă și școlile primare ale Zemstvei.

În același timp cu deschiderea școlilor de către Ministerul Instr. Publ. și Zemstvă, numărul școlilor bisericești a început să scadă și, în 1870, n'au rămas decât aproape 4000 care, de fapt, erau supuse Ministerului Instr. Publ.<sup>2</sup>

În ce privește scopul principal al școlilor primare, afară de cele ale Zemstvei, acesta constă în „întărirea în popor a noțiunilor religioase și morale și în răspândirea cunoștințelor elementare de folos”. Potrivit cu această concepție, reprezentanții clerului, bineînțeles, luau parte neapărat atât la conducerea școlilor primare, în calitate de membri ai diferitelor instituții administrative în învățământ, cât și la ținerea cursurilor<sup>3</sup>.

Rolul preoției în învățământul primar a fost socotit și mai însemnat subîntele D. A. Tolstoi oberprocurorul sinodal, când s'a accentuat mult în societatea rusă curentul antigubernamental. Într'un memoriu prezentat Consiliului de miniștri la 5 april 1866, a doua zi după un atentat contra țarului, Tolstoi și-a exprimat părerea că „biserica ortodoxă, păstrând și susținând principiile ruse, curat populare, face educație în același spirit și păstorilor săi. Principiile cardinale, susținute de biserică noastră, sunt neșchimbate, și prin urmare slujitorii ei vor avea totdeauna preferință necontestată față de toți ceilalți învățători ai poporului”.

Concepția contelui Tolstoi a căpătat aprobarea țarului și a fost puternic sprijinită prin faptul că Tolstoi, fiind oberprocuror al sinodului, a fost totodată însărcinat și cu conducerea Ministerului de Instrucție, ocupând aceste două posturi timp de 16 ani, până aproape de sfârșitul domniei lui Alexandru al II-lea. În 1874, odată cu promulgarea legii privitoare la școlile primare, concepția contelui Tolstoi a fost pusă în aplicare. Potrivit acestei legi, principalul rol în învățământul primar urmă să-l joace preoția, care a fost însărcinată nu numai cu predarea religiei în școlile primare, dar

1. Organe de auto-cărmuire, ce privesc, aproape exclusiv, latura economică: gospodăria, sănătatea, etc.

2. *Толстой*, III—IV. — *Толстой*, II, 227—228.

3. Prin în. poruncă din 18 ian. 1862, școlile primare au fost puse sub supravegherea preoției. „*Истор. Куп.*” 1866, VI, 292.

și cu supravegherea superioară a îndrumării religioase-morale a învățământului primar<sup>1</sup>. Mai târziu, în 1879, când mișcarea revoluționară ajunsese să aibă o putere îngrijorătoare, în consiliul de miniștri s'a pus chestiunea dacă n'ar trebui ca pretutindenea în imperiu școlile rurale să fie supuse clerului ortodox. Cu toate că'n această chestiune nu s'a luat o hotărâre categorică, totuș măsura propusă a fost recunoscută de consiliul de miniștri ca „o întărire pentru stăruințele coordonate ale Ministerului de Instr. Publ. și ale Resortul lui Spiritual” („Духовное Ведомство”).

Astfel, „epoca marilor reforme”, a adus în domeniul învățământului primar, o mare înviorare, provocând o activitate școlară intensă. Tot atunci a fost stabilit de către guvernul țarist și principiul că învățământul primar trebuie să fie călăuzit de spiritul religios-moral, care urmă să pătrundă acolo treptat, însă sigur<sup>2</sup>.

N'au fost neglijați, atunci, nici cei vârstnici și, pentru ei, s'au înființat școlile duminicale<sup>3</sup>. Perioada înfloririi acestor școli a fost în anii 1859—1863, după care încep să decadă. În ce privește programul acestor școli, la început el nu fusese fixat, pe urmă, însă, a fost redus de către Minister la programul școlilor parohiale cu aceeași menire de-a întări în popor noțiunile religioase și morale și de-a răspândi elementare cunoștințe folositoare<sup>4</sup>.

## 2.

Basarabia—care prin mersul lucrurilor era, treptat, atrasă a lua parte în dezvoltarea vieții poporului rus,—nu putea rămânea

1. Тархановъ II, 251—252, 6, II, Чеховъ, 43—51. În cazul sinodal din 10 oct. 1874, cu prilejul noului regulament al învățământului primar, se exprima speranța ca preoțimea, care a slujit cauzei instrucției publice în cursul multor veacuri” își va îndeplini cu aceeași râvnă îndatoririle de învățători și povătuitori al poporului, răspândind în populație, odată cu cartea, și priceperea lămurită a tainelor dumnezeiești din învățătura lui Hristos”. „Екз. вѣст.” 1874, XXII, 433—436.

2. Тархановъ II, 614. Чеховъ, 52—62.

3. Alexandru al II-lea într'un voaz dat senatului, spune că el socotește buna orânduire a școlilor primare ca „un mijloc foarte important pentru instrucția religioasă-morală a poporului”. Тархановъ I, 256—257.

4. În acest domeniu, în epoca de care vorbim, în Rusia domnea o mare inasuflețire, care îndemna pe intelectuali să-și consacre puterile și vremea pentru luminarea poporului desrobât. Avântul obțese, cel puțin la început, a fost susținut și de stăpânire, care din parte-i venia în ajutorul acestor muncitori prin diferite mijloace: cu bani, cărți, locuri, etc.

5. Тархановъ. Ibid. Чеховъ, 12—18.

neinfluențată de mișcările culturale ale acestuia. Conducătorii ruși veniți din Rusia, atât din propria lor inițiativă cât și din indemnul celor dela centru, își dădeau silința să infăptuiască în Basarabia același program de activitate culturală care, în Rusia, era dictat de împrejurările de acolo.

S'a văzut că, încă în prima perioadă, din anumite cauze, a început a se înființa școale primare în Basarabia. În perioada a doua la cauzele vechi s'a adăugat un nou indemn, puternic, rezultat din mișcarea culturală din Rusia. Subt această influență, stăpânirea eparhială a obligat, în 1861, preoțimea parohială „să deschidă școale rurale neapărat în toate parohiile, deocamdată fie chiar în locuințele proprii ale preoților”<sup>1</sup>. Astfel, după datele oficiale, la începutul perioadei au luat ființă 400 școale rurale parohiale, frecventate de aproape 7000 elevi și 100 eleve. Școalele din satele de pe domeniile statului trecând subt conducerea „Direcțiunii școalelor”, (din gubernia Basarabiei), în 1869 pe lângă biserici au rămas 183 de școale cu 2.248 de elevi și eleve, iar în 1870, când din seama bisericilor au trecut și școalele din satele colonizate, pe lângă biserici rămăsese 175 de școale având 3.587 de copii. Aceste școale pentru țărani, n'aveau localuri proprii și, în mare parte, se adăposteau în locuințele clericilor sau în felurite clădiri—dependințe pe lângă biserici, unele—in casele parohienilor. Cu vremea numărul acestor școale a scăzut și mai mult, așa că, în 1881, nu rămăsese decât cinci școale în care cursurile se țineau tot anul, afară de vacanțe, și 18 școale, unde învățătura nu se făcea decât iarna.<sup>2</sup>

Nu sunt știri mai amănunțite asupra programului și manualelor întrebuințate în aceste școale. Însă, nu mai incupe nici o îndoaie că învățătura nu se făcea decât în l. rusă, iar abecedarele pentru copii au fost procurate de sinod, în 1861, în număr de

1. Цроікоза, 160.

2. Reducerea numărului acestor școale se explică prin faptul că școalele Zemstvei, care începuse a se înființa din 1866, având mai multe mijloace și fiind înzestrate mai bine, străbeau mai mult populația care, astfel, părăsea școalele parohiale. E de notat însă că în acele localități unde nu existau școale de ale Zemstvei, se înființau totuși și funcționau școale parohiale. Corurile acolo se organizau gratuit de către clerici—preoți sau căntăreți, subt conducerea și supravegherea preoților parohi. („Година...” VII, 193—194). Vom adăuga că același fapt s'a observat și în Rusia. Majoritatea școalelor parohiale s'a transformat cu timpul în școale de ale Zemstvei și de stat, iar unele s'au desființat cu totul, așa încât din 20.000 școale în 1863, nu rămasese în 1883, abia 4348. „Ев. Ев.л.” XIII, 761.

19.600 exemplare. Trebuie adăugat că tot pentru școale au fost trimise pe la librării 6.500 exemplare din cartea „Începuturile învățaturii creștinești”, tradusă în l. română și tipărită cu aprobarea sf. sinod.<sup>1</sup>

Astfel stăteau lucrurile în școlile așa zise parohiale.

Pe la mijlocul acestei perioade, s'au înființat școale pe lângă mănăstiri.

La început, în Basarabia exista o singură școală mănăstirească—la măn. Hârjauca, supusă episcopului eparhial. Menirea principală a acestei școale era pregătirea copiilor și tinerilor, ce intrau în mănăstire, pentru „poslușanie” sau dascălie, iar pe urmă—pentru călugărie.

Curând însă—pe la mijlocul perioadei—s'au deschis școale și pe lângă alte mănăstiri, așa că, în 1872 erau, afară de Hârjauca, încă 11 școale pe lângă mănăstirile de călugări (Gârbovăt, Frumoasa, Curchi, Dobrușa, Jabca, Saharna, Suruceni) și cele de maice (Răciula, Hirova, Tabăra și Coșelăuca).<sup>2</sup>

Școlile mănăstirești, având ca învățatori absolvenți ai seminarului teologic, erau frecventate de „poslușnicii” mănăstirilor, de copiii clericilor—minori și vârstnici—și de copiii „dvorenilor”, mazălilor, răzeșilor și țaranilor.

Cei vârstnici se pregăteau în școale pentru slujba de cântăreți, iar copiii—pentru școlile duhovnicești. În acele de pe lângă mănăstirile de maice învățau mai ales „poslușnitele” mănăstirilor, ele însă erau frecventate și de copiii sătenilor din împrejurime, precum și al unor clerici.

Numărul total al elevilor nu era tocmai mare: dela 15 (în șc. dela măn. Saharna) până la 35 (în șc. dela măn. Dobrușa).<sup>3</sup>

Atât numărul școlilor mănăstirești, cât și starea lor materială nu erau mulțumitoare, cauza fiind lipsa de mijloace.

Din 1878, după proiectul lui Pavel aprobat de sinod, din veniturile mănăstirilor închinată, în fiecare an era prevăzută pentru școlile duhovnicești suma de 30.390 ruble, din care, conform proiectului lui Pavel, 6.200 r. se cheltuiau pentru școlile mănăstirești. După

1. „Труды”, VI, 27—29.

2. Din cauza lipsei de mijloace, în schitul Țigănești și pe lângă măn. închinată, nu s'au deschis școale.

3. „Труды”, VII, 28—29.

proiectul lui Pavel, pe lângă mănăstiri urmau să funcționeze 15 școli. Dintre acestea, șase erau „școli—aziiluri centrale” în care-și puteau găsi adăpost câte 10 bursieri sau bursiere, primii — în mână de călugări, ultimele — în cele de maice.<sup>1</sup>

Tot atunci s'a început reorganizarea acestor școli și funcționarea lor regulată, c'un program bine fixat. Limba de predare era, bineînțeles, cea rusă.

Cu supravegherea școlilor erau însărcinați blagocinii, stareții și starețele mănăstirilor, iar pentru controlul învățământului urmă să fie trimiși de către arhiepiscop, în timpul liber, profesorii seminarului și ai școlilor spirituale.

Pe lângă autoutățile eparhiale, în Basarabia, ca și în Rusia, la răspândirea învățământului primar luau parte organele Ministerului Instr. Publ. și Zemstva,<sup>2</sup> prin înființarea școlilor. Acestea nu priveau biserica în mod direct, însă și ea a avut un rol în viața școlilor atât ale Ministerului cât și ale Zemstvei. Mai târziu e de crezut că în multe localități, școlile s'au înființat mulțumită înținerii preoților asupra parohienilor.<sup>3</sup> Afară de aceasta, preoțimea a luat parte la activitatea școlară și sub o altă formă, anume — predând religia în acele școli. În acest scop, sinodul încă de la începutul perioadei, în urma intervenției lui Antonie, a dispus ca acei preoți parohiali ce nu vor putea predă religia în școlile rurale, fie că nu aveau cunoștințele necesare sau că nu cunoșteau l. rusă — să fie transferați la alte sate din apropiere.

În locul lor urmă să fie numiți absolvenți ai seminarului teologic<sup>4</sup>. E de notat că mulți preoți făceau acest lucru timp de zece de ani, în mod gratuit<sup>5</sup>. În 1875 congresul eparhial, din îndemnul arhiepiscopului, a luat hotărârea ca predarea religiei în cercurile protopopești să fie supravegheată de congresele protopopești, avertizându-se preoții neglijenți în această privință. Totodată, arhiepiscop-

1. „Труды”... VII, 30.

2. În Basarabia, Zemstva a fost introdusă în 1869 având aceleași atribuții ca și în Rusia.

3. Încă din 1871 stăpânirea eparhială a adresat preoților un apel ca să îndemne pe parohieni să înființeze școli unde ar urma cursurile atât băieții cât și fetele. În 1872 aceeași hotărâre a luat-o și congresul eparhial.

4. Црѣковн., 161.

5. În unele școli era fixat salariu pentru preoți, însă ei se achită foarte neregulat, iar în unele cazuri se cheltuia pentru alte nevoi, chiar în mod ilegal. Црѣковн., 162.

copii a înființat serviciul de preoți-inspectorii („наблюдатели“) însărcinați cu supravegherea predării religiei, numind pentru aceasta câte doi de fiecare cerc protopopesc, întocmind pentru ei și o „instrucție“. <sup>1</sup> În unele sate mai mici, preoții, cu aprobarea Direcțiunii școalelor, predau toate cursurile la toate obiectele, constituind, cum ne arată actele oficiale, cele mai bune și de nădejde elemente printr învățătoria școalelor rurale. <sup>2</sup>

În toate școalele, cursurile se făceau, bineînțeles, numai în limba rusă.

Școalele mănăstirești, în care pe vremea arhiep. Pavel se adăposteau până la 300 de copii, erau destinate numai acestora. Pentru satisfacerea nevoilor culturale ale celor vârstnici, în „epoca marilor reforme“, cum s'a spus, s'au înființat în Rusia școale duminicale, pornite din inițiativa obștească.

Această mișcare s'a repercutat și asupra Basarabiei, unde indemnul venia, însă, nu din popor,—care era străin de mișcarea culturală din Rusia,—ci dela autorități. Arhiepiscopii îmboldiți de evenimentele din Rusia, invitau pe preoți—subalternii lor—să înființeze și ei, prin parohiile lor, școale duminicale.

Asemenea școale au început a se înființa în Basarabia în 1809, iar numărul lor a sporit mult în 1873. Mai multe s'au înființat în jud. Hotin, Soroca, Iași și Tighina. De obicei cursurile se făceau în localurile școalelor, în unele localități, însă, și în locuințele clericilor. Ele erau frecventate deopotrivă—de bărbați și de femei. În aceste școale, sub conducerea mai mult a preoților, se învăța rugăciunile, cele zece porunci (decalogul), unele fapte din sf. testament, slujba dumnezească, iar în unele din ele și cântul bisericesc. În felul acesta programul școalelor duminicale din Basarabia, spre deosebire de acel din Rusia, a căpătat un caracter pur bisericesc.

Preoții constatau în rapoartele lor că mulțumită acestor școale, parohienii învățau temeinic rugăciunile, iar în unele locuri organizau coruri și cântau destul de bine în timpul slujbei bisericești.

1. în vremea vizitelor canonice, și arhiepiscopii nu pierdeau din vedere munca preoților în școalele rurale. („Труды“... VII, 185-187). Consistoriului i s'a impus să nu recomande pentru recompense decât pe acei preoți care s'au distins pe terenul școlar. Странникъ, 162.

2. „Труды“... VII, 194-196.



## CAPITOLUL II.

*Școala Spirituală de băieți din Chișinău. Noul regulament din 1867. Școala Spirituală de la Bălți; mutarea ei la Edineț. Școala Eparhială. Seminarul Teologic.*

## 1.

În legătură cu marea mișcare culturală generală și, în parte, mulțumită faptului că seminarul teologic ridică în cercurile preoțimii, nivelul cultural, s'au făcut mari schimbări și în situația școlilor duhovnicești <sup>1</sup>.

În privința acestora, cea mai grabnică nevoie — în Basarabia — era îmbunătățirea situației lor exterioare. Până la 1866 școala spirituală de băieți se afla în aceeași curte cu seminarul teologic. Acest fapt, odată cu sporirea numărului elevilor, stânjenia mult starea ambelor școli. În 1866, stăpânirea eparhială a mutat școala spirituală într-o clădire de curând cumpărată cu suma de 37.000 ruble, primită de la sinod <sup>2</sup>.

Trecerea școlii spirituale în altă clădire a îmbunătățit mult situația ambelor școli, dar mai rămăneau, totuși, multe neajunsuri datorită faptului că imobilul cumpărat, zidit pentru locuințe particulare, nu corespundea nevoilor școlare. S'a ajuns astfel, la ideea construirii, — pentru școala spirituală, — a unei clădiri nouă potrivit cerințelor igienice și pedagogice. La 14 apr. 1876 s'a pus temelia acestei clădiri, unde, școala a funcționat timp de mai bine de 50 de ani <sup>3</sup>.

Un puternic indemn pentru multe schimbări în situația școlilor duhovnicești a fost noul regulament al școlilor spirituale din 14 mai 1867, potrivit căruia grija asupra acestora și a mijloacelor de întreținere trecea în seama preoțimii. Pe temeiul zisului regulament care, între altele, cerea ca în fiecare clasă să nu fie decât 40 de elevi, congresele eparhiale din 1867 (martie și septem-

1. Biserica rusă, și în această direcție — ca și în alte privințe — a fost mult susținută de stăpânire. Bugetul tuturor școlilor duhovnicești din imperiu, creștea mereu, ajungând de la 2.000.000 ruble în 1855 până în 5.000.000 r. în 1880 — sume achitate din vistieria statului. Tarasov, II, 228.

2. „Труды” — VI, 46—47. Clădirea cumpărată în 1866 aparține și astăzi preoțimii, aducând eparhiei venituri considerabile. Într-una se găsește instalat hotelul „Suisse”, pe str. Alex. cel Bun.

3. „Труды” — VII, 212—215. De la 1928 în acest local se găsește instalat seminarul teologic.

bric) au luat hotărârea să înființeze încă două școli, fiindcă numărul elevilor în șc. spirituală existentă era prea mare (aproape 500). Stăpânirea eparhială locală a făcut în acest sens intervenție pe lângă sinod, care, însă, nu i-a fost încuviințată de sinod, în schimb i s'a propus stăpânirii eparhiale să înființeze numai o singură școală nouă pentru care, din sumele sinodale, se va achita suma de 500 rub. anual. Propunerea a fost acceptată, și la congresul preoțimii din 1869 s'a luat hotărârea ca, pe ziua de 1 iulie 1869, să se înființeze o nouă școală spirituală la Bălți, la care au trecut ținuturile Hotin, Iași, Soroca și o parte (al 4-lea și al 5-lea cerc proto-popes) din jud. Orhei, rămânând la șc. spirit. din Chișinău ținuturile Chișinău, Tighina, Cet. Albă și restul ținut. Orhei. Școala s'a deschis în septembrie 1869, având 114 de elevi<sup>1</sup>.

Deocamdată, școala dela Bălți funcționa într'un local închiriat. Curând, însă, s'a pus chestiunea construirii unui local propriu, și nu la Bălți, ci în târgul Edineți.

Ideea strămutării școlii la Edineți aparținea preasf. Pavel, fiind motivată de faptul că Edineți se află în centrul Basarabiei de nord, și că se oferia teren pentru noua clădire de către proprietarul locului, în condițiuni foarte avantajoase. Totodată la Edineți lemnul de construcție era mai cftin, iar proprietarul târgului și locuitorii, din parte-le, făgăduise o donațiune în sumă de 2.000 ruble. Ținând seamă de aceste împrejurări atât de prielnice după hotărârea congresului eparhial din 1872, la sfârșitul anului s'au și început lucrările pregătitoare cu mijloacele eparhiei, făcându-se și un împrumut în sumă de 15.000 r. dela F. N. Marcoci, episcopul de onoare al școlii din Edineți, pe termen de patru ani, fără dobânzi. Mulțumită acestor împrejurări și condițiuni, la sfârșitul anului 1875

1. „Труды... VI, 52—54. Pentru întreținerea școlilor spirituale din Chișinău și Bălți, după hotărârea sinodului, se achită anual 19.773 r. 66 cop.; școlii din Chișinău—4.025 r. din viațeria statului și 5.524 r. 43 cop. din veniturile eparhiale locale în total—9.712 r. 43 cop.; școlii din Bălți 500 r. din sumele sinodale și 964 r. 22 cop. din fondurile locale, în total—10.161 r. 22 cop. Ca venituri locale erau socotite de sinod: 1) donațiuni dela preoțime în sumă de 7.000 rub.; 2) donațiuni dela mânăstiri (a treia parte din veniturile dela lumânări); 3) prisoani veniturii dela lumânări și 4) dobânzile din sumele dela lumânări. „En. Rivl.” 1876, XV, 725—726.

clădirea a fost gata și, astfel, a luat ființă școala spirituală din Edineț.

S'au luat măsuri și pentru bunul mers al învățământului. Încă din 1869 congresul regiunii școlare a Chișinăului s'a ocupat cu chestiunea pregătirii copiilor de clerici pentru școala spirituală.<sup>1</sup> Pavel a luat în privința aceasta măsuri mai energice dispunând ca preoșimea „să-și pregătească bine copiii pentru școala spirituală și, îndeosebi, să aibă grijă să facă din limba rusă—limba lor maternă, punându-i s'o învețe din mica copilărie”. Direcțiunea seminarului, după propunerea lui Pavel, pentru a înlesni părinților această muncă, a întocmit regulile privitoare la această chestiune arătând și o metodă mai bună pentru predarea l. ruse, recomandând deasemenea și cărți. Acelor părinți, ce nu erau în stare să învețe singuri pe copii, Pavel le recomandă să-i trimentă la școlile mănăstirești.<sup>2</sup> În același scop, Pavel,—pe lângă școlile spirituale—a deschis clase pregătitoare. Această măsură însă, n'a fost aplicată decât atunci când s'a terminat construcția clădirilor nouă unde puteau încăpea și internatele școlilor, deoarece „înființarea claselor pregătitoare pe lângă școlile din eparhia Chișinăului” — scria Pavel în 1874 — „nu va aduce folosul așteptat, până când elevii școlilor vor locui, cum locuiesc acum, la gazde particulare la moldoveni care nu cunosc—și chiar dacă cunosc, nu folosesc între ei—l. rusă”. În 1878, pe lângă ambele școlile spirituale de băieți s'au deschis internate.<sup>3</sup>

La îmbunătățirea stării școlilor spirituale din Chișinău, cum și a tuturor școlilor duhovnicești din Basarabia, a ajutat mult sporirea sumelor încasate din vânzarea hâmbărilor și a cerii, sume care, în 1871, au ajuns până la 38.775 rub.<sup>4</sup>

O mare piedecă pentru bunul mers al învățământului era

1. Luând act de raportul „revizorului” (inspector) Cberachi, cum că elevii școlii spirituale din Chișinău cunosc insuficient l. rusă, congresul, între altele, a hotărât să intervină pe lângă preost. Antonie, ca să impună preoșimii din regiunea școlară Chișinău să se îngrijească de pregătirea copiilor în școlile rurale și de preferință în cl. pregătitoare a școlii spirit. din Chișinău, mai cu seamă atunci, când copiii în casa părintească, nu cunosc l. rusă. „Epr. Băl.” 1868, XXIV, 780—790.

2. Sub îndemnul lui Pavel, și congresul eparhial din 1873 a luat hotărârea de-a obliga toată preoșimea să învețe copiii l. rusă, sau a-nasa, sau în școlile mănăstirești, sau să înființeze în acest scop școlile proprii în cercurile protopopești. Congresul adăuga că nu vor fi primiți în școlile spirituale, copiii care nu vor cunoaște îndestulător l. rusă. „Epr. Băl.” 1873, XXII, 499—500.

3. „Труды”... VII, 235—236.

4. „Труды”... VI, 48.

faptul că profesorii școalelor spirituale, chiar și acei cu studii superioare, n'au fost asimilați multă vreme, în privința drepturilor și a renumerării, cu profesorii seminarului. Ne având altă posibilitate de-a le îmbunătăți situația, stăpânirea eparhială stărâna să le vină în ajutor cu fondurile locale. În chip mai simțitor însă, ei au fost ajutați din 1878, când eparhia Chișinăului a început să încaseze anual câte 30.390 ruble din veniturile mănăstirilor închinat, pentru ajutorul școalelor duhovnicești<sup>1</sup>. Afară de aceasta, tot cu banii mănăstirești, pentru profesorii școlii din Edineți s'au construit locuințe, îmbunătățindu-li-se, astfel, și mai mult starea materială<sup>2</sup>.

În 1879, prin ucazul sinodal nr. 31 din 10 28 ianuarie, chestiunea profesorilor a fost definitiv rezolvată,—acei cu studii superioare fiind asimilați cu profesorii seminarului atât în privința drepturilor, cât și a renumerării. Situația materială a profesorilor a căpătat, astfel, o bază legală, mai mult sau mai puțin satisfăcătoare<sup>3</sup>.

## 2.

Un eveniment însemnat în viața eparhială din Basarabia din această perioadă a fost înființarea școlii eparhiale de fete din Chișinău<sup>4</sup>.

Și faptul acesta a fost o urmare a mișcării culturale din Rusia. Cele dintâi școli eparhiale pentru fetele de preoți s'au înființat în eparhiile ruse<sup>5</sup> și, de aici,—după cum mărturiseste in-

1. Din suma totală, șc. spirituală din Chișinău a primit 5.110 rub. pentru sporirea salariului profesorilor, și pentru întreținerea a 60 de bursieri (interni) câte 100 rub. de fiecare. Șc. spirituală din Edineți—8110 rub. pentru sporirea lefurilor la profesori, câte 100 rub. pentru întreținerea a 40 de bursieri, câte 100 de fiecare, și restul pentru înființarea unui capital—fond de pensii. Sumele, aici indicate, se primiau anual. „Труды“... VII, 226—228, 238.

2. „Труды“... VII, 236—248.

3. Ibid., 236.

4. Multe fapte și informații interesante privitoare la înființarea școlii eparhiale din Chișinău sunt adunate în broșura alcătuită de d. prof. Sucevici (v. „Prescurtări“). De ocazia lucrare ne-am folosit și noi în expunerea ce urmează.

5. La începutul s. XIX-lea instrucția fetelor de clerici în Rusia era cu desăvârșire neglijată, și, abia în 1830—1840 pe lângă unele mănăstiri, a început a se înființa secții sau despartămitate de educație („воспитательная сестричнина“), care erau mai mult un fel de azil pentru adopțirea orfanilor din lagăra duhovnicească. Începutul învățământului școlar pentru fetele de clerici datează din 1843, când, în orașul Tarscoe Se o. s'au înființat o școală pentru fetele preoților ruse. „Памят.“ 1892, XXII, 706—713.

suș fondatorul școlii din Chișinău chitiarhul Antonie,—i-a venit și lui ideea înființării învățământului pentru fetele clericilor locali<sup>1</sup>.

Ne existând alte resurse, școala s'a înființat cu mijloace adunate prin donațiuni benevole. La apelul arhiepiscopului, au venit în ajutor și nobilii, și preoțimea, și mănăstirile închinatăe, și locuitorii Chișinăului, și sătenii din Basarabia. Mulți bani a donat chiar însuși Antonie din fondurile lui personale. Terenul a fost dăruit de „meșciianinul” (orășean) Arghire Dimo<sup>2</sup> și de un funcționar Simeon Sinitchi<sup>3</sup>. Cu banii colectați și mulțumită stăruinții mai multor binefăcători, la 3 mai 1864 s'a construit localul trebuitor, destinat a adăposti în el „școala pentru fete din tagma duhovnicească” („училище дѣвицъ духовнаго званія”). Școala urmă să funcționeze pe temeiul unui regulament, întocmit de cunoscutul protoiereu, profesor al seminarului, Eugraf Poniatovschi. „Scopul înființării școlii”—glăsuia regulamentul—„este triplu: a da adăpost orfanilor de clerici, lipsite de ajutor; a răspândi cultura printre fetele din tagma duhovnicească; și, în sfârșit, a crește vrednice soții de slujitori ai altarului lui Dumnezeu și evlavioase mame de familii”. Regulamentul fixă numărul elevelor, la 50, dintre care 20—bursiere și 30—solvente. În școală puteau intra fete și din alte pături sociale, plătind o taxă de 30 rub. anual. Curând după deschiderea școlii, numărul elevelor a ajuns până la 100. La început școala avea numai 3 clase. Obiectele de predare erau: testamentul vechiu și nou, catehismul, explicații la serviciul divin ortodox, istoria bisericii, limba rusă și cea slavonă, pedagogia, limba română, geografia, istoria universală și cea rusă, aritmetica, cântul bisericesc, gospodăria, lucrul manual și caligrafia, iar pentru doritori—l. franceză și muzica. Postul de directoare a fost oferit d-nei Anastasia Rizo, absolventă a „Institutului” din Odess, care

1. Preoțimea basarabeană nu se gândia la înființarea unei școli de fete, fie din lipsă de mijloace, fie din cauza înapoierii în cultură. („Eu. Bkz.” 1875. I. 3). Preosl. Antonie proiecta la început să înființeze în Chișinău o mănăstire de mănăstire sau vre-o comunitate („obșcină”) c'na lui de azi pe lângă ea pentru instruirea fetelor de clerici, însă din lipsă de mijloace această idee n'a putut fi înfaptuită.

2. Era grec de origine din insulele Ionice, venit în Chișinău în 1820, după potolirea unei răscoale a Grecilor.

3. Locul ex. grădinișii donat de Dimo era în suprafața de 1 des. 1638 stânj. patr., iar cel donat de Sinitchi, — de 2196 st. patr. Ambele locuri erau învecinate.

avea în Chişinău din 1840 (până la 1864) „Pansion-model pentru fete” („Образцовый пансион для девиц”), unde învăţau fetele de nobili. Şcoala era condusă de un comitet alcătuit din director, rectorul seminarului, blagocinul oraşului şi Epitropul sau Epitroapa de onoare. Cursurile au fost predate în mod gratuit, multă vreme, de către profesorii seminarului local.

Cei dintâi profesori au fost: A. Parhomovici şi preot. Luca Laşcu — la religie; la l. rusă — A. Parhomovici şi Vasile Zauschevici; la geografic — A. Glăbovski; la aritmetică — Hrisanth Bocicovski. De la început, atât învăţământul cât şi întregul regim al şcolii aveau un caracter strict bisericesc, întreţinut prin dese slujbe dumnezeieşti, prin rugăciuni — dimineaţa şi seara — şi prin acatiste în vremea acestor rugăciuni, iar şcoala era sub conducerea nemijlocită a chiriarhului<sup>1</sup>.

Absolventele şcolii, în cazul când se căsătoriau, primeau de la şcoală un ajutor bănesc potrivit cu notele obţinute, însă nu mai mult de 30 rub.

În asemenea condiţiuni „şcoala pentru fete de clerici” din Chişinău a funcţionat cinci ani, dând în acest răstimp patru promoţii, având în total 73 de absolvente. În 1869, preoţimea basarabeană a ridicat chestiunea trecerii şcolii pe seama preoţiei şi a reorganizării ei conform regulamentului „şcolilor eparhiale de fete”, aprobat la 20 sept. 1868<sup>2</sup>.

1. „Труды”... VI. 41—46. În Chişinău şcoala purta mult timp numele de „Афон” (munt. Athos) şi „приют” (aziş). Întâitul nume, indică — probabil — caracterul mănăstiresc al şcolii, poate şi faptul că localul ei se află pe o colină. Al doilea nume arată destinaţia şcolii de a da adăpost fetelor de clerici.

2. Conform noului regulament, şcolile eparhiale erau sub supravegherea sinodului, fiind cărmuite de episcopul eparhial. Tot odată şcolile erau sub îngrijirea preoţiei locale, care avea grija de întreţinerea materială a şcolilor şi supraveghin bunastarea lor. Fiecare sc. eparh. era condusă de un comitet din care făceau parte un preoţ-dintre, doi reprezentanţi ai preoţiei, altele pe termen de trei ani, directorul, şi „inspectorul de clase” (directorul de studii). La discuţia chestiunilor didactice erau invitaţi şi profesorii cu dreptul de vot hotărâtor. În şcoală se predau: vechiul şi noul testament, catehismul, explicaţii la serviciul divin, istoria bisericii universale şi ruse, l. rusă, aritmetica, geometria, geografia, istoria universală şi cea rusă, fizica, pedagogia, caligrafia, cântul bisericesc, l. fran. eză şi germană şi lucrul manual. Absolventele şcolilor eparhiale capatau anumite drepturi. („Испана законных преимуществ”).

Cu înfăptuirea acestui plan, în urma aprobării sinodale<sup>1</sup>, s'a ocupat congresul eparhial din 1872, având însăreținarea din partea arhiepiscopului a se îngriji, în primul rând, de lărgirea clădirii ca să poată adăposti un număr cât se poate mai mare de elevi<sup>2</sup>. Lucrul și de astădată s'a făcut cu fondurile locale. Cu banii adunați<sup>3</sup>, în sumă totală de 24.347 r. 40 cop., s'a prefăcut clădirea veche, s'a cumpărat o bucată nouă de teren pe care s'a construit un corp de clădire cu două etaje, cumpărându-se de asemenea și mobilierul necesar, iar lucrările s'au terminat în oct. 1872<sup>4</sup>. Tot atunci, în an. școlar 1872—73, școala de fete cu trei clase a fost reorganizată în școală eparhială cu 6 clase<sup>5</sup>.

Nu după mult timp, s'a reluat chestiunea lărgirii localului școlii eparhiale, întemeiată pe multe motive. În primul rând numărul elevilor sporia din an în an, cu atât mai mult cu cât la 1878 eparhia Chișinăului s'a mărit, prin alipirea sudului Basarabiei, cu mai mult de 100 biserici. Pe de altă parte, stăpânirea eparhială se gândia să facă accesibilă școala și pentru fete laice: „această”—cum scria Pavel—, ar fi fost de folos și pentru preoțime care are interes să existe în mediul societății laice persoane care să fie crescute după religia creștină, și să privească pe preoți cu ochi buni; totodată și preoțimea ar putea să încaseze pentru învățătura lor o plată mai mare, în comparație cu taxa pentru întreținerea fetelor de clerici,—taxă, ce ar da putința a se face îmbunătățiri în starea economică a școlii<sup>6</sup>. După mai multe examinări și lămuriri, lucrul

1. Decizul sinodal Nr. 2289 din 11 oct. 1871. Hotărîrea sinodului s'a luat în urma intervenției Nr. 3001 din 8 dec. 1870 a lui Antonie cum și a episcopului Petru, cu Nr. 2054 din 2 iunie 1871. Se pare că în aceste adrese s'a exprimat și menționata dorință a preoțimii. „Ist. B.R.” 1872, II, 68.

2. În ordinul („Презисие”) din 10 ian. 1872, Pavel, fixând programul pentru lucrările congresului din acel an, scria, între altele, următoarele: „Mai întâiu de toate congresul trebuie să se ocupe cu chestiunea reorganizării „școlii pentru fetele din tagma dehovnițescă”, pe temeiul regulamentului din 20 sept. 1868, și să dea acestui așezământ, foarte important pentru provincie, puțința de a funcționa într'o bunăstare. Congresul nu trebuie să renunțe la nici un sacrificiu, pentru a deschide porțile acestei școli pentru un număr cât se poate mai mare de fete de clerici”. „Ist. B.R.” 1872, III, 43—47.

3. Printre donatori era și însuși arhiepiscopul.

4. În noua clădire, afară de biserică, locuința pentru directoare și pentru „econom” (intendant), erau nouă camere pentru clase și o încăperă pentru 300 elevi.

5. „Груды”... VII, 294—298.

s'a început în august 1880, și s'a terminat în oct. 1882. Noua clădire avea biserică, o sală foarte încăpătoare, coridoare mari, mai mult de zece camere încăpătoare pentru clase, dormitoare pentru 450 - 500 elevi interne, locuințe pentru directoare și intendent. Tot în această perioadă s'a înființat pe lângă școala eparhială, un cabinet de fizică, construindu-se și o nouă clădire cu două rânduri, cu locuințe pentru subdirector și profesori.<sup>1</sup>

Pe lângă clădirile nouă, construite pentru școală, stăpânirea eparhială s'a îngrijit mult și de asigurarea unui venit regulat care ar înlesni îmbunătățirea situațiunii generale a școlii, între altele — și situația materială a profesorilor<sup>2</sup>. E de relevat că și cu profesorii s'a petrecut același fapt ca și în școlile spirituale de băieți. La început nici un profesor n'avea catedră la școala eparhială și nici unul n'avea studii superioare. Cauza era aceeași: remunerarea insuficientă și lipsa de drepturi legale. Situația a fost îmbunătățită odată cu primirea subvenției (1878) din veniturile mănăstirești<sup>3</sup> și cu echivalarea, în 1870, a drepturilor profesorilor. În 1880, salariul, la școala eparh., a fost iarăși sporit. În sfârșit, s'a pus și baza unui capital-fond de pensie pentru profesorii școlii eparhiale.<sup>4</sup>

Nouăle izvoare de venituri materiale au putut îmbunătăți și starea învățământului: programul s'a lărgit, s'au introdus și obiecte nouă ca algebra, desenele, igiena<sup>5</sup>. În 1878 pe lângă școala eparhială s'a înființat și o clasă pregătitoare<sup>6</sup>.

Din faptele sus arătate, rezultă că școala eparhială de fete —

1. Din suma totală, cheltuită pentru aceasta, cea mai mare parte s'a luat din veniturile mănăstirești, iar restul din fondurile locale. „Труды”.. VII, 228—232.

2. Și în această chestiune un ajutor simțitor a fost suma de 10.970 rub. — cota anuală, pe care, din 1878, școala eparh. o primea din veniturile mănăstirești. Din această sumă s'a sporit, pe de-o parte, salariul profesorilor; o altă parte era destinată întreținerii a 20) elevi interne; câte 100 r. pentru fiecare, reținându-se o parte și pentru înființarea unui capital de pensie.

3. „Труды”.. VII, 238. Цр. „Кн. Бил.” 1878, X, 98—120.

4. Cu privire la chestiunea pensiunii, vom adăuga că sumele de bani pentru acest fond de pensie, pentru toți profesorii școlilor spirituale (ai celor două școli de băieți și al șc. eparh.), se adunau din mai multe izvoare: 1000 r. din veniturile mănăstirești, 2%, rețineri din leafa profesorilor, și rămășițele din suma destinată pentru remunerarea profesorilor.

5. „Труды”.. VII, 239—240.

6. Ibid.



înființarea și orânduirea învățământului ei precum și crearea stării ei materiale, — a cerut autorităților locale bisericești, ca și preoții, mai multe eforturi, eun și mai mari sacrificii, decât aproape toate celelalte instituții eparhiale. Motivul pentru care s'a depus atâta muncă la înfăptuirea acestei opere a fost nu numai cerința vremii, nu numai influența puternică a mișcării culturale de pe atunci, ci și politica specială ce se cerea în Basarabia și care și-a găsit puternici înfăptuitori în persoana arhiepiscopilor locali, și mai cu seamă, în arhiepiscopul Pavel. Acest din urmă — motiv special pentru Basarabia — a fost față arătat de către Pavel, care scria despre școala eparhială, că acolo va crește, „marea putere morală ce va introduce în familii și'n toată țara spiritul adevărat rusesc, putere care va pătrunde în toate unghiurile Basarabiei, în persoana soțiilor de preoți, a învățătoarelor de școale primare“...<sup>1</sup>

## 3.

În această perioadă cele mai mari prefaceri le-a suferit seminarul teologic.

La 14 maiu 1867, s'a aprobat noul regulament pentru seminariile teologice, el fiind aplicat deodată în unele seminarii; în altele însă și între acestea în acel din Chișinău, reforma s'a introdus treptat.

Înainte de a fi pus în aplicare, proiectul noului regulament, în urma dispoziției oberprocurorului sinodal a fost trimis pentru consultare și preasl. Antonie care, la rândul-i, a cerut avizul conferinței profesorilor seminarului; aceasta, între altele, în avizul ei, și a exprimat dorința ca „cel puțin în clasele superioare ale seminarului să se predea limba română („молдавоній языкъ“), deoarece în Basarabia o parte considerabilă a populației nu cunoaște altă limbă, afară de cea de baștină, și slujba dumnezeiască în mai multe parohii se face în l. moldovenească. Din parte-i, și Antonie a relevat în avizul lui faptul că elevii școlii locale sau cunosc prea puțin l. rusă, sau n'o cunosc deloc fiindu-le străină, deci, ar fi foarte greu pentru elevii din cl. I-a să studieze deodată limbile greacă, latină și slavonă, ceea ce ar însemna că ei învață nu două, ci patru limbi străine (a patra cea rusească). Însă,

1. „Труды“... VII, 233. Cfr. „Изв. В. С. С.“ 1881, XVII, 758.

aceste păreri n'au fost luate în seamă de alcătuitoarii noului regulament.

S'au făcut și unele prealabile schimbări în programul vechiul al seminarului. Astfel, în 1866, au fost scoase din program gospodăria, științele naturale și medicina. În schimb, în clasa de teologie s'a introdus pedagogia, iar pentru ca elevii seminarului să poată avea lecții practice, s'a alăturat pe lângă seminar o școală-duminecală pentru copiii de creștini. Subt influența reacțiunii care începuse în viața internă a Rusiei, în legătură cu unele evenimente <sup>1</sup>, s'au luat măsuri de către sinod, ca'n seminarii învățământul să fie „pătruns de spiritul de respect față de temelile credinții, ale moralei și ale legilor obștești“, ca profesorii să nu se abată dela programul stabilit, ca viața intelectuală și morală a elevilor să fie depărtată de influența vătămătoare a teoriilor și pildelor străine“, etc. <sup>2</sup>

S'au făcut și alte schimbări; de ex., în 1861, pe lângă seminar s'a construit o biserică din bani jertfiți de către preasf. Antonie și din sume adunate prin colectă, iar în 1866 școala spirituală, cum s'a spus, a fost despărțită de seminar, fiind mutată într'o casă cumpărată de curând.

La 14 mai 1867, s'a aprobat noul regulament al seminariilor și al școalelor spirituale, ce era menit să introducă mari prefaceri în toate laturile vieții lor. Noul regulament urmă să fie pus în aplicare, treptat, timp de cinci ani. Seminarul din Chișinău era pus în rândul al doilea, însă, înainte de a se aplica noul regulament, Antonie îndată după aprobarea acestuia, pe baza dispozițiunii sinodale, a întreprins unele schimbări în viața seminarului potrivit cu noul regulament. În ce privește partea didactică, programele s'au întocmit conform acestui regulament, iar în partea administrativă vechea direcțiune („правление“), compusă din rector, „inspector“ (subdirector), econom (intendent) și secretar, a fost înlocuită, conform noului regulament, cu două adunări: una—conferința profesorilor („педагогическое собрание“), și alta—propriu zis administrativă („распорядительное собрание“). În adunarea profesorilor intră rectorul și inspectorul (din oficiu), șapte pro-

1. În 1866 a avut loc un atentat împotriva țarului încercat de revoluționarul Caraeozov.

2 „Труды“... IX, 98-100.

fesori aleși pe termen de șapte ani, și trei reprezentanți ai preoțimii eparhiale, aleși pe acelaș termen de către preoțime. Adunarea administrativă se compunea din rector, inspector (din oficiu), dintr'un membru al corpului didactic și doi membri ai preoțimii, aleși pe termen de trei ani în adunarea generală a profesorilor. În acest chip s'a introdus în viața seminarului principiul de eligibilitate.

Cele dintâi alegeri în seminarul din Chișinău s'au făcut la 1867. În adunarea pedagogică au fost aleși: ca rector—arhimandritul Varlaam (Cerneavski)<sup>1</sup>; ca inspector—protoiereul Grigorie Galin; profesori: protoiereul Evgraf Poniatovskii, Evghenie Saharov, Petru Marcov, preot. Hrisanth Bociceschi, Andrei Parhomovici, Alexei Smirnov, Vasile Zaushevici; membrii din partea preoțimei eparhiale—protoiereul Theodor Baltaga, Vasile Parhomovici, profesor de religie la liceu, și preotul Vasile Cozachevici. Ultimii doi și profesorul Vasiliie Zaushevici au fost aleși și în adunarea administrativă. Ca secretar al ambelor adunări a fost ales profesorul Evghenie Saharov. Toate alegerile au fost aprobate de către Antonie<sup>2</sup>.

Pe lângă alte prealabile schimbări, preasf. Antonie a căutat (1867) să sporească veniturile bănești, dând, astfel, puțința

1. Arhimandritul Varlaam, — până la călugărie Vasile Cerneavskii — basarabean, fiu de preot din sat. Coboleina, jud. Hotin, s'a născut la 1819. La vârsta de 22 ani, fiind „poslušnic“ la mna. Hârjauca, a intrat în sc. spiriț. din Chișinău, continuându-și studiile în seminarul din Chișinău, unde s'a călugărit, și la Academia din Petersburg. După absolvirea Academiei, dela 1855, a fost profesor, inspector în semin. din Ecaterinoslav, pe urmă în acel din Chișinău. În 1862 a fost numit rector (al șaptelea) în semin. din Chișinău, ocupând acest post timp de 13 ani. Dela 1876 a fost episcop-vicar în eparhia Vologda, apoi în eparhia Petersburg. În 1880 a fost numit în scaunul episcopial din Minsk, păstrînd acolo până la 1889, când a încet. a din viață. „Груди“... VI, 25—27.

2. Alegerile nu se efectuau, totdeauna, cu succes. Așa, în 1875, când rectorul seminarului, arhimandritul Varlaam (Cerneavski), a fost numit episcop-vicar în eparhia Vologda, profesorii, cu majoritate de voturi (8 cu 7), au ales în postul de rector pe inspectorul seminarului, magistrul în teologie, protoiereul Grigorie Galin. Atunci, trei profesori din cei rămași în minoritate, au înaintat preasf. Pavel o opinie separată, arătând că, o majoritate de un singur vot, nu poate da dreptul de-a fi ales în postul de rector al seminarului. Pavel, folosindu-se de acest protest și avînd dreptul în baza noului regulament, să-și propună și candidatul său, a recomandat sinodului doi candidați în acest post: pe protoiereul Galin, ales de profesori, și pe al lui: pe protoiereul Vasile Parhomovici. Sinodul a aprobat numirea candidatului lui Pavel.

de-a se mări salariul profesorilor. Afară de aceasta, tot atunci s'a reconstruit clădirea seminarului (i s'a adăugat al treilea etaj), și'n curte s'au clădit din nou două locuințe pentru pedagogi, un dormitor și altele.

La 24 septembrie 1868, în seminarul reorganizat după noul regulament, au început cursurile. Vechile trei secțiuni (inferioară, mijlocie și superioară),—având fiecare cursurile de câte doi ani—au fost înlocuite cu șase clase, cursul fiecăreia fiind un an<sup>1</sup>.

Obiectele pe clase se predau după cum urmează:

OBIECTELE DE PREDARE	Numărul orelor în clase						Totalul orelor
	1	2	3	4	5	6	
Exegeza (Explicări în sf. Scriptură)	2	2	3	3	3	3	16
L. rusă (genurile poetice și ist. liter.)	3	3	—	—	—	—	6
L. greacă	5	5	5	5	—	—	20
L. latină	4	3	4	4	—	—	15
L. franceză și cea germană, câte	2	2	2	—	—	—	6
Matematicile	3	4	4	—	—	—	11
Fizica	—	—	—	4	—	—	4
Istoria universală și cea rusă	3	3	2	—	—	—	8
Logica	—	—	2	—	—	—	2
Psihologia	—	—	—	2	—	—	2
Filosofia (expunerea concepțiilor filosofice)	—	—	—	4	—	—	4
Istoria bisericească (univers.) și ist. bis. ruse	—	—	—	—	6	2	8
Liturgia	—	—	—	—	3	—	3
Omiletica	—	—	—	—	4	2	6
Teologia fundamentală	—	—	—	—	3	—	3
Teologia dogmatică	—	—	—	—	—	6	6
Teologia morală	—	—	—	—	—	2	2
Teologia pastorală	—	—	—	—	—	4	4
Pedagogica și Didactica	—	—	—	—	1	1	2
Lecturi din sf. părinți ai biser. în l. greacă	—	—	—	—	2	2	4
In total ore pe săptămână	22	22	22	22	22	22	

În afară de orele de clasă, arătate în tabloul de mai sus, se mai predă l. ebraică, cântul bisericesc, iconografia și gimnastica. L. română, odată cu introducerea noului regulament, a fost scoasă din programul seminarului. Astfel, în noul program, obiectele laice au fost concentrate în clasele inferioare, iar acele teologice—in ultimele două clase.

1. În momentul reorganizării, în seminar erau 255 elevi. După regulamentul din 1867, în seminar erau admiși și băieții laici, însă de acest drept se foloseau puțin,—deși până la 17 luni anual.

În cursul perioadei a doua, în programul seminarului s'au făcut și alte schimbări. Astfel în 1872, în urma intervenției lui Pavel, s'a introdus, cu aprobarea sinodului, pentru elevii cl. V-a și VI-a, în mod facultativ, istoria și combaterea răscolului (schismei) rus și a sectantismului, deasemenea și a neoinduaismului. În 1875 pe lângă seminar s'au organizat convorbiri publice cu „râscolnicii” făcute duminica de către profesorul de răscol<sup>1</sup>.

Odată cu schimbările programului analitic, s'a îmbunătățit și partea educativă, profesorii fiind invitați să întrebuințeze față de elevi mai mult măsuri umane, să-i trateze cu blândețe și cu mai multă atenție<sup>2</sup>. Tot în interes educativ au fost încurajate muzica, deosebitul, iar pentru educația fizică, s'a introdus gimnastica sub conducerea unui profesor. Au fost schimbate mult și condițiile exterioare de trai ale elevilor, sporindu-se simțitor și remunerarea profesorilor.

## 4.

Reorganizarea seminarului din Chișinău, expusă mai sus, a rezultat, în întregime, din marea mișcare culturală din Rusia. Preponderența obiectelor laice în program, concentrarea lor în cursul inferior, — obiectele de specialitate teologică fiind trecute în cursul

1. În 1875, arhim. Varlaam a cedat postul de rector al seminarului protolereului Vasile M. Parhomovici. Ucrainean de origine, fiu de preot, pr. Parhomovici s'a născut în 1834, în gub. Poltava. Și-a făcut studiile în șc. spirit. din or. Lubnă, semin. din Poltava și Academia din Chiș. În 1853, după absolvirea Academiei, a fost numit inspector, apoi „smotritel” (director) în șc. ținută și cea parohială din Chișinău, iar din 1875 — rector (al optulea) la semin. din Chișinău, fiind protolereu. Ramas văduv, s'a călugărit în 1885, primind numele de Atanasie și în același an a fost numit episcop în eparhia Sarapul. În 1894, fiind înălțat la treapta de arhiepiscop, a fost numit în eparhia Donului, unde a păstorit 14 ani. A murit în Chișinău în 1910. „Труды...” VI. 27 — 31.

2. După cum se vede din darea de seamă asupra situației seminarului din Chișinău în cursul an. școlar 1870/71, față de elevii seminarului, pentru diferite abateri dela regulile școlare (ca întoarcere din concediu cu întârziere, etc.), se obișnuiau pedepse grele: elevul vinovat era pus să stea, în clasă, „la colț”, sau în genunchi, în sufragerie, în timpul mesei, când ceilalți băieți luau masa, etc., și nu o singură dată, ci până la cinci ori. Pavel, în rezoluția pusă pe această dare de seamă, a atras atenția administrației seminarului că „măsura această este antipedagogică, vătămătoare pentru sănătate și în deplină contradicție cu art. 157 din regulamentul seminarilor duhovnicești și hotărârea sinodului din 11/25 maiu 1868”. Arh. seminar. Dosar Nr. 19 din 1871. „Predlojenie” lui Pavel către conferința profesorilor din seminar, din 21 sept. 1871, nr. 3458.

superior, — cum și caracterul umanitar al noului regulament, — toate acestea erau în spiritul marilor reforme întreprinse, pe atunci, în toate ramurile vieții. Însă înrăurirea epocii trecea și mai departe și venia în mediul elevilor seminarului și pe altă cale. Sub influența revistelor de pe atunci, deasemenea și prin legăturile cu studenții dela universitățile din Rusia, între elevii seminarului și centrele culturale din Rusia s'a creat un contact care le deșteptă interese intelectuale și aspirațiuni ce nu puteau fi satisfăcute cu mijloacele culturale ale seminarului. La deșteptarea nouălor interese au ajutat foarte mult, fără nici o îndoială, chiar și cursurile seminariale cu obiectele lor variate și cu profesori uneori erudiți, înzestrați c'o putere excepțională de-a influența elevii cum a fost, de pildă, cunoscutul profesor de istorie universală, magistrul în teologie, protoiereul Evgraf Poniatovski, la care elevii țineau foarte mult, ca la un profesor de mare valoare<sup>1</sup>.

În aceste împrejurări luau naștere curente nouă printre seminariști, precum și fapte necunoscute mai înainte. Aceste curente au fost sprijinite mult prin aceea că, pe temeiul § 86 al Regulamentului Universităților din 1863, elevii seminarilor, care terminau bine școala („studentii“) au fost admiși fără examen în universitățile ruse. Doritori de-a continua studiile în școala superioară laică se găseau și atunci printre elevii seminarului din Chișinău<sup>2</sup>. Interesul pentru munca intelectuală, în afară de programul oficial al seminarului, s'a manifestat și 'n alt chip. În 1868, elevii seminarului au obținut dela Direcțiunea acestuia dezlegarea de-a înființa pe lângă seminar o bibliotecă cu propriile lor mijloace. În ajutorul elevilor au venit și profesorii, și astfel chiar la înființarea bibliotecii s'a adunat o sumă destul de însemnată (116 rub.78 cop.), cumpărându-se un număr mai mare de 100 cărți. Îmbogățindu-se cu cărți nouă din an în an, din toate domeniile de știință inclusiv acele social și politic, biblioteca a devenit curând un puternic izvor de cultură generală pentru elevi, care nu corespundea de loc cu cerințele și spiritul programului oficial al școlii.

Prin noul regulament al seminarilor, li s'au acordat elevilor drepturi și mai mari cu privire la continuarea studiilor: la univer-

1. Inform. biograf. v, în pag. 143.

2. În 1865 au intrat la universitate trei absolvenți ai seminarului basarabean.

sitate au fost admiși nu numai absolvenții seminarului, cum era înainte, (absolvenții—„studenți“), dar și toți acei elevi care terminas primile patru clase de cultură generală. Urmarea acestei măsuri a fost faptul că mulți elevi, îndată după terminarea cl. a IV-a, părăsiau seminarul și plecau la universitate<sup>1</sup>, îndurând adeseori cele mai mari greutăți materiale<sup>2</sup>. Acelaș lucru se petrecea și'n Basarabia: „Universitățile“—spune la drept cuvânt istoricul școalelor duhovnicești din Basarabia,—„devastau, dacă se poate astfel spune, seminarul din Chișinău“. Plecau la universitate cei mai buni elevi, așa încât seminarul n'avea uneori pe cine să trimeata la Academie. Acest fapt nu putea rămânea neglijat de stăpânirea bisericească, și'n 1876 drepturile seminaristilor în privința continuării studiilor la universitate au fost reduse<sup>3</sup>.

După cum vedem, odată cu noua epocă, în seminar u pătruns idei și aspirațiuni și de altă natură, care îndreptau gândurile elevilor departe de scopurile culturii teologice, căreia erau destinați. Porniți pe această cale elevii n'au rămas străini nici de acele extreme concepții sociale și politice ce se răspândiau printre tinerii ruși din acea vreme, chemându-i la sacrificii pentru poporul de jos. Însufleți de aceste idei, unii tineri părăsiau școala (secundară, uneori—superioară) și se așezau în sate printre țărani, exercitând diferite ocupațiuni trebuincioase pentru săteni (fierăria, munca câmpului, ș. a.), cu scopul de-a se apropia, mai ușor, de ei și a-i influența în chestiuni de natură socială și politică. Era vestitul „mers în popor“ (схождение въ народъ), provocat de poporanismul rus („народничество“). Curentul acesta și-a găsit adepți și printre elevii seminarului din Chișinău<sup>4</sup>, dezvoltându-se aici paralel cu

1. În 1870, terminând cl. IV-a, au plecat la univers. 9 elevi; în 1871—4; în 1872—3; în 1873—2; în 1874—3; în 1875—14; în 1876—8; în 1877—6; în 1878—10. Istoriicul „Синекра“...

2. „Труды“, IX, 112.

3. La universitate au fost admiși numai absolvenții întregului curs seminarial și după un examen special. Ca excepție, o'un examen foarte simplu, absolvenții seminarului au fost admiși numai în trei universități: din Dorpat (Jurjev), Tomsk și Varsavia. Ibid. 120.

4. Elevul Petre Bragă, fiind exilat în Siberia (la „poselenie“), din cauza ideilor socialiste, după ce s'a întors în Basarabia, „s'a dus în popor“, potrivit cu concepția poporanistă, și s'a așezat în satul său natal Uimu, jud. Chișinău, unde a înființat o fierărie.—Filip Codreanu, părăsind seminarul din cl. III, s'a dus la Nișporeni ca învățător, urmărind acelaș scop poporanist. V. amănunte cu privire la acea mișcare în „Studii Nouă“... „V. Rom.“ 1924, IV, 85—90.

mişcarea din Rusia și ajungând la sfârșitul perioadei la excese extreme<sup>1</sup>.

Faptele descrise mai sus ne desvăluie o nouă față din viața seminarului din Chișinău, necunoscută până acuma, care însă, cum vom vedea, era semnificativă și a avut mari urmări.

### CAPITOLUL III.

*Starea tipografiei eparhiale în a doua perioadă. Publicațiunile tipografiei din Chișinău în Principatele Române. Inceputul revistei eparhiale.*

#### I.

Astfel, după cum s'a arătat, toate școalele duhovnicești din Basarabia s'au dezvoltat în perioada a doua, sporind atât ca număr, cât și ca activitate.

Altă soartă a avut, în aceeaș perioadă, vechea instituție de cultură din Chișinău—Tipografia Exarhicească. Inițiată pe vremea mitr-lui Gavriil și menită să întrefină, prin publicațiunile ei bisericesti în l. moldovenească, viața sufletească a poporului băștinaș, tipografia eparhială în a doua perioadă, odată cu întărirea politicii ruse naționaliste în Basarabia, în chip fatal trebuia să se atrofieze câte puțin.

În 1860 Direcțiunea Economică a Casei Arhieresti, cu aprobarea preasf. Antonie, a cules — prin consistor — informații dela blagocini asupra cărților de rit de care duc lipsă bisericile din cercurile lor. Potrivit cu aceste informații, în 1861, tipografia eparhială a retipărit anthologhion (triod de sărbători) în l. moldovenească, iar în 1862, — din aceleași motive și în aceeaș limbă, — octoiul și canoanele Maicii Domnului, reproduse depe tipăriturile mânăstirii Neamțu. E de notat că, înainte de a se tipări aceste cărți, originalele lor românești, din porunca lui Antonie, au fost trimise unui preot pentru a fi confruntate cu cărțile rusești și a fi examinate dacă nu conțin greșeli contra dogmelor bisericii ortodoxe. Cercetarea a dovedit că'n cărțile examinate „caracterul, scopul și spiritul religios este pretutindeni păstrat cu exactitatea cuvenită”. Cu toate acestea în octoiul din Chișinău s'au făcut și unele schimbări.

1. Un elev a distrus portretul țarului Alexandru al II-lea, scoțându-i ochii. Ibid.



Tot în acel timp, printre publicațiunile tipografiei din Chișinău puse în vânzare în 1862, se găsește și un ceaslov moldovenesc care, după unele dovezi, a fost tipărit cu oare care deosebiri luate din ceaslovul românesc și din ceaslovul mic din Chiev. Printre publicațiunile din 1863 se găsește și triodul de post în l. moldovenească — o reproducere a triodului românesc, tipărit la Blaj în 1800. Cu acest triod se termină șirul de cărți rituale nou tipărite în tipografia din Chișinău. Celelalte tipăriri de felul acesta nu erau decât reproduceri de publicațiuni anterioare ale acestei tipografii.

Afară de cărți de rit, în tipografia din Chișinău se tipăreau și alte publicațiuni. Astfel în 1862 s'a tipărit în l. moldovenească „Catehismul Creștinesc ortodox“ de mitr. Filaret; în 1863 — cartea „Despre credința și viața creștinească“; în 1867 — „Învățături catehizicești“ de protoier. Scvorțov, traduse în l. moldovenească; dela 1867 se tipăreau în tipografia exarhicească „Viedomostiile Eparhiale“, ce începuse să apară atunci; în 1869, „pentru bisericile, în care serviciul divin se face în moldovenește și parohienii sunt moldoveni“, s'au tipărit diferite registre, deasemenea s'a retipărit acatistul Maicii Domnului, în traducere moldovenească, pentru „nastoiatelul“ mânăst. Gârbovâț<sup>1</sup>. În 1871 s'a tipărit o „Culegere de articole cu conținut duhovnicesc-dogmatic“<sup>2</sup>. În 1872 și 1873, după dispozițiunea preasf. Pavel, s'au publicat în traducere moldovenească învățături bisericesti cu subiecte propuse de însuș arhipăstorul. Aceste învățături s'au expediat pe la biserici ca suplement la „Vied. Eparh.“<sup>3</sup>. La aceasta s'a redus, în a doua perioadă, activitatea Tipografiei Exarhicești din Chișinău.

## 2.

La cele spuse, vom adăuga că tipografia din Chișinău, după cum ne arată actele arhivelor, a avut o mare însemnătate nu numai pentru Basarabia, dar și pentru bisericile de peste Prut — din Moldova și Muntenia.

1. Arh. Cons. Biser. II, Dos. Nr. 47 din 1870.

2. Articolele scrise în rusește de către cunoscutul protoieru Eugeni Poniatovsch, au fost traduse în moldovenește de protoier. Teodor Baltaga.

3. „Pentru bisericile moldovenești“ (probabil — din ținuturile sudice N. A.) s'au tipărit și în 1869 în l. moldovenească diferite registre. (Arh. Cons. Biser. II, Dos. No. 825 din 1890). Deci nu e exactă afirmația cum că după moartea preasf. otoulc, sub arhip. Pavel, „nu s'a tipărit nimic în moldovenește“, în aratata tipografie. „Труды“... I, 11.

Odată cu secularizarea averilor mănăstirești, în Principate s'au desființat și tipografiile în care se tipăreau cărți de rit cu caractere slavone. În astfel de împrejurări bisericile române au început, curând, să simtă mare lipsă de cărți bisericești. Atunci, reprezentanții acestor biserici și-au îndreptat privirile spre Basarabia, unde se auzia că funcționează o tipografie românească. Așa, în 1878 Nifon Bălășescu, profesor la seminarul din București, aflând la Constantinopol că'n Chișinău se tipăresc cărți de rit, potrivit cu vechiul obicei, depe edițiile mănăstirii Neamțu, fără schimbări, s'a adresat arhiepiscopului Pavel cu rugămintea de a-i trimite catalogul cărților bisericești tipărite la Chișinău și câteva exemplare din triodul de post, în vederea apropierii postului mare. Ca motive, Bălășescu a arătat că'n Principate nu se tipăresc demult cărți bisericești, pe când multe biserici au nevoie de asemenea cărți; și că'n bisericile românești se întrebunțează numai cărți tipărite cu chirilice, cu toate că'n cărțile laice e introdus alfabetul latin. Cererea a fost satisfăcută. În 1879, aceeaș rugămintă a fost adresată lui Pavel de către un oarecare Georgescu, librar din București, și acesta, primind catalogul cărților de rit moldovenesti din Chișinău, a comandat 20 exemplare de triod de post și 10 de anthologhion <sup>1</sup>.

## 3.

În timp ce activitatea tipografiei eparhiale scădea în felul acesta, luau ființă alte încercări culturale. Astfel, un eveniment plin de noutate pentru viața eparhială din Basarabia a fost înființarea unui organ periodic bisericesc sub denumirea de „Кириннеская Епархиальная Вѣдомость”. („Viedomostiile (Revista) Eparhie Chișinăului”).

„Viedomostiile Eparhiale”, ca multe alte întreprinderi și instituții din viața bisericească în Basarabia, au început în strânsă legătură cu mișcarea generală culturală care chemă și preoțimea la autoactivitate, și au fost aduse din alte eparhii <sup>2</sup>.

După pilda eparhiilor ruse, stăpânirea eparhială din Basarabia, la începutul aa. 1867, a obținut aprobarea sinodului pentru înființarea „Viedomostiilor Eparhiale” cu dreptul de-a tipări textul în două

1. „Труда”... I, 6, 10—11; II 20—29.

2. Începutul acestor reviste datează în Rusia din 1860, inițiatorii lor fiind Dimitrie, arhiepiscopul Chersonului, și preasl. Nil, arhiepiscopul Ieroslavului, pentru eparhiile lor.

limbi paralele,—l. rusă și cea moldovenească. După programul întocmit de către profesorii seminarului<sup>1</sup>, revista urmă să aibă două părți: una—oficială, și alta—neoficială. Cea oficială era rezervată pentru dispozițiunile guvernului privitoare la biserică și ale stăpânirii eparhiale locale. Cea neoficială urmă să cuprindă: explicații la sf. scriptură și operele sf. părinți; predici și, mai cu seamă, învățături simple pentru poporul de jos; sfaturi și îndrumări pentru diferite cazuri din activitatea păstorească; știri despre școlile bisericesti; articole privitoare la istoria și statistica eparhiei Chișinăului, etc.

„Viedomostiile“ urmau a se tipări în tipografia eparhială și a apărea bimensual: la 1 și la 15 ale fiecărei luni, având 3—4 coale de tipar. Toate bisericile eparhiei au fost invitate să se aboneze la revistă.

Întâiul număr al revistei a apărut la 1 iulie 1867<sup>2</sup>.

Apariția revistei a fost salutată de unii cu mare bucurie<sup>3</sup>. Cu toate acestea însă, în genere vorbind, preotimea basarabeană nu arată mare interes pentru revistă<sup>4</sup>. Luând în seamă această împrejurare administrația revistei nu odată a intervenit pe lângă arhiepiscopie cerând să se impună bisericilor abonarea la revistă. Din parte-i, nici comitetul de redacție nu era la înălțime: revista apărea neregulat și se mărginea adesea la reproducere de articole din alte reviste.

1. Dintre aceștia, au luat parte rectorul seminarului arhim. Varlaam, inspectorul (subdirectorul) preot. Gr. Gălin și profesorii: M. Sevortov, A. Parhomovici, V. Zauschevici, P. Marcov, și E. Saharov. Toți formau un comitet de redacție.

2. Redactorii (directorii) revistei în această perioadă au fost următoarele persoane: 1) Arhimandritul Varlaam, rector al seminarului; 2) M. I. Sevortov, profesor al seminarului, până la dec. 1871; 3) P. T. Pabovschi, corector al lui Sevortov până la 1 noemb. 1871, și ca redactor până la febr. 1875; 4) M. A. Ganitchi dela 15 ian. 1872, până la ian. 1881 ca „al doilea redactor“; 5) Preot. Hr. Bocicovschi dela mart. 1875 până la 15 sept. 1887. „Труды“, VI, 35—36.

3. Într-o scrisoare adresată redacției, un preot rural scria următoarele: revista e „a noastră (a preotimii) scumpă moștenire, semn de muncă intelectuală a tagmei duhovnicești, ogîndirea mersului vieții noastre bisericesti în manifestările ei principale“. Mai departe autorul își exprimă dorința ca „Vied. Ep.“ să fie un organ puternic al activității și vieții sufletești a preotimii și a întregii noastre eparhii. „En. B.“ 1867, XI, 410.

4. Iată tirajul revistei în perioada a II-a: în 1867—689 exemplare; în 1868—620 ex.; în 1869—600 ex.; în 1874—696 ex.; ceva mai târziu—700. „En. B.“ 1892, XVII, 426 nota.

La aceste neajunsuri se adăuga și slaba organizație a expediției <sup>1</sup>.

În 1881 s'au făcut în organizarea și conducerea revistei eparhiale oarecare schimbări care au îmbunătățit mult organul eparhial.

Cei dintâi colaboratori ai revistei au fost aproape numai profesorii seminarului local și foarte puțini preoți ca arhimandritul Natanail (Danilevski), preoții Luca Lașcu, Teodor Lașcu; D. Ciachir, I. Gălușcă. Ca traducători în l. moldovenească erau la început doi colaboratori responsabili: protoiereul T. Baltaga și preotul Emelian Ghepețchi. Pe la sfârșitul an. 1867 numărul traducătorilor a sporit cu preoții I. Galuppa, Gh. Dănga, I. Butuc, I. Lașcu și diaconul A. Ciugureanu <sup>2</sup>.

Potrivit cu programul stabilit, în „Vied. Ep.” (partea neoficială) s'a publicat un material variat, de preferință cu conținut religios <sup>3</sup>.

În al doilea rând veniau articole cu conținut istoric-bisericesc, din trecutul Principatelor Române; <sup>4</sup> mai mult însă din al Basarabiei, al eparhiei Chișinăului și al diferitelor așezăminte (școli, mănăstiri), precum și al unor oameni însemnați ce s'au distins pe ogo-

1. Revista se expedia prin blagocini, care-și luau singuri dela redacție, exemplarele apărute, așteptând prilejuri a le trimite prin cercurile lor protopopești.

2. Traducerile în l. moldovenească au durat numai până în 1871; începând cu acest an se publicau în moldovenește numai unele articole din textul rusesc, iar în sfârșitul acestui an textul românesc a fost suprimat cu desăvârșire, pentru motivul că traducerea, mai cu seamă a materialului oficial, era foarte anevoioasă, și, totodată, fiindcă era și „de prisos și fără de trebuință”, deoarece, pe atunci, majoritatea preoților făcându-și studiile în seminar, cunoștea bine l. rusă. „Eu. Bta.” 1892, XVIII, 421 (nota a doua).

3. Mai cu seamă din anul 1871, când stăpânirea eparhială a adresat preoților basarabeni un apel chemându-i să colaboreze la revistă, redactând articole cu conținut local, privitor la trecutul parohilor, la istoricul satelor, la nevoile clericilor, la interesele religioase ale păstorilor, etc.

4. 1) „Acturile cavenite mănăstirii „Russico” a sf. Munte al Afonului” cu privire la raporturile între domnii Moldoveni și Munteni din v. XVIII-lea, și măn. Russico și mănăstirea închinată a Doamnei (1869). 2) „Actele” Moldovei și Munteniei, ce aparțin măn. zisa „Russică” a sf. mare mucea. Pantelimon dela munt. Athos, publicate în traducere rusă din l. greacă (1869); „Informațiuni statistice asupra lipovenilor în Moldo-Vlahia” din cartea „Răscolniel ruzi” de Melhisedec ep. Dunării de Jos. (1873); „Schia asupra activității mitr. Gavriil, exarh al Moldovei și Valahiei, cu privire la îmbunătățirea stării bisericii și a preoților ortodocși în Principate și în Basarabia în 1808—1812”, de Gh. Zăcov (1879).

rul bisericesc din Basarabia, etc.<sup>1</sup>. Vom releva că chestiunile privitoare la istoria Principatelor sunt tratate fără a se face vre-o legătură cu viața locuitorilor băștinași ai Basarabiei. Totodată evenimentele și faptele din trecutul Basarabiei, precum și acelea din activitatea arhiepiscopilor, sunt descrise și explicate din punctul de vedere al concepției ruse dominante în chestiunea popoarelor creștine subjugate Turcilor. Celelalte articole cuprindeau chestiuni privitoare la biserica creștină, la lipovenism, la preoțime<sup>2</sup>, la viața poporului de jos<sup>3</sup>, la afacerile bisericești în țările străine, în primul rând în țările balcanice: la Greci, Bulgari, Sârbi,—dar și în Principate.

Adevărul cere să arătăm că viața curentă a eparhiei,—afară de unele, foarte puține, fapte din activitatea preoțimii și din viața parohienilor (între aceste din urmă—construirea și sfințirea bisericilor, procesiunile cu sf. icoană, vizitele canonice ale arhiepiscopilor, etc.),—nu se oglindea în revistă, decât în dispozițiunile stăpânirii locale, în ucazurile consistorului—material care constituia „partea oficială” a revistei.

Aparând pe lângă seminar, în apropierea imediată a autorităților, revista căpătă și ea un caracter oficial, descriind și reflec-

1. „Dimitrie, arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului” de A. E. Si-Jin (1867, 68 și 71); „Schia istorică asupra seminarului duhovnicesc din Chișinău” de M. A. Ganițchi (1871); „Înalt presf. exarh-mitropolit Gavriil, întâiul ierarh al eparhiei Chișinăului” (biografie scurtă, de A. M. Parhomovici (1871); „Înalt presf. Antonie, arhiep. al Chișinăului și Hotinului” de P. T. Pahovschi (1871); „Filiala din Basarabia a Societății Biblice Rosenesti” de A. V. Bălătescu (1872); „Noițe despre țigani din Basarabia” de M. Ganițchi (1872); „Averile mănăstirilor de peste hotare în Basarabia” (1873); „Materiale pentru istoria școlii eparhiale din Chișinău” de protoier. E. Pontatovschi (1874, 75 și 77); „Manuscrise și cărți de tipar vechi în schitul Condrita” de M. Ganițchi (1874—1875); „Eparhia Chișinăului, mitropolia și seminarul după descrierea oblasiei Basarabiei, întocmită de către P. Svinin” de M. Ganițchi (1878); „Informațiuni istorice asupra seminarului duhovnicesc din Chișinău” (alcătuite de rectorul arhim. Irineu pentru publicațiunea „Istoria ierarhiei din Rusia”) de M. A. Ganițchi (1878); „Școlile Lancaster în Basarabia” de M. A. Ganițchi (1877—1878).

2. Din articolele privitoare la viața și activitatea preoțimii, vom nota: 1) „Viața preoțimii basarabene” de pr. I. Cernavski (1872); „Tablouri din viața preoțimii” de pr. S. Bogoslavski (1872); „Despre alegerea preoțimii din eparhia Chișinăului” de P. Pahovschi (1871—1872); „Congresul eparhial din Chișinău în 1868”.

3. Vom releva următoarele articole: „Studierea obiceiurilor poporane de către pastora parohială” de M. Ganițchi (1878); „Obiceiuri de sărbători la poporul de jos din Basarabia” de A. Consci (1870); „Despre obiceiurile, credințe și semnele superstițioase ale locuitorilor din Stavuceni” de S. N. Culoițchi (1870—1870); „Obiceiuri și cântece de Crăciun și de Anul Nou în moldovenii basarabeni” de P. Săren (1874) ș. a.

tând mai mult activitatea organelor ocârmuitoare, decât viața credincioșilor și a păstorilor. Chiar și puținele articole ce priviau viața dela sate erau întocmite într'o formă impusă, având mai mult caracterul unor informațiuni oficiale, lipsite aproape cu desăvârșire de coloritul local, și alcătuite, uneori, potrivit cu prevederile și dorințele stăpânirii eparhiale. Aceasta se explică prin faptul că la revistă lucrau aproape numai profesorii seminarului, absolvenții ai academiilor spirituale, veniți din Rusia. Ne având legătură cu eparhia locală, ne cunoscând nici viața păstoriților, nici situația păstorilor, colaboratorii revistei nu aveau nici dorința, nici posibilitatea de a se ocupa mai de aproape cu faptele și chestiunile locale. Erau, însă, și excepții. Unui profesor ai seminarului, cu toate că nu erau originari din Basarabia, au izbutit să se apropie de trecutul și de viața ei curentă, studiind cu mult interes materialul și faptele privitoare la istoria ei și publicând, astfel cum s'a arătat, multe lucrări interesante. Dintre aceștia, vrednic de a fi pomenit este preotul M. Ganițchi, care, prin munca lui, c'un material istoric relativ bogat, adunat de el, se poate zice c'a pus baza studierii serioase a trecutului Basarabiei, rămânând drept pildă frumoasă și îndemn puternic pentru cercetătorii de mai târziu<sup>1</sup>.

În felul acesta revista eparhială a avut multe neajunsuri, ceeace era și firesc în această perioadă. Cu toate acestea trebuie să recunoaștem, că „Vied. Ep.“, au avut dela început un rol foarte important în viața eparhiei noastre. Adresându-se întregii preoții basarabene, revista eparhială evident că era pentru preoți un organ de legătură sufletească, care pe lângă că-i ajuta a se cunoaște mai ușor unul pe altul, le mai deștepta ideea intereselor comune ale tagmei lor, precum și spiritul de solidaritate în năzuințele lor de membri ai acestei tagme. Totodată revista avea însemnătate fiind un izvor de cunoștințe istorice, care trezia și hrănea în preoțime interesul pentru trecutul provinciei pregătind terenul pentru cercetări mai amănunțite, pe acest ogor, în viitor. Pe de altă parte însă, revista nu putea să nu aibă o înrăurire pronunțată și asupra mentalității preoților, îndrumând-o în direcția prevederilor și a concepției stăpânirii eparhiale.

1. M. Ganițchi, după câte știm, a lăsat și în manuscris mult material istoric cules din arhivele locale cu privire la trecutul bisericesc al Basarabiei. Acest material se zice că a servit de bază pentru valoroasa lucrare a lui A. Stadnițchi asupra lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarh și mitropolit.

## PARTEA A TREIA.

I. Mănăstirile. II. Misiunea antischismatică și antisectantă.  
III. Trecerea la Ruși a părții sudice din Basarabia.—Rostul  
perioadei a doua în istoria Bisericii din Basarabia. Arhiep.  
Pavel ca reprezentant al epocii.

### CAPITOLUL I.

*Numărul mănăstirilor la începutul perioadei. Contactul între mănăstiri și populație. Măsurile de rusificare față de mănăstiri. Starea exterioară a mănăstirilor. Mănăstirile închinatăe,*

#### 1.

În faptele amintite mai sus viața locală se oglindia puțin—ele fiind departe de populația băștinașă. Erau însă în Basarabia așezăminte, unde vechile orândueli religioase-bisericești se păstrau cu mult mai bine unde se concentrău dorințele și speranțele moldovenilor basarabeni înlăturați dela viața bisericească oficială. Acestea erau mănăstirile basarabene, răspândite prin mijlocul și nordul provinciei.

Pe la începutul perioadei a doua, în Basarabia, afară de „mitropolia” din Chișinău, existau încă 18 mănăstiri: 12 de călugări și cinci de maice<sup>1</sup>.

1. La începutul perioadei a doua s'a înființat în Basarabia o mănăstire nouă: Noui-Neamț, în următoarele împrejurări. Lavra Neamțului din Moldova avea în Basarabia câteva moși: Nemțenii, Copanca și Chițcanii, care erau supravegheate de ieromonahul Teofan Cristea, împuternicitul Lavrei. Când averile mănăstirești din regatul vechiu au fost secularizate, sub Alexandru I. Coza, unii călugări au fugit din Lavra Neamțu în „Basarabia rusească”. Teofan, ajutat de ieromonahul și duhovnicul (spiritualul) Andronic, venit din Lavra Neamțu, a intervenit pe lângă sinodul rus să i se acorde dreptul de a înființa o mănăstire pe moșia Chițcani. Cererea a fost aprobată. Prin în. ucuz din 13 ianuarie 1864 se dă dreptul de a înființa pe moșiile Copanca și Chițcani o mănăstire nouă pentru frățimea din Lavra Neamțului, cu regulament

Cu toate că'n mănăstiri, datorită diferitelor împrejurări, pătrundeau și elemente străine, totuș covârșitoarea majoritate a celor adăpostiți în ele erau moldoveni și băstinași, ieșiți din sânul țării basarabene. Contactul între populația înconjurătoare și călugărie era susținut și de împrejurarea că țărani intrați în mănăstire nu se deosebeau de populație nici prin felul de trai, nici prin starea lor intelectuală: ei erau nevoiți, și în mănăstire, să se indeletnicească tot cu munca câmpului, ocupațiunea lor în viața laică, iar singura școală ce-o făceau era practica bisericească, ce-titul cărților de rit. Astfel, pe când clericii de mir căzuse sub influența seminarului teologic și a altor instituții culturale,—care odată cu idei și noțiuni sau cunoștințe cărțurărești le aduceau și limbă străină și mentalitate nouă, uneori și oameni străini veniți din Rusia,—mănăstirile basarabene rămăneau cu totul neatinse de curente culturale, de „intelectualismul“ școlar al preoșimii, și nevătămate de loc în năzuințele și vechile lor deprinderi. Firește că politica de unificare,—în înțeles de adaptare la orândueli și concepții ruse, pornită mai înainte în Basarabia și intensificată în perioada a doua—era cu desăvârșire străină mănăstirilor basarabene și găsia ușor, aici, o puternică opoziție din partea țăranilor călugăriți. Astfel arhiep. Pavel se plângea că școalele întemeiate pe lângă mănăstiri au fost întâmpinate, aproape în toate acestea, cu mare nemulțumire de către frățimea superioară incultă, grosolană, care nu cunoștea limba rusă și era ostilă culturii rusești. Și învățătorii și învățătoarele în unele mănăstiri, în deosebi la Hârjauca și Dobrușa, îndurau la început jigniri brutale din partea unor călugări. Bineînțeles, nu era o opoziție conștientă rezultând din deosebiri de concepții, ci o rezistență mai mult instinctivă, provocată de faptul că prin amestecul nouălor autorități ce introduceau orândueli și instituții necunoscute până atunci, se turburau liniștea și obiceiurile de veacuri.

chinovial („обновительный“) dela munt. Athos, ce se pastrează în Lavra, cu condițiunea ca în noua mănăstire să se adăpostescă până la 50 de călugări de preferință din Lavra Neamțu; ca nastoltelei să se aleaga de către soborul fraților mănăstirii nouă, cu consimțământul Lavrei Neamțu, și să fie confirmat în postul lui de către Mitropolitul Moldovei, iar în lipsa lui—de sf. sinod; ca mănăstirea aceasta, ca fiică a Lavrei Neamțu, aflându-se în unire cu acest locaș, în atârnat de mitropolitul Iasilor, să existe fără a se stirbi drepturile arhierului eparhial local.

„Кр. Вѣд.“ 1887, XI, 426—427.

1. „Труды“, VII, 29.



Atitudinea, însă, a stăpânirii eparhiale era neinduplecată. Condușă de politica generală a imperialismului țarist, ea lua măsuri hotărâte, menite să schimbe în mod radical starea lucrurilor. Eghemenilor mănăstirilor li se cerea ca să se îngrijească nu numai de bunăstarea și cuvenitele rândueli în mănăstiri, ci să-i pună pe călugări să lăvețe limba rusă; deasemenea să înfinteze în biserici strane slavone, care, împreună cu acelea moldovenești, urmau să funcționeze, pe rând, în vremea serviciului divin<sup>1</sup>. Totodată, se știe, pe lângă multe mănăstiri s'au înființat și școli.

Pentru ca aceste măsuri să fie întocmai executate stăpânirea eparhială a introdus unele schimbări și în starea administrativă a mănăstirilor, și ele toate,—afară de Hârjauca care era sub conducerea episcopului eparhial, și mân. Curchi care era administrată de preasl. vicar,—au fost supuse controlului protopopilor. Tot în interesul unei supravegheri mai eficace s'au schimbat și granițele protopopilor mănăstirești, iar protopopii și „nastoiateli” mănăstirilor au fost numiți, alții transferați, potrivit cu aptitudinile și calitățile lor și cu nevoile nouă ale mănăstirilor. În cazuri excepționale se luau măsuri mai riguroase: călugării fiind pedepsiți sau mutați la alte mănăstiri pe cale administrativă. Rezultatul a fost că „unii dintre călugării dușmani și față de cultura rusească, priviau școlile rusești din mănăstiri cu ură neputincioasă, iar alții începeau să se împace cu ele”. Pe de altă parte, stăpânirea eparhială obținea, în oarecare măsură, și rezultate satisfăcătoare pentru ea: în unele mănăstiri (Frumoasa, Hirova, Curchi, Saharna, Dobrușa) cu elevii școlilor — „poslušnici” și copii de țărani — s-au înființat coruri ce cântau slujba dumnezească în slavonește.

S'au introdus unele îmbunătățiri și în starea exterioară a mănăstirilor, construindu-se în unele — chilii nouă, în altele — biserici frumoase, etc.

Îndeobște vorbind, starea mănăstirilor basarabene era de așa natură, încât stăpânirea eparhială era de părere că încă multă vreme nu li se va putea acorda dreptul ca ele singure să-și aleagă stareți și starețe — drept, de care se bucurau, pe atunci, mănăstirile rusești. —, deoarece această orândveală le-ar aduce mare stricăciune

<sup>1</sup> E de notat că în unele mân. ca Hârjauca, Gârbovăt, Jabea-Curchi și Călărășăuca, în vremea slujbei se cânta și se cânta, și mai înainte, în slavonește. Ibid. 28.

morala și să face din mănăstiri un focar de ignoranță, având în frunte niște ignoranți, sjuși conducători prin alegere<sup>1</sup>.

Astfel erau privite mănăstirile locale de către autorități, care prin aceste măsuri, credeau că le vor schimba rostul sfințit de ani îndelungați în viața poporului băștinăș. Tinta aceasta, însă, n'a fost atinsă nici chiar sub stăpânirea lui Pavel. Vechile legături între mănăstiri și populația din împrejurimi, deși stingherite în oarecare măsură prin introducerea limbii slavone în serviciul divin, rămăneau totuși puternice, continuând educația religioasă morală a poporului în spiritul concepției tradiționale primitive. Aceasta o constatau arhipăstorii înșiși afirmând că mănăstirile basarabene, prin felul cum se face în ele slujba lui Dumnezeu, cu multă evlavie și în chip îndelungat, strag în ele, mai cu seamă în postul mare, în mân. Călărășanca, Jabca, Dobrușa și Saharna, mulțimi imense de credincioși nu numai din Basarabia, ci și din Podolia. „În această privință”—scriă Pavel—„influența mănăstirilor basarabene asupra populației nu numai din Basarabia, dar și a celei din Podolia e foarte binefăcătoare”<sup>2</sup>. Pavel se bucură de această influență a mănăstirilor în viața poporului băștinăș, însă evident că nu-i pricepea nici izvorul, nici rostul.

## 2.

În perioada a doua, a intervenit o mare schimbare în situația mănăstirilor închinare și a averilor fonciare (moși) închinare mănăstirilor străine<sup>3</sup>.

Era de mult cunoscută conducerea criminală a acestor averi practică în Basarabia de diferiți venetici—impuțerniciți ai mănăstirilor de peste hotare<sup>4</sup>. Starea lucrurilor era cu atât mai bătătoare

1. „Труда”... VII, 25—30: 118—122.

2. Ibid.

3. În Basarabia erau patru categorii de moși mănăstirești: 1) moși ce aparțineau direct locurilor sfinte din răsărit; 2) moșile mănăstirilor românești (din Moldova de peste Prut), care erau închinare locurilor sfinte; 3) averile mănăstirilor și schiturilor din Basarabia, închinare locurilor sfinte; 4) averile mănăstirilor și bisericilor românești de peste Prut. *Испытания*, I, 18.

4. Din pământurile Basarabiei, 172 de moși, în suprafața de 299.563 desiatine (aproape a opta parte din întregul teritoriu al provinciei), aparțineau următoarelor mănăstiri de peste hotare și comunități („obșcine”) spirituale (din răsărit): mănăstirii Vatoped—45 moși; mân. din Sinai—13; școlii Etno-Seamnela din Epîr—3; școlii populare din Constantinopol—2; episcopiei Hușilor—10; mitropoliei din Iași—4

la ochi, cu cât alături de călugării străini ce se desfătau în bogății, cu mare greu își ducea viața preoșimea pe aceleași moși mănăstirești<sup>1</sup>.

Cu toată nedreptatea ce se făcea aici, stăpânirea n'a luat multă vreme, contra acestei stări de lucruri, nici o măsură. Această atitudine a guvernului țarist era motivată și de faptul că'n Principatele vecine românești era aceeași situație și o schimbare radicală în chestiunea averilor închinete din Basarabia ar fi putut produce o impresie neplăcută asupra Românilor vecini, ceea ce nu intra, de loc, în prevederile politicii externe rusești.

În anul 1863, în Principatele Române, averile mănăstirești au fost secularizate. Acest fapt a servit de îndemn și pentru stăpânirea țaristă în chestiunea averilor mănăstirești<sup>2</sup> și, în același an, „Pravlenia Oblastiei Basarabiei” („Воеводство Область Иракля”) a fost însărcinată de către Consiliul de Miniștri să dea, prin licitație, în arendă, toate averile mănăstirești românești, în prezența împuterniciților acestor mănăstiri. Acesta a fost primul pas făcut de stăpânirea țaristă în scopul de a reorganiza administrarea averilor mănăstirești, iar rezultatul a fost foarte bun: veniturile mănăstirești aproape că s'au dublat, pe când cheltuielile de administrare au fost foarte reduse.

Deocamdată, însă, rămăneau neatinse averile închinete mănăstirilor grecești din Orient. Acolo continuau să gospodărească trimiși acelor mănăstiri, averile dându-se în arendă cu prețuri minime, iar pădurile se devastau fără cruțare<sup>3</sup>.

sf. mormânt — 35; măn. Neamtu — 14; măn. Xeropotamos dela m. Athos — 2; bisericii sf. Gheorghe din Iași — E. comunității („obscinei”) mănăstirilor dela m. Athos — 3; scaunul patriarhal din Antiohia — 1; măn. Bogdana — 2; școala primară din Constantinopol — 1; măn. sf. Pavel din Teodorenii — 7; măn. Pângărați — 1; măn. Iberia — 1; măn. Slatina — 3; măn. Căpriana — 24. „Ев. Вѣст.” 1860, VII, 308, nota 1.

1. „Труды” — VII, 100.

2. După cum mărturisește un demnitar rus, pe lângă acest îndemn mai era și îngrijorarea guvernului țarist „că nu comva moșile din Basarabia ale mănăstirilor din Moldova și Valahia închinete locurilor sfinte, deasemenea și averile mănăstirilor moldovenești, să treacă în mâinile autorității islece din Principate și să nu servească pentru singurul scop — de-a spori bugetul guvernului” („чтобы не послужили единственно къ увеличению правительственного бюджета”). Пуринский, II, 50.

3. Întă unele fapte. Moșile Frăsina și Alexieni, proprietatea măn. sf. Teodor dela munt. Athos, se dădau în arendă cu 9000 r., și arendașul le dădea în rândul altora în arendă cu 16.007 r., iar împreună cu dijma dela țărani venitul de pe aceste moși ajungea până la 18113 r. anual.

Aşa au durat lucrurile până la 1873, când (9 martie) s'a luat hotărîrea ca toate averile fonciare și pădurile din Basarabia ce aparțin locurilor sfinte și mănăstirilor din răsărit, precum și mănăstirilor închinate locurilor sfinte,—din Moldova și mănăstirilor basarabene,—deasemenea și acele averi ce constituie proprietatea bisericilor și mănăstirilor din Moldova, toate acestea să fie administrate de către Ministerul Domeniilor, rezervându-se acestor biserici și mănăstiri dreptul de proprietate asupra averilor menționate acordat de guvernul rus. Cu supravegherea principală a veniturilor, precum și cu predarea acestora proprietarilor, potrivit cu starea bisericilor și mănăstirilor din răsărit, a fost însărcinat Ministerul de Externe, iar cheltuelile de administrare se luau din veniturile averilor. Totodată s'a luat dispozițiunea de a se verifica toate actele și documentele pe care se întemeia dreptul de posesiune al bisericilor și mănăstirilor asupra averilor<sup>1</sup>.

La 21 noiembrie 1873, hotărîrea Consiliului de Miniștri privitoare la administrarea averilor mănăstirești, a fost pusă în aplicare prin înființarea în Chișinău, a unei „Direcțiuni provizorii a averilor mănăstirești din Basarabia“ („Временное Управление Монастырскими имениями въ Бессарабiи“)<sup>2</sup>. Rezultatele acestei măsuri au fost îmbucurătoare, sporindu-se veniturile în chip foarte simțitor<sup>3</sup>. Tot atunci s'au luat măsurile necesare și pentru a scăpa de picire și pădurile de pe moșile mănăstirești.

Rămănea de rezolvat chestiunea repartizării veniturilor de pe averile mănăstirești. Aceasta s'a și făcut prin decizia Consiliului de Miniștri aprobată la 21 maiu 1876, prin care toate veniturile erau

Abuzurile cu pădurile atingeau culmea. Depe moșia Todorești 1.180 desiatine de pădure tânără s'au vândut cu câte 2 rub. 40 cop. desiatina. Arenda se făcea pe termen îndelungat, uneori până la 15 ani. Пурпушкеры II, 50—54. Cfr. „Труды“... VII, 222—223.

1. Пурпушкеры I, 72—76.

2. Ibid. I, 92—98.

3. În ce chip s'a schimbat situația economică se poate vedea din următoarele fapte: La Parcani și Popoți, moștile măn. Capriana, 586 desiat. de pământ, se dădeau mai înainte cu 185 ruble și 100 r. în natură (fructe); în 1873 același pământ a fost arendat cu 4.500 r. La Scutreni, de moșia aceleiași mănăstiri (389 desiat.) se folosea arendașul în mod gratuit; după 1873 acel pământ a fost dat în arenda cu 2.705 r. La Copanca și Chițcani, moștile luirei Neamța, 6.176 desiat., se dădeau în arenda pentru suma de 8.246 r. în bani, și 3685 r. în natură (fructe), pe când cu nouăle măsuri luate prin licitație s'a oferit suma de 15.226 ruble. În nouăle contracte s'au redus foarte mult și drepturile arendașilor. Пурпушкеры II, 55. Cfr. „Труды“... VII, 224.

impărțite în cinci: o cincime a fost destinată pentru acoperirea cheltuielilor de administrare a averilor; pentru acoperirea cheltuielilor extraordinare la acele moși ce vor avea nevoie de asemenea cheltuieli, cum și pentru achitarea împrumuturilor moșilor în cazuri excepționale, pe temeiul avizului Ministerului de Domenii. Două cincimi erau împărțite de Ministerul de Externe între acele mănăstiri și biserici din răsărit, cărora aparțin averile. Ultimele două cincimi, la început, se hotărîse a fi destinate pentru scopuri de învățământ și binefaceri în Basarabia, însă datorită intervenției insistente a stăpânirii eparhiale locale, această hotărîre a fost schimbată. Anume: din suma totală a două cincimi care au fost date la trei resorturi, — Zemstvei, resortului bisericesc și Ministerului de Instrucție, — o treime a fost destinată pentru eparhia Chișinăului, urmând a fi întrebuințată după prevederile stăpânirii eparhiale. Cota aceasta ajungea în fiecare an aproape până la 50.000 ruble, din care, suma de 30.300 r. era parte destinată școalelor spirituale locale, sub formă de ajutor anual regulat, parte însă, ca ajutor eventual („една временное пособие“) după nevoie, pentru aceleași școli, deasemenea și pentru reparația și construirea bisericilor pe moșiile mănăstirilor străine<sup>1</sup>.

Ajutorul bănesc obținut din veniturile averilor mănăstirești, a fost un puternic sprijin pentru multe întreprinderi și instituții culturale și de binefacere în Basarabia, între acestea însă și pentru multe așezăminte culturale bisericești locale<sup>2</sup>. În întrebuințarea ajutorului căpătat, stăpânirea eparhială urmărea „două scopuri importante și sfinte: primul — îmbunătățirea situației materiale a persoanelor ce vor servi cauza educației spirituale și învățătura, ceace va atrage la această muncă puterile mai bune; și al doilea — 180 de copii, de ambele sexe, vor fi asigurați în întreținerea lor și vor căpăta educație bună și învățătura“<sup>3</sup>.

1. „Труды“... VII, 225—226. Afară de aceasta, arhiep. Pavel a mai obținut în folosul școalelor duhovnicești din Basarabia, din veniturile mănăstirești pe an. 1873. 1874 și 1875 o sumă considerabilă de 89.307 r. „Изв. Б. С.“ 1896, VII, 312.

2. Din veniturile de pe moșiile mănăstirești străine în Basarabia sinodul rus a achitat, pentru așezămintele bisericești din eparhia Chișinăului, în 1878—30.200 r.; în 1879—30.300 r.; în 1880—23.800 r.; în 1881—29.900 r.

3. „Труды“... VII, 227.

## CAPITOLUL II.

*Creșterea numărului „rascolnicilor” în Basarabia. Măsurile guvernului țarist. Măsurile autorităților bisericești față de „rascolnici”. „Fratimile”. - Schimbarea situației în 1872. Sectanții molocani. „Edinoveria”.*

În a doua perioadă, când s'a pus atâta energie pentru desvoltarea vieții bisericești în eparhia Chișinăului, s'au luat multe măsuri și cu privire la lipovenii basarabeni, al căror număr creștea mereu <sup>1</sup>.

E greu de precizat, la chip hotărât, în ce anume proporție creștea numărul lipovenilor în Basarabia și care era cauza acestui fenomen. Aflăm numai că în 1858, locuiau în Basarabia, în total, 6.770 lipoveni de ambele sexe, între care erau 2112 popiști, 4099—nepopiști; mai erau și 538 molocani și duhobori.<sup>2</sup> În 1860 numărul total a ajuns la 9.537, iar după 1860 numărul lor a început a scădea. Aceste informații au fost adunate de autoritățile civile <sup>3</sup>. E de notat că lipovenii se înmulțeau mult în Chișinău și în jud. Orhei.

Cu puțin înainte de 1870 s'au ivit în eparhia Chișinăului „blăști” adevărați sau bănuți, în „posadele” (suburbii) Popușotu, Turlachi și Șabo de lângă Cet. Albă.

Cu privire la „rascolnici” reformele epocii au adus, din partea guvernului țarist, dispozițiuni nouă care au despărțit pe deplin

1. Odată cu alipirea sudului Basarabiei în România în 1856, emigrarea „rascolnicilor” în Principate a sporit foarte mult, deoarece în Principate ei găseau și ospitalitate și deplina libertate de ră. În sprijin și o ocrotire deosebită au aflat „rascolnicii” în persoana domnitorului țara, care, în 1861, le-a îngrădit a înființa un scaun episcopal cu arhierou recunoscut de stăpânire, având titlul „de Vaslui”. În 1878, în urma tratatului de la Berlin, sudul Basarabiei fiind din nou retrocedat Rusiei, Visarion episcopul din Iași, a fost recunoscut de către stăpânirea rusa. Mulțumită acestor împrejurări „rascolul” în Basarabia devenise destul de puternic. „*Rev. Biv.*” 1863, VIII, 294; XIV, 471—478.

2. Numărul total, constatat în 1858, era mult mai redus decât în 1843. Aceasta se explică prin faptul că ținuturile sudice ale Basarabiei, unde locuiau mulți lipoveni, trecuse în Moldova.

3. În 1866, s'au cerut știri asupra lipovenilor la noi și dela blagocini. Răspunsurile acestora, însă, erau foarte vagi și neprecise. E de crezut că proștimea evită să dea autorităților informații mai exacte de teamă ca nu cumva să li se ceară o muncă mai însemnată în chestiunea lipovenismului.

autoritatea civilă de acea spirituală. Cea mai însemnată dintre aceste dispozițiuni <sup>1</sup> a fost legea din oct. 1858 prin care se cerea ca față de „rascolnici” să se ia măsuri de toleranță și indulgență și să li se acorde drepturi și înlesniri generale atât în privința religiei cât și cu privire la starea civilă. În puterea acestei legi, copiii „rascolnicilor” puteau urma cursurile în școlile comune fără a fi obligați să asiste la orele de religie; azilurile înființate de „rascolnici” căpătau regulamente nouă pe baza cărora puteau exista în chip legal; preoții fugari ai „rascolnicilor” au fost scutiți de persecuție; li s'a dat „rascolnicilor” dreptul de a-și repara casele de rugăciuni și de a oficia în ele serviciul divin după a lor orându-eală; „rascolnicii” de peste graniță, afară de sectele socotite vătă-mătoare, puteau intra în imperiu, iar cei din Rusia puteau trece peste graniță. Afară de aceasta, prin aceeaș lege li s'a făcut „rascolnicilor” multe înlesniri și în starea lor civilă cu privire la serviciile lor publice, la ocupațiunile lor comerciale, la dreptul de moștenire, etc.

Dispozițiunile sus arătate au fost primite de către „rascolnici” cu multă satisfacție <sup>2</sup>, însă n'au adus mare schimbare în situația lor, deoarece bunele măsuri propuse prin aceste dispozițiuni, erau paralizate prin alte circuli „secrete” și „confidențiale”, prin care se opria, strict și sistematic, orice „manifestare publică” a „rascolului” <sup>3</sup>. Starea devenise anormală, așa încât necesitatea unei măsuri hotărâte și definitive a fost recunoscută chiar de stăpânirea țaristă,—reforma, însă, nu s'a făcut decât mai târziu, prin legea din 19 april 1874. Noua lege introducea mai multă toleranță în raporturile față de „rascolnici” și stăruia să le creeze o nouă stare civilă, înființând pentru ei speciale cărți mitricale, prin care se înlesnea mult lămurirea drepturilor lor de origină și de proprietate <sup>4</sup>. Adevărul, însă, cere să spunem că nici legea din 1874 nu preciza definitiv situația schismaticilor, ce erau supuși mai mult bunăvoinții,

1. In. Porunci din 17 apr. 1855, 29 ian. 1858; 15 oct. 1858. „Вѣст. Епар.” 1880, V, 84—85.

2. Тагителъ, II, 233.

3. Cu prilejul acestor dispozițiuni, ei și-au exprimat mulțumirile într-o adresă înaintată lui Alexandru al II-lea. Письмо въ Царю. in „Вѣст. Епар.” 1900, X, 661—662.

4. „Труды”, III, 20—27.

5. „Вѣст. Епар.” 1887, II, 832.

eventuale, a autorităților, decât puteri unei legi statornice.<sup>1</sup> Astfel că legislația civilă referitoare la schismatici, sub Alexandru al II-lea, a rămas nehotărâtă și șovăielnică tot timpul, și cu măsuri aspre adeseori, fapt ce a fost socotit vătămător chiar de unii reprezentanți ai autorităților.<sup>2</sup>

## 2.

Pentru autoritățile bisericești față de schismatici n'au rămas în vigoare decât măsurile de ordin spiritual. În asemenea împrejurări, stăpânirea bisericească și-a concentrat toate eforturile asupra misiunii antischismatice, stăruind, între altele, ca preoțimea să cunoască mai de aproape învățătura și dogmele schismaticilor.

În acest scop, din 1855 a început a se înființa în seminarii sectii misionare<sup>3</sup>, iar în 1858 sinodul impune blagocinilor, misionarilor și preoților parohiali „să intensifice râvna lor păstorească, pentru luminarea acelor rătăciți în schismă, prin povățuire blândă, plină de dragoste creștinească și de cunoștință”... Arhiepiscopii au fost chemați să aibă neadormită supraveghere asupra preoților, și pe cei ce vor călca această dispozițiune să-i pedepsească „fără întârziere și îndurere”.

Această dispozițiune a fost repetată în realitate de către sinod, și în 1864, prin ucazul din 4 iulie, cu prilejul răspândirii în unele eparhii a unor cărți lipovenesti, prin ajutorul cărora „starovierii” se siliau să convertească pe cei ortodoksi. Sinodul, și de astă dată, impunea episcopilor să invite preoțimea subalternă „ca ea, chemând pe Dumnezeu în ajutor, să-și intensifice activitatea păstorească contra lipovenismului, prin cuvânt și viață”.<sup>4</sup> Dispozițiunile sinodale erau transmise, bine înțeles, prin ucazuri secrete, preoților prin blagocini.

Dună cum se vede, dispozițiunile stăpâniri bisericești nu prea corespundeau cu politica guvernului țarist față de schismatici. În astfel de împrejurări activitatea preoților evident că nu putea avea izbânda dorită. Protoiereul Șt. Sudachevici din Chișinău, care timp de patru ani (1857—1861) a fost „povățuitor al sectelor schisma-

1. „Вѣст. Евр.” 1883, VII, 357.

2. „Вопросъ свободы совѣсти въ официальномъ освѣщеніи” „Вѣст. Евр.” 1915, VII, 325—333.

3. „Вѣст. Евр.” 1880, V, 92.

4. „Труды”... III, 23—30.



țice", raportă lui Antonie că, în întâia jumătate a an. 1857, „n'avea, cu cine să continue convorbirile și povătuirile lui de mai înainte deoarece conducătorii lor (ai schismaticilor) de căpetenie erau plecați", și el ținea convorbiri „cu schismaticii incuți care, singuri, nu vor să întreprindă sau să facă nimica”.<sup>1</sup>

Un alt mijloc de luptă contra schismaticilor erau „Frățimile”. Chestiunea înființării unei „Frățimi” antischismatice în Basarabia s'a ridicat de către sinod în 1865<sup>2</sup>, însă fără rezultat.

În 1868 s'a primit din nou dela sinod o propunere în aceeaș chestiune, avizul protopopilor a fost însă negativ; în acelaș sens s'a trimis răspuns și sinodului. Sunt extrem de interesante motivele acestui răspuns. „Blagociniă” — scria Antonie sinodului — „sunt de părere că dacă înființarea frățimii bisericesti ortodoxe, pentru a rezista răspândirii pseudoînvățăturilor schismatice, nu e cu totul imposibilă, ea este totuș foarte greu de înlăptuit pentru că: 1) deși în unele parohii se află schismatici într'un număr fără importanță, ei însă trăiesc izolat în diferite locuri, neavând aproape nici un contract cu locuitorii de baștină — moldovenii, dintre care mulți nu pricep limba rusă, după cum și schismaticii nu pricep cea moldovenească, din care cauză între schismaticii și ortodoxi, mai cu seamă în chestiuni religioase, nu poate avea loc nici o legătură; 2) Basarabia nefiind tocmai depărtată de Fântâna Albă („Bielain Cmiră”), comunitățile au avut și au protopopi, deaceia, preoților ce intră cu ei în legătură le declară deschis că n'au nevoie să se gândească la altă preoție pentru cerințele lor religioase”...<sup>3</sup>

Cu toate că blagociniile nu vedeau nici rostul, nici chiar putința de a înființa frățimea, — stăpânirea eparhială, văzând insistența sinodului, a dispus ca frățimea să fie înființată, ca o încercare, pe lângă soborul din Hotin. Din actele arhivelor însă, nu se poate constata dacă dispoziția arhiepiscopiei s'a adus la îndeplinire.<sup>4</sup>

1. „Труда” — III, 31.

2. Întâia frățime — „sl. Cruce” — pentru combaterea schismei s'a înființat în 1865 în orașul Saratov, de către arhiepiscopul Iosif, mai târziu — mitropolit al Moscovei, pe urmă — al Kievului. După această pildă, sinodul a recomandat și episcopilor celorlalte eparhii să îndemne pe păstorii, după nevoile locale, la înființarea „Frățimilor”. Odată cu aceasta, episcopilor eparhiilor li s'a trimis și proiectul de regulament al frățimii „sl. Cruce”. „Труда” — III, 31.

3. „Труда” — III, 24.

4. Ibid. 24—35.

În astfel de condițiuni se găsea multă vreme mișcarea anti-schismatică în Basarabia. Situația s'a schimbat abia în 1872, când s'a început studiarea sistematică a schismei, înființându-se cu aprobarea sinodului pe lângă seminarul din Chișinău, pentru elevii din cl. V-a și VI-a, cursuri de „istoria și combaterea schismei ruse și a neoiduismului”. În anul întâu cursurile funcționau pe cheltueala arhiepiscopiei, iar în urma, cu fonduri procurate de congresul eparhial. Scopul acestor cursuri era lămurit: pregătirea viitorilor preoți pentru activitatea de misionar<sup>3</sup>.

În același scop au început a se organiza în anul 1875, pe lângă seminar, convorbiri publice cu schismaticii. Convorbirile se țineau în zile de duminică, iarna și în postul mare, în fiecare an, până la 1880. Cu conducerea lor a fost însărcinat I. M. Parhomovici, profesor de istoria și combaterea schismei. Convorbiri se organizau și în alte localități din Basarabia, unde locuiau schismaticii, cu conducerea lor fiind însărcinat preotul omopist din Chișinău.

## 3.

Pe lângă schismaticii, stăpânirea eparhială a început a se ocupa, în această perioadă, și cu sectanții molocani, al căror număr, în 1871, ajunsese în Chișinău destul de mare.

Stăpânirea eparhială fiind sezizată de către „Pravlenia Oblastiei” cu faptul că molocanii s'ar fi ocupând cu convertirea ortodoxilor și a schismaticilor, a cerut preoților parohiali din Chișinău informațiuni precise în privința molocanilor. Din răspunsurile preoților s'a dovedit că'n parohia bisericii sf. Gheorghe erau 9 molocani, 21 în parohia bis. sf. Teodor Tiron („Căuți”) și 140 în parohia sf. Haralampie, în „mahalaua rusească”. Clerul dela sf. Haralampie, în raportul său din 25 ian. 1871, mai adăuga că el nu se ocupă, de fapt, cu combaterea rătăcirilor religioase ale sectanților, deoarece „e chiar primejdios să intre preotul singur în casele molocanilor”.

În urma acestui raport, stăpânirea eparhială a obligat clerul bisericii sf. Haralampie să nu se mărginească la învățături ocazio-

3. Motivele pentru care arhiep. Pavel a stăruit pentru înființarea acestor cursuri, erau lipsa de pregătire a preoților locali în chestiuni de schismă și sectantism. „Ist. Bisericii” 1893, XIV, 477.

nale, ci, să țină de pe amvonul bisericii un ciclu de predici și convorbiri, îndreptate contra rătăcirilor molocașilor<sup>1</sup>.

Aceasta a fost singura încercare de combatere a învățăturii sectante în Basarabia, făcută în perioada a doua.

## 4.

Tot în a doua jumătate a acestei perioade s'a înființat în Chișinău și „Edinoveria” — biserica omopistă.

Ideea aceasta a fost sugerată stăpânirii eparhiale de un schismatic convertit, care a comunicat arhiepiscopului că adeptii tălcoului austriac, — al căror număr, pe atunci (1871), era în Chișinău până la 1500 suflete, — n'ar fi împotriva fuziunii cu biserica ortodoxă sub forma de „Edinoverie”. Chiriarhul a acceptat această idee cu multă bunăvoință, — în localitate însă nu s'a găsit, deocamdată, nici o persoană destoinică pentru pregătirea schismaticilor. Abia în 1872, Ioan Corobchin, un diacon al bisericii omopiste din Elisavetgrad, din eparhia Chersonului, a adresat arhiepiscopiei Chișinăului o cerere de-a fi numit preot la parohia omopistă ce urmă a se înființa în Chișinău. Tot atunci s'a primit o cerere din partea a șase familii de schismatici spre a le da autorizație să înființeze în Chișinău, deorământă, o casă de rugăciuni omopistă și să fie hirotonit ca preot, pentru ea, diaconul Ioan Corobchin. Cererile au fost aprobate, iar la 29 oct. 1872 numitul a fost hirotonit în catedrala din Chișinău, și astfel a luat ființă biserica omopistă în eparhia Chișinăului.

Pentru nevoile nouă biserici s'au adus cărți de rit din tipografia omopistă din Moscova, dându-i-se, deasemenia, cărți, icoane și alte obiecte bisericești ce se păstrau în mănăstirile Curchi și Călărășauca și în catedrala din Chișinău. Tot atunci stăpânirea eparhială a intervenit pe lângă primăria orașului să cedeze un loc pentru construirea bisericii omopiste. La 29 noiembrie 1872, casa de rugăciune (din „mahalaua rusească” de pe str. Leovei Nr. 32) a fost transformată în biserică și, în curând, a fost sfințită de preotul Corobchin.

La început, preotul omopist a fost întreținut pe socoteala personală a arhiepiscopului, iar din anul 1873 a fost plătit de către sinod c'un mic ajutor din alte fonduri<sup>2</sup>.

1. „Труда”, III, 51—54.

2. Ibid., III, 37—48. Cfr. preot. Dumbravă, 88—93.

Aruncând o privire generală asupra misiunii antischismatice, constatăm că'n această perioadă misiunea, în dezvoltarea ei, a făcut într'adevăr un pas înainte; a luat ființă o activitate sistematică și serioasă prin studierea schismei și a sectantismului în școală. Bineînțeles, în condițiunile de pe atunci, cu cursuri facultative, nu se putea aștepta rezultate pipăite, totuș este important faptul că vechile măsuri ocazionale s'au învederat a fi insuficiente, iar pe de altă parte autoritățile au recunoscut necesitatea unei prealabile pregătiri teoretice. Un alt fapt important era caracterul nou al combaterii schismei: misiunea contă mai mult pe înlăturarea pasnică prin cuvânt și pildă a reprezentanților bisericii, decât pe mijloacele autorităților administrative. În ce privește rezultatele practice ale activității misionare, ele au fost foarte modeste <sup>1</sup>.

Se cuvine a fi notată și o altă împrejurare: în lupta contra schismei ca și a sectantismului, preoțimea s'a dovedit foarte pasivă; ea nu numai că era lipsită, în această privință, de orice inițiativă, dar ceva mai mult.—atârta prin diferite măsuri să împiedice și încercările autorităților. E lucru clar că atât schisma cât și combaterea ei erau fapte cu totul străine clerului basarabean <sup>2</sup>.

### CAPITOLUL III.

*Trecerea la Ruși a județelor Bolgrad, Ismail și Cahul. Starea vieții bisericești în ținuturile retrocedate. Măsuri de unificare și reorganizare. Chestiunea școlii spirituale din Ismail.—Însemnătatea perioadei a II-a. Arhiepiscopul Pavel; personalitatea și rolul lui în viața bisericească din Basarabia.*

#### 1.

Pe la sfârșitul perioadei a doua a avut loc în viața eparhiei Chișinăului un mare eveniment: în urma războiului între Ruși și Turci din 1877—78, li s'a retrocedat, din nou, Rușilor trei județe

1. După cum ne comunică un cercetător, aceste rezultate constau în faptul că printre „rascolnicii” basarabeeni „a început să se observe o mișcare spre o apropiere între ei și biserica ortodoxă, iar unii dintre ei, ajungând la convingerea de nedreptatea schismei, s'au alipit la „odnoverie”, deși numărul acestor din urmă în cursul câtorva ani era mic”... „In. B. L.” 1881, XV, 488.

2. În jurnalul său de vizitare canonică, Pavel scria următoarele: „Preoții vecini (cu satele schismatice) nu pot avea asupra lor înlăturiri binefăcătoare din pricina că nu cunosc schisma—un neajuns aproape comun pentru toată preoțimea basarabeană”. „Труда”, VII, 156.

sudice ale Basarabiei.—Bolgrad, Ismail și Căhul. Cu executarea acestei hotărâri a Marilor Puteri au fost însărcinate anumite comisiuni din partea Rusiei și Moldovei. Delegatul eparhiei Chișinăului în comisiunea rusească i s'a dat de către arhiepiscopia locală o instrucție, prin care, între altele, a fost însărcinat să sugereze clericilor județelor retrocedate, ideea „fără insistență și ton oficial“, că „pentru preoțime ar fi mai mare rost, și pentru copii mai cu folos, să-i dea în școala spirituală din Chișinău unde, sub supravegherea apropiată a chiriarhului, învățătura și educația lor poate să meargă mai bine“.

Înfăptuirea trecerii nouălor ținuturi sub stăpânirea rusă a fost fixată pentru ziua de 9 octombrie, la Ismail. În apelul adresat, cu acest prilej, către locuitori, generalul Șebeco, între altele, le amintea vremea când se aflau „sub sceptrul binefăcător al țarului rus“. „Și condițiunile nouă“—continua generalul—„în care vă uniți din nou cu fosta voastră patrie, nu vor deștepta în voi, desigur, regrete față de trecutul nu prea depărtat... Voi vă contopiți pe dea'tre-gul cu celelalte părți ale imperiului... Arătați-vă vrednici cetățeni ai marelui stat care vă primește în sânul său cu aceeaș dragoste cu care mama-și primește copiii care erau pierduți odinioară, și iar au fost găsiți“... În acelaș spirit a fost trimisă și țarului o telegramă prin care i se aducea la cunoștință că „Basarabia românească nu mai există“.

Toți locuitorii ținuturilor retrocedate au fost scutiți de dări până la 1 ianuarie 1879.

A doua zi, arhiepiscopul Chișinăului, în soborul din Ismail la sl. liturghie, a adresat ascultătorilor o cuvântare în care, între altele, spunea următoarele: „după un războiu nenorocit, deși glorios, cu dușmani puternici, țara voastră a fost ruptă din pământul rusesc... A fost ruptă dela noi o parte a Basarabiei, locuită mai mult de ruși și slavi-bulgari. A fost ruptă dela noi Dunărea, fluviul cântecelor noastre poporane, din vremuri depărtate, scump nouă cum ni-s scumpe Volga și Donul. Greu și amară a fost pierderea acestei mici, dar scumpe provincii... Mai cu seamă greu și amară a fost această rupere din pământul rus—pentru voi, locuitorii acestei țări... Tot poporul rus cu nerăbdare aștepta realipirea fraților lui luați prin forță, și restabilirea Basarabiei în granițele ei naturale“... Amintind despre victoriile obținute pe atunci de

Ruși în Asia, arhiepiscopul continuă astfel: „Nu te teme, popor rus!—parcă așa ne-ar fi vorbit Domnul prin întâmplările din Asia de mijloc:—dacă în năzuința de a-ți lărgi hotarele nu te-au oprit stepele Asiei, arse de soare, lipsite de apă, aproape neumblate, locuite de neamuri dușmane ție, și tu ai lărgit hotarele statului tău pe întinderi ce nu le pot cuprinde ochii: oprite-va granița rusă-românească, când tu te vei hotări s'o treci și să unești cu tine pe frații tăi deslipiți de tine?„ Și iată că proorocia s'a împlinit... Voi sunteți din nou un mădu'ar viu al poporului rus, dela care v'a rupt forța... „În numele întregii Biserici mari ruse, în numele bisericii basarabene și în numele meu vă salut... În ce mă privește, eu ca arhipăstor nou al vostru ce vă primeste dela fostul vostru arhipăstor ortodox, care stă aici înaintea ochilor voștri și vă binecuvintează pentru intrarea în legături nouă bisericești, eu voi zice cu cuvintele marelui apostol: Dumnezeu este martor că vă iubesc pe voi toți cu dragostea lui Iisus Hristos“...

„Ține minte, țară nou-aliptă, că tu ești avaspostul poporului rus și al bisericii ruse,—avaspostul prin care poporul rus și Biserica rusă intră în atingere cu popoarele de o credință și de un sânge cu noi. După tine, mai înainte de toate, ele vor judeca și poporul rus și biserica rusă. Stăruie ca nu cumva din a ta vină să fie hult numele lor, și ca nu cumva din a ta vină să se instrăineze popoarele de aceeași credință și de un sânge“...

La 11 octombrie, arhiepiscopul Basarabiei a oficiat sf. liturghie în soborul din Bolgrad, unde a rostit o nouă cuvântare, în același spirit de imperialism politic, adresată coloniștilor bulgari<sup>2</sup>.

Astfel au decurs solemnitățile și serbările ce-au avut loc cu prilejul retrocedării celor trei ținuturi—Rusilor.

Odata cu aceasta s'a pus în aplicare, de fapt, sus arătata măsură. Imputernicitul ochronirii eparhiale din Chișinău a luat în primire arhivele consistorului din Ismail, curând după aceasta și clădirea seminarului. Numărul total al bisericilor luate în primire de către comisiunea rusă a fost 127<sup>3</sup>, cu trei biserici mai mult decât

1. Proosf. Melchisedec în vremea slujbei se află în altar, ne luând parte în oficierea serviciului divin.

2. „Труды“, VII, 32—34.

3. După informațiile publicate de M. G. (Ganțeci?), în 1878, li s'au retrocedat Rușilor 118 biserici: 113 cu parohii și 5 fără parohii. „En. Bulg.“ 1883, XV, 491 (notă).

au fost trecute Moldovei în 1857. Din acestea din urmă nu s'a înapoiat Rușilor două biserici—din Sulina și Caraurman,—deoarece, împreună cu toată Dobrogea și gurile Dunării, ele au trecut la Moldova.

Pe lângă bisericile predate erau în serviciu efectiv 143 de preoți<sup>1</sup>.

După ce s'au îndeplinit formalitățile, s'au început măsurile de unificare și reorganizare<sup>2</sup>. Parohiile nouă au fost împărțite în patru circumscripții protopopești. Ismail—25 biser., Bolgrad—26 biser., Chilia—22 biser., și Cahul—25 biser. La protopopii s'au numit blagocimii și s'au introdus toate formele și instituțiile vieții eparhiale stabilite mai înainte în celelalte ținuturi ale Basarabiei,—atât cu privire la starea bisericilor, cât și la situația clericilor.

Măsurile luate nu priveau decât situația exterioară a parohiilor retrocedate, starea lor administrativă și materială. Era mai greu de rezolvat, din punct de vedere al politicii rusești, partea culturală și națională a problemei. Stăpânirea eparhială căuta, și în această privință, să găsească o soluție satisfăcătoare pentru idealurile ei. „În regiunea nou-afipită a Basarabiei”—raportă Pavel sinodului,—„sunt mulți candidați la preoție destul de pregătiți pentru România, și pregătiți insuficient pentru a căpăta pe drept locuri de preoție în Rusia. Iar în fostul ținut Cahul—ce aparținuse eparhiei Hușilor—sunt mulți tineri care au isprăvit seminarul din Iași și nu știu nici un cuvânt rusește. Situația acestor oameni, mai cu seamă a celor din urmă, este extrem de neplăcută. Ei sunt gata să fugă în România nu din dragoste pentru ea, dar pentru că nu speră să capete locuri la noi. Ar fi de dorit să-i reținem pe toți în Rusia, și să întrebuințăm tinerile lor puteri în slujba bisericii ruse și a statului, însă după ce-i vom face, în prealabil, pe cât e posibil, destoinici de-a sluji cauzei rusești. Părererea mea este că s'ar cuveni să fim îngăduitori față de aceste persoane timp de cinci sau chiar zece ani, și să le dăm locuri de preoți în regiunea realipită, când nu vom avea candidați mai buni,—ne fiind prea riguroși în

1. Unii dintre preoți au trecut în Principate: Ieon. Const. Caține cu familia, rectorul și un profesor al seminarului, un preot și un diacon, care erau în sulta preost. Melchbedec. „Труды”... VII, 66.

2. Problema era foarte complicată. „Totul în ea (noua regiune) e deocamdata în haos”—scria arhiep. Pavel, „Starea religioasă e foarte jalnică. Nu știu ce'mi va ajuta Domnul Dumnezeu să fac”. „Труды”... VII, 70.

chestiunea drepturilor lor la locuri de preoți. Prin această măsură se va înlătura emigrarea tinerilor cu studii teologice din Basarabia în România, și acei ce se vor învrednici de preoție, în astfel de condițiuni, vor fi, putem nădăjdui, buni preoți și credincioși supuși ai țarului rus".

În ce privește preoții tineri care nu cunoșteau l. rusă, acestora li s'a impus ca, timp de doi ani, să învețe limba, și în caz contrar au fost amenințați cu transferarea din parohiile unde existau școale primare.

O altă chestiune grea, în latura culturală, era predarea religiei în șc. primare din ținuturile sudice. După lege, religia urmă a fi predată de preoți,—aceștia, însă, nu cunoșteau l. rusă. Ca o ieșire din această situație ocârmuirea eparhială era de părere că, pentru predarea religiei, să se numească absolvențele școlii eparhiale din Chișinău, deoarece din seminarul teologic ieșiau foarte puțini absolvenți, mulți elevi ai seminarului din cl. IV-a trecând la Universitate, „iar învățătorii dintre absolvenții școlii normale, în caz când la nevoie li s'ar impune predarea religiei, pot transformă această obligațiune într'un mijloc pentru a sugera copiilor idei vătămătoare", pe când dela absolvențele școlii eparhiale „nu se poate aștepta decât sugerarea adevărilor evanghelice".

Ultima chestiune dificilă în latura culturală era aceea a școlii spirituale, care se proiecta la Ismail în locul fostului seminar. Stăpânirea eparhială era de părere că înființarea unei asemenea școli la Ismail, în locul fostului seminar, este ceva inoportun, atât din cauză că nu există clădiri gata pentru școală, nici fonduri pentru a cumpăra asemenea clădiri, cât și pentru motivul că copiii clericilor din regiunea nou alipită a Basarabiei pot urmă cursurile, fără nici o piedică, la școala spirituală din Chișinău.

Prin ucazul sinodal Nr. 2466, din 11 iulie 1879, s'au aprobat toate dispozițiunile ce-au și fost luate de către ocârmuirea eparhială din Chișinău, precum și acelea ce vor fi șocotite de ea necesare—in viitor—cu privire la ținuturile realipite<sup>1</sup>.

În acest fel, eparhia Chișinăului a intrat, din nou, în hotarele ei de până la 1857.

1. „Труды" ... VII, 60—88.



Perioada a doua are, fără îndoială, mare însemnătate în istoria eparhiei basarabene. În această epocă au luat ființă multe așezăminte și orânduiri nouă, cele vechi au fost reorganizate, activitatea organelor de ocărnuire a fost intensificată, — toate aceste fapte avându-și obârșia în marea mișcare eliberatoare din Rusia. Această mișcare pornită din nevoile statului rus nu privea de loc Basarabia, dar nu e mai puțin adevărat că'n activitatea lor febrilă conducătorii eparhiei Chișinăului nu erau îndemnați decât de idealurile bisericești ale „epocii marilor reforme” din Rusia, socotind Basarabia ca o simplă gubernie rusă, la fel cu alte multe gubernii ale vastului imperiu țarist, care trebuie în mod firesc a fi supusă politicii nivelatoare a acestui imperiu.

Ideile călăuzitoare în viața bisericească din Basarabia, în această perioadă, erau următoarele: Basarabia e o parte întregitoare din imperiul țarist; toți locuitorii ei nu pot fi tratați decât ca credincioși (creștini) supuși ai țarului rus fără deosebire de naționalitate; deci și viața bisericii din Basarabia nu poate fi decât un reflex al vieții Bisericii ruse.

E ușor de văzut că aceleași idei erau călăuză și a epocii anterioare. În perioada a doua însă, s'au făcut unele schimbări în interpretarea și în felul lor de aplicare. Vremea a adus mai multă claritate în principiile fundamentale, mai multă hotărâre în activitate și mai multă precizare în chestiunea măsurilor și mijloacelor prin care acele principii puteau fi înlăptuite în viață.

Condusă de ideile mai sus arătate, ocărnuirea eparhială din Basarabia a stărunit să pună în mișcare toate elementele bisericii locale, să învieze și să dezvolte toate laturile vieții religioase bisericești. Constatăm totuș, că conducătorii eparhiei s'au ocupat mai mult și au muncit cu mai multă izbândă pentru păstori. De soarta acestora, de starea lor economică, precum și de drepturile lor, stăpânirea eparhială s'a ocupat mult și'n prima perioadă. Acuma însă, se ivesc motive nouă mai puternice, pentru această grijă, și potrivit cu aceasta se iau și măsuri mai eficace și mai sistematice, care ies din cadrele unei probleme pur bisericești, precizând și accentuând rolul obștesc al preoților în viața întregului popor scos din robie.

Satisfacerea nevoilor preoției basarabene, cum și a familiilor acesteia; pregătirea tinerilor ei vârstare pentru rolul lor viitor de conducători ai poporului în pravoslavaicul imperiu rus, pe teren bisericesc-religios; stabilirea drepturilor sociale și asigurarea stării materiale a preoției; îndemnarea ei la activitate obștească pentru propriile ei interese: aceasta a fost grija principală a ocărnuirii eparhiale locale. În acest scop s'au înființat pentru preoție școli noi de băieți și de fete, s'au luat măsuri ca aceste școli să fie mai accesibile și mai încăpătoare; preoții au fost chemați la o muncă solidară, obștească, prin consiliile protopopești și congresele eparhiale; s'a îmbunătățit mult situația lor materială prin stabilirea salariilor, unde s'a putut aceasta, prin reducerea numărului de parohii și de clerici, prin înființarea „Casei emeritale“, prin clarificarea și legitimarea dreptului de posesiune asupra pământului bisericesc, etc.

Dintre măsurile arătate, cea mai însemnată și care a avut mai mari și mai variate urmări, a fost, bineînțeles, organizarea congreselor preoției. Pe temeiul faptelor arătate se poate spune că'n viața eparhiei și mai cu seamă a preoției, n'a existat o chestiune cât de puțin însemnată, care să fi fost rezolvită fără participarea congresului. E drept, în cursul acestei perioade congresul nu e decât un organ consultativ pe lângă episcop, puterea sa emană dela bunăvoința chiriarhului și se exercită în limitele stricte ale legilor și dispozițiilor sinodale și episcopale. Aceasta se datorește, mai întâiu, faptului ca pentru preoție o asemenea activitate era încă nouă, ea ne având nici experiența cuvenită. O altă cauză a rolului pasiv —relativ vorbind— al congreselor era aceea că preoțimea, pe atunci, nu avea o bază sigură pentru o activitate mai intensivă și independentă, întrucât dispunea de mijloace foarte reduse<sup>1</sup>. Cu toate acestea nu putem tăgădui că congresul preoției a fost organul auxiliar al stăpânirii eparhiale în conducerea afacerilor bisericești. Afară de aceasta, congresele au fost și o școală de educație obștească pentru preoți; ea le cultiva spiritul de solidaritate și

1. Fondurile de care dispunea preoțimea în a doua perioadă constau numai din veniturile bisericești ce erau, cum se știe, foarte reduse. Cauza era că dreptul de monopol al bisericilor asupra vânzării lumânărilor nu se respecta cu toată strictețea, și veniturile dela lumânări în 1868, de pildă, nu ajungeau decât la suma de 6.505 r. 48 c. (En. B. I.,<sup>o</sup> 1868, XV, 461—463). Aceste venituri erau foarte reduse, iar dreptul de monopol nu se respecta și de către mulți clerici și episcopi, chiar și atunci când funcționa deja fabrica de lumânări. Ibid. 1876, II, 19.

colaborare, unindu-i într'o corporație pe temeiul drepturilor și intereselor comune. Congresele însă, au avut și o altă față. Chemate să ajute stăpânirea eparhială în conducerea școalelor duhovnicești, aceste adunări intrau treptat în amănuntele vieții eparhiale, își lărgiau în mod firesc competența, căpătând din ce în ce tot mai mare putere și influență asupra mersului vieții bisericesti locale. În felul acesta pe lângă organele ocărmitoare oficiale se dezvoltă în eparhie un așezământ nou, menit prin firea lucrurilor să devină cu vremea unul temeinic, cu putere covârșitoare în treburile eparhiei<sup>1</sup>.

Analizând mai de aproape schimbările ce s'au făcut în această perioadă în viața clericilor basarabeni, constatăm și alte fapte caracteristice. În latura intelectuală, în programele școlare aflăm elemente de cultură universală: spirituală-bisericască și laică; tot ce putea privi regiunea Basarabiei—trecutul ei, starea ei actuală, populația locală, deosebirile ei etnografice, etc.,—era exclus din programul școlar, ca și mai înainte. În latura socială apropierea între preoți, prin diferite consilii și congrese, se făcea mai mult pe terenul intereselor economice, și tot ce privia interesele lor intelectuale, morale, sau propriu zis păstorești atrăgea rare ori și întâmplător luarea—aminte a membrilor acestor adunări și, îndeobște vorbind, avea în congrese un rol secundar. O altă deosebire era aceea că apropierea nu se cultiva decât între preoți: la adunările păstorilor, cu toate că cele mai însemnate purtau numele de congrese „eparhiale”, un erau admiși nici păstorii, nici chiar clericii inferiori (diaconii și cântăreții—„dascăli”), astfel că preoții ajungeau a fi considerați, și ei înșiși se socotiau, ca singurii reprezentanți ai bisericii și singurii exponenți ai intereselor și nevoilor ei<sup>2</sup>.

În latura economică s'au căutat mai multe resurse materiale, și s'au găsit în diferite colecte, în donațiuni dela particulari, în veniturile bisericesti—dela vânzarea lumânărilor în primul rând, în fondurile sinodale, în veniturile de pe averile mănăstirilor închinăte.

1. Congresele eparhiale au jucat un rol atât de mare în Eparhia Chișinăului, încât unii or fi de părere că toată istoria bisericii din Basarabia poate fi împărțită numai în două perioade: una până la înființarea congreselor, iar a doua dela această dată Prot. A. Baltaga. „Amintiri”.

2. E marea deosebire de viața bisericască din Transilvania, care a avut grave și furtive urmări.

În fond, toate acestea izvoare — atât cele vechi cât și cele nouă — aduceau fonduri dela toți membrii bisericii și în numele bisericii întregi, nu numai al clericilor; cu toate acestea erau, de fapt, întrebuințate aproape numai pentru a satisface nevoile clericilor<sup>1</sup>.

Rezumând cele spuse cu privire la preoțimea din per. a II-a, constatăm că'n viața ei se îmbinau elemente foarte variate. Erau multe împrejurări și condițiuni rămase din trecut, vremea însă a adus și multe lucruri nouă. Cu toate acestea, din sânul clerului au ieșit și oameni de valoare, tari în credință și puternici în faptă. Așa a fost, de pildă, preotul Ștefan Ciugureanu.

Păr. Ciugureanu avea mare dragoste pentru sf. lăcașuri și a contribuit foarte mult cu munca sa, uneori și cu mijloacele-i proprii, la construirea și împodobirea bisericilor din mai multe sate. Pentru a aduna bani în acest scop, el nu se rușina să intre și'n bordeiul săracului și'n curțile bogaților și toți jertfiau, după puterile lor, văzându-l răvna. El nu era bogat, ba dimpotrivă mijloacele lui abia îl ajungeau pentru întreținerea propriilor săi copii la învățătură. Cu toate acestea, și în astfel de împrejurări, dânsul găsea putința să vină în ajutorul celor săraci: „...unul Dumnezeu știe” — scria un contemporan al lui — „la câți nevoiași le-a venit în ajutor, la câți nenorocați le-a șters lacrimile în curgerea vieții lui”.

Cu poporâni săi, păr. Ciugureanu se purta aspru, sever și riguros. În îndeplinirea învățăturii creștinești el ajungea până la un rigorism de ascet: nu permitea de loc în satul său nici o veselie, nici danțuri, fie la nunți, fie în alte împrejurări. Urmărit de el, Țeretul din sat era silit să se ascundă prin păduri și acolo să facă jocuri, dar păr. Ciugureanu și acolo îl urmăria. Însă cu toată apucătura-i aspră față de parohieni, era iubit și respectat de ei, pentru că vedeau într'însul un păstor cu răvnă și de o moralitate riguroasă, care-i învăță mai'nainte de toate prin pilda vieții sale strict morale, apoi și cu cuvântul în limba poporului. Vestea despre el, ca de un preot evlavios, se răspândise prinprejur și la el se adunau gloate de țărani, încărcăți de păcate mai grele, dela o depărtare de 50—60 km. „Acesta” — scria despre

1. Dovada cea mai convingătoare, în acest sens, este faptul că'n școlile duhovnicești, întreținute cu fondurile eparhiale, copiii laici nu erau primiți decât în locurile rămase vacante după primirea copiilor de clerici, și cu condițunea de-a plăti o taxă mult mai urcătă decât aceea pe care o versau solvenții — copiii de clerici.

păr. Ciuhureanu un arhipăstor basarabeu, — acesta e un urmaș al lui Ilie Tesbiteanu care sfârâma instrumentele muzicale, când în sunetul lor lumea dansează, — aspru probozeste, ne cântând la fete, pentru călcarea posturilor și altele<sup>1</sup>... În amintirea parohienilor lui ei a rămas ca un preot cu duhul lui Dumnezeu, înzestrat cu darul prezicerii<sup>2</sup>.

Un alt reprezentant al preoției din această perioadă, de altă natură, însă foarte însemnat, a fost preotul Teodor Lașcov, care prin cuvântările ce le rostia în limba poporului, cum și prin munca rodnică pe teren bisericesc a ajuns un păstor foarte cunoscut și apreciat în eparhie<sup>3</sup>.

E de relevat că la baza activității și a întregii vieți a acestor preoți, precum și a altora mulți, era acea apropiere de parohienii lor moldoveni, de care s'a vorbit.<sup>4</sup> Crescuți în mediul moldovenesc prin satele basarabene, având contact viu și neîntrerupt cu aceștia, preoții basarabeni păstrau în viața lor obiceiurile vechi moldovenesti, întrebuințau în familie numai graiul poporului, cunoșteau și apreciau mult cântecele naționale și 'n genere muzica națională, întreținându-și astfel simțul de neam. Așa eră în familiile mai multor preoți basarabeni,<sup>5</sup> dintre care unii cunoșteau

1. Păr. Ștefan Ciuhureanu s'a născut în 1810, a murit în 1888, lesit din „dascăl“, fără studii seminarele, el a fost preot în sat. Oii-canii de Sus și în Soldănești din jud. Orhei; a muncit foarte mult și pe terenul misionar printre „răscolnici“ și mai cu seamă, printre evrei, dintre care mai mult de 100, sub influența lui, s'au creștinat. „An. Bria“ 1896, XIII, 394—398. Cfr. „Mise. d. Baltă“, 303—305.

2. Absolvent al seminarului din Chișinău, prot. T. Lașcov timp de 40 ani a slujit altarului în sat. Chipereni jud. Orhei și a fost un făcutor propovăduitor, recunoscut de autoritățile eparhiale încă în perioada a doua. Fiind și bingocin, dânsula purtat multă grija de construirea bisericilor în cercul lui, s'a îngrijit mult de văduve și orfani, a înființat epitropie pe lângă biserică din Chipereni, jertfind pentru ea 1000 rub. din milioanele-i proprii, a muncit mult și cu folos pentru învățământul primar, ca membru și pe urmă președinte al Cons. Școlor Eparh. din jud. Orhei. Prot. Lașcov, cum a spus un preot în înmormântarea lui în cuvântarea sa, a fost „păstor bun, sfânto inteligent și binevoitor, predicator elovent, om de pildă în familie, ser cu dreptate și conștiincios“. A încetat din viață în 1894 în vârsta de 65 ani. „An. Bria“ 1894, XXIV, 825—826; 1895, I—II, 21—22; VII, 284—286.

3. V, pag. 113.

4. Vom aminti, între altele, familiile preoților: Ștefan Baltaga (sat. Lozova), Teodor Baltaga (Chișinău), Luca Lașcov (Chișinău), Pavel Florov (s. Cornesti), Emelian Ghepetchi (Chișinău), Nicolae Costinovic (Chișinău), Ioan Neaga (Căsanți), Alexandru Popovschi (Vlăsternicea),

și admirau pe scriitorii români.<sup>1</sup> Aceste sentimente, e drept, nu avem mai mult decât caracterul unor dispozițiuni sufletesti nedesluite și, poate, sfioase, însă erau foarte adânci, având un izvor nesecat în atmosfera românească a satelor basarabene, și erau pline de însemnătate, pregătind terenul pentru fapte mai importante în viitor.

În ce privește poporul de jos și mai cu seamă populația moldovenească, putem zice că și în această perioadă, ea a fost uitată de ocârmuire, — cel puțin în cursul perioadei nu vedem nici o dispozițiune mai însemnată, care s'ar fi referit în mod direct la parohienii moldoveni. Tot ce putea să influențeze, în sens religios, poporul de jos, era concentrat în serviciul divin, și aici, trebuie să recunoaștem, au fost aplicate multe măsuri eficace: s'au construit biserici nouă, încăpătoare și frumoase, mai cu seamă pe moșile mănăstirilor închinată, bisericile au fost înzestrate cu cărți trebuincioase de rit; s'au luat măsuri ca slujbele dumnezeesti să se facă cu cât mai multă cuvîntă și potrivit cu tipicul bisericesc. N'a fost scoasă din biserici, cum am văzut, nici limba moldovenească. Însă măsura cea mai puternică în privința aceasta a fost înființarea procesiunii religioase cu sf. icoană din Gârbovăț.

Organizarea procesiunii cu sf. icoană a fost un mare eveniment în viața religioasă a eparhiei Chișinăului, ieșind din cadrele tuturor mijloacelor de educație religioasă obișnuite de ocârmuirea eparhială locală. Pe când aproape toate măsurile luate de această stăpânire în domeniul bisericesc fusese aduse din Rusia într'o formă, mai mult sau mai puțin străină, în mare parte inaccesibilă populației basarabene, — sf. icoană din Gârbovăț, cu toate minunile ei, era o creațiune a suferințelor poporului băștinaș, menită a sprijini puterile lui sufletesti în toate greutatele vieții și a nutri credința lui strămoșească. Fără teorii politice, fără forme de oratorie scolastică, sf. icoană îi vorbea poporului pe înțelesul lui, prin impresii nemijlocite, printr'un puternic avânt religios, prin manifestări firești de credință sinceră, prin graiul lui propriu, indru-

suburb. Chișinăului), Petre Donici (Chișinău), Teodor Niță (Pereseșina), Const. Curbet (s. Sinești), Petre Bivol (s. Iașoveni), Vladimir Baltaga (s. Cojuna), Const. Hartin (s. Băcioi), Ion Seodigor (s. Ciorești), Dimitrie Baltaga (s. Costești), Alexandru Baltaga (s. Calărăși) ș. a.

1. Așa, de pildă, Luca Lașcov era un admirator al poeziei lui Vasile Alecsandri. V. Lașcu, „Unul din cei mai vrednici tii ai Basara biei” (manuscris).

mându-i, pe calea religioasă, toate gândurile și sentimentele. În această direcție înrăurirea sf. icoane se îmbina cu influența acelor pușini slujitori ai altarului ce prin slujbă evlavioasă și prin cuvânt viu știau să se apropie de sufletul poporului.

Acelaș rost au avut pentru moldoveni și pelerinajele lor religioase pe la locurile sfinte.

Faptele arătate aveau mare importanță mai cu seamă dacă se are în vedere lipsa unor altor mijloace de cultură spirituală pentru popor.

Astfel, paralel cu mersul oficial al vieții bisericești din Basarabia, lua ființă și se întăria, mereu, un curent deosebit, izvorit din sufletul poporului basarabean băștinaș și susținut de adevărații reprezentanți ai credinței lui mistice, ce se găseau printre preoți, și poate mai des, printre călugării ieșiți din sânul aceluiaș popor.

### 3.

A doua perioadă din istoria eparhiei Chișinăului a avut și ea un caracteristic reprezentant dintre arhipăstorii epocii. Acesta a fost vestitul arhiep. Pavel Lebedev,—poate cel mai însemnat dintre chiriarhii basarabeni de subț Ruși.

Fiind o personalitate, fără îndocală, plină de însușiri deosebite, care a lăsat urme adânci în viață, era firesc ca pe seama activității arhiepiscopului Pavel să se fi rostit multe și felurite idei și păreri—diametral opuse. Pe când unii îl socotesc drept un binefăcător al Basarabiei, care cu propriile lui puteri a creat cele mai folositoare așezăminte și orândueli în eparhia Chișinăului, alții cred că el a fost cel mai nesocotit chiriarh care a introdus în viața eparhiei cea mai aprigă politică de rusificare. Amândouă aceste judecăți sunt exagerate: arhiep. Pavel n'a fost nici creatorul vieții eparhiale în Moldova dintre Prut și Nistru, nici începătorul politicii rusificatoare în biserica basarabeană și, îndeobște vorbind, rolul lui în viața eparhiei Chișinăului a fost mult mai modest, decum credeau atât admiratorii cât și detractorii lui.

Fiu de „dascăl“ (cântăreț), absolvent al Academiei din Petersburg cu titlu de „magistru în teologie“, călugărit îndată după terminarea Academiei, Pavel Lebedev, în viața laică—Petre, la 23 iunie 1871, a fost transferat din postul de episcop-vicar al mitropoliei din Petersburg, în scaunul de episcop eparhiot al Basara-

biei; astfel eparhia Chişinăului a fost întâiul lui scaun episcopal independent, la care el a venit să păstorească în plină putere — în vârstă de 44 ani, — conducând eparhia până la 16 iulie 1882, când a fost numit exarh al Gruziei (Georgiei), iar de aici, în 1887, a trecut în eparhia Cazanului unde, în 1892, a şi murit.<sup>1</sup>

Pe timpul când Pavel a fost numit în Basarabia, viaţa socială ca şi toată politica Rusiei, după cum se ştie, suferise mari schimbări. Ca o reacţiune contra acestui spirit inovator, în politica internă a ţarismului a început a se întări, tot mai mult, curentul naţionalist, care a ajuns curând să se desvolte într-o foarte precisă concepţie imperialistă cu tendinţa vădită de-a îndruma întreaga politică ţaristă.<sup>2</sup> În ce-o privea, stăpânirii ţariste îi convenia mult acest curent, de oarece găsea în el un puternic sprijin contra curentelor din stânga.

Arhiep. Pavel, ca slugă credincioasă a ţarismului, a aderat la curentul imperialismului naţionalist. Ideile lui principale erau următoarele. Poporul rus este şi va fi în veci „apărătorul şi ocrotitorul micilor popoare creştine”. Ţarul rus, el numai, cu poporul lui credincios, „nu numai cu cuvântul sau cu limba, ci cu fapta şi cu adevărul a iubit popoarele creştine, apăsate de călcăiul islamului”... Deci misiunea Rusiei precum şi a tuturor slavilor, este de-o mare şi deosebită însemnătate. Si dela sine se impune ca „toti slavii să se grupeze în jurul Marii Rusii, şi atunci ei vor forma marea putere mondială ce va fi în stare să facă mult, — mult şi pentru binele lumii slave, şi pentru binele întregii omeniri”... În vederea acestei misiuni poporul rus are tot dreptul „să nu ţină seama de graniţa ruso-română şi să treacă peste ea oricând va hotări, spre a-şi alipi fraţii”... Visurile politice ale lui Pavel merg şi mai departe. El doreşte ca „Dumnezeu, care ne-a dat în mâinile noastre Sofia<sup>3</sup> şi Şipca, să ajute împăratului şi oştirii lui să cucerească şi o altă Sofie<sup>4</sup> care, fără nici o comparaţie, e mult mai scumpă pentru noi şi mai importantă”... Această înaltă misiune nu va putea fi îndeplinită dacă poporul rus nu va fi tare în viaţa lui internă. Aici, însă, se observă multe primejdii. Astfel, în primul rând, din Apus vin „învăţături putrede care au

1. „Труды” — VII, 5—15, 282—310.

2. V. mai sus pag. 160—161.

3. Capitala Bulgariei (în 1878).

4. Constantinopolul.



născut în mijlocul nostru și au educat—pe dușmanii păcii obștești și ai ordinii, pe nihilisții noștri, pe socialiști, pe ucigașii politici, oameni care neagă pe Dumnezeu, familia, statul, proprietatea... Pavel se declară hotărît contra acestui spirit al timpului. Iatrecite altele, el combate cu înverșunare principiul de egalitate socială susținând că „numai varietatea este pretutindeni condițiunea frumosului, a vieții, veseliei, fericirii, bucuriei, perfecționării, pe când uniformitatea este seacă, lipsită de viață, nu este pricinică pentru dezvoltare și perfecționare”<sup>1</sup>.

E clar că această concepție care pe vremea lui predomină în politica imperiului țarist, nu prea corespundea cu idealismul și principiile ce caracterizează mișcarea eliberatoare din prima jumătate (1856—1866) a epocii. Și Pavel, chiar în chestiunile religioase-bisericești, n'a imbrățișat acele idei și păreri pe care le aflăm la începutul epocii.

Mișcarea bisericească din Rusia, astfel cum s'a arătat la început, cerea în primul rând un singur lucru—organizarea parohiei în așa fel, încât să devină adevărata temelie a noii societăți ruse. Problema aceasta implică schimbarea radicală a situației economice, intelectuale și sociale a preotului, care în noua societate devenia un factor puternic în biserică și, prin ea, în stat. Din această vastă problemă arhiep. Pavel nu și-a însușit decât chestiunea îmbunătățirii situațiunii generale a preoției. Astfel, dănsul n'a dus reforma întreprinsă până la capăt și ceesece, potrivit concepției de atunci, nu trebuia să fie decât un mijloc în toată mișcarea bisericească—crearea unei situații noi pentru preoție—la el a ajuns, de fapt, însuș scopul mișcării.<sup>2</sup> În ce privește țelul principal—conducerea sufletească a noii parohii,—Pavel în această privință s'a mărginit la măsurile cunoscute și mai'nainte și cu totul ineficace.

Dealtfel aceasta nu era vina personală a lui Pavel. Și el era un produs al vremii care impunea tuturor reprezentanților oficiali ai poporului rus tendințe de naționalism centralist care, în biserică, duceau la concentrarea puterii bisericești în mâinile episcopilor și ale subalternilor. Ca demnitar și agent al puterii de

1. „Труды”, VII, 57—59; 175—180; 242; 245—250; 290—300.

2. Pavel și în chestiunea salariului, era departe de tendințele idealiste ale epocii: el a rămas străin de ideea că salariul delastat ar putea să transforme pe preoți în simpli salariați-funcționari.

stat, Pavel nu putea renunța la aceste tendințe, după cum nu putea nesocoti întru totul nici cerințele reformei; de aceea el și-a ales calea de mijloc: a căutat în formă, să arhipăstorească în spiritul marilor prefaceri ale vremii, dar în fond, să servească principiile vechi—întărirea birocrațismului în biserică, transformarea preoților în agenți devotați ai statului.

Ș'n această privință Pavel a lucrat consecvent, hotărât, cu toată energia omului care avea adâncă credință atât în dreptatea lui, cât și în rostul programului său de viață. Îmboldit de devotamentul ce-l avea față de statul rus, Pavel în activitatea sa a ajuns până la o deplină orbire, până la credința naivă că cerințele realității pot fi neglijate și că numai prin simple circulări și u-cazuri consistoriale se poate crea viață nouă. Această atitudine se observă în activitatea lui Pavel mai cu seamă față de românii basarabeni.

În privința atitudinii sale față de aceștia, lui Pavel i s'au adus cele mai grave învinuiri. S'a spus că el a oprit pe moldoveni de-a se ruga lui Dumnezeu în limba lor, iar când aceștia au încetat de-a se mai duce la biserică, el a închis 340 de biserici în Basarabia, a adunat din parohiile moldovenesti mii de cărți de rit, tipărite în l. moldovenească, și le-a ars în palatul episcopal; că persecută crunt pe clericii basarabeni—dintre moldoveni mai consecvenți—și că pe mulți dintre ei chiar i-a expulsat din Basarabia, etc. Aceste învinuiri au apărut în presa rusă de pe vremea lui Pavel (ziarul „Vostoc”—„Răsăritul”—al lui N. Durnovo; „Basarabiț”—ziar din Chișinău), au pătruns în publicațiile din străinătate (din Lipsca și Berlin), au ajuns și'n presa românească unde până și astăzi Pavel a rămas cu renumele de „românofag”.<sup>2</sup>

1. „Труды”, VII, 273.

2. După câte știm, în presa română a început să se vorbească în acest sens despre arhipăstoria lui Pavel încă din 1883. (V. „Necesitățile eparhiei Basarabiei”, Traducere din l. rusă de V. P. Samureanu, în rev. „Biser. ort. Rom.” 1883, XI, 716-720). Mai târziu în aceeași revistă s'au publicat, de către Gh. Samureanu, articole unde au fost reproduse, probabil din „Vostoc”, (unde colabora și Samureanu.—„Труды”, „Русская...”, 75), învinuirile arătate aici contra lui Pavel, cărora i s'a adăugat și porecla de românofag („Biser. Ort. Rom.” 1887, III, 283-286; IV, 379-380). Cu toate că Samureanu, de felul lui din Regatul vechiu, își făcuse studiile în Rusia, la seminarul din Chișinău și la universitatea din Iași, iar apoi la universitatea din Petersburg (v. Crăciunică „Русская...”), dănsul s'a lăsat înșelut de zvonuri nejustificate. Că Samureanu nu posedă informații exacte asupra situației reale din Basarabia, pu-

E lucru cunoscut că'n privința trecutului Basarabiei, sub oblăduirea rusească, circulă la noi,—atât în opinia publică cât și'n presă și chiar în lucrări de știință—multe adevărate născociri. Despre acest fapt s'a mai vorbit și'n alt loc.<sup>1</sup> E vremea însă, să ne desbărăm cel puțin de unele dintr'acestea, ce se pot verifica astăzi pe baza documentelor și asupra căror ne putem rosti judecata fără ură și patimă,—altfel nu vom cunoaște trecutul în realitatea lui. Între aceste născociri e și legenda lui Pavel „românofagul“, care „a dat lovitura de moarte românilor în Basarabia“.

După informațiile expuse mai sus se poate afirma cu toată îndreptățirea că învinuirile arătate nu sunt justificate.

E lucru cert că arhiep. Pavel a fost un agent credincios al stăpânirii țariste și'n privința aceasta el, în fond, nu se deosebia prea mult de înaintașii săi—Antonic, Irinarh și chiar de mitr. Gavriil: cu toții au fost arhipăstori devotați Rusiei, căreia i-au slujit cu credință, fără nici o șovăire. Eosebirea însă era aceea, că pe când la unii (Gavriil) acest devotament rămânea într'o formă vagă, într'un spirit nebulos-romantic, specific epocii de atunci, iar la alții (Irinarh) se manifestă printr'un îngust program practic, la Pavel, mulțumită împrejurărilor timpului, acest devotament a ajuns să ia forma unei întregi concepții politico-sociale cu temeinice baze ideologice, care atingeau în cuprinsul lor chiar și raporturile internaționale.

Nu era mare deosebire nici în activitatea lor de conducători ai eparhiei. Drept vorbind, Pavel în politica bisericească față de moldoveni, n'a introdus în fond nici o măsură nouă, necunoscută până la el și neîntrebuințată de predecesorii lui. Pavel nu-i favoriză pe românii basarabeni, dar nici nu-i expulsa,<sup>2</sup>—deși pe mulți

tem frage concluzie și din faptul, că el și pe Dimitrie Salimă, succesorul lui Gavriil, îl socotea drept român de origine. (V. art. cit.). Faptele arătate de Samureanu au fost mai târziu textual reproduse de alți scriitori fără a fi verificate. V. la N. Dobrescu „Cronica bisericească externă“ în „Biser. Ort. Rom.“ 1910, V, 597-598. „Biserica din Basarabia dela 1812 până la 1912“ în „Convorb. Liter.“ 1912, V, 599-598; I. Nistor „Istoria Basarabiei“, ș. a.

1. V. „Studii Nouă“ în „V. Rom.“ 1924, IV, 91.

2. Gh. Samureanu. „Cronica bisericească“ în „Biser. Ort. Rom.“ 1887, III, 283.

3. Cazurile arătate de adversarii lui Pavel erau de altă proveniență. V. art. noastră „Studii nouă“ în „V. Rom.“ 1924, IV, 94-97. Și prot. A. Baltaga în „Amintiri“, citate de multe ori în lucrarea de față.

clericii îi transferă din locurile lor, când nu corespundeau cerințelor lui în chestiunea rusificării.<sup>1</sup> Acelaș lucru însă îl făcea și mitr. Gavriil: e destul să amintim cazul când clericii români au fost înlocuiți chiar dela catedrala veche din Chișinău cu clerici ruși,<sup>2</sup> în timp ce tot sub Pavel în eparhia Chișinăului, chiar în Chișinău, mulți preoți moldoveni—ca Petre Donici, Luca Lașcu, Teodor Baltaga, Const. Cazacu și alții—au jucat un rol însemnat.<sup>3</sup> Pavel a înființat școli rusești, susținând prin toate mijloacele pe cele vechi, indemnând pe clerici să-și dea copiii la aceste școli. Dar aceasta o făcea și mitr. Gavriil; el chiar a și pus bazele școlii rusești, din propria-i inițiativă, prin înființarea seminarului care era pur rusesc chiar și'n primii ani când în toate privințele atârna numai de Gavriil. Arhiep. Pavel cerea ca slujba dumnezească să se facă și'n l. slavonă, chiar în parohiile moldovenești, alternând cu rugăciuni în moldovenește. Nu erau străini, în fond, de acest lucru și predecesorii lui:—Dimitrie și Irinarh.<sup>4</sup> Pavel, este adevărat, c'a închis multe biserici în Basarabia; cauza însă a fost, cum s'a văzut, cu totul alta și nu avea nimic a face cu chestiunea românismului.<sup>5</sup>

Rămâne învinuirea cea mai gravă: se zice că Pavel a dat foc cărților de rit moldovenești. Trebuie mărturisit că'n actele arhivelor locale—atât în ale consistorului, cât și'n acelea ale Casei Arhierescă—n'am găsit nici o urmă de o asemenea sălbatică măsură. Totuș, însă, dela persoane care merită toată încrederea, ne vin știri afirmative.

Ni se spune că până mai deunăzi în unele mănăstiri erau

ne adevărate, fiind contemporan al evenimentelor în chestiune, că motivul transferării unor basarabeni din posturile lor nu avea nici o legătură cu originea lor românească.

1. V. „Труды“.. VII, 26—30.

2. V. mai sus pag. 44.

3. Petre Donici a fost blagocinul oraș. Chișinău numit de Pavel; Luca Lașcu—membru al Consistoriului Dubovnicec; Teodor Baltaga—șeful catedralei din Chișinău; Const. Cazacu—membru al diferitelor instituții eparhiale din Chișinău. Și în școlile dubovnicești din Basarabia au fost numiți, de către Pavel, moldoveni basarabeni: Tutunar, Comanetchi, Galupa (a refuzat) și Popovici Ion—in postul de „smîrtitel” (director) în școl. spirituale din Chișinău și Edineț. E. de notat însă, că pe atunci puțini basarabeni aveau studii superioare. Seminaristii mai buni preferau să continue studiile la Universitate. Prof. A. Baltaga, „Amintiri”.

4. Invitarea preoților din Rusia, practicata de amândoi episcopii, nu putea avea decât acelaș rost.

5. Aveți informația că Pavel cerea chiar adunării/lor protopopești a nu face prea mari reduceri de parohii. „Eg. BUL.” 1871, XXI, 315.

ncă în viață călugări ce-și aduceau aminte cu groază, ca martori oculari, despre confiscarea din mănăstiri a cărților bisericești moldovenești, din porunca lui Pavel, cărți ce, apoi, ar fi fost arse.<sup>1</sup> Nu avem nici un motiv să ne indoim de adevărul acestor știri. Credem însă că dispoziția lui Pavel se interpretează greșit. Dacă o vom confruntă<sup>2</sup> cu alte fapte din activitatea arhipăstorească a lui Pavel, și-anume, dacă ne vom aduce aminte că, în timpul păstoriei lui se traduceau în românește cărți bisericești; că mulți clerici moldoveni se bucurau de mare vază, chiar în Chișinău; că slujba în l. moldovenească n'a încetat chiar în Chișinău și suburbiile lui—nu mai vorbim de satele mai depărtate,—dacă ne amintim toate aceste lucruri, atunci ajungem la concluzia că măsura de care vorbim nu cuprinde toată politica de arhipăstor a lui Pavel față de moldoveni și c'a fost luată, probabil, ad-hoc, fiind poate provocată de împrejurarea, că unele mănăstiri nu consumțiau să introducă în slujba divină strana slavonă.

Astfel că, între arhiep. Pavel și predecesorii lui, aflăm o singură deosebire: aceea că el procedă cu mai multă energie, mai hotărît și mai consecvent. Și acest fapt se datorește în primul rând, timpului său, care cerea tuturor o voință tare și o atitudine militantă; însă nu mai puțin el se datorește și însușirilor lui personale: un temperament de luptător aprig și de infocat patriot rus. De aici și renumele lui de cel mai crud împilator al moldovenilor basarabeni,—pe când alți chiriarhi, tot atât de rusificatori, au rămas cu renumele de arhipăstori blânzi, unii chiar cu aurcola nemeritată de patrioți români.

1. Versiunea despre arderea cărților de rit moldovenești în mănăstiri, după porunca arhiep. lui Pavel—ne scrie un cucernic protolereu basarabean,—„mi-e cunoscută și mie. Egumenia Eughenia, nu de mult încetată din viața la mîn. Baciula, floare dată cu groază și indignare îmi povestea, ca martor ocular, despre acest „eveniment”. Prot. A. Baltaga. „Amintiri”.

2. Vorbim de confiscarea cărților, căci nu cunoaștem nici un martor ocular care ar fi asistat la arderea cărților în palatul episcopal din Chișinău.

## PERIOADA A TREIA.

Eparhia Chișinăului sub regimul Pobiedonostev.

### PARTEA ÎNȚĂIA.

I. Organele de ocărmuire în eparhia Chișinăului. II. Clerul.  
III. Păstorii.

### CAPITOLUL I.

*Noul curent politic în Rusia. Oberprocurorul Pobiedonostev și noul regim bisericesc în imperiul țarist. Școlute bisericești-parohiale.—Regimul bisericesc în Basarabia. Reînființarea vicariatului. Consistorul duhovnicesc. Activitatea protopopilor. Congreșele eparhiale.*

#### I.

Evenimentele politice dela sfârșitul perioadei a II-a au adus imperiului țarist o mare izbândă în raporturile lui externe—realizarea celor trei ținuturi din sudul Basarabiei. Nu tot atât de fericită a fost însă viața lui internă. Nemulțumirile provocate în societatea rusă de felul cum au fost înlăptuite marile reforme creșteu mereu și au dus, în sfârșit, la vesuța dată de 1 martie 1881. Asasinarea țarului Alexandru al II-lea a fost socotită de stăpânirea rusă drept dovadă că întregul curs al politicii ei este greșit, că libertățile acordate societății ruse sunt premature, că însuș spiritul nou al culturii ruse, cu ideile eliberatoare ce pătrunsese din Apus, este vătămător.<sup>1</sup> Odată pusă diagnoza, era ușor de găsit mijloacele de

1. În momentul venirii lui Alexandru al III-lea la tron, Rusia „era lovită de boala grea, care i-a paralizat tot organismul, toate puterile ei. Acesta a fost... actul concludent al închinăciunii țara de tot ce vine din Occidentul european... În urma acestei închinăciuni... venia năzuința îngăduitoare de a înlocui orice „barbarie rusă” cu orice „cultură europeană”... „Cugetul rusesc de stat” slăbia mereu, cedând locul „unor

vindecare. Drept bază pentru toată activitatea de stat s'a adoptat principiul de cărmuire puternică și singură-stăpânitoare.<sup>1</sup> Potrivit cu acest principiu, tot ce părea că are un caracter contrar a fost înlăturat fără cruțare. Păturilor sociale, și 'n primul rând nobilimii, li s'a restituit rolul vechiu în stat. Nobilii au recăpătat dreptul de mai 'nainte de a fi conducători și povățuitori ai poporului de jos.<sup>2</sup> Țărănimea, printr'o mulțime de măsuri, a fost pusă sub tutela autorității puternice a statului, în persoana diferiților slujbași—guvernatori, ajutoari de guvernatori, mareșali ai nobilimii, „zemschi nacialnici”—luați de multe ori tot din rândurile nobilimii.<sup>3</sup> Biserica oficială, ca aliată credincioasă și încercată a statului, și de astădată i-a fost de mare folos. Influența ei urmă să înlocuiască „curențele putrede” venite din Apus, ea fiind, totodată, chemată prin școlile bisericesti-parohiale și cele începătoare („школы грамоты”), să dea poporului „școală adevărat-poporană, adevărat-națională”.<sup>4</sup>

Animatorul și conducătorul întregii politici interne în această perioadă a fost vestitul C. P. Pobiedonostev, oberprocuror al sinodului.<sup>5</sup>

conceptii mai mult sau mai puțin cosmopolite”. Ca rezultat, în loc de o singură autoritate în țară s'au lăsat mai multe autorități: zemstva aparte, judecătoria deasemenea, căile ferate tot așa, băncile în fel" etc. În acest chip caracterizau starea lucrurilor în Rusia, pe la sfârșitul domniei lui Alexandru al II-lea „Viedomostiile Moscovei” („Московские Ведомости”), ziarul vestitului M. Catov, pe atunci, se poate spune, organ oficial al ocărmitrii țării: „Правда”... 180—181.

1. „Glasul lui Dumnezeu”—declara noul țar Alexandru al III-lea în vestitul sau manifest din 29 apr. 1881.—„Ne poruncește să stăm cu bărbăție la muna guvernării, nădăjduind în Proția lui Dumnezeu, cu credință în puterea și adevărul autorității singure-stăpânitoare, pe care Noi suntem chemați s'o întâmpinăm și s'o păzim, pentru binele poporului, de orice atentat împotriva ei”. Ibid. 186.

2. „Pentru folosul statului”—zicea noul țar în rescriptul din 21 aprilie 1885 dat nobilimii ruse. „Noi am socotit de bine ca dvorenii rușieni și acum, ca în vremurile trecute, să păstreze locul întâiu în conducerea oștirii, în treburile ocărmitrii și ale judecătorilor locale, în îngrijirea desinteresată a nevoilor poporului, în răspândirea regulelor de credință și supunere prin propria lor pildă”. „Правда”... 187—211.

3. „Ascultați de sfaturile și conducerea mareșalilor nobilimii”—indemna țarul pe președinții de voloste adunați la Moscova la încotornare în 23 maiu 1883. Ibid. 187, 207—212.

4. Ibid.

5. Constantin Pobiedonostev s'a născut la 1827, și a făcut studiile într'o școală specială de drept („спеціальное правобученіе”); dela 1860, timp de cinci ani, a fost profesor de drept civil la universitatea din Moscova. În 1861 a fost invitat să predea dreptul—moștenitorului tre-

De specialitate jurist, cu cunoștințe vaste și om cu voință de fier, Pobiedonostev nu se mărginea să activeze numai la resortul bisericesc ce-i era încredințat. Ca membru al Consiliului de Miniștri, ca persoană apropiată de domnitorii imperiului,<sup>1</sup> și ca cetățean cu o concepție bine fixată, Pobiedonostev exercită o influență covârșitoare în toate ramurile ocărnuirii<sup>2</sup> pe care, astfel, de fapt, o conducea,<sup>3</sup> — el fiind adevăratul creator al întregului sistem politic din epoca de după 1881.<sup>4</sup> La temelia acestui sistem erau anumite idei filosofice privitoare la viața de stat și aceea obștească — nu numai din Rusia, ci și din alte țări.

Ideea fundamentală dela care pornește Pobiedonostev în concepția lui este aceea că „n viață primatul îl are sentimentul,

nului și marilor duci, și astfel s'a apropiat de curtea împărătească și s'a făcut partea în muna de guvernământ. În 1868 a fost numit senator, în 1872 — membru în Consiliul de Stat, iar în 1880 — oberprocuror al sinodului, după contele D. A. Tolstol, și membru al Consiliului de Miniștri. Ultima numire a făcut pe atunci o mare senzație: până la Pobiedonostev nici un oberprocuror nu ajunsese la titlul de membru al Consiliului de Miniștri. În 1881, după asasinarea țarului Alexandru al II-lea, Pobiedonostev a început să joace un rol hotărâtor în guvernul țarist, ducând o luptă înverșunată contra înercărilor constituționale, timp de 25 ani. După manifestul din 17 oct. 1906, Pobiedonostev și-a dat demisia din postul de oberprocuror, iar peste un an și jumătate, la 10 martie 1907, a încetat din viață. El a lăsat mai multe lucrări, dintre care cea mai importantă, pentru caracteristica concepției lui filosofice, este „Culegerea din Moscova” („Московскія Сборникъ”), tradusă în mai multe limbi străine.

1. Pobiedonostev era sfetnicul intim al țarului Alexandru al III-lea; în două zile după moartea lui Alexandru al II-lea, noul țar îl scrie lui Pobiedonostev: „Pentru Dumnezeu, dragul meu Constantin Petrovici, nu-mi refuză serviciul ce îți cer, și ușurează-mi primul mei pas!” — „L'autocratie Russe”, 48.

2. Pobiedonostev, în scrisorile lui către Alexandru al III-lea, stătu înainte de venirea acestuia la tron, cum și imediat după aceasta, stăruia să-i infuzeze starea decăzută a Rusiei, și nu înceta să ceară „mână tare” și „voință hotărâită” în ocărnuire. „История” I, 60—73; 193—195; 206—208; 314—318 și al. Chiar și manifestul din 29 apr. a fost redactat de Pobiedonostev. Ibid. I, 331—333. Cfr. „L'autocratie russe”, 55.

3. Într-o scrisoare Pobiedonostev mărturisea singur că stătu în Rusia cât și'n țările străine (Anglia, Franța, Germania, America) toată lumea îl socotea drept „alfa și omega” a tot celor ce se petrece în Rusia. П. А. Тургенев, „Изъ философскихъ разсужденій съ К. П. Побѣдоностевымъ, 1900—1904 г. г.” „Вѣст. Евр.” 1907, XII, 654—667.

4. Influența covârșitoare a lui Pobiedonostev asupra întregii ocărnuiri a imperiului țarist se explică nu numai prin talentul lui excepțional de om politic, ci și prin faptul că colegii lui din guvernul țarist îl erau toți inferiori ca inteligență, cunoștințe și'n deosebire ca pregătire pentru conducerea statului. Aceasta au mărturisit-o chiar și adversarii lui. „Русскія Вѣд. мѣстн.” 1907, nr. 57: „а смерть К. П. Побѣдоностева”. Cfr. „Евн.” 1907, nr. 59 și al.



ar nu gândirea. Vieata, susține el, nu e știință, nici filozofie: ea se desfășoară singură dela sine, ca un organism viu, și gândirea numai luminează această mișcare, însă n'o creează.

Astfel, gândirea există pentru vieață, — și nu vieața pentru gândire. Aceasta o dovedesc atât faptele din vieața individului, cât și tot mersul istoriei. Din propria noastră experiență știm că: „Nu cunoștințele determină conduita omului, ci sentimentul“.

Acelaș lucru se dovedește și prin tot trecutul vieții omenesti. In mersul istoriei sale, omenirea trăește prin puterea naturală a inerției. In fiecare om, in parte, această putere se manifestă sub formă de caracter. In vieața intregului popor ea apare sub aceea de vechi așezăminte, tradițiuni și vechi obiceiuri. Poporul tine la ele. Așezământul vechiu nu poate fi inlocuit cu nimica, pentrucă el nu este născocit, ci a izvorit din vieața trecută, din istorie, și 'n ochii poporului este sfințit cu acea autoritate pe care o dă istoria—și numai istoria. In străfundul vechilor așezăminte zace adeseori o idee profund adevărată, ce izvorăște direct din adâncimile spiritului poporului. Aceasta el o înțelege pe calea sentimentelor, de aceea el și ține atât de mult la așezăminte, in formele lor vechi, cu care s'a obișnuit.

Formele sunt brutale, aceasta însă nu înseamnă nimica: forma brutală e un fenomen trecător și întâmplător. Când moravurile se vor schimba spre bine, atunci și forma se va spiritualiza, va deveni mai fină.

Din cele spuse reese că atât inceputurile vieții individuale cât și acelea ale vieții colective sunt ascunse in subconștientul omului. Astfel, subconștientul adică „necunoscutul“, este cea mai de preț moștenire a omului. De aici, din acest subconștient, cu adevărurile intipărite in el, purced—și pe ele sunt bazate in fond,—cele mai importante laturi ori ramuri ale vieții și activității omenesti, cum sunt legea, religia, învățătura, etc.,

Izvorul religiei, ca și acel al legii, se află in adâncimile necunoscute ale sufletului omenesc. Aceasta ne-o dovedește, mai mult poate decât orice, credința religioasă a poporului. Originea religiei in popor,—ce nu știe decât slujbă bisericească și câteva rugăciuni,—este într'adevăr un mister. In toate aceste minți needucate ale poporului este înălțat—cum a fost in Athena—nu se știe de cine, un altar „Dumnezeului necunoscut“.

Având același izvor în adâncimile necunoscute ale sufletului, în simțul de adevăr, credința religioasă și legea,—iar de aici biserică și statul — sunt, firește, în legături strânse. Biserica, ca o uniune de credincioși, nu se desparte și nu poate să se despartă de stat—societate legată în uniune civilă. „E cu neputință să despărțim trupul de suflet, și sufletul și trupul trăiesc aceeași viață“. Inșă legătura aceeași, e clar, duce în mod inevitabil la o influență reciprocă. Biserica, ce-și păstrează conștiința de propria-i demnitate, nu va renunța niciodată la influența ei legală în chestiunile privitoare atât la familie cât și la societatea civilă. La rândul ei și statul, atât în dezvoltarea lui istorică (începînd dela familie), cât și în nevoile și menirea lui pornește dela aceleași virtuți moral-religioase. Cum, însă, într'un stat pot exista diferite confesiuni cu felurite comunități de credincioși, se naște întrebarea—ce fel de raporturi ar fi mai normale între stat și aceste comunități bisericești? În aseastă privință Pobiedonostev preferă cel mai vechiu și mai cunoscut sistem „al bisericii de stat sau al celei dominante“. Acest sistem—Pobiedonostev nu tăgăduiește—are multe scaderi; deși însă pricinuiește multe inconveniente și greutăți, totuș e de preferat.

Ca biserică predominantă Pobiedonostev, bineînțeles, recunoaște pe cea ortodoxă, pe care o mărturisește poporul rus. Ni se spune că poporul rus ortodox este ignorant în credința lui și plin de superstiții. În toate acestea e multă dreptate, dar nici ignoranța, nici superstițiile nu sunt fenomene esențiale, ci întâmplătoare și trecătoare. Ce este, însă, esențial? Dragostea poporului pentru biserică, ideea despre ea ca de-o moștenire comună, desăvârșita înlăturare în biserică a deosebiriilor de clasă și legătura poporului cu slujitorii bisericilor ce au ieșit din popor și nu se deosebesc de el nici în viața lor, nici în virtuți, nici chiar în defecte. Orânduieala ritului ortodox vorbește mai adânc și misterios sufletului fiecărui om. „Orânduieala bisericească este veșmântul, forma, în care omul în diferite timpuri, întrupă principiul, lui religios, exprimă ideea divinității coborîță în lume, îmbrăcînd-o în trup viu și însuflețînd-o cu graiu viu și dătător de viață ca să poată sălășlui între noi“.

În ce privește instrucția poporului, și ea își are rostul și puterea în același simț de adevăr ascuns în sufletul poporului. Numai acea școală este trainică în popor, care-i pe placul lui, al cărei rost el îl simte și-l vede<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> „Морковскій Сборникъ“. Москва, 1901.

Ideile principale care alcătuesc concepția lui Pobiedonosțev, precum și observațiile din viață l-au condus la anumite concluzii practice.

După Pobiedonosțev, statul rus—asa cum s'a format după reformele lui Petru cel Mare—in nici un chip nu poate fi supus unei prefaceri radicale, și nu are nevoie decât de o evoluare treptată, prin îmbunătățirea legislației, prin perfecționarea morală și culturală a executorilor legii și a celor pentru care legile se fac, prin îndreptarea moravurilor și prin întărirea elementului bisericesc în viață.—Aceasta a fost temelia programului de guvernământ al lui Pobiedonosțev.

Elementul bisericesc — susținea Pobiedonosțev — trebuie restabilit în viața rusească, așa cum a fost în perioada de până la Petru cel Mare,—însă, bineînțeles, potrivit cu noua situație a statului și a societății. Clerul trebuie ridicat la înălțimea cuvenită, asigurându-i-se viața materială de către stat, și lui anume trebuie incredințată îndrumarea spirituală-morală a poporului. În acest scop mijloacele de instrucție ale clerului trebuie sporite și a i se da putința de-a exercita o influență largă și adâncă asupra tuturor laturilor vieții poporului.

Problema e cu atât mai ușoară, cu cât ea e favorizată de însăși viața poporului rus: în ea stă neclintită credința în Dumnezeu și poporul simplu, deși adeseori și inconstent, își îndreaptă tot sufletul către Dumnezeu<sup>1</sup>.

Găsind în viață condițiuni atât de prielnice pentru programul lui, Pobiedonosțev a început să-l aplice cu o energie de fier și cu o neostenită consecvență. În primul rând a ridicat însemnătatea funcțiunii sale de oberprocuror la o valoare neobișnuită și a impus societății și stăpânirii respect și atenție pentru problemele bisericești, față de nevoile bisericii ortodoxe și ale reprezentanților ei, atât ale celor inferiori cât și ale celor superiori. Pobiedonosțev stăruia asupra faptului că sărăcia materială a preoțimii, umi-

1. Pobiedonosțev reproduce aici ideile luate de la Homiacov, vestitul slavofil și mai în urmă de la marele scriitor T. M. Dostoievski, cu care era în relații de intimă prietenie.—Și'n genere vorbind, Pobiedonosțev era un convins adept al slavofilismului. „L'autocratie russe" 0.—(0) 9. oöepop." din an. 1905-1907, p. 92.—„Письма"... I, 310-311.

lința și starea ei înapoiată, nivelul ei intelectual și cultural uneori scăzut, că acestea toate sunt păcatul comun al vieții istorice ruse, păcat ce trebuie ispășit de toți cu eforturi comune. Având, însă, toată grija de bunăstarea materială și valoarea socială-morală a clerului, Pobiedonostev cerea totodată ca preoțimea să fie vrednică de acele bunuri ce i se dau din resursele poporului, și de acea situație pe care el i-o pregătea prin reformele, dispozițiunile și marile lui eforturi.

Începând cu anul 1880 se ia, în această direcție, un șir de măsuri: se înființează așezăminte nouă cu caracter spiritual-instructiv și de binefacere; se restabilesc și se reînnoiesc unele forme de regim bisericesc din perioada veche a Rusiei, — forme uitate în ultimul timp; se fac mari schimbări în ocărmuirea superioară bisericească și se creează instituții nouă; se reînființează și se deschid multe parohii nouă; iau ființă o mulțime de „obșcine” de femei—mai des—cu școli și așezăminte de binefacere pentru populația din împrejurimi, deasemenea și mănăstiri de călugări și de maice; se înființează, potrivit cerințelor locale, eparhii nouă.

Cele mai eficace măsuri s'au luat pentru îmbunătățirea stării materiale a preoțimii, prevăzându-se în acest scop, în bugetul statului, sume mai mult sau mai puțin importante. S'au înființat pensii și lefuri, s'au luat măsuri pentru instrucția copiilor clericilor inferiori, s'au revizuit din nou regulamentele școlilor duhovnicești; editura bisericească ia un avânt ne mai văzut; construirea bisericilor capătă o deosebită însemnătate și îndrumare; tipografiile sinodale din Petersburg și Moscova se reorganizează și mulțumită acestui fapt au putință să scoată în fiecare an mai multe mii de publicații ieftine, cu conținut religios-moral, pentru popor. Însă, opera cea mai mare a lui Pobiedonostev, socotită de el ca cea mai folositoare pentru stat, este așezarea învățământului primar pe baze bisericești și organizarea lui în deplin acord cu biserica<sup>1</sup>. Aceasta s'a făcut în 1884, când au căpătat în apro-

1. În 1883 Pobiedonostev scria țirului că o asemenea organizare a învățământului primar e o „chestiune de o importanță primordială pentru stat” („Проект”, II, 27). În Reforma aceasta și alții vedeau „una din marile idei ale domniei lui Alexandru I III-lea și unul din principalele articole ale programului lui Pobiedonostev”. „L'Autocratie Russe”, 74.

bare „Regulele privitoare la școlile bisericesti-parohiale”, (11 правилъ о церковно-приходскихъ школахъ), prin care a luat ființă un nou tip de școală primară — școala așa zisă bisericască-parohială.<sup>1</sup>

Scopul acestor școli era educația religioasă-morală a generațiilor tinere în spiritul credinței ortodoxe și cel național, ceea ce urmă să aducă „regenerarea sufletească și desăvârșirea morală a poporului”<sup>2</sup>. Pentru a atinge acest scop școala era chemată să „întipărească în inima copiilor principalele adevăruri ale credinței și evlaviei, să le atragă inimile spre biserică și să le îndrumeze voința spre ascultare față de ea. Procedând astfel, școala bisericască-parohială, după cum spunea Pobiedonosțev în referatul înaintat Consiliului de Stat la 23 aprilie 1895, „va fi un neștiut sprijin mural contra năvălirii acelor pseudoînvățători religioase și sociale ce disolvă credința poporului și principiul de stat”<sup>3</sup>. Obiectul principal în școlile bisericesti-parohiale este religia, și toate celelalte obiecte, afară de aritmetica, „sunt” — astfel cum a spus Pobiedonosțev într-o dare a lui de seamă — „un fel de completare și dezvoltare a obiectului principal”<sup>4</sup>. Cărțile de citire în l.

1. Cu toate că acest tip de școală creatorii școlii bisericesti-parohiale încercau să-l pună în legătură cu vocea școlii rusești, în fond însă, o astfel de legătură nu exista: școala nouă se deosebea de cea veche atât prin programul ei, cât și mai mult — prin spiritul strict bisericesc care predomină într-însa. (Lexicon, 15).

2. „Пепр. Вѣст.” 1889, XXV, 724-725. Caracterul și scopul școlilor bisericesti-parohiale, precum și spiritul învățământului lor se învederează din următoarele dispozițiuni și lămuriri: 1) „Regulele” („Правила”) amintite, din 13 iun. 1854; 2) „Regule privitoare la școlile „gramotă” („Правила о школахъ грамоты”) din 4 maiu 1891; 3) „Referat al oberprocurorului sf. sinod înaintat Consiliului de stat” („Представление oberпрокурора св. синода къ Государственному Совету”) din 23 apr. 1895; 4) „Măsuri pentru a răspândi pretutindeni știința de carte” („Меры къ всеобщему распространению грамотности”) — broșură publicată în 1892, din porunca oberprocurorului; 5) „Instrucțiuni” („Объяснительная записка”) cu complectare la programa analitică a școlii bisericesti-paroh. 6) „Școala bisericască-parohială” („Церковно-приходская школа”) — broșură de profesor. P. Smirnov, apărută curând după uzatul sinodal din 12 iul. 1884, cu prilejul „Pravilelor” din 13 iun. 1884.

3. „Вѣст. Евр.” 1890, VI, 200.

4. În „Instrucțiuni” se spune că chiar și cunoștințele începătoare din aritmetica trebuie să contribuie la educația copiilor „în spiritul credinței și a evlaviei”, deoarece căpătând aceste cunoștințe, „copiii nu pot să nu simtă recunoștința față de biserică pentru grije ei de mamă față de ei”. Predarea cântului bisericesc nu urmărește emoții artistice, ci îndrumarea sufletească, pietatea inimii... Din geografie și istorie, acolo unde aceste obiecte se predau, copiii trebuie să ajungă la „convingerea

rusă urmau să aibă bucați cu conținut bisericesc-instructiv și istoric<sup>1</sup>.

În 1888, prin „Regulele privitoare la filialele județene ale Consiliilor Școlare Eparchiale”, („Правила объ Уездныхъ Отдѣленіяхъ Епархіальныхъ Училищныхъ Слѣбтовъ”), școalele bisericești-parohiale au căpătat o organizație mai precisă și mai trainică.<sup>2</sup>

Cu supravegherea învățământului primar, mulțumită stăruințelor lui Poviedonostev, a fost însărcinată preoțimea, ceea ce avea o însemnătate covârșitoare în toată organizația acestui învățământ.<sup>3</sup> Pe lângă preotul rural, care era conducătorul principal al școalei bisericești-parohiale, era și învățătorul, pe care Poviedonostev și-l închipuia ideal—după tipul vestitului S. A. Racinski.<sup>4</sup> Astfel, preotul ce era însărcinat să predea și religia în școală, și alături de

fermă că patria noastră a fost totdeauna puternică prin credința ortodoxă și prin autoritatea țarului singur-stăpânitor... Cu mijloc eficace pentru atingerea scopului principal se cere evlavia exterioară—rostirea obligatorie a rugăciunilor, frecventarea subjei dumnezeiești, supunerea răbdătoare voinții lui Dumnezeu... „Вѣст. Еп.” 1886, VI, 792—799.

1. „Вѣст. Еп.” 1888, XXI, 216.

2. „Вѣст. Еп.” 1888, XXIII, 169—171.

3. O asemenea organizare a învățământului primar își găsea justificare și în considerații de ordin economic: opera vastă întreprinsă de Poviedonostev nu putea fi întreprinsă decât de resortul bisericesc, ale cărui școale costau mult mai ieftin. „Вѣст. Еп.” 1886, VI, 792. „Пучьма” I, 384—386.

4. S. A. Racinski, născut în 1836, a fost profesor de botanică la universitatea din Moscova, în 1867, parăsind catedra, s'a așezat în moșia lui—în satul său natal Tatevo, din gub. Smolensk, iar în 1875 s'a consacrat învățământului primar și, parăsindu-și casa boierească, s'a așezat în școală, unde a dus aceeași viață cu elevii devenind un simplu învățător. Cea mai însemnată caracteristică a școalei lui Racinski era predominarea covârșitoare în program a limbii slave. Obiectul principal era religia, iar după religie—cântul bisericesc. Racinski a fost fauritorul concepției că spiritul bisericesc este însușirea indispensabilă a școalei rusești naționale. Dănsui nu se interesa de metode crezând că „principalul este spiritul școalei”. („Вѣст. Еп.” 1888, XXIII, 374, XXII, 719—723). Fiind un pedagog entuziast și adevăratul suflet al școalei (inflințată de el), Racinski a izbutit să ajungă la succese ce au fost recunoscute și admirate chiar și de adversarii lui pe terenul pedagogic („Хезон”, 95—98). Școala inflințată de Racinski a ajuns modelul după care s'a format școala bisericească-parohială. Ideea acestei școale a fost îmbrățișată de către Poviedonostev, care era prietenul intim și admiratorul lui Racinski („Пучьма”... I, 5—6, 38—41), care a luat parte și la lucrările ulterioare ale ocărâuirii cu privire la școalele bisericești-parohiale („Еп. Вѣст.” 1887, XXIV, 945—946). Racinski și-a expus ideile pedagogice în mai multe articole cum și în cartea „Școala rurală” („Сельская Школа”). A murit în 1902.

el învățătorul, erau chemați să ducă în masa poporului idealurile bisericești, principiile religioase-morale și tradițiile istorice-naționale.

Pentru dezvoltarea învățământului primar-bisericesc s'au pus la dispoziția sinodului enorme sume de bani<sup>1</sup> și scopul a fost atins pe deplin, înmulțindu-se școalele bisericești-parohiale într'un chip ne mai văzut pân'atunci. Pe când în ultimul an al domniei lui Alexandru al II-lea nu existau în Rusia decât 273 de școale biser.-parohiale cu 13.035 de copii de ambele sexe, în anii următori ele se înființară cu miile. Dezvoltarea școalelor biser.-parohiale în Rusia în această perioadă se poate vedea mai ușor din tabloul următor :

Anii	Numărul școalelor	Numărul copiilor	Ajutorul bănesc din fondurile locale	Ajutorul bănesc din bugetul Statului	Ajutorul bănesc de la Zemstve unde Zemstve locale nu erau	Totalul fondurilor
1884	5517	157313	434000	55500	—	489500
1894	29746	317442	2685300	525500	500300	3717100
1902	43602	1764912	6707900	6826000	826900	14360800

În 1902 funcționau 15 școale normale bisericești; 373 școale „vtoroclasniia“;<sup>2</sup> 411 — șc. cu două clase; 21323 — șc. cu o singură clasă; 21364 — șc. „gramotă“ și 116 șc., de aplicație pe lângă seminariile teologice și șc. epărhiale. În aceste școale urmau cursurile 17.82.883 de copii de ambele sexe.<sup>3</sup>

## 3.

Sistemul de guvernământ introdus de către țarul Alexandru al III-lea, povățuit de Pobiedonostev, a avut repercusiuni în toate laturile vieții bisericești-religioase din Basarabia.

Întâiul fapt mai însemnat cu care s'nceput în Basarabia re-

1. Într-o scrisoare către Alexandru al III-lea Pobiedonostev scria că pentru punerea în aplicare a „Pravilelor“ privitoare la șc. biser.-paroh. e nevoie din partea statului de mulți bani, însă banii puștaci vor fi, bineînțeles, mult mai rodnici decât acele milioane ce sunt destinate pentru multe instituții savante“... „Izvestia“ — II, 40.

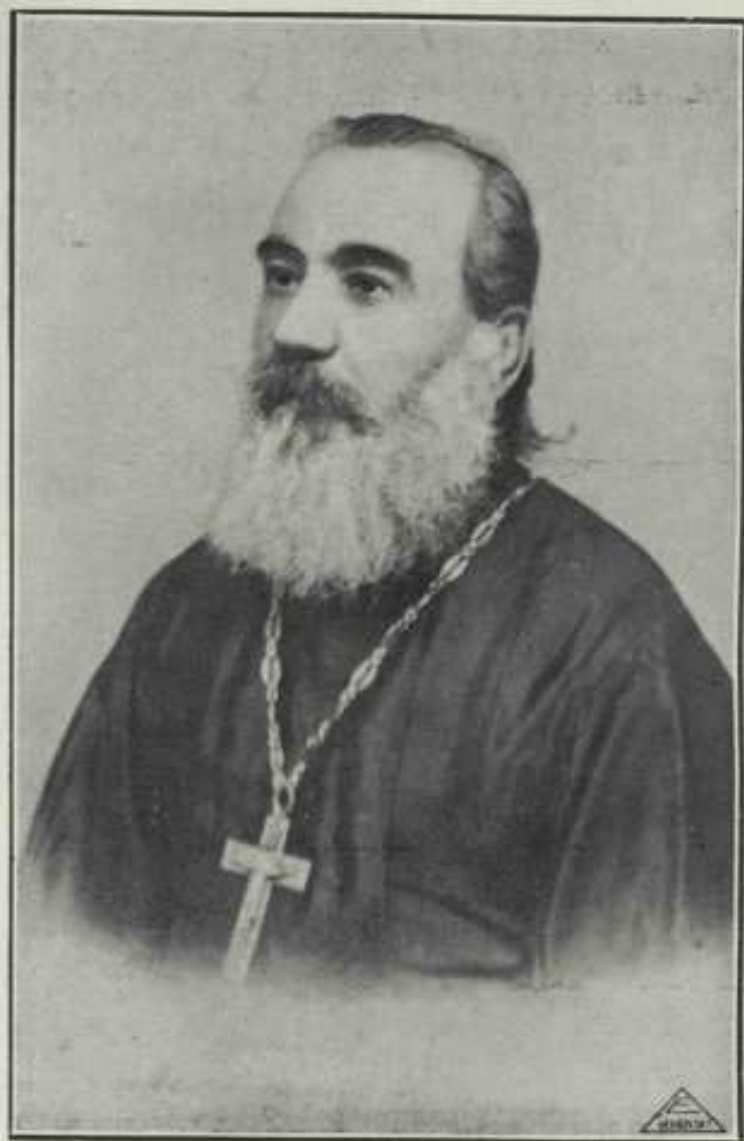
<sup>2</sup> V. mai departe.

3. Г. В. Глинецкий „Константины Петровича Победоносцева“ în rev. „Историческія Вѣстники“ 1907, IV, 298. Сfr. „Перк. Вѣст.“ 1894, XI, 73 — 88; 1891, XLIII, 1486 — „Ев. Вѣст.“ 1904, XV, 279.



*Pret. Ioan Cornovanov, preşedintele multor congrese eparhiale.*  
(V. pag. 272, n. 5).





*Preot. Nicolae Vlaicov, președintele multor congrese eparhiale.  
(V. pag. 269, n. 1).*

gimul lui Pobiedonostev, a fost reînființarea vicariatului. După cum se știe<sup>1</sup>, vicariatul în eparhia Chișinăului a fost desființat în 1873, în urma intervenției arhiep. Pavel. La 16 oct. 1882 vicariatul a fost înființat din nou, fiind numit ca vicar episcopul Augustin<sup>2</sup>. E drept, restabilirea vicariatului s'a făcut de astă dată mai mult din împrejurări întâmplătoare, datorită faptului că arhiep. Serghie (Liapidevski)<sup>3</sup>, întâiul arhipăstor al Basarabiei în această perioadă, fiind numit în eparhia Chișinăului—atunci când se afla la Petersburg, în calitate de membru al sinodului—multă vreme n'a putut să intre în ocărnuirea noii eparhii. Deci, era nevoie de un arhieru-supleant care ar fi putut înlocui pe arhiepiscopul eparhiot. Cu toate acestea, măsura arătată corespunde pe deplin și spiritului noului regim, așa încât vicariatul nu numai că n'a fost desființat în Basarabia, ba, cu vremea, numărul arhierilor vicari a fost încă sporit.

Spre a introduce o anumită ordine în raporturile reciproce dintre episcopul eparhiot și vicar, arhiepiscopul Serghie a în-

1. V. mai sus p. 136.

2. Preasl. Augustin (în mic—Andrei Gulanitchi) s'a născut în 1838 în gov. Poltava; și-a făcut studiile la sc. spir. din Lubna, în seminarul din Poltava și în Academia din Chiev, unde a fost și profesor în 1863—1870. Călugărindu-se în 1864, la 1870 a fost numit rector în seminarul din Vilna, iar în 1881—episcop vicar în eparhia Riazanului, trecând apoi la Chișinău, unde a slujit cinci ani. A murit în 1892, fiind episcop eparhiot în ep. Ecaterinoslavului. Ep. Augustin s'a făcut cunoscut și prin lucrările lui teologice, dintre care unele s'au publicat în revista Academiei din Chiev. E cunoscută și cartea lui de teologie fundamentală, întrebuintată ca manual în seminarile teologice. „Труды“... II, 268—312.

3. Arhiepiscopul Serghie, până la călugărie—Nicolae Liapidevski, s'a născut în or. Tula, în 1810. Și-a făcut studiile în seminarul din Tula și la Academia din Moscova, terminând-o cu titlu de magistru în teologie. S'a călugărit la 1844. Timp de mai mulți ani a fost profesor, inspector și rector la Academia din Moscova. În 1860 a fost numit episcop de Curse și Bielgorod. În eparhia Chișinăului a fost mutat din ep. Cazanului la 21 august 1882, și-a stat aici până la 32 ian. 1891, când a fost transferat în Odesa. În 1893 a fost numit mitropolit în Moscova unde a și murit în 1898. Arhiepiscopul Serghie a fost un credincios adept al regimului lui Pobiedonostev—regim de forme stricte bisericesti-religioase. „Martor apropiat al muncii și isprăvilor purei pomenitului mitropolit Filaret”, Serghie, într'adevăr „a pasit pe urmele marelui răvnițor al ortodoxismului și al bunel orânduiri bisericesti” (din rescripțiul prului la numirea lui Serghie de mitropolit). Om cu vastă cultură teologică, adânc cunoscător al canoanelor bisericesti, Serghie a fost „adept sârguitor al îndeplinirii stricte a pravilelor apostolice și al soboarelor, și pastrător neînduplecat al vechiului ortodoxism bisericest”. Ca administrator a fost înțelept și prudent, compătat și muncitor lăra răgaz. „Труды“... XV, 1—37.

tocmit o instrucție, arătând sfera de competență a vicarului<sup>1</sup>. În fond, baza legală a activității arhierelui-vicar și'n această perioadă rămânea aceeași pe care vicariatul fusese înființat în 1868<sup>2</sup>; în practică, însă, cercul de activitate al vicarului, nefiind precizat prin lege, se schimba, după voința și considerațiile episcopilor eparhioți. Subt episcopul Isaachie<sup>3</sup>, urmașul lui Serghie, drepturile vicarului au fost mărite. Anume, în lipsa episcopului eparhioț, cu ocazia vizitelor canonice, vicarul avea sarcina „de-a aproba toate jurnalele instituțiilor duhovnicești, a primi cereri și toată corespondența adresată preșințitului Isaachie, cu excepția scrisorilor particulare și a plicurilor cu bani”<sup>4</sup>. Mai târziu, sub arhiep. Neofit<sup>5</sup>, cercul de activitate al vicarului a fost din nou schimbat, de astă dată în favoarea episcopului eparhioț<sup>6</sup>. Tendința de centralism ieșită din regimul general al epocii l-a făcut, astfel, pe arhiep. Neofit să reducă și drepturile modeste ale vicarului său. Atribuțiile arhierelui-vicar au rămas, în fond, aceleași și subt episcopul eparhioț Iacob, urmașul lui Neofit<sup>7</sup>.

1. „Труды”... XV, 20.

2. V. mai sus p. 135.

3. Ep. Isaachie, până la călugărie - Ivan Polojnachi, născut în 1827, și-a făcut studiile în seminarul și'n Academia din Petersburg. S'a călugărit, fiind încă student. A făcut serviciu mai mulți ani în școlile duhovnicești - ca profesor, inspector și rector. În 1871 a fost numit arhieru-vicar în Caucaz. În eparhia Chișinăului a fost mutat în 12 ianuarie 1891, din ep. Tomsk, și a rămas în Basarabia până în noiembrie 1892, când printr'un ucăz sinodal, a fost transferat în eparhia din Astrahan. În 1892, din cauza boalei, a fost pus în disponibilitate și numit stareț la măn. Gârbovat din Basarabia, iar în 1893 - la măn. Tihvin din ep. Novgorodului unde a și murit în 1894. „Ep. Isaachie” - 1927.

4. Ibid. p. 12.

5. Urmașul lui Isaachie. Informațiuni mai amănunțite despre Neofit V. la sfârșitul capit. III din aceeași perioadă.

6. Prin dispozițiunea nr. 3900 din 1894 hotărârile episcopului-vicar, - în caz de divergență între ele și deciziile consistorului, cum și'n acela când consistorul nu va consimți să-și schimbe sau să-și completeze deciziile în conformitate cu rezoluțiile arhierelui-vicar, - vor fi trecute la episcopul-eparhioț spre definitivă rezolvare. („Труды”... XII, 42). Această dispozițiune privea chiar și acele chestiuni care prin dispozițiunile precedente, subt Isaachie, au fost lasate în sarcina vicarului.

7. Preasf. Iacob a mai încredințat arhierelui-vicar și vizitele canonice prin eparhie („Rev. Soc. Ist.-Ark. Biv.”, XVIII, 14). Ep. Iacob, - până la călugărie Ioan Platnichel, - s'a născut în 1844 în gov. Caluga. A făcut studii în șc. spirituală și în seminarul din Caluga, cum și în Academia din Moscova. A fost profesor în școlile duhovnicești timp de 16 ani. Călugărindu-se în 1880, a fost numit rector și seminarului Vifan. În 1891 a fost numit arhieru-vicar în mitropolia Chișinăului, de unde în ian. 1898 a trecut în eparhia Chișinăului ca episcop-eparhioț. Peste șase ani a fost transferat în eparhia Iaroslavl, înaintat în gradul de arhie-

Pentru întreținerea arhierilor-vicari, s'a destinat prin ucazul sinodal Nr. 1798 din 1890 suma de 3.600 ruble anual, care urmă a fi luată din veniturile măn. Curchi, câtă vreme aceasta va rămânea sub: cărma arhierilor-vicari<sup>1)</sup>.

Măsuri însemnate s'au luat în această perioadă și cu privire la consistoriul duhovnicesc. Cea mai importantă a fost introducerea regulamentului revizuit din nou. Până la începutul acestei perioade, consistoriul în activitatea lui se călăuzia de regulamentul publicat în 1841. Cu vremea, potrivit cu mersul vieții, multe articole din acest regulament s'au învechit și au fost înlocuite cu multe dispozițiuni nouă, atât generale cât și speciale, privitoare la viața bisericească, așa încât aplicarea regulamentului din 1841 a devenit foarte anevoioasă. Spre a-l pune în mai multă concordanță cu legile existente și cu nevoile curente, regulamentul a fost revizuit de o comisiune specială de pe lângă direcțiunea centrală a sinodului, și astfel rectificat regulamentul a intrat în vigoare prin în. aprobare din 9 apr. 1883<sup>2)</sup>.

Noua ediție a fost întocmită, bineînțeles, în spiritul noului regim: în regulament s'au introdus articole nouă, iar acele vechi au fost schimbate în scopul de-a ridica prestigiul autorităților bisericești, de-a asigura mai mult drepturile ortodoxismului și, îndeobște, de-a întări spiritul bisericesc în viață. Spre a înlesni mersul lucrărilor Consistoriului, s'au înființat două posturi de membru care erau suprabugetare, fiind plătite din fondurile locale<sup>3)</sup>.

Bineînțeles că prin sporirea numărului de funcționari, lucrările Consistoriului au fost mult înlesnite<sup>4)</sup>.

Odată cu înființarea nouălor posturi s'a înmulțit și numărul

piscop: de acolo, în 1907, a fost mutat în ep. din Simbirsc, iar în 1910— în ep. Cazanului, unde a ajuns la gradul de mitropolit. Se crede c'a murit în 1920. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 7—120.

1. „Труды” — XV, 23. Ucazul menționat schimbă vechea orânduială, prin care arhierul vicar primea 1600 ruble anual dela patru mănăstiri: Dobrușa, Jabca, Frumoasa și Curchi.

2. „Обзоры” — III—112.

3. Măsura aceasta n'a fost locală. Sinodul, în genere, a socotit necesar în această perioadă, chiar sub Alexandru al III-lea, să numească în mai multe consistorii membri extrabugetari. Ibid. 119.

4. La sfârșitul perioadei, în dările de seamă despre executarea lucrărilor Consistoriului, se facea de obicei mențiune că „în executarea afacerilor activitatea Consistoriului e suficientă”. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 15—19.

funcționarilor. Pentru întreținerea lor, după propunerea sf. sinod, s'au căutat de către congresele din 1895 și 1898 mijloacele necesare. Tot la sfârșitul perioadei, localului Consistorului i s'a făcut mari reparații pe socoteala sinodului, așa încât funcționarii au fost puși în condițiuni de muncă mult mai prielnice<sup>1</sup>.

S'au introdus unele schimbări și în activitatea protopopilor.

La baza activității era programul întocmit încă de Pavel și aprobat pe urmă de către Serghie<sup>2</sup>. Spre a putea supune cancelariile protopopești unui control mai eficace, s'a introdus o anumită ordine în lucrările acestor cancelarii, cu îndeplinirea formelor obișnuite: ținerea registrelor de intrare și ieșire, a condicilor de corespondență, etc.<sup>3</sup>.

Pentru a fixa și lărgi atribuțiile consiliilor protopopești, ocărnuirea eparhială a întocmit în 1893 regule speciale pentru activitatea acestei instituții. În virtutea nouălor regule, consiliile protopopești aveau sarcina de-a rezolva unele chestiuni privitoare la clerici, la raporturile dintre ei și chiar la starea întregilor parohii<sup>4</sup>. Consiliile protopopești s'au dovedit de mare folos, pentru că înlesneau mult activitatea organelor superioare ocărnuitoare. E de notat, însă, că prin atribuțiile arătate ale acestei instituții nu se calcă de loc centralismul dominant în ocărnuirea eparhială. Protopopii înșiși nu erau decât simple organe ale ocărnuirii, sau, cum s'a exprimat preasf. Iacov într'o dare de seamă către sinod, — „indeosebi persoanele de încredere ale autorităților eparhiale în administrarea clerului la fața locului”<sup>5</sup>.

Schimbarea adevărată în toată ocărnuirea eparhială se pregătea pe altă cale și-anume prin activitatea congreselor generale ale preoțimii. Aceste adunări, în perioada a treia, au desfășurat o muncă

1. „Труды” XII, 44. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bss.” XVIII, 17—18.

2. „Ep. Isaachie”, p. 14. Programul e publicat în „Ep. Bss.” — 1872, VIII.

3. Ibid. p. 23—24.

4. „Труды” XII, 43—47. La sfârșitul perioadei, protopopii li s'a marit salariul până la 300 r., din sumele de bani ale fabricii de lumânări. E de notat că protopopii fiind împovărați cu „burocratismul cancelariilor și socotelele bănești”, nu aveau putința să-și îndeplinească îndatoririle mai importante de conducători și povățuitori ai clericilor, așa încât arhiepiscopii optau pentru scutirea protopopilor de administrarea colectelor și ofrândelor de tot felul și de orice corespondență privitoare la ele. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bss.” XVIII, 19—20—21.

5. Ibid.

foarte însemnată pentru ocârmuirea eparhiei și foarte rodnică în urmările ei. Evenimentul cel mai de seamă—dela care începe rolul precumpănitor al congreselor și care a servit ca bază pentru acest rol—a fost trecerea fabricii de lumânări sub conducerea preoției, ce-a avut loc la congresul eparhial din 1882<sup>1</sup>. Hotărârile acestuia au fost primul pas în activitatea congreselor privitoare la fabrica eparhială de lumânări din noua perioadă. Introdusă astfel în sfera de competență a adunărilor eparhiale și sub conducerea lor, fabrica de lumânări—astfel cum se va vedea mai departe—a suferit mari prefaceri atât în organizația cât și în toată activitatea ei, însă, la rândul-i, a avut o înrăurire covârșitoare asupra congreselor, alcătuiind o puternică bază economică pentru tendințele și aspirațiunile acestora.

## 4.

Menirea principală a congreselor eparhiale în această perioadă a rămas, în fond, aceeași: satisfacerea nevoilor materiale ale școalelor duhovnicești din eparhie.

Congresele, însă, nu se mărginesc la rolul lor de odinioară, relativ pasiv, ci năznesc să intre în viața acestor școli, impunându-și voința conducătorilor acestora. Așa, preoțimea ia în discuție chestiunea înființării cl. a IV-a extrabugetare la seminarul teologic<sup>2</sup>. Imbunătățirile, chiar și cele mai însemnate, în starea materială a școalelor se fac aproape numai din inițiativa congreselor<sup>3</sup>.

Dela chestiunile pur materiale preoțimea trece la problemele de igienă ale elevelor luând hotărâri importante adresate direct Consiliului școlii Eparhiale<sup>4</sup>. În 1807, preoțimea recomandă consiliului școlii—„spre cunoștință și posibilă executare”—să găsească pentru postul de medic—un medic femeie, care ar putea fi mai aproape de eleve în chestiunile de sănătate<sup>5</sup>. Congresele, în discuțiile și propunerile lor, trec și la partea didactică, alcătuiesc și supun judecătii amănunțite un referat asupra cântului bisericesc în școala eparhială<sup>6</sup>, un altul asupra măsurilor pentru pregătirea maestrelor

1. Istoricul fabricii eparhiale de lumânări în această perioadă este expus mai departe.

2. Congr. 1806, jupn 18.

3. Congr. 1888, j. 10.

4. Congr. 1803, j. 4, 5. V. și Congr. 1888, j. 6, 7.

5. Congr. 1807, j. 16.

6. Congr. 1886, j. 18. Referatul prootului Gr. Lagrov.

de coruri bisericesti rurale<sup>1</sup>. Deseori, preoțimea s'a ocupat stăruitor în congrese cu chestiunea clasei de lucru manual<sup>2</sup>. Congreselor nu le rămâne străină nici latura educativă în viața școlii eparhiale și ele recomandă consiliului școlii să numească în posturile de pedagogi—văduve de preoți având studii corespunzătoare condițiilor de numire<sup>3</sup>.

De la fapte răzlețe, congresele trec la problema importantă de conducere generală a întregii școli, la chestiunea președintelui consiliului școlii eparhiale, luând hotărârea ca acesta să fie obligat a-și consacra tot timpul intru îndeplinirea îndatoririlor ce-i sunt impuse de regulamentul școlii. Motivul: „Aceasta, după părerea preoțimii, o cere interesul cauzei, aceeaș convingere o au și toți aceia care cunosc actuala stare reală a școlii și se interesează de așezarea-i trainică și de buna ei stare în toate ramurile“. Congresul indică și pe candidatul potrivit pentru acel post<sup>4</sup>.

Mult mai variate, mai importante și mai semnificative erau nouale probleme și subiecte, asupra cărora congresele eparhiale năzuiau să-și întindă autoritatea. Dintre hotărârile referitoare la aceste subiecte, unele privesc preoțimea, ca tagmă duhovnicească, altele—întreaga eparhie.

În ce privește preoțimea, congresele aveau multa grijă de starea ei materială, începând cu locuința preoților și terminând cu asigurarea acestora cât și a membrilor familiilor. Încă din 1883, congresul eparhial ia hotărârea de-a se interveni pe lângă locurile în drept, ca preoțimea din eparhia Chișinăului să fie înzestrată cu locuințe de către parohii<sup>5</sup>. Deasemenea, congresele se interesează mult de „Cassa Emeritală“, cerând conducătorilor ei să publice în revista eparh. știrile trebuincioase asupra situației acestei instituții<sup>6</sup>, ocupându-se cu întocmirea regulamentului ce-o privea<sup>7</sup>. Tot în le-

1. Congr. 1894, j. 9; Referatul preotului VI. Pranițchi.

2. Congr. 1891, j. 5; Congr. 1894, j. 4; Congr. 1895, j. 19.

3. Congr. 1897, j. 16.

4. Congr. 1892, j. 9; Congr. 1893, j. 14.

5. J. 26. E foarte interesantă motivarea acestei hotărâri: „preoțimii din eparhia Chișinăului, care se află în marginea Imperiului și este locuită de felurite națiuni, ceence relativ complică munca preoțimii în îndeplinirea îndatoririlor ei de slujitori pentru folosul bisericii și al statului, să-i fie acordat dreptul de a se folosi de locuințe dela parohieni“.

6. Congr. 1887, j. 5.

7. Congr. 1897, j. 20.

gătură cu starea materială a preoțimii congresele se ocupă de proiectul amănunțit referitor la ajutorarea reciprocă a preoțimii <sup>1</sup>, intervine pe lângă chiriarh pentru aprobarea înființării „Societății de ajutorare reciprocă pentru văduve și orfani din tagma duhovnicească” <sup>2</sup> și dezaprobă, în mod categoric, toate încercările îndreptate de unii clerici contra acestei hotărâri <sup>3</sup>.

Cu aceeași luare-aminte congresele se ocupau și de interesele culturale ale preoțimii. Astfel, în 1889 preoțimea studiază stăruiitor dosarele privitoare la înființarea școlii a treia spirituale de băieți la Ismail, ocupându-se, în legătură cu aceasta, și cu chestiunea granițelor circumscripției școlare Ismail, ce urmă să se formeze odată cu înființarea școlii, din protopopiile jud. Ismail, din a III-a și a IV-a ale jud. Cetatea-Albă, cum și din protopopia a II-a a jud. Tighina <sup>4</sup>. O altă chestiune, de aceeași natură și tot așa de importantă pentru preoțime, a fost aceea a școlii a doua eparhiale de fete <sup>5</sup>.

Cu același interes congresele preoțimii se ocupau cu chestiuni privitoare la întreaga eparhie. Incepând cu an. 1891, mai multe congrese discută problema complicată a întocmirii unei noi distribuiri a vărsămintelor („*дѣло насоченіе*“) dela bisericile eparhiei pentru școlile duhovnicești <sup>6</sup>. Congresele din 1883 și 1897 iau în discuțiune chestiunea remunerării persoanelor din serviciul administrației protopopești, iar kongresul din 1895 — pe aceea a susținerii materiale a Frății Eparhiale ce se formă pe atunci, cum și a „Edinoverie”-i din Ismail <sup>7</sup>.

Pe lângă chestiunile materiale, congresele se interesau mult și de cele culturale, de activitatea religioasă-morală. Așa, ele se ocupă în deaproape de problema înființării mai multor școli bisericicești-parohiale și școli începătoare („*грамотѣ*“) <sup>8</sup>, de chestiunea înființării clasei de cântăreți pe cale oficială, deoarece clasa înființată pe cale neoficială pe lângă casa arhierescă în 1889, nu putea aduce roadele dorite <sup>9</sup>.

1. Congr. 1886, j. 25.

2. Congr. 1890, j. 9.

3. Kongresul din 1886 a respins în mod categoric hotărârea adunării preoțimii care, a II-a jud. Soroca îndreptată contra dării de una rublă și 25 de cop. în folosul văduvelor și orfanilor, V. j. 16.

4. Congr. 1889, j. 8.

5. Congr. 1897, j. 5, 15.

6. Congr. 1891, j. 16; 1892, j. 2; 1893, j. 13; 1903, j. 25.

7. Congr. 1883, j. 24; 1895, j. 4, 5.

8. Congr. 1883, j. 3.

9. Congr. 1891, j. 7; 1893, j. 15.



Congresul din 1890, pe baza propunerii arhipăstorești făcută cu prilejul ucuzului sinodal nr. 12 din 19 iunie 1890, se ocupă cu chestiunea convorbirilor extrabisericești <sup>1</sup>. Și mai interesant în privința aceasta este faptul că congresul din 1892, în urma propunerii arhiepiscopiei, se ocupă cu problema reorganizării misionarismului în Basarabia și o rezolvă în chip independent și altfel de cum a propus-o arhipăstorul <sup>2</sup>. Mai târziu, cu privire la misionarism preoțimea pășește și mai departe, luând asupra-și dreptul de-a apreția activitatea misionarilor din punctul de vedere al intereselor eparhiei <sup>3</sup>. Preoțimea, însă, nu se mărginește la chestiuni răslete din viața religioasă-bisericască și ia în discuție memoriile („докладныя записки”) sfaturilor protopopești privitoare la nevoile urgente ale întregii eparhii. Hotărârile luate în această privință sunt extrem de importante și privesc nu numai nevoile materiale ale eparhiei, ci și acele culturale inclusiv publicarea cărților în moldoveneste <sup>4</sup>.

În toate cazurile arătate, congresele eparhiale procedau cu deplină convingere în drepturile lor, și aceasta se dovedește mai cu seamă prin caracterul categoric al acestor hotărâri. Preoțimea decide a se impune consiliului școlar al școlii eparhiale să nu facă nici o cheltuială suprabugetară, ceea ce agravă starea materială a preoțimii și a bisericilor din eparhie <sup>5</sup>. Când un preot s'a adresat congresului din 1883 cu rugămintea de a fi scutit de datoria ce-i rămăsese pentru întreținerea fiicei sale în școala eparhială, arătând că din cauza acestei datorii consiliul zisei școli

1. Jurn. 3.

2. Congresul a fixat mai mulți misionari decât propunea arhiepiscopia, indicând și candidații (Jurn. 16). Abia peste un an preoțimea revine asupra chestiunii misionarismului, declarând că „pentru scopurile misionare are mare însemnătate nu numai învățătura ce se predă în școli în mijlocul sectanților, ci și situația exterioară a misionarilor eparhiali” și, din acest motiv, se cere ca misionarii să se uleie cât se poate mai mult timp printre cei rătăciți ca să-i îndrumeze și cu pilda vieții lor. „De această idee” — menționează Jurnalul congresului — „s'a călăuzit congresul din 1892, când a fixat anumite puncte pentru sedile misionarilor, lucru aprobat de obșirarh. Cu toate acestea hotărârea congresului n'a fost respectată, din cauze necunoscute”. Mai departe adunarea repetă hotărârile congresului precedent insistând asupra respectării lor până și în privința numirii misionarilor dintre persoanele recomandate de congresul din 1892. (Congr. 1883, j. 3).

3. Congr. 1897, j. 5.

4. Congr. 1897, j. 28.

5. Congr. 1883, j. 22. Deasemenea n. congr. din 1888 cere aceluias consiliu „sa în memoria lui conștiinții de revizuire a bugetului pe an. 1888, în întregime, fara nici o schimbare, spre știința, călăuzire și executare”... j. 6, V. și congr. din 1891, j. 15.

nu eliberează fucei sale certificatul de absolvire, — congresul a hotărât să ceară consiliului șc. eparhiale să i-l elibereze ba mai mult, „în cazuri asemănătoare, să nu aplice astfel de măsuri, ca unele ce nu au caracter uman”<sup>1</sup>. Spre a evita eventuale datorii făcute de eleve la școala eparhială, congresul din 1889 recomandă acestui consiliu anumite măsuri, prevenindu-l că în cazul când și după aceasta se vor constata astfel de datorii, ele se vor acoperi din leafa acelor persoane care prin nerespectarea hotărârilor luate de congrese fac posibile asemenea datorii<sup>2</sup>. Această atitudine aveau congresele și față de direcțiunea seminarului<sup>3</sup>. Cu preoții de rând congresele erau și mai neinduplecate, cerând ca cei ce se vor dovedi neglijenți în vărsarea dărilor pentru întreținerea școalelor duhovnicești, să fie mutați provizoriu din parohiile lor și înlocuiți cu alții mai conștiincioși<sup>4</sup>. Congresul din 1897 se consideră singur stăpân pe situația economică din eparhie și drept autoritate superioară pentru toate consiliile protopopești. La intervenția consiliilor protopopești din circ. I-a a jud. Ismail și a protopopiei Chișinăului, de a mijloci pe lângă sinod ca să se reducă o parte din impozitul pentru direcțiunea centrală, precum și alte dări ale bisericilor pentru nevoile eparhiale, — completându-se aceste impozite din veniturile fabricii de lumânări, — adunarea preoțimei a obligat pe blagociniți cercurilor arătate, ca aceștia să facă la adunările protopopești o nouă distribuție, mai dreaptă, a tuturor dărilor între bisericile protopopiilor lor potrivit cu veniturile acestora, iar viedomostiile distribuției să fie prezentate chiriarhului<sup>5</sup>. Se cuvine a se reaminti aici și imputarea făcută, cu acel prilej, chiar într-o formă indirectă, de către adunarea preoțimei însăși stăpânirii eparhiale, că „n'a fost respectată” hotărârea congresului din 1892 în chestiunea misionarismului<sup>6</sup>.

În ce fel priviau arhiiepiscopii basarabeni conduita și activitatea congreselor preoțimii?

1. Congr. din 1883, j. 13.

2. Congr. din 1889, jurn. 6, V. și congr. din 1893, jurn. 7.

3. Congr. din 1883, jurn. 1.

4. Congr. din 1888, jurn. 8, 1893, j. 6.

5. Același congres respinge raportul consistorului relativ la fixarea unei sume retribuiții pentru judecătorii de instrucție duhovnicești, dispunând ca fiecare cerc protopopesc să achite, dacă va consimți, această remunerare, din fondurile proprii, j. 12—13.

6. Congr. 1893, j. 3.

Arhiepiscopii erau, de drept, conducătorii și supraveghetorii superiori ai lucrurilor congreselor și în această perioadă, nici o hotărâre a acestora, ca și în perioada precedentă, nu putea fi pusă în aplicare, fără aprobarea chiriarhului prin care hotărârea luată devenea obligatorie pentru instituțiile și persoanele subalterne <sup>1</sup>. Și chiriarhii se foloseau de acest drept în deplină măsură, urmărind hotărârile preotimii cu multă luare-aminte, însă activitatea congreselor, cu tendința lor de a-și lărgi competența și a depăși legile existente, punea pe chiriarhi într-o situație excepțională, provocând din partea lor măsuri neobișnuite și chiar opresive. În multe cazuri, în loc de-a da aprobarea cerută, arhiepiscopii cereau în prealabil informațiuni și avize de la personalul administrativ sau de la instituțiile respective, pe care le privea hotărârile congreselor <sup>2</sup>. Hotărârile prea aspre sau exagerate erau adesea ori schimbate de chiriarhi, care țineau să modereze pornirile pripite ale preotimii <sup>3</sup>. Au fost nu odată cazuri când chiriarhii refuzau chiar să aprobe hotărârile luate de congrese <sup>4</sup> sau aprobau opinunea minorității <sup>5</sup>.

1. Jurnalele congr. nu odată erau însoțite, la sfârșitul ședințelor, de-o asemenea rezoluție a chiriarhului: „Hotărârile (congresului) aprobate de mine, au putere obligatorie pentru acele persoane și instituții din eparhie la care se referă”.

2. În privința aceasta, arhiep. Serghie proceda cu multă precauție și chibzuință, rezoluțiile lui înțelepte fiind scrise în așa fel, încât lăseau preoțimea de mulți pași necombuziți și totodată, neputând fi, după forma lor, socotite ca jignitoare pentru ea. V. congr. din 1883, jurn. 24, 25, 26, 28, 19. Rezoluția prudente asupra hotărârilor congreselor se găsește și la alți chiriarhi. V., de pildă, congr. din 1895, j. 19, în chestiunea înființării unei clase speciale de lucru manual la școala eparhială, ș. a.; congr. din 1891, jurn. 18, în chestiunea publicării „jurnalelor” tuturor congreselor, începând cu primul din 1868; congr. din 1897, jurn. 28, în chestiunea nevoilor urgente ale eparhiilor, etc.

3. Pe hotărârea congr. din 1888, relativ la transferarea unui preot din cauza neplăcerii lui în vărsarea dărilor pentru școli, Serghie pune următoarea rezoluție: „I se pune această în vedere preotului... și i se cere avizul” (j. 4). Pe hotărârea congr. din 1889 (j. 6) privitoare la acoperirea dărilor rămase din taxa școlară a elevilor șc. eparhiale, din leafa acelor persoane (adică—a membrilor comitetului școlar dela șc. eparh.), ce fac posibilă astfel de datorii, Serghie pune rezoluția: „Amenințarea pusă la sfârșitul acestei hotărâri va fi ca o prevenire pentru acele persoane pe care le privește”.

4. Astfel arhiep. Neofil a refuzat să aprobe hotărârea congr. din 1893 (jurn. 14) în chestiunea presed. șc. eparh., deosemenen n'a aprobat hotărârea congr. din 1894 (jurn. 11) de-a intra în legătură cu autoritățile civice pentru urmărirea vânzării ilegale a lumânărilor bisericesti.

5. Așa a procedat arhiep. Neofil în chestiunea dăca blagocinii pot fi conducători în-prăvăliile cercuiale (Congr. din 1897, jurn. 22).

Episcopii însă nu se mărginiau la aceste măsuri spre a modera năzuințele preoțimii. Ei stabileau, uneori, pentru convocarea congreselor anumite condițiuni care stânjeniau libertatea preoțimii. Așa, arhiepiscopul Serghie a dispus ca pentru congresul din 1887 să fie aleși deputați care au fost în serviciul preoțesc nu mai puțin de zece ani<sup>1</sup>, iar ep. Iacob cerea ca pentru congresele eparhiale adunările protopopești să aleagă, prin vot secret, câte trei candidați, dintre care episcopul alegea un deputat<sup>2</sup>. Ep. Isaachie, pentru congresul din 1891 fixează „punctele principale”, poruncind totodată printr'o circulară tuturor protopopilor ca „deputații” pentru congres să fie aleși pe termen de trei ani, iar listele electorale să fie prezentate chiriarhului<sup>3</sup>. Cu toate că congresele preoțimii aveau, între atribuțiile lor, supravegherea și controlul diferitelor așezăminte eparhiale, exercitându-le prin anumite persoane și comisii speciale, arhiep. Isaachie pentru controlarea activității unor instituții, obișnuia să facă și inspecții pe neașteptate, fără știrca congreselor<sup>4</sup>. Măsuri mai energice pentru a aduce preoțimea la o mai deplină ascultare și pentru a-i reduce autoritatea, s'a gândit să ia arhiep. Neofit și, în 1874 și 1895, au fost convocați la congrese nu deputații aleși de preoțime, ci blagocinii, iar în 1896—ajutorii de blagocinii<sup>5</sup>.

Paralel însă cu aceste măsuri, aflăm multe fapte și de altă

1. În 1904 numărul anilor a fost redus la 6. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 43.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVII, 43.

3. „En. Blg.” 1891, X, 118—119. În aceleași condițiuni urmau a fi aleși și deputații congr. regionale. (Ib) Subt arhiep. Iacob, consistorul era însărcinat cu fixarea chestiunilor pentru congr. generale, care erau trecute în prealabil prin adunările protopopești. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 43.

4. Isaachie a aplicat deocamdată această măsură față de falșica de lămârie și de Cassa Emeritală, care nu fost găsite în regulă. Preoțimea a știut să se adapteze la asemenea măsuri și n'a hotărât să roage pe Isaachie de-a se face asemenea inspecții în toate instituțiile eparhiale, unde sunt atinse interesele materiale ale preoțimii. Congr. din 1892, jurn. 4.

5. Biograful lui Neofit explică dispozițiunea arhiepiscopului prin dorința acestuia de-a putea afla felul cum se muncește în diferite protopopii, și ca blagocinii nou numiți și lipsiți de experiență să capete cunoștințele trebuincioase, pentru conducerea protopopiilor, dela cel mai experimental. („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 17). Credem că tendința centralizatoare a chiriarhului este prea vădită, ca să mai fie nevoie de o explicație atât de artificială.

natură: «nume, arhiepăstorii se simt nevoiți a se adresa adunării preoțimii cu diferite propuneri, supunând judecării acesteia variate și multe chestiuni din viața eparhială. Și e de notat că ele erau privitoare nu numai la latura economică, ci și la cea culturală. Mai mult, chiar și atunci când aceste chestiuni erau adresate direct chiiriarhului, el nu le rezolva fără să fi consultat în prealabil congresul. Și o asemenea atitudine se constată la toți episcopii din această perioadă, până și la cei mai mari centraliști cum era Neofit. Vom cită câteva cazuri. Arhiepiscopul Serghie adresează congresului o propunere relativ la construirea unui spital pentru școala eparhială pe locul cumpărat de arhiep. Serghie, cu mijloacele lui, alături de școala eparhială<sup>1</sup>. Dearemenea congresul din 1891 consacră o sedință specială chestiunii privitoare la boala de ochi (trahoma) ce bântuia în școala eparhială, și care fusese relevată de arhiepiscop<sup>2</sup>. Arhiepiscopul Neofit face unui congres propunerea de a se reînființa serviciul de arhitect eparhial<sup>3</sup>, supune judecării adunării preoțești hotărîrea consiliului școlar al școlii eparhiale în privința unei antreprize<sup>4</sup>, transmite congresului, spre chibzuire, memoriile consiliilor protopopești, privitoare la nevoile urgente ale eparhiei<sup>5</sup>. Acest arhiepiscop supune tot congresului referatul protoiereului Al. Ianovschi, rector al seminarului, în chestiunea cărților de școală în l. moldovenească, — «spre stîntă și chibzuire»<sup>6</sup>. În 1894, Neofit trimite congresului preoțimii, spre deliberare și hotărîre, chiar și referatul arhierelui-vicar Arcadie<sup>7</sup> relativ la școala de

1. Congr. 1891, j. 7.

2. Congr. 1892, j. 5.

3. Congr. 1897, j. 3.

4. Ibid., j. 10 v. și congr. 1894, j. 4, propunerea de a restabili clasa de lucru anual pe lângă șc. eparh. pe baza „jurnalului” consiliului școlar al numitei școlii.

5. Ibid. 28.

6. Congr. 1894, j. 3.—Amanunte privitoare la acest fapt v. mai departe.

7. Ep. Arcadie, în mir—Alexei Filonov, s'a născut în 1827 în gov. Smolensk. Sî-a făcut studiile în șc. dubovnecești din Smolensk și în Academia din Petersburg, în care a intrat în 1851, fiind călugăr. A fost profesor în șc. dubovnecești din eparh. Smolensk și Vladimir, timp de 16 ani a condus unele mănăstiri din ep. Tula și Vitebsk, iar în 1885 a fost numit episcop-vicar în ep. Vladimir, de unde, în 1887, a trecut în ep. Chisinaului. În Basarabia ep. Arcadie a stat 20 de ani, a fost colaboratorul activ pe lângă cinei chiiriarh, ajungând la mare popularitate

cântăreți<sup>1</sup>, deși acest referat, ca și referatele și memoriile amintite, fusese înaintat direct chiriarhului.

Mai semnificativ pentru caracterizarea relațiilor între arhiepiscopi și congresele eparhiale, este faptul următor. În 1892, episcopul Isaachie se adresează către congresul prețiomit cu o propunere relativ la reorganizarea radicală a misionarismului în Basarabia, relevând că măsurile ce au fost luate în această privință în trecut s'au dovedit neindestulătoare. Isaachie arată, totodată, că pentru reorganizarea propusă de el se cere un ajutor material din fondurile eparhiei<sup>2</sup>. Congresul a luat în discuție propunerea chiriarhului ajungând la o hotărâre precisă, însă nu tocmai potrivită cu propunerea episcopului. Pe jurnalul congresului, în care s'a redat amănunțit hotărârea acestora, Isaachie a pus următoarea rezoluție: „Fîndcă hotărîrea definitivă a chestiunii misionarismului aparține stăpînirii eparhiale, acest jurnal se va preda Consistoriului spre chibzuire”<sup>3</sup>. În cele din urmă a biruit, bineînțeles, propunerea lui Isaachie. Preoțimea însă nu s'a lăsat învinsă și'n 1893 congresul eparhial, revenind asupra chestiunii misionarismului, repetă hotărîrea luată de congresul precedent, exprimându-și părerea de tîu că această hotărîre n'a fost respectată, „din cauze necunoscute”, și insistă a se lua în considerație opiniunea congresului din 1892, în întregime, ținându-se seamă și de recomandările acestuia în chestiunea candidaților la posturile de misionari<sup>4</sup>. De astă dată hotărîrea congreselor preoțimii a fost aprobată.

Analizând faptele arătate mai sus ajungem la concluzia că'n perioada a treia în ocărmuirea bisericească a Basarabiei se petrecea, în fond, o mare schimbare ce începuse încă din perioada precedentă. Potrivit cu legile în vigoare, în fruntea eparhiei stăteau arhipăstorii ce țineau să-și exerceite puterea de chiriarh fără nici o concesiune, avînd la îndemîna diferite organe administrative. Alături, însă, de autoritatea superioară a chiriarhului se dezvoltă puterea preoțimii, reprezentată prin adunările eparhiale—congrese, și susținută de fabrica de lumînări ca bază economică.

ca arhipăstor blînd, pătruns în vîrstă și'n raporturile lui cu oamenii de adevărată dragoste creștinească, îndeplinind diferite îndatoriri de vicar, ep. Arcadie a muncit mult mai cu seamă pentru organizarea clasei de cîntăreți. A încetat din viață în 1908 „Тр. бл.”, II, 316—407.

1. Congr. 1893, §. 15.

2. Congr. 1892, §. 10.

3. Ibid.

4. Congr. din 1893, Journ. 3.

Era și firesc. Veniturile fabricii de lumânări proveniau din desfacerea lumânărilor prin biserici. Inșă operațiunea aceasta era condusă de preoțime care, în chip direct, era interesată în dezvoltarea întreprinderii pentru întreținerea școalelor ei. Aceasta o cerea legea, aceasta o dicta și viața: alte resurse pentru școalele clerului nu existau. Ca unii ce lucrau la fața locului și prin munca lor agonisau veniturile bisericești, preoții erau, bineînțeles, interesați ca banii adunați de ei să fie întrebuințați într'un mod cât se poate mai productiv. Pe de altă parte, ca oameni ce prin slujba lor aveau legături nemijlocite cu viața locală, dela sine se'nțelege că ei cunoșteau mai bine ca oricine n'voile vieții eparhiale și puteau găsi mai ușor calea de a le satisface. Această împrejurare împingea preoțimea basarabeană spre o activitate nouă, schimbându-i treptat atât programul, cât și felul de procedare. Faptul se observă în cursul acestei perioade. Bizuindu-se pe sprijinul economic ce-l oferea fabrica de lumânări, și având în acest chip în mâini cel mai bogat izvor de mijloace bănești, fapt ce erau nevoiți să recunoască și arhipăstorii basarabeni, preoțimea ea congresele ei se simțea din ce în ce mai puternică și în drept să-și impună voința în conducerea diferitelor ramuri din viața eparhiei.

În cursul acestei perioade, relațiile între congrese și autoritatea episcopală, n'au ajuns la forme precise; deasemenea, și tendințele congreselor, n'au căpătat o formă legală definitivă, însă ele deveniau tot mai pronunțate, scoțând la iveală direcția și spiritul în care congresele își vor desvolta în viitor activitatea.

## CAPITOLUL II.

*Starea intelectuală și materială a clericilor. Cassa Emeritală. Epi-tropia Eparhială. Societatea de ajutor reciproc. Casa de împrumuturi. Comitetul eparhial pentru construcții. Chestiunea înființării societății de asigurare. Fabrica de lumânări. Vărsăminte de procente dela bisericile parohiale.*

### 1.

În perioada a treia s'au petrecut prefaceri importante și'n starea preoțimii,—ca urmare firească, pe de o parte, a prefacerilor introduse în viața bisericească basarabeană în perioada precedentă, iar pe de alta—in legătură cu prevederile noului regim.

În primul rând starea intelectuală a clericilor, în ce privește studiile lor, s'a îmbunătățit mult. În 1903, din 1008 preoți câți erau în eparhie, trei protoierei și zece preoți aveau studii academice, 15 protoierei și 805 preoți aveau cursul seminarial, 74 — cursuri seminareale din România, 9 cursuri complete de șc. normale, 92 — cursuri necomplete de seminar.<sup>1</sup> Așa că preoți fără școală nu mai erau, numărul aceloră cu studii necomplete se împuținase mai mult de jumătate, în schimb sporise mult numărul absolvenților din seminar.

Pentru interese intelectuale și de serviciu, pe lângă unele biserici, la îndemâna preoților, erau biblioteci: în anii 1901—1903 numărul lor ajunsese la 196. Erau și 10 biblioteci județene.<sup>2</sup>

Paralel cu starea intelectuală a clericilor s'a îmbunătățit și starea lor morală.<sup>3</sup> Printre abaterile dela disciplina bisericească se întâmplau să fie dintr'acelea care privesc în chip direct îndatoririle preoțești, ca d. ex. neglijența față de nevoile religioase ale păstoritorilor<sup>4</sup>. Într-o stare mult mai inferioară se aflau cântăreții („das-călii“), atât în ce privește cunoașterea serviciului, cât și'n purtarea lor, în genere.<sup>5</sup>

Pentru a înlătura neajunsurile observate, ocărnuirea eparhială a luat mai multe măsuri. E de notat că dispozițiunile luate în privința aceasta erau în perfectă concordanță cu spiritul regimului centralist care tindea să reglementeze fiecare pas al clericului. Cu deosebită grijă privia starea spirituală a preoților arhiep. Neofit. El se adresa nu odată către clerici cu epistole în care stăruia să le explice importanța și condițiunile morale-religioase ale misiunii păstorești, invitând pe unii preoți sătești la arhiepiscopie, unde — spre examinare — îi punea să ia parte la slujbele dumnezeiești. Pe lângă aceasta, clericii au fost obligați să nu părăsească parohia lor fără

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 74.

2. Cele mai bune biblioteci biserocești se socotiau acea de pe lângă biserica catedrală din Bălți, și cea din târgul Flătești, jud. Soroca. Dintre bibliotecile județene protopeoesti cea mai bună era considerată biblioteca circ. 3 din jud. Tighina. E de notat totuși, că bibliotecile de pe lângă biserică unele se îmbogățeau rar, și acolo unde se îmbogățeau, aceasta se făcea în cea mai mare parte la întâmplare, fără să se țină seama de nevoile biserocești și de cerințele misiunii preoțești. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 54—67.

3. Ibid. 75.

4. „Труда“... XV, 31—32.

5. „Ep. Isanchie“... p. 20—23.



dezlegarea blagocinului, iar când veniau la Chişinău, ei trebuiau să se prezinte blagocinului oraşului care avea căderea de a-i supraveghea. Candidaţii la preoţie înainte de a pleca la parohiile lor, primeau poveşti şi învăţături îndelungate din partea arhiepiscopului în chestiuni privitoare mai cu seamă la misiunea păstorească<sup>1</sup>.

Unii preoţi, mai ales dintre cei tineri, fiind lipsiţi de experienţă în conducerea cancelariei (registre, inventare), s'au luat măsuri a se da candidaţilor la preoţie îndrumările necesare.

Mai multe dispoziţiuni s'au luat cu privire la cântăreţi. Acei dintre ei care erau notaţi de către protopopi cu menţiunea „insuficient” la purtare şi cunoaşterea materiei, au fost supuşi examinării unei comisii şi, în cazul când se dovedeau puţin cârturari şi nedestoinici pentru serviciu, erau puşi în disponibilitate. Solicitanţilor pentru posturi de cântăreţi li se cerea să cunoască nu numai tipicul bisericesc, dar şi cântarea pe note şi muzica corală<sup>2</sup>.

Pentru a rezolva mai precis şi mai temeinic chestiunea pregătirii cântăreţilor, în 1897 s'a pus problema înfiinţării unei clase de cântăreţi pe baze solide, în locul vechei şcoli de cântăreţi, care în timpul din urmă funcţiona cu fondurile lui Arca-die—arhiereul vicar<sup>3</sup>.

Se cuvine a se nota aici, că măsurile arătate nu aveau puterea unor legi şi obligativitatea lor atârna numai de voinţa arhiepiscopului care le lua, rămânând uneori neexecutate de către alţii.

## 2.

S'au făcut unele schimbări şi în starea materială a clericilor. Izvorul însemnat pentru asigurarea lor materială era, ca şi în perioada precedentă, pământul bisericesc. E de notat însă, că chestiunea pământului bisericesc, prin măsurile luate de autorităţi în perioada a doua<sup>4</sup>, rămânea încă destul de nelămurită. Multe neîn-

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 47—51; 64—71.

2. Episcop. Iacob a propus direcţiunii seminarului ca la orele de „teologie pastorală” să-l înveţe pe seminarişii cum trebuie făcute inventarele, registrele şi alte acte bisericeşti, recomandându-se ca fiecare absolvent să fie obligat a alcătui câte două registre, a scrie câteva inventare de obiecte bisericeşti, etc. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 33.

3. „Ep. Isaachie” 20—21; cfr. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 32.

4. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 52—53.

5. V. mai sus p. 152—153.

telegeri au rezultat după 1873 din faptul, că prin noua împărțire a parohiilor,<sup>1</sup> unele din ele au fost desființate, iar bisericile lor au fost alăturate la cele vecine. În asemenea cazuri, Direcțiunea Gubernială a Basarabiei („Гессарабско-Губернское Правленіе“), înțelegând că lotul de pământ pentru biserică e destinat pentru clerici, a abrogat dispozițiunile sale privitoare la înzestrarea cu pământ a bisericilor din parohiile desființate, precum și a celor biserici la care se alăturau acelea înzestrate cu pământ mai'nainte. Dispozițiunile fiind abrogate, loturile de pământ ale bisericilor care nu izbutise să-și scoată acte de hotărnicie reveniau, după hotărîrea Direcțiunii Guberniale, vechilor proprietari, sau se dădeau țăranilor, — indiferent de timpul cât aceste loturi fusese în posesiunea bisericilor. Afară de aceasta, la hotărnicirea loturilor bisericesti, ocărnuirea gubernială instreina tot pământul ce prisosia peste norma legiuită, — ori cât timp acest pământ s'ar fi aflat în posesiunea nelitigioasă a bisericilor. Atitudinea sus arătată a Direcțiunii Guberniale din Basarabia a agravat și mai mult situația materială a preoțimii provocând și o corespondență întinsă între stăpânirea eparhială locală și autoritățile centrale. Incepută încă din perioada a doua, această corespondență a luat sfârșit abia în 1884, prin ucazul sinodal Nr. 2468. în favoarea preoțimii.<sup>2</sup>

Tot cu scopul de a apăra dreptul asupra pământului bisericesc, în 1893, senatul a luat hotărîrea ca pământul bisericesc, de orice natură ar fi, să nu fie supus prescripției. În urma acestei hotărîri oberprocurorul sinodal a propus clericilor, în caz de instrăinare, să revendice averea bisericescă instrăinată.<sup>3</sup>

Intinderea pământului bisericesc variază mult în parohii. Astfel, în anul 1900, pe lângă 68 de biserici era dela 100 până la 120 desetine; pe lângă 59 — dela 66 până la 99 des., 98 de biserici aveau

1. V. mai sus p. 140.

2. Pe temeiul legilor în vigoare, sinodul roagă în acest ucaz senatul, să lămurească Direcțiunii Guberniale că 1) toate bisericile rurale parohiale au dreptul de a fi înzestrate cu pământ în proporția legiuită, chiar dacă unele din ele, în privința slujbei dumnezeiești și a altor nevoi bisericesti ale parohienilor lor, se află sub vegherea unui preot comun cu altă biserică parohială; 2) acel surplus de pământ care, în urma hotărnicirii se va dovedi în posesiunea nelitigioasă a vreunei biserici, trebuie să rămână și să fie hotărnicit pentru biserică, pe temeiul art. 462 și 483 din legile de hotărnicire. V. Ucuz. sinod. din 27 Iulie 1884 nr. 2468 în „Еп. Бѣл.“ 1884, XVII, 157—164.

3. „Еп. Бѣл.“ 1893, XX, 287—288.

câte 66 des.; 138—dela 34 până la 60 des.; 483 de biserici aveau câte 33 des.; 43 biserici — dela 1 până la 30 des.; pe lângă 47 biserici nu eră, în 1900, de loc pământ. Cele mai multe parohii ce nu aveau pământ bisericesc, sau care aveau cu mult mai puțin decât norma legiuită (33 des.), erau în partea dinspre Dunăre a Basarabiei. Aici, pe lângă 19 biserici, nu era de loc pământ<sup>1</sup>.

Pe lângă pământul bisericesc, clericii se bucurau încă din 1858 de dreptul de a se folosi pentru vitele lor, în mod gratuit, de imășul obștesc, drept ce a fost lărgit în 1863. Populației nu-i convenia această dispoziție, și încă din 1880 se făceau plângeri contra acestui privilegiu, însă fără succes. Aceeaș situație a rămas și'n perioada a treia, cu deosebirea că plângerile contra dreptului clericilor veniau acuma din partea unor instituții; însă totul a fost înzădar<sup>2</sup>.

Un alt mijloc de existență al preoțimii era salariul. În unele parohii se continua orânduieala începută încă din perioada precedentă, pe timpul arhiep. Pavel și clericii primiau leafa dela parohieni, variind dela 300 până la 600 ruble pe an, pentru serviciile preoțești<sup>3</sup>. Mai însemnat însă, în privința salariului, este faptul că'n această perioadă s'a restabilit orânduieala stabilită încă sub Nicolae I-ii, și anume, în 1893, sub țarul Alexandru al III-lea, la 24 aprilie, s'a luat din nou hotărîrea de a se achită din visteria statului, pentru asigurarea materială a clerului, 250.000 ruble, sumă ce urmă a fi sporită în fiecare an potrivit cu resursele visteriei. Astfel, în 1894 și 1895, suma creditului a ajuns la cifra de 500.000 ruble.<sup>4</sup> Tot atunci a'nceput să se fixeze leafa dela stat și clericilor basarabeni,<sup>5</sup> așa că în 1900, 186 de clerici primiau salariu

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 75.

2. „H. O.” 1910, XXXI—XXXII, 22—26. După ucazul sinodal nr. 1389, din 29 martie 1888, clericii din eparhia Chișinăului, atât cei titulari („штатные”), cât și cei puși în disponibilitate („наимтные”), pentru locurile de case și grădini, în caz când se aflau pe pământul mănăstirilor închinat, alară de aceie de pe loturile bisericesti, trebuiau să plătească la Direcțiunea averilor mănăstirilor închinat o anumită taxă, după o învoeală prealabilă, în niciun caz neputând fi scutiți de ea. „En. Bîl.” 1894, IV, 62—63.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 75.

4. „Обзоръ...” 405—410.

5. În 1893, în urma ucazului sinodal din 25 oct., s'a fixat salariu pentru clericii din Rusia la 592 biserici, în suma totală de 245.000 ruble. În Basarabia au primit atunci salariu treizeci de parohii în suma totală de 11.700 ruble. („En. Bîl.” 1893, XIII, 343—346). Norma salariului

dela stat<sup>1</sup> Cu toate acestea, e de notat că'n multe parohii clerul nu era îndeajuns de asigurat nici pe la sfârșitul perioadei acesteia, așa că stăpânirea eparhială spre a veni în ajutorul clericilor în chestiunea materială, a fost silită să ia o măsură excepțională și să suprimă parohiile mici și sărace unindu-le, definitiv, cu parohiile vecine, atunci când acestea prezentau condițiuni prielnice pentru o asemenea contopire<sup>2</sup>.

Într'un mod cu totul deosebit a fost îmbunătățită starea materială a clerului catedralei din Chișinău, care era fără parohie, așa încât n'avea alt mijloc de existență decât leafa dela stat, ce, după statele anului 1867, abia se ridica până la 2850 r. anual<sup>3</sup>. Spre a ușura nevoile materiale ale acestui cler, suma sus arătată după intervenția stăpânirii eparhiale, a fost completată cu 1396 ruble, 50 cop. Alta a fost, însă, măsura mai eficace care a adus un izvor nou de venituri necesare pentru toate nevoile materiale ale catedralei. La sfârșitul perioadei, arhiepiscopul Basarabiei a obținut dela sinod un împrumut de 150.000 ruble din veniturile mănăstirilor închinete din Basarabia, cu condițiunea de a-l restitui în curs de 17 ani. Cu acești bani s'a ridicat pe terenul catedralei din Chișinău— în colțul străzilor Alexandrovscăia (Alexandru cel Bun) și Mihailovscăia (Mihailu Viteazul) unde se aflau case învechite cu locuințe pentru clericii catedralei—o clădire nouă cu 15 prăvăli, cu 6 locuințe la etaj și clădiri pentru locuințele clerului catedralei. În 1905 toate clădirile nouă au fost terminate, trecând sub supravegherea catedralei din Chișinău<sup>4</sup>. Construcția ridicată a fost de mare folos. Pe lângă că s'a dat clerului catedralei locuințe încăpătoare și trainice, magazinele clădite erau un mijloc foarte bănos—necesar atât pentru întreținerea clerului catedralei, cât și pentru nevoile însăși ale acesteia.

era: 294 ruble anual pentru preot și 98 ruble anual pentru cântăreț. Aceasta normă a fost stabilită la 23 aprilie 1893 de către Consiliul de stat. V. „Ukaz. sinod.” nr. 3, din 17 aug. 1894. „Eu. Bîl.”, 1894, XIX, 311—315.

1. Numărul parohiilor în care li se elibera clericilor salariu dela stat creștea treptat. În 1904 salariu dela stat a fost pus la 17 parohii. „Eu. Bîl.” 1904, I—II, 8—10.

2. Subt episcopul Iacov au fost, astfel, închise trei parohii. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 75—76.

3. Dacă se ține'n seamă faptul că clerul catedralei era alcătuit din 4 preoți numerari (sau titulari) și unul supranumerar, un protodiacon, un al doilea diacon, doi ipodiaconi și trei cântăreți, se va înțelege că suma aceasta era foarte neînsemnată.

4. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 76—81.

## 3.

Starea materială a clerului s'a îmbunătățit și pe alte căi, și a nime prin o mai bună organizare și dezvoltare a vechilor așezăminte de binefacere, cum și prin înființarea unor instituții nouă de aceeaș natură. Dintre cele vechi, întâiul așezământ la care ocărnuirea eparhială a 'nceput a se gândi încă din perioada precedentă<sup>1</sup>, a fost Cassa Emeritală al cărei scop era acordarea de pensii clericilor ieșiți din serviciu, văduvelor și orfanilor acestora.

După cum se știe, în perioada a doua chestiunea înființării unei Casse Emeritale s'a hotărât numai în principiu; deasemenea se elaborase un proiect de statut al acestei Casse ce urmă a fi supus aprobării sf. sinod. Proiectul a fost aprobat abia la 18 mai 1889, însă încasarea sumelor dela preoțime pentru Cassa Emeritală, a 'nceput până la aprobarea statutului, încă dela 20 ianuarie 1886. Pe la sfârșitul acestui an, capitalul de fond format din donațiuni a ajuns la suma de 7570 r. 87 cop., iar acel format din cotizația anuală a membrilor Cassei la cifra de 4595 r.<sup>2</sup>.

Pe temeiul regulamentului, acordarea pensiilor trebuia să 'nceapă dela de 20 ianuarie 1890. De acest drept la pensie, potrivit cu cotizațiile vărsate, se bucurau nu numai clericii ieșiți din serviciu, dar și văduvele lor ce primiau pensiunea soților în

1. V. mai sus p. 155.

2. După regulamentul din 1880, scopul Cassei Emeritale eră achitarea unei pensii clericilor din eparhia Basarabiei la bătrânețe, sau, după moartea lor, familiilor acestora. Fondurile instituției alcătuiesc „proprietatea inatacabilă” a preoțimii din Basarabia. Participarea la emeritură este obligatorie pentru toți clericii. Cassa are capital de două feluri: 1) capitalul de fond, alcătuit din donațiuni cu dobânzi, și 2) capital adunat din cotizații. Capitalul de fond aparține preoțimii întregi din Basarabia, și în cazul desființării Cassei va trece la Epitropia Eparhială. Al doilea capital e proprietatea membrilor cotizanți, cărora va fi restituit în cazul desființării Cassei. Cotele sunt de sease categorii: I—30 ruble anual; II—20 r.; III—10 r.; IV—3 r.; V—2 r.; VI—1 r. Dreptul la pensiunea emeritală e condiționat de depunerea cotizației de emeritură timp de cel puțin zece ani. Acei ce au participat un timp mai scurt, nu primesc pensie, în schimb însă li se înalopază capitalul vărsat prin cotizațiuni, fără dobânzi. Pensiunea este stabilită de patru categorii: I—pentru zece ani; II—nu mai puțin de 15 ani; III—nu mai puțin de 20 ani; IV—nu mai puțin de 25 ani. Pentru zece ani pensiunea este 15% din capitalul vărsat; pentru 15 ani—20%; pentru 20 ani—25%; pentru 25 ani—30%. Cassa Emeritală este condusă de congresele eparhiale și de Epitropia eparhială, până la înființarea unui comitet separat. Controlul Cassei se face de către congresele eparhiale printr'o anume comisiune. „En. B.A.L.” 1880, XXI, 942—950.

întregime, deasemenea și orfanii, indiferent de numărul lor, până la intrarea lor în serviciu și până la căsătorie (art. 25, 26, 27) <sup>1</sup>.

Aplicarea regulamentului întâmpina mari greutăți din cauza numerarului redus al Cassei cum și a numărului pensionarilor <sup>2</sup>. Pentru a face Cassei Emeritale o situație mai bună, la congresul din 1895 s'a luat hotărârea de a i se întocmi un nou proiect de statut. Potrivit acestuia: a) se stabilește o cotizație majorată și la fel pentru toți membrii, ținându-se seamă de situația lor în serviciu: pentru preoți, — 9 ruble, pentru diaconi titulari („statnâe“) — 6 ruble, și pentru cântăreți — 3 ruble pe an (în loc de 30, 20, 10, 3, 2 și 1 ruble anual, cum era fixat în regulamentul din 1889); b) se stabilește un venit pentru sporirea fondurilor Cassei din alte izvoare, între altele — dela biserici 2% din perceperile pentru eparhie <sup>3</sup> și din dobânzile fabricii eparhiale de lumânări până la 10.000 ruble anual; c) s'a stabilit o singură cotă de pensie, de 40% din suma vărsată în Cassă în orice răstimp de către participanți, după 5 ani de plată. Acest proiect a fost acceptat de către congresul din 1898 spre călăuzire și executare, cu hotărârea de a se începe incasarea cotizațiilor dela membrii Cassei și a cotelor din celelalte surse dela 1 ianuarie 1899. În 1900 proiectul, cu rectificările făcute de stăpânirea eparhială, a fost înaintat spre aprobare, iar până la aprobare achitățile se făceau, începând cu anul 1902, pe temeiul regulamentului din 1889.

Mulțumită nouălor condițiuni de funcționare, veniturile Cassei Emeritale au fost mult sporite în scurt timp. Astfel, din darea de seamă a Cassei pe anul 1903 se vede că din anul precedent rămăsese în numerar 3.732 ruble, și în efecte (rentă de 4%) 225.200 ruble; în 1903 s'a încasat a) în numerar 34.666 r., — ceeace însumă împreună cu restul din 1902 (3732 r.) un total de 38.398 r.; b) în bilete 15.000 r., iar cu restul în bilete (225.200 r.) — 240.200 ruble <sup>4</sup>. În 1903, s'au achitat pensii la 175 persoane și pentru timpul trecut, după regulamentul vechiu, — 3.885 ruble <sup>5</sup>.

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XV, 52—59; XVIII, 25.

2. Cassa Emeritală dispunea de mijloace foarte reduse, capitalurile ei crescând foarte încet. „Еп. Вѣд.“ 1896, XIII, 384—391.

3. 1% = 1.265 ruble și 88 cop. pe an, după distribuirea cotelor dela biserică, întocmită la congr. eparh. din 1891 și 1892. V. mai departe.

4. Articolele principale ale veniturilor pe anul 1903 au fost: 1) cotizația membrilor Cassei — 12.136 r.; 2) 2% din sumele bisericesti ale eparhiei — 2500 r.; 3) ajutor din sumele fabricii de lumânări — 10.000 ruble; 4) procentele pe efecte și conturi curente — 8.786 ruble.

5. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 25—28.

Un alt ajutor pentru săracii din tagma preoțească venia de la Epitropia Eparhială. Înființată încă dela începutul perioadei în-tăia<sup>1</sup>, această instituție avea resurse foarte reduse. Pentru a le spori, congresul eparhial din 1895 a luat hotărîrea de a aloca Epitropiei un procent oarecare din veniturile fabricii de lumânări<sup>2</sup>. Cu toate acestea, ajutorul destinat pensionarilor, văduvelor și orfanilor din partea Epitropiei nu putea fi decît foarte mic<sup>3</sup>. În ultimii ani din această perioadă pensiunea a fost puțin mărită. Din darea de seamă pe anul 1901, se vede că la 87 persoane s'a acordat, în total, abia 1565 ruble<sup>4</sup>.

O sumă de bani atît de mică nu putea, bine înțeles, să îmbunătățească simțitor starea materială atît de grea a celor ocrotiți.

Spre a contribui la atingerea acestui scop, congresul eparhial din 1904 a convenit să înființeze în eparhie o „Societate de ajutor reciproc pentru văduve și orfani din tagma preoțească”<sup>5</sup>. Tot atunci, o comisie specială a fost însărcinată să elaboreze un proiect de statut pentru acea societate, iar ajutorul proiectat fiind indispensabil și urgent, s'a luat hotărîrea a se începe asigurarea văduvelor și orfanilor dela 1 ianuarie 1895, pînă la întocmirea statutului, după următoarele norme: a) în caz de moarte a vreunui preot din eparhie, toți preoții depun în folosul văduvei și orfanilor defunctului câte o rublă de persoană; b) în caz de moarte a vreunui diacon sau cîntăreț, diaconii și cîntăreșii titulari și supranumerari („ștatnăe” și „sverhștatnăe”) depun în folosul văduvelor și orfanilor defunctului 25 de copeici; c) de acelaș ajutor se bucură și familiile clericilor deveniți invalizi; d) văduvele clericilor care n'au avut copii, sau ai căror copii au mijloace de existență proprie, primesc o jumătate din cotă<sup>6</sup>.

Proiectul statutului a fost studiat, corectat și completat la

1. V. mai sus p. 51.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.,” XII, 63.

3. Pînă la 1895, văduvele de protoierei căpătau câte 20 ruble anual; acelea de preoți—dela 8 pînă la 20 ruble; văduvele de diaconi—dela 5 pînă la 20 ruble; acelea ale clerului inferior—dela 6 pînă la 15 ruble; orfanii clericilor—dela 10 pînă la 25 ruble; preoții pensionari—dela 15 pînă la 20 ruble; diaconii și cîntăreșii—dela 10 pînă la 20 ruble.

4. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.,” XVIII, 22.

5. Hotărîrea a fost luată pe baza referatului înaintat de preotul Grigorie Lașcov. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.,” XII, 52.

6. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.,” XII, 56—58.

congresele eparhiale din 1895—1898<sup>1</sup>. În 1898, congresul eparhial a luat hotărîrea definitivă și a acceptat statutul Societății cu oarecare corectări și completări, urmând ca el să fie supus aprobării sf. sinod.

Potrivit acestui statut, sunt socotiți membri ai Societății în mod obligator, — toți protoiereii, preoții, diaconii și cântăreții titulari și supranumerari din eparhia Chișinăului; în mod benevol toți protoiereii, preoții, diaconii și cântăreții bisericilor neeparhiale și ai capelelor, clericii-profesori de religie din școalele laice, funcționarii școalelor bisericești și clericii ieșiți la pensie (art. 2). Scopul Societății este de-a acorda ajutor urgent: 1) membrilor acesteia atunci când ei, din cauză de boală sau din alte nenorociri, ar fi devenit invalizi pentru cauza activității bisericești; 2) văduvelor, orfanilor și rudelor ce au trăit din fondurile membrilor Societății, în caz de moarte a acestora sau dacă ei au devenit invalizi din cauza activității bisericești (art. 1); 3) clericii au deasemenea drept la ajutorul Societății când sunt caterisiți sau scoși din tagma preoțească prin hotărîri, cum și familiile lor, ei fiind chiar în viață (art. 21).

Fondurile Societății sunt astfel formate: în caz de moarte sau invaliditate a vreunuia din membrii acesteia — protoiereu sau preot, — în folosul acestuia sau al familiei lui, sau al aceluia cui, afară de soție și copii ca moștenitori direcți, se testează, toți membrii Societății, protoiereii și preoții, depun prin protopopul respectiv câte o rublă; în caz de moarte sau invaliditate a vreunuia din membrii Societății — diaconi și cântăreți — în aceleași condițiuni, toți diaconii și cântăreții, depun prin protopopi, câte 25 copeici (art. 3). Societatea de ajutor reciproc, astfel înființată, a fost dată în grija administrației care veghează și afacerile emeriturii, administrația fiind completată c'un nou membru.

1. Inconștința în chestiunea înființării „Societății de ajutor reciproc” se explică pe de o parte, prin faptul că însăși problema era complicată, pe de altă — fiindcă nu era ușor a ajunge la o învoială a cercurilor protopopești în această chestiune. Așa, cercul II protopopesc din jud. Soroca socotea societatea proiectată „nu numai de prisos, ci chiar vătămătoare, odată ce există Eptropiile cercuale și cea Eparhială, deasemenea și Casa Emeritală” („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 60), însă pentru înfăptuirea planului conceput se cerea tocmai participarea tuturor clericilor.



Incasările Societății și cheltuelile în cursul acestei perioade, au ajuns la sume considerabile<sup>1</sup>.

O altă instituție care a luat ființă în această perioadă, având acelaș caracter filantropic pentru înlesnirea stării materiale a clericilor, a fost Cassa de împrumuturi.

Ideea acestei instituții a fost pentru întâia dată emisă la congresul eparhial din 1903. Ținându-se seamă de faptul că membrii clerului și ai familiilor lor se adresează deseori adunărilor eparhiale cu cereri de ajutorare în cazuri de boale grele, și avându-se în vedere împrejurarea că așezămintele existente cu caracter filantropic—cum sunt Epitropia Eparhială, Cassa Emeritală, Societatea de ajutorare—au menirea lor specială și nu pot acorda ajutorare bolnavilor, clericilor nevoiași, sub formă de împrumut cu procente chiar pe un timp scurt, — adunarea eparhială a hotărât să înființeze pe lângă administrația Cassei Emeritale, — „Cassa de împrumuturi pentru clericii eparhiei Chișinăului”. Stabilind principiile acestei instituții nouă, congresul eparhial a însărcinat o comisie specială cu întocmirea regulilor necesare pentru funcționarea Cassei de împrumut care, după ce au fost trecute prin adunările proto-popești și prin adunarea preoțimii din 1904, au fost confirmate de ocărnuirea eparhială la 24 sept. 1904.

Pe temeiul acestor reguli, din Cassa de împrumuturi se achită diferite sume în cazuri de boale, pentru îngrijire medicală, deasemenea și în cazuri de nenorociri, ca de pildă, secetă, incendii, grindină, furturi. Sumele destinate pentru cazuri de boală erau fixate la 200 ruble atât pentru preoți cât și pentru cântăreți, iar pentru alte nevoi—preoților nu li se dă mai mult de 300 ruble, iar cântăreților nu mai mult de 100 ruble. În cele dintâi cazuri împrumutul se da cu procent de 4%, iar în celelalte—cu 8% pe an (§ 5).

Fondurile Cassei de împrumuturi, pentru împrumuturi cu procente, constau: a) din 5.000 ruble, destinate pentru totdeauna din sumele fabricii de lumânări, după dispoziția congresului din 1903<sup>2</sup>.

1. În 1895 s'au încasat 2.247 ruble, s'au<sup>o</sup> cheltuit 911 ruble. Din darea de seamă pe anul 1903 se vede că Societatea de ajutor reciproc a încasat 45.880 ruble, din anul 1902 au rămas 7.632 ruble, astfel că în anul 1903 la venituri s'au înscris 53.492 ruble, și s'au cheltuit 48.176 ruble, rămânând pe an. 1904 suma de 5.316 ruble. „Rev. Soc. Ist.-Ark. Bis.,” XVIII, 23—25.

2. J. 10.

b) din 1%, din venitul fabricii de lumânări, începând dela 1 ian. 1905; c) din restul rămas în Societatea de ajutor reciproc după moartea membrilor fără moștenitori direcți sau fără testament; d) din 1%, dela bisericile eparhiei, începând dela 1 ian. 1905; e) donațiunile benevole și j) procentele luate prin împrumuturile Cassei (§ 10). Cassa de împrumuturi a început a funcționa la 1 oct. 1903. Lucrările ei sunt privegiate de administrația Cassei Emeritale (§ § 12 și 13).

Din darea de seamă a Cassei de împrumut se vede că'n cursul anului 1904 au intrat în Cassă 5.504 ruble netto. Pentru an. 1905 rămăsese un rest de 29 ruble; la sfârșitul lui noiembrie 1905 au intrat din nou în Cassă 4249 ruble. S'au achitat pentru cazuri de boală 2.200 ruble, pentru nevoi din cauza secetei—1710 ruble<sup>1</sup>.

Congresele eparhiale s'au gândit și la alte nevoi și lipsuri ale vieții clericilor. La adunarea preoțimii din 1897 s'a pus chestiunea locuințelor care, într'adevăr, prezintă pentru slujitorii altarului un mare interes. După constatările „deputaților“ acestei adunări, în cele mai multe parohii preoții trebuiau să trăiască în niște simple case țărănești, uneori la un loc cu stăpânul casei. Pentru a rezolvă chestiunea, congresul din 1897 a propus să se scadă, anual, o pătrime din sumele rămase la biserici, pentru clădirea și reparația încăperilor clericilor, începând dela 1 ian. 1898. Banii urmau a se păstra la cassa de economii până când vor fi întrebuințați după destinație<sup>2</sup>.

Chestiunea locuințelor, hotărâtă astfel în principiu, a fost discutată la mai multe congrese în anii următori, trecând prin mai multe stadii, fiind însă definitiv rezolvată de adunarea preoților din 1902 și 1903. După hotărârile acestor adunări, puțin rectificate de chiriarh, urmă ca pentru construirea și reparația locuințelor de clerici, din venitul fabricii eparhiale de lumânări, să se ia cu începere dela 1 ian. 1903, anual, timp de 10 ani, câte 10.000 ruble, pentru înființarea unui fond de construcții; dela fiecare biserică să se ia câte 10 copeice de fiecare cununie și câte 2 copeice de fiecare botez trecut în registre; în aceeași proporție se incasau bani și dela clerici din veniturile lor personale. Toată întreprinderea era condusă de un comitet eparhial pentru construcții. Afară de acest comitet eparhial cu membri numiți de chiriarh, fiecare

1. „Rev. Soc. Ist.-Arb. Bis.“ XVIII, 34—36.

2. Ibid. XII, 64.

cerc protopopesc avea comitetul lui de construcție compus din membri aleși în adunările protopopești.

Comitetul eparhial pentru construcții trebuia să se îngrijească atât de construirea locuințelor pentru cler, cât și de reparația lor. Acestui comitet trebuia să se adreseze comitetele județene pentru construcții — în toate chestiunile. Cererile comitetului eparhial pentru construcții, și ale comisiei de revizuire pentru satisfacerea nevoilor de construcții și reparații, trebuiau a fi supuse, în prealabil, revizuirii și hotărârii adunării eparhiale generale.

Din jurualele congreselor eparhiale se vede că achitarea banilor din sumele comitetului pentru construcții, se făcea în proporție dela 200 până la 1.000 ruble <sup>1</sup>.

În legătura cu problema locuințelor pentru clerici, la congresul din 1903 s'a pus și chestiunea înființării unei Societăți de asigurare contra incendiilor a locuințelor bisericicești, cum și ale clericilor. Ideea acestei Societăți a fost sugerată de arhipăstorul Basarabiei. Recunoscând tot folosul unei asemenea Societăți, adunarea preoțimei a luat hotărârea de a se discuta în prealabil chestiunea ridicată, la adunările protopopești, rămânând ca rezolvarea definitivă să fie dată de congresul eparhial următor <sup>2</sup>.

## 4.

Societățile și instituțiile astfel înființate și organizate au adus, bineînțeles, mari schimbări și îmbunătățiri în situația clerului basarabean. E de prisos a se adăuga că aproape toată munca ce s'a cerut pentru înfăptuirea tuturor acestor întreprinderi a fost dusă de preoțime, care însă n'ar fi putut să muncească cu atâta succes, dacă n'ar fi avut la îndemână acel nesecat izvor de venituri ce-l prezintă fabrica eparhială de lumânări.

Zisa fabrică în eparhia Chișinăului a fost definitiv înființată sub arhipăstorul Pavel, pe temeiul în decret din 21 dec. 1870 și ucuz. sinodal nr. 3 din 19 ian. 1871, pe lângă Casa episcopală, aflându-se sub conducerea administrației ei economice <sup>3</sup>. Arhie-

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bts.” XVIII, 36—42.

2. Ibid.

3. Până la înființarea fabricii, chiar și biserica Mitropoliei cumpăra lumânări pentru nevoile ei dela particulari. Economia Casei Arhiepiscopale având însă ceară proprie, Mitropolia putea cumpăra din ea după prețurile pieței, pentru a-și pregăti din ea lumânări, pe n ei socoteală.

piscopul Serghie, chiar la începutul arhipăstoriei sale în Basarabia, încă pe când se afla la Petersburg luând parte la ședințele sinodului, a hotărât să predea fabrica preoțimii<sup>1</sup>. La 11 noiembrie 1882, Serghie s'a și adresat în acest sens congresului eparhial. Preoțimii i se oferea să ia fabrica „în deplina sa dispoziție”, fixându-se și condițiunile acestei reforme<sup>2</sup>. Congresul din 1882 luând în discuție propunerea lui Serghie, în ședința din 28 noiembrie a hotărât următoarele: a) fabrica de lumanări va fi luată în primire pe ziua de 1 ianuarie 1883 în localul ei actual, adică în clădirile Casei Arhieresti, cu arendă, cu tot materialul și cu toată instalația, urmând ca pe urmă congresul să se îngrijească de-a cumpăra acest local ca proprietate a eparhiei; b) cu luarea în primire va fi însărcinat un comitet din trei preoți aleși de congres, care împreună cu administrația Casei Arhieresti, va stabili condițiunile bănești pentru predarea fabricii, fixând totodată plata pentru fabrică, pentru chiria localului ocupat de fabrică, etc. Tot acest comitet a fost însărcinat, în mod provizoriu, să conducă fabrica, călăuzindu-se în activitatea sa de „Așezarea cu privire la fabrica de lumanări din eparhia Penzei”,<sup>3</sup> („Поло-

(Архивъ Архiep. Дома. Папка по описи подл. № 106. Дѣла Экономическаго Правленія Кнш. Архiep. Дома. 1845. Б. Указъ Консисторіи отъ 8 января 1845, за № 221). Дѣла 1862 Дирекціи Економіка а Casei Arhieresti în subț conducerea ei „fabrica de ceară” („восковой заводъ”) cumpărând ceară dela antreprenori pentru fabricarea lumanărilor bisericești. Арх. Cons. Бiур. П. Дос. nr. 973 din 1880. „Рапортъ Экономическаго Правленія Кнш. Арх. Дома въ Фин. Дух. Канц. № 583, отъ 23 июля 1880”.

1. Serghie, într-o scrisoare către rectorul seminarului din Chișinău, scria din Petersburg următoarele: „Transmiteti congresului oferta mea de-a lua fabrica subț conducere, îndată ce se va aduna. Situația actuală a fabricii (de lumanări) poate că nici nu e rea, totuș e greu să fie satisfăcătoare. Aud că lumanările sunt foarte proaste, cheltuielile foarte mari, ceară e de rea calitate. Conducătorii nu-mi sunt cunoscuți, supravegherea mea asupra lor este acuma cu totul imposibilă, dar când voi sosi va fi mai în îndemână. Nici nu se poate ca eu personal și în chip direct să supraveghez cum merge treaba fabricii: nu pot fi fabricant, — nici după caracterul meu, nici după san”. „Труды”... XV, 17.

2. Serghie în propunerea nr. 103, din 12 dec. 1882, făcând consistența arată ca scop principal al fabricii de lumanări în eparhia Chișinăului — „ajutorarea văduvelor și orfanilor preoților și al celorlalți slujitori bisericești”. „Еп. Вѣд.” 1896, XIII, 390.

3. „Труды”... XV, 45—47. Cfr. „Еп. Вѣд.” 1884, V, 144—148. Această „Положеніе” a fost publicată în „Еп. Вѣд.” din Podolia, 1877, XIII, partea neofic.

Articolele principale din acest statut („Положеніе”) sunt următoarele: § 2: „Scopul înființării fabricii este acela ca prin ea, bisericele

жение о Пензенскомъ Епархіальномъ свѣчномъ заводѣ"). Această din urmă măsură a fost luată pe termen de un an—ca o încercare<sup>1</sup>. În sfârșit congresul a ales o comisiune de censored („ревизионный комитетъ“) care a fost însărcinată să prezinte viitorului congres o dare de seamă asupra funcționării fabricii și, totodată, un fel de proiect de conducere a fabricii în viitor. Cu privire la starea de fapt a întreprinderii, Congresul ținând seamă de dificultățile materiale ale fabricii, a hotărât să înfundeze în fiecare cerc protopopesc câte o prăvălie pentru intensificarea vânzării lumânărilor, iar bisericile eparhiei au fost obligate să verse fabricii cu anticipație plata pentru lumânări, în scopul de a acoperi cu acești bani prealabilele cheltuieli necesare. Cum, însă, venitul fabricii era deocamdată foarte redus, administrația fabricii s'a găsit nevoită să se împrumute dela diferite instituții și chiar dela persoane particulare, plătind dobânzi.

Aceasta eră starea fabricii de lumânări la început, și în asemenea stare fabrica a și început să funcționeze la 1 febr. 1883.

Prima organizație, mai mult sau mai puțin statornică, a fost

întregii eparhii... să fie prevăzute cu lumânări bisericesti de coasă și prin aceasta să se obțină fonduri bănești pentru întoarcerea școlilor duhovnicești ale eparhiei potrivit cu hotărârile „I. sinod“; § 3: „Cum scopurile întemeierii fabricii de lumânări privesc întreaga eparhie, procurarea lumânărilor dela această fabrică este obligatorie pentru toate bisericile, catedralele și mănăstirile eparhiei“; § 8: „prețul lumânărilor și fixează însăși preoțimea la congresul eparhial“; § 7: „conducerea fabricii se încredințează unui comitet compus din trei preoți“; § 9: „Membrii comitetului, precum și „smotritelul“ (seful lucrărilor) fabricii, se aleg de către Congresul eparhial al preoților pe termen de 3 ani, prin vot secret. Unul din membrii comitetului poate fi numit de către stăpânirea eparhială“; § 13: „Membrii comitetului conduc fabrica în mod colegial“; § 18: „Capetele de lumânări se primesc de către comitet cu prețul fixat de congres“; § 21: „controlul permanent asupra fabricii se face de către membrul Comitetului numit de chiriarh și de comisiunea permanentă de control, compusă din trei membri, aleși de congres pe termen de 3 ani“; § 23: „Congresele eparhiale hotărâsc asupra operațiilor fabricii; pentru aceasta Comitetul înaintează fiecărui congres eparhial o dare de seamă asupra anului trecut și condica de avere, datorii și venituri ale fabricii la vremea congresului“; § 24: „Fiecare congres eparhial printr-o comisiune specială provizorie aleasă de el, cercetează casa, materialul și toată averea fabricii, controlează veniturile, etc. Rezultatul acestui control congresul îl raportează arhiepiscopului, odată cu avizul său, spre judecata lui „En. Вѣд.“ 1883, I, 7—14.

1. Comitetul de conducere al fabricii era compus din preot. Ioan Neaga, protoier. Ioan Butuc și preot. Petre Donici. Congr. din 1882. „Журналъ по дѣлу о свѣчномъ заводѣ“.

2. „En. Вѣд.“ 1894, V, 144—148.

dată fabricii de către congresul din 1883<sup>1</sup>, pe temeiul „Polojenie“-i menționate din Penza și al proiectului întocmit de comisiunea de censori aleasă de congresul din 1882. Conducerea fabricii a fost încredințată unui comitet compus din doi membri aleși de congres și unul — președinte numit<sup>2</sup>.

În tot cursul perioadei ca și, de altfel, mai târziu, congresele eparhiale se ocupau cu cea mai mare băgare de seamă de fabrica de lumânări. Grijă principală a congreselor consta, în primul loc, de-a ajunge la o organizație cât mai bună a lucrărilor fabricii și a diferitelor organe de conducere. În privința aceasta cele mai mari schimbări în starea fabricii au fost făcute de congresele eparhiale din 1893, 1894 și 1895. Prin hotărârile acestor congrese, membrii comisiunii de censori au fost însărcinați să ia parte la conducerea și îndrumarea operațiunilor fabricii de lumânări în mod energic, să culegă informații asupra stării fabricilor de lumânări din alte eparhii și pe baza celor constatate să prezinte viitorului congres eparhial considerentele și concluziile lor în această chestiune<sup>3</sup>. În administrația fabricii a fost numit și un al treilea membru<sup>4</sup>. În lucrările cancelariei și ale contabilității fabricii și ale prăvăliei centrale, s'a introdus mai multă ordine după modelul fabricii din Chiev<sup>5</sup>. S'au întocmit instrucții amănunțite pentru administrația fabricii, pentru comisiunea de censori, pentru conducătorii prăvăliilor cercuale, pentru comisiunile de censori ale acestor prăvălii.

O altă grijă privitoare la organizația întreprinderii era organizarea desfacerii lumânărilor prin prăvăliile cercuale și pe alte căi. Cele dintâi au luat ființă în urma hotărârii congresului din 1882. Dela acea dată aceste prăvălii constituiau principalul obiect de

1. Congresul din 1883 a fost prezidat de preot. Nicolae Vlaicov. Fiul de preot, născut în 1845, preot. N. Vlaicov și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău, apoi a fost mai mulți ani preot și blagocin. Om capabil, plin de energie și foarte priceput în chestiuni administrative, pr. Vlaicov a luat cea mai activă parte în afacerile bisericești, conducând mai multe congrese eparhiale ale preoțimii din Basarabia. A murit în 1918, la Sevastopol.

2. Primii membri ai administrației au fost preoții Gheorghe Dânga și Chiril Ghinculov; ca președinte a fost numit protoliceul Ioan Butuc. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bist.” XV, 45—47.

3. Congr. 1893, j. 10, nr. 1.

4. Chestiunea completării administrației cu al treilea membru a fost ridicată încă la congr. din 1890, jurn. 9.

5. Congr. 1894, j. 11.

grijă pentru congrese. Cercurile protopopești au fost chemate să deschidă asemenea prăvălii, pe răspunderea întregii preoțimii a cercului, care fixează locul, numește un supraveghetor, o comisiune de control, etc.<sup>1</sup>. Puțin mai târziu, blagocinii au fost scutiți de conducerea prăvăliilor cercuale, urmând ca preoțimea cercuală să aleagă alți conducători, cu începere dela 1 ian. 1896<sup>2</sup>.

Pentru a înlesni desfacerea lumânărilor dela fabrica eparhială, organizarea cât de bună a prăvăliilor cercuale nu era suficientă. Se cerea ca preoțimea să nu întrebuințeze pentru biserici decât lumânări dela fabrica eparhială. Aceasta era o mare problemă, deoarece preoțimea la început nu-și dădea încă bine seama de marea importanță a întreprinderii—pentru eparhie. Pornind dela această idee, congresele cereau preoțimii ca ea să indemne pe parohieni să nu întrebuințeze decât lumânări de ale fabricii eparhiale<sup>3</sup>. Preoțimii i s'au arătat și mai amănunțit măsurile, prin care putea atrage pe parohieni a se folosi de lumânările bisericesti.

Afară de aceasta, s'a luat hotărârea de a se răspândi prin norod, în mod gratuit, broșura „Lumânarea bisericască de ceară” („Церковно-восковая свеча”), dela lavra Sf. Serghie, iar în biserici, la primării, să fie afișată și la adunările sătenilor să fie citită „Inalta Poruncă despre lumânările bisericesti de ceară”<sup>4</sup>.

Congresele, însă, în activitatea lor cu privire la fabrica de lumânări, întâmpinau o mare piedică în faptul vânzării lumânărilor falsificate de către particulari. Cu toate că procurarea lumânărilor falsificate pentru nevoi bisericesti era interzisă prin legi, particularii izbutiau să introducă în biserici lumânări falsificate, reducând prin aceasta veniturile bisericesti<sup>5</sup>. Întrebuințarea lumânărilor fal-

1. Congr. 1886, j. 7.

2. Congr. 1895, j. 10.—O mare piedică pentru dezvoltarea întreprinderii era vărsarea neregulată a banilor din prăvăliile cercuale. Pentru a o înlătura congresele folosiau diferite măsuri de constrângere,—până și darea în judecată și urmăriri administrative contra celor vinovați (Congr. 1886, j. 7; 1888, j. 8; 1890, j. 10). Totodată se luau măsuri de încurajare pentru acei conducători ai prăvăliilor ce se învolau a cumpăra lumânări pe bani gata. Congr. 1890, j. 8.

3. Congr. 1892, j. 8. Hotărârea aceasta a fost adusă la cunoștință preoțimii spre „exactă executare”, prin circulara nr. 5923 din 11 iulie 1892, iulie 1892. „Сн. Вн.С.” 1892, XV, 203—204.

4. Congr. 1895, j. 10.

5. În darea de seamă asupra an. 1887 oberprocurorul se plânge că vânzarea lumânărilor din fabricile eparhiale merge cam slab multumită și faptului că'n unele locuri chiar clerul și episcopii cumpără lumânări nu la aceste fabrici ci la particulari, căci aceștia le vând mai ieftin. „Сн. Вн.С.” 1890, XXXVIII, 391—392.

sificate dată mai de mult, însă ajunsese la o măsură mare începând cu anul 1887—1889<sup>1</sup>.

Această împrejurare a provocat din partea congreselor eparhiale un șir de măsuri.

Spre a înlesni lupta contra falsificărilor s'a luat, între altele, hotărârea ca în rev. eparh. să fie publicate în extrase toate dispozițiunile privitoare la acest lucru<sup>2</sup>. Administrația fabricii, din parte-i, s'a adresat către toată preoțimea c'un fel de circulară în aceeași chestiune. O altă măsură ce s'a recomandat a fost reducerea prețului pentru lumânările bisericesti ce se întrebuintau la orânduieii religioase în afară de biserică<sup>3</sup>.

În lupta cu falsificarea lumânărilor preoțimea a fost ajutată și de autoritățile centrale superioare prin diferite dispozițiuni îndreptate contra falsificatorilor. În privința aceasta un nou pas în asigurarea pentru biserică a dreptului de monopolizare a vânzării lumânărilor bisericesti s'a făcut prin circulara nr. 703. din 5 febr. 1886, a Ministerului de Interne, prin care evreilor și persoanelor de confesiuni necreștine li s'a luat dreptul de-a fabrica și a vinde lumânări bisericesti, înlăturându-se, astfel, cei mai dibaci concurenți. Abuzurile totuș continuau, sprijinite pe circulara Ministerului de Finanțe din 8 martie 1878, care lăsa întreprinzătorilor dreptul de-a vinde lumânări, cu bucata sau cu cântarul, mai puțin de 20 funt. (8 kgr.), pentru întrebuintele casnice<sup>4</sup>. Această împreju-

1. „În timpul din urmă (1889), scumpindu-se foarte mult ceara de albine, lumânările se fac mai mult din surogate—din ceară din Japonia și cerezină. („*Испр. Бѣд.*” 1889, VIII, 197—201). În 1889 un preot se plângea, într'un articol, că noii „inventatori” au introdus „surogate de ceară de care se înegrește iconostasul, acoperind al. vase cu funingină, stricând respirația clericilor și a credincioșilor”. („*En. Bѣд.*” 1889, XVI, 704-707).

2. Congr. 1894, J. II.—Administrația fabricii a publicat în acest scop a) un „act” privitor la măsurile contra vânzării ilegale a lumânărilor falsificate, întocmit de ea la 2 dec. 1894 cu participarea epitropilor bisericesti din Chișinău, a doi comisari de poliție și doi subcomisari și b) un extras din Cod. de legi v. XVI, conform hotărârii congresului din 1894. V. „*En. Bѣд.*” 1895, XIV—XV.

3. Anume, un preț numai cu 10 cop. mai mare decât la fabrica de lumânări, dar nu cu prețul dublu, cum de obicei se vindeau lumânările bisericesti. „*En. Bѣд.*” 1894, XXIV, 379—385.—Mai târziu, administrația aflând prietere capetele de lumânări, înapoiate dela biserică, unele din ceară curată cu apă roșie, însă de origine străină (probabil dela prăvăliile particulare sau dela fabricile din alte eparhii), s'a adresat prin „*En. Bѣд.*” către preoțime invitând-o să aiba supraveghere nendormită asupra activității epitropilor bisericesti. „*En. Bѣд.*” 1896, IX, 219.

4. „*En. Bѣд.*” 1895, III, 53—58.



rare a dus la elaborarea noului proiect de „Pravile“ pentru fabricarea și vânzarea lumânărilor bisericești din 14 maiu 1890.

Pe temeiul acestui proiect, sinodul prin hotărîrea din 21 dec. —15 ian. 1892-3 a fixat semnele exterioare de distingere a lumânărilor bisericești de lumânările destinate a fi întrebuințate în case<sup>1</sup>. Totodată sinodul a publicat opinia Consiliului de stat din 27 maiu 1891, asupra acțiunilor judecătorești cu privire la contravenția „Pravilelor“ de fabricare, păstrare și vânzare a lum. biser.<sup>2</sup>. O nouă măsură în chestiunea lumânărilor în favoarea bisericilor, a fost circulara nr. 12.051 din 26 oct. 1892, a Ministerului de Finanțe prin care se acordă bisericilor dreptul de a înființa și a ține, pentru vânzarea lumânărilor cu bucata, prăvălii separate de biserică, fără ca aceste prăvălii să fie impuse de fisc, deopotrivă cu fabricile eparhiale de lumânări<sup>3</sup>.

Odată cu măsurile luate de congresele eparhiale în an. 1893-94-95 începe, într'adevăr, o nouă eră în viața acestei instituții. Prin aceste măsuri toate instituțiile în legătură cu activitatea fabricii—administrația ei, comisiunile de censoari, conducerea prăvăliilor cercuale—au căpătat o organizație definitivă, cu o mai strictă precizare a atribuțiilor și îndatoririlor, cu regule riguroase pentru toată munca<sup>4</sup>, și în genete toată activitatea fabricii a fost intensificată<sup>5</sup>.

Pe baza unei experiențe de mai bine de zece ani și pe temeiul legilor în vigoare, în 1895 s'a elaborat și publicat de către administrația fabricii o „Intocmire privitoare la fabrica de lumânări din eparhia Chișinăului“ („Положеніе о Кишиневскомъ Епархіальномъ

1. Anume: a) lungimea lumânării egală cu grosimea luată de șase ori și b) mîcul lumânării—alb avînd în el o ață roșie. Lumânările bisericești urmau să aibă cel puțin unul din aceste semne.

2. „Еп. Вѣст.“ 1895, IV, 110—115.

3. Ibid., V, 143—161.

4. În puterea instrucțiilor aprobate, atât membrii administrației, cât și conducătorii prăvăliilor cercuale, răspund cu averea lor proprie pentru abuzuri, iar pentru neglijență pot fi scoși din slujbă și până la expirarea termenului pentru care sunt aleși.

5. În 1896, în eparhia Chișinăului funcționau 17 prăvălii de lumânări cercuale, iar în Chișinău una „centrală“ („Еп. Вѣст.“ 1896, X, 271—274).— Multe congrese din această epocă au fost conduse de vrednicul preot Ioan Cornovan. Fiu de preot, născut în 1846, pr. Cornovan și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău, trecînd apoi la universitatea din Odessa. Ne avînd însă mijloace, a fost nevoit să-și întrerupă studiile și s'a făcut preot. A lucrat cu mult succes în domeniul bisericesc, ca membru al consistoriului, ca președinte al congreselor eparhiale, ca blagocin. A murit în 1906, fiind „nastoiitel“ al catedralei din Hotin și blagocin.



faceri menite să îmbunătățească starea ei generală și să sporească veniturile ei<sup>1</sup>.

Paralel cu măsurile îndreptate contra eventualelor piedici exterioare, se introduceau unele îmbunătățiri și în viața interioară a fabricii. În privința aceasta o măsură nouă în chestiunea controlului asupra prăvăliilor cercușe a fost introducerea unei condică în care protopopii de biserici și mănăstiri erau obligați să arate cantitatea lumânărilor cumpărată în prăvăliile bisericesti de către fiecare biserică sau mănăstire din cercul lor, în anul trecut. Această condică urmă să fie prezentată direct chiriarhului la începutul fiecărui an. Prăvăliile de cercuri, la rândul lor, erau obligate să întocmească aceeași condică cu informații asupra cantității de lumânări eliberate, care se înainta la începutul anului—administrației fabricii. Ca o măsură radicală în interesul controlului, mai târziu s'a luat hotărârea ca toate operațiile fabricării lumânărilor să fie puse sub supravegherea eparhiei, iar pentru a veghea nemijlocit asupra acestor operații—s'a hotărât a se înființa pe lângă fabrica de lumânări un post de supraveghetor, cu anumite atribuții<sup>2</sup>.

La sfârșitul acestei perioade s'au luat încă două hotărâri foarte importante; prima: ca lumânările să se facă cu mijloace gospodărești fără antreprenori, ceea ce ar fi costat mult mai puțin;<sup>3</sup> a doua: a fost aceea de-a construi pentru fabrica de lumânări o clădire specială proprie. Pentru înfăptuirea acestei hotărâri, o jumătate din restul venitului net urmă a fi destinat pentru acest scop<sup>4</sup>.

1. Astfel s'a luat hotărârea de-a se da, ca recompensă, o jumătate din amenzile preoților ce vor dobândi câștig de cauză în procesele abuzurilor cu vânzarea lumânărilor (Congr. 1897, j. 22). Administrația fabricii a hotărât în 1898 să stampileze toate lumânările fabricii eparhiale spre a se distinge mai ușor de cele ale fabricilor străine. („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 30-31). S'a intervenit pe lângă guvernator ca agenții polițienesti să ia parte în lupta contra vânzătorilor particulari de lumânări. În același scop s'a trimis tuturor bisericilor din eparhie, spre a fi repartizat gratuit poporului, articolul „Lumânarea bisericască” în limbile rusă și moldovenească. O altă măsură pe calea tiparului a fost alcătuirea unei broșuri în care erau arătate legile în vigoare cu privire în lupta contra vânzării ilegale a lumânărilor, și, în același timp, calea de a porni procese, în această privință. (Congr. 1898, j. 9).

2. Congr. 1902, jurn. 8.

3. În 1902 fabricarea a 9896 de puduri de lumânări a costat 9896 ruble, pe când fabricarea aceleiași cantități cu mijloace gospodărești, cum s'a lămurit, ar fi costat numai 6620 r. Vom notă că hotărârea aceasta nu s'a pus în aplicare decât din an. 1907, când urmă să se termine contractul furnizorului de până atunci. (Congr. 1905, jurn. 35).

4. Congr. 1904, j. 31.

Pusă în astfel de condițiuni fabrica de lumânări se dezvoltă treptat, desfășurând în cursul acestei perioade o activitate foarte întinsă, cece se poate constata din următoarele date privitoare la venitul ei global:

In 1883— 71.601 r. 70 cop.	In 1898—285.889 r. 11½ „
„ 1884— 66.382 r. 45¼ „	„ 1899—348.283 r. 51¼ „
„ 1887— 61.669 r. 16¼ „	„ 1900—326.698 r. 70 „
„ 1888— 61.730 r. 41½ „	„ 1901—288.916 r. 60½ „
„ 1890— 72.362 r. 30 „	„ 1902—379.998 r. 28 „
„ 1891—180.902 r. 96 „	„ 1903—384.947 r. 26 cop.
„ 1895—136.947 r. 99¼ „	„ 1904—403.547 „ 27 „
„ 1896—228.982 r. 86¼ cop.	„ 1905—360.682 r. 54¼ „
„ 1897—257.347 r. 69¼ „	

În decembrie 1882 averea fabricii, în momentul trecerii la preoțime, era prețuită la suma de 54.674 rub. 0.4½ cop.<sup>3</sup>, iar la sfârșitul perioadei, în septembrie 1904 fabrica posedă bani și avere în valoare de 330.775 r. 29¾ cop.<sup>4</sup>.

În cursul acestei perioade, dela 1883 — an de predare a fabricii — și până la 1905, din venitul net al fabricii s'au achitat pentru diferite nevoi eparhiale următoarele sume:

In 1883— 1.805 r.	In 1891— 2.300 r.
„ 1884— 2.800 r.	„ 1892—18.680 r.
„ 1885— 3.000 r.	„ 1893— 7.075 r.
„ 1886— 2.000 r.	„ 1894—10.003 r.
„ 1887— 2.000 r.	„ 1895— 1.250 r.
„ 1888— 2.000 r.	„ 1896— 4.650 r.
„ 1889— 2.000 r.	„ 1897— 4.082 r.
„ 1890— 2.000 r.	„ 1898—22.780 r.

1. Scăderea veniturilor a fost un rezultat al răspândirii lumânărilor falsificate. V. mai sus p. 219.

2. Urcarea atât de neobișnuită a veniturilor din 1891, se explică prin faptul că în 1890—1893 s'au întocmit de către stăpânirea superioară legi nouă contra abuzurilor fabricanților și prăvăliașilor particulari. Pe temeiul acestor legi în Rusia și în Basarabia s'a pornit o luptă intensă pentru apărarea dreptului bisericesc de monopolizare.

3. Odată cu averea mobilă a fabricii preoțimea a luat asupra-si și datoriile ei față de unele instituții și persoane, în suma de 18.400 rub. pe lângă 35.774 r. 04¼ cop., bani ce urmau a fi vărsați administrației Casei Arhieresti. Toate aceste datorii au fost achitate pe deplin până la 1890. „Fabrica de lumânări bisericesci din Chișinău — proprietatea clerului acestei eparhii”. 1921, p. 5—7. Congr. 1890, j. 9.

4. Congr. 1904, j. 31.

In 1899—32.034 r.	In 1903—26.629 r.
„ 1900—14.000 r.	„ 1904—29.202 r.
„ 1901—29.885 r.	„ 1905—41.003 r.
„ 1902—30.800 r.	

in total, in cursul a 23 ani s'a achitat suma de 286.077 r. <sup>1</sup>

Astfel, fabrica eparhială de lumânări, o instituție foarte modestă și neînsemnată la început, a ajuns în cursul perioadei a treia un așezământ de mare însemnătate ce aducea eparhiei și, în primul rând, clerului basarabean, foloase neprețuite <sup>2</sup>.

## 5.

Un alt izvor de resurse pentru scopurile clerului consta în veniturile bisericilor parohiale dela lumânări și din cutii, venituri care, deasemenea, erau la dispoziția preoțimii. De aici se luau acele numeroase „cote de procente” („процентные взносы”) ce constituiau temelia principală pentru întreținerea, în primul rând, a școalelor duhovnicești, cum și, apoi, a altor așezăminte eparhiale.

În chestiunea cotelor de procente în perioada a treia s'au făcut mari schimbări ce au fost provocate de faptul că aceste cote se încasau dela biserici după norma din 1868, la multe biserici s'au dovedit insuficiente, neputând acoperi toate cheltuielile crescânde ale școalelor. Se cerea, deci, o nouă distribuire a acestor cote, mai justă, pe alte baze, care ar fi corespuns mai mult cu cerințele vremii, iar pe de altă parte și cu veniturile bisericilor. Cu această chestiune s'au ocupat congresele din 1891 și 1892. În urma mai multor deliberări <sup>3</sup>, drept bază pentru noua distribuire

1. „Fabrica de lumânări”... 26.

2. Unul din cei mai harnici muncitori pentru fabrica de lumânări în această perioadă a fost preotul Const. Parfeniev. Născut în 1808, absolvent al seminarului din Chișinău, a avut servicii în diferite instituții eparhiale locale, însă timp mai îndelungat a funcționat pe lângă fabrica de lumânări, în calitate de membru al direcțiunii acestei fabrici, a depus multă muncă pentru o mai bună organizare a fabricii, a întocmit pentru ea statute și instrucții, publicând totodată în rev. eparh. și multe articole cu privire la drepturile de monopol ale preoțimii în fabricarea și vânzarea lumânărilor bisericesti, precum și în multe alte chestiuni din domeniul bisericesc-administrativ și economic. Pentru munca depusă a obținut recunoștință și recompensă din partea congreselor eparhiale. (Congr. 1894, j. 11; 1895, j. 10. Cf. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 176). În 1922 pr. C. Parfeniev a încetat din viață.

3. Congr. 1891, j. 16; Congr. 1892, j. 2

a cotelor de procente, s'a luat venitul net al bisericilor eparhiei, pe anul 1890, de pe lumânări și din cutii („кружечво кошель-новий сборъ“). Suma totală a acestui venit a ajuns la cifra de 149.724 r. 16 ½ cop. Din ea s'au scăzut 23.136 r. 16 ½ cop., ceea ce alcătuia 25% din toate cotele de procente ale bisericilor, după norma din 1868. Aceste 25% (23.136 r. 16 ½ cop.), pe temeiul dispozițiilor vechi, erau destinate pentru Direcțiunea centrală Spirituală<sup>1</sup>. Restul, în sumă de 126.588., trebuia să servească drept bază nouă pentru stabilirea așa ziselor cote de procente destinate pentru întreținerea școlilor. Un procent din această sumă egală cu 1265 r. 18 cop. Având suma veniturilor bisericesti pe circumscripții școlare și pe cercuri protopopești, adunările preoțimii au precizat cu ușurință cifra unui procent din aceste venituri, care, bineînțeles, variază dela o circumscripție la alta, dela un cerc la altul, potrivit cu veniturile bisericilor. Pe temeiul acestor date se stabiliau cotele de procente atât dela bisericile eparhiei, cât și dela fiecare circumscripție școlară și cerc protopopesec aparte. Cât privește cota dela fiecare biserică aparte, ea urmă a fi fixată de către adunările protopopești<sup>2</sup>. Rezultatul tuturor acestor calcule a fost majorarea simțitoare a cotelor de procente dela biserică, ceea ce era, bineînțeles, împovărător pentru ele, lăsând foarte puține resurse pentru satisfacerea nevoilor locale<sup>3</sup>. În schimb, însă, cu ajutorul acestor cote, era mai ușor de satisfăcut nevoile întregii eparhii și în primul rând — cele ale preoțimii.

1. Pentru cota de procente destinată Direcțiunii Centrale se păstră norma din 1868 în baza circularii nr. 3 din 19 ian. 1871 a sinodului.

2. Congr. 1891, j. 16; Congr. 1892, j. 2.

3. Greaua obligațiune a cotelor de procente îi făcea pe unii clerici și epitropi să ascundă suma adevărată a veniturilor bisericesti păstrându-le pentru nevoile locale. Acesta era un fapt bine cunoscut în toată Rusia. (Титлинковъ, II, 280—281). Și în eparhia Chișinăului obligațiunea aceasta a provocat proteste. Așa, în 1897 consiliile protopopești din cerc. I a jud. Tighina cum și al celui din Chișinău au intervenit la congresul preoțimii să mijlocească pe lângă sinod a se reduce o parte din cotele de procente pentru Direcțiunea Centrală, deasemenea să se reducă și alte cote de procente ale bisericilor pentru nevoile eparhiale, completând aceste cote din veniturile fabricii de lumânări. Congresul, pe baza uzaz. sinodal nr. 3 din 19 ian. 1871 și din 6 noiembrie 1871, precum și pe al circularilor ocârmuirii eparhiale din 1889, a refuzat să satisfacă cererea. Congr. 1897, j. 12.

## CAPITOLUL III.

*Starea religioasă-morală a păstoriiilor. Sfintele lăcașuri. Slujba Dumnezească. Predica bisericească. Chestiunea convorbirilor extra-bisericești în limba moldovenească. Frățimea „Nașterea lui Hristos” și cultura religioasă-morală a parohienilor moldoveni. Frățimile culturale și de binefacere. Epitropiile parohiale.*

## 1.

În perioada a treia, numărul creștinilor ortodoksi în eparhia Chișinăului a ajuns la 1.417.511 suflete, dintre care 736.351 erau bărbați și 681.160 femei<sup>1</sup>. Cu privire la starea lor religioasă-morală aripăstorii în dările lor de seamă către sinod au relevat puternicul devotament al păstoriiilor basarabeni față de credință și biserică. Alături, însă, de această virtute creștinească se observau și multe scăderi în moravuri, în viața și obiceiurile religioase, care nu erau decât urme ale vieții primitiv-patriarhale, precum și ale concepției amestice<sup>2</sup>.

Pentru cultura religioasă-morală a acestor credincioși, păstorii aveau la dispoziția lor diferite mijloace și între acestea cel mai însemnat și puternic era și'n această perioadă slujba dumnezească în sfintele lăcașuri. Adevărul cere să notăm că nu toate clădirile bisericești corespundeau cu scopurile lor și că unele, rămase din trecut, erau foarte învechite, unse pe jos cu lut, cu pereții de lemn, acoperite cu stuf, cu acoperișul găurit. La toate acestea, pe alocurea, se adăuga și întreținerea neglijentă a lăcașurilor.<sup>3</sup> Unele biserici duceau și alte lipsuri—aveau icoane și sf. vase învechite, nu aveau toate cărțile de rit trebuincioase nici în l. slavonă și nici în l. moldovenească<sup>4</sup>. Stăpanirea eparhială, ca și 'n anii precedenți, se îngrija să indemne prin toate mijloacele pe parohieni la con-

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 82.

2. Credincioșii, pentru pomenirea morților, aduceau în biserică mâncări de carne și pește, făceau diferite petreceri la cimitir, cu băuturi și mâncări, în zilele de pomenirea morților ce urmează după săptămâna Tomii, sărbătoriau rusalile; pe de altă parte admiteau concubinajul și alte forme de căsătorie ilegală, bărbații-miri furau femeile-mirese etc. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 31-37; XVIII, 51-83.

3. Într'un sat analogul din mijlocul bisericii era acoperit cu mușama, pe care era desenat un pește, tăcămuri de mpsă și două sticle cu inscripție: pe una—„rachiu de vișină”, pe alta—„rachiu curățit” „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 34-35, 43.

4. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” 34-35, 42; XVIII, 51.

struire de biserici nouă care să corespundă înalței lor meniri. Unele biserici vechi și primejdioase pentru serviciu au fost închise<sup>1</sup>, altele au fost reparate, multe însă s'au clădit din nou. Multe din construcțiile nouă se făceau sau din banii parohienilor și ai altor binefăcători, sau cu ajutor bănesc de la sinod, de multe ori cu subvenții din averile mănăstirilor închinatăe ale Basarabiei<sup>2</sup>. La construcția unor biserici contribuiau mult și arhipăstorii basarabeni cu mijloacele lor proprii<sup>3</sup>. Între lucrările făcute în acest fel, au fost și reparațiile temelnice ale catedralei din Chișinău în 1892 și 1904, cum și prefacerea capelei de pe lângă casa arhierescă (mitropolie), în 1892<sup>4</sup>. În urma acestei activități, în 1903 numărul bisericilor în eparhie a ajuns la 1072; de piatră—795, de lemn—254, de cărămidă—23 biserici<sup>5</sup>. În genere vorbind, după judecata arhipăstorilor basarabeni, eparhia Chișinăului avea lăcașuri nu numai îndestulătoare, ci și de prisos<sup>6</sup>.

Slujba dumnezească în cursul întregii perioade se făcea în l. slavonă și 'n l. moldovenească care, în felul acesta, nu era scoasă de fapt din biserici nici în această perioadă<sup>7</sup>, iar pe la sfârșitul

1. Subt arhiep. Neofit s'au închis mai mult de 25 biserici învechite. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 72.

2. Subt episcopul Iacov, s'n prevăzută—pentru repararea și construirea a două biserici, din veniturile averilor mănăstirilor închinatăe suma de 30.839 ruble și din sumele sl. sinod 2.000 r. „Rev. Soc. Ist. Arh. Bis.” XVIII, 66.

3. Ep. Iacov a donat din banii săi proprii o sumă mare pentru construirea bisericii de pe lângă azilul Frătimii „Alexandru-Neveschi” din Chișinău. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 68—69.

4. „Ep. Isaachie” 40—50. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 71—72. Tot atunci (1892) a fost reparată, temelnic, și casa arhierescă. „Ep. Isaachie”, 50—52.

5. Ibid. 67.

6. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 72.

7. Cu prilejul vizitelor canonice, arhiep. Serghie a relevat în „jurnalul” său, satele unde serviciul divin se făcea în l. moldovenească. În sat. Cioraști, jud. Chișinău—scrie el—„dintre cărțile de rit în l. slavonă nu se găsește decât Liturgia („срѣднѣмъ”), celelalte toate sunt în l. moldovenească”. („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 42). Vom nota și un alt caz ce ne este cunoscut nouă personal, în biserica din satul Visternicenii, zls și Râșcanovca (suburbia Chișinăului), unde timp de 38 de ani, până la 1898, a proeuț părintele autorului acestei cărți se mai păstrau încă cărți de rit românești dela mânăst. Neamțu, și nu era aproape nici o carte rusească. Toată cântarea, afară de câteva ectenii, se făcea în românește, mul mult de către un diacon Șt. Petca, bun cunoscător al psaltichiei și cântăreț vestit în tot orașul. V. amănunte în „Rom. în Basar.”

8. Arhiep. Serghie notează cu mirare în „jurnalul” său faptul că'n unele biserici se întrebuintau (în 1884) registre, pentru înscrierea cununilor, în l. moldovenească, ce erau trimise dela consistor' („Rev.



acesteia s'au început încercări pentru a pune întrebuintărea l. moldovenești în biserică pe o temelie mai largă și cu totul legală-formală<sup>1</sup>. Ar fi de prisos a adăuga că arhipăstoriile cereau ca serviciul divin să se facă cu toată rânduiala, cu îndeplinirea strictă a tipicului bisericesc<sup>2</sup>.

Un alt mijloc de educație religioasă a păstorilor era predica bisericească. În privința aceasta mai activi erau, ca și în perioada precedentă, înșiși arhipăstoriile. Trebuie, însă, notat faptul că printre chiriarii basarabeni în această perioadă n'a fost nici un orator de talia lui Pavel Lebedev, și 'n predicile ce le rostiau de obicei în catedrala din Chișinău,—de multe ori ei singuri, iar uneori însărcinându-se cu aceasta pe alții<sup>3</sup>,—nu se abăteau dela subiectele strict bisericești, ținând să explice învățătura credinții, rostul rugăciunii, al dragostei creștinești, etc.<sup>4</sup>.

Stăpânirea eparhială îndemna și pe păstori să se ocupe cu predicarea, prin dispozițiuni luate prin consistor și tipărite în revista eparh.<sup>5</sup>. Preoții erau obligați să țină registre de predică după un anumit model, notând: când, de către cine, ce anume predică a fost rostită<sup>6</sup>. În or. Chișinău, după obiceiul vechiu, la catedrală în toate duminicile, sărbătorile și 'n zile de mari solemnități, preoțimea orășenească ținea regulat predici potrivit cu lista întocmită de consistor. În multe biserici parohiale din Chișinău țineau predici și elevii seminariști din cl. VI-a, după practica veche.

Progrese mari în privința predicilor nu s'au obținut nici în această perioadă. Totuși, însă, au fost păstori ce s'au distins ca propovăduitori harnici, având darul cuvântului. Așa a fost, din cei mai

Soc. Ist.-Arh. Bis.<sup>6</sup> XV, 36), cu toate că din 1872 se cereau rusești („Труду” VII, 97). De confruntat cu faptele cunoscute din activitatea tipografiei eparhiale de pe vremea arhiep. Pavel. V. pag. 194.

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV/II, 55. Amănunțe. v. mai departe.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XI, 72; XV, 67. Preoții erau obligați, de Isaachie, să noteze într'un registru special—registru de serviciu divin,—când și de către cine s'a oficiat serviciul divin: dacă au fost de față toți membrii clerului, cam ce număr de cuviloși a asistat la slujbă. „Ep. Isaachie”, 23.

3. Arhiep. Neofit, cu toate că ținea mult la activitatea predicatorială, în timpul arhipăstoriei sale, în eparhia Chișinăului fiind suferind de gât, nu rostea predici depe amvon, însărcinând, uneori, pe cineva din preoți să i le rostiască. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 75.

4. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 75—80; XV, 69—77.

5. Ib. XII, 84—85.

6. Ib.—„Ep. Isaachie”, 23.

cunoscuți, protoiereul Ioan Butuc<sup>1</sup> din Chișinău, protoiereul Nicolae Lașcov, profesor de religie la liceul I-ii din Chișinău<sup>2</sup>, prot. Pavel Florov. Acesta din urmă fiind preot într'un sat românesc, propovăduia în l. moldovenească, având o puternică influență asupra ascultătorilor. După el au rămas, în manuscrise, sute de predici în graiul poporului băștinaș din Basarabia, dintre care multe s'au publicat în rev. „Luminătorul”<sup>3</sup>.

Afară de predici, în unele biserici din Chișinău, Tighina și Motin, după pilda din trecut, se țineau convorbiri (sau învățături) catihetice în mod regulat și sistematic. Activitatea preoților pe acest teren, începută încă în perioada precedentă<sup>4</sup>, a fost îndemnată în această perioadă prin mai multe măsuri. E de crezut, însă, că și'n Basarabia ca'n toată Rusia, convorbirile nu se țineau în mod satisfăcător, așa încât în 1890, sinodul a dispus printr'o circulară trimeasă tuturor arhiepăstorilor eparhiali, ca'n fiecare eparhie să se țină convorbiri asupra credinții. Consistorul din Chișinău, la rândul lui, a dispus ca circulara sinodală să se'ndeplinească „cu toată strictețea și fără amânare”.

Ținând seama de faptul că munca ce se cerea preoților nu era tocmai ușoară, ocărmuirea eparhială nu s'a mărginit la măsurile arătate, ci a cerut ajutor și la congresul preoțimii. Acesta a ținut s'arate în hotărîrea lui că pentru a avea succes convorbirile extra-bisericești e necesar ca'n zilele de sărbători să fie oprite adunările sătenilor („ХОДЯ”) și cărciumile să fie închise<sup>5</sup>. Astfel că de pe urma hotărîrii congresului nu se putea prevedea vreun succes deosebit cu privire la executarea circularilor de sus, și arhiepisco-

1. Născut în 1831, prot. I. Butuc și-a făcut studiile în seminarul local, și a slujit în Chișinău ca preot parohial (la bis. „Ciufli”) timp mai mult de 50 de ani. Ca predicator pâr. Butuc a fost cunoscut și'n perioada precedentă. Sub regimul Pobledonoshev activitatea lui de propovăduitor a fost și mai rodnică. Pâr. Butuc a publicat și o culegere de învățături catihetice. În 1916 a încetat din viață.

2. Candidat în teologie de la Academia din Kiev, de la 1884, pâr. Lașcov timp de mai mult de 30 ani a fost preot și profesor de religie la liceul I-ii de băieți din Chișinău. Serviciul divin pe care-l oficia cu multă solemnitate, precum și cuvântările lui pline de adâncă convingere și de sinceritate pătrunzătoare, adună în capela liceului întotdeauna multă lume. Prot. N. Lașcov e cunoscut și ca autor al unor lucrări de istorie (V. mai departe). Astăzi prot. Lașcov continuă slujba păstorească la biserica de pe lângă frațimea „Alexandru Nevschi” din Chișinău.

3. Informațiuni biografice despre pâr. Pavel Florov, V. mai departe.

4. V. mai sus p. 165.

5. Congr. 1890, j. 3.

pul a fost silit să insiste asupra dispozițiunii odată luate prin următoarea rezoluție pusă pe hotărârea congresului: „După cum în zile de sărbători și de dumineci se oficiază liturgiile, cu toate împrejurările neprielnice arătate ce au loc, tot astfel în acele zile trebuie neapărat să se slujească vecerniile și să se țină convorbirile”.

Pentru a înlesni preoților această muncă, în „Кт. Бѣл.” locale, din 1886, se publicau convorbiri accesibile tuturor privitoare la chestiuni de credință și morală creștină cum și învățături de catehism. S'a publicat și un articol călăuzitor „despre metoda convorbirii păstorești cu ascultătorii sătești”<sup>1</sup>. Cu toate că după rapoartele blagocinilor, convorbirile extrabisericești în urma acestor dispozițiuni se țineau aproape în toate bisericile eparhiei, afară de acele sate unde preoții erau cu totul incuți și nu cunoșteau limba rusă, abia peste un an (1891) arhipăstorul Basarabiei în darea sa de seamă către sinod îi aduce la cunoștință faptul că dispozițiunile stăpânirii în chestia convorbirilor nu s'au executat aproape de loc<sup>2</sup>. Ținând seamă de aceste fapte și pornind dela ideea că «convorbirile extrabisericești ale păstorilor sfintei biserici cu poporul sunt cea mai folositoare formă a predicii», stăpânirea eparhială a dispus din nou să se țină convorbirile în mod regulat și sistematic, după un anumit program, căutându-se concursul cântăreților în cazul când ei vor avea cunoștințele respective, deasemenea și al învățătorilor școalelor bisericicești-parohiale și ai școalelor civile. În acelaș scop, în 1892, stăpânirea eparhială a intervenit pe lângă episcopul regiunii școlare din Odesa ca să'ngăduie preoților din eparhie să țină convorbiri extrabisericești în localurile școalelor Ministerului de Instrucție Publică, deasemenea să fie atrași la această muncă și învățătorii acestor școale care și-ar arăta dorința<sup>3</sup>. Spre a atrage mai mult norodul, se recomanda ca la convorbiri, să se intoneze cântări bisericicești.

Cu toate că programul a fost elaborat atât de amănunțit și activitatea preoților a fost supusă unei supravegheri atât de riguroase, împrejurările promiteau puțină izbândă. „Știu din practică” —

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bist.” XV, 77—80.

2. „Ep. Isaachie” 25—26.

3. Răspunsul episcopului n'a fost tocmai favorabil. La p. 1 al intervenției a urmat consimțământul episcopului, în ce privește însă participarea la convorbiri a învățătorilor, li s'a îngăduit acest drept cu condițiunea ca neînțelegerile ce s'ar isca din această situație să nu poată fi luate pe răspunderea autorităților școlare. Ibid. 28.

seria arhipăstorul consistorului care a început reorganizarea convorbirilor extrabisericești—„că fără călăuză directă nu numai cei fără studiu, ci și preoții absolvenți ai seminarului nu pot, cu părere de rău, conduce convorbirile extrabisericești cu deplină izbândă: cei dintâi—din cauza puținei științe de carte, iar cei de al doilea—neavând deprinderea a se întreține cu parohienii prin graiu viu și înțeles de ei<sup>1</sup>. Pentru a le veni preoților în ajutor în această privință, în revista eparhială, din ordinul arhiepiscopiei, s'a tipărit o listă de cărți și broșuri trebuincioase<sup>2</sup>, li s'au recomandat și modele de convorbiri<sup>3</sup>.

## 2.

Alături de greutățile arătate mai sus, preoții în activitatea lor păstorească extrabisericească întâmpinau și-o altă piedică mai mare: necunoașterea limbii ruse de către parohienii moldoveni. Faptul era vechiu. Câtă vreme credincioșii moldoveni rămăneau nețuși în seamă și preoții aveau puțină să se mărginească la îndeplinirea diferitelor slujbe bisericesti, folosindu-se de cărțile vechi bisericesti în limba moldovenenească, acest fapt rămănea neobservat. Când însă, potrivit cu tendințele noului regim, mijloacele și puterile eparhiale au început a se îndrepta spre poporul de jos, atunci a ieșit la iveală starea de plâns a parohienilor moldoveni din Basarabia ca o piedică de nebiruit în mersul prefacerilor bisericesti venite din Rusia.

Pentru întâia dată s'a vorbit de necunoașterea limbii ruse de către parohienii moldoveni la congresul preoțimii din 1894. Chestiunea a fost ridicată c'un alt prilej, de care se va vorbi pe larg în capitolul următor. Cu privire la cărțile ce ar putea servi ca ajutor pentru convorbirile bisericesti cu parohienii moldoveni, acest congres a luat hotărârea să se publice în rev. eparhială articole „în limba moldovenească-rusească”, deasemenea ca redacția acestei reviste să scoată la lumină și broșuri pentru parohiile moldovenești<sup>3</sup>. Hotărârea congresului a fost aprobată de chiriarhul Neofit, dar cum a fost pusă 'n practică—nu avem cunoștință. E de crezut, însă, că rezultatele n'au fost acele așteptate, deoarece a-

1. „Eu. Bă.L.” 1892, VI și VII (reprodusă din „Eu. Bă.L.” din Tomsc.

2. „Ep. Isachie”, 24-28.

3. Congr. 1894, j. III.

ceeaș chestiune a fost pusă din nou la congresul din 1897, care între altele a luat în discuție memoriile consiliilor protopopești asupra nevoilor urgente ale eparhiei. Printre alte nevoi eparhiale aceste consilii vorbeau de „lipsă de cărți în l. moldovenească, al căror conținut instructiv ar fi accesibil parohienilor“. Lipsa aceasta, după cum constatau autorii memoriilor, împiedică convorbirile bisericești „cu moldovenii care nu pricep limba rusească și care locuiesc în cea mai mare parte a parohiilor din eparhia Chișinăului“. Hotărârea congresului a fost de astă dată mai precisă și mai energică: „Ținând seamă—glăsuia aceasta hotărâre,—„că atât preoții cât și parohienii din parohiile moldovenești au într-adevăr nevoie de culegeri moldovenești bine alcătuite, traduse din l. rusă, cu conținut religios-moral, culegeri de convorbiri, învățături, predici și schițe din istoria bisericii, care ar putea înviora interesul pentru convorbirile extrabisericești la parohienii moldoveni și a servi de călăuză în chestiunea convorbirilor și pentru preoții, ce se exprimă în l. moldovenească foarte des în chip neindestulător,—congresul hotărăște: a) să roage redacția „Vied. Eparh.“ din Chișinău să aibă grijă de a căuta un editor sau un alcătuitor care să compună culegerea menționată de articole traduse, cu conținut religios-moral, care culegere să fie tipărită cu litere bisericești-slavo-ne sau—în cazul extrem—rusești, după ce se vor primi dela cercurile protopopești informațiuni cu privire la numărul bucăților pentru bisericile fiecărui cerc, precum și banii câte o rublă de fiecare bucată<sup>1</sup>, deasemenea să roage redacția a nu lăsa fără luare-aminte și satisfacere hotărârea congresului eparhial din 18 aug. 1894, cu privire la publicarea în „Vied. Eparh.“ a articolelor și broșurilor în l. moldovenească; b) odată cu aceasta, Epitropiei Duhovnicești Eparhiale i se dă imputernicirea de-a expedia în toate parohiile moldovenești din eparhie evangheliile moldovenești ce se află la Cancelaria Epitropiei, cu prețul de 15—20 cop. de exemplar, ținând-seama de faptul că sfintele cărți, de multă vreme ce stau, sunt de-acuma stricate foarte rău“<sup>2</sup>. Cu toate că hotărârea congresului era atât de categorică și n'a întâmpinat din partea

1. Cărțile urmau a fi expediate conform cererilor protopopilor eparhiei.

2. Congr. 1897, J. XXVIII. Cu privire la această hotărâre a congresului, arhiepiscopia a cerut să i se prezinte „fără întârziere“ considerațiunile consistorului și ale Epitropiei. Ibid.

stăpânirii eparhiale nici o piedică, rezultate satisfăcătoare nu vedem nici de astă dată. O mai mare învioreare în această ramură de activitate păstorească vedem abia peste doi ani, la începutul an. 1900, când grija cu privire la cetirile religioase-morale și la convorbirile extrabisericești a trecut la frățimea nou înființată a „Nașterii lui Hristos” de pe lângă catedrala Chișinăului.

Ideea înființării acestei Frățimi a fost emisă încă în 1895, însă ea n'a fost înființată decât în 1899. Conform statutului, scopul principal al Frățimii era luminarea religioasă-morală a turmei din eparhie în spiritul bisericii ortodoxe și apărarea ei de molima rascolului și sectantismului (§ 2). Afacerile Frățimii erau conduse de adunarea generală a membrilor ei, ce se ținea sub președinția arhipăstorului eparhiot, cum și de sfatul Frățimii al cărui președinte era episcopul vicar (§§ 9, și 15). Fondurile Frățimii se compuneau din cotizații, ofrande, bani strânși cu cutia, din câștigurile rezultate din desfacerea publicațiilor Frățimii cum și din rămășițele salariului misionarilor și ajutorilor lor (§ 28).

Spre a se intensifica activitatea Frățimii în orașele din județe se înființau filiale (§ 36). Frățimea avea denumirea de „Frățimea Ortodoxă religioasă-culturală misionară din Chișinău” („Книжно-ортодоксальное религиозно-просветительное Миссионерское Братство.” (§ 1) <sup>1</sup>.

Sfatul Frățimii a fost compus din opt membri: patru membri ai Comitetului Eparhial Misionar—protoier. Ioan Butuc, pr. Vasile Cazacu, profesorii Seminarului—I. Parhamovici și S. Margaritov au intrat ca membri fondatori; iar alți patru au fost aleși—șeful catedralei prof. Chris. Bocicovschi, rectorul seminarului prof. A. Iakovschi, „cluciarul catedralei” prof. N. Vasilevschi și „inspectorul” (subdirector) seminarului A. Parhomovici; candidați au fost aleși directorul învățământului primar A. Crălov, protoier. Gheorghe Dănga, preoții S. Culcițchi și A. Leliavschi. Președinte era episcopul vicar Arcadie <sup>2</sup>. La începutul an. 1900 sfatul Frățimii a întocmit un program amănunțit, cu privire la conferințele proiectate. Tot atunci a fost pusă și chestiunea privitoare la înființarea pe lângă fiecare biserică a cercurilor culturale dintre persoanele

1. Statutul Frățimii e publicat în „En. BUL” 1900, I-II, 28-30.

2. „Труды”.. III, 80-81.

comunității parohiale ce doresc să contribuie la cultura religioasă-morală a poporului, sub președinția parohului. Hotărârile frățimii s'au pus în aplicare în acelaș an în unele parohii din Chișinău și din cele sătești, unde clericii aveau și concursul învățătorilor dela școalele primare.

Însă în activitatea ei culturală Frățimea s'a izbit de aceleași greutăți: pe de o parte lipsa materialului accesibil parohienilor moldoveni, iar pe de alta neștiința limbei rusești—greutăți despre care raportau consiliului frățimii unii preoți dela țară. Pentru a curmă odată cu această chestiune, stăpânirea eparhială a înaintat sf. sinod un raport, la 23 martie 1900, unde scria următoarele: „În multe sate ale Basarabiei, populația creștină e alcătuită în mare parte exclusiv din moldoveni care știu numai limba moldovenească, și nu înțeleg de loc limba slavonă bisericească și cea rusă, chiar și vorbită. Literatura instructivă religioasă-morală, în cărți, broșuri, foi și altele care există, este numai în l. rusă și ca atare este inaccesibilă populației moldovene. Dar totodată și moldovenii sunt insetați de-a avea învățătura religioasă și povață, de a primi îndrumare creștinească și mângâere prin cetirea sau ascultarea cuvântului de tipar. O literatură în l. moldovenească ar satisface setea populației creștine moldovenești și este extrem de necesară“. Pentru aceasta ocârmuirea eparhială intervine să i se îngăduie ca prin mijlocirea frățimii „Nașterea lui Hristos“ sau pe altă cale, să editeze cărți, broșuri și foi cu conținut religios-moral în l. moldovenească, cu litere chirilice alături de textul rusesc, sau fără el. Sinodul prin ucuzul din 5 aprilie 1900 a adus la cunoștința arhipăstorului Iacob că „el nu se opune la editarea susnumitelor lucrări de literatură duhovnicească“. Rezoluția arhipăstorului Iacob pusă pe ucuzul sinodal nr. 5318 din 17 oct. 1900, glăsuia astfel: „La Consistor. Să se înștiințeze frățimea „Nașterea lui Hristos“ că ea, prin mijloacele sale, poate să tipărească broșuri, cărți și foi cu conținut religios-moral în l. moldovenească, cu litere chirilice, cu text rusesc și fără, prezentându-le în prealabil în manuscrise pentru a fi revizuite de cenzorii numiți de mine: profesorul Seminarului, preotul Constantin Popovici, și profesorul școalei spirituale preot. Mihail Cea-chir“. Pentru fondurile necesare editării acestor foi preasfințitul Iacob a jertfit din banii săi proprii 300 ruble, iar din veniturile averilor mănăstirilor din străinătate a căpătat în acelaș timp 500 rub.

Odată cu ucuzul sinodului din 1900 și cu dispozițiunea arhi-păstorului basarabean din acelaș an, cultura religioasă-morală a parohienilor moldoveni din Basarabia s'a așezat pe temelie trainică.

Pentru tipărirea foilor proiectate a fost aleasă o comisiune care a început publicarea fiilor în decembrie 1900.<sup>1</sup> Conținutul foilor publicate era foarte variat.<sup>2</sup> În 1903 s'au tipărit 183.848 de exemplare cu plată (câte 1 rublă, 70 copeici pentru 100 exemplare), și fără plată s'au repartizat 12.844 de exemplare.

Activitatea Frățiiimii în această direcție se desvolta treptat. În 1901 stăpânirea eparhială intervine pe lângă sinod pentru a încuviința Consiliului Frățiiimii să redacteze molitvelnice și fragmente din cărțile bisericești în l. moldovenească și slavono-moldovenească. Cererea a fost aprobată de sinod și Consiliul Frățiiimii a redactat într'un număr de 10.000 de exemplare un scurt molitvelnic slavomoldovenesc cu rugăciuni traduse, luate din molitvelnicul moldovenesc tipărit în Chișinău în 1860.

Pentru munca depusă pe acest teren, Frățiimea în persoana cenzorilor preoți Constantin Popovici și Mihail Ciachir, a obținut recunoștința sl. sinod. Foile Frățiiimii se răspândiau nu numai în Basarabia, ci și departe peste hotarele ei—in guberniile Podolia și Cherson, și chiar Caucaz, în acele regiuni unde locuiesc moldoveni ieșiți din Basarabia. Conținutul lor corespundea cerințelor populației moldovenești care, după unele mărturi, arăta mare interes pentru ele.<sup>3</sup> Adevărul, însă, cere să relevăm că publicațiile Frățiiimii nu se bucurau peste tot locul de acest interes: erau sate, unde parohiemi nici nu știau de existența lor<sup>4</sup>.

1. Cu redactarea foilor a fost însărcinat I. Parhomovici membru al Frățiiimii, iar cu traducerea în l. moldovenească preot M. Plămădeală al spiritualului Seminarului. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” III, 87—88.

2. La început s'a tipărit foi pentru toate sărbătorile domnești, apoi despre repaosul duminical, contra viciilor morale răspândite în populația băștinașă; foi cu ocazia dezordinilor antisemite; cu prilejul războiului ruso-japonez; despre Duma Imperială; despre mișcarea pentru libertate; împotriva dezordinilor agrare, ș. a. multe.

3. Un preot raportă preasfințitului că norodul frecventează cu râvnă biserica atunci când i se spune că la liturghie se va citi o foaie în l. moldovenească.

4. „Труды” III, 88—92; „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 56—61. În legătură cu publicarea foilor în l. moldovenească, multe discuții a stârnit chestiunea cu ce litere urmează a se tipări publicațiile frățiiimii: rusești, sau cu caractere vechi moldovenești, de care se folosea tipografia din Chișinău la începutul v. XIX-lea. Chestiunea s'a discutat din cauza că alfabetul rus nu corespunde cu sunetele l. moldovenești. Pe-



Îngrijindu-se de nevoile duhovnicești ale populației moldovenești consiliul Frăției în 1904 s'a gândit să intervină pe lângă sinod pentru a i se încuviința să redacteze, în limba moldovenească, cu litere chirilice, cărți sfinte și bisericești. Pentru a proceda cu mai mult succes, consiliul Frăției a cerut preoților să-i comunice de care cărți anume au nevoie bisericile. Astfel începu o lungă corespondență, însă chestiunea nu s'a rezolvat decât mai târziu.

## 3.

Un alt așezământ ce urmăria scopuri cultural-religioase pentru interesele păstorilor era Frățimea „sf. Vladimir” din com. Cici-mea jud. Ismail.

Afară de frățimile arătate, interesele credincioșilor în această perioadă erau servite încă de șase frățimi de binefacere: „Alexandru Nevschi” pe lângă biserica „Născătoarea de Dumnezeu, Bucuria tuturor scârbiților” din Chișinău, c'un azil pe lângă ea, în care se îngrijiau bolnavi și nenorociți între 100 până la 120—bărbați și femei; „Nașterea Maicii Domnului” pe lângă biserica „Înălțarea Domnului” din Chișinău; „Trei Ierarhi” pe lângă biserica Seminarului Teologic din Chișinău; „sf. Alexandru” pe lângă biserica „Schimbarea la față” din Tighina; în târg. Tatarbunar (Tătărești) pe lângă biserica „Adormirea Maicii Domnului” și „Acoperământul Maicii Domnului” din com. Vvedenscoe (Tamur), jud. Cet.-Albă, cu azil pe lângă ea.<sup>1</sup> Dintre aceste frățimi într'o stare mai bună se afla frățimea din com. Vvedenscoe (Tamur).<sup>2</sup>

Un oarecare ajutor avea populația dela epitropiile parohiale, care însă se desvoltau foarte slab,<sup>3</sup> așa încât arhipăstorul Basara-

tru rezolvarea ei s'a înființat o comisiune compusă din preoți: M. Plămădeală, traducătorul foitelor, V. Cazacu, secretarul statului Frăției; Mihail Ciachir, Macarie Untu și I. Curbet. În urma discuțiilor urmate s'a acceptat părerea preotului M. Plămădeală: tipărirea cu litere rusești, deoarece moldovenii cetese cu greu caracterele vechi moldovenești ce nu se predau în școli. „Труды”... III, 92-93.

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 68.

2. Venitul acestei frățimii dela 1 oct. 1888 până la 1 oct. 1889 a ajuns la suma de 5.173 ruble 7 cop., suma cheltuielilor era 5.600 ruble 70 cop. („En. B. I. d.” 1890, VI, 247-260). Venitul celorlalte frățimi nu trecea suma de 2.500 rub. în schimb unele aveau venituri ce abia ajungeau la câteva sute rub.; fraț. „Sf. Alexandru” din Tighina a avut în 1890 un venit de 364 r. 44 cop. („En. B. I. d.” 1897, IX, 166-167).

3. În aceasta perioadă au luat ființă următoarele epitropii parohiale: 1) în sat. Larga jud. Hotin, în anul 1894 („En. B. I. d.” 1897, XI,

biei avea dreptul să scrie în darea lui de seamă pe an. 1903, cum că'n eparhia Chișinăului „filantropia comună nu este dezvoltată, nu sunt nicăieri aziluri, nu se instituiesc nici epitropii bisericesti”.<sup>1</sup>

Paralel cu măsurile ce se luau de către ocârmuirea eparhială pentru educația religioasă a păstoriiților, își găseau aplicare în viață și mijloacele vechi, moștenite din trecut și care pentru poporul de jos erau adeseori mai plăcute. Așa, se făceau ca și mai'nainte, procesiuni cu sf. icoană din „Gârbovăt”, c'un itinerar tot mai larg ce cuprindea tot mai multe localități, procesiuni însoțite de mulțime de norod. Continuau și pelerinajele moldovenilor credincioși pe la locurile sfinte, pe la mănăstirile basarabene și cele din Rusia. După 1880 moldovenii din Basarabia plecau în gloată la măn. „sf. Treime” din Chiev, unde-și petrecea viața de pustnic călugărul Iona care ajunsese arhimandrit și „prozorlivet”<sup>2</sup> vestit în toată Rusia. Mai târziu mulți moldoveni se duceau la Cronstadt la protierul Ioan Serghiev, care se bucura de o popularitate rară ca un păstor plin de adâncă evlavie și cu multă putere în rugăciunile lui. Acolo ei se spovăduiau la spovăduirea comună, primiau împărtășania din mâinile prot. Serghiev, fiind adânc impresionați de persoana lui și de toate câte văzuse. Mulți umblau pe la Ierusalim, pe la muntele Athos, unii se călugăreau și acolo și rămânau, iar alții, înapoiindu-se, slujiau ca preoți prin sate.<sup>3</sup>

200—201); 2) în sat. Babîn jud. Hotin, la 3 dec. 1887 („En. B.S.R.” 1897, IV, 63—67); 3) în sat. Cornești jud. Chișinău, la 1 aug. 1896 („En. B.S.R.” 1897, VII, 129); 4) în sat. Telîța jud. Tighina, la 7 dec. 1904, la sfârșitul perioadei („En. B.S.R.” 1905, I—II, 6). Venitul maxim al acestor epitropii ajungea la suma de 114 r. 10 cop.

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 54.

2. Aves darul de a prezice viitorul.

3. V. amănunte în „Mișc. d. Balta” 286—288.

## PARTEA A DOUA.

I. Invățământul primar bisericesc în a treia perioadă. —  
II. Școalele duhovnicești. — III. Tipografia Eparhială. — Revista  
Eparhială. — Societatea Istorico-Arheologică Bisericească  
[din Basarabia.

### CAPITOLUL I.

*Școalele bisericesti-parohiale și acele începătoare („gramotă“).  
Chestiunea limbii de predare în șc. biser.-paroh. Referatul pro-  
toiereului A. Ianovschi în această chestiune. Școalele mănăstirești.  
Școale pentru învățători. Starea materială a școalelor.*

#### I.

Măsurile bisericesti-culturale de care s'a vorbit mai sus, pri-  
viau populația vârstnică. Potrivit, însă, cu tendințele noului re-  
gim—de a regenera întregul popor, dându-i-se o nouă educație—  
grija principală a stăpânirii era o deosebită creștere a tineretului,  
iar pentru aceasta—înființarea unor școale nouă c'o altă organizație  
și c'un program special. Aceste școale au și fost înființate prin  
vestitele „Regule privitoare la școalele bisericesti-parohiale” din  
13 Iunie 1884<sup>1</sup>, începând o eră nouă în istoria învățământului pri-  
mar al întregii Rusii.

În aceste „Regule” și, mai cu seamă, în programa analitică a  
obiectelor de predare în șc. biser.-parohiale este, cum s'a văzut,  
foarte bine lămurită natura și scopurile învățământului ce se in-  
troducea în aceste școale.

Școalele bis.-paroh. aveau sau o clasă („одноклассная”) unde  
cursurile durau doi ani, sau două clase („двуклассная”) unde  
cursurile erau de patru ani.

1. „Церк. Вѣд.” 1888, XXXVII, 1620.

Până la 1886 aceste școli nu aveau un program comun, așa că materia de predare varia mult dela o eparhie la alta. În 1886 sf. sinod a fixat un program special obligatoriu pentru toate localitățile din imperiu<sup>1</sup>. Acest program era următorul: religia—7 ore pe săptămână; cântul bisericesc—4 ore (două ore întregi și patru câte o jumătate de oră); limba bisericească-slavonă—4 ore; l. rusă—7 ore; aritmetica—câte 6 ore în an. I și II, și câte 4 ore în an. III și IV; istoria rusă în an. III câte 2 ore, în prima jumătate a anului, și câte 3 ore, în a doua jumătate; caligrafia—3 ore în an. I, și câte 2 ore în anii II, III și IV. Astfel anul I avea un program de 31 ore pe săptămână dintre care 15 erau de obiecte religioase-bisericești<sup>2</sup>. Sărbătorile și duminicile elevii erau obligați să asiste la slujbele dumnezeiești, iar cei destoinici, după o pregătire convenită, erau obligați să ia parte la cetire și cântare.

Școlile puteau fi înființate de către preoții parohiali sau, cu consimțământul lor, de către alți membri ai clerului. Cursurile se țineau de către preoții locali sau alți membri ai clerului, după invocaală, asemenea și de învățători și învățătoare, special numiți pentru aceasta, cu aprobarea episcopului eparhial<sup>3</sup>. Cu conducerea nemijlocită a școlilor erau însărcinați preoții parohiali sau persoane ce'n cazuri excepționale erau rânduite pentru aceasta de către episcopul eparhial, căruia îi aparținea conducerea generală a școlilor bisericești-parohiale în eparhie precum și grija asupra bunei lor stări. Pentru supravegherea învățământului episcopii eparhiali numiau, după alegerea lor personală, supraveghetori (наблюдатель) dintre preoții mai capabili și de încredere. În fiecare eparhie, cu chestiunile școlare generale se ocupa Consiliul

1. Programul întocmit de sinod în 1886, a fost introdus în școlile bis.-paroh. abia în anul școlar 1887—1888; tot atunci s'au introdus și manualele indicate de sinod. Tot dela această dată a început a se atribui și numele de școli bisericești-parohiale numai acelor unde cursurile se țineau după programul și manualele sinodale. Școlile bisericești ce nu corespundea condițiilor arătate erau trecute în gradul inferior—ca școli începătoare („școlă gramotă”).

2. Ca lectură extrascolară se recomandau evanghelia, apostolul și alte cărți de rit. Bibliotecile de pe lângă școli aveau aproape numai cărți cu conținut religios-moral. „Докл. Б.С.С.” 1889, XI, 240; X, 276, XLVII, 1428.

3. Spre a ajuta școlile bis.-par. sinodul a dat în 1885 un uzor privitor la restabilirea diaconilor în parohiile cu mai puțin de 700 locuitori, diaconii ce ar putea fi învățători și să predea și religia în școli. „Докл. Б.С.С.” XXVI, 860—862.

Şcolar Eparhial având un preşedinte şi membrii aleşi de către episcopii dintre feţele duhovniceşti şi laice. La şedinţele acestui Consiliu era invitat, cu drepturi de membru, şi directorul învăţământului primar. Consiliul şcolar luă cunoştinţă de dările de seamă ale preoţilor-inspectorii şi prezintă episcopului eparhiot considerentele sale asupra măsurilor ce ar putea ajuta la răspândirea în popor a instrucţiei în spiritul bisericii ortodoxe. Suprema conducere a tuturor şcoalelor bisericeşti-parohiale din imperiu, cum şi dispunerea de fondurile ce se vor achita pentru întreţinerea lor, aparţinea sf. sinod<sup>1</sup>.

În 1885, în urma deciziei sinodale din 19 decem.—9 Ian. 1884—86, ocârmuirea superioară a tuturor şcoalelor biser.-paroh. din imperiu, a fost concentrată în „Consiliul Şcolar“ (Учѣбный Совѣтъ), înfiinţat pe lângă sinod<sup>2</sup>.

Mijloacele de întreţinere ale şcoalelor bisericeşti-parohiale erau acele locale ale parohiei — fără subvenţie sau cu subvenţie dela comunele rurale sau urbane; dela epitropiile şi frăţimile parohiale; dela Zemstvă şi dela alte instituţii obşteşti şi persoane particulare; dela stăpânirea eparhială şi acea superioară bisericească; deasemenea şi dela stat<sup>3</sup>.

Pentru a sporii mijloacele de întreţinere ale şcoalelor biser.-paroh., sf. sinod prin decizia Nr. 1868 din 31 Ian. 1886 a dispus să se adune ofrande dela credincioşi — în biserici într'o zi de sărbătoare, — înfiinţându-se pentru aceasta o cutie specială; deasemenea să se pună la dispoziţia Consiliului Şcolar-Eparhial o parte din rămăşiţele sumelor din cutii („кружечко-кошельковые“) în toate bisericile eparhiei, cu condiţiunea însă, ca această din urmă măsură să nu ducă la reducerea cotelor destinate pentru întreţinerea şcoalelor duhovniceşti şi a bisericilor<sup>4</sup>.

Şcoalele înfiinţate pe temeiul „Regulelor“ din 1884, au că-

1. „Regulele“ din 13 Iunie 1884, §§ 8, 9, 10, 12, 19, 22, 23.

2. V. „Instrucţia pentru Consiliul Şcolar de pe lângă sf. Sinod“ § 1. „En. Вѣд.“ 1886, XVII; cfr. „En. Вѣд.“ 1887, XXIV, 946.

3. De fapt, aceste şcoli primeau mijloace de întreţinere mai mult dela ţărani, apoi dela biserici şi mănăstiri, un oarecare ajutor aveau dela Zemstve şi oraşe, erau şi donaţiuni dela particulari. „Церк. Вѣд.“ 1888, XXXVII, 1020.

4. „En. Вѣд.“ 1886, XIII, 167—168; cfr. „Церк. Вѣд.“ 1889, XXI, 216.

pătat o organizație mai precisă și mai trainică prin „Regule privitoare la Filialele Județene ale Consiliilor Școlare Eparhiale“, („Правила объ Учедныхъ Отдѣленіяхъ Епархіальныхъ Училищныхъ Совѣтовъ“), din 28 maiu 1888<sup>1</sup>. Aceste Filiale luau ființă printr-o dispozițiune a episcopului eparhiot, având ca președinte un protoiereu sau preot. Filiala se alcătua din membrii duhovnicești și laici—toți numiți de chiriarh, afară de câțiva membri de drept. În atribuțiile acestor Filiale intra conducerea întregii vieți școlare. Afară de aceasta Filialele aveau grija să răspândească, prin bibliotecile școlare, cărți și broșuri privitoare la combaterea sectelor religioase; să organizeze, pentru un scurt timp cursuri pedagogice și de muzică vocală pentru învățătorii școalelor bisser.-paroh și ai acelor începătoare („gramotă“). Toate hotărârile Filialelor Județene urmau a fi aprobate de episcopul eparhiot<sup>2</sup>. În felul acesta voința stăpânirii eparhiale fiind hotărîtoare, în Filialele Județene bisericesti și chiar în Consiliul Eparhial majoritatea nu juca nici un rol. În genere Filialele Județene nu erau decât un fel de comisii permanente în județe, așezăminte ajutătoare ale Consiliului Eparhial care, la rândul lui, era un organ consultativ pe lângă arhipăstor, căruia îi aparținea așadar, deplina și hotărîtoarea putere în conducerea învățământului în școalele bisser.-parohiale<sup>3</sup>.

Școalele bisser.-parohiale erau favorizate mult de către stăpânirea țaristă, având multe drepturi și avantaje<sup>4</sup>, și'n răstimpul dintre 1884—1889 au căpătat toate drepturile școalelor primare de stat<sup>5</sup>. În ce privește starea materială, în 1884 ele aveau o subvenție dela stat în sumă de ruble 55.500, iar în 1887 subvenția s'a ridicat la suma de r. 337.500. În mare proporție sporii și aju-

1. V. „Еп. Вѣд.“ 1888, XXI.—Infilanțarea acestor Filiale Județene ale Consiliilor școlare Eparhiale a fost calificată de însuș oberprocurorul sinodal ca un mare eveniment în viața școalelor bisser.-paroh. „Церк. Вѣд.“ 1890, XXI, 823—826.

2. „Церк. Вѣд.“ 1888, XXVII, 169—171.

3. Prin aceasta, Filialele de care vorbim, se deosebeau cu desăvârșire de filialele județene ale Ministerului de Instrucție Publică. Acestea conduceau școalele rurale fiecare în chip independent după propria-i chibzuință. Apoi, filialele Ministerului de Instr. Publ. aveau un număr fix de membri și rezolvau toate chestiunile cu majoritate de voturi. „Церк. Вѣд.“ 1888, XXXVI, 994—995.

4. Aveau lemn de construcție din pădurile statului, cu jumătate de preț („Еп. Вѣд.“ 1885, VI, 71—72); absolvenții se bucurau de scutire în serviciul militar „Еп. Вѣд.“ 1886, XXI, 270—281.

5. „Церк. Вѣд.“ 1889, XXV, 726.

torul bănesc din mijloacele societății ajungând dela 500.000 ruble în 1884<sup>1</sup> la 2.068.700 r. în 1889—1890<sup>2</sup>.

Afară de școalele primare propriu zise, numite—bisericești-parohiale, în Rusia funcționau și altele—începătoare sau, cum li se zicea, școalele „gramotă”, destinate tot pentru poporul de jos. Asemenea școale existau de mult prin sate, însă pe la sfârșitul perioadei a doua, după promulgarea „Положеніе”-i din 25 maiu 1874 cu privire la învățământul primar, ele au fost aproape desființate, fiind chiar persecutate<sup>3</sup>. Curând însă după aceea, soarta lor s'a schimbat. În 1882 Ministrul de Instr. Publ. baronul Nicola, sub influența noului curent, prin circulara din 14 febr. a dat lămurirea cum că la sate oricine poate să se ocupe cu predarea cunoștințelor elementare din învățământ, oricine chiar și ne-având titlu de învățător, sub supravegherea poliției și a preoșimii<sup>4</sup>.

Aceasta a fost o adevărată eră nouă în istoria școlii „gramotă” din Rusia. Prin publicarea „Regulelor” din 13 iunie 1884 privitoare la școalele biser.-paroh., situația școlilor „gramotă” a fost precizată și mai bine. Potrivit art. 6 al acestor „Regule”, școalele „începătoare țărănești de casă” ce se deschideau prin sate și cătune, au fost supuse exclusiv supravegherii și conducerii numai a stăpânirii bisericesti. Cu toate acestea școalele „gramotă” nu puteau funcționa în liniște fiind foarte des persecutate<sup>5</sup>. Chiar și art. 6 citat, multă vreme nu se executa<sup>6</sup>. Situația lor s'a schimbat în mod definitiv începând abia cu an. 1888 când li s'au recunoscut mai multe drepturi. La 14 martie 1890 Ministerul Instr. Publ. a dispus ca toate școalele începătoare, ori de cine ar fi întreținute, să fie supuse supravegherii stăpânirii bisericesti<sup>7</sup>.

1. „Испр. Вѣд.” 1880, XXV, 725.

2. Ibid. 1891, XLIII, 1486. Aceste fonduri se adunau dela comunele rurale, dela persoane particulare, dela Zemstve, biserici, Consilii Eparhiale școlare, epitropii bisericesti-parohiale, dela mânăstiri, frații, dela epitropii, dela consilii comunale urbane, dela Minist. de Instr. Publ., etc. „Испр. Вѣд.” 1890, XI, 73—74.

3. V. pag. 172—174.

4. „Испр. Вѣд.” 1891, XI, 382—386; cfr. XX, 658—659.

5. Ibid. 1891, XII, 382—386.

6. Multe Zemstve înclinău „с. gramotă” ne ținând seamă de stăpânirea bisericescă și chiar fără știrea ei, unele Zemstve, ca să poată avea mai multă influență asupra acestor școale, le-au dat și un nume nou de „secțiuni paralele” ale școlilor primare. „Ер. Вѣд.” 1891, XXI, 835.

7. Mai exact, circulara Ministrului glăsuia că în baza art. 6 al „Pravilelor” din 1884, toate școalele „gramotă” prin sate și cătune, în-

Ce erau școalele „gramotă”?

În programele obiectelor de predare în școalele biser.-paroh.<sup>1</sup> despre școalele „gramotă” se vorbește astfel: „Prezentând o continuare directă a educației de-acasă și având mai mult un caracter familiar, școala începătoare („gramotă”) nu se definește prin termene, cursuri și programe, nici prin gradul de dezvoltare și de studii al învățătorului, și se împacă cu ori ce încăpere (local), fie cât de strămtă, cu o casă țărănească—simplă și săracă; în schimb însă, ea se definește strict prin îndrumarea religioasă a educației și prin obiecte sfinte de rit religios”. Pentru clarificarea situației și organizarea învățământului în aceste școale, Consiliul Școlar de pe lângă sinod a întocmit anumite „Pravile” la 4-maiu 1891<sup>2</sup>. Obiectele școalelor „gramotă” erau: citirea, ceaslovul, psaltirea, cântul rugăciunilor, cum și intonarea cântărilor bisericesti mai întrebuintate și însemnate. După acestea urmau, în măsura importanței, citirea civilă (laică), scrisul și noțiuni elementare de aritmetică<sup>3</sup>. Învățătorii pentru aceste școale urmau să fie dintre clerici sau dintre țărani tineri, buni știutori de carte și cu frica lui Dumnezeu, ce vor căpăta pregătirea cuvenită în școale speciale de două clase, înființate în fiecare județ în acest scop<sup>4</sup>. Pentru înmulțirea școalelor „gramotă” s’au luat măsuri foarte energice în multe eparhii,

diferent de cine ar fi întreținute, urmează să fie supuse autorităților spirituale, la care trebuie să se adreseze toți particularii, precum și instituțiile publice ce vor dori să aibă acest fel de școală. („Церк. Вѣд.” 1890, XVII). Dreptul exclusiv al preoților de-a supraveghea toate școalele „gramotă” ori de cine ar fi înființate a fost, mai târziu, afirmat și de „Regulele privitoare la școalele gramotă” („Правила о школахъ грамоты” din 4 Maiu 1891).

1. „Ер. Вѣд.” 1886, XXIV, anexa.

2. „Церк. Вѣд.” 1891, XXXV, 1182—1184. Unii erau de părere că odată cu publicarea acestei legi începe adevărata viață a acestor școale („Церк. Вѣд.” 1891, XX, 658—659). Alții vedeau în această lege mai multe piedici, deoarece ea a introdus în școală mult formalism: formalități complicate la deschiderea școlii și la alegerea învățătorului (art. 4, 6), examen pentru învățători (art. 8), cataloghe (art. 10), orar (art. 17), examen pentru băieți (art. 18) etc. „Вѣст. Еп.” 1891, VII, 365—368.

3. „Ер. Вѣд.” 1886, XXIV, anexa.

4. Aceste „școale bisericesti-învățătoresci de două clase” având și cursuri de gospodărie rurală („Нуклассная церковно-учительская школа”), cu cursuri de patru ani, în unele eparhii (Chlev) erau proiectate pentru fiecare județ „cel puțin câte una”, e’o clasă suplimentară, cu program mărit și cu introducerea didacticei pe scurt în program, cum și a unui curs de conducere a corului („Ер. Вѣд.” 1888, XI, 428—431). Învățătorii școalelor „gramotă” trebuiau să aibă, în primul rând, religiozitate sinceră, spirit bisericesc ortodox și să fie buni la inimă.—aceste principale calități li se cereau de către program.



unde preoților din acele sate ce n'aveau nici o școală, stăpânirea eparhială le impunea să înființeze neapărat școale „gramotă”, amenințându-i pentru neascultare cu amendă<sup>1</sup>.

Școalele „gramotă” aveau foarte reduse mijloace de întreținere. Cheltuielile celor mai bune dintre ele nu treceau suma de 25—75 ruble pe an, ba chiar deseori ajungeau abia până la 10—12 ruble. Bineînțeles că în astfel de condițiuni aceste școale erau foarte sărace și lipsite de orice mobilier trebuincios pentru învățatură<sup>2</sup>. Spre a înlesni activitatea acestor școale, Consiliul școlar de pe lângă sinod a hotărât să prevadă, din an școlar 1888—1889 în mod gratuit, cu manuale, toate școalele „gramotă” din imperiu<sup>3</sup>.

În modul acesta în domeniul învățământului primar sub regimul lui Pobiedonostev s'a pornit o activitate intensivă, printr'un întreg sistem de măsuri ce avea de scop să acopere tot teritoriul imperiului țarist cu o rețea de școale. Ideile de la baza acestei opere nu erau o noutate, cum nu era nouă nici participarea clerului la munca școlară. Lucrul mai însemnat în noul regim școlar era felul cum ideile acestea erau aplicate în viață. E de subliniat în această mișcare, mai întâiu, faptul că nici o măsură nu era luată la întâmplare, iar toate eforturile erau îndreptate pentru crearea unei vaste și trainice organizații ce ar duce la țelul depărtat al regenerării radicale a poporului. O altă deosebire importantă a fost aceea că pentru a înfăptui acest plan vast au fost chemați tocmai slujitorii altarului, cu a căror misiune corespundea pe deplin programul și scopurile nouălor școale.<sup>4</sup> În sfârșit, toate năzuințele și lucrările ce se făceau în vederea noului program de învă-

1. „Истор. Вѣст.” 1891, III, 414, 418.

2. Așa, multe școale n'aveau nici bănci, băieții ședeau pe lavete, pe lângă pereți, ținând cartea în mâini, iar pentru scris sau citit se așezau pe rând la o măsuță. În alte școale, din lipsă de mijloace, copiii mici nu învățau a serie ne având rechizitele școlare necesare. „Истор. Вѣст.” 1891, XIII, 414, 418.

3. Ibid., XLIV, 1489.

4. E adevărat că alături de aceste școale, funcționau și școale laice—ale Ministerului și ale Zemstvei—însă ideea principală a regimului Pobiedonostev cerea, fără îndoială, ca tot învățământul primar să fie reorganizat după modelul școalelor bisericesti-parohiale. În tot cursul perioadei, s'a purtat o luptă neîntreruptă între diferitele resorturi ale ocărnuirii—Zemstvei și Ministrul Instr. Publ., deoparte, și resortul duhovnicesc—de alta, și dacă stăpânirea centrală nu s'a hotărât să supună sinodului toate școalele primare reorganizându-le după „Pravilele” din 1884, totuși era lucru vădit că pentru ocărnuirea țaristă, mai dorite erau școalele bisericesti-parohiale.

țământ, își aveau ca singur izvor, pentru fiecare eparhie, autoritatea episcopului eparhiot, care, astfel, devenia în eparhie centrul întregii mișcări. Deosebirile subliniate aici ne dovedesc că și mișcarea din domeniul învățământului primar era o dezvoltare logică a principiilor puse la temelie regimului nou.

Bine'nțeles că aceeași activitate a luat ființă și'n eparhia Chișinăului.

## 2.

Cunoaștem în ce anume împrejurări, ce fel de școale primare bisericești au luat ființă în eparhia Chișinăului în perioada a doua, și modul cum funcționau. Aceeaș stare de lucruri dăinuia și la'nceputul perioadei a treia. Pe lângă dispozițiunile ce'n privința aceasta veniau de sus dela stăpânirea eparhială, erau în Basarabia preoți care din propria lor inițiativă întemeiau astfel de școale, călăuzindu-se de cerințele misiunii lor păstorești. Așa a fost înființată la 1883, școala bisericească din sat. Budachi, jud. Cetatea-Albă, de către preotul Iacob Iusipenco.<sup>1</sup>

Dealtfel și'n Basarabia, ca și'n Rusia, erau foarte puține școale parohiale și ele funcționau cu puțin succes. Nici din partea populației nu se observa un interes mare pentru școale, cu atât mai mult cu cât cursurile se țineau în l. rusă—necunoscută locuitorilor moldoveni.<sup>2</sup>

O nouă eră în învățământul primar-bisericesc a'nceput și'n Basarabia odată cu promulgarea legii din 13 iunie 1884. Întăia măsură luată în eparhia Chișinăului, în legătură cu această lege, a fost înființarea Consiliului Școlar Eparhial în 1884, în urma dispozițiunii arhiepiscopului Serghie. Ca membrii ai Consiliului au fost numiți de către Serghie:—a) protoiereul Vasilie Parhomovici, rectorul seminarului; b) protoiereul Emelian Ghepețchi; c) preotul

1. „Școala bisericească-parohială”—scria acest vrednic preot—„este familia noastră, din care vor ieși copiii noștri duhovnicești în viața obștească; în această școală ne putem pregăti parohieni, și într'adevăr poate să vină acea vreme când păstorul-propovăduitor va ști și despre ce să vorbească, atunci când înainte-i vor sta oameni pe care el îi cunoaște din copilărie și în privința capacității și a stăruinței și în privința cunoștințelor căpătate de ei”. „*En. B. R.*” 1888, VII, 275—280.

2. În jurnalul lui Serghie, scris în timpul vizitelor canonice, se găsește notă de acestea: în sat. Bălăurești, jud. Chișinău, „s'a vorbit de nevoile învățăturii, însă locuitorii-moldoveni sunt cu totul nepăsători în ce privește instrucția copiilor. Preotul nu știe rusește”. În sat. Bărboeni, jud. Chișinău, „parohienii au refuzat să înființeze școale din cauza sărăciei. Preotul nu știe rusește”... „*Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.*” XV, 36—37.

Mihail Ganițchi; doi profesori dela seminar: d) Eughenie Saharov, profesor de matematici și e) Mihail Luzanovschi, profesor de pedagogie. La ședințe urma să fie invitat, cu drepturi de membru, și Teodor T. Soloviov, Directorul școlilor primare din Basarabia. Președintele Consiliului era episcopul vicar Augustin. Vom nota că afară de protoiereul Ghepetchi, toți membrii Consiliului erau ruși. Îndată după înființare, Consiliul Școlar Eparhial a cerut prin blagocini, de urgență, informațiuni „complete și precise” privitoare la școlile bisericești-parohiale, ce funcționau în cercul fiecăruia.<sup>1</sup>

Răspunsurile blagocinilor erau foarte triste — după cum se poate vedea din tabloul ce urmează:

Numărul școlilor	Localitatea unde funcționează școala	Anul înființării
1	Chișinău, pe lângă bis. sf. Gheorghe	16 febr. 1850
2	„ „ „ sf. Înălțare	19 oct. 1884
3	Durlești, jud. Chișinău	15 dec. 1883
4	Orhei, pe lângă catedrală	31 oct. 1884
5	Meleșeni, jud. Orhei	16 noemb. 1881
6	Baxani, jud. Soroca	2 oct. 1870
7	Coșmirca „ „	20 oct. 1884
8	Văsoca, „ „	29 oct. 1874
9	Cotova, „ „	„ „ „
10	Cureșnița „ „	„ „ „
11	Cosăuți, „ „	„ „ „
12	Stoicani, „ „	„ „ „
13	Senatouca „ „	16 dec. 1884
14	Voronovița, jud. Hotin	17 noem. 1881
15	„ „	17 aug. 1881
16	Irstova, „ „	„ „
17	Coreștăuți, „ „	13 dec. 1884
18	Tatar-Bunar, jud. Cetatea-Albă	7 noemb. 1881
19	Budachi, „ „ „	3 oct. 1883
20	Vasilievca, jud. Ismail	29 noem. 1883
21	Novocaragaci, jud. Ismail	8 dec. 1883
22	Reni, jud. Ismail	20 aug. 1884
23	Săfian, suburbia Ismailului	30 oct. 1884
24	Cioramurza, jud. Tighina	2 oct. 1884
25	Batâr, jud. Tighina	11 dec. 1883?

1. Blagocinilor li s'a trimis un anumit chestionar. „En. B. d.” 1884, XXII, 300-302.

2. „En. B. d.” 1884, XXIV, 380. Aici nu sunt consemnate știrile dela toți blagocinii: aceasta se vede din faptul că în 1885 Consiliul

Astfel, se pare că pe la sfârșitul anului 1884, în eparhia Chișinăului existau în total douăzeci și cinci de școli bisericești-parohiale. Dacă scoatem din acest număr școlile ce au fost înființate abia la sfârșitul an. 1884, pe semne în urma chestionarului primit de la Consiliul Eparhial, rămân numai douăsprezece școli ce au fost fără legătură cu mișcarea din 1884. Însă și din acest număr redus al școlilor o vechime mai însemnată n'aveau decât două școli (v. nr. nr. 1 și 6).—În această stare se afla în Basarabia învățământul primar bisericesc la începutul perioadei a treia.

Spre a porni cu pași mai siguri în chestiunea înființării școlilor bisericești-parohiale, tot în 1884, Serghie propune congresului eparhial să ia în discuție chestiunile: a) prin ce fel de măsuri s'ar putea înființa școli bisericești-parohiale în eparhie și b) în ce limbă să se țină cursurile în acele localități unde copiii nu știu rusește. Adresa lui Serghie ne destăinuiește o tristă stare de lucruri: se vede că școlile se'nființau anevoie și învățătura mergea greu din cauza limbii de predare.

Nu mai puțin interesante sunt în privința aceasta și considerațiunile congresului. În jurnalul său nr. 18 din 2 dec. 1884, preoțimea constată că pentru înființarea școlilor bisericești-parohiale e nevoie în primul loc de mijloace materiale. Congresul arată totodată și măsurile prin care s'ar putea înlesni această stare. În ce privește limba de predare, „Cursurile pentru copii în școlile biser.-paroh.”—se mai menționează în jurnal—„să nu se țină decât în l. rusă a patriei („исключительно на отечественномъ русскомъ языкѣ”); de oarece însă populația eparhiei e alcătuită din diferite naționalități: ruși, ucraineni, bulgari, moldoveni și așa ziși găgăuzi, care vorbesc turcește, e nevoie ca'n timpul cursurilor cuvintele și expresiunile necunoscute să fie explicate în graiul local. Grija principală cu privire la școală și la cursuri”—continua jurnalul congresului—„sunt obligați s'o ia asupra lor preoții parohiei, acolo unde școala biser.-paroh. este înființată. Acolo însă unde preoții, având multe și complicate ocupațiuni, nu vor avea putința să facă singuri cursurile, ei pot însărcina cu îndeplinirea acestui lucru pe diaconii și cântăreții cu experiență sau chiar pe acei dintre țărani ce au isprăvit școlile urbane de două clase („двухклассныя”),

Eparhial cere din nou aceste informațiuni, pe care „mulți dintre blagocini, până acuma încă, nu le-au prezentat... „En. Bld.” 1885, V, 63.

însă neapărat sub supravegherea nemijlocită și'n măsura putinții, cu participarea activă a preotului".<sup>1</sup>

Cu privire la acest jurnal Serghie a cerut avizul Consiliului Școlar Eparhial. Acesta, între altele, a reamintit preoțimii §§ 10 și 11 ale „Pravilelor” din 13 iunie 1884, în virtutea cărora ținerea acestor cursuri este o obligațiune directă a preotului și a celorlalți clerici, deasemenea, cu aprobarea arhipăstorului, și a altor persoane; totodată a aprobat și celelalte propuneri, prin urmare și acelea privitoare la limba de predare.<sup>2</sup>

Atât adresa arhiepiscopului Serghie cât și hotărârile congresului din 1884, cum și considerentele Consiliului Eparhial prezintă un mare interes: în aceste acte, pentru întâia dată sub regimul țarist s'a pus chestiunea importantă a limbii de predare pentru locuitorii moldoveni. Cu părere de rău constatăm că vremea de atunci nu îngăduia ca problema ridicată să se rezolve în mod firesc, iar preoțimea s'a mărginit la o hotărâre foarte sfioasă.

Cu toată stăruința depusă de către stăpânirea eparhială, școalele se înființau cu multă greutate. Piedica cea mai mare era lipsa de mijloace. Spre a le înlesni starea materială, consistorul din Chișinău, în urma ucazului sinodal nr. 13 din 20 iunie 1886, a dispus printr'o circulară ca bisericile parohiale și cele mănăstirești să verse anual pentru întreținerea școalelor biseric.-paroh., din rămășițele sumelor bisericesti, nu mai puțin de 3 ruble, iar dela credincioși să se adune ofrande în biserici în ziua de 6 decembrie în cutii speciale, și toți acești bani să fie vărsați anual la Consiliul Școlar Eparhial din Chișinău nu mai târziu de luna ianuarie.<sup>3</sup> În acelaș scop, în urma intervenției arhip. Serghie, oberprocurorul sinodal a aprobat să se acorde 58.000 rub. din veniturile averilor mănăstirilor închinat, pentru construirea localurilor școlare în douăzeci de sate, iar pentru întreținerea fiecărei școale—câte 436 ruble anual, în total 8.720 r.—Ministerul Domeniilor, din parte-i, a dispus să se elibereze din pădurile statului lemnul necesar pentru

1. Congr. 1884, j. 18.

2. „En. Buz.” 1885, V, 60—63.

3. Ibid. 1886, XVIII, 243. Din aceste izvoare se adunau sume considerabile. Așa, de pilda, în 1888 s'au adunat dela bisericile parohiale—3.142 r.; dela mănăstiri—372 r.; „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 941. Banii se adunau dela episcopii școalelor, dela obștile sâtești, din sumele preoțimii eparhiale, personal dela preoții parohiali, dela Zemstve dela persoane particulare. Ibid.

construcțiile școlare, cu o jumătate de preț. Totodată locuitorii satelor, unde urmau să se facă școalele, s'au obligat din parte-le să vină în ajutorul școalelor pe diferite căi: în unele sate cu transportul gratuit al materialului pentru construcție, în altele dând teren pentru local, sau procurând lemne pentru încălzit, etc. Școalele s'au construit în 1886—1887, în 16 sate—de piatră, în patru—din atele lipite cu lut. Toate s'au clădit după planul aprobat pentru școalele Ministerului de Instr. Publică.<sup>1</sup> Mulțumită acestor măsuri la începutul an. școlar 1887—88 erau deja în eparhie 57 școale.<sup>2</sup> În aceeaș perioadă s'au zidit și alte clădiri școlare.<sup>3</sup> În urma dispozițiunii arhiepiscopiei cu nr. 349 din 19 noiembrie 1886, în luna decembrie a aceluiaș an, pe lângă seminarul teologic din Chișinău s'a înființat o școală de aplicație pe temeiul noului regulament al seminarului (notă la art. 120 al Regulamentului seminar.)<sup>4</sup> cu scopul ca elevii, având practică de predare, să se pregătească pentru serviciul de învățatori în șc. biser.-paroh. În 1887 și pe lângă școala Eparhială s'a înființat o școală biser.-paroh, de aplicație cu acelaș scop.<sup>5</sup> Pentru a introduce în activitatea școlară mai multă ordine și control s'a înființat serviciul de inspectori școlari („наблюдатель“), pentru care s'a întocmit o instrucție specială.<sup>6</sup>

E de presupus că, înființarea școalelor biser.-paroh. cu toată stăruința stăpânirii eparhiale, mergea totuș foarte slab, așa încât la congresul din 1889 s'a ridicat din nou chestiunea privitoare la aceste școale.<sup>7</sup> La congres ea a fost ridicată de către pre-

1. Școalele s'au clădit în următoarele sate: Căprișna, Ciorăști, Vorniceeni—jud. Chișinău; Ustia, Golercani, Trebujeni, Râspopeni, Cocorozeni, Axintea—jud. Orhei; Cotova, Călărășauca, Moșeni—jud. Soroca; Clocușna—jud. Hotin; Parcova, Chetrușica-Nouă, Danu, Măgura, Redeni—jud. Bălți; Purcari—jud. Cet-Albă; Copanca—jud. Tighina. Hotărîrea de-a construi în aceste sate clădiri pentru școale a fost luată de către stăpânire în 1886, pe temeiul informațiilor statistice despre satele aezate pe moșile mănăstirești, cum și la numărul locuitorilor lor și al școalelor de-acolo. „En. BUL.” 1887, XXIII, 896—898.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 85.

3. O clădire mare s'a ridicat în 1889—1890 lângă cimitirul orașului („malno“), destinată școlilor de două clase („двуклассная“) cu azil pentru băieți. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 86—87.

4. „En. BUL.” 1886, XXIV, 544—445.

5. Ibid. 1888, II, 66.

6. Ibid. 1887, X, 353—359.

7. Hotărîrile congresului erau următoarele: a) prin blagociniile să li se impună preoților, în ale căror parohii nu sunt de loc școale, ca neopărat să se înființeze unde se va putea—școale biser.-paroh, unde

ședințe, însă spiritul și conținutul hotărârilor nu dă loc îndoeții că inițiativa acestor discuții la congres venia dela arhiepiscopie <sup>1</sup>.

Tot în anul 1889, pe temeiul „Pravilelor” din 24 martie — 18 maiu 1888, au fost înființate secțiile județene ale Consiliului Școlar Eparhial în opt orașe: Chișinău, Cet. Albă, Tighina, Bălți, Ismail, Orhei, Soroca și Hotin <sup>2</sup>.

Pentru a intensifica activitatea școlară, ocărmuirea eparhială întrebuinta și alte măsuri. În privința aceasta a lucrat mult arhiep. Neofit. Astfel, el a declarat că vor fi învredniciți cu sanul diaconesc acei cântăreți ce vor face cursuri cu succes în școlile biser.-paroh. timp de 3 ani, precum și acei ce vor izbuti să înființeze asemenea școli în parohiile lor, unde nu existau, și vor face cursuri în ele trei ani. De asemenea, dintre preoții foști subț judecată nu puteau aștepta recompense dela stăpânirea eparhială, prin intervenție pe lângă sinod, decât aceia ce și-ar fi dovedit corectitudinea lor prin înființarea unei școli biser.-paroh. sau cel puțin a unei școli începătoare („gramotă”) și prin munca depusă în ele <sup>3</sup>. Rezultatul a fost că au luat ființă multe școli, însă în condițiuni uneori cu totul anormale <sup>4</sup>. Sforțările stăpânirii eparhiale ne dovedese că n'avea calea activității școlare erau mari piedici, și n'primul rând — atitudinea inertă a persoanelor chemate să înfăptuiască pro-

nu — cei puțin școli „gramotă”, căutând, cu ajutorul blagocinilor, „mijloacele trebuincioase, potrivit cu condițiunile locale”; b) Blagocinii să discute chestiunea aceasta cu toată luarea-aminte la adunările protopopești și să ia „toate măsurile” ca să înființeze școli de acest gen „și în cele parohii, unde se află școli de ale Ministerului Instr. Publ. sau de ale Zemstvei și unde aceasta va fi cu putință”, aducând în cunoștința arhiepiscopului rezultatele coosfătuirilor despre aceasta „înaintând și hotărârile originale ale Istregii adunări protopopești”. Congr. 1889, I, nr. 3.

1. Arhiepiscopul Serghie însărcinând pe protopopul Alexandru Ivanovici, rector al Seminarului și președinte al Consiliului Școlar Eparhial (în 1887), să inspecteze unele biserici din Basarabia de Nord, i-a impus ca în fiecare să se cerceteze dacă se poate înființa acolo o școală bisericească-parohială. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 42.

2. „En. Bld.” 1889, XXIV, 1053—1060.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 87—89.

4. În multe locuri cursurile se țineau în casele întinacoase ale parnșicilor bisericești („En. Bld.” 1892, XXIV, 480—503), sau în locuri străme, umede și reci, cu mobilier sărăcăcios, cu învățatori nepregătiți pentru munca școlară („En. Bld.” 1896, XXII, 610—636; XXIII, 661—675; XXIV, 700—717). Despre o școală, cetim în darea de seamă, că n'avea „nici organizație în regulă, nici local fixat definitiv, nici învățator, nici învățator de religie, care ar avea experiență în educația copiilor”... „En. Bld.” 1889, XVII, 727.

gramul conceput de stăpânire, și apoi lipsa de mijloace. Erau, însă, împrejurări neplăcute și de altă natură. Dintre acestea mai grea era vechea piedică: necunoașterea de către locuitorii moldoveni a limbii ruse, care era singura limbă de predare admisă în școlile biseric.-paroh. Piedica aceasta zădarnicia toată activitatea culturală pe terenul școlar din Basarabia, și necesită măsuri extraordinare pentru a o înlătura. În chestiunea aceasta protoiereul Alexandru Ianovschi, rector al seminarului din Chișinău, și pe atunci președinte al Filialei județene din Chișinău a Consiliului Școlar Eparhial, a prezentat Congresului din Chiev un referat asupra „școalelor minoritare” din eparhia Chișinăului, în care nu se vorbea decât de școlile biseric.-parohiale în satele moldovenești din Basarabia. Arhiepiscopia a trimis în copie referatul lui Ianovschi congresului preoțimii din 1894 „spre cunoștință și chibzuire”.

Referatul lui Ianovschi este extrem de interesant atât prin subiectul principal căruia este consacrat, cât și prin felul de tratare a acestuia. Autorul susține că: a) potrivit cu condițiunile locale din Basarabia, e nevoie ca pentru întâia treaptă a învățământului să fie alcătuit un astfel de abecedar în care cu litere ruse ar fi tipărite cuvinte și propozițiuni moldovenești, deoarece la începutul cursului primar copiii de moldoveni, ne cunoscând l. rusă, întâmpină mari greutăți: ei sunt nevoiți să se lupte cu greutățile primelor încercări de-a ceti și scrie și'n acelaș timp — să facă exerciții de a ceti cuvinte și expresiuni neînțelese pentru ei; b) e nevoie să se publice cărți mai importante pentru popor sau cel puțin Testamentul Nou în l. rusă cu text paralel în moldovenește, deoarece cărțile în l. rusă sunt inutile pentru moldoveni ei necunoscând l. rusă, pe când poporului îi place să citească cărți cu conținut religios; pe de altă parte, expunerea în graiul local a conținutului cărților rusești copiilor în școlile poate să aducă la denaturarea adevărurilor sf. credințe.

Nu mai puțin interesante sunt și hotărârile preoțimii: a) „Congresul Eparhial al blagocinilor eparhiei” — cetim în jurn. III al acestei adunări — „pe temeiul celor dovedite prin experiență, este convins că moldovenii nu țin să învețe copiii lor numai în l. moldovenească, fiindcă înțeleg foarte bine necesitatea ca odată cu limba lor maternă copiii să învețe și l. rusă a statului și l. slavonă-bisericească. b) În prezent se găsesc în circulație în



moldovenește următoarele cărți cu conținut religios: „Istoria Testamentului Vechiu și Nou”, „Catehismul Scurt”, „Catehismul Mare” de mitr. Filaret; „Bucoavne scurte” cu traducere; „Iovățături” de protoiereul R. Putiatin și de Scvorțov; „Tălmăciri la evangheliu pentru toate duminicile și pentru zile de sărbători”; „Proloage” în l. moldovenească; cartea „Margarit”; „Viețile sfinților”, ș. a.

c) Căzând în deplin acord cu protoiereul Alexandru Ianovschi în chestiunea pusă și recunoscând, în același timp, nevoia de-a publica cărți ruso-moldovenești cu scopurile arătate, congresul hotărăște să lase pe seama Consiliului școlar eparhial grija 1) de a publica Bucoavne ruso-moldovenești, de asemenea și cărți folositoare și trebuincioase pentru școalele biser.-parohiale din Basarabia, deocamdată cu mijloacele acestui Consiliu și ale Consiliului școlar de pe lângă sinod. Bucoavnele, evangheliile și alte cărți ce se vor tipări de Consiliu în l. moldovenească, paralel cu text rusesc, urmează a fi cumpărate de către bisericile și școalele eparhiei din depozitul Consiliului pe costul propriu; 2) de a publica în revista eparhială, articole în l. moldovenească-rusească; deasemenea și ca redacția revistei să scoată la lumină broșuri.

d) Congresele deputaților ce urmează a se aduna în anii următori, vor pune, din parte-le, toată stăruința să găsească mijloace bănești pentru publicarea cărților moldovenești-ruse, folositoare și necesare pentru școalele bisericesti și pentru popor, în cazul când Consiliul școlar Eparhial și filialele sale vor constata nevoia și necesitatea (de-a avea aceste cărți) și la vreme vor aduce despre aceasta la cunoștința congresului Eparhial\*.

Referatul rectorului Ianovschi și hotărârile congresului preoțimii din 1894 au constituit un mare pas înainte în chestiunea culturii parohienilor moldoveni din Basarabia. E adevărat că nici referatul amintit, nici hotărârile luate de preoțime n'au avut un efect imediat, însă marele succes constă în faptul că problema școlii pentru moldoveni s'a pus cu mai multă precizie: limba moldovenilor, pentru prima oară, a fost luată în discuție—nu ca un mijloc de ajutor ocazional pentru predare în l. străină (rusă), cum a făcut congresul din 1884,—ci anume ca însăși limbă de predare. Aceasta a dus la ideea cărților școlare—bucoavne, etc.,—tot în l. moldovenească. Pe de altă parte, rezolvarea ce a fost dată acestei importante probleme n'a fost supusă bunăvoinții personale a arhi-



*Protolier. Alexandru Ianoșchi, rector al seminarului teologic din Chișinău.  
(V. pag. 342—343).*



*Arhim. Anatolie Tihal, misionar în Japonia.*  
(V. pag. 341, n. 4).

păstorului, ci a fost luată prin firea lucrărilor, din cerințele metodologice ale predării, ale învățământului. Bineînțeles că nici referatul lui Ianovschi, nici hotărârile congresului nu cuprindeau problema în întregime, și chiar în cuprinsul lor erau încă departe de-a fi puse în practică, totuși însă, pentru regimul centralist al lui Pobiedonostev constituiau un mare succes și aceste hotărâri, fie ele numai teoretice, cu atât mai mult cu cât erau luate de persoane și instituții oficiale.

Pentru a introduce în activitatea școlară mai multă orânduială, s'au întocmit de către președintele Consiliului Eparhial instrucții speciale pentru conducătorii („наблюдатели“) școlilor bisericești, deasemenea pentru inspectorii („наблюдатели“) școlilor or. județeni și eparhial, precizându-se raporturile între ei și Consiliile școlare județene și cel Eparhial<sup>1</sup>.

Pe lângă școli erau biblioteci conținând manuale; unele erau alcătuite din cărți cu coprins religios-moral și istoric, pentru lectură extrașcolară. În satele unde locuiau sectanți și rascolnici, bibliotecile au fost înzestrate cu cărți misionare. În 1893 s'au întocmit reguli speciale pentru biblioteci, cuprinzând toate laturile acestora<sup>2</sup>. Pe la sfârșitul perioadei numărul bibliotecilor a sporit foarte mult ajungând până la 293 cu 25.684 cărți<sup>3</sup>.

Pentru a se perfecționa mersul învățământului în școli, se organizau în Chișinău, în cursul vacanței de vară, cursuri pedagogice: lunare pentru învățătorii acestor școli. Obiectul principal la aceste cursuri era cântul bisericesc, — pe lângă aceasta însă se făceau lecții de aritmetică, de l. rusă și cea bisericească-slavonă.

1. Conducătorii școlilor bisericești aveau sarcina de-a purta grija de bunăstarea școlilor în toate privințele, — atât din punct vedere exterior cât și interior (§ 2). Inspectorii județeni aveau supravegherea și îndrumarea școlilor existente cum și grija înființării noilor școli în regiunea încredințată lor. De inspectorul eparhial atârna starea generală a școlilor: el supraveghea a) latura religioasă-morală în școli b) mersul învățământului c) bibliotecile școlilor și manualele școlare d) localul școlii și partea ei gospodărească precum și activitatea inspectorilor județeni, cum și a sacților județene ale Comitetului școlar (§ 15). (Rev. Soc. Ist.-Arh. Biser. XII, 92-93). Prin decizia sinodului din 30 ian. 9 febr. 1895, în postul de inspector eparhial al școlilor biser. parohiale din eparhia Chișinăului a fost numit Andrei Leliavski, profesor dela școala spirituală de băieți din Chișinău. „Eu. Biser.“ 1895, V, 58.

2. „Rev. Soc. Ist.-arh. Biser.“ XII, 80.

3. Ibid. XVIII, 64.

Pe lângă cursuri mai era organizată și o școală de aplicație cu trei secțiuni. Cursurile erau întreținute de Consiliul școlar Sinodal<sup>1</sup>.

## 3

În legătură cu noua organizație a învățământului primar bisericesc, în perioada a treia s'au făcut schimbări și'n starea școlilor mănăstirești înființate sub arhiep. Pavel<sup>2</sup>. Mai întâiu, au fost închise școlile de pe lângă mănăst. Frumoasa, Hâncu, Suruceni, Saharna și Călărășauca—unde nu erau internate—fiind frecventate de puțini elevi. În schimb s'au înființat școlile nouă, cu internat, pe lângă mănăst. Gârbovăt și Jabca. Astfel, pe la sfârșitul perioadei în eparhia Chișinăului funcționau zece școlile mănăstirești: opt cu internate, dintre care cinci de băieți (pe lângă mănăst. Hârjauca, Curchi, Dobrușa, Gârbovăt, Jabca) și trei de fete (la mănăst. Răciula, Hirova și Coșălăuca), iar două școlile—pentru fete externe (pe lângă mănăst. Vărzărești și Tabora).

În 1894 toate școlile mănăstirești au fost transformate în școlile bisericești-parohiale, cu toate drepturile acestora, și supuse supravegherii Consiliului Școlar Eparhial. Schimbarea aceasta nu privea decât partea didactică, cea economică rămânând pe seama mănăstirilor, cum a fost mai înainte<sup>3</sup>.

La sfârșitul perioadei numărul școlilor bisericești parohiale a ajuns destul de mare. Astfel, în darea de seamă pe anul școlar 1903—1904 sunt arătate în toată eparhia Chișinăului 598 de școlile: din acest număr trei școlile—de două clase („двуклассныя”); 385 școlile de o clasă („одноклассныя”) și 208 școlile începătoare sau „gramotă”<sup>4</sup>. În cele dintăiu învățau 20.936 de copii din care 15.511 băieți și 5434 fete; în școlile „gramotă”—8.120 copii: 6.041 băieți și 2.079 fete; în total urmau cursurile 29.065 copii.

Potrivit cu dezvoltarea întregii activități școlare bisericești, s'a îmbunătățit mult și starea generală materială a școlilor bisericești

1. Ibid. XII, 99—94; XVIII, 65.

2. V, mai sus pag. 175—176.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bls.” XII, 91—92.

4. Afară de școlile arătate, în 1904, în eparhia Chișinăului erau și șese școlile de învățatori („учителевскыя”)—cinci de băieți și una de fete. În aceste școlile urmau cursurile 316 de elevi și eleve. Școlile învățătorești se aflau în satul Alexandrova (Satalăc-Hagi) jud. Ceta-tea-Albă; Ivanovca-rusă, același județ; Bulboaca, jud. Tighina; Baraboi, jud. Bălți; Hotin și Chișinău (ultima—de fete).

din Basarabia, înmulțindu-se mijloacele de întreținere adunate din variate izvoare. Pe la sfârșitul perioadei, în anul 1904, în folosul școlilor bisericești parohiale din eparhia Chișinăului s'au adunat din izvoarele locale (biserici, mănăstiri, zemstve, orașe, comune rurale, episcopii parohiale, instituții de binefacere, persoane particulare; etc.)—153.064 r.; dela Consiliul școlar de pe lângă sinod—120.685 r.; în total—273.745 r., din care sumă, pentru întreținerea tuturor școlilor bisericești, s'au cheltuit 271.917 r.<sup>1</sup>. Inșă cu toate că suma generală a veniturilor a crescut atât de mult, multe școli suferiau de mari neajunsuri în starea lor economică, așa încât cursurile se țineau „în deplină lipsă de igienă școlară”. Starea învățământului, indeobște vorbind, era mulțamitoare, —și nu putea fi mai bună din mai multe motive. O primă cauză era frecventarea neregulată a școlii de către elevi, începerea cursurilor cu întârziere și închiderea lor prea timpurie, lipsa de pregătire suficientă la mulți învățători (până la 24% din numărul lor total—383)<sup>2</sup>. O foarte mare piedică pentru mersul învățământului era și faptul că elevii nu cunoșteau limba de predare<sup>3</sup>. Aici

1. „En. B. L.” 1905, XVI, anexă: „Вѣдомости Епархіального Училищнаго Совета о церковныхъ школахъ за 1904 гражданскій годъ”. Таблица I, III, IV.

2. În 1903—1904 în șc. biser. parohiale, afară de proști-învățători de religie, erau 383 de învățători, dintre care erau: 1 proot, 5 diaconi, 4 cântăreți, 203 învățători laici și 170 învățătoare. Învățătorii laici și învățătoarele aveau următoarele studii: 4 absolvenți ai seminarului teologic, 119 absolvenți ale școlii eparhiale, 13 absolvenți de liceu, 148 cu certificat de învățători sau învățătoare, 40 absolvenți ai școlii „проповѣдчанъ”, 17 din diferite clase ale școlilor duhovnicești, 30 absolvenți ai școlilor județene și 2 cu pregătire de acasă. Pentru munca în școala învățătorii primeau ca leafă, dela 180 până la 300 ruble anual, în 70 de școli învățătorii aveau pe lângă locuință mai mult de 300 r. —v. „Darea de seamă” în „En. B. L.” 1905, III-VII, anexa.

3. „Judecând asupra progreselor în școlile eparhiale” nu se poate trece cu vederea peste faptul că învățătorii nu a face cu copii străini („съ дѣтьми иностранцевъ”) care, intrând în școală, nu cunosc nici un cuvânt rusesc și aud limba rusă numai în școală, timp de 4—5 luni. Acasă însă, în parlații lor, școlarii vorbesc, binecîntelea, moldovenește și, nefrecventând școala mai mult de șase luni, uită adesea cuvintele și expresiile rusești învățate, așa încât cu începerea noului an școlar e nevoie să le învețe din nou. Deci nu e de mirare dacă mulți școlarii suat nevoiți să termine învățătura, cuvenită pentru școala bisericească-parohială cu o singură clasă, alia după 4—5 ani de frecventare a școlii, cu toate că chiar și după aceasta mulți dintre absolvenții nu dovedesc totdeauna cunoștințele în L. rusă”. Vom adăuga că astfel de constatări s'au făcut nu odată în cursul perioadei a treia. V. de pildă „En. B. L.” 1894, XXIII: 712—730; XXIV, 799—810; 1896, XXII, 610—630; XXIII, 661—685; XXIV, 709—717—dările de seamă asupra școlii bisericești parohiale.

se cuvine să relevăm și atitudinea sătenilor, mai cu seamă a celor moldoveni, față de școală—ce nu eră totdeauna binevoitoare <sup>1</sup>.

De insuccesele elevilor în școlile bisericesti parohiale erau de vină chiar și unii preoți—după cum a constatat însuș chiriarhul în timpul vizitelor canonice—care „se poartă în mod neglijent față de datoriile lor către școală, unii chiar neprezentându-se la serviciu”... Chiar și „predarea religiei în școli cere din partea preoților mai multă stăruință” <sup>2</sup>.

În ce privește școlile „gramotă” în unele din ele se lucra atât de bine, încât în privința progreselor făcute nu se deosebiau de loc de școlile bisericesti-parohiale cu o clasă. Erău însă multe școli „gramotă” unde învățătura mergea rău. Cauza eră frecventarea neregulată a cursurilor de către oreții supraveghetori. Însăș darea de seamă recunoaște că din 183 de învățatori și învățătoare, 47<sup>o</sup> erău lipsiți de pregătirea cuvenită, iar starea lor materială lăsa mult de dorit, leafa ajungând abia până la 120 ruble anual <sup>3</sup>.

## CAPITOLUL II.

### *Regulamentul școlar din 1884. Reforma școlilor spirituale de băieți. Școala Eparhială. Seminarul Teologic.*

#### 1.

Tendențele principale ale sistemului Pobiedonostev manifestate în învățământul primar cu atâta consecvență au fost, bineînțeles, introduse în măsura putinței și în școlile duhovnicești. Un e-

1. În ce privește atitudinea sătenilor față de școala bisericească parohială,—cetim într'o dare de seamă,—ea este destul de mulțumitoare. În genere vorbind, obștile locale privesc școala bisericească cu încredere (și compătimire). De altfel foarte puține obști sătești se poartă așa. În majoritatea cazurilor sătenii refuză a face vreo donațiune în folosul școlii bisericești-parohiale, pe motivul că sunt sărăci și n'au puțința a întreține. În acelaș timp, două școli: bisericească și de voloste, ba uneori, chiar pretind că școlile duhovnicești, adică acele bisericești-parohiale, trebuie întreținute de resortul duhovniceșc. „En. Bt. 7.” 1896, ibid. Acelaș lucru îl constată și darea de seamă din 1903—1904.

2. Acelaș lucru s'a observat și mai înainte în cursul perioadei (Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis. XVIII), 52—54, 63). În darea de seamă pe anul 1903—1904 se arată că chiar în cursul acestui an Consiliul Școlar Eparhial, cu aprobarea Preasf., a intervenit pe lângă Consistor să dispună „ca părinții supraveghetori, neapărat ei înșiși, să predă religia și să nu însărcineze cu predarea acestui obiect pe învățatori și învățătoare sau pe alte persoane, afară de cazuri excepționale și numai cu aprobarea Consiliului școlar”.

3. În 1903—1904 din 183 de învățatori laici în școala „gramotă” 20 erău absolvenți ale școlii eparhiale; 1—absolvent de liceu; 32—cu exp-

veniment mai de seamă în viața școalelor duhovnicești din Rusia, care a ieșit din tendințele regimului Pobiedonostev, a fost reforma acestor școli după regulamentul din 22 august 1884.

Potrivit cu mersul vieții interne a imperiului țarist, autoritățile bisericești au constatat, demult, în regulamentul școlar din 1867 unele scăderi și, pentru a le înlătura, s'au făcut mai înainte unele schimbări în vechiul regulament<sup>1</sup>. Odată cu intronarea sistemului Pobiedonostev, s'a întreprins reforma radicală în spiritul noului regim, care în măsură respectivă, a cuprins toate treptele învățământului, începând cu școalele spirituale de băieți și terminând cu seminarul teologic.

În școalele spirituale ca o principală scădere în latura didactică a fost socotit numărul redus al orelor de l. rusă și de l. bisericească-slavonă, fapt ce a adus la progrese slabe la aceste obiecte. În alt neajuns era rolul secundar acordat cântului bisericesc, de către regulamentul din 1867. Reforma din 1884 a mărit numărul orelor la l. rusă și cea bisericească-slavonă, până la 19, în loc de 11, a redus în proporție respectivă numărul orelor la limbile vechi. În cl. I-a l. vechi au fost scoase cu totul din program; în schimb, însă, s'a fixat 10 ore de l. rusă și s'a introdus cântul bisericesc ca obiect obligatoriu în toate clasele, — opt ore pe săptămână, în loc de două, care după regulamentul din 1867 se făceau numai în cl. I și II.

Afară de aceasta, numirea „smotritelului“ (directorului) și a ajutorului său (subdirector), potrivit noului regulament, urmă să

---

men special pentru dreptul de învățător; 33—absolvenți ai școlii de învățători („второклассный“); 27—ieșiți din diferite clase din școalele duhovnicești; 58—absolvenți ai școalelor județene și bisericești cu două clase; 2—absolvenți ai școlii rurale de agronomie; 8—absolvenți ai școlilor cu o singură clasă; și 2—cu pregătire de acasă („домашнего образования“). Afară de acești învățători în școalele „gramotă“ mai lucru, pe lângă preoți, și 4 diaconi și 34 de cântăreți. V. „darea de seamă“.

1. Așa, în urma hotărârii sinodului din 24 octombrie 1881, episcopul eparhial aducea la cunoștința oberprocurorului locurile vacante de „smotritel“ și „inspector“ (director și subdirector) în școalele spirituale, care, sau făcea numirea după propria-i chibzuință, sau dispunea ca ea să fie făcută pe temeiul legilor în vigoare, prin alegeri. În cazul din urmă episcopul eparhial dacă nu era de acord cu alegerile făcute, prezenta oberprocurorului pe un alt candidat al său, motivând anularea alegerilor. („Еп. Вл.“ 1882, I, 6-7). Potrivit hotărârii sinodului din 26 martie 1883, numirile în locurile vacante de profesori se făceau de către stăpânirea eparhială dintre „studenții“ seminarului, în cazul când în aceste posturi nu se numiau de către oberprocuror persoane cu studii făcute la academie. („Еп. Вл.“ 1883, XI, 70.



se făcă de către sinod, iar numirea profesorilor—de către sinod și oberprocurorul sinodal. În felul acesta s'a desființat principiul eligibilității introdus de regulamentul din 1867. Pentru supravegherea băieților s'a înființat serviciul de pedagogi<sup>1</sup>.

O mare însemnătate pentru mersul învățământului în școlile spirituale a avut faptul că regulamentul din 1884 a egalat drepturile precum și remunerarea profesorilor acestor școli cu acelea ale profesorilor din seminar. Consecința acestei măsuri a fost faptul că'n școlile spirituale se numiau profesori cu studii superioare, iar absolvenții seminarului nu puteau preda decât în cl. pregătitoare<sup>2</sup>.

Măsurile arătate priviau toate școlile spirituale din Rusia. În Basarabia, însă, au fost introduse și alte schimbări provocate de cerințele locale.

Faptul mai important a fost înființarea școlii spirituale de băieți la Ismail. Chestiunea înființării noii școli spirituale a fost ridicată de adunarea eparhială a preoțimii în 1890. Pentru a atinge acest scop adunarea a luat hotărârea de a înființa o nouă regiune școlară de Ismail ce urmă să cuprindă tot județul Ismail, deasemenca cercurile III și IV ale jud. Cet-Albă și cercul III al jud. Tighina, a fixat cotele de procente din veniturile bisericesti pentru întreținerea școlii și a luat hotărârea să se intervină pe lângă sinod pentru achitarea sumei de 6.350 ruble: remunerarea corpului didactic și administrativ al noii școli. La congresele preoțimii din 1891 și 1892 chestiunea a fost luată în discuție din nou, clarificându-se toate condițiunile funcționării acestei școli, și la 1 iulie 1893 proiectul de înființare al școlii din Ismail a căpătat aprobare.

Primul an școlar a fost 1893—94<sup>3</sup>. Contingentul elevilor noii școli s'a format, la început, prin transferarea la Ismail a 72 elevi din toate clasele școlii din Chișinău. În curând s'a deschis clasa pregătitoare și numărul elevilor a început să crească.

1. „Обзоръ“— 570—573.

2. „Труды“— IX, 224—225.

3. Cursurile se țineau într'o clădire donată de un oarecare Juravlov cu destinația specială de a deschide acolo o școală pentru copiii săraci din tagma duhovnicească. Odată cu alipirea la Rusia a ținuturilor sudice din Basarabia, clădirea aceasta a trecut în 1878 pe seama preoției basarabene.

În anul școlar 1899—1900 în școala din Ismail erau deja 176 de elevi, dintre care 139—copii de clerici și 37—laici.

Școalele spirituale, din porunca arhiepiscopilor, erau uneori inspectate de către profesorii membri ai Direcțiunii seminarului<sup>1</sup>.

Un alt fapt destul de însemnat a fost nouăle construcții la școala spirituală de băieți din Chișinău unde, între altele, s'a clădit un internat pentru 250 elevi, deasemenea clase pentru cursul inferior și clasa pregătitoare, s'a lărgit biserica, etc.<sup>1</sup> Toate construcțiile au fost isprăvite în 1903.

## 5.

Multe prefaceri s'au petrecut în această perioadă și în viața școlii eparhiale. Schimbările cele mai importante rezultau și în această privință tot din tendințele noului regim.

După cum știm, potrivit regulamentului școlilor eparhiale din 1868, directoarea și membrii Consiliului școlar se alegeau de către congresele preoțimii (§§ 7 și 27). În 1882 sinoțul a ajuns la concluzia că „această orânduială nu corespunde nici cu scopul școlilor eparhiale, ai căror rost privește statul întreg, nici cu situația personalului lor administrativ ce este chemat să facă slujbă nu unei singure păături sociale, ci bisericii și patriei“. Judecând astfel sinoțul a luat hotărârea să dea administrațiunii școlilor eparhiale „mai multă statornicie și neatârnoare față de congresele eparhiale ale preoțimii“, schimbând vechiul regulament în felul următor: 1) episcopul eparhiot numește toate persoanele atât din corpul didactic, cât și acele administrative, afară de directoare; 2) președintele Consiliului școlii este numit de către arhiepiscopul eparhiot; 3) directoarea este aleasă de către Consiliul școlii și confirmată de către sinod pe temeiul avizului arhiepiscopului care, în caz de divergență, poate să prezinte sinodului o altă persoană. Afară de aceasta, în 1893, în chestiunea drepturilor președintelui Consiliului s'a dat lămurirea că deși el are dreptul

1. Din suma totală de 78.994 r. 88 cop. necesară pentru aceste lucrări, 40.000 r. au fost achitate de către sinod din veniturile averilor mănăstirești, iar 38.000 r. s'au achitat sub formă de împrumut, din fondul pentru școalele dubovnicești, cu 5, % pe an, pe termen de 20 ani,— datorie ce urmă a fi achitată de biserici și numai de clericii regiunii Chișinău. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 90—97.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XV, 56—57; XII, 97; „Труды“ IX, 231—233.

de supraveghere nemijlocită asupra școlii în privința gospodăriei și a părții didactice, totuși lui nu i se îngăduie să facă observații și să-și exprime părerile; deasemenea președintele nu poate lua dispozițiuni decât prin Consiliul școlii<sup>1</sup>. Rostul tuturor acestor dispozițiuni este clar—reducerea drepturilor acordate administrațiunii școlare și concentrarea puterii conducătoare în persoana episcopului eparhiot.

Pe lângă aceste măsuri ce priviau fondul vieții școlilor eparhiale din întreaga Rusie și, bineînțeles, totodată și acei al școlii eparhiale locale—școala din Chișinău în perioada aceasta a fost supusă și altor schimbări, cerute de împrejurările și nevoile eparhiei basarabene. Aceste schimbări priviau în primul rând latura exterioară și au început încă subt arhiep. Serghie, construindu-se în 1892 un local special pentru spital în afară de clădirea școlii<sup>2</sup>. Noua clădire a spitalului a întrunit toate condițiunile igienice. Tot la începutul perioadei s'a zidit și o baie nouă<sup>3</sup>. O altă chestiune importantă a fost lărgirea internatului<sup>4</sup>. Congresul eparhial din 1896 a hotărât să achite pentru acest scop din fondurile eparhiale 45.000 ruble, rămânând ca adunarea preoțimii din anul următor să se ocupe cu îndeplinirea acestei hotărâri. Congresul din 1897 revenind asupra chestiunii, s'a ajuns la ideea că mai potrivit ar fi să construiască în Chișinău o a doua școală eparhială. Sinodul, însă, n'a aprobat intervenția preoțimii, încuviințând lărgirea clădirilor vechi potrivit cu nevoile școlii și cu mijloacele de față. Astfel s'a întreprins schimbări și construcții foarte însemnate<sup>5</sup>. Incepute în 1900 lucrările s'au terminat în 1902, cheltuindu-se suma de 90.015 ruble, 23 cop., pe lângă acele 702 r. întrebunțate pentru cumpărarea în 1899, a

1. „Общоп.“... 648—652.

2. În chestiunea spitalului, arhiep. Serhie a venit în ajutorul preoțimii, cumpărând în 1890, pe socoteala lui, un loc de construcție. Locul a costat 100 rub. Și mai înainte aceeșă sumă s'a achitat de către Serhie, din mijloacele sale proprii, pentru reparația spitalului vechiu. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XV, 57—58.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XV, 59—60; „Ep. Isaachie“, 38.

4. În internatul școlii aranjat pentru 300 elevi, în 1891 erau întreținute 464. „Ep. Isaachie“... 34—35.

5. S'a construit o clădire cu două etaje, pentru sufragerie în catul de jos și pentru dormitor în cel de sus; s'a construit o bucătărie, o magazie, o pivniță, o baie, s'a mărit biserica școlii; vechea clădire destinată băii s'a transformat în spălătorie.

unui teren de 622 m. p., pe care este înălțată o parte din clădirea, adăugită la internat.<sup>1</sup> S'au făcut și alte schimbări mai mici.<sup>2</sup>

N'au fost uitate nici nevoile laturii didactice și educative. Așa în 1885, pe temeiul hotărârii congresului eparhial din 1834, pe lângă școala eparhială, s'a înființat cu fondurile preoțimii, o clasă specială de lucru manual. Clasa era destinată pentru elevele șc. eparhiale de la 12 până la 16 ani care, din cauza inapținutii sau a infirmității, nu puteau urma cursurile școlare. În cl. nou înființată elevele mai făceau pe lângă lucrul manual propriu zis (croitorie, broderie, cusătorie, etc.), și gospodăria. Durata cursurilor era de patru ani. Orfanele aveau bursă, iar celelalte plăteau o taxă—deopotrivă cu elevele școlii eparhiale<sup>3</sup>. În 1891, clasa aceasta a fost desființată pe baza hotărârii congresului preoțimii „ca o instituție care nu corespunde cu scopurile propuse și strămoșează localul pentru eleve”. Mai târziu adunările preoțimii revenind asupra acestei chestiuni au aprobat hotărârea congresului din 1894 de-a sporii lucrul manual în orele libere pentru toate elevele școlii, ne făcând din el o specialitate separată<sup>4</sup>.

În 1887, din inițiativa arhiep. Serghie și cu mijloacele lui, s'a înființat pe lângă școala eparhială una de aplicație pentru elevele șc. eparhiale în vederea serviciului în șc. bis.-paroh. În școala nou înființată s'a introdus programul școlii bisericesti-parohiale, ea fiind întreținută din fondurile sinodului care achită anual câte o subvenție de 500 ruble.

La un an după deschiderea școlii primare, pe lângă școala eparhială—pe temeiul hotărârii congresului eparhial din inițiativa arhiep. Serghie și cu aprobarea Sinodului—s'a înființat și un azil pentru zece copile orfane ale preoțimii basarabene în vârstă de 6—11 ani. Azilul era întreținut cu mijloacele arhiep. Serghie care plătea anual pentru orfane câte 75 ruble de fiecare—sau în total 750 ruble. Azilul a funcționat pe lângă școala eparhială până la 1891 când, în urma hotărârii luate de adunarea preoțimii, a fost mutat la mănăstirea Râciula<sup>5</sup>.

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 98—99; XVIII, 97—100.

2. „Ep. Isaachie”... p. 38.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 82—84.

4. Ibid. XII, 100—102.

5. „En. Bist.” 1889, 329—334; „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XV, 58—61;

Printre alte măsuri privitoare la partea didactică vom releva îmbogățirea bibliotecii școlare cu cărți nouă și cu reviste de citit pentru copii<sup>1</sup> și o mai bună organizare a cântului bisericesc<sup>2</sup>.

Pentru mersul învățământului o mare însemnătate a avut faptul că în ultimii ani ai perioadei precedente s'a îmbunătățit mult starea materială a profesorilor acestei școale<sup>3</sup>. Mulțumită acestor măsuri, în per. a III-a s'au găsit persoane cu studii superioare care au consimțit să se consacre muncii dascălești numai în șc. eparhială. Așa au fost D. N. Dimitriev, licențiat în filologie, basarabean; D. V. Scegllov și Petre P. Ivanov, ambii candidați în teologie<sup>4</sup>. Mai târziu profesorii școalei eparhiale, în urma hotărârii congreselor preoțimii, au fost egalați cu profesorii școalelor duhovnicești de băieți, iar din 1904 toți profesorii școalei eparhiale erau cu studii superioare și aveau catedrele la această școală<sup>5</sup>.

## 6.

Mari prefaceri, cum era și firesc, au avut loc în această perioadă în vicața seminariilor teologice. Odată cu începutul noului regim multe scăderi au fost constatate în seminarii unde au ieșit la iveală multe neajunsuri ale regulamentului din 1867.

Subt noul regim, în primul loc, dreptul direcțiunii seminarului de-a nu recunoaște dispozițiunile chiriarhului și de-a supune părerile ambelor părți judecării stăpânirii bisericești superioare,—acest drept a fost socotit dăunător pentru au-

1. „Ep. Isaachie”... p. 34.

2. În chestiunea cântării bisericești în șc. eparh., congr. eparh. au avut spre consultare două referate temelnice, unul (la congr. din 1894) întocmit de către preotul Vladimir Pranițchi, „nabitădatelui” școalelor biser. paroh. din cerc IV al jud. Ismail, al doilea (la congr. din 1896), de către blagocinul Grigorie Lașcov; Preotul Pranițchi cerea a se spori cântarea bisericească în șc. eparh. și a se pregăti maestre de coruri bisericești-rurale (Botar. congr. din 1894, jurn. IX). Pr. Lașcov vorbind în chestiunea cântării bis. în șc. eparh., constată că absolvenții acestei școale nu sunt deloc pregătiți „pentru activitatea obștoască” pe ogorul luminării populației întunecate, mai cu seamă a acelei rurale, deși „ele își dăstoresc educația tocmai mijloacelor acestei populații”... (Congr. din 1896, XVIII).

3. V. pag. 185.

4. D-nii Dimitriev și Scegllov au fost profesori la șc. eparhială aproape 30 ani; iar pr. Ivanov a decedat în al 18-lea an de slujbă, ocupând postul de „inspector de clase” (director de studii).

5. Сучасник 31.

toritatea arhiepiscopului față de corpul didactic al seminarului. O altă mare scădere a fost considerat principiul eligibilității ce se aplica la numirea rectorului. Alegătorii, astfel cum ne comunică susținătorii noului regulament, se călăuziau nu odată de considerente și motive străine intereselor școlii<sup>1</sup>. Pe de altă parte rectorii, ajunși la postul lor prin alegeri, nu aveau independența cuvenită și acea autoritate pe care le-o cerea situația lor de șefi. Deasemenea direcțiunea seminarului compusă din șapte reprezentanți ai corpului profesoral și trei ai preoțimii a fost socotită prea complicată, ceea ce împiedică mersul lucrurilor.

Multe neajunsuri au fost constatate și'n latura didactică.

Mai întâiu în programul seminarului, locul preponderent îl ocupau obiectele de cultură generală; pe când obiectelor teologice le erau destinate 50 ore pe săptămână, acele luice ajungeau până la 80, ceea ce nu corespundea de loc cu scopul principal al seminarului—de-a pregăti tineretul pentru slujbă în sânul bisericii ortodoxe. Afară de aceasta, în primele patru clase obiectele teologice nu se predau deloc; cântul bisericesc eră în afară de program, ne având un număr precis de ore; în ce privește istoria biblică, teologia comparată și combaterea răscolului rus, aceste obiecte erau cu totul scoase din program. Ca rezultat al acestuia a fost socotit faptul că spiritul bisericesc slăbise la elevii seminarului, și că ei nu arătau mare tragere de inimă pentru tagma bisericească. În ce privește latura educativă, nu se observa o influență vie și eficace asupra elevilor din partea personalului administrativ și didactic<sup>2</sup>.

Toate aceste scăderi urmau a fi înlăturate. Măsurile respective au fost luate chiar la începutul perioadei. Așa, încă în 1881 s'a abrogat de către sinod principiul eligibilității în privința numirii personalului administrativ (rector și inspector) în seminarii<sup>3</sup>. Însă reforma fundamentală n'a urmat decât în 1884 prin noul regulament<sup>4</sup>, ale cărui principii erau următoarele.

În administrarea seminariilor episcopul eparhiot avea drep-

1. „Труды” IX, 123—124. V. mai sus p. 188.

2. „Обзоръ”... p. 570.

3. În urma acestei hotărâri, episcopul eparhiot aducea la cunoștința sinodului locurile vacante de rector și inspector în seminar, iar sinodul sau făcea numirea după propria-i aprepțere, sau dispunea ca ea să se facă pe temeiul legilor în vigoare, prin alegeri. „Ер. Вѣд.” 1882, I, 6—7.

4. V. „Ер. Вѣд.” 1884, XIX, 184—210.

turi depline, făcând propuneri în scris direcțiunii seminarului nu numai „spre judecată”, dar și „spre executare”<sup>1</sup>. Desființându-se dreptul de eligibilitate, rectorul a căpătat o situație definitivă de șef al școlii<sup>2</sup>; organizația direcțiunii a fost simplificată, tot personalul administrativ<sup>3</sup> cât și profesorii<sup>4</sup> ocupând posturile lor prin numire; numirea celorlalte persoane în serviciile seminarului (preotul confesor, bibliotecar, medic, intendentul, secretar al Direcțiunii) se făcea de către episcopii eparhioți (§ 65); deasemenea și membrii direcțiunii seminarului—dintre profesori—se numiau direct de către chiriarh; numărul acestor membri a fost micșorat până la 3, iar al reprezentanților preoțimii—până la 2 (§ 92).

Mari schimbări s'au făcut și în latura didactică. Regulamentul din 1867, după cum știm, a despărțit în programul seminarului obiectele de cultură generală de acele teologice, concentrând pe cele dintâiu în clasele inferioare ale seminarului, iar pe cele din urmă în ultimele două clase—V-a și VI-a apropiând astfel cursul seminarului de programul din 1808—1814. Regulamentul din 1884 a făcut un amestec între obiectele generale și acele teologice, introducând unele dintre acestea și în cl. inferioare, ceea ce a apropiat programul seminarului de regulamentul din 1840. Numărul orelor de teologie și mai cu seamă de sf. scriptură și istoria bisericii, a sporit până la 19, în loc de 16; s'au introdus obiecte noi teologice—istoria biblică, teologia comparată și combaterea răscolului rus; cântul bisericesc a devenit obligatoriu, introducându-se în fiecare clasă câte o oră pe săptămână; numărul orelor la limbile vechi a fost micșorat (la l. greacă—14 ore săptămânale, în loc de 24), păstrându-se totuși locul principal al acestor limbi în rândul obiectelor de cultură generală; s'a mărit numărul orelor la l. rusă până la 11, în loc de 6; s'a

1. V. § 17. Chiriarhul are căderea de a lua în latura, provizoriu, orice persoană din serviciu în seminar, în caz de abateri grave dela lege, iar după cercetarea cauzei la dispozițiunea respectivă. § 18.

2. „Rectorului, ca șef apropiat al seminarului îi sunt supuse toate persoanele din serviciu în seminar.” § 25. Rectorul cere dela tot personalul din serviciu stricta îndeplinire a îndatoririlor lor, în cazurile necesare face observații și dă avertismente, iar când aceste măsuri nu sunt eficace, aduce faptele la cunoștința episcopului eparhioț. § 31.

3. Pentru postul vacant de rector, chiriarhul prezintă unui sau doi candidați. De stăd depindea numirea unuia dintre acești candidați sau a unei alte persoane. § 24. „Inspectorul” este numit de către sinod după propunerea episcopului eparhioț. § 38.

4. § § 49, 56.

adăugat o oră la istoria rusă; în loc de expunerea doctrinelor filosofice, care s'a dovedit prea grea pentru elevi, s'au introdus „principiile elementare și istoria pe scurt a filosofiei“; limbile moderne, deasemenea și cea ebraică, au fost lăsate ca obiecte facultative; pedagogia a fost scoasă din program, a rămas, însă, didactica fiind socotită ca folositoare pentru viitorii slujitori ai bisericii în ocupațiunile lor la școalele biser. parohiale; cosmografia și trigonometria au fost scoase din program, micșorându-se numărul orelor de fizică și matematică până la 12, în loc de 19.

Conform regulamentului din 1884, numărul orelor după obiecte și clase era următorul:

OBIECTELE	Numărul orelor pe clase						Numărul total de ore
	I	II	III	IV	V	VI	
Sf. Scriptură . . . . .	4	2	4	3	3	3	19
Istoria biblică . . . . .		2					2
L. rusă și istoria literaturii ruse . . . . .	4	4	3				11
L. greacă . . . . .	4	4	2	2	1	1	14
L. latină . . . . .	4	4	2	2	1	1	14
Matematica . . . . .	3	3	3				9
Fizica . . . . .				3			3
Istoria universală și cea rusă . . . . .	3	3	3				9
Logica . . . . .			2				2
Psihologia . . . . .				2			2
Principiile elementare și istoria pe scurt a filosofiei . . . . .				3			3
Istoria biser. creștine și a celei ruse și combat. rascolului rus . . . . .			3	3	3	3	12
Liturgica . . . . .				1	2		3
Homiletica . . . . .				2	1	1	4
Teologia fundamentală . . . . .				1	2		3
Teologia Dogmatică . . . . .					3	1	6
Teologia Comparată (confes. eterodoxe) . . . . .					1	1	2
Teologia Morală . . . . .						3	2
Teologia pastorală . . . . .					2	1	4
Didactica . . . . .					1	2	2
Cântul bisericesc . . . . .	1	1	1	1	1	2	6 <sup>1</sup>



Afară de aceasta, pentru elevii din cl. V-a și VI-a au rămas în program rascoul rus și neoludaismul, ca obiecte neobligatorii. În 1886, prin hotărîrea sinodală, în toate seminariile teologice s'a înființat o catedră separată de istoria și combaterea rascoului rus și a sectelor existente în eparhie. La aceasta catedră a fost alăturată „teologia comparată”, iar la catedra de istorie bisericească—istoria biblică<sup>1</sup>.

În acelaș scop: de a spori influența religioasă-morală asupra elevilor, s'a înființat pe lângă seminar postul de preot al capelei seminarului, preot ce era, totodată, și confesorul elevilor<sup>2</sup>.

Între altele, în postul mare—in fiecare miercuri și vineri—in biserica seminarului, după lecții se oficia liturghia Sf. Daruri mai înainte sfințite, la care slujbă erau obligați să asiste și elevii. Afară de aceasta în fiecare zi, înainte de lecții, toți elevii asistau la rugăciunea de dimineață, în biserică. Duminicile, seara în capela seminarului, se făcea slujba de seară (vecernia), la care elevii erau deasemenea obligați să asiste.

În genere vorbind, atât elevilor interni, cât și celor externi, ca unor viitori păstori, stăpânirea eparhială le cerea să îndeplinească strict canoanele bisericești și 'n special acele privitoare la ținerea posturilor. Cu atât mai mare era grija asupra absolvenților seminarului, în timpul pregătirii lor pentru hirotonie.<sup>3</sup>

Cum vedem toate schimbările făcute pe temeiul regulamentului din 1884 urmăreau singurul scop de-a spori în seminar cultura teologică, de-a desvoltă în elevi spiritul bisericesc.

Trebuie să mărturisim, că străduința ocărnuirii bisericești n'a reușit pe deplin. Cu toate prefacerile nouă, paralel cu spiritul bisericesc sprijinit cu atâta putere, în seminar dăinuia și curentul vechiu rămas din epoca „poporanismului” și care întrefinea în elevi aspirațiuni de altă natură. E drept, potrivit cu împrejurările nouă, acest curent se schimbase mult: anume nu se auzia de „mersul în popor” de mai înainte, însă mulți elevi nutreau în ei vechea

1 „Обзор”, p. 575.

2. Atribuțiile confesorului erau acelea de-a săvârși slujbe dumnezeiești în biserica seminarului și a spovedi elevii seminarului. § 67 al Regulamentului.

3. Pe vremea arhiep. Neofit, candidații la preoție, înainte de vecernie, se prezentau în palatul episcopal, unde însuș arhiepiscopul le explica rostul misiunii păstorești, conținutul liturghiei, stărînd „să spună fiecărui măcar un singur cuvînt, ce-ar putea să cadă în adâncimile inimii, să zacă acolo și s'aducă apoi, roade bune”. (Din jurnalul lui Neofit). „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XII, 69—70, 95—97.

dorință de-a se împărtăși la cultura și știința laică, rămăsese și interesul pentru problemele sociale și politice. Fără îndoială că și acum, în privința aceasta, o influență puternică asupra minții elevilor izvoră chiar din obiectele seminariale, mai ales din acele filozofice. Însă interesul acesta avea un sprijin și mai viguros în cunoscuta bibliotecă secretă a elevilor cu cărți moștenite<sup>1</sup> dela înaltașii lor.

Locul de frunte în această bibliotecă îl ocupau, după cât ne aducem aminte, cunoscuții vechi scriitori ruși—Pisrev, Dobroliubov, Cernășevski, cu ideile lor nihiliste și revoluționare, revistele vechi ca „Русское Слово”—(Cuvântul Rusesc<sup>2</sup>) și „Соврем-никъ” („Contemporanul”), unde pe vremuri au colaborat scriitorii menționați. Tot acolo se mai găseau și operele lui Darwin, ale lui Rousseau și alții. Mulțumită influenței acestor scriitori, mulți elevi începeau să cugete liber, deveniau chiar ateii, unii părăsiau școala din cl. a IV-a ca să-și păstreze libertatea gândirii, ne vrând să urmeze cursurile teologice în cl. a V-a și a VI-a; mulți, însă, după absolvirea seminarului, plecau pentru continuarea studiilor în școlile superioare laice.<sup>3</sup> Și toată mișcarea aceasta eră cu atât mai semnificativă, cu cât năzuințele opuse ale ocărării bisericesti erau mai stăruitoare.

Ca să încheiem cu istoria seminarului în această perioadă, vom aminti că s'au făcut mari schimbări și 'n starea lui exterioară prin construirea multor clădiri nouă.

La sfârșitul perioadei, constatându-se că un număr de elevi ce locuiesc la gazde particulare, prin faptul că sunt împrăștiati, rămân aproape fără supraveghere și conducere, stăpânirea eparhială a ajuns la ideea înființării pe lângă seminar a unui internat pentru toți seminarisții, cu atât mai mult că la gazdă ei trebuia să plătească mult și să îndure totuș lipse și nevoi.<sup>2</sup>

La drept vorbind, nevoia urgentă de o clădire nouă pentru seminar se simția încă pe timpul arhiep. Pavel Lebedev, însă ideea aceasta n'a putut fi realizată decât acum. Pentru ridicarea nouăi clădiri și reconstruirea celor vechi, s'a cerut suma de 216.900 r.

1. În cursul per. a III-a, dela 1881 până la 1905 incluziv, au intrat în șc. superioare laice 127 absolvenți ai seminarului din Chișinău. Дотоука. „Смеси”.

2. Aceste fapte le raporta sinodului ep. Iacov în darea lui de seamă pe an. 1899 „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bîa.” XVIII 91.

care a fost achitată de sinod. Lucrările au început în aprilie 1900 și s'au terminat în ianuarie 1902. Internatul nou a fost ridicat în fosta grădină a seminarului, din partea străzii Chievlui (astăzi—Regele Ferdinand I). În noua clădire au încăput aproape 450 elevi, pentru restul de elevi sf. sinod a cedat preoțimii clădirea veche cu trei etaje din partea str. Alexandru cel bun.

Pe lângă aceasta, tot în perioada a treia, pentru diferite nevoi ale seminarului s'au făcut și alte multe construcții pe locul clădirilor vechi ce au fost dărâmate. Astfel terenul seminarului a căpătat în 1903 acel aspect pe care-l păstrează și astăzi.<sup>1</sup>

### CAPITOLUL III.

*Chestiunea desființării Tipografiei Exarhicești. Măsuri de îmbunătățire a revistei Eparhiei. Colaboratorii mai de seamă ai revistei. Societatea Istorică-Arheologică Bisericească din Basarabia.*

#### I.

Tipografia Exarhicească înființată încă subit mitr. Gavriil și destinată tipăririi cărților în l. moldovenească, corespundea foarte puțin cu spiritul centralist și naționalist al epocii. De altfel încă în perioada a doua activitatea tipografiei încetează aproape cu desăvârșire. Constatând acest lucru și aflând că în cursul an. 1882 în tipografie nu s'a tipărit în l. moldovenească nici o carte de rit, Serghie a ajuns la concluzia că tipografia și-a pierdut rostul ei pentru Basarabia și a intervenit pe lângă sinod, pentru a i se aproba desființarea ei.<sup>2</sup> La aceasta intervenție sinodul, prin ucuzul

1. „Rev. Soc. Ist. Arh. Biv.“ XVIII, 91—95.

2. În 1882 Serghie scria, între altele, din Petrograd, protolereului V. M. Parhomovici, pe atunci rector al seminarului, următoarele: „Spuneți-mi cuvântul D-Voastru lăsis și secret despre tipografia ce există pe lângă casa aceasta (episcopala). Pentru ce e înființată și ce se tipărește în ea, afară de Viedomostiile (Eparhiale)? Cum se muncește în ea—cu iscusință și n regulă? Poate fi desființată fără a se stingheri redacția Dvs., și nu s'ar găsi pentru aceasta oarecare piedici? Ajuns'a până la mine svonul, cum că predecesorul meu a voit s'o desființeze; n'ați putea să-mi lămurii de ce s'a oprit”? Într'o altă scrisoare către Parhomovici, din dec. 1882, Serghie scria: „Despre desființarea tipografiei se va raporta zilele acestea („на сихъ дняхъ“) sf. sinod. Se presupune că raportul va fi aprobat”... „Rev. Soc. Ist. Arh. Bis.“ XV, 17—18). De aici s'ar putea trage concluzia că ideea desființării tipografiei exarhicești i s'a sugerat lui Serghie că către rectorul prot. V. Parhomovici.



*Arseni Stănișchi, arhiepiscop, mai târziu mitropolit al Novgorodului.  
(V. pag. 323—325; 340—341).*

din 13 ian. 1883, a dispus următoarele: „Ținând seamă că tipografia—înființată în 1814 în eparhia Chișinăului, pe lângă Casa Arhierescă de acolo, cu scopul de-a înzeștră pricetele bisericesti cu cărți pentru slujbe dumnezeesti în l. moldovenească și slavonă, —și-a pierdut de-acuma însemnătatea ei, deoarece în bisericile acelei eparhii s'a introdus pretutindeni slujba dumnezească în l. slavonă,<sup>1</sup> iar tipografia și-a îndreptat activitatea spre publicarea cărților și foilor după comenzi particulare, sf. sinod, potrivit cu intervenția Pr. Sf. Voastre și cu avizul Direcțiunii Economice, hotărăște: să vi se dea Pr. Sf. Voastre aprobare pentru a desființa tipografia mai sus menționată, iar averea ce-i aparține a o întrebuința după chibzuința stăpânirii eparhiale“.

În urma acestui ucaz, Serghie s'a adresat Frățimii mănăstirii Noul-Neamț cu propunerea de-a cumpără averea tipografiei pentru a instala în mănăstire, cu vremea, o tiparniță. Serghie, într'o scrisoare particulară către egumenul Teofan, cerea lamuriri în aceeaș chestiune: „Convorbind cu Dv. am pomenit despre restabilirea tipografiei moldovenești. Să vă gândiți asupra chestiunii: dacă e nevoie de ea, acuma, în Basarabia. Dacă e nevoie, nu s'ar putea oare instala în mănăstirea D-voastre?“ Din aceste fapte vedem că Serghie, personal, n'avea nimica împotriva funcționării tipografiei exarhicești și c'a fost numai indus în eroare de unele persoane din loca itate care-i prezentau greșit situația reală.

Nu mai puțin interesantă a fost hotărîrea mănăstirii Noului-Neamț: „Fiindcă“—scria Frățimea Superioară a mănăstirii în frunte cu egumenul Teofan—„este mare nevoie de-a tipări cărți în l. moldovenească atât pentru mănăstirea noastră cât și pentru cea mai mare parte din celelalte mănăstiri basarabene, deasemenea și pentru partea mai de seamă („преимущественная часть“) a locuitorilor din Basarabia, precum și din guberniile învecinate cu ea, Chersonul și Podolia, suntem de acord să cumpărăm lucrurile tipografiei Casei Arhieresti, trebuincioase pentru tipărirea cărților în l. moldovenească și în cea rusească, dacă odată cu aceasta, tipografiei din mănăstirea noastră li vor fi cedate din partea stăpânirii și toate acele drepturi ce au fost date și de care se bucură tipografia Casei Arhieresti“. Luând această hotărîre, egume-

1. Și această idee a fost sugerată lui Serghie fără îndoială de corespondenții lui.

nul Teofan a intervenit pe lângă Serghie să i se aprobe înființarea tipografiei pe lângă măn. Noul-Neamț cu scopul de a răspândi cărțile de rit moldovenești, tipărite cu litere chirilice, printre ortodoxii din Basarabia și România. În august 1883 toată averea tipografiei a fost cumpărată de către Noul-Neamț.<sup>1</sup>

Pentru tipografie, în măn. Noul-Neamț se proiecta construirea unei clădiri speciale,—în acest scop s'a întocmit și un deviz de către inginerul N. Apostolopulo. Rămânea numai ca să intervină consistorul pentru aprobarea înființării acestei tipografii, însă această intervenție, după cum se crede, nu s'a făcut.

În urma acestor împrejurări, în 1887, cu aprobarea arhiep. Serghie, toată instalația tipografiei a fost vândută unui negustor din Chișinău. Astfel s'a terminat istoria Tipografiei Exarhicești din eparhia Chișinăului.

## 2.

Regimul Pobiedonosțev, care până într'atât a defavorizat vechea Tipografie Exarhicească, a avut în schimb o influență înviorătoare asupra altor laturi ale vieții eparhiale din Basarabia. În privința aceasta trebuie să relevăm, în primul rând, marea dezvoltare a revistei eparhiale locale.

La începutul acestei perioade sub arhiep. Serghie, comitetul de redacție a fost reorganizat, precizându-se atribuțiile lui și ale adunării generale a profesorilor seminarului. În 1892, stăpânirea eparhială a dispus ca toate bisericile cum și „nastoiateli“ mănăstirilor și schiturilor de călugări și de maice să se aboneze la „Vied. Ep.“ în mod obligatoriu.<sup>2</sup>

Măsurile luate s'au dovedit eficace. În fond a rămas același program pentru revistă, conținutul ei, însă, s'a schimbat mult, sporindu-se materialul cu interes local; se 'nmulțiau cu 'ncetul și colaboratorii ieșiți din rândurile preoșimii locale.<sup>3</sup> Cu materialul lo-

1. La 10 dec. 1883, ieroschimonahul Andronie din Noul-Neamț a luat în primire toată averea tipografiei dela Paisie ieromonahul Casei Arhieresti.

2. Până atunci, din 1054 bisericile ale eparhiei—dintre care 962 aveau cler propriu, iar 102 erau alăturate la altele,—numai 753 erau abonate la revista eparhială „En. Bъд.“ 1892, XXIV, 481—482.

3. A. V. Bălătescu, preoții S. Chiranov, E. Gepetchi, D. Pranițchi, mulți preoți—autori de articole cu privire la biserici și parohii.

cal publicat în revistă, se poate spune că'n această perioadă se pun bazele studierii trecutului Basarabiei, prin cercetarea actelor și documentelor din arhivele locale. Dintre autorii ce au lucrat mai mult în această privință sunt vrednici de a fi pomeniți prof. E. Poniatovschi, pr. A. Conschi, A. E. Silin, Gh. Zăcov, L. S. Mațevici, A. Parhomovici și mai cu seamă prof. M. Ganițchi, fost rector al Seminarului, <sup>1</sup> D. Șceglov, <sup>2</sup> prof. N. Lașcov, <sup>3</sup> prof. E. E. Mihalevici. <sup>4</sup> Inșă cel mai neobosit muncitor și mai însemnat cercetător pe acest teren a fost Avxentie Stadnițchi, mai târziu—Arsenie, mitrop. al Novgorodului D-l Stadnițchi cu lucrările sale a'nceput cu adevărat o eră nouă în istoriografia Basarabiei.

Pe când mai 'nainte cercetările asupra trecutului Basarabiei erau mai mult sau mai puțin întâmplătoare, și rare ori întemeiate pe actele arhivelor, d-l A. Stadnițchi lucrează în chip sistematic, cercetează arhivele locale, se folosește pe larg de izvoarele originale românești, întreprinde în acelaș scop călătorii prin Principatele Române, face cunoștințe personale cu reprezentanții bisericii române. <sup>5</sup> Ca rezultat d-l Stadnițchi a dat la lumină aproape cinci-

1. Prof. M. Gavițchi, de origină ucrainean, născut în 1843, absolvent al Academiei din Chiev, din 1867 ajutor de inspector, apoi profesor la seminarul din Chișinău, din 1883 profesor de religie la liceul I-lu din Chișinău până la 1885, când a fost numit rector (al noulea) al aceluiăș seminar. A murit în 1888, V. și pag. 196—199. — Din lucrările pr. Ganițchi, publicate în această perioadă vom releva ca mai interesant următoarele: 1) „Materiale pentru istoria seminarului duhovnicesc din Chișinău” (1883); 2) „Exarhul Moldovei și Valahiei” (1883); 3) „Din notele și hârtiile preasfințitului Dimitrie, arhiepiscop al Chișinăului și Ihotinului” (1884); 4) „Biserica sf. Nicolae din Chilia” (1888) ș. a.

2. Vom releva articolele: 1) „Despre moștile mănăstirești în Basarabia ce aparțin mănăstirilor răsăritene” (1890); 2) „Materiale pentru istoria eparhiei Chișinăului” (1897); 3) „Despre raporturile mitropolitului Gavriil față de Moldova, după trecerea lui în Basarabia” (1900); 4) „Date nouă despre Mitrop. Gavriil Banulescu-Bodoni” (1849) ș. a.

3. Vom nota studiul interesant intitulat: „Perioada întunecată în istoria României. Soarta politică-religioasă a Românilor pe teritoriul supus de ei, până la înființarea Principatelor Moldovei și Valahiei”, (1884, 1885 și 1886). Lucrarea e tradusă și în limba română.

4. Vom aminti următ. srl.: „Povestirile cronicarilor moldoveni despre origina moldovenilor și despre înființarea Principatului Moldovei” (1868); 2) „Domnii Moldovei și Valahiei dintre greci, activitatea și însemnătatea lor pentru biserica românească” (1883, 1884, 1885); 3) „Mănăstirea Curchi din Basarabia” (1896) ș. a.

5. În precuvântarea lucrării despre mitrop. Gavriil, Stadnițchi scrie: „Vesnica pomenie preasfințitului Melchisedec, de a cărui ospitalitate prietenă ască m'am bucurat și eu în timpul călătoriei mele prin România, și care, drept vorbind, a fost acela ce mi-a indicat subiectul lucrării de față”... P. XVI.

zeci de studii, unele foarte întinse, cuprinzând trecutul Basarabiei în tot cursul oblăduirii ruse, precum și unele momente din viața Românilor din Principate. Câteva din aceste lucrări au fost introduse mai târziu în valorosul studiu consacrat mitropolitului Gavriil, — pentru care Academia din Chiev i-a acordat autorului titlul de magistru în teologie, iar altele i-au servit ca bază pentru voluminoasa lui lucrare de mai târziu (1904) intitulată: „Исследованія и монографія по исторіи Молдавскоѣ Церкви“. („Cercetări și monografii din istoria bisericii Moldovei“), pentru care a primit de la Academia din Moscova titlul de doctor în teologie.<sup>1</sup>

Lucrările d-lui Stadnițchi fiind pentru Ruși un bogat izvor de cunoștințe asupra istoriei și culturii Basarabiei, precum și ale întregului popor român, au jucat fără îndoială totodată un mare rol în deșteptarea interesului pentru poporul moldovenesc cum și pentru trecutul provinciei printre elevii seminarului, unde el a fost profesor timp de 10 ani. În lucrările lui era și un puternic îndemn pentru urmașii săi — muncitori pe acelaș ogor — cărturăresc — dându-le o îndrumare hotărâtă și sigură. El își îndemna elevii la aceeaș muncă și pe altă cale. Ne-aducem aminte că luându-și rămas bun în 1895 de la elevii cl. VI-a a seminarului cu prilejul plecării din Chișinău, Stadnițchi, răspunzând la cuvântarea autorului acestei lucrări, și-a exprimat dorința ca cineva dintre ascultătorii lui să-i continue opera de cercetare a trecutului Basarabiei.<sup>2</sup> Și această continuare a avut loc

1. Date biografice despre A. Stadnițchi v. mai departe. — Din lucrările lui Stadnițchi, privitoare la trecutul Basarabiei și al României și publicate în „Ев. Вѣст.“ vom releva următoarele: 1) „Materiale pentru istoria seminarului duhovnicesc din Chișinău“ (1888); 2) „Starea clerului ortodox din România“ (1889); 3) „Românii, care au făcut studii în școlile spirituale din Rusia“ (1891); 4) „Despre activitatea Mitropolitului Gavriil în ocărnuirea exarhatului Moldovei și Valahiei“ (1890); 5) „Amfilohie, episcop al Hotinului“ (1890); 6) „Materiale pentru biografia mitropolitului Gavriil“ (1890); 7) „Tipografia exarhicească Basarabennă de pe lângă Casa Arhierească din Chișinău“ (1892); 8) „Materiale pentru mănăstirea Căpriana“ (1892); 9) „Materiale pentru istoria Casei Arhieresti din Chișinău“ (1892); 10) „Materiale pentru istoria seminarului duhovnicesc din Chișinău“ (1892); 11) „Eparhia Proilaviei — Ismailului“ (1893); 12) „Arhimandritul Andronic, egumenul mănăstirii Noulenamț din Basarabia“ (1894) ș. m. n.

2. Mai târziu, fiind rector al Academiei din Moscova, Stadnițchi, pe atunci episcop Arsenie, îndemnă pe studenții basarabeni să ia din istoria bisericii românești subiecte pentru lucrările de licență. Așa a fost lucrarea studentului basarabean A. N. Ciolac: „Deosebirile cartilor de rit românești în comparație cu cele slavonești“ — („Труды“... II 178—206). Subt îndemnul lui Stadnițchi și cu sprijinul lui material, tă



și s'a făcut tocmai pe baza lucrărilor temeinice ale lui Stadnițchi iar fără ele s'ar fi înfăptuit cu greu.

Bineînțeles că Stadnițchi interpretează toate faptele și evenimentele trecutului din punctul de vedere al concepției imperialiste —singura posibilă pe atunci. Aceasta însă nu-l împiedică totuși, să cerceteze trecutul cu multă luare-aminte și să judece cu tot atâta nepărtinire.<sup>1</sup>

Pe lângă materialul consacrat trecutului mai mult sau mai puțin depărtat, revista eparhială se ocupa mult cu chestiunile bisericești actuale, cu problema și nevoile rascolului, deasemenea relata faptele mai însemnate din viața eparhiei cum și din activitatea preoșimii basarabene. Bineînțeles că fiind condusă de profesorii seminarului, dintre care erau și redactorul revistei, și censorul și, în mare parte, colaboratorii, și ieșind la lumină sub ochii ocăr-muirii eparhiale, revista nu putea depăși —nici în comunicări nici în

nărul slaviei, basarabeanul A. I. Iațimirschi, absolvent al universității din Moscova, a călătorit pentru interese științifice prin România, dând mai târziu la lumină, tot cu ajutorul material al lui Stadnițchi, o lucrare întinsă asupra lui Grigorie Tamblac. „Eu. Băd.” 1905, VIII, 163-164

L. .... „Urmăritor istoria Moldovei” — scrie Stadnițchi într'un articol, — „putem vedea că Românii, în toate perioadele existenței lor, simțeau nevoia de cultură; acest simțământ și-l-au primit cu adevărat ca o moștenire de la strămoșii lor, dintre care cea mai mare parte a venit în Dacia din însuși locușii sfânt de științe și arte sau, mai bine zis, din Roma supremă — pe acea vreme — în care științele și artele Greciei și Italiei au lăsat după sine atâtea monumente neperitoare. Românii se simțeau aproape totdeauna să stea la același nivel de cultură cu alte popoare vecine și nu erau străini de dorința de-a-și însuși pe deplin, după pilda altor popoare, roadele civilizației; ca dovadă sunt vremurile nestărnării lor, când ei purtau războaie, încheiau învoielii și tratate, prin care stăruiau, după putință, să-și întărească neastărnarea lor politică și să capete avantaje și privilegii în alte state. Uneori școlilele Moldovei se aflau pe o așa treaptă de dezvoltare, încât din ele ieșeau oameni ce deveniau prin operele lor științifice cunoscuți nu numai în Moldova, dar și în statele vecine, deasemenea și în Rusia... Școlilele Românilor ce se bucurau de un renume considerabil în v. XVII-lea, au dat oameni renumiți, ca de pildă, Petru Movila, fondatorul Academiei Spirituale din Chișinău; Pavel Berânda, sub numele Cucinschi, autorul întâiului dicționar slavo-rus, Herăscu (Herascov) — cunoscutul scriitor rus și fondatorul „Pensionului Nobililor” („Благородный пансион”) pe lângă Universitatea din Moscova; Dimitrie Cantemir, principele Moldovei, care pe urmă a trăit mult timp în Rusia, autorul istoriei Turciei și al multor alte lucrări, care l-au câștigat un renume european, fiind și președinte al Academiei din Petersburg; Antioh Cantemir, deasemenea cunoscut scriitor și poet rus; Nicolae Mișescu, pe care țarul Alexei Mihailovici l-a trimis în China ca împuternicit al Rusiei, iar după întoarcerea lui de acolo a ajutat mult ideea și cauza marelui reformator al Rusiei...” „Eu. Băd.” 1905, XIX, 654-656.

interpretări—cu nimica, limitele stricte ale unui organ oficios corespunzător cu spiritul predominant al regimului. Și dacă acest caracter al revistei a putut fi constatat și în perioada precedentă, acum, odată cu intensificarea activității bisericești-religioase, el se accentuează și mai mult.

## 3.

În aceeași atmosferă de interese precumpănitoare bisericești a luat ființă, la sfârșitul perioadei, „Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Basarabia”, („Бессарабское Церковное Историко-Археологическое Общество”). Ideea acestui așezământ aparține arhiepiscopului Iacov și s'a născut sub influența activității rodnice a „Comisiei savante a arhivelor din Basarabia” — („Бессарабская Губернская Ученая Архивная Комиссия”),—înființată în Chișinău la 25 august 1898.<sup>1</sup> Proiectul Statutului „Societății Ist.-Arh.”, în urma propunerii lui Iacov, a fost întocmit de către Ioan N. Halippa,<sup>2</sup> secretarul „Comisiei savante a arhiv.” după modelul statutului „Soc. Ist.-Arh. biser.” din Caluga. Statutul a fost aprobat de către sinod în 1902, însă „Societatea”, din cauza unor împrejurări, nu și-a început activitatea decât peste doi ani—în 1904. În primul Consiliu al Societății au intrat: ca președinte protoiereul A. V. Ianovschi, rectorul seminarului; vice-președinte, A. M. Parhomovici, inspectorul (subdirectorul) seminarului, el fiind și supraveghetor al arhivei Societății și al bibliotecii; casier, prof. seminarului I. M. Parhomovici, și secretar, ajutorul de inspector al seminarului I. N. Halippa.

Conform statutului,<sup>3</sup> Societatea nouă s'a înființat din cauza „necesității de-a păstra și a studia antichitățile locale bisericești

1. „Бес. Арх. Ком.” I, 21. — Comisiunea aceasta (1900—1907) a scos la lumină timp de trei ani trei volume mari de „Lucrări” cuprinzând multe articole cu conținut local de foarte mare interes.

2. Ioan N. Halippa, născut în sat. Coboța jud. Soroca la 1871, și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău și Academia din Chiev. În 1896 a fost numit ajutor de inspector la seminarul din Chișinău; în 1905—inspector al învățământului primar în Basarabia, din 1910—în or. Berdiansk, gov. Tavrida. În Chișinău, fiind în serviciu la seminar, a fost și secretar, foarte vrednic, al „Comisiunii savante a arhiv.”, ocupându-se mult cu studierea setelor din arhivele locale, publicând în „Lucrările” „Comisiunii” un șir de studii istorico-arheologice foarte importante. Toate lucrările „Comisiunii” (trei volume) au apărut sub îngrădirea lui „Труды”... IX, 171.

3. Statutul e publicat în „Труды”... I, XIX—XXV.

și a pregăti materiale pentru istoria eparhiei Chișinăului<sup>1</sup>, în vederea centenarului ce urmă curând să se împlinească dela înființarea ei (1813—1913)—§ 1. Societatea avea de scop studierea trecutului bisericii locale, în toate privințele, începând cu întâia ivire a creștinismului în hotarele eparhiei. Pentru atingerea acestui scop, Societatea își lua sarcina să caute, să păstreze și să studieze actele privitoare la construirea bisericilor și capelelor, la formarea parohiilor, la înființarea scaunului episcopal cum și al vicarului, la viața religioasă-morală a clerului și mirenilor, la convertiri în rascol și sectantism, deasemenea să adune știri asupra tuturor bisericilor vechi, cimitire, icoane și alte obiecte de rit (§§ 2—4).

După cum putem judeca potrivit programului arătat în statut, înaintea Societății nou înființate se deschidea un câmp latins de muncă rodnică, și, ce e drept, s'a depus multă muncă, însă, în timp, ea aparține perioadei următoare.<sup>1</sup>

---

1. Puținele ședințe câte s'au ținut la sfârșitul acestei perioade, au fost consacrate pentru lămurirea chestiunilor prealabile privitoare la programul de muncă. Dintre primele lucrări ale acestor adunări cea mai importantă a fost „Proiectul de program pentru „Istoria Eparhiei Chișinăului în legătură cu destinele creștinismului în hotarele Basarabiei, din vremurile cele mai vechi”. „Труды”... II, V: „Журналъ общаго собранія Б. П. Н. А. О. 17 июня 1904 года.

## PARTEA A TREIA.

- I. Mănăstirile.—II. Misiunea antischismatică și antifsectantă.—  
II. Priviri generale asupra vieții bisericești din Basarabia  
în perioada a III-a.

### CAPITOLUL I.

*Numărul mănăstirilor la începutul perioadei.—Starea lor exterioară.  
Viața interioară.—Incercări de reformă la sfârșitul perioadei. Ele-  
mentul românesc în mănăstiri.—Legături cu populația.*

#### 1.

La începutul perioadei în eparhia Chișinăului erau nouăsprezece mănăstiri—afară de aceea de pe lângă Casa Arhierească. Mănăstiri de călugări erau 14: Hârjauca, Curchi, Jabca, Călărășăuca, Căpriana, Frumoasa, Saharna, Gârbovăț, Hâncu, Dobrușa, Noul-Neamț, Suruceni, Țigănești și Condrîța—acestea două din urmă fiind schituri. Mănăstirile de maice purtau numele de schituri și erau în număr de cinci: Coșellăuca, Tabăra, Vărzărești, Răciula și Hirova. Din toate aceste mănăstiri, Noul-Neamț și Condrîța se foloseau de veniturile averilor mănăstirilor închinat, primind: cea dintâi—2.000 ruble pe an, iar cea de-a doua—6.000 ruble anual. Celelalte mănăstiri nu primiau nici un ajutor dela stat și agonisau mijloace de întreținere din îndeletniciri gospodărești cum și din arendarea bunurilor ce le aparțineau. Mai grea era starea materială a mănăstirilor de călugărițe: acestea, ca și mai înainte, se întrețineau numai prin lucrul de mână și, în special, prin felurite țesături de lână, cu care se ocupau maicele și surorile. Starea economică neîndestulătoare a acestor mănăstiri reieșea și din toată înfățișarea lor exterioară: aceste locașuri nu erau nici împrejmuite, aflându-se uneori în apropiere nemijlocită cu ogrăzile sătești ale țăranilor.<sup>1</sup>

1. „Ep. Isaachie”... 16; „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bist.” XVIII, 68.

Toate mănăstirile, afară de Hârjauca și Curchi ce, precum se știe, erau administrate: întâia—de episcopul eparhial, iar a doua de arhierul vicar, se aflau, ca și mai 'nainte, sub supravegherea a doi protopopi de mănăstiri.

În ce privește viața monahală, după constatările făcute de arhipăstori înșiși, ea era mai bună („vrednică de laudă“) la mânăstirea Noul-Neamț: acolo și slujba dumnezească să făcea c'o mai bună rândueală, după tipic. Și 'n celelalte mănăstiri de călugări nu se observau abateri dela tipic. Mănăstirile de călugărițe, însă, și 'n această privință stăteau mai rău: având numai câte un preot, liturghia nu se oficia în fiecare zi.

În perioada precedentă, cum am văzut, stăpânirea eparhială nu era mulțumită cu spiritul românesc ce predomină în mănăstirile basarabene. Acest spirit nu s'a schimbat nici în această perioadă. După constatările făcute chiar de arhipăstori, mănăstirile erau pline de călugări-moldoveni. Mulți dintre ei erau înălțați până la sanul de preot, cu toate că nu cunoșteau nici l. rusă, nici cea slavonă. Din această cauză și slujba în aceste mănăstiri, afară de mânăstirea Hârjauca, se făcea la o altă în amândouă limbile. Deasemenea și 'n mănăstirile de călugărițe se cetia și se cânta mai mult în moldovenește, deoarece maicele și surorile erau moldovence.<sup>1</sup>

Starea mănăstirilor nu satisfăcea stăpânirea eparhială nici mai târziu și nici nu-i era bine cunoscută. La sfârșitul perioadei preasf. Iacov a cerut stareților informații despre viața interioară a mănăstirilor cum și despre starea lor materială și gospodărească. Spre a înlesni alcătuirea răspunsurilor, li s'a trimis stareților un chestionar în care, între altele, se cereau informațiuni cu privire la bibliotecile de pe lângă mănăstiri, la mijloacele de întreținere ș. a.<sup>2</sup>

Neajunsurile relevate mai sus nu împiedecau totuș, de loc—astfel cum s'a văzut—vechiul contact al mănăstirilor cu populația moldovenească, și tocmai prin el—prin acest contact—se 'nfăptuia menirea istorică a mănăstirilor locale: introducerea în viața poporului băștinaș a înrăuririi bisericesti-culturale ce pătrundea cu atât mai adânc în sufletul sătenilor moldoveni, cu cât se exercita în cele mai potrivite condițiuni—in l. moldovenească, cu vechi melodii naționale-bisericesti. Astfel că spiritul bisericesc, cultivat în

1. Constatări făcute de Sorghio. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XV, 32.

2. Ibid. XVIII, 49—50.

populația basarabeană cu atâta energie de către factorii principali ai regimului țarist, ducea în chip fatal la înrădăcinarea, în sufletul acestui popor, a cerințelor vii religioase și a simțului național,— stare sufletească, din care vor izvorî mari încercări pentru întreaga viață bisericească a eparhiei.

## CAPITOLUL II.

*Misiunea antischismatică și antisectantă. Legea din 3 maiu 1883. Părerile asupra urmărilor acestei legi. Schimbări în organizația misiunii. Comitetul Misionar Eparhial. Activitatea misionară a frățimii „Nașterea lui Hristos“.*

### 1.

În legătură cu spiritul general al epocii, cea mai mare luare-aminte în această perioadă a fost îndreptată asupra răscolului și sectantismului. Și 'n această direcție creatorul noului regim a fost oberprocurorul Pobiedonostev,<sup>1</sup> care și 'n chestiunea misiunii se călăuzia de aceleași considerațiuni politice.<sup>2</sup>

La 'nceputul perioadei găsim vestita lege din 3 maiu 1883 care era, în oarecare măsură, o continuare a dispozițiunii din 1874<sup>3</sup> și astfel cum se părea, ea era menită să fie începutul unei nouă victii a schismaticilor. Această lege, pe lângă alte înlesniri, acorda răscolnicilor și sectanților dreptul de-a-și exercita ritul în mod liber—rugăciunea comună, serviciul divin după obiceiurile lor, atât în case particulare, cât și în localuri special destinate acestui scop. Schismaticii aveau, deasemenea, dreptul de-a repara și renoi capelele ruinate cum și alte case de rugăciuni ce le aparțineau cu condițiunea ca înfățișarea exterioară a clădirilor să nu fie schimbată. Aceste lucrări, însă, urmau a se face numai cu prealabila autorizație, pentru fiecare dată, a guvernatorului sau a „nacialnicului“ regiunii. Casele de rugăciuni (rogatoriile), închise mai 'nainte, ale răscolni-

1. „Misiunea contemporană”—scria cercetătorul Prugavin în 1900—„așa cum este ea astăzi, se datorește pe deplin răposatului Pobiedonostev. El a creștat și a înălțat o întreagă și largă organizație, un întreg serviciu de domni și părinți misionari: sinodali, eparhiali, ținutali și a. m. d. cu lufuri mari, cu împuterniciri considerabile”... Игравана, „Пача. и боп.“ în „B. Esp.“

2. „Misiunea, în fond, este un așezământ de stat și face un lucru de stat”—scria Pobiedonostev țarului în iunie 1886. „Илчана”... II, 109.

3. V. pag. 208—209.

cilor, puteau fi deschise cu autorizația specială a Ministrului de Interne, cu condițiunea ca deschiderea să se facă fără nici o solemnitate.

Acolo unde rascolnicii n'aveau rogatorii, ele se puteau face cu condițiunea ca „să nu i se dea clădirii ce va fi folosită pentru aceasta, o înfățișare exterioară de templu ortodox și clădirea să n'aibă în exterior clopote”. La înmormântări li se permitea rascolnicilor a) să poarte icoane înaintea morților și b) să intoneze rugăciuni la cimitir după obiceiurile lor, cu cântare, însă fără întrebuințarea odăjdiilor bisericesti. Tipicarilor și altor persoane ce îndeplineau la rascolnici serviciile divine, nu li se recunoștea titlul de față duhovnicească, iar în privința drepturilor publice, ei erau socotiți ca aparținând acelor tagme sociale în care se aflau. În cazurile când se va cere autorizația Ministerului de Interne, acesta, potrivit cu legea din 3 maiu, urmă să se conformeze în dispozițiunile sale „atât condițiunilor locale și împrejurărilor, cât și caracterului moral al învățaturii și al altor însușiri ale fiecărei secte”.<sup>1</sup>

La drept vorbind legea din 3 maiu 1883, cu tot spiritul ei mult mai îngăduitor decât dispozițiunile vechi, nu acorda rascolnicilor drepturi precise: totul atârna numai de puterea discreționară a administrației, care putea să aprobe sau nu intervenția rascolnicilor, după propria-i judecată, ne fiind obligată să-și arate motivele hotărârii luate. Faptul, însă, mai important este acela că drepturile acordate prin această lege, au fost anulate puțin mai târziu, treptat, prin diferite circulări secrete.<sup>2</sup> Rascolnicii, în fond, erau apărați de lege, însă nu ca un drept, ci ca o milă pe care ei urmau

1. „Bul. B. R.” 1884, XII, 412—416.

2. Așa, de pildă, prin circulara Ministerului de Interne cu nr. 529 din 21 iunie 1883, guvernatorilor li se arată ca ei, la aplicarea legii din 3 maiu, în chestiunea numirii rascolnicilor în serviciile publice „în nici un caz să nu dea aprobare acelor persoane, ce se ocupă cu răspândirea rătăcirilor lor printre cei drept credincioși”. Această dispozițiune a fost repetată prin circulara secretă nr. 334, din 29 maiu 1887 în urma constatării episcopilor din eparhiile de pe Volga și din Nord-Orient, care a avut loc la Cazan în 1885, unde s'a vorbit contra legii din 1883. În 1889, în urma insistenței oberprocurorului sinodal, Ministerul de Interne la 25 sept. trimite guvernatorilor o altă circulară secretă cu nr. 26 în care dispune să se ia măsuri ca la ocuparea serviciilor arătate de către oberprocurorul sinodal, să nu fie de loc admiși urmașii „sectelor mai vătămătoare”. Cu felurite circulări secrete de felul acesta legea din 1883 a fost, putem zice, aproape anulată. Ипырауиъ, „Пакъ и боп.” in „B. Esp.”.

s'o ceară în fiecare dată, fără nici o garanție că intervenția le va fi încuviințată. Cu toate acestea, în comparație cu trecutul, legea din 3 mai a introdus o mare schimbare în vechea situație a rascolnicilor, și cel mai mare avantaj consta în faptul că li se acorda, în principiu, dreptul de-a se aduna pentru rugăciune obștească nu numai în case particulare, ci și 'n anumite clădiri destinate acestui scop.

Părerile, în ce privește urmările acestei legi pentru misiune, se deosebeau foarte mult. Pe când unii credeau că legea din 3 mai, ce îmbunătățea situația schismaticilor, a îngreuiat mult problema misiunii antischismatice, alții, dimpotrivă, erau de părere că 'mbunătățirea stărei rascolnicilor îi apropia de ortodoxi și, astfel, le înlesnea întoarcerea în sânul bisericii<sup>1</sup>. Stăpânirea bisericească împărtășia cea dintâiu părere. În darile de seamă pe an. 1883—1886, oberprocurorul sinodal declară că legea din 3 mai n'a adus rezultatele dorite.

Lipovenismul creștea, deci se cereau și măsuri speciale pentru combaterea lui<sup>2</sup>. În acest sens s'a exprimat și adunarea episcopilor din regiunea sud-vestică. Sinodul, din parte-i, prin hotărîrea din 18 martie 1886, a dat autorizație stăpânirii eparhiale să înființeze misionari eparhiali pentru combaterea lipovenilor și sectanților<sup>3</sup>.

„Spre îndeplinirea hotărîrii a treia (secț. I) a preasfințiților din regiunea sud-vestică, la 31 martie 1886 s'a înființat în eparhia Chișinăului serviciul de misionar. Au fost numiți doi misionari: unul împotriva tuturor sectanților din Basarabia nou alipită și din jud. Cet.-Albă; acest misionar avea și un ajutor. Al doilea—era contra sectelor lipovene din Basarabia de nord, de mijloc și jud. Tighina. Misionarii erau recrutați dintre preoți<sup>4</sup>—ce-și păstrau parohiile, rămânând în slujba de preoți, iar ca misionari erau plătiți de consistor.

Curând, însă, în organizația misiunii s'au făcut schimbări. În primul rând, prin hotărîrea sinodului din 28 iulie 1886, pe lângă

1. „Орн. общеп.“ pe an. 1885. V. „En. Бѣд.“ 1888, V, 106—208.

2. „Депт. Бѣд.“ 1891, XXX, 996—998.

3. Ibid. 1880, V, 47.

4. Primii misionari au fost preot. Const. Mihul din sat. Cicimea, pentru Basarabia de sud; ca ajutor—Ilarion Sofronovici, preot din Vălcoș; preot. omopist Emil Camenșicov, pentru Basarabia de nord și de mijloc. „Труды“ . III, 54.



seminariile teologice s'a înființat o catedră de istorie și combaterea lipovenismului rus și a sectantismului, urmând ca măsura aceasta să fie înfăptuită treptat<sup>1</sup>. Pe baza acestei hotăriri, în seminarul din Chișinău catedra a început a funcționa din an. școlar 1887—88<sup>2</sup>. Afară de aceasta, în urma congresului misionarilor din Moscova din 1887, la 25 maiu tot în acelaș an sinodul a aprobat speciale „Pravile privitoare la organizarea misiunilor și la felul de procedare al misionarilor și păstorilor bisericii față de răscolnici și sectanți<sup>3</sup>”. În urma „Pravilelor”, în eparhii se înființau, acolo unde nu erau, posturi de misionari eparhiali, iar după nevoie—și ținutali și cercuși. Misionarii eparhiali erau scutiți de atribuțiile de preoți parohiali. Toți misionarii urmau a fi retribuiți din fondurile locale eparhiale. Înființarea misionarilor nu scutia pe preoți parohiali de activitatea de misionari. Se mai înființau biblioteci: una principală și altele—protopopești și cercuale<sup>4</sup>.

Potrivit cu aceste „Pravile” s'au făcut schimbări și în eparhia Chișinăului: în locul celor doi misionari, cu ajutorul lor s'au înființat șase posturi: două pentru Basarabia de nord și patru—pentru Basarabia de sud. Au fost numiți și misionari în toate aceste posturi<sup>5</sup>, cu o singură abatere: aceea că toți misionarii numiți își păstrau toate serviciile, așa încât activitatea lor de misionari era concentrată în satele unde ei locuiau, având printre locuitorii acelor sate mulți lipoveni sau sectanți. Puțin mai târziu, conform hotărârii congresului al doilea de misionari din 1891<sup>6</sup>, pe lângă seminarul din Chișinău au luat din nou ființă convorbirile publice cu răscolnicii<sup>6</sup>, deși nu aveau succes, deoarece aceștia nu doriau să ia

1. „Испр. Б.д.” 1880, XIV, 138. La catedra nou înființată a fost alăturat și obiectul de „teologie combatantă” „Исп. Б.д.” 1886, XVIII, 231—239.

2. „Исп. Б.д.” 1887, IX, 301—302.

3. Ibid. 1888, XIX, 663—676.

4. Pentru regiunea de nord au fost numiți: preotul din Hotin Holdevici și preot. din sat. Bielousovea, jud. Hotin, Vasile Daschevici; pentru regiunea de sud: preot. Constantin Mihul, din sat. Cicimen, jud. Iamaș; preot. din posedul Vălcov acelaș jud., Il'gion Sofronovici; preot. din sat. Vasilievca, acelaș jud., Teodosie Volovei, și în ajutorul preotului C. Mihul.—Învățătorul din sat. Cicimen Vasile Pravednăi, birotonit ca preot în 1892. „Груды”... III, 54—55.

5. „Испр. Б.д.” 1891, XXX, 999—1004.

6. Convorbirile introduse sub arhiep. Pavel (v. pag. 211), au fost desființate după el. De astă dată au fost înființate de către Serghie, fiind însărcinat cu conducerea lor profesorul de răscol I. M. Parhomovici.

parte la discuții<sup>1</sup>. Tot atunci sinodul, ținând seamă de cele constatate la congresul amintit<sup>2</sup>, a luat hotărârea să achite din propriile-i mijloace câte 2000 r. anual pentru misionarii din Basarabia<sup>3</sup>. Stăpânirea eparhială, însă, nu se mulțumia cu măsurile arătate, și pentru a înviora activitatea misionară recurgea și la ajutorul misionarilor sinodali<sup>4</sup>.

## 3

Cu toate că pentru scopurile misiunii s'au întrebuițat atâtea măsuri, activitatea misionarilor nu dădea roadele cuvenite. În vederea acestei împrejurări, în 1892, misiunea antischismatică a fost din nou reorganizată. Pe temeiul propunerii episcopului Isaachie congresul preoșimii din acel an a luat hotărârea să înființeze, dela 1 ianuarie 1893, opt posturi de misionari și unul de ajutor. S'au fixat sediile acestora, deasemenea s'au desemnat și candidații pentru aceste posturi. Adunarea preoșimii și-a mai exprimat dorința ca misionarul antisectant să aibă studii superioare și sediul în Chișinău, ca să i se poată adresa ceilalți misionari în chestiuni de misiune. La Chișinău urmă să se țină, odată pe an, adunări de misionari pentru a asculta dările de seamă. Toți misionarii, după hotărârea congresului, erau retribuiți din veniturile fabricii de lumânări cu câte 700 ruble anual, iar ajutorul de misionar cu 300 r. Din acelaș fond fiecare misionar mai primia câte 50 r. pentru aranjarea unei biblioteci de cărți misionare. Conform acestei hotărâri stăpânirea eparhială a și numit, în 1892, opt misionari și un ajutor, — toți dintre preoți parohiali cu dreptul de a-și păstra parohia<sup>5</sup>. Pen-

1. „Труды“... III, 55—56.

2. La congres s'a constatat că în Basarabia nou alipită (de sud) tălcul austriac se bucură de libertate, devenind foarte periculos pentru ortodocși. S'a mai constatat că acuma stunda împreună cu baptilismul și cu pașovățina, a pătruns între altele și în eparhia Chișinăului, unde sunt aproape 3.000 stundști. „Усп. Бѣл.“ 1891, XXIX, 963—968, XXX, 989—1004.

3. „Труды“... III, 57.

4. În 1891 în Chișinău și Ismail a ținut convorbiri cu răscolnicii, cunoscutul misionar orb Al. Șașin, fiind invitat de arhiep. Serghie. Ibid. 55.

5. Au fost numiți următorii preoți: 1) Vasile Cazacu, pentru or. Chișinău și Tighina și cerc. I din jud. Tighina; sed. Chișinău; 2) Mihail Popov, pentru Cet.-Albă și județ. și pentru cerc. II și III din jud. Tighina; sed. Căbeți; 3) Teodosie Volovel, pentru Ismail cu suburbiile, și pentru cerc. I și IV din jud. Ismail; sed. Ismail; 4) ajutor al lui T. Volovel

tru a coordona și a îndruma mai bine activitatea noilor misionari, la sfârșitul an. 1892 s'a înființat un Comitet Misionar Eparhial compus din următorii membri: protoier. Ioan Butuc și Iosif Parhomovici, A. Stănițchi, A. Margaritov, profesori la seminar, și preot V. Cazacu, având ca președinte pe episcopul vicar. Cea dintâi măsură a Comitetului a fost convocarea congresului de misionari ce a avut loc în iunie 1893. Luând în discuție comunicatele misionarilor congresul, între altele, a luat hotărârea să 'nființeze școli bisericesti-parohiale în satele locuite de schismatici. Misionarilor li s'a impus în convorbirile publice cu rascolnicii să combată conținutul broșurilor și manuscriselor îndreptate contra bisericii ortodoxe, iar preoților, prin stăpânirea eparhială, i s'a atras atenția să dea tot ajutorul misionarilor în activitatea lor. Pe lângă aceasta, Comitetul a întocmit o listă de cărți necesare pentru misionari, înființând și o bibliotecă centrală; a alcătuit o instrucție pentru misionari, a organizat convorbiri publice la Ismail cu frații T. și V. Melnicov<sup>1</sup>, cunoscuții conducători ai rascolului, a luat măsuri pentru construirea a câte unei biserici omopiste la Ismail și la Cahul<sup>2</sup>, pentru înființarea unei parohii omopiste la Ismail, a unui rogoriu omopist la Hotin, etc. În același timp misionarii se ocupau cu combaterea rascolului și pe calea tiparului, publicând, mai cu seamă în revista eparhială, analize și combateri ale multor învățături și obiecțiuni de ale rascolnicilor<sup>3</sup>.

Activitatea atât de intensivă a Comitetului Eparhial și a misionarilor a adus oarecare roade. În curs de șase ani (1892—1898) s'au întors la ortodoxism 337 inși (177 din rascol, 105 din sectantism, 17 din iudaism și 38 din alte confesii). Cu toate acestea situațiunea misiunii a fost socotită nesatisfăcătoare.

S'au înrăutățit mult condițiunile ei materiale, deoarece con-

—Teod. Ciachir; 5) Ilarion Sofronovici, pentru posed. Vălcov; 6) Vasile Pravednăi, pentru cerc. II și III din jud. Ismail, sed. sat. Caramahmet; 7) Vasile Dashevici, pentru or. Hotin și cerc. III din jud. Hotin; 8) Grigorie Britchi, pentru cerc. IV din jud. Sorooca, or. Orheiu, cerc. III și IV din jud. Orheiu; sed. Cotiugenii de Jos; 9) Gheorghe Cernăutan. „Труды”... III, 59.

1. Pentru aceste convorbiri a fost invitat și misionarul sinodal protolereu N. Criviciov; acesta, cum scrie Pobledonostev, „era el însuși țărăn, fost rascolnic „bezpopovei” și poseda pe deplin arta de-a vorbi cu poporul”. „Извѣстiя”... II, 301.

2. Acolo a fost construită „biserica-școală”.

3. „Труды”... III, 64—66.

gresele eparhiale au redus subvenția eparhială de la 3.925 la 620 ruble. Unii misionari au renunțat la posturile lor, așa încât cauza misiunii a ajuns într-o criză neplăcută. „Situația misiunii în eparhie, neîndestulător de limurită” — comunică, în 1896, misionarul T. Volovei, Comitetului Eparhial — „dă prilej răscolnicilor din Ismail să creadă și să răspândească zvonuri, cum că misiunea — nu numai în eparhia noastră, ci și în întreaga Rusie — se desființează, și că, în sfârșit, răscolnicii vor trăi în liniște”.<sup>1</sup>

Astfel s'a creat nevoia unei noi reorganizări a misiunii. Cu această chestiune s'au ocupat mult timp autoritățile eparhiale. În urma mai multor consfătuiri, Comitetul Misionar a întocmit un nou proiect de organizare a misiunii. Conform acestui proiect a) eparhia Chișinăului a fost împărțită în două regiuni misionare — cea de sud și cea de nord. Regiunea sudică cuprindea localitățile din jud. Ismail și Cet. Albă și cercurile II și III protopopești din jud. Tighina; regiunea de nord — județele Hotin, Soroca, Bălți, Orhei, Chișinău și cercul I din jud. Tighina; b) s'au înființat două posturi de misionari eparhiali, pentru fiecare regiune, posturi în care urmau a fi numite persoane cu experiență în activitatea misionară, de preferință cu studii superioare, din sanul preoțesc; misionarul regiunii de sud își avea sediul la Ismail, iar acel al regiunii de nord — în vreo localitate locuită de sectanți; c) misionarii eparhiali aveau patru ajutoți aleși dintre persoane cu studii teologice sau dintre mireni tipiciari, buni cunoscători ai sf. scripturi și ai operelor sf. părinți, înzestrați cu darul cuvântului. Atât misionarii cât și ajutorii lor nu puteau avea alte ocupațiuni în eparhie, nici parohii; d) pe lângă posturile de misionari, urma să se înființeze o frățime eparhială cu caracter misionar și cultural, având ca membri, din oficiu, pe toți protoierii, preoții, arhimandriții, egumenii și ieromonahii din eparhie. Frățimea avea grija să înființeze o bibliotecă culturală; e) misionarii erau retribuiți din fondurile eparhiale la care se adăugă subvenția sinodală în sumă de 2.000 ruble. Retribuția anuală a misionarilor eparhiali era 2.000 ruble, iar a ajutorilor — 500 ruble.<sup>2</sup> Proiectul mai propunea ca din cele mai sărace parohii cu locuitori răscolnici sau sectanți,<sup>3</sup> să li se

1. Ibid. 68.

2. Retribuția ajutorilor a fost redusă de către stăpânirea eparh. până la 500 ruble.

3. Parohii de felul acesta s'a constatat a fi 35. „Труды” — III, 71 — 72.



*Protoier. Pavel Florov.*  
(V. pag. 347—348).



*Pref. Macarie Untui.*  
(V. pag. 342-347).

fixeze clericilor, din fondurile statului, un salariu majorat până la 400 ruble anual.

Proiectul Comitetului Eparhial a fost aprobat prin decizia Nr. 7477, a sinodului, din 17 dec. 1898. În posturile de misionari au fost numiți: preotul Teodosie Volovei, pentru regiunea de sud și I. A. Saharov, candidat în teologie, al academiei din Moscova, pentru cea de nord. Ca ajutori au fost numiți tipicarii dintre omopîști—Ioan Dușarov și Agafon Bogorodișchi, cel de-al doilea înlocuit curând cu Policarp Smîrnov, pentru regiunea de sud; iar pentru cea de nord—Gavriil Labutin, deocamdată numai acesta. Toți acești misionari se ocupau aproape numai cu combaterea răscolului. Pentru combaterea sectantismului s'a înființat în 1899 în urma intervenției arhiepiscopiei, prin decizia sinodală din 29 maiu, un post special de misionar cu sediul la mănăstirea Nou-Neamț. Cheltuielile necesare pentru acest serviciu au fost acoperite din veniturile averilor mănăstirești.<sup>1</sup> În postul de misionar antisectant a fost numit, pe ziua de 1 ian. 1900, ieromonahul Dimitrie Verbișchi, candidat în teologie dela Academia din Chiev, iar până la numirea lui, suplinitor a fost pr. V. Cazacu.

## 4.

Activitatea misiunii în eparhie a fost mult intensificată mulțumită ajutorului ce i s'a dat de către frățimea „Nașterea lui Hristos” de pe lângă catedrala din Chișinău. Odată cu înființarea Frățimii, Sfatul acesteia a înlocuit Comitetul Misionar Eparhial, ale cărui atribuții au trecut la instituția nou înființată. Pentru scopurile misiunii, Frățimea—după cum se știe—a pornit o muncă rodnică pe ogorul bisericesc-cultural publicând multe foi și broșuri cu conținut corespunzător. Spre a coordona activitatea misionarilor s'a ținut în 1901 un congres de misionari. E de notat că unii din ei au muncit cu multă râvnă, ținând nu numai convorbiri publice, ci publicând și multe articole în chestiuni privitoare la misiune.<sup>2</sup> După dările de seamă ale misionarilor, atât convorbirile cât și publica-

2. Misionarul antisectant avea 2.000 rub. anual ca salariu și 500 r. diurnă pentru deplasare. Afară de aceasta pentru biblioteca lui i se mai achitau 500 r., în total 3.000 r. anual.

1. Misionarul T. Volovei a tipărit multe articole nu numai în revista eparhială, ci și în revistele: „Миссионерское Обозрение”, „Миссионерский Сборник”, „Православный Путеводитель”.

țiunile aduceau mult folos misiunii, provocând mai multă apropiere între schismatici și ortodoksi, ba uneori și cazuri de convertire la ortodoxism.<sup>1</sup>

La sfârșitul perioadei s'au făcut în sfatul conducător al Frății unele schimbări: misionarul Dimitrie (Verbițchi), demisionat, a fost înlocuit (16 sept. 1902) cu Gheorghe Grosu, candidat în teologie din academia din Chiev, un băștinaș basarabean, călugărit cu numele Guric.<sup>2</sup> În 1904, în locul misionarului I. Saharov, a fost transferat în regiunea de nord preotul misionar T. Volovei, iar în regiunea de sud a fost numit preotul Iacov Matveev, fost misionar din eparhia Vladicaucz. Dintre ajutorii misionarilor, Labutin și Smirnov au fost puși în disponibilitate, iar ca misionar nou numit, ca-suplinitor, a fost Tit Podlesnăi, cântăreț dela biserica omopistă din Chișinău.<sup>3</sup>

Cu toate că în a doua jumătate a perioadei activitatea culturală a fost mult intensificată ca un mijloc de luptă contra schismaticilor, fapt ce intra în prevederile ocărmiturilor superiori,<sup>4</sup> față de ei subt regimul Pobiedonosțev se întrebunțau mult și măsuri de constrângere uneori, chiar crude<sup>5</sup>. Adevărul cere să arătăm că de asemenea măsuri nu erau străini nici misionarii basarabeni.<sup>6</sup>

1. „Труды”... III, 103—104.

2. Actualul mitropolit al Basarabiei, Inform. Liogr. v. mai departe.

3. „Труды”... III, 104—105.

4. „Письма” II, 301.

5. Fie potrivit poruncii de sus, dela centru, fie din răvan misionarilor sau a episcopilor, în unele eparhii în casele sectanților se făceau perchezitii, li se luau cu sila copiii pentru a-i boteza în ortodoxism sau pentru a-i creștea în mănăstirile ortodoxe, fără ca părinții să știe de locul unde ei se află; rascolnici erau închiși în mănăstiri, fără judecată, etc. pyranau, „Пак. и боп.” în „В. Exp.”

6. În privința aceasta o mărturie foarte interesantă aflăm în ziarul lipovenesc „Слово правды” („Cuvântul Dreptății”) din 1897 (nr. 6, pag. 86), ce apărea în România. Iată ce scriau acolo lipovenii basarabeni „Din an în an situația starobriadților basarabeni devine mai insuportabilă. De când s'au ivit în Basarabia misionarii, pe noi, pe starobriadții, au început să ne strămboreze în drepturile religioase. Când ne aflăm sub oblăduirea stăpânitorilor necreștinii, nu suportăm atâtea nenorociri, câte îndurăm acum dela misionarii ortodoksi. Turcii ne lasau să facem în chip liber toate slujbele noastre bisericesti, iar în s.l. Rusia ni se fac procese verbale pentru slujbele noastre publice și ne trag în judecată penală. Suntem foarte amărâți că pe noi ne asupresc în s.l. Rusia, pe când tot aici, alături de noi, pe cea parte de răuțel, frații noștri starobriadți, sub stăpânirea regelui românesc (de credința catolică) se bucură de deplină libertate religioasă. Această din urmă împrejurare și ne bucură pe noi și ne umple de pizmă: odinioară și noi duceam aceeași viață”... Cit. după Pyranau, „Пак. и боп.” în „В. Exp.”



## CAPITOLUL III.

*Rotul epocii lui Pobiedonostev în biserică din Rusia.—Epoca lui Pobiedonostev în eparhia Chişinăului.—Reprezentanţii bisericii în Basarabia.—Preoţimea basarabeană.—Viaţa religioasă-bisericască a păstoritorilor.—Arhiep. Neofit, reprezentantul epocii.*

## 1.

Urmărind marea activitate religioasă-bisericască desfăşurată în perioada a III-a ajungem la concluzia, că această perioadă a fost cea mai însemnată epocă în viaţa bisericască din v. XIX-lea atât după felul cum a fost condusă biserică, cât şi după urmările regimului înscăunat.

La baza ocărmuirii bisericesti a fost aşezată o largă concepţie ce privia nu numai momentul de faţă, ci poate şi mai mult—viitorul poporului: autorităţile bisericesti aveau grijă nu numai de îndrumarea vieţii actuale a credincioşilor, ci şi de crearea unei generaţii nouă, şi să implănte în sufletul tineretului şi să dezvolte alte aplecări, noi cerinţe, o mentalitate nouă. Pentru înfăptuirea acestui plan grandios s'a elaborat un vast program ce a cuprins toate laturile vieţii bisericesti, s'a întrebuiţat un întreg sistem de dispoziţiuni şi măsuri, au fost atrase la muncă intensivă toate treptele ierarhiei bisericesti, au fost folosite enorme sume de bani dela centru şi dela instituţiile locale, precum şi sume considerabile adunate dela credincioşi. S'a desfăşurat o activitate intensă, foarte variată în ramurile ei şi nu mai puţin bogată în urmări. A fost, putem zice, o puternică mişcare, care a dus viaţa bisericască la o stare de mare înflorire, necunoscută bisericii în trecut, cu toate că întotdeauna posedă drepturi de biserică predominantă în stat. În toate domeniile—în ştiinţa teologică, în arhitectura bisericască, în oratoria de pe amvon, în cântul bisericesc—epoca lui Pobiedonostev a lăsat opere nemuritoare. Astfel a fost în întreaga Rusie,<sup>1</sup>

1. În epoca lui Pobiedonostev a fost terminată, fiind sfinţită în 1883, marea biserică „Hristos Mântuitorul” din Moscova; s'a construit vestita catedrala „sf. Vladimir” din Chişinău, sfinţită în 1896; au propovădit marii oratori bisericesti Ambrosie Cluciarev (1829—1902) arhiep. din Hareov, Nicanor Brovcovici (1827—1890) arhiep. din Cherson; au dat la lumină operele lor mulţi teologi de seama ca V. Bolotov (1854—1900), E. Golubinsc (1832—1912), N. Glubocovschi (născ. în 1867) ş. a.; au murit vestii compozitori bisericesti (Arhangelschi, Castalschi, Rahma-

tot așa, firește, trebuia să fie, în măsura posibilităților locale, și'n eparhia Chișinăului.

Și 'n Basarabia, ca 'n întreaga Rusie, activitatea bisericească-religioasă începută mai înainte, sub regimul Pobiedonostev a fost foarte mult intensificată, printr'un șir de măsuri aplicate în mod sistematic. Așa, s'au construit multe biserici frumoase chiar prin sate (la Nișcani, Sângera), s'au făcut mari reparații la alte biserici (catedrala din Chișinău, Mitropolia), s'au clădit monumentale construcții bisericești, cum e Casa Eparhială din Chișinău, s'a înființat o mulțime de instituții și societăți cu scopuri religioase-bisericești.<sup>1</sup>

În domeniul religios-cultural eparhia Chișinăului a dat oameni deosebiți care au muncit cu multă râvnă pentru interesele bisericești, ajungând adeseaori la mare izbândă. Aici vom reaminti pe neobosiții cercetători ai trecutului bisericesc din Basarabia, și printre ei în primul rând pe profesorul seminarului din Chișinău basarabeanul Avxentie Stadnițchi, mai târziu Arsenie, arhiepiscop al Novgorodului, doctor în istoria bisericească.

Inzestrat dela natură cu frumoase însușiri sufletești și crescut în atmosfera și condițiunile mișcării religioase-bisericești din Rusia, Stadnițchi si-a însușit tendințele și principiile regimului Pobiedonostev și a știut să le aplice cu mult succes nu numai pe teren științific-istoric,<sup>2</sup> cercetând trecutul Basarabiei și al Principatelor Române, ci și'n domeniul administrativ, în calitate de conducător al unor școli duhovnicești din Rusia, iar mai târziu ca episcop eparhiot și ca membru cu mare autoritate al sinodului rus.<sup>3</sup>

ninov); au lucrat deasemenea cel mai tipic pictori bisericești—adevărații creatori ai artisticeii iconografii în spiritul ortodox-naționalist, cum au fost cunoscuții Vasnetov, Nestorov ș. a.

1. În per. a III-a au luat ființă și unele societăți care n'aveau legătura cu viața locală, fiind aduse din Rusia. Așa a fost, de pilda, Filiala Societății Imperiale Ortodoxe Palestinene, înființată în 2 ian. 1887, sub președinția cătinarhului Chișinăului, cu scopul de-a aduna bani dela binecredincioși pentru Sf. Mormânt.

2. V. pag. 323—325.

3. Fiu de preot din sat. Comarova, jud. Hotin, Stadnițchi si-a făcut studiile în seminarul din Chișinău și 'n Academia din Chiev, terminând-o în 1885. Tot atunci a fost numit profesor la seminarul din Chișinău, unde a predat mai multe obiecte teologice până în 1895. Din 1887 timp de opt ani a condus ca redactor, revista eparhială. Fînd numit pentru lucrările lui, membru corespondent al Societății Bisericești Arheologice de pe lângă Academia din Chiev, iar în 1895 a obținut dela Academia din Chiev titlu de magistru în teologie. În dec. 1895 a fost călugărit, primind numele Arsenie, și după aceasta a ocupat consecu-

În domeniul propovăduirii de pe amvonul bisericesc s'au distin-  
tins, după cum am văzut, prot. Ioan Butuc,<sup>1</sup> Nicolae Lașcov,<sup>2</sup> Pavel  
Florov.<sup>3</sup> Biserica basarabeană a dat muncitori de seamă și pe  
ogorul misiunii ortodoxe. Aici, cel mai caracteristic reprezentant  
pentru curentul bisericesc din Basarabia, ce a culminat sub Po-  
bedonostev, și muncitorul cel mai devotat cauzei a fost fără nici  
o îndoială arhimandritul Anatolie Tihai.

Originar din Basarabia, din sat. Tărăsouți jud. Hotin, arhim.  
Anatolie, până la călugărie — Alexandru, și-a consacrat viața și  
puterile, scopurilor misiunii în afară de eparhia Chișinăului, însă  
atât prin năzuințele lui bisericesti-religioase, cât și prin felul cum  
a știut să le aducă la îndeplinire, ne arată puterea mișcării reli-  
gioase din biserica rusă.<sup>4</sup>

Cu multă energie a muncit pentru misiunea antischiismatică și  
cunoscutul misionar Teodosie Volovei.<sup>5</sup>

tiv posturile de inspector, rector al seminarului din Novgorod, pe urmă  
profesor și rector al academiei din Moscova, în care post a fost numit  
fiind totodată hirotopit și episcop. În 1907 a ajuns arhiepiscop al Pescovului,  
iar mai târziu — mitropolit al Novgorodului. — Fiind rector al academiei a  
obținut titlu de doctor în isl. bisericească, iar trecând la catedra de  
episcop eparhial, în 1906 a fost numit președinte al Comitetului Școlar  
de pe lângă sinod, a prezidat secția V-a în „Adunarea Antesobornicească”,  
care s'a ocupat cu chestiunea reorganizării școlilor duhovnicești,  
iar în 1907 a fost numit membru în Consiliul de stat. (Орн. Общед.  
din 1905—1907, 36—66). Mai târziu rolul mitropolitului Arsenie în afa-  
cerile ocărării sinodale a ajuns și mai important, așa încât în 1916,  
cum ne mărturisește prietul Jevahov, — ajutorul de oberprocuror sinodal,  
în sinod „chestiunile în fond se rezolvau de către Arsenie, arhiepiscop  
al Novgorodului și de protopresbiterul Șavelski”... („Boznamnaia”... I,  
182—183; 190—191). Odată cu începerea revoluției în Rusia mitr. Arse-  
nie a suferit și suferit foarte mult. După știrile din urmă ajunse în Ba-  
sarabia în prezent pr. Arsenie se află la Tobolsk, unde este exilat  
de guvernul sovietic.

1. V. pag. 281.

2. Ibid.

3. Inform. biogr. v. mai departe.

4. Alexandru Tihai și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău.  
Fiind în secția mijlocie a seminarului, Tihai a părăsit școala și, fără  
știrea părinților, a pătruns la muntele Athos unde, în 1885, s'a călugă-  
rit la mănăstirea Zograf. întorcându-se la Chișinău, a isprăvit semina-  
rul teologic, iar pe urmă și Academia din Chiev. Aflând despre starea  
misiunii din Japonia și scopurile ei, Tihai isprăvind Academia, a plecat  
în Japonia și acolo, timp de 20 ani, a slujit cu multă râvnă misiunii or-  
todoxe. Fiind nevoit, din motive de sănătate, să se întoarcă în Rusia,  
Anatolie Tihai a încetat din viață la Petersburg în 1893. „Труды”... IX  
158—160.

5. Român basarabean de felul lui și absolvent al seminarului din  
Chișinău, prot. T. Volovei fiind numit misionar antischiismatic în epar-  
hia Chișinăului, a dus această zarcină timp de 20 ani. În calitate de mi-

În domeniul cântului bisericesc s'a distins foarte mult Grigorie Livovschi, în calitate de compozitor și ca dirijor al corurilor dela lavra „Alexandru-Nevschi” și catedrala „Isaachie” din Petersburg.<sup>1</sup> Deasemenea a lucrat cu mult succes prot. Mihail Berezovschi, dela catedrala din Chișinău, ce s'a ocupat cu cântul și ca dirijor al corului episcopal și ca autor al mai multor opere de muzică bisericească.<sup>2</sup>

## 2.

Persoanele amintite ca și mulți alți muncitori pe ogorul bisericesc, au trecut prin seminarul teologic din Chișinău. Atât îndemnul pentru muncă, cât și îndrumarea activității lor, le-au căpătat în seminar și'n genere în școalele duhovnicești, în care zeci de ani se cultiva spiritul bisericesc prin diferite mijloace—prin program special, prin orândueli religioase-bisericești, prin întreg regimul școlar, culminând sub regimul Pobiedonoștev.

Trebuie să mărturisim că și conducătorii școalelor din Basarabia, mai cu seamă în această perioadă corespundeau cum nu se poate mai bine cu cerințele vremii. În privința aceasta e vrednic de-a fi pomenit mai cu seamă protoiereul Alexandru Ianovschi, rectorul seminarului. Om de principii, cu adâncă convingere în sfințenia misiunii lui de păstor, îndeplinitor neînduplecat al poruncilor stăpânirii, înzestrat cu mare tact administrativ și cu neîntrecută putere de muncă, având și înfățișare de păstor devotat altarului,—rectorul Ianovschi a condus seminarul din Chișinău timp de 19 ani. Pătruns de ideile regimului Pobiedonoștev, el a știut să 'ntipărească tendințele acestui regim în toate laturile vieții seminarului

---

sionar pr. Volovel a avut mai multe convorbiri publice cu staroobritnii din eparhie și a publicat, precum știm, numeroase articole contra schismei în revista eparhială locală și 'n special în revistele misionare din Rusia, în 1820 prot. T. Volovel a încetat din viață.

1. Fiu de cântăreț, Grigorie Livovschi s'a născut în 1832, în sat. Lincăuți, jud. Soroca. Studiile, și le-a făcut în seminarul teologic din Chișinău. După apăsarea criticii, Livovschi „a arătat cu operele lui muzicale îndovărata cale cântului bisericesc”. „Труды... IX, 157—158.

2. Băstinaș din Basarabia, fiu de preot, prot. Mihail Berezovschi s'a născut în 1868; studiile și le-a făcut în seminarul din Chișinău; dela 1888 este preot la catedrala locală. Păr. M. Berezovschi conduce corul catedralei cu multă pricepere mai bine de 40 ani, ajungând în o maestrie excepțională; a compus de o mulțime de opere muzicale bisericești, fiind totodată, el însuși, un foarte bun cântăreț. Păr. Berezovschi a arătat însuși și'n pictura.

din Chişinău, infiltrându-le prin atitudinea de şef faţă de ceilalţi profesori şi de elevi, prin explicaţiile sf. scripturi la lecţii, dar mai ales prin săvârşirea slujbelor religioase oficiate cu o solemnitate impunătoare. Înfaşşarea lui, împreună cu cântarea armonioasă a corului elevilor, uneori chiar şi a tuturor elevilor prezenţi (cântare comună) lăsa urme neşterse în sufletele multor ascultători, formând un îndreptar pentru viitoarea lor activitate de păstor.<sup>1</sup>

Şcoalele duhovniceşti, pe lângă acel spirit bisericesc ce se cultiva cu atâta stăruinţă, erau şi şcoale de cultură generală.

Odată, însă, cu variate interese teoretice ce veniau prin şcoale, regimul aducea şi interese practice. Biserica ortodoxă, după tendinţele regimului, urmă să predominescă nu numai în concepţie, în drepturi şi privilegii, dar şi în situaţia ei exterioară, în condiţiile ei de viaţă. De aici vine grija tuturor organelor bisericeşti de-a înmulţi şi desvolta aşezămintele spirituale, de-a spori veniturile bisericeşti, de-a înlesni viaţa materială a clericilor cum şi de-a le crea o situaţie avantajoasă în societate. Grija aceasta a dus preoţimea la o muncă încordată în domeniile averilor bisericeşti, creând o vastă gospodărie bisericească în eparhie, precum şi la ocupaţiuni şi întreprinderi gospodăreşti proprii în parohii.

În astfel de condiţiuni a trăit şi s'a dezvoltat preoţimea basarabeană în perioada a treia.

1. Protoiereul Alexandru Ianovschi a fost al zecelea rector al seminarului din Chişinău. Fiul de preot din eparhia Volâniei, Ianovschi s'a născut la 1848, şi-a făcut studiile în seminarul din Volâni (Jitomir) şi la academia din Petersburg. În 1886 fiind „inspector” (subdirector) la seminarul teologic din Căminuţa Podoliei, a fost transferat la postul de rector al seminarului din Chişinău, şi în otornit preot şi protolereu, în Chişinău a ocupat mai multe servicii în diferite instituţii eparhiale, între altele a fost preşedintele Consiliului Scolar Eparhial, din momentul înfiinţării acestui aşezământ (1886)şi până la ieşirea din postul de rector. Ianovschi a jucat în eparhie un rol foarte însemnat. Putem zice că nici o chestiune şi nici o muncă, pornită în eparhia Chişinăului de către stăpânirea eparhială în această perioadă, n'a fost rezolvată fără participarea rectorului Ianovschi. Din partea arhipăstorilor Ianovschi se bucura de multă încredere, şi el nu odată îl însereinau cu inspectarea bisericilor din eparhie („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.”— XV, 42—43). Ianovschi a fost cel dintâiu care a ridicat chestiunea cărţilor moldovenesti şcolare pentru şcolile bis. parohiale din satele moldovenesti din Basarabia, prezentând un special raport în această privinţă la congresul din Chiev, convocat în chestiunea şcolilor minoritare, raport ce, pe urmă, a fost discutat la adunarea eparhială a preoţilor din Basarabia în 1894. (V. mai sus pag. 303—304) În oct. 1905 rectorul Ianovschi, din motive de sănătate, a demisionat din postul de rector al seminarului ocupând locul de paroh în Biserica „Acoperământul Maicii Domnului” din Odesa. În 1913 el a murit acolo. „Труды”... VI, 32—35

Urmările acestor împrejurări au fost foarte însemnate. Tre-cută, aproape în întregime, prin seminarul teologic din Chişinău cu programul lui variat, trăind zeci de ani sub căma statornică a sinodului rus, condusă un sfert de veac de mâna puternică a rigurosului oberprocuror Pobiedonosţev, preoţimea basarabeană a ajuns în această perioadă la formarea ei definitivă, la stabilirea acelor însuşiri şi calităţi ale ei, ce o deosebesc mult atât de preoţimea celorlalte provincii româneşti, cât şi de aceea din vechiul regat.

Cu toate că au trăit sub regimul bisericesc din Rusia şi, şi-au păstrat în suflet mai mult ca alţii, spiritul bisericesc al acestui regim,—preoţi basarabeni, în massă, au rămas străini de curentele gândirii teologice din Rusia, ce aveau un puternic izvor în Academile spirituale, fiind sprijinite şi de unii scriitori şi cuge-tători laici, cum erau mai înainte slavofili (Homiacov), iar mai târziu, pe vremea lui Pobiedonosţev cum şi mai pe urmă, Vladimir Soloviev, Sergheie Bulgacov, fraţii Trubeţcoi (Eugeniu şi Sergheie) şi alţii. În schimb însă, ei şi-au consacrat puterile pentru a înfăp-tui şi a 'ndeplini în viaţă şi 'u muncă îndatoririle de păstor după aplecările lor personale şi după felul cum înţelegeau să-şi îndrep-tăţească menirea.

După aceste însuşiri şi aptitudini am putea deosebi trei ti-puri mai importante de preoţi în eparhia Chişinăului. Tipul cel mai răspândit a fost preotul de rând, cu elemente cărturăreşti în concepţie, cu deprinderi şi năzuinţe de intelectual în felul de traiu, cu oarecare interese de cultură raţională în gospodărie, cu respect pentru carte şi cu oarecare urbanitate în purtare. Preoţii de acest tip nu se distingeau, de obicei, prin serviciul păstoresc propriu zis; ca oameni însă mai mult sau mai puţin culti, ei se deosebiau de parohieni, mai cu seamă de acei de prin sate, devenind pentru mediul parohial (sătesc) un fel de „kulturtrăgeri“, la care sătenii veniau după sfat şi povaţă în ale vieţii. Şi nici după lege, nici după starea de fapt nu exista în satul basarabean altă persoană a-vând mai multă autoritate morală decât aceea a preotului care, astfel, era adevăratul centru moral al vieţii rurale din Basarabia.

Alţi preoţi, ca oameni de mare energie şi cu temperament viu şi cu mare pricepere în chestiunile practice ale vieţii eparhiale, au muncit cu multă râvnă pe terenul bisericesc-obşteşc, având un rol social precumpănitor, luând parte activă la lucrările congre-

selor preoțimii, purtând sarcina de membru al diferitelor așezăminte eparhiale (Epitropia Eparhială, Fabrica de lumânări, Cassa Emeritală, Consistor ș. a.). Ei toți studiau cu multă stăruință condițiunile sociale și economice ale vieții eparhiale, se interesau de mersul afacerilor bisericești în alte eparhii, urmăreau cu luare aminte dezvoltarea diferitelor instituții bisericești locale și cu toate că, în realitate, nu aveau o pregătire specială în chestiunile de care se ocupau (fie financiare sau comerciale, fie igienice sau pedagogice), izbutiau totuși, prin muncă conștiințioasă de autodidacti, să ajungă la idei înaintate, la cunoștințe temeinice în cauză și la rezultate practice foarte bune și lăseminate. E destul să amintim aici munca rodnică a președinților congreselor eparhiale, ca prot. Ioan Cornovan,<sup>1</sup> Nicolae Vlaicov,<sup>2</sup> a pr. I. Iusipenco,<sup>3</sup> Grigorie Lașcov,<sup>4</sup> Const. Parfeniev<sup>5</sup> ș. a.

Erau, însă, printre preoții basarabeni și păstori de idee, ce-și vedeau menirea în activitatea păstorească propriu zisă.

Răspândiți prin toate unghiurile provinciei, acești preoți își îndeplineau misiunea, fiecare în măsura puterilor lui și potrivit cu priceperea chemării de păstor, rămânând deseori nevăzuți de lumea mare. Unu dintre acești preoți erau de natură religioasă-mistică, uneori—riguroasă-ascetică de felul lui Savonarola: atât în viața lor proprie, cât și în cea a parohienilor ei nu urmăreau decât un ideal riguros monahal. Acest tip de preot l-am văzut în persoana cunoscutului păstor din per. a II-a Ștefan Ciugureanu. Același tip a aparținut mai târziu preotul Macarie Untu.

1. V. mai sus pag. 272.

2. V. mai sus pag. 269.

3. Basarabean, fin de diacon, s'a născut la 1848, studiile și le-a făcut în seminarul din Chișinău, a luat parte activă în afacerile bisericești din eparhie, la congresele eparhiale, ea deputat în președinte (1900), ca membru în diferite comisii, a publicat articole în chestiuni bisericești, în rev. eparh. A decedat în 1912.

4. Preotul Grigorie Lașcov a fost unul din cei mai energici și capabili reprezentanți ai clerului basarabean. Născut în 1862, studiate și le-a făcut în seminarul din Chișinău. A fost membru al diferitelor așezăminte eparhiale, blagocin, de-asemena și deputat la congresele eparhiale și președinte (1901). Om cu idei înaintate și cu inițiativă, pr. Lașcov a muncit cu mult succes pentru interesele eparhiei. Lui li aparține ideea comitetelor cereuale de construcții, precum și a „Societății de ajutor reciproc” (v. p. 262), tot el a înaintat congresului preoțimii din 1894 un interesant referat în chestiunea cântului bisericesc în șe. eparh. (v. pag. 314). Din nenorocire moartea l-a răpit când era la o vârstă plină încă de putere.—în 1904.

5. V. mai sus pag. 276.

Preotul Macarie, cum ne spune un coleg al lui de școală, era socotit încă din seminar ca un elev evlavios și destoinic. Studiile superioare făcute din Academia spirituală din Chiev, i-au întărit și mai mult evlavia creștinească. Ii plăcea să citească viețile sfinților și scrierile sf. părinți în l. moldovenescă, era sub înrăurirea lor neîntreruptă și „am putea zice, trăia în atmosfera veacurilor al IV-lea și al V-lea ce s'au proslăvit cu atâția ierarhi mari, cu multe lucrări teologice neintrecute“. Ca un bun creștin, insufletit de puternice convingeri creștinești, el împlinia cu sfințenie toate obiceiurile creștinești, indemnând la aceasta și pe alții. Pentru convingerile sale cum și pentru interesele credinței era gata la jertfă, și chiar la mucenicie. Până la hirotonie păr. Macarie petrecea o viață înfrânată, cu totul izolată. Locuia pe la periferiile orașului, trăind în toată curățenia trupului și a sufletului, ocupându-se cu rugăciunea, citirea sf. scripturi, scrierilor sf. părinți și a diferitelor cărți cu conținut moral-creștinesc. După mărturisirea colegului său, păr. Macarie „încă nefiind preot petrecea o viață mai curată și mai înfrânată decât unii preoți, și nefiind monah, petrecea o viață mai aspră decât monahii“. Nu s'a tuns în monahism, socotind făgăduințele monahicești prea grele pentru el. Primind hirotonia în sanul preoțesc, păr. Macarie s'a dovedit nu numai un vrednic preot, dar și un neobișnuit ascet, puternic în fapte și în cuvânt și împodobit cu cele mai frumoase însușiri creștinești. În calitate de preot al închisoarei din Chișinău, păr. Macarie, având toată râvna pentru îndreptarea celor rătăciți, intra cu îndrăzneală în camerele celor mai mari criminali și cu puterea cuvântului său pe mulți îi aducea la pocăință. Deosebindu-se mult de ceilalți preoți prin chipul vieții sale, păr. Macarie nu putea rămânea neobservat. Lumea îl cunoștea bine și-l respecta, îndeosebi creștinii de pe la țară, ce veniau uneori la el, din locuri îndepărtate, pentru sfaturi și rugăciuni. El era pătruns de duhul evlaviei și nu înțelegea alte interese, îndeletniciri sau distracții decât numai interesele sufletului său și ale instituțiilor cărora slujia.<sup>1</sup>

1. Păr. Macarie Untu a fost fiu de preot din sat. Florișonia, jud. Iași. A făcut studiile în șc. spirit. din Edineți, în seminarul din Chișinău și în academia din Chiev. A fost profesor la școala spirit. din Chișinău, unde preda catehismul și Testamentul Vechiu și Nou. Având dragoste pentru preoție s'a hirotonit în vârsta de 40 ani, fără ca să se căsătorească, (după cum cerea practica bisericii rusești). Ca preot a slujit o



Un alt reprezentant al preoțimii basarabene de acelaș tip religios-mistic a fost prot. Pavel Florov.

Fire blândă, pătrunsă de dragostea evanghelică față de aproapele lui, adâncit în tainele și poruncile credinții, prot. Florov, după mărturisirea oamenilor care-l cunoșteau de aproape, toată viața îndelungată și-a consacrat-o misiunii de păstor în cel mai înalt înțeles al cuvântului. În biserică, unde era concentrată cea mai mare parte a vieții lui sufletești, el făcea slujba dumnezeiască c'o evlavie „care în anumite momente („Pe Tine Te laudăm”) ajungea la o încordare atât de adâncă și sinceră, încât părea a fi o stare de inspirație, aproape un extaz”. Această stare mistică nu-l părăsia nici odată, iar în ultimii ani al vieții el părea că petrece mai mult în altă lume, în afară de condițiunile pământești. Ca propovăduitor el roștia predici și învățături c'o însuflețire pătrunzătoare, într'o limbă moldovenească simplă, izvorită din sufletul lui plin de dragoste. Sătenii îl ascultau „în adâncă tăcere, într'o deosebită atmosferă de liniște și împăcaciune cu toată lumea, înaintea Acelui Dumnezeu Care este aici între voi, care pe fiecare din voi îl iubește și pe nimeni nu-l va lăsa”...

În raporturile cu oamenii pâr. Florov nu știa altă călăuză decât dragostea creștinească și blândețea, și avea cea mai puternică influență asupra tuturor. În toamna an. 1905, când valul pogromurilor din Rusia a ajuns și în Basarabia și s'a îndreptat spre Cornești (satul unde a preoțit pâr. Florov), dânsul cu cuvântul de păstor și cu înfățișarea lui de „om sfânt” (astfel cum era de către mulți numit) a știut să nălătore primejdia, aducând liniște și în sufletul acelor oameni care venise tocmai să facă pogrom.

Cu sufletul lui curat și blând, cu viața-i dreaptă, el a atras dragostea tuturor locuitorilor din târgușorul Cornești, așa încât la moartea lui și evreii au făcut rugăciune pentru el în sinagoga lor,

bucată de vreme în biserica din închisoarea din Chișinău. Știind însă că credința fără fapte bune este moartă și n'are preț, pâr. Macarie s'a dedicat azilului pentru cei neputincioși de pe lângă frațimea „Alexandru Nevschi”, îngrijindu-se de toate nevoile neputincioșilor adăpostiți în azil. Vara pâr. Macarie petrecea în Florișoala, în casa părintească, și acolo slujba regulat în biserica satului. Creștinii din antele vecine veniau la dânsul pentru rugăciuni și sfaturi părintești. Pâr. Macarie a încetat din viață în 1916 și a fost înmormântat lângă azilul „Alexandru Nevschi” pentru osteneala, cu care a muncit pentru acest așezământ. Icon. mltr. Const. Popovici. „Amintiri despre pâr. protolereu Macarie-Untul” (în manuscris).

au asistat în biserică la înmormântare, iar la sfârșitul ceremoniei și-au exprimat dorința să spună la mormânt o cuvântare despre viața și faptele răposatului. E interesant că reprezentantul bisericii oficiale, blagocinul, nu le-a încuviințat această cerere, crezând că e compromițătoare pentru ortodoxism. Faima prof. Florov, ca preot cucernic și „om sfânt“, a trecut departe peste hotarele parohiei lui.<sup>1</sup>

## 3.

Cu toate că, precum s'a arătat, preoții basarabeni se deosebiau după aptitudini, ca și după activitate, era totuș și o asemănare între ei, ce rezulta din faptul că majoritatea lor covârșitoare era din satele moldovenești. Asemănarea aceasta și 'n perioada a treia, ca și mai 'nainte, se manifesta în legătura lor sufletească cu populația băștinașă, în interesul pentru limba moldovenească. Aceasta legătură avea loc, fără iadocală, la preoții de felul protoiereului Pavel Florov, precum și la acei care luau parte la mișcarea pentru cultura parohienilor moldoveni din Basarabia.<sup>2</sup> La mulți însă legătura de care vorbim avea forma unui interes sufleteș mai lămurit care ducea la idei și năzuințe mai complicate. Așa, despre păr. Macarie Untu aflăm, că dânsul „avea mare dragoste pentru graiul moldovenesc. Încă fiind student, se interesa de gramatica l. românești, studiind cărțile lui Doncev,<sup>3</sup> ceeace era pe atunci cam neobișnuit“. Dânsul a luat parte și 'n comisiunea pentru tipărirea cărților bisericesti în l. moldovenească.<sup>4</sup> Și mai interesante fapte aflăm despre preotul Andrei Madan. Acesta fiind încă elev în seminar, se interesa de teatrul și literatura românească, și stăruia să deștepte acelaș interes și la colegii săi, inființând cu ei un

1. V. ziar. din Chișinău „Бессарабская Жизнь“ 1910, № 272 și № 275; ziar. din Moscova „Русская Ведомость“ 1910, № 277.—Prot. Pavel Florov, fiu de preot, s'a născut în 1831, studiile și le-a făcut în seminarul din Chișinău. În 1857 a fost hirotonit preot, din 1896 timp de 43 ani a preotit în Cornești, jud. Iași, a fost protopop timp de 25 ani. A încetat din viață în 1910.

2. V. mai sus pag. 283—288.

3. Autorul câtorva cărți didactice de l. română (1821—1885).

4. Dela venerabilul l. M. Parbomovici am auzit cum că împotriva atitudinii dușmănoase a arhiep. Pavel față de moldoveni, pe la sfârșitul arhiepiscopiei acestuia, a protestat în presă Macarie Untu, împreună cu A. Stănițchi și V. Glavan, pe atunci toți—studenți la Academia din Chiev. Protestul acesta (un art. în ziar. „Vostoc“, care era inspirat, în chestiunile basarabene, probabil, de Gh. Samureanu,—v. mai sus pag. 217) a nemulțumit mult pe arhiep. Pavel.

cerc de naționaliști cu scopul de a se lămuri asupra literaturii, istoriei și muzicii românești. Ei păstrau legătura de sentimente românești, cu unele familii ale clericilor români, cum a fost aceea a preotului Petre Donici din Chișiinău,<sup>1</sup> la care se adunau și „vorbiau cu drag de România și cântau românește”. Aceleași interese naționale le-a păstrat păr. Madan devenind preot. Ajutat de un frate al său care se afla în România,<sup>2</sup> pr. Madan comandă cărți de istoria Românilor, de literatura bisericească și laică, pe care le împărția la alți preoți, învățători și la studenți basarabeni.<sup>3</sup>

Aceasta a fost preoțimea sub regimul Pobiedonostev.

#### 4.

Regimul Pobiedonostev a avut mare însemnătate și pentru pătura de jos, pentru păstoriți. În privința aceasta e foarte important faptul că 'n perioada a treia îndrumarea parohienilor devine grija primordială a ocârmuirii bisericești atât dela centru cât și a celei locale, și încep să se aplice în mod sistematic măsuri stăruitoare din partea stăpânirii bisericești. Aceasta a fost o înfăptuire consecventă a programului lui Pobiedonostev îndreptat spre educarea bisericească a întregului popor. Un fapt, însă, și mai însemnat pentru noi e acela că acuma s'a pus pentru întâia dată problema populației moldovenești din Basarabia, abia acuma nevoile sufletești ale parohienilor moldoveni încep să constituie obiectul special al îngrijirii pastorești din partea slujitorilor altarului. E adevărat, scopurile acestei îngrijiri erau de ocazitate pur practice, aplicându-se pentru atingerea lor măsuri foarte sfioase și neîndestulătoare, însă e important că activitatea pornia nu din motive întâmplătoare, ci sub presiunea împrejurărilor exterioare ieșite din politica generală, provocată de mersul vieții,—și dela început a fost așezată pe bază temeinică, asigurată prin legi și dispozițiuni ale ocârmuirii centrale. Aceasta era o garanție bună cum că activitatea se va desvolta fără întrerupere și va aduce roadele ei cuvenite.

1. Și'n familia părinților autorului acestei lucrări primele cărți cu litere latine au fost aduse de pururea pomenitul pr. Andrei Madan.

2. Gh. Madan, fost și el elev al seminarului din Chișiinău cunoscutul culegător de poezii populare din Basarabia.

3. „Luminătorul”, 1829, I, 51-52.—Pr. Andrei Madan s'a născut în 1869 în sat. Trușeni, jud. Lapușna, și-a făcut studiile în seminarul din Chișiinău, s'a hirotonit preot în 1888. A încetat din viață în 1903.

Dar influența regimului Pobiedonoștev se infiltra în straturile de jos ale poporului băștinaș și pe altă cale, și anume—prin intensificarea vieții lui religioase, prin răspândirea și mai largă a sentimentului religios. Mijloacele vechi de educație religioasă, intensificate prin toată activitatea bisericească a epocii, au avut ca rezultat că și în mediul populației sătești se iviau curente și tipuri de credincioși pătrunși de spiritul bisericesc, care, precum ne comunică un cucernic preot, „știau de rost aproape toată psaltirea, acasă țineau pravila mănăstirească, iarna se sculau la miezul nopții și făceau polunoșnița..., cetiau continuu biblia..., învățase și la tipic, încât știau ce anume evanghelie se va pune în cutare duminică, și o cetiau mai dinainte...“<sup>1</sup>.

Aceasta a fost o altă latură a regimului Pobiedonoștev care a avut, precum vom vedea, cele mai grave urmări.

## 5.

În perioada a treia au arhipăstorit în eparhia Chișinăului patru arhieriei: Serghie Liapidevski, Isachie Polojenski, Neofit Nevodcicov și Iacov Piatnișki. Toți au fost devotați reprezentanți ai regimului Pobiedonoștev, însă arhipăstorul tipic al acestei perioade a fost arhiepiscopul Neofit Nevodcicov.

Fiu de „dvoreni“, Nicolae Vasile Nevodcicov s'a născut la Petersburg în anul 1824; și-a făcut studiile în seminarul din Ecaterinoslav și Academia din Moscova. În 1833—1850 a fost secretar personal al cunoscutului scriitor și diplomat Alexandru Scarlat Sturza, fiul întâiului guvernator al Basarabiei. În 1850 a fost numit profesor la seminarul din Chișinău<sup>2</sup>. Fiind hirotonit în preoție în 1858, Nevodcicov a fost timp de aproape douăzeci și trei ani preot și profesor de religie în diferite școli din Odesa, iar în 1864—1868 profesor și „inspector“ (subdirector) la seminarul teologic de acolo. Pe lângă munca de profesor, în 1826 a publicat o revistă săptămânală: „Foaie Duminecală a Odesei“. Tot

1. V. amănunte în „Mișc. d. B. 114“ pag. 294—296.

2. Alci a alcătuit o descriere bisericească-istorică și statistică a Basarabiei, intitulată: „Începutul și răspândirea creștinismului în hotarele eparhiei Chișinăului (în 10 martie 1851)“. Cunoscutul Zasluc a introdus acest articol în a sa „Istoria Basarabiei“, fără să arăte pe adevăratul autor.

În Odesa, rămânând văduv, Nevodcicov, fiind îndemnat de către arhiepiscopul eparhial Platon, se călugărește în 1880 cu numele de Neofit și, tot atunci, este hirotonit episcop, fiind numit în postul al doilea de vicar („al Elisavetgradului”) în eparhia Chersonului. Neofit a început slujba de episcop eparhial în 1883, când a fost transferat în eparhia Turchestanului și Tașchentului în Asia, la o depărtare de 4.300 verste. Drumul urmă să-l facă parte cu trenul și cu vaporul, parte însă cu cai și cămile<sup>1</sup>.

La 21 noiembrie 1892 arhierul Neofit a fost transferat în eparhia Chișinăului cu titlul de arhiepiscop, fiind în vârstă de 68 ani. Arhiepiscopul Neofit prin firea lui, corespundea cum nu se poate mai bine cerințelor vremii, și atât în activitatea lui arhipăstorească, cât și chiar în viața lui particulară, a știut să înfăptuiască toate tendințele regimului.

Deși fiu de părinți laici, Neofit era de o rară religiozitate ce se manifestă nu numai în felul de a concepe viața, ci chiar în structura lui sufletească, prin năzuința neîncetată de a intrupa în viață idealul religios—și în această năzuință, în acest ideal se concretizau toate impresiile lui, ori de unde îi veniau. Neofit, pe atunci—Nicolae Nevodcicov, încă în 1848, făcând întâmplător cunoștință la Odesa cu vestitul scriitor rus Gogol—îi scria acestuia despre „setea de autocorecțiune”, provocată în sufletul său prin scrierile acestuia.<sup>2</sup> De aici a luat naștere acea autoanaliză fără cruțare, care-l făcea pe Neofit să-și examineze fiecare pas în viață, relevând în jurnalul său toate abaterile dela regulile religiei.<sup>3</sup>

1. Eparhia Turchestanului, nu demult înființată (1870), cuprindea o suprafață de 15.825 mii pătrate, cu 100.000 creștini și 50 biserici și un număr nelendustulător de clerici, în vecinătatea imperiului Chinei. „Труды”... IX. 337—339.

2. Gogol se află pe atunci în faza mistică a vieții sale, care se oglindește mai cu seamă în „Воспamан мѣрна вѣл непониманя съ Друзьямъ”. („Bucăți alese din corespondența cu prietenii”).—„Nu fără rușine și ciudă”,—scria Nevodcicov lui Gogol—„însă totuși am constatat în mine unele trăsături de ale lui Cicicov, Manilov și chiar Nozdriov (personajii din „Suflete Moarte” de Gogol) și din acea vreme în mine s'a arătat setea de autocorecțiune. Iar „Bucățile alese” au devenit aproape cartea mea de căpătâl. Mai cu seamă mi-a plăcut ultima din aceste „Bucăți”—„Sfânta Înviere a lui Christos”, am recitat cu bucurie acest articol în întâia zi de Paști. (Bana D-voastră idee despre folosul educației pentru însuș educator a căzut în sufletul meu și l-a improspătat). Pentru toate vă mulțumesc!” B. H. Шенроисъ „Матеріалы для біографіи Гоголя”, 1898, IV, 697—698.

3. Arhipăstorul Neofit a început acest jurnal fiind încă în eparhia Turchestanului.

Ajuns la sanul de arhipăstor, Nevodcicov își ducea sarcina cu cea mai mare râvnă. Neofit socotea ca o întâie îndatorire de arhipăstor săvârșirea serviciului divin și făcea slujbele dumnezeiești în toate duminicile și sărbătorile, uneori câte cinci zile de-a rândul, îndeplinind strict toate regulile tipicului și cu multă evlavie. La această datorie Neofit nu renunța nici în condițiuni anevoioase de călătorie, făcând vizite canonice în vasta eparhie a Turchestanului.<sup>1</sup> Și mai riguros în privința aceasta era Neofit în împrejurări normale, când se afla în eparhia Chișinăului, unde denia ce-o săvârșia dură câte patru ore, cetia de trei ori pe săptămână acatistul la „mitropolie”—slujbă ce-o îndeplina chiar și atunci când nu se simțea tocmai bine fiziceste.

Riguros și exact în îndeplinirea îndatoririlor sale, Neofit cerea aceeași exactitate și dela subalterni indemnându-i în diferite feluri — ordine directe, apeluri publicate în „Еп. БѢД.”—să fie la înălțimea misiunii lor. În același scop, Neofit chema la el pe candidații la preoție în palatul episcopal, mai des înainte de vechernie, și acolo repeta cu ei catehismul, obiectele teologice din seminar, convorbind cu ei asupra chemării și activității de preot, stăruiind „să-i spună fiecăruia câte un cuvânt ce ar fi putut pătrunde în adâncurile inimii, să zacă acolo și să aducă pe urmă roade bune”.<sup>2</sup>

În activitatea lui de episcop-administrator, Neofit stăruia să îndeplinească strict hotărârile autorităților bisericești centrale. Și'n această direcție nici o tendință din ale sinodului, condus pe atunci de Pobiedonoșev, n'a rămas neglijată de arhipăstorul Basarabiei. Canoanele sf. biserici erau, bine înțeles, pentru el indiscutabile. Neofit întrebuinta toate mijloacele pentru a cultiva în elevii școalelor duhovnicești din eparhie spiritul bisericesc, se interesa de viața elevilor externi ce locuiau la gazde; recomanda — pe lângă alte măsuri — elevelor școalelor eparhiale să'nvețe a face prescuri; intra în amănuntele vieții particulare a clericilor; avea multă grijă de desvoltarea cântului bisericesc. Stăruiind să'ndrumeze toate

1. Arhiepiscopului Neofit nu odată i s'a întâmplat, cu prilejul vizitelor canonice, să plutească sute de km. în luntre, pe râul Amu-Daria. Având cu el câțiva clerici, în luntre, și dimineața și seara, făcea rugăciuni, iar uneori potrivit momentului cântă canonul de paște sau acatistul sf. Troițe; odată a slujit făcut și denia.

2. „Труды...” XII 70.



*Arhiepiscopul Neofit Nevodciov.*  
(V. pag. 350-354).

laturile vieții eparhiale, Neofit doria să supună și activitatea preoțimii, după cum cerea spiritul regimului, voinții sale și, în 1894, după cum știm, a încercat să desființeze dreptul de eligibilitate, convocând la congresul eparhial nu pe deputații aleși de preoțime, ci pe blagocinii numiți de el.

Neofit avea cea mai mare grijă de școlile bisericesti-parohiale, indemnând pe clerici să le înființeze prin diferite chipuri<sup>1</sup>. În privința aceasta râvna lui Neofit mergea până acolo, că'n 1896 a hotărât prin circulara nr. 17 din 12 iunie că acei clerici ce vor fi fost sub judecată, își pot ispăși vina deschizând școlile bisericesti-parohiale și predând în ele. Răspunzând apelurilor dela centru, Neofit a stăruit să sporească ofrandele și pentru alte scopuri religioase, în afară de eparhia Chișinăului. Astfel, în timpul arhipăstoriei lui s'au adunat mulți bani pentru activitatea misionară printre păgânii-locuitori ai imperiului, deasemenea și pentru construirea bisericilor în Siberia.

Procedând astfel, Neofit rămânea om de convingere și sincer. Și'n viața lui particulară el era foarte religios, cu înclinări pronunțate de ascet. Neofit cetia dimineața în fiecare zi din sf. evanghelie, din epistolele sf. apostoli, din predicile sf. părinți, sau ale vestiților predicatori ruși. După cetire, asculta în fiecare zi sf. liturghie în altarul mitropoliei, iar în zile de sărbători oficia el însuș sf. slujbă.

Cerințele lui materiale erau foarte reduse—ducea o viață de adevărat monah, mulțumindu-se c'o hrană frugală, fiind tot atât de modest și'n privința altor condițiuni materiale ale vieții. Nu căuta confort nici în vremea vizitelor canonice, și era în stare să se mulțumească cu cele mai simple condițiuni de traiu.<sup>2</sup>

1. V. mai sus p. 302.

2. „La sosirea mea”—comunică Neofit blagocinilor prin consistor, cu privire la vizita canonică—„clerul local mă va întâmpina în biserică lui Dumnezeu cu sf. cruce și cu apă, și va face o scurtă litie cu polihronu... De cuvântări de salut va rog cu stăruință să mă scutiți; unde mi se va întâmpla să innoptez, acolo aș dori să ascult vecernia, utrenia și liturghia; pentru a innopta mi-e deestul un ungher simplu la preotul local sau la episcopul bisericesc; despre primirea sau ospătarea mea, rog să nu se poarte multă grijă; din copilărie fiind deprins cu mâncare simplă și cumpătată, voiu fi mulțumit dimineața și seara cu câte un pahar de ceai — în zile de post, sau de lapte — în zile de fruct; iar a cină eu îndeobște nu sunt deprins; în cazul când mi se va întâmpla să mă opresc undeva de amiază, voiu lua o farfurie de mâncare caldă, unde se va găsi; iar unde nu va fi, — vorba rusească: pentru „ou-i” nici judecată nu-i”. „Труды”... XII, 120.



Pe lângă aceste însușiri, Neofit era și patriot rus. După el idealul de conduită pentru oricine era „dragostea largă, rusească, ortodoxă” care, ea singură, trebuie să îndrumeze pe om atât față de aproapele lui, cât și față de Dumnezeu.

La această dragoste Neofit chema pe toți. Astfel, după părerea lui, adevărata dragoste creștinească e, în deosebi, o însușire a poporului rus, este rusească.

În 1898, prin ucazul sinodului din 26 ianuarie, arhiepiscopul Neofit a fost pus în disponibilitate pentru motivul de „vârstă înaintată și slăbiciunea sănătății”. La 9 martie 1910 Neofit a încetat din viață, în vârstă de 88 de ani, și a fost înmormântat la Ismail unde a petrecut toată vremea după ce a ieșit la pensie.

Calitățile personale, subliniate mai sus, precum și toată activitatea arhipăstorească a lui Neofit corespundeau cum nu se poate mai bine cu cerințele regimului de atunci. Însă, nu putem zice că arhipăstoria lui a fost în măsură să satisfacă nevoile eparhiei Chișinăului. Și cauza era nu numai în unele slăbiciuni ale vârstei lui prea înaintate,<sup>1</sup> precum și în firea și caracterul lui strict monahal, depărtat de viață, ci, și mai mult, în neajunsurile generale ale întregului regim a cărui slugă credincioasă a fost Neofit.

1. Neofit însuși, în jurnalul său, mărturisește următoarele: „Înima mea bătrânească cu dragostea o săracă, însă e însetată de dragostea lui Hristos... Nebunește întâmpin pe solicitanți și pe vizitatori. Vorbește cu ei fără blândețe și fără socotință, și ei se depărtează dela mine nemulțumiți... Iar asprime, dacă nu severitate, față de solicitanți! Nu știu să le înțeleg situația prin întrebări compătimitoare... Am observat, cum s'a zăpăcit solicitatorul cel cu mustați, fiu de funcționar. Va să zică, primese cu asprime, fără dragoste păstorească, moșneag ne-trebnic!” „Труды”... XII, 133.

## PERIOADA A PATRA.

Descompunerea vieții eparhiale din Basarabia.

### PARTEA ÎNȚĂIA.

I. Organele administrative.—II. Clerul.—III. Păstoriții.

#### CAPITOLUL I.

*Războiul ruso-japonez și noua mișcare eliberatoare în Rusia.—Scăderile regimului Pobiedonostev.—Chestiunea marilor reforme bisericesti în imperiul țarist.—Organele administrative în eparhia Chișinăului: vicariatul; congresele eparhiale.*

#### 1.

Regimul Pobiedonostev și-a găsit sfârșitul tragic odată cu marele dezastru dela Mukden și Tuzima, în timpul războiului ruso-japonez.

Acest războiu ce s'a terminat atât de rușinos pentru raporturile internaționale ale Rusiei, a avut o înfrăurire binefăcătoare asupra stării interioare a imperiului țarist. Ca și după războiul nenorocit al Crimeei, în Rusia, și de astă dată, s'a început o nouă mișcare eliberatoare („освободительное движение“) scoțând la iveală, ca și după lupta dela Sevastopol, nenumăratele scăderi ale regimului trecut. S'a văzut că deși prefacerile cutezătoare pornite de Pobiedonostev pătrundeau cu atâta putere în toate ramurile vieții și'n deosebi în biserica ortodoxă, și cu toate că înfăpșarea ei exterioară ajunsese atât de impunătoare, în realitate viața bi-

sericii, cum de altfel și a întregului imperiu, nu corespundea de loc acestui exterior măreț.<sup>1</sup>

Absolutismul și centralismul birocratic suprimase orice inițiativă a societății, încătușase voința poporului, precum și a fiecărui individ în parte. Așa a fost în viața statului; nu era altfel nici în domeniul bisericesc.<sup>2</sup> Stăruind să îndrumeze puterile sufletești ale indivizilor pe calea unor anumite forme religioase, regimul Pobiedonostev introducea în viața spirituală a poporului o unilateralitate care lăsa nesatisfacută alte multe și legitime cerințe ale sufletului omenesc. Pe de altă parte, reglementarea amănunțită a vieții religioase, supunerea acestora unor reguli speciale care priveau toate manifestările sentimentului religios, toate acestea duceau la o mecanizare a celor mai intime mișcări sufletești ale omului, cum sunt raporturile lui în domeniul credinței, și care, după firea lor, nu pot și nu trebuie să fie mecanizate.

În domeniul învățământului—cea mai importantă latură a regimului Pobiedonostev—deasemenea erau mari scăderi. Cu toate că numărul școlilor biser.-parohiale creștea, starea acestora nu corespundea de loc cu numărul lor și cauza cea mai importantă era lipsa materialului didactic și mai cu seamă lipsa de învățători pregătiți.<sup>3</sup>

1. „Dacă judecăm după exterior”—scria în 1906 un profesor al Academiei din Moscova—„credința ortodoxă și evlavia poporului la noi în Rusia, se află în stare de infiorire. Pretutindeni se înalță și din nou se clădesc temple mărețe; în interiorul lor strălucește aurul și frumusețea artistică; sună clopotele; norodul se îngrămădește la slujbele dumnezeiești solemne; în capele și în locurile sfinte—multime de credincioși și multe sute și mii de lumânări nostise și de candelă... Toate acestea sunt lucruri frumoase—Cine, însă, nu știe că în biserică noastră pravoslavnică, cu toate că ea pare a fi în stare de infiorire, a scăzut puterea interioară de unire spirituală... Atitudinea așa zisei pătri culte față de Biserică nu e tocmai prietenoasă... Și din pătrata de jos oameni sinceri religioși se loșpădă de credința strămoșască, părăsesc scumpa lor biserică—și trec la sectantism...” „Христ. Пр.” 1906, X, 594—595.

2. Tot atunci un reprezentant al bisericii oficiale din Rusia scria următoarele: „Birocratismul introdus în ocărmuirea bisericii de către funcționarii laici, leagă pe episcopi și pe preoți la fiecare pas și cade ca o povară grea asupra vieții nenorocite a preoțimii. Episcopii sunt sclavi funcționarilor laici din contra ocărmuirii bisericească... Preoții în rândul lor sunt sclavi lipsiți de drepturi ai episcopilor...” (Ibid. XI, 628.) „Episcopii, arhiepiscopii și mitropoliții”—cetim în alt loc—„care sunt aproape transformați în subalternii personali ai oberprocurorului, poartă deja numai numele și umbra sanului lor, pierzând tot fondul acestuia; făcând nu voia lui Christos, ci a omului, ei devin trădători dela primul pas al slujbei lor...” etc. „Бор. Б.” 1907, I, 189.

3. „Бор. Б.” 1907, IV, 804—816.

În latura socială a bisericii, lucrurile nu stăteau mai bine. Veciul neajuns—înlăturarea credincioșilor dela afacerile bisericesti și concentrarea acestora în mâinile clerului—a continuat și în această perioadă. Chiar și acele asociații spirituale—epitropii parohiale, frățimi, societăți misionare—la care erau chemați să ia parte și parohienii, nu erau decât „instituții obștești”<sup>1</sup> care, deci, nu făceau parte din organizația bisericască propriu zisă, iar toate veniturile bisericesti nu mergeau decât în folosul clerului.<sup>2</sup> Această stare de lucruri și în a treia perioadă, dădea dreptul să se vorbească despre „starea de clasă” a preoțimii,<sup>3</sup> precum și de clericalismul întregului sistem al lui Pobiedonostev.<sup>4</sup>

Rezultatul a fost începutul unei adevărate fugi din biserică oficială. O părăsiau deopotrivă și păstorii și păstoriiți. În această epocă un mare eveniment a fost trecerea la răscol a arhimandritului Mihail, fost profesor al Academiei spirituale din Petersburg, și autor talentat al mai multor lucrări. Au fost și alte cazuri de aceeași natură<sup>5</sup>. Dintre păstoriiți cei mai buni oameni, pentru satisfacerea nevoilor lor religioase, au început să treacă la răscol, la luteranism, la catolicism și la alte confesiuni, să formeze secte de tot felul. Singur oberprocurorul sinodal mărturisește că dela 12 apr. 1905 până la dec. 1907 au trecut dela ortodoxism la catolicism, în nouă eparhii, 178.936 de oameni; la rel. luterană, în patru eparhii, — 10.964 de suflete; la rel. mahomedană, în 14 eparhii, — 36.299

1. Astfel erau numite epitropiile parohiale chiar în Regulamentul lor. V. § 8.

2. Aceeasă soartă, în realitate, aveau chiar și fondurile epitropiilor parohiale, cu toate că după § 38 din Instrucția lor o parte din venituri putea fi întrebuințată pentru binefacere obștească. La intervenția Zemstvei din Moscova ea toate chestiunile de binefacere și ocrotire să fie trecute pe seama parohiilor ortodoxe, sinodul a dat răspuns că „fiecare resort este obligat să ia asupra lui numai ajutorarea persoanelor ce-i aparțin” (Церк. Вѣд. 1891, № 1). В. Н. Приклонскій „къ вопросу объ участіи обществъ въ дѣлахъ церкви. Историко-каноническій очеркъ”, în rev. „Справникъ” 1902, I, II.

3. Ibid. II, 265—274.

4. În Rusia există „biserica oficială, greacă de origine și nemțește organizată de către Petru cel Mare. Lipsită de orice principiu determinant și de orice independență practică, acest „minister al afacerilor spirituale de confesiune ortodoxă”, reproduce numai clericalismul imperial byzantin, temperat prin simplitatea și lipsa de grijă ale rasei noastre și prin burocratismul nemțesc al administrației noastre”. Vladimir Soloviev, „La Russie et l'Eglise Universelle”, Paris, 1889, p. 24. V. și „Biser. Esp.” 1915, XI, 175—176.

5. „Bor. B.” 1907, XI, 608—622.

inși'. Acei ce rămăneau în biserica ortodoxă se molipsiau tot mai mult de indiferentism religios „care nu rareori se transforma în raționalism practic și ateism răutăcios”.<sup>1</sup>

Subt lumina evenimentelor din extremul orient rețele vechiului regim ajunseser atât de vădite și primejdioase, încât însăși ocârmuirea le-a recunoscut, precum a recunoscut și urgența unor reforme radicale. Noua orientare a guvernului țarist s'a văzut încă din In. Ord. din 12 dec. 1904 și 18 febr. 1905, iar la 17 oct. 1905 s'a promulgat de către Nicolae al II-lea vestitul manifest prin care se anunța „voința neînduplecată” a țarului „de-a da populației bazele neclintite ale libertății cetățenești” (§ 1) și de-a pune „drept regulă neschimbată, ca nici o lege să nu poată intra în vigoare fără aprobarea Dumei de Stat” (§ 3). Acest manifest era începutul unor prefaceri politice fundamentale, prin care imperiul rus urmă să treacă de la absolutism la un regim constituțional. Marile reforme promise, au început a se 'năpști în același an, și, în asemenea împrejurări, bineînțeles, că nici biserica nu putea rămânea neatinsă de această mișcare.

Potrivit cu proporțiile reformelor proiectate pentru întregu stat, biserica urmă să fie scoasă de subt tutela birocrației, schimbându-se raporturile ei cu statul, precum și tot regimul ei fundamental intern<sup>2</sup>.

Indemnat de înaltele dispozițiuni, sinodul intervine în martie 1905 pe lângă țar să se convoace la Moscova „un sobor regional din toți episcopii Bisericii Răsărești Ortodoxe sau din reprezentanții lor, pentru organizarea ocârmuirii sinodale, pentru alegerea

1. „Орс. обзор”, pe an. 1905—1907, p. 29.

2. „Христ. Чт.” 1906, XI, 628.

3. În acest sens s'a întocmit un proiect de către oberprocuroarul sinodal. „Вор. В.” 1907, II, 386—407. Același punct de vedere era susținut de profesorii academiei spirituale și de alți reprezentanți ai bisericii oficiale (V. проф. В. Н. Маммианъ, Государство и Церковь” în „Вор. В.” 1906, V, 155—174; прот. Ф. Н. Яковлевъ „О преобразованіи русской православной церкви în „Христ. Чт.” 1906, XI, 621—643. V. și rev. „Странникъ” 1906, IV, 635—641).—S'a vorbit cu drept cuvânt de marea deosebire între problema bisericenească în „epoca marilor reforme”, subt Alexandru al II-lea și cea din 1905: pe vremea lui Alexandru al II-lea „biserica rămănea în o parte de mișcarea obștească. Atunci reformele n'au atins relațiile între biserică și stat. Acuma regimul birocrațic se dărâmă de sus până jos, și biserica prin aceasta tot-mai, iese de subt tutela birocrației”. Кн. Евр. Трубенской „Церковь и современное общественное движение”, „Право” 1906, XV, 1170—1175.

unui patriarh a toată Rusia și pentru rezolvarea altor chestiuni ce urmează să fie în prealabil fixate de sf. sinod". Astfel, însuși sinodul a recunoscut starea nesatisfăcătoare a bisericii.

Țarul n'a încuviințat cererea sinodului, ținând seamă de „vremea turbure”, rezervându-și, însă, dreptul, „când va sosi vremea prielnică pentru aceasta”, să convoace soborul Bisericii a toată Rusia, „pentru discutarea canonică a chestiunilor de credință și de ocârmuire bisericească”. Pentru pregătirea lucrărilor acestui sobor, s'a înființat pe lângă sinod, la 16 ian. 1906, „Adunarea Extraordinară”, („Общество Присутствіе”) la care, pe lângă trei mitropoliți, șapte arhieri și oberprocurorul sinodal cu ajutorul lui, luau parte mulți profesori dela academiile spirituale și unii dela universități, câțiva preoți dintre cei mai cu experiență, precum și alte persoane din cele mai devotate bisericii și mai cunoscătoare în treburile bisericești.

„Adunarea” s'a deschis la 8 martie 1906, iar la 10 martie și-a început lucrările, având șapte secțiuni, în legătură cu următoarele probleme: 1. Membrii soborului; ordinea de discuții și de rezolvare a chestiunilor la sobor și reorganizarea centralei ocârmuirii bisericești; 2. Impărțirea Rusiei în circumscripții bisericești și organizarea lor, deasemenea și reorganizarea ocârmuirii bisericești locale; 3. Organizarea tribunalului bisericesc și revizuirea legilor privitoare la chestiunile de căsătorie indeobște și acele de căsătorii mixte; 4. Organizarea parohiei; școala bisericească; formalitățile de cumpărare ale proprietății bisericești; congresele eparhiale și participarea clericilor la serviciile publice și acele de breslă; 5. Reorganizarea școalelor duhovnicești; 6. Chestiunile de credință: „edinoverie”, „staroobriadcestvo”, ș. a.; 7. Măsuri pentru apărarea credinții ortodoxe și a evlaviei creștinești de învățături și tâlmăciri greșite, și pentru întărirea principiilor de toleranță în imperiu.

În felul acesta programul „Adunării” era foarte vast, și proiectele elaborate în ședințele ei aveau de scop o reorganizare completă și fundamentală a vieții bisericești.

Lucrările pregătitoare ale „Adunării” au fost terminate la 15 dec. 1906. Întrucât însă, convocarea soborului a fost amânată, sinodul a elaborat proiecte speciale în unele chestiuni mai urgente,

1. Secția a V-a a avut ca președinte pe basarabeanul Arsenie (Stănișchi), episcop al Pscovului.

spre a fi rezolvate pe cale generală legislativă. Aşa, la 18 noiembrie 1905 sinodul a publicat hotărîre a nr. 5900, privitoare la reînnoirea parohiei pe baze nouă. Pe temeiul acestei hotărîri, în fiecare parohie urmă să fie ales un consiliu bisericesc-parohial, la care puteau lua parte și parohienii mireni în număr nu mai mare de 12, sub conducerea și președinția preotului paroh. Menirea acestei instituții era de-a contribui la o apropiere mai strînsă între păstori și parohieni, deasemenea la satisfacerea nevoilor religioase-morale, culturale și de binefacere ale parohiei, să ajute la îndeplinirea mai spornică a îndatoririlor păstorești, etc.<sup>1</sup> Problema reorganizării vieții parohiale a fost socotită de o importanță covârșitoare și la 21 dec. 1907, prin ucazul țarului, i s'a impus sinodului să elaboreze în primul rînd un proiect asupra parohiei ortodoxe. Tot cu privire la reînnoirea vieții parohiale s'a pus chestiunea epitropiilor parohiale de pe lângă bisericile ortodoxe.<sup>2</sup> În 1907 s'a întocmit un proiect de lege cu privire la motivele pentru divorț.

Un mare pas spre reformă în domeniul bisericesc s'a făcut prin vestita lege din 17 april 1905, prin care se acorda tuturor locuitorilor imperiului cea mai largă toleranță religioasă, inclusiv dreptul de-a trece dela credința ortodoxă la altă confesiune creștinească. Multe și foarte importante schimbări s'au făcut, prin această lege, și în situația staroobriadților<sup>3</sup>.

În legătură cu mișcarea generală s'au făcut oarecare modificări și'n învățămîntul duhovnicesc. Aşa, d. ex., în seminarile teologice s'au introdus ca obiecte de studiu, limbile locale, a căror predare avea, după afirmația oberprocurorului, „un caracter misionar“. Direcțiunilor li s'a recomandat să se comande pentru elevi reviste

1. Măsura sinodală urmăria, precum vedem, o mare schimbare în organizația vieții parohiale, însă, după cum mărturisește însuși oberprocurorul sinodului, a fost întâmpinată de mulți preoți și chiar episcopi—cu multă rezervă, așa încât a fost aplicată în foarte puține eparhii. „Гру. обсерв.“ 1905—7 г., p. 112.

2. Prin hotărîrea nr. 488, din 25 ian.—6 febr. 1906, sinodul a dat îndrumări speciale pentru întocmirea raporturilor între consiliile bis-parohiale, epitropiile parohiale, frățimile și alte așezăminte de același fel—pe de o parte, și școlile bisericești—pe de altă parte. Ibid. 304.

3. Ibid. p. 25—28.—În privința importanței acestei legi unul o socotiau tot atât de însemnată pentru multe milioane de cetățeni ruși, cum a fost pentru țaranii șerbi marele act din 19 febr. 1861. Biser. Eup.“ 1904, 433, 436—437).

și ziare, după hotărîrea conferinței profesorilor; să se înființeze o sală de lectură pentru elevi; în seminar puteau fi admiși băieți din alte tagme fără aprobarea sinodului, etc.

S'au schimbat și programele. Așa, de pildă, la l. rusă s'a adăugat o oră (12 în loc de 11), la matematici s'au adăugat patru ore (16 în loc de 12), la filosofie—două. S'a introdus, ca obiect obligator, una din limbile moderne. În școlile spirituale de băieți s'au introdus istoria rusă și cea universală, șt. naturale și desenul liniar; la limb. vechi orele au fost reduse, la ficcare până la 10 în loc de 16; la matematici s'a adăugat o oră.

În latura administrativă un fapt cu totul nou a fost dreptul acordat direcțiunilor școlilor duhovnicești de a apela la sinod în caz de divergență între aceste direcțiuni și episcopul eparhiot. Un alt fapt, deasemenea nou și important, a fost sporirea până la trei<sup>1</sup> a numărului de reprezentanți ai preoțimii, în direcțiunile școlilor duhovnicești.

În viața școlilor eparhiale de fete prin hotărîrea sinodului (17 noem. 1904—12 ian. 1905), au fost modificate § § 47 și 7 din regulament, reducându-se drepturile episcopului eparhiot față de aceste școli<sup>2</sup>. La ședințele Consiliului școlii luau parte trei (în loc de doi) reprezentanți aleși de preoțime, conform hotărîrii sinodului din 16 aug. 1906. În 1907 s'a dat aprobare pentru deschiderea cl. a VII-a pe lângă șc. eparhiale, în acele eparhii unde preoțimea va dori și va găsi mijloacele de întreținere.

Rezumând cele expuse cu privire la școlile duhovnicești, constatăm că, astfel măsurile luate erau menite să înlăture tot ce era caracteristic pentru regimul Pobiedonosșev. Schimbarea fundamentală era înlăturarea centralismului în administrarea școlilor, reducerea puterii episcopale, sporirea dreptului de inițiativă al preoțimii, profesorilor și al elevilor, reducerea spiritului strict bisericesc în școli, sporirea cunoștințelor laice în program, admiterea intereselor extrașcolare ce ieșiau din cadrele programului și se

1. „Orđ. ošepup.” 1905—1907 r., p. 234—245.

2. § 42: „Profesorul de religie tel e și directorul de studii—„Inspector de clase” se alege de către Consiliul școlii și este întărit de sinod, pe temelji recomandării arhierului eparhial”.—§ 7: „Arhierul eparhiot, ca șef principal al școlii... face numirile în serviciu ale tuturor slujbașilor în școală, afara de directoare și de profesorul de religie”. „Orđ. ošepup.” 1905—1907 r., p. 252.



susțineau prin reviste și ziare, etc. Toate aceste schimbări din partea ocârmuirii, erau o mare concesiune în favoarea mișcării eliberatoare și aduceau o puternică sdruncinare vechiului regim școlar.

## 3.

Acestea sunt prefacerile introduse în viața bisericii rusești prin dispozițiunile sinodale din 1904—1907. „Adunarea Extraordinară” proiecta schimbări și mai mari și nu încapă nici o îndoială că 'n cazul când viața imperiului țarist s'ar fi dezvoltat normal și consecvent pe temeiul principiilor anunțate, propunerile Adunării s'ar fi înfăptuit treptat. Imprejurările însă, au hotărât altfel. Așa cum a fost și la începutul domniei lui Alexandru al II-lea, și de astă dată, după promulgarea vestitului manifest din octombrie, a început îndată o mare reacțiune, care fiind susținută de unele organe birocratice cum și de „Uniunea nobilimii organizate” („Собрание Объединеннаго Дворянства”) din 1906, creștea mereu, împingând guvernul țarist la măsuri speciale cu scopul de a provoca anularea promisiunilor date într'o formă atât de solemnă. Cea mai vădită manifestare în guvernământ a acestui curent reacționar, și-a găsit locul în disolvarea Dumelor Imperiale, în schimbarea succesivă a legii electorale, reducându-se drepturile cetățenești.

Reacțiunea începută cu multă înverșunare, nu putea să nu cuprindă și domeniul bisericesc, și intrucât se dădea lupta între curentul nou și regimul Pobiedonosțev, care era atât de favorabil pentru biserica oficială, aceasta, bineînțeles, s'a dat dela început de partea aderenților regimului Pobiedonosțev, luând hotăriri în acest sens.

Noua atitudine a bisericii oficiale corespundea pe deplin cu politica guvernului și, în dispozițiunile acestuia, găsea și justificare și sprijin. La sfârșitul an. 1906 Consiliul de Miniștri se adresează tuturor guvernatorilor și episcopilor eparhioți c'o circulară (n. 1445 din 14 sept.), prin care li se interzice strict tuturor slujbașilor din serviciile publice, prin urmare și preoților, de-a face parte din partide, societăți și asociații politice, afară de acele organizații a căror activitate nu urmărește distrugerea statului și a regimului monarhic, nici fățiș, nici pe ascuns. Cei ce vor înfrânge aceste dispozițiuni erau amenințați cu grave pedepse—pană la destituirea

din serviciu pe cale administrativă<sup>1</sup>. În chipul acesta, clericilor li se sugera ideea că pot lua parte la viața politică, însă numai de partea guvernului.

Această tendință a guvernului a fost lămurită de către sinod cu multă precizie prin ucazul din 12 dec. 1906, prin care s'a dispus ca toată preoțimea drept credincioasă să fie chemată a lua parte activă la alegerile pentru Duma Imperială ce'n scurtă vreme vor avea loc<sup>2</sup>. În acest scop episcopii eparhioți au fost chemați să ia măsuri ca 'n Duma Imperială să ajungă cât se poate mai mulți clerici; ca 'n biserici, la slujbele dumnezeiești, înainte de alegeri, să se dea explicații cât ar fi de vătămătoare o Dumă în care ar pătrunde dușmani ai sf. credințe și ai tronului; ca deputaților aleși să li se sugereze ca ei, în Dumă, să apere cu îndârjire patria, credința și pe țar, și să aibă grijă în primul rând de ceea ce e folositor pentru țara pravoslavnică<sup>3</sup>. Ucazul sinodal nu pomenia nici un cuvânt măcar de vestitele manifeste din 1905, ce promiteau atâtea reforme și libertăți tuturor cetățenilor Imperiului. La 3 iunie 1907 a doua Dumă a fost dizolvată. În manifestul dat cu acest prilej, țarul declara că Duma „trebuie să fie rusească și în spiritul ei“, iar națiunile străine locuitoare în imperiu, nu trebuie să aibă și nu vor avea în Dumă un număr atât de mare de reprezentanți, încât ei să hotărască „chestiunile curat ruse“<sup>4</sup>.

Odată cu dispozițiunile acestea începe în viața bisericii ruse o nouă epocă. Ideea soborului a fost dată uitării. De acum înainte puterile bisericii sunt atrase pe panta lunecoasă a luptelor politice, cu programul precis de a susține năzuințele absolutiste ale stăpânirii țariste, îndreptate spre anularea desăvârșită a drepturilor anunțate și spre restabilirea vechiului regim.

Intențiile autorităților superioare bisericăști erau vădite, însă ele au devenit curând mai clare și mai precise. În privința aceasta foarte însemnată a fost hotărîrea sinodului din 1908, aceea de-a se lăsa în vigoare îndatorirea guvernatorilor și a poliției de a da ajutor stăpânirii bisericăști întru apărarea drepturilor bisericii și a însăși credinții. Deasemenea, trecerea dela ortodoxism la o altă confe-

1. „En. Rb.“ 1907, II, 7—11.

2. Se aștepta dizolvarea Dumei a doua și alegerile pentru a treia.

3. „En. Rb.“ 1907, I, 1—3.

4. *ibid.* 1907, XXIV, 157—160.

siune, după hotărîrea sinodului nu putea fi admisă decât după propria dorință, nu din îndemnul altora, și cu îndeplinirea unor anumite formalități; staroobriadiți-ilor tipicari nu li se puteau acorda drepturi juridice egale cu acelea ale clericilor ortodoksi, etc.<sup>1</sup>

Tendințele sinodului au găsit un mare sprijin în hotărîrile congresului misionarilor din Chiev (1908), care s'a declarat contra ideii de a supune problemele bisericesti judecării adunărilor legislative—Consiliului de Stat și Dumei—și care insista ca ele să fie supuse numai sinodului. Astfel, acesta urmă să rămână ca o citadelă, cu vechea-i autoritate, având deasupra-i puterea supremă, reprezentată prin oberprocuror. Cu alte cuvinte, în statul constituțional cum era de jure Rusia după 1905, se păstra un adăpost unde domnia absolutismul. Afară de aceasta, congresul susținea ca 'n predicile bisericesti să se introducă elementul politic—cu interpretarea evenimentelor actuale dintr'un anumit punct de vedere. Ca ajutor pentru clerici în lupta contra socialismului, congresul recomanda organizațiile patriotice ale așa zișilor „adevărați ruși” („Сократъ русскаго народа”).<sup>2</sup>

Subt influența acestor fapte reprezentanții bisericii oficiale au desfășurat o mare activitate politică. Printre episcopii eparhioți s'au ivit luptători înverșunați pe teren politic, cum erau Antonie arhiepiscop al Volâniei, Hermogen ep. de Saratov, Serafim al Chișinului. Acestora le-au urmat unii arhimandriți, ca de ex., cunoscutul Ilîodor și alții. Episcopii stăruiau să atragă după ei și preoțimea. Pătrunzând în a treia Dumă Imperială, mulțimea de preoți, subt povăța episcopilor conducători, au votat multe legi reacționare (despre pedeapsa cu moarte, pentru apărarea marilor proprietari fonciari, ș.a). Cu vremea, activitatea politică a clericilor a devenit mai energetică și mai organizată. În 1912, în vremea alegerilor pentru a patra Dumă Imperială, episcopii eparhioți trimit prin eparhii cir-

1. „Biser. Rop.” 1908, II, 803—808.—Hotărîrea a fost luată cu prilejul unor proiecte de legi pregătite de Duma Imperială și care aveau de scop punerea în practică a toleranței religioase.

2. În 1920 s'a ținut un alt congres de misionari la Cazan. Potrivit cu timpul hotărîrile erau de acelaș fel. Între altele, cu privire la „spiritul anti-creștinesc, îndărjit și turbulent, în viața societății contemporane”, de care spirit sunt socotiți „vinovați nu numai unii scriitorii, ci și unii bărbați de stat”, congresul a luat hotărîrea să intervină ca pe lângă sinod să se înființeze un comitet special pentru control „asupra presei întregi bisericesti și a celei laice”. „Biser. Rop.” 1910, VIII 395—397.

culări de propagandă politică, consistoriile întocmesc listele electorale, blagocinii cutreeră cercurile lor, influențând populația cu vorba și cu fapta.

Bineînțeles că toate măsurile ce se puteau lua în asemenea împrejurări cu privire la viața bisericească-religioasă, urmăreau acelaș scop—reinstalarea vechiului regim. Așa, în 1910 sinodul a luat hotărârea ca școalele biseric.-parohiale să rămână conduse exclusiv de el. În programul seminariilor obiectele de cultură generală erau, de către unii membri ai sinodului, socotite de prisos, deoarece desvoltă la elevi libera cugetare. În acelaș spirit reacționar a fost prelucrat și un proiect al reformei parohiei.

Tot atunci Consiliul de Stat a respins proiectul de lege prin care se abrogau vechile reduceri de drepturi pentru preoții ce renunțau la sanul preoțesc de bună voie sau în urma hotărârii tribunalului spiritual. Adunările sectanților, printr'un șir de măsuri luate de Ministerul de Interne, au fost aproape cu desăvârșire oprite.<sup>1</sup> În ce privește pe staroobriađți, conducătorii misiunii anti-schismatice cereau cu insistență întoarcerea la vremurile vechi de până la 17 oct. 1905.<sup>2</sup> Se proiecta înființarea unui Consiliu Misionar în care rolul conducător s'aparțină cunoscuților misionari Scvorțov, Vostorgov și Aivazov.<sup>3</sup>

În curând starea generală a bisericii ajunsese cu desăvârșire sdruncinată. Incepuse acea vreme când guvernul țarist își pierduse cumpătul și când influența nefastă a cunoscutului Grigorie Rasputin atinsese culmea—atât asupra ocârmuirii întregi din Rusia, cât și asupra sinodului<sup>4</sup>. Urmările acestor evenimente au fost foarte grave și nespuz de vătămătoare pentru biserică.

Rezultatul cel mai grav a fost marea desbinare ce s'a ivit în biserică rusă și care a împărțit pe slujitorii ei în două tabere. Desbinarea a avut loc chiar în sânul sinodului, unde unii membri, prin-

1. „Bber. Esp.“ 1910, IX, 370—371; XI, 357—358; XII, 360—361.

2. Ипполитъ „Пакъ и боп.“ v, în „Bber. Esp.“, 1909, XI, 180-183.

3. Mai multe proiecte de felul acesta au fost prelucrate în „sesiunea istorică“ a sinodului din 1911, sub influența oberprocurorului V. C. Sabler, devotat adept al lui Pobledonosjev.

4. Că Rasputin avea influență asupra sinodului și că chiar reprezentanții acestuia îl vizitau personal pentru a-și lămurii năzuințele lui în chestiuni de ocârmuire bisericească superioară, aceasta n'o tăgăduiau nici chiar demnitarii sinodali, care nu pot fi, în această privință, banuși deloc de părtinare. V., de pilda, Renaxoni, I, 234—236.

tre care se găseau și mitropolitul din Petersburg și oberprocurorul, erau socotiți ca „rasputiniști”, iar ceilalți erau adversari neînduplecați ai „rasputiniștilor”.<sup>1</sup> Desbinarea a trecut și în rândurile episcopilor, eparhioți, dintre care unii erau pentru restabilirea vechiului regim bisericesc și, prin urmare, contra reformelor anunțate prin manifestul din 17 oct. 1905, iar alții susțineau reformele proiectate. Adversarii se dușmăneau și se luptau între ei—pe față.<sup>2</sup> Adepții vechiului regim nu se sfiiau să se ridice chiar contra miniștrilor, când aceștia li se păreau trădători,<sup>3</sup> iar partizanii prefacerilor erau urmăriți și chiar destituiți din posturile lor.<sup>4</sup>

Nu era mai puțină dușmănie și între ceilalți clerici, și desbinarea între ei pornia din aceleași motive, se manifesta sub aceleași forme și avea aceleași urmări.

Marca turburare începută odată cu reacțiunea a cuprins toată amurii vieții bisericești și toate straturile obștei credincioșilor. Biserica întreagă ajunsese la o stare de mare decădere, în care „zidul de piatră”, ce despărția și mai înainte pe ierarhi și popor,

1. Mitropolitul Pîțirim (de Petersburg) îi zicea în fața „rasputinist”... vorbiau de simpatia lui față de „bătrânul” („старца” - Rasputin), arătând prietenia lui cu dânsul... Se zicea că oblar și numirea sa înaltă mitropolitul a primit-o numai mulțumita lui Rasputin... Noul oberprocuror N. P. Raev... era devotat mitropolitului, fiind însă om moale și sfios, el nu era în stare de loc... să schimbe atmosfera ce domnia în sinod... Cauza principală a opoziției sinodului față de N. P. Raev și de mine era aceea că amândoi eram prieteni ai mitropolitului Pîțirim... Cea mai mică încercare a lui Raev de a lua parte la rezolvarea oricărei chestiuni întâmplina cea mai aprigă opoziție din partea ierarhilor, în primul rând din partea lui Arseale, arhiepiscop de Novgorod, și a lui Serghie arhiepiscop de Finlanda... Chestiunile, vorbind în dreptul, se rezolvau de către arhiepiscopul Arsenie de Novgorod și protopresbiterul Savelschi... Cei alți ierarhi „de obicei făceau”... Ку. Кетакон. „Всеномнана”... I. 185—188, 189—191.

2. Serafim ep. al Chișinăului ducea o polemică aprigă cu Serafim al Podoliei V. „Сербійскія Вѣдомости” 1910, VIII, 438—442. V. și „Міст. д. Балта”, p. 264—267.

3. Serafim, episcop al Chișinăului, îi învinuia de trădare pe Svarț, ministrul Instr. Pub., atunci când Dama Imperială a refuzat creditul de 252.000 rub. pentru sporirea salariului profesorilor din școlile duhovnicești, „Бел. Еп.” 1910, VIII, 433—442.

4. Episcopul Antoniu, vicarul mitropoliei din Petersburg, a fost trimis în mănăstire, pentru faptul de a fi rostit cuvântări de pe amvon, în spiritul manifestului din oct. 1905. Porfirie, episcop al Podoliei, a fost destituit pentru că, în timpul unei vizite canonice, a vorbit cu pastoriții ucraineni în limba lor (citez după „Сербійскія Вѣдомости” 1910, nr. 144, „Бел. Еп.” 1910, VIII, 438—442). Curiosentul propovăduitor și scriitor talentat protodereul Grig. Petrov a fost caterisit, pe când arhim. Ilodor, care nu recunoștea autoritatea sinodului, a fost numit misionar eparhial la Târjița.

devenise și mai mare. Insuș oberprocurorul sinodal a recunoscut că „influențele pernicioase au gangrenat Biserica”.<sup>1</sup> Și mai clar s'a exprimat un fost profesor al Academiei din Chiev. „Am dori să credem”—scria el în primele luni ale revoluției din 1917—„că pe vecie a pierit pentru viața bisericii noastre principiul fățărniciei, minciunii, prefăcătoriei din partea statului, principiu care descompune această viață; că s'au rupt aceste mreje într'adevăr diavolești, ce au incurcat toată viața bisericii noastre; că... a dispărut această lacomă minciună de rob, care a transformat chiar și altarul sufletului nostru, slujba bisericească, într'un mijloc de slujgărnicie înaintea puternicilor lumii și de slujire josnicilor patimi politice”.<sup>2</sup>

Aceasta era starea generală a bisericii din Rusia în a patra perioadă,—și cu această înfățișare a intrat ea și în valurile marelui revoluții din 1917.

## 4.

Mișcarea ce se petrecea în biserica din Rusia se repercuta în mod firesc și asupra eparhiei Chișinăului. Odată cu primele schimbări în vechiul regim, a început și în Basarabia introducerea nouălor orânduiri potrivit spiritului nou.

În urma dispozițiunii sinodale din 18 noiembrie 1905,<sup>3</sup> sub Vladimir<sup>4</sup> noul episcop al Basarabiei, preoții au fost convocați la

1. „For. B.” 1917, IV—V, 128.

2. Rev. „Христианская Мысль” 1917, III—IV, 187.

3. V. mai sus pag. 300.

4. Episcopul Vladimir (Simeovachi), până la călugărie—Filaret, s'a născut în gub. Tavridei în 1846; studiile și le-a făcut în seminarul din Cherson, a fost preot parohial, iar apoi rămânând văduv, a fost numit misionar în misiunea din Altai, unde a muncit mult printre chirghizimulsimani, pentru care, sub îngrijirea lui, s'au tradus în limba chirghizilor convertiți la creștinism multe cărți din sf. Scriptura, rugăciuni, s. a. Călugarindu-se, Vladimir a fost numit în 1891 episcop-vicar în eparhia din Tomsk, trecând în 1893 ca episcop eparhial în eparhia din Vladicaucaz, de unde în 1904 a fost transferat în eparhia Chișinăului. Peste patru ani, în 1908, a fost numit în scaunul arhiepiscop al dela Don și Novocercase. Demisionând în 1914, din slujba arhiepiscopărească din cauză de boală pr. Vladimir a condus timp de trei ani mă năstirea stavropighinală din Moscova, iar în 1917 a încetat din viață.—(Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 120—241). Fire blândă și umană, pr. Vladimir, ca fost misionar, știa să priceapă nevoile sufletesti ale turmei sale, stărnuind cu toată bunăvoința să le satisfacă. Așa a fost el pretutindeni; aceeaș atitudine a avut-o și față de păstorii basarabeni.

adunările cercuale (protopopești) spre a fixa mijloacele pentru îndeplinirea mai exactă a măsurii arătate în dispoziție.<sup>1</sup>

Deasemenea ep. Vladimir a stăruit să explice delegaților congresului (din 1905) precum și clerului orășan, cât e de mare responsabilitatea conducătorilor spirituali ai poporului atunci când inamicii bisericii și ai statului vor „să clatine temeliele a tot ce e mai scump și mai sfânt pentru poporul rus”. Între altele, arhipăstorul a recomandat ca Frățimea „Nașterea lui Hristos” să se ocupe cu redactarea foilor și a broșurilor în limba rusă-moldovenească, spre a le răspândi prin popor, cu lămuriri sănătoase privitoare la evenimentele actuale. În acest scop o comisiune specială a întocmit un anumit program care a fost aprobat de către congres și publicat în rev. eparh.<sup>2</sup>

Astfel preoțimea a fost chemată să ia parte activă la viața eparhiei, și tocmai dela ea se aștepta ajutorul cel mai eficace în noua situație a bisericii.

Potrivit cu tendințele nouă s'au întreprins mari prefaceri în toate laturile vieții bisericești. În aceea administrativă, fapta cea mai mare și mai importantă a fost restabilirea principiului eligibilității. În urma hotărârii congresului eparhial, ep. Vladimir intervine în 1905 pe lângă sinod să i se acorde eparhiei Chișinăului dreptul ca 'n funcțiunile de protopopi, ajutori de protopopi, revizori eparhiali și membri ai sfatului protopopesc să fie numite, dintre clerici, persoane vrednice, prin alegerea clerului cercual și cu aprobarea arhiepiscopului. Prin ord. sinodului Nr. 320, din 11 Ian. 1906, cererea arhiepiscopiei a fost încuviințată. În fevr. 1906 au început alegerile prin cercurile protopopești și în curând s'au efectuat în întreaga eparhie.<sup>3</sup>

Principiul eligibilității nu era ceva nou și necunoscut în eparhia Chișinăului<sup>4</sup>. De astă dată însă, preoțimea având mai mare experiență în ce privește munca obștească, acest principiu era mai temeinic, mai trainic, cu urmări mai bogate în viitor. Pentru moment introducerea eligibilității era un început de descentralizare și odată cu el, se inaugura un rol și mai important al preoților în afacerile bisericești.

1. „Ер. Вѣд.” 1905, I, 1.

2. „Труды”, XVII, 187.

3. Ibid. 156.

4. V. mai sus pag. 136—138.

Spiritul nou al vremii, cu lărgirea drepturilor preoțimii, se vede și mai mult din activitatea congreselor eparhiale dela începutul acestei perioade.

Preoțimea basarabeană urmăria cu toată luarea-aminte mișcarea din Rusia stăruind să infăptuiască în viață, ideile și năzuințele nouă. Și nu existau probleme în privința cărora adunările preoțimii nu și-ar fi spus cuvântul. Când a început în biserica din Rusia să se vorbească despre reorganizarea acesteia, congresele preoțimii basarabene s'au simțit în drept să-și arate și ele doleanțele lor cu privire la măsurile proiectate. Așa, de ex., congresul din 1905 a opinat pentru restaurarea patriarhatului în Rusia, pentru autonomia bisericilor dela periferiile imperiului, sub conducerea mitropolițiilor, ca organe supuse patriarhului, și-a exprimat părerea că 'n învățământ păstorii trebuie să aibă nu numai dreptul de a preda religia — obiectul principal în școală, dar și deplină libertate în influența religioasă-morală, păstrându-se tipul școlii bisericești-parohiale, cu lărgirea programului ei potrivit cerințelor vremii<sup>1</sup>. Pentru a rezista propagandei revoluționare se socotea necesar ca preoțimea să publice un organ eparhial propriu, dacă nu zilnic, — cel puțin săptămânal, cum de asemenea să editeze foi și broșuri pentru a fi răspândite, în mod gratuit, în popor, cu lămuriri asupra rețelor intenții și neadevărului propagandei revoluționare<sup>2</sup>. Procedând astfel congresele nu puteau rămânea în aceleași vechi condițiuni, cu rolul vechiu al diferitelor organe bisericești, cu organizația eparhială de mai înainte, și s'a cerut — după cum s'a văzut — a se restabili principiul eligibilității. Când mișcarea revoluționară a ajuns și 'n biserică, turburând raporturile dintre păstori și păstoriți, congresele eparhiale au fost silite să-și intensifice activitatea de povățuitori ai poporului. Subt presiunea împrejurărilor, congresele din 1905 — 1907 s'au ocupat foarte mult cu chestiunea fondurilor pentru ridicarea nivelului religios-moral al poporului din Basarabia, precum și cu problema reînvierii activității clerului. Și e de notat că 'n discuțiile asupra chestiunilor arătate, congresele au ajuns la propuneri extrem de importante, care depășiau cu mult competența obișnuită a

1. Jurn. 30

2. „Труды“ .. XVIII, 187 — 188. — Ideile preoțimii, expuse aici, nu erau originale și ele nu fost luate din programul răspândit pe atunci în cercurile bisericești din Rusia — fiind propagate prin ziare și reviste nu numai laice ci și bisericești.



adunărilor preoțimii. Așa, acelaș congres din 1905, a luat hotărîrea ca 'n satele cu populație moldovenească preoții să rostească predici în limba ei, în seminar să se introducă ca obiect de studiu l. moldovenească precum și cântul bisericesc moldovenesc, începând cu anul școlar 1905—7, în locul catedrei de l. ebraică; cetitul și cântarea moldovenească-bisericească urmă să se facă de asemenea și'n școala de cântăreți<sup>1</sup>.

Aceeaș adunare a preoțimii a luat și o altă hotărîre importantă—de a înființa o tipografie eparhială pentru a tipări cărți de ritual, de asemenea, lucrări cu conținut moral și dogmatic, precum și foi pentru a le răspândi în popor, în diferite limbi după populația parohiilor eparhiei: moldovenească, bulgărească, ucraineană, ș. a.<sup>2</sup>

Legea din 17 oct. 1905 privitoare la libertatea cultelor, precum și vestitul manifest din octombrie cu privire la libertatea conștiinții, a persoanei, a presei, a asociațiilor, a adunărilor, creau o situație nouă și pentru păstori complicându-le raporturile cu păstoriții. Ținând seamă de acest fapt congresele eparhiale s'au ocupat mult cu problema reînvierii activității pastorale recomandând în privința aceasta mai multe măsuri<sup>3</sup>. Toate acestea nu erau nouă pentru biserica din Basarabia,—un fapt nou însă era insistența congreselor în asemenea chestiuni, cu toate că ele ieșiau din cadrele programului lor obișnuit. Alt fapt și mai important era acela că și chiriarii se adresau congreselor cu propuneri ca deputații să se ocupe nu numai de nevoile economice ei și de chestiunile spirituale ale parohiilor, de raporturile dintre păstori și turmă, fiecare deputat având dreptul să-și exprime libera sa părere<sup>4</sup>. Astfel înșiși chiriarii, sub presiunea evenimentelor, recunoșteau rolul important al congreselor preoțimii în viața eparhială, așteptând dela ele un puternic ajutor în cele mai grele împrejurări. Rezultatul a fost acela că atât în conștiința preoțimii cât și 'n concepția chiriarilor se întăria ideea că rolul principal în conducerea vieții eparhiale trebuie să aparțină clerului. Întăiul arhipăstor din această perioadă pătruns de această idee, stăruia să atragă la o activitate mai intensivă pe toți preoții, și nu-i scutia de imputări când observa că se abat dela această

1. Journ. 12 și 24.

2. Journ. 30.

3. „Труды” — XVIII, 163—164.

4. Ibid. 158—159.

activitate<sup>1</sup>. Pentru ca participarea clericilor la mersul vieții bisericești să fie mai eficace, ep. Vladimir le-a propus să nu-și adreseze părerile congresului eparhial, ci congresului protopopesesc care, după cercetare, dacă va fi de acord cu propunerile făcute, va putea să facă prin delegatul său cuvenita declarație la congresul eparhial<sup>2</sup>.

Pe lângă schimbările arătate mai sus, s'au mai făcut de către congrese îmbunătățiri în starea materială a unor instituții.<sup>3</sup>

## 5.

Schimbările mai sus expuse erau începuturi de viață nouă, inaugurată prin vestitele manifeste din 1904—1905. După cum știm însă, acestor începuturi nu le-a fost sortit să se desvolte, și 'n curând în Biserica rusă mersul lucrurilor s'a schimbat cu desăvârșire. Prefacerea începută în centrele Rusiei, a cuprins de îndată toată viața bisericească,—a ajuns și 'n eparhia Chișinăului. Principiul pus la baza acestor schimbări a fost din nou „spiritul bisericesc“ care urma să fie întărit în toate ramurile vieții bisericești și nu însemna altceva decât restabilirea vechiului regim cu vechea concepție clericală-naționalistă din timpul lui Pobiedonostev.

În latura administrativă a eparhiei, pentru scopul arătat, o importantă măsură a fost înființarea vicariatului al doilea cu sediul la Ismail. pentru noul vicar S'au găsit multe motive, în spiritul nouilor curente, pentru înfăptuirea acestei măsuri. Mai întâiu după cum raporta sinodului Serafim, arhiepiscopul Basarabiei din acel timp—<sup>4</sup> înființarea vicariatului la Ismail ar fi fost un mare sprijin pentru viața religioasă a întregii regiuni nou alipite din sudul Basarabiei, unde staroobriadții ruși se incuibase de mult, amenințând populația ortodoxă. Afară de aceasta, erau și prielnice condițiuni exterioare. La Ismail sub stăpânirea românească, până la 1878, exista

1. Așa, în 1893, pe un jurnal al congresului, Vladimir a scris următoarele: „La congresele protopopești probabil că nu s'a discutat începuturile și regulile adunărilor pastorale. Aceasta se poate vedea din faptul că de la nici un cerc protopopesesc nu s'a prezentat la congresul eparhial. Asupra acestui lucru atrag atenția părinților deputați ai congresului eparhial“.

2. „Съюдъ“, XVIII, 165. Alta dată, când congresul preoților din 1903 a hotărât să sporească leafa protopopilor, fără ca această chestiune să fie în prealabil discutată la adunările cercurilor, presf. Vladimir în rezoluția sa a declarat legală această hotărâre. „Труды“, XVIII, 155.

3. Ibid.

4. Biografia lui Serafim, v. la sfârșitul perioadei.

o reședință episcopală; în vechiul oraș, în regiunea cetății vechi, rămăsesse trei biserici ortodoxe, Sf. Adormire, Sf. Nicolae și Ridicarea Sf. Cruci, iar sub Ruși s'au ridicat trainice clădiri de piatră, existau și hoteluri pentru pelerinii ce se obișnuise a vedea aici un lăcaș de pustnici. Ținând seama de aceste împrejurări, sinodul a aprobat în 1909 intervenția arhiepiscopului basarabean. Noul vicar avea titlul „de Ismail“, cu reședința în acest oraș în casa episcopală. Totodată pe lângă bisericile arătate s'a înființat o mănăstire chinovială (cu „obșcejiție“) de bărbați, cu hramul „Sf. Adormire“, al cărei stareț era noul vicar. Casa episcopală a trecut la mănăstirea nou-inființată ca metoh al ei. Noul vicar urmă să primească leafă din veniturile a două mănăstiri din Basarabia—Dobrușa (3000 r.) și Călărășauca (600 r.). În postul nou înființat de episcop-vicar a fost numit Gavriil, fost arhimandrit și rector al seminarului din Vițhan.<sup>1</sup>

Rostul noului vicariat se vede mai bine din cuvântarea rostită de către arhiepiscopul Serafim la hirotonia noului episcop.<sup>2</sup> „Până acuma“—a spus între altele Serafim—, în această regiune, spălată de largă și adâncă albie a Dunării, s'a făcut puțin pentru contopirea ei cu spiritul rus pravoslavnic și cu cultura rusă. Având nădejde în aptitudinile tale, în tinerețea ta, te chem nu numai la mari isprăvi, ci și la o activitate plină de abnegațiune, ca pe un patriot rus, care cu dragoste, cu putere de spirit și cu prudență stăruință va ști să unească tânăra regiune mărginașă cu marele Stat Rusesc<sup>3</sup>.

1. Episcopul Gavriil, până la călugărie—Grigorie Cepur, a fost fiu de părinți laieși; s'a născut în 1874; studiile și le-a făcut la liceul din Cherson și'n Academia din Chiev. După absolvirea Academiei, timp de trei s'aproveze ani a făcut slujba în diferite seminarii teologice din Rusia, în calitate de profesor, apoi rector. În 1909 a fost numit în scaunul de episcop-vicar „al Ismailului“, iar în 1911 a trecut ca întâlu vicar al eparhiei Chișinăului, cu titlul de episcop „al Achermanului“, unde a păstorit până în 1918 („Труды...“ IX, 284-300). În prezent, după ultimele știri, pr. Gavriil se află în Serbia.

2. Hirotonia arhimandritului Gavriil în scaunul de episcop s'a făcut în Moscova în 17 ian. 1910. La solemnitate a luat parte și Serafim, episcopul Chișinăului.

3. „Труды...“ VIII, 50.—Ep. Gavriil n'a stat în Ismail decât doi ani, fiind înlocuit în 1911 cu ep. Zinovie. Născut în 1875, ep. Zinovie, până la călugărie—Nicolae Drozdov, și-a făcut studiile în seminarul din Cuștroma și Academia din Petersburg. După șapte ani de serviciu în învățământul spiritual, Zinovie a fost numit în 1911, episcop-vicar în Ismail, de unde, în ian. 1913, a fost transferat în eparhia Tveri ca episcop-vicar al Cozlovului.

O altă măsură, dictată de noul curent în trebile bisericești, a fost abrogarea principiului eligibilității. În urma intervenției episcopului Serafim, prin ucazul sinodal nr. 2361 din 26 febr. 1909, stăpânirea eparhială a Chișinăului a fost autorizată să oprească aplicarea principiului eligibilității la numirea blagocinilor, ajutorilor de blagocini și judecătorilor de instrucție duhovnicești, urmând ca în viitor numirile în aceste posturi să se facă potrivit cu regulamentul consistoriilor duhovnicești, pe temeiul regulilor generale respective.<sup>1</sup> Astfel că blagocinii, încetând de a fi aleși de protoime și fiind numiți de către ocârmuirea eparhială, deveniau agenții ei nemijlociți.

Pentru ca activitatea lor să devină și mai spornică pentru autoritatea centrală, s'au stabilit anumite reguli. În 1910 la adunarea blagocinilor din eparhie, sub președinția lui Serafim, cu participarea episcopului vicar Nicodim,<sup>2</sup> s'a stabilit că atât în consiliile cât și la congresele protopopești rolul principal aparține protopopilor (blagocinilor), a căror sferă de competență urmează să cuprindă nu numai ținerea diferitelor registre bisericești, întocmirea statelor personale, adunarea variatelor vărsăminte bănești dela biserici, ci și povățuirea și influențarea clericilor neglijenți și vinovați, conducerea misiunii antischismatice în parohii, aplicarea măsurilor de corecțiune pentru parohienii vițioși, etc.

La baza acestor orândueli nouă era credința ocârmuirii eparhiale că nu neajunsurile regimului, ci „spiritul vremii”, „nelindoioasa lipsă de caracter spiritual” a adus lumea la acea voință slabă și lipsă de curaj și de autoritate, din care a ieșit și situația anormală a blagocinilor ce s'au transformat în niște perceptori de impozite și dări, disprețuiți nu numai de păstori ci chiar și de

1. În urma acestor dispozițiuni trei blagocini au demisionat, fiind transferați în alte parohii, iar ceilalți nu rămas la locurile lor.

2. Ep. Nicodim, până la călugărie - Nicolae Crotcov, s'a născut în 1868. După absolvirea seminarului din Costroma, a fost șase ani protopop, apoi, rămânând vaduv, a intrat în 1896 în Academia din Chiev. Lăbrându-și acolo studiile, a fost timp de șapte ani profesor și rector în seminarile teol. din Ardon (la Caucazi și din Pscov, iar în 1907 a fost numit episcop-vicar „al Achermanului” în eparhia Chișinăului, de unde a trecut în 1911 în mitropolia Chievului, în scaunul de episcop-vicar „al Cighirinului”, („Прямое”, II, 408-421; IX, 301-306). În decembrie 1930 a încetat din viață. Înzestrat cu însușiri adevărat creștinești, ep. Nicodim proceda în raporturile cu subalternii cu mult tact și îngăduință, știind să impună variate păreri și năzuinți. Mulțumita acestor calități s'a bucurat de multă dragoste și respect din partea turmei țărănească.

mireni. Prin urmare, curaj, putere, voință tare—aceste însușiri trebuiau să fie baza activității blagocinilor. Astfel de idei a expus Serafim în apelul adresat către blagocini. „Imi isprăvesc apelul către voi, părinți blagocini”—scria Serafim—„cu credința că prin abrogarea principiului eligibilității care, în ultimii ani, v'a adus multe amărăciuni și v'a paralizat energia, veți porni cu bărbăție pe calea vitală și spirituală ce v'am arătat și veți ajunge la rezultatele dorite”.<sup>1</sup>

Condusă de aceeași idee privitoare la rolul covârșitor al blagocinilor, stăpânirea eparhială proiecta în 1911 să înmulțească numărul de blagocini al eparhiei. Însă ideea aceasta a fost amânată din motive economice.<sup>2</sup>

Astfel a fost restabilită funcția de blagocin numit, cu atribuții largi și puternice față de subalterni—preoți parohiali și cu îndatoriri de ajutor credincios al stăpânirii eparhiale.

Dacă la cele spuse adăugăm că primul arhiepiscop din această epocă nu scăpa nici o ocazie ca să învedereze consistorului precum și preoțimii, cum că el, întotdeauna „a procedat și are în vedere să procedeze independent” și că numirea în locurile de preoți nu atârna decât de preasfințitul,<sup>3</sup> atunci vom înțelege că, odată cu începerea reacțiunii generale, s'a intronat din nou și 'n ocărnuirea eparhiei Chișinăului vechiul centralism cu puteri covârșitoare pentru episcop.

Față de aceste tendințe nouă ale stăpânirii eparhiale, tuturor așezămintelor eparhiale, și 'n primul rând organelor de ocărnuire, trebuia a li se reduce, inevitabil, drepturile lor. Cel mai însemnat dintre aceste organe, a cărui autoritate în eparhie creștea din ce în ce mai mult, erau congresele eparhiale. Odată cu începutul curentului reactionat, stăpânirea eparhială bineînțeles că stăruia să le micșoreze cu orice preț autoritatea, impunându-le voința proprie. Pentru ca noua îndrumare să fie mai adânc implantată în vicața eparhială, arhiepiscopia nu s'a mărginit la cazuri izolate și întâmplătoare, ci a încercat să paralizeze chiar de la rădăcină puterea

1. „Труды”... VIII, 44—47.

2. Ibid 42—44.

3. „Aducând rugăciunii lui Dumnezeu, nădăjduiesc cu ajutorul Lui, să mă orientez în materialul pe care mi-l va procura consistorul și voi proceda după adâncă mea convinsere”—aceasta a declarat Serafim consistorului și preoțimii, chiar la începutul arhiepiscopiei lui în Basarabia. Ibid. 37—41.

preoțimii, stăruind să schimbe chiar regulamentele așezămintelor eparhiale conduse de congrese.

După cum se știe, baza puterii preoțimii consta în fabrica de lumânări, care formă cu veniturile ei un sprijin puternic pentru activitatea congreselor eparhiale. Tocmai contra acestei instituții au fost îndreptate loviturile. Pornind de la ideea că regulamentul fabricii de lumânări, creat în trecut de congresele eparhiale, „a denaturat însuș spiritul instituției” prin faptul că episcopul este cu desăvârșire înlăturat de la conducerea fabricii, Serafim a insistat a se întocmi un nou regulament (noiembrie 1909) prin care, atât organizația cât și funcționarea fabricii atârnavă pe deplin de episcopul eparhiot: acesta numește și alege pe membrii direcțiunii, el însărcinează pe deputații congreselor cu distribuirea venitului net pentru satisfacerea nevoilor eparhiale, de el atârnavă chiar și fixarea prețurilor pentru lumânări, etc.<sup>1</sup>

În acelaș sens s'a schimbat și situația tipografiei eparhiale. În 1910, blagocinii și membrii Frățimii „Nașterea lui Hristos”, pe lângă care funcționa tipografia, toți ca agenți supuși ai stăpânirii eparhiale, sub îndemnul chiriarhului „au recunoscut, între altele, necesitatea ca tipografia să fie transformată în organ eparhial, iar numirea conducătorului tipografiei să se facă după chibzuința autorității eparhiale”. Potrivit cu această părere, din porunca lui Serafim s'a întocmit o nouă „Așezare despre tipografia eparhială din Chișinău” („Положение о Кишиневской Епархиальной типографии”) compusă din 17 articole, aprobată de către chiriarh la 16 octombrie 1910.<sup>2</sup>

Congresele eparhiale au exercitat, între altele, odată cu începutul revoluției, o mare influență și asupra revistei eparhiale întocmind în 1905, pentru revistă, un regulament special, în spiritul vremii. Stăpânirea eparhială a schimbat și situația revistei printr'o nouă „Așezare” („Положение”) din 21 noiembrie 1909, prin care ea a fost declarată „organ al stăpânirii eparhiale, ce servește totodată și nevoilor clericilor din eparhie (§ 1); directorii revistei („redactorii”) „se conduc de îndrumările preasfințitului eparhiot” (§ 3). Redactorii au fost aleși de chiriarh<sup>3</sup>. În felul acesta rolul congre-

1. „Труды”... VIII, 51—53.

2. Ibid. 55—57.

3. Ibid. 58—60.

selor în conducerea revistei eparhiale a fost desființat. Ocârmuirea eparhială nu recunoștea și alte hotărâri ale congreselor. Deasemenea s'au anulat „Regulele privitoare la adunările pastorale și sfaturile bisericesti parohiale din eparhia Chișinăului”, alcătuite în urma hotărârii congresului eparhial din 1907, fiind înlocuite cu altele întocmite în spiritul vremii.<sup>1</sup>

Odată cu reorganizarea diferitelor instituții eparhiale în spiritul noului absolutism episcopal, prin întocmirea în acest sens a altor regulamente nouă, și lucrările în curs ale acestor instituții erau în același spirit, iar hotărârile congreselor ce nu corespundeau cu tendințele nouă erau schimbate sau anulate fără cruțare.<sup>2</sup>

În chipul acesta noua politică în biserică urmăria reducerea rolului preoției în afacerile bisericesti din Basarabia. Politica aceasta n'a fost schimbată până la sfârșitul perioadei. Însă vicața era mai puternică decât circularile și hotărârile scrise ale arhiepiscopilor și cu toată insistența neînduplecată a acestora, congresele eparhiale căpătau de fapt, tot mai mult, un rol covârșitor în vicața bisericii. Dacă era vorba de dezvoltarea instituțiilor eparhiale sau de îmbunătățirea stării exterioare a diferitelor așezăminte eparhiale, cum a fost subit Platon,<sup>3</sup> urmașul lui Serafim, de se cerea sfârși mai puternice pentru satisfacerea nevoilor urgente religioase ale întregii biserici basarabene, cum s'a întâmplat sub arhiepiscopul Anastasie,<sup>4</sup> pe vremea inochentismului, — congresele eparhiale

1. „Труды”... VIII, 78—79.

2. V. de pildă „jurnalele” congresului din 1911. Unele hotărâri au fost aprobate de către clerici „cu schimbări” (jurn. nr. nr. 20, 27, 29), altele au fost respinse în întregime (jurn. nr. 21, 25) sau în parte (jurn. nr. 36). Într'o rezoluție arhiepiscopul scrie: „Poruncesc să se elibereze”... „să se facă oarecare reducere în cheltuieli”... (jurn. nr. 38). „S'ar conveni” — scrie el în alta rezoluție — „ca atât administrația fabricii de lămâri, cât și congresul preoției să privească cu mai multa atenție indicațiile mele”... Congr. din 1910, jurn. nr. 35, ș. m. n.

3. Arhiep. Platon, până la călugărie — Porfirio Rojdestvenschi, s'a născut în 1866 în gub. Curse. După absolvirea seminarului din Curse, a fost preot patru ani, și apoi, rămânând văduv, a intrat în Academia din Chiev, unde s'a călugărit, fiind încă student, iar după absolvire, a fost profesor, inspector și rector. În 1907 a fost numit arhiepiscop al Americii de Nord și al Aleutului, de unde, în 1914, a fost transferat în eparhia Chișinăului. Aici n'a stat decât un an și jumătate și'n 1915 a fost numit exarh al Gruziei, iar în 1917 a trecut la Odessa — oraș ridicat pe atunci la rangul de mitropolie. Din cauza revoluției a fost nevoit să plece din nou în America, unde se află și'n prezent. „Sc. inform.”, p. 1 58.

4. Arhiep. Anastasie, în mir — Alexandru Gribanovschi, s'a născut în 1873, în eparhia Tambovului; studiile și le-a făcut în Academia din

erau organul administrativ de căpetenie care era singurul în stare să găsească soluția cuvenită, iar uneori numai din inițiativa lui se ridica și problema <sup>1</sup>. Rolul covârșitor al congresului preoțimii în viața eparhială nu putea să nu fie recunoscut chiar de însuși Serafim, dușmanul și adversarul lor cel mai neîmpăcat, și 'n cazurile mai importante și pline de răspundere și el recurgea la ajutorul lor. Urmașii lui Serafim, cărora le-a fost sortit să stea foarte puțin timp pe scaunul basarabean, simțiau și mai multă atârănare de congresele eparhiale: cu toate că, în formă, situația congreselor nu s'a schimbat, iar regulamentele și toate dispozițiunile lui Serafim au fost lăsate în vigoare, însă, chiar și atunci când arhipăstorii credeau de cuviință să respingă hotărârile luate de congres, făceau aceasta cu multă precauțiune, motivându-și foarte amănunțit părerea asupra căreia insistau. <sup>2</sup>

Atitudinea arhipăstorilor față de congresele eparhiale, tăgăduirea formală a drepturilor acestor adunări, alături de activitatea lor reală și foarte folositoare pentru eparhie, crea pe de o parte între ierarhi și păstori raporturi false, care duceau la știrbirea autorității arhipăstorilor în ochii preoților; iar pe de alta, contribuia la întărirea și mai puternică a conștiinței și puterii congreselor. Crearea acestor relații era un proces adânc și bolnăvicios în viața eparhiei, care, însă, se petrecea fără întrerupere, căpătând uneori forma unor ciocniri

Moscova. Călugarindu-se după absolvirea Academiei, timp de opt ani a făcut slujba în Academie din Moscova și la seminarul Vithanlei (din Moscova), iar în 1906 a fost numit episcop-vicar „al Serpuhovului” în mitropolia Moscovei, trecând apoi, în 1914, în scaunul episcopal din Holm. În 1915 a fost numit în scaunul eparhiei Chișinăului, unde a arhipăstorit până la 1918. În prezent arhiep. Anastasie se află la Ierusalim. „Sc. Inform.”, p. 59-121.

1. Așa a fost, în congresele eparhiale din 1914-1915, chestiunea ridicării unor clădiri nouă pentru fabrica de lumânări, pentru tipografia eparhială, pentru un hotel destinat preoților.— „sc. Inform.”— 25.

2. „...Putem spune încă multe privitor la chestiunea aceasta” (despre scutirea Frățimii „Nașt. lui Chr.” de plata arendei)— scria într-o rezoluție Platon.— „Însă nu mă privește pe mine s'o descure eu, când congresul este de față. Eu, numai, voi adăuga”.— „Procesul acesta verbal nu se aprobă”— scria Platon în altă rezoluție.— „deoarece cuprinde în el— să nu fie cu supărare congresului— numai vorbe ce pot să aducă foarte puțin folos pentru lucru”.— („Sc. Inform.”, p. 23-24). Tot atât de precaut și blând procedă și Anastasie: „Nedorind să dojenesc pe nimeni”— a spus Anastasie la congresul din 1916.— „eu, totuși, trebuie să vă spun că vina acestui eveniment (inochentismul) e în slăbiciunile noastre”.— Ibid. 68.



foarte vătămătoare pentru interesele bisericesti, precum nu odată s'a întâmplat sub Serafim.

Pentru a termina cu istoria congreselor eparhiale, vom aminti că 'n această perioadă s'a făcut o încercare de-a li se schimba, intrucâtva, compoziți. Anume, din inițiativ Dumei de Stat, sinodul a luat hotărîrea nr. 8638 din 26 oct.—2 noembr. 1909, ca la lucrările congreselor eparhiale și ale celor protopopești să ia parte și episcopii bisericesti. Scopul acestei hotărîri era apropierea ce trebuie făcută între preoți și păstoriți. In urma acestei hotărîri, începând cu an. 1910, la congrese printre deputați apar și episcopii —câte unul de fiecare județ. Măsura aceasta, in fond foarte bună, s'a dovedit prea târzie: distanța între păstoriți și păstori ajunsese atât de mare in toate privințele, încât problemele preoțimii erau pentru episcopi lipsite de interes și chiar inaccesibile. Așa că, participarea episcopilor la congrese a rămas fără folos.<sup>1</sup>

In epoca când se întăria centralismul cu credința in rostul hotărîtor al organelor oficiale administrative, era lucru firesc ca arhiepiscopii să aibă multă grijă de condițiunile in care funcționa consistorul, de îmbunătățirea situației slujbașilor lui. Și Serafim, chiar din prima zi a arhiepiscopiei lui, și-a oprit atenția asupra acestei chestiuni. Ca urmare, situația materială a funcționarilor din consistor a fost îmbunătățită simțitor, prin sporirea salariilor.<sup>2</sup> Aceeaș grijă o aveau și urmașii lui Serafim.<sup>3</sup>

Un alt ajutor material pentru funcționarii consistorului a fost „Casa de ajutor reciproc” înființată pe lângă acest consistor in 1910, prin stăruința secretarului A. A. Bogoiavlenschi, c'un regulament aprobat de oberprocurorul sinodal. Afară de acest ajutor

1. Reprezentanții preoțimii socot greșită, in fond, hotărîrea sinodului din 1909, deoarece prin ea congresele eparhiale au fost scoase din „cadrele” lor firești in care au fost puse la început, iar la muncă, alături de preoți instruiți, au fost chemați deputații țărani, neștiutori de carte, care nu erau in stare să dea un ajutor eficace: „când se discutau chestiuni care cereau o atenție serioasă pentru rezolvarea lor, majoritatea acestor deputați sforăiau literalmente pe scaune”... „sau erau gata să voteze orice, numai dacă li se promitea cheltueii de drum, deplasări și diurne, ori scutire de corvoadă”... (Prof. A. Baltaga. „Amintiri”—Cfr. Congr. din 1909, j. 2.) Bineînțeles că judecând astfel, reprezentanții clerului nu se referă decât la momentul de față, uitând cu desăvârșire de fondul problemei, precum și de acele condițiuni istorice, care au creat o asemenea anomalie.

2. „Труды”... VIII, 38—39.

3. „Sc. inform.”, p. 21.

s'au îmbunătățit și condițiunile de muncă prin repararea vechiului local al consistorului, cum și prin construirea unei clădiri nouă ca adaos la cea veche. În sfârșit, s'au luat și alte măsuri pentru ușurarea muncii de cancelarie în consistor.<sup>1</sup>

## CAPITOLUL II.

*Influența noșilor curente asupra clerului basarăbean. Două tabere între preoții din eparhia Chișinăului și raporturile între ele. Clerul basarăbean și alegerile pentru a patra Dumă Imperială. Activitatea preoșimii provocată de războiul mondial. Starea economică a preoșimii: mijloacele de întreținere și instituțiile de ajutorare ale clerului. Fabrica de lumânări.*

### 1.

În viața imperiului rus, noua eră inaugurată prin manifestele din 1905 a avut—astfel cum s'a văzut—o mare influență asupra laturii administrative în viața bisericească de pretutindeni în Rusia, deasemenea și 'n eparhia Chișinăului. Subt această influență a ieșit la iveală acea prăpastie dintre arhipăstori și păstorii de rând, care se săpă demult, făcând din ei două tabere dacă nu dușmănite între ele, însă cel puțin lipsite de încredere una față de alta. Influența marilor evenimente mergea însă și mai departe. Această influență aducea preoșimii o mare schimbare în starea ei generală, în drepturile ei cetățenești în primul rând, iar ca perspectivă și 'n situația ei de tagmă, în raporturile ei față de superiori, față de serviciu. Schimbarea nu era încă fixată prin lege, însă necesitatea ei era recunoscută, precum era vădit și rostul ei. Pentru toți, și pentru clerici nu mai puțin, era clar, că biserica va scăpa de tutela statului, că preoții vor fi scăpați de absolutismul episcopal, de presiunea circularilor, de formalismul consistorial. Fîind sprijinită dela înălțimea tronului, mișcarea căpăta o putere și mai mare, așa încât și elementele mai cumpătate se simțiau în drept să aderela marile prefaceri ale vieții, și aceasta cu atât mai mult, cu cât programul de muncă era schițat chiar în manifestele ocărnuirii. Noul regim bisericesc, ce se 'ntrezăria, stărnia în mediul preoșimii stări de spirit nouă, nă-

1. Multe chestiuni, pe baza cercetărilor făcute de blagocîni, erau rezolvate personal de către chiriară, fără consistor. S'au întocmit și regulile speciale pentru persoanele subalterne consistorului. „Труды“.. VIII, 42.

zuințe și cereri necunoscute în trecut. Incurând însă s'a dovedit, că pătura clerului, deși unită în aparență, nu era nici ea omogenă, și atuncând în întreaga biserică rusă s'a anunțat noul program de activitate, nouăle reforme în toate domeniile vieții bisericești,—atunci s'a văzut că 'n eparhia Chișinăului, ca și 'n celelalte, printre preoți sunt aderenți înfocași ai celor mai largi prefaceri în toate ramurile bisericești, precum și 'n viața pastorală, dar că există și partizani ai regimului vechiu care sunt gata să susțină cu orice preț orânduelile tradiționale atât în viața bisericii, în raporturile eparhiale, cât și 'n activitatea pastorală. Cum era și firesc de așteptat, regimul vechiu era apărat mai mult de preoți mai bătrâni, pe când curentul nou era susținut mai mult de cei tineri. Deasemenea era foarte firesc ca 'n prima jumătate a perioadei, până la începerea reacțiunii în toată Rusia, glasul preoților reformatori—pentru a ne exprima astfel—să răsune mai tare și cu mai mult curaj, după cum în a doua ei jumătate mai multă putere căpătase adversarii lor—aderenții vechiului regim. Clericii stăruiau să scoată la iveală cerințele lor, își exprimau doleanțele în adunări, astfel cum a fost la congresul eparhial din 1905, mulți își publicau ideile și părerile lor nouă în revista eparhială, iar unii, nemulțumiți cu organul oficial al eparhiei, recurgeau la reviste și ziare laice, unde se simțiau mai departe de lumea oficială bisericească și, prin urmare, mai liberi. Erau preoți care căutau un auditor și mai mare și se folosiau, pentru scopurile lor, de scrîtori-publiciști, de revistele mari bisericești dela centru, cum era „Vestitorul Teologic“ („Богословскій Вѣстникъ“) de pe lângă Academia din Moscova, sau „Pribeagul“ („Стражникъ“) din Petersburg, mai târziu—„Gândirea creștinească“ („Христіанская Мысль“) din Chiev, ș. a. Ei descriau cu multă sinceritate și durere scăderile vieții bisericești și nevoile misiunii pastorale și cu multă pricepere discutau reformele necesare situațiunii păstorilor. Unii dintre acești preoți erau autori plini de temperament, talentați, cu vederi largi și hotărâți în convingerile lor, în năzuința de a rupe cu regimul vechiu bisericesc. Așa a fost preotul Nicolae Stoicov, autor al multor articole tipărite în „Viedo n. Eparh.“ din Chișinău,<sup>1</sup>

1. Pr. Nicolae Stoicov s'a născut în 1874, în sat. Culoveea jud. Cetatea-Alba; studii a făcut în seminarul din Chișinău. Dels 1898, timp de 15 ani a fost preot rural, iar în 1913 a fost numit profesor de religie la liceul de băieți din or. Armavira (Caucaz). În iulie 1924 s'a ntors

„Vestit. Teol.“, „Pribeagul“, ș. a., deasemenea preot. Teodor Bogos, apărătorul noului curent în „Vied. Eparh.“, precum și alții.<sup>1</sup> În primii ani din noua perioadă, când abia începuse marele avânt, s'au găsit și printre clericii inferiori câțiva ce și-au ridicat glasul în apărarea și pentru îmbunătățirea, situației lor rămasă atâta timp în nepăsare și cu totul neglijată de superiori, începând cu preotul parohial. La mișcarea începută au aderat și unele soții de preoți, ridicându-și glasul contra situației în care se aflau.

Chestiunile de care se ocupau acești tineri scriitori erau foarte variate: raporturile între clerici, îndatoririle față de nouăle cerințe ale vieții cetățenești, autoritatea episcopului față de subalterni, atitudinea preoților față de superiori, raporturile între preoți și păstoriți, îmbrăcămintea păstorilor, scăderile tagmei preoțești din punct de vedere intelectual și moral, drepturile lor sociale și politice,—acestea erau subiectele obișnuite care-i preocupau pe tinerii autori. Nu pierdeau din vedere nici problemele mari bisericești: raporturile între biserică și stat, convocarea soborului, organizația bisericii, participarea mirenilor la rezolvarea marilor chestiuni bisericești, etc. Ideile principale exprimate de acești autori erau în spiritul celor mai largi reforme.

Concepția nouă a preoților basarabeni bineînțeles că nu era originală și ideile expuse de ei, în ce privia viața eparhială, erau împrumutate din presa rusă; faptul însă, nou și necunoscut până atunci, era aplicarea acestor idei la fenomenele vieții eparhiale,

în Basarabia, fiind numit preot în com. Tuzla jud. Cet.-Alba, în anul 1905—1910 pr. Stoilcov a desfășurat o mare activitate, publicând o mulțime de articole și studii în diferite reviste și ziare. Lucrările lui mai de seamă: 1) „Preoțimea parohială ortodoxă din Basarabia“ 1911; 2) „Starea religioasă-morală a coloniilor bulgare din Basarabia dela înființarea lor până'n prezent“ 1910; 3) „Seminarul Teologic din Chișinău în cursul celor 100 ani de existența lui, după amintirile elevilor lui“ 1913; 4) „Dreptatea din cer și dreptatea de pe pământ“ în operele lui I. A. Gonciarov; 5) „Preoțimea în operele lui A. P. Cehov“; 6) „Operele literare ca material pentru predarea religiei în licee“, ș. m. a.

1. Pr. Teodor Bogos s'a născut în 1876, studiile și le-a făcut în seminarul din Chișinău. Din an. 1897 a fost preot în com. Folești jud. Bălți. Transferat în 1917 în Chișinău, a ocupat mai multe servicii în instituțiile eparhiale din Chișinău. Din 1918 a trecut în învățământ, ca profesor la liceul nr. 1 de băieți din Chișinău. Adept convins al reformelor în biserică, pr. Bogos a publicat în rev. eparh. multe articole în diferite chestiuni din viața eparhială. Vom cita unele din ele: 1) „Despre alegerile deputațiilor“ (1915); 2) „Întreținerea preoției“; 3) „Despre egalitatea cântăreților la votare“ 1908; 4) „Asigurarea la stat și societatea noastră de ajutor reciproc“, 1907; ș. m. a.

deasemenea nouă și neobișnuită era acea critică îndrăzneată și fără cruțare ce se făcea de către preoții de rând orânduieilor și obișnuiților bisericești, precum și vechilor instituții și chiar unor vechi reprezentanți ai lor, care până atunci nu văzuse decât apăsări pe cale și sub formă oficială.

Curentul nou și activitatea preoților-autori au provocat o mare turburare în eparhia Chișinăului. Pornirile și felul de procedare, cu critică deschisă întreprinsă în ziare, nemulțumia și pe chiriarh <sup>1</sup>, cu toate că la început arhiepiscopia privea cu multă îngăduială noua mișcare, stăruint a-și adapta activitatea cu multă prudență la tendințele nouă. Acest curent însă, a pricinuit mai mari neplăceri preoților adversari, aderenți ai regimului vechiu, care până la revoluție reprezentau biserica aproape în toate ramurile și care se obișnuise să se creadă singurii păstori chemați să conducă afacerile bisericești. Neînțelegerile, certurile, ciocnirile între unii și alții erau inevitabile, lupta adeseaori se ducea sub formă de polemică inverșunată, uneori nu tocmai potrivită—nu vom ascunde—cu demnitățile de slujitori ai altarului.

Astfel, liniștea care odinioară domnia în tagma clerului dispăru, și ieșiră la iveală dureri, nemulțumiri, cerințe suflătoare, cultivate demult în conștiința clericilor, care însă zăceau în adâncurile sufletului, apăsate de condițiunile trecutului regim bisericesc.

## 2.

Odată cu schimbarea politicii guvernului țarist, adică cu începutul reacțiunii, s'au schimbat și condițiunile de activitate pastorală a preoților, a început reducerea hotărâtă a drepturilor politice acordate preoțimii. Aceste drepturi nu le-au fost ridicate pe cale formală, după cum n'a fost, pe cale formală, abrogat nici vestitul manifest din oct. 1907. Însă odată cu reluarea cursului absolutist-naționalist în politica guvernului, i se impunea și preoțimii aderarea la acest curs, sprijinirea politicii guvernului, care în fond însemna deplina renunțare la drepturile politice obținute prin manifestul din octombrie. Astfel reinvia curentul cunoscut încă din timpurile lui Nicolae I-ii și ale lui Filaret Drozdov, curent spre care stăpânirea țar-

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 157, 233.

ristă își îndrepta privirile oridecâte ori mișcările sociale îi păreau prea îndrăznețe și primejdioase.

Odată cu izbucnirea revoluției, întâia primejdie devenise și mai amenințătoare, și ocârmuirea țaristă s'a 'utors iar spre idealurile vechi, atrăgând după ea—in primul rând—biserica. Noul curs în politica țaristă s'a manifestat mai hotărît prin dispozițiunile privitoare la alegerile în a patra Dumă Imperială. Pornind dela convingerea că un sprijin mai puternic poate veni numai dela cler, guvernul a acordat preoțimii cele mai largi drepturi în alegeri prin episcopi-reprezentanții ei.

Intențiile stăpânirii au fost acceptate cu viu interes de toate cercurile bisericești din Rusia. Tot astfel au fost primite dispozițiunile stăpânirii de către preoțimea basarabeană care s'a și pus pe lucru, începând să se organizeze pentru alegeri<sup>1</sup>.

Interesul preoțimii pentru alegeri era foarte natural — nu numai pentru că corespundea cu prevederile guvernului de pe atunci, dar și pentru că era o firească manifestare a năzuinții ei vechi, cultivate de mult, de a lua parte la viața obștească. Însă tocmai aici era și latura primejdioasă. În dorința adâncă de a-și exercita nouăle drepturi politice, pe baza vechii experiențe, preoțimea venia în conflict cu tendințele centraliste ale chiriarhilor. Astfel a fost în Rusia, tot așa s'a petrecut și în Basarabia. Aflând de munca începută de către preoțime cu scopul de a se pregăti pentru alegeri, arhipăstorul Basarabiei<sup>2</sup> s'a adresat către preoțimea basarabeană c'un fel de apel cu conținut pur politic stăruiind, pe baze canonice, să fixeze reguli precise, să impună preoțimii anumite norme pentru activitatea ei politică.

Ideea principală a enciclicii era aceea că preoțimea nu poate să pornească nici o acțiune fără binecuvântarea arhipăstorului, și că 'n alegeri ea trebuie să fie îndrumată de către episcop pentru ca să fie garantat acel rezultat al alegerilor, care, după părerea arhiepiscopului, ar fi mai cuvenit<sup>3</sup>.

1. Din inițiativa preoților Alexandru Baltaga și Ieremia Ciocan, în 29 de cercuri (majoritatea de cercuri din eparhie) s'au înființat comitete electorale care au început munca pentru organizarea preoțimii în vederea alegerilor ce se așteptau în a patra Dumă de stat. V. artic. „По морю житейскому” („Pe marea vieții”) semnat de „Трибуна” în ziar „Трудъ” 1912.

2. Serafim.

3. „Е. В. Вѣст.” 1912, XXII—XXIII, 735.

Apelul arhipăstorului a făcut o adâncă impresie asupra tuturor cercurilor bisericești din Basarabia. Este adevărat că printre preoții basarabeni erau mulți care în activitatea lor stăruiau să nu iasă din vederile arhipăstorului, ba unii se țineau chiar într'o nemijlocită apropiere de arhipăstor<sup>1</sup>. Majoritatea însă, a considerat apelul drept un atentat contra drepturilor acordate preoțimii prin lege și a pornit o mișcare violentă contra arhipăstorului, folosindu-se atât de presa locală<sup>2</sup>, cât și de aceea din Petersburg<sup>3</sup>. Toate articolele erau scrise, bineînțeles, sub influența preoțimii, unele chiar de preoți. Dintre articolele adversarilor mai mare zărvă a făcut o declarație publicată în ziarul „Peterburgschia Viedmosti” în numele a 95 de clerici din Basarabia care se arătau revoltați de toată activitatea chiriarhului, deoarece acesta—scriau ei—stăruia să-și impună voința în toate ramurile vieții eparhiale restabilind vechiul absolutism episcopal; autorii, se ridicau cu indignare contra năzuinții chiriarhului de a răpi preoțimii drepturile politice acordate de țar chiar în timpul reacțiunii<sup>4</sup>. Chestiunea, în felul acesta, nu se refera direct la persoana arhipăstorului, ci la principiile de ocârmuire eparhială, anunțate de chiriarh. Deci era vechea neînțelegere, care a ieșit la iveală îndată după izbucnirea revoluției și care nu numai că n'a dispărut ci s'a adâncit și mai mult, adăugându-se la motivele vechi și unele nouă: acelea în legătură cu nouăle alegeri în Dumă și cu noua politică a guvernului țarist. Lupta era foarte aprigă. Toată eparhia se împărțise în două tabere: de o parte era episcopul cu partizanii lui care procedau pe față, iar de alta erau adversarii lor, neinduplecați, care, firește, aproape toți scriau anonim.

Arhiepiscopia avea toată putința să dea acțiunilor sale o formă oficială. În august (8—11) 1912 a avut loc în Chișinău un congres al blagocinilor la care, între altele, s'a luat hotărîrea de a se

1. Așa erau prot. Nicolae Lașcov, preoții Vasile Humă, Sofronie Ciolan.

2. În ziarul „Prietenul” („Дружок”) s'au publicat mai multe articole ca de exemplu: 1) „Pe marea vieții” de Tribun, 1912; 2) „Pas-cvii”; 3) „Afaceri spirituale”; ș. a.

3. Ziarul „Peterburgschia Viedmosti” de Durnovo.

4. Declarația a fost scrisă de preotul Ieremia Ciocan. După rugămintea acestuia, ziarul „Pet. vied.”, cu declarația publicată, a fost trimis în 95 de clerici indicați de autor, stărnind o mare vâlvă și pricinuid mult necaz arhiep.-lui Serafim. Prot. Ier. Ciocan „Taina scrisorilor a celor 95” (în manuscris).

intocmi un răspuns contra articolului celor „95” de clerici arătându-se neadevărul celor publicate<sup>1</sup>. Congresul luând apărarea chiriarhului, cum era și firesc, respinge—in răspunsul lui—cu indignare demersul celor „95” de clerici, declarând că „oricât ar stărui „pascvilianții”, ei nu vor reuși să samene vrajbă între toată preoțimea basarabeană și arhipăstorul ei iubit”, după cum „nu vor isbuti să împingă pe păstorii basarabeni pe calea anarhiei bisericești și a revoluției”. Blagociniile au mai luat hotărârea să convoace în cercurile lor adunări pastorale, unde urmă să se aducă la cunoștința clericilor răspunsul congresului la declarația „clevețitorilor”. Afară de aceasta, membrii acelor adunări trebuiau să dea declarațiuni că n’au luat parte la campania contra episcopului. Contra „răzvrătiților” se luau și alte măsuri. Blagocinul I. Boltean a fost destituit<sup>2</sup>, blagocinul Alexandru Baltaga a căzut în disgrație<sup>3</sup>, preotul Ieremia Ciocan a fost îndepărtat din parohie și oprit de a sluji cele sfinte<sup>4</sup>. Insa toate măsurile acestea nu ajutau cu nimica. Contra declarației congresului de blagocini—oameni oficiali, subordonați arhiepiscopului—s’au ridicat din nou adversarii, cu mai multă energie, continuând lupta în ziare, unde se spunea categoric că „preoțimea în masă nu e deloc solidară cu părinții blagocini”<sup>5</sup>.

1. După propunerea arhiepiscopului, răspunsul congresului urma să fie publicat în zările locale și în două ziare din Petrograd—„Непрерывная Властоути” și „Новое Время”.

2. Născut în 1868, absolvent dela 1889 al seminarului din Chișinău și tot atunci hirotonit, pr. Boltean dela 1915 este preot în catedrala din Balți, fiind și profesor de religie în liceul de băieți din localitate. Cu unui din cei mai energici și mai activi membri ai clerului basarabean, pr. Boltean a luat parte la mai multe congrese eparhiale, ca deputat, a luptat pentru interesele eparhiei și ale preoției și pe calea tiparului având mai multe conflicte cu ocărnuirea eparhială.

3. Inform. biogr. v. mai departe.

4. Pr. Ier. Ciocan, (cunoscut sub numele Cecan), născut în 1867, și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău, a fost preot în com. Născani Jud. Orhei. Actualmente este pensionar. Om cu temperament de luptător, pr. Ciocan în an. 1905—16 a desfășurat o activitate intensă pe teren politic și ca scriitor-publicist, director al revistei fondată de el (v. mai dep.), intrând în relații cu membrii guvernului țarist, cu oamenii politici din Rusia și Basarabia, cu diferiți zăruști, etc. Cu chiriarhul Basarabiei a avut grave conflicte în lupta politică, —care în cele din urmă s’au terminat cu împăcaciune.

5. Se mai zvonia, că declarația blagocinilor a fost plasmuită în biroul preasfințitului într-o consfătuire secretă care a avut loc după sedința congresului cu participarea lui Serafim, a arhierelor-vicari Gavriil și Zinovie, a secretarului arhiepiscopului N. G. Glavatinșchi și încă a două persoane din cele mai apropiate de Serafim. V. art. „Цѣла духовная” în „Другъ” 1912.



S'au repetat din nou, răspicat, vechile învinuiri contra arhiepiscopului și-anume că „a redus drepturile de autocărmuire a preoților din gubernia Basarabiei; că vlădica cu voința de fier înlătură din cale pe acei preoți ce nu cad de acord cu părerile lui; că, de altă parte, darurile de tot felul și adresele, precum și cuvântările lingușitoare ale unor preoți nu sunt de loc expresiunea părerii eparhiei întregi; că situația preoțimii este grea și lipsită de drepturi, deaceia visurile și doriunțele ei adevărate e foarte greu a fi cunoscute: preoțimii în masă i-e teamă să le arăte“.<sup>1</sup> Lupta a fost dusă și mai departe, ajungând chiar la sinod.<sup>2</sup>

Marea desbinare la care ajunsese clericii basarabeni, însemna fără îndoială un mare dezastru pentru biserică. Însă rostul negativ al acestor evenimente era în realitate și mai mare decum se pare, deoarece la baza luptelor nu erau idealuri sociale-bisericești, ci interese simple de partid, iar în dosul clericilor beligeranți stăteau oameni politici, dintre care mulți poate n'aveau nici o legătură cu problemele bisericești.<sup>3</sup> Ceva mai mult. Ca de obicei, și'n acest caz, din ambele părți s'au utilizat toate mijloacele obișnuite la alegeri în astfel de împrejurări: înșelăciuni, denunțuri, bani, întovărășiri cu indivizi imorali și suspecti, etc. Într'un cuvânt, în biserică își făcuse loc politicianismul cel mai josnic care nu putea să aducă cu el altceva decât o completă demoralizare.

Faptele expuse învederău prima manifestare a acelei mari descompuneri spre care se 'ndrumă biserica basarabeană.

### 3.

Marile frământări descrise mai sus, cu vremea, s'au potolit puțin — atenția și puterile preoțimii fiind atrase în altă parte de evenimentele nouă ce au survenit mai târziu. Dintre acestea, cele mai însemnate au fost mișcarea dela Balta sau inochentismul — care pe vremea aceea ajunsese la mare putere —<sup>4</sup>

1. V. art: „Врачу, исцелися сама!“ („Doctorule, vindecă-te pe tine însuși“ !)

2. Pr. Ier. Ciocan a înalțat sinodului o plângere contra lui Serafim.

3. În realitate se dădea o luptă inversunată între două grupuri: unul al familiei Crupenschi, la care a aderat ep. Serafim, și altul — acel al proprietarilor Teodosiu, Ponset și Purișchevici. Amândouă grupurile făceau sforțări enorme ca să atragă de partea lor preoțimea organizată.

4. Despre inochentism va fi vorba mai departe.

și războiul mondial. Nouăle cerinți la care a dat naștere marile războaie erau atât de variate și imperioase, și cereau tuturor o muncă atât de încordată și plină de devotament, încât, nu mai rămânea timp pentru răfuele de tagmă sau personale. Și adevărul cere să spunem că 'n acciași ani de mare restriște pentru toată lumea, cum și pentru vastul imperiu țarist, preoțimea basarabeană a desfășurat o foarte mare activitate, îndreptată spre ușurarea soartei victimelor acestui groaznic măcel. Condușă de arhipăstori, din inițiativa acestora și cu povata și ajutorul lor, preoțimea basarabeană cu puterile ei proprii cum și cu fondurile eparhiei, a înființat o multime de așezăminte menite să ușureze soarta soldaților răniți, invalizi și a orfanilor de războiu.

Pentru înfăptuirea acestor inițiative din înemnul arhiep. Platon, s'a format un comitet sub președinția lui. Afară de aceasta s'a alcătuit (în aug. 1914) un cerc duhovnicesc compus din delegații cercurilor protopopești, cum și dela mănăstiri și schituri. Cercul duhovnicesc era la dispoziția comitetului central, care trimitea pe membrii acestui cerc oriunde era nevoie pe câmpul de luptă. În vederea acestei activități li s'a dat și oarecare pregătire în chestiuni de medicină. La locurile de destinație membrii cercului duhovnicesc au desfășurat o largă activitate cu multă bunăvoință și energie<sup>1</sup>.

Pentru ostașii răniți și bolnavi, în cele două clădiri ale seminarului teologic din strada Alexandru cel Bun, cum și în clădirile nouă ale seminarului, s'au înființat pe contul orașului, lazarete pentru bolnavi și răniți; deasemenea și în localul școlii spirituale.

O altă instituție, mult folositoare pentru nevoile momentului, a fost (din noembr. 1915) „Frățimea muncitoare” de croitori, compusă din frații dela mănăstiri și croitorii din oraș, cu scopul de a coase rufărie călduroasă și îmbrăcăminte pentru ostașii de pe câmpul de luptă. Pentru atelier s'a pus la dispoziție o parte din clădirile dela via arhierescă. În 1915 comitetul central (eparhial) a mai înființat în Chișinău, într'un local destinat de primăria ora-

1. E. destul să ne amintim că preotul Grigorie Xifti a încetat din viață din cauza tifosului, căpătând în îndeplinirea datoriei față de ostașii bolnavi, iar preotul Alexandru Tarnoruțchi a fost rănit de moarte de un glonte inamic în momentul când se avântase în fruntea regimentului cu crucea în mână contra unei năvăliri neașteptate a dușmanului în ziua de 14 oct. 1918.

șului (pe str. Constantinov) un „atelier-orfelinat” cu 50 paturi pentru ostașii invalizi vindecați, care nu mai erau apti pentru serviciul militar. În acest orfelinat, sub conducerea elevilor din clasele superioare ale școlii de meserii (actuala „Școala de arte și meserii”), invalizii învățau cizmăria, croitoria, tâmplăria și împletitul coșurilor. Tot în 1914, în casa Eparhială s'a organizat un comitet de femei pentru a coase rufărie pentru armată<sup>1</sup>.

Deasemenea, pentru nevoile armatei, se trimiteau ajutoare bănești. Din darea de seamă a comitetului eparhial relativ la banii donați și trimiși numai de eparhie, vedem că dela 2 iulie și până la 14 noembrie 1914 s'au vărsat 105.000 ruble, iar la începutul an. 1915 s'a pus la dispoziția comitetului eparhial suma de 150.000 de ruble. Comitetul eparhial nu uita nici de nevoile spirituale ale ostașilor trimițându-le cărți de rugăciune și evanghelii (10.000 exemplare), foi cu conținut religios-moral și patriotic (100.000 exempl.)

În ce privește orfanii de războiu, pentru ei s'a întemeiat în Chișinău un orfelinat vremelnic în case particulare. Puțin mai târziu, s'a cumpărat pentru orfelinat o întindere mare de pământ și o vie la o depărtare de 6 km. de oraș, unde s'a organizat o comunitate de călugărițe.

Însemnătatea instituțiilor și întreprinderilor înfăptuite de către clerul basarabean, sub conducerea arhiepiscopilor, a fost remarcată și în presă<sup>2</sup>.

## 4.

Paralel cu mișcarea stărnită în rândurile preotimii, continua munca veche—îndreptată, între altele, spre îmbunătățirea stării economice a clericilor.

Odată cu izbucnirea revoluției grija aceasta a devenit și mai imperioasă, deoarece turburările generale au adus mari neînțelegeri între preoți și parohienii lor tocmai din cauza raporturilor economice. Forma mai potrivită de întreținere a clerului, în astfel de

1. În oct. 1914, s'au trimis de către acest Comitet, 120.000 schimburi albe, 50 plapome cu perine și cereeafuri pentru ofițerii răniți; în noembrie s'a trimis un vapor cu 50 pud. (8.000 kgr.) de rufărie și alimente, deasemenea plapome, ovoare, fețe de perine, flanele, ismene, ciorapi, căciuli, mănuși, cojoace, piel de miel, perine, saltele și altele. Se trimiteau cantități mari de zahăr, șuncă, linguri, țigări, ață, etc.

2. „Sc. Inform.” 14—20.

împrejurări, părea a fi un salariu dela stat, ceea ce ar fi putut înlesni mult și latura morală a relațiilor cu păstorii. Astfel privia chestiunea prooșimea și, în acest sens, s'a exprimat și întregul congres eparhial din 1905.<sup>1</sup> Aceasta însă nu era decât o simplă doleanță, și pentru prooșime rămăneau, deocamdată, mijloacele vechi de întreținere. Între aceste mijloace era și salariul dela stat care se achita numai pentru parohiile mai sărace, încă începând dela 1893.<sup>2</sup>

Prooșimea căpăta ajutor pentru starea ei materială și pe altă cale: marele sprijin ce-l avea în Comitetul de construcții, înființat încă sub ep. Iacov.

În 1906 situația Comitetului s'a schimbat, chestiunea construcțiilor trecând la comitetele de cercuri, pe baza hotărârii congresului din acel an.

Sarcina de a aduna informațiunile necesare și de-a păstra dosarele și documentele construcțiilor din cercuri, congresul a trecut-o pe seama administrației fabricii de lumânări.<sup>3</sup>

La începutul acestei perioade s'a terminat și vechea chestiune privitoare la înființarea Societății de ajutor reciproc a clerului. Regulamentul a fost aprobat de către sinod abia în 1907, cu toate că de fapt a început să funcționeze încă din 1895, când a fost întocmit. Fondurile Societății se alcătuiau din vărsăminte ce se încasau după normele stabilite încă la congresul din 1904.<sup>4</sup> În 1915 Societatea dispunea de suma de 30.786 r. 80 cop.<sup>5</sup>

O altă instituție eparhială cu scop de ajutorare materială a clerului a fost Cassa de împrumuturi, înființată prin hotărârea con-

1. „Trăsul bun și pacea preotului cu parohia”—declarau deputații în hotărârea lor.—„sunt zdrobite prin plata diferitelor slujbe bisericesti, și s'ar îndrepta dacă l s'ar fixa clerului un salariu, potrivit cu nevoile și cu situația lui materială”... „Труды”... XVIII, 164.

2. V. mai sus pag. 258—259. Potrivit hotărârii sinodale cu nr. 9796, din 15 dec. 1911, urmă că în cursul a șase ani următori să se fixeze salariul tuturor „pricetelor”. În 1915 s'a prevăzut, pentru acest scop, din visteria statului suma de 2.400.000 r., din care 60.000 r. au fost destinate pentru eparhia Chișinăului. Distribuția între pricete a sumelor achitate urmă să se facă de către episcopii eparhioți, pe baza avizelor motivate ale congreselor protopopești cum și a celor eparhiale. V. Ucaz sinod. din 21 maiu 1915 în „Еп. Вѣд.” 1915, XXXIV—XXXV, 436—439.

3. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 174—175.

4. V. mai sus p. 262—264.

5. „Еп. Вѣд.” 1916, I, Anexa: „Отчетъ о приходѣ, расходѣ и остаткѣ суммъ по Обществу взаимнаго вспомошествованія духовенства Кишиневской епархіи за 1915 годъ. P. 47—77.

gresului eparhial din 1903, care funcționa foarte bine mărindu-și încăsările și suma de ajutorare din an în an.<sup>1</sup>

Subt arhiep. Vladimir s'a aprobat (1907) de către sinod și statutul Cassei Emeritale. Pe baza § 63 al acestui statut, operațiunile Cassei, la fiecare cinci ani, urmă să fie cercetate de către comisiuni speciale spre a se constata dacă nu e nevoie, potrivit cu cerințele vremii și ale experienței, de-a modifica sau completa statutul Cassei. Conform § 63 congresul eparhial din 1911 a și înființat, în scopul arătat, o comisiune specială urmând ca toate considerațiunile ei în această chestiune să fie înaintate congresului din an. următor.<sup>2</sup> Funcționând astfel, Cassa a ajuns la o stare destul de bună.

În 1915 s'a încasat numerar 41.270 r. 52 cop. și în bilete 25.000 r., alcătuind un venit total, cu restul din 1914, în numerar—41.720 r. 67½ cop. și în bilete 670.000 r., cheltuielile fiind 39.645 r. 22 cop.<sup>3</sup>

Tot pentru îmbunătățirea stării materiale a clericilor funcționa și vechea instituție—Epitropia Eparhială. Pentru an. 1916 la epitropie rămăsese în total—suma de 73.074 r. 87 cop. din care în efecte („bilete“) 68.953 r. În an. 1916 s'au încasat 6.103 r. 46 cop. Din suma totală (79.178 r. 33 cop.) s'au acordat în 1916 ajutoare la 70 persoane în proporție de la 3 la 60 ruble, în sumă de 4062 r.<sup>4</sup>

La începutul acestei perioade s'a rezolvat, în sfârșit, încă o chestiune privitoare la ajutorarea materială a clericilor—aceea a construirii unui sanatoriu la stațiunea balneară Budachi din Basarabia. Chestiunea aceasta a fost ridicată încă din 1901 la congresul eparhial, care a ales și o comisiune pentru elaborarea unui proiect amănunțit. Comisiunea însă nu se prea grăbia cu executarea însărcinării ei, și abia mai târziu, și nu la Budachi, ci la

1. La 1 ian. 1916 Cassa de împrumuturi avea la dispoziție suma de 90389 rub. 33½ cop. „Ep. Vld.“ 1916, I, Anexa: „Отчетъ о приходѣ, расходѣ и остаткѣ суммъ по Судной касѣ духовенства Кишиневской епархіи за 1915 годъ“. P. 78—82.

2. „Ep. Vld.“, 1916, XXXI, Anexa: Свщ. К. Парнецьскъ. „По вопросу объ Епархіальномъ банкѣ и другихъ нуждахъ духовенства Кишиневской епархіи“. P. 11—12.

3. Ibid. I, Anexa: „Отчетъ о приходѣ, расходѣ и остаткѣ суммъ по Эмеритальной касѣ духовенства Кишиневской епархіи за 1915 годъ“. P. 5—46.

4. Arh. „Epitrop. Eparh“. Dos. 15-1917.

stațiunea balneară Șabolat (Sergheevca-Nouă), s'a cumpărat pentru sanatoriu un lot de pământ destul de mare, pe care se găsea și o casă.<sup>1</sup>

Cam în același timp s'au luat primele măsuri pentru înființarea și a unui azil destinat adăpostirii clericilor puși în disponibilitate („zaștatnăi“), precum și a văduvelor și orfanilor din tagma duhovnițească. În 1908 s'a aprobat de către sinod și un statut al „Azilului Eparhial din Chișinău“, s'a cumpărat și un teren potrivit pentru acest scop, în întindere de aproape opt ha., la marginea orașului, s'a găsit și suma necesară de 30.000 r., s'au făcut și alte lucrări pregătitoare, urmând ca din 1911 planul să fie realizat,—ce-ace nu s'a îndeplinit, deoarece banii destinați pentru azil au fost întrebuințați pentru alte nevoi eparhiale.<sup>2</sup>

Tot în această perioadă s'a luat în discuție și chestiunea privitoare la înființarea unui bănci eparhiale<sup>3</sup>, însă ea n'a fost rezolvată decât mult mai târziu.

Astfel, după cum vedem, în a patra perioadă, cu toate turburările ce aveau loc în eparhie, preoțimea își continuă activitatea intensivă pentru îmbunătățirea stării ei economice.

## 5.

Ca și mai înainte, la baza tuturor întreprinderilor clerului și'n această perioadă era fabrica de lumânări, cu veniturile ei.

Cu privire la acest așezământ, ideea ce preocupa preoțimea în ultima perioadă era construirea unei clădiri speciale pentru fabrică. Hotărîrea aceasta, după cum se știe, era veche<sup>4</sup>. La început se luase deciziunea de a se zidi această clădire pe terenul dăruit preoțimii de către mănăstirea Dobrușa<sup>5</sup>. La congresul din 1915 hotărîrea luată a fost schimbată în sensul ca noua clădire să se ridice lângă palatul episcopal pe terenul cedat preoțimii de către arhiepiscopie. Din motive economice însă, și acest plan a fost amânat<sup>6</sup>. Astfel că fabrica de lumânări, în privința localului, rămăsese deocamdată în vechea situație<sup>7</sup>.

1. Ibid. 161.

2. „En. Bld.“ 1916, XXXI, Anexa cit. P. 67.

3. V. mai sus pag. 274.

4. Pe str. Sf. Haralampie, unde se găsește astăzi tipografia eparhială.

5. „En. Bld.“ Ibid. P. 100—101.—Aceeș soartă a avut și chestiunea hotelului pentru preoți.

6. Din momentul trecerii pe seama preoțimii, fabrica de lumânări se găsin cu arendă tot timpul, în locașul Casei Arhieresti. V. mai sus p. 267.

Cu toate acestea activitatea ei era, și acuma, tot atât de spornică, ca și mai înainte, după cum se poate constata din următoarele date cu privire la venitul ei global:

In 1906—437.276 r. 14 $\frac{3}{4}$ cop.	In 1912— 502.716 r. 04 $\frac{1}{4}$ cop.
„ 1907—436.234 r. 48 $\frac{1}{2}$ „	„ 1913— 605.128 r. 85 $\frac{3}{4}$ „
„ 1908—443.164 r. 71 „	„ 1914— 590.890 r. 92 $\frac{1}{4}$ „
„ 1909—440.002 r. 07 $\frac{3}{4}$ „	„ 1915— 599.336 r. 84 „
„ 1910—501.951 r. 57 $\frac{1}{4}$ „	„ 1916—1.181.682 r. 34 $\frac{1}{4}$ „
„ 1911—550.253 r. 42 $\frac{1}{4}$ „	„ 1917—1.394.400 r. 21 „

Din venitul arătat, în cursul ultimei perioade, dela 1906 și până la 1917, s'au achitat pentru mai multe nevoi eparhiale următoarele sume:

In 1906—47.923 r.	In 1912—114.329 r.
„ 1907—55.070 r.	„ 1913— 97.083 r.
„ 1908—52.443 r.	„ 1914— 84.242 r.
„ 1909—61.758 r.	„ 1915—110.747 r.
„ 1910—69.827 r.	„ 1916—164.395 r.
„ 1911—89.922 r.	„ 1917—267.720 r. <sup>1</sup>

Din datele arătate se constată că fabrica de lumânări avea o situație sigură, îndeplinindu-și menirea cu mult succes.

Odată cu veniturile dela fabrica de lumânări sporiau și „cotele de procente“ („процентные взносы“), ce se vărsau din veniturile bisericilor parohiale, constituind baza de întreținere a diferitelor așezăminte eparhiale<sup>2</sup>. La începutul perioadei a patra, „cotele“ se calculau pe baza venitului net al bisericilor stabilit în 1903 în suma totală de 268.913 r. 39  $\frac{1}{4}$  cop. din întreaga eparhie. În urma hotărârii congresului din 1907 s'a făcut o nouă distribuire a „cotelor de procente“, fixându-se venitul global al tuturor bisericilor la suma de 353.510 r. 91  $\frac{1}{4}$  cop.<sup>3</sup> Veniturile dela vânzarea lumânărilor sporind, s'a găsit posibilitatea pe la sfârșitul perioadei, să se modifice din nou distribuirea „cotelor“, ceea ce s'a făcut la congresul din 1915. Ca bază s'a luat venitul net al bisericilor eparhiale pe anii 1912—1914, care a fost fixat în sumă de 462.537 r. 53 cop. Scăzându-se din ea suma destinată pentru Direcțiunea

1. „Fabrica de lumânări“... 20.

2. V. mai sus pag. 276—277.

3. Congr. din 1908, j. 44.

Centrală de pe lângă sinod (23.090 r.),—ceceace alcătuia aproape 5% din toate cotele de procente ale bisericilor—iar restul în sumă de 439.447 r. 53 cop. rămânea în folosul eparhiei<sup>1</sup>. Astfel sporiau și mai mult resursele destinate pentru scopurile clerului.

### CAPITOLUL III.

*Grija ocârmuirii eparhiale pentru cultura spirituală a poporului. Repararea și construirea bisericilor. Serviciul divin. Predica. Convorbirile extrabisericesti. Activitatea frăției „Nașterea lui Hristos”. Rev. „Luminătorul”. Procesioni nouă religioase. Predarea religiei în școli. Consiliile și epitropiile parohiale. Frățimile.*

#### 1.

Regimul Pobiedonostev se referă la întreg poporul rus, având scopul să influențeze îndeosebi pătura de jos. Însă mișcarea revoluționară din 1905, la care au luat parte și masele poporului—îndreptată contra reprezentanților acestui regim<sup>2</sup> și chiar contra făuritorilor lui<sup>3</sup>,—a dovedit că mijloacele întrebuințate pentru îndrumarea populației erau insuficiente și că, poate, chiar întreaga politică față de poporul de jos era greșită. Urmarea firească a acestei împrejurări în biserică, a fost intensificarea activității pastorale îndreptată spre îndrumarea păstoriților, și căutarea mijloacelor nouă pentru atingerea vechiului scop. Aceasta a fost preocuparea de căpetenie a stăpânirii eparhiale și în această perioadă.

Bineînțeles că indemnul cel mai puternic venia dela autoritățile centrale. Subt presiunea evenimentelor, sinodul cere în 1905 episcopilor eparhioți să reînnoiască viața parohială. În acest scop sinodul a indicat și mijloacele respective<sup>4</sup>.

În opera ce se crea nu s'au neglijat și mijloacele vechi de organizare. S'au luat, și acuma, măsuri pentru repararea bisericilor învechite și pentru construirea altora nouă, ce se construiau mai mult cu mijloacele parohienilor precum și din donațiunile filantro-

1. Congr. din 1915, j. 15.

2. S'a constatat multe și mari neînțelegeri și ciocniri între păstori și păstoriți în Rusia chiar și în Basarabia.

3. În primele zile după promulgarea manifestului din 17 oct. 1905 mulțimea răzvrătită, manifestând în capitala Rusiei, s'a oprit în fața locuinței lui Pobiedonostev proferând strigăte de ură la adresa lui. „Иероправникъ Вѣстникъ” 1907, IV, 248.

4. „Труды”... XVIII, 185—186.



pilor. Se eliberau și condicii de milă spre a aduna donațiuni pentru clădirea bisericilor. Un alt izvor de fonduri pentru acelaș scop erau veniturile de pe moștile mănăstirilor de peste hotare, din care venituri se achitau uneori sume considerabile pentru construirea bisericilor.<sup>1</sup> Cu toate că 'n această direcție se ducea o muncă stăruitoare, în multe sate, îndeosebi în cele sărace, erau biserici foarte învechite.<sup>2</sup> Pentru a veni în ajutor acestor sate, congresul eparhial din 1909, după propunerea arhipăstorului, a luat hotărârea să formeze un comitet eparhial pentru construirea bisericilor numai în acele sate unde aceasta nu se putea face decât cu fondurile adunate dela toate bisericile și mănăstirile din Basarabia și din donațiuni dobândite din toată Rusia. Comitetul s'a înființat în acelaș an, din trei persoane numite de chiriarh.

Măsurile sus arătate au ajutat mult la construirea bisericilor, și numărul locașurilor nouă s'a mărit în chip considerabil. S'a sporit mult și suma acordată pentru acest scop. Din veniturile mănăstirești s'a achitat în 1910 pentru clădirea bisericilor suma de 126.048 rub., iar în 1911 aceea de 14.730 rub.<sup>3</sup> Un eveniment însemnat în eparhie a fost și marea reparație a catedralei din Chișinău, întreprinsă în 1911 de către episcopul Serafim cu prilejul centenarului anexării Basarabiei de către Ruși ce urma curând să se implinească. Un alt eveniment foarte însemnat a fost zidirea monumentalei „Case Eparhiale”.

Nevoia construirii unei asemenea clădiri se simțea de mult. Eparhia ajunsese să aibă mai multe instituții, însă ne având o clădire încăpătoare, aceste instituții erau silită să se adăpostească în localuri incomode—in casa arhierescă, în clădirea strămtă a consistorului, etc. Ideea lămurită privitoare la construirea unui local încăpător pentru nevoile eparhiale a fost exprimată pentru întâia dată de către congresul din 1908. Spre a veni în ajutor preoțimii, preasf.

1. Așa, în 1905 din veniturile mănăstirești s'a achitat pentru mănăstirea Căpriana 65.000 r., pentru măn. Noui-Neamț 29.900 r., în 1906—18.383 r., pentru zidirea unei biserici de piatră în sat. Trilăuți jud. Soroca, 8.500 r. pentru biserica din îndărăpneli jud. Orhei și se intervenise pentru plata a încă 20.000 r. pentru zidirea bisericilor din sat. Rădeni și Vasileovo jud. Soroca. „Труды”... XVIII, 177.

2. „Într'o parohie”—seria în 1911 arhipăstorul Basarabiei,—era greu să deosebesti biserica de lemn, făcută din scânduri goale, de casele imple din jurul ei”... „Труды”... VIII, 101.

3. „Труды”... VIII, 107—108.

Serafim i-a cedat, în posesiune de veci, fără plată, cu drepturi de arendă, o bucată de loc din curtea „mitropoliei”, pe str. Alexandru cel Bun din Chişinău, împreună cu casa unde, până atunci, locuiau arhierii vicari. Pentru construirea clădirii, Serafim a obţinut dela sinod, ca împrumut, capitalul mănăstirii Hârjauca, <sup>1</sup> care era evaluat la suma de 159.122 r. Afară de aceasta o sumă de 40.000 r. s'a luat fără dobânzi dela diferite instituţii eparhiale. Cu executarea construcţiei a fost însărcinată o comisiune de cinci membri: protoiereul Sofronie Ciolan, preoţii: Const. Parfeniev, Vas. Humă, Teod. Dubnevici, Const. Ursul şi Boris Bineţchi. Tema clădirii a fost pusă la 26 aug. 1910, iar în ziua de 18 dec. 1911 măreaţa şi luxoasa clădire a Casei Eparhiale a fost sfinţită cu o mare solemnitate, cu participarea multor preoţi veniţi din judeţe.

Casa Eparhială a avut pentru viaţa bisericească din eparhie mare însemnătate: cu drept cuvânt ea a fost socotită ca „un centru care uneşte turma ortodoxă”. „Un centru de cultură spirituală instructivă”—a spus Serafim în cuvântarea lui la sfinţirea Casei noiă,—„e necesar în Basarabia, pentru toate stările sociale şi pentru toate vârstele, din cauza stării putrede a spiritelor din acest timp”.

Casa eparhială are una din cele mai frumoase poziţii din or. Chişinău, fiind situată în centrul oraşului, alături de mitropolie. Clădirea are trei etaje şi subsol. În etajul întâiu se găsesc mai multe încăperi destinate pentru prăvălii particulare, în al doilea au îşi sediul unele instituţii eparhiale, în etajul al treilea se găseşte şcoala de cântăreţi. Clădirea are şi o sală foarte încăpătoare şi luminoasă, unde se ţin conferinţe, se dau concerte, etc. Astfel aranjată, Casa Eparhială are pentru eparhie o mare însemnătate şi din punct de vedere economic, constituind un izvor de venituri considerabile <sup>2</sup>.

## 2.

În acelaş scop —intensificarea instrucţiei morale-religioase a păstoriţilor—s'au înfiinţat parohii noiă <sup>3</sup>, precum şi posturi de preoţi pe lângă unele schituri de călugăriţe <sup>4</sup>.

1. Ucaz Sinodal din 29 apr. 1910, Nr. 5906. v. „Труды”. VIII 230—231.

2. „Труды” VIII, 288—238.

3. Parohia Sarlati, jud. Cet.-Alba, paroh. Păuleşti, jud. Orhei.

4. Racuţa, Vărzăreşti.

S'au luat măsuri ca îndatoririle preoților să se îndeplinească cu mai multă râvnă și strictețe. După porunca ep. Vladimir, preoților le-a fost interzis să părăsească parohiile în ajunul duminicilor, deasemenea li s'a cerut ca „oficierea serviciului dumnezeesc“ să se facă potrivit tipicului<sup>1</sup>. Acelaș lucru e întărit și de congresul preoțimii din 1907<sup>2</sup>.

Pentru a nu fi lipsiți credincioșii de slujbele bisericești în caz de boală sau concediu al preotului paroh, în fiecare județ al eparhiei, după dispozițiunea lui Serafim, s'au înființat posturi de preoți suplinitori (de rezervă). Deasemenea spre a satisface nevoile religioase ale creștinilor ortodoksi ce se aflau în serviciu la străini în diferite economii, colonii și conacuri, aceștia au fost alipiți la parohiile din apropiere.<sup>3</sup> Un fapt nou și interesant în oficierea slujbelor bisericești a fost cântarea comună în biserică, care a luat ființă, pentru întâia oară, sub arhipăstorul Vladimir.<sup>4</sup>

Un alt mijloc din cele vechi, întrebuințat în acelaș scop, a fost predica. Propovăduirea de pe amvonul bisericesc rămânea și acuma ca o datorie importantă atât pentru arhipăstori cât și pentru preoți. Dintre arhipăstorii acestei perioade s'a distins mai mult episcopul Vladimir. Într'o formă accesibilă pentru toate păturile populației, episcopul tălmăcia cetrile duminicale din apostol și evanghelie, evenimentele istorico-bisericești ale sărbătorilor, rugăciunile și cântările bisericești. Turburările din interiorul Rusiei oferiau multe subiecte predicatorului. Episcopul Vladimir se ridica contra mișcării revoluționare, împotriva concepțiunii socialiste și a mijloacelor de luptă aduse de revoluționari. Orice prefacere politică-socială, — spunea arhipăstorul, — orice lege și dispozițiune n'aduc folos decât atunci, când sunt bazate pe credință și pe bună moralitate.<sup>5</sup>

Chiriarhii cereau și preoților să predice norodului, atrăgându-le atenția asupra faptului că „grija zilnică a fiecărui păstor trebuie să fie predicarea bisericească, predicarea vie și cucernică a cuvântului dumnezeesc“, care „e tot atât de necesară pentru turmă ca și datoria de a oficia serviciul divin“...<sup>6</sup>

1. „Труды“.. XVIII, 189—190.

2. Ibid. 163.

3. Ibid. VIII, 142—144.

4. Ibid. XVIII, 202—203.

5. Ibid. 157—203.

6. Ibid. 189—190.

Cu acelaș scop—de a răspândi lumina între păstoriți—s'au luat măsuri ca să se reinființeze convorbirile, după oficierea serviciilor divine. De astă dată, din inițiativa arhipăstorului, aceste convorbiri s'au început în Chișinău, în diferite localuri pentru popor, iar pentru un public mai select—în sala primăriei, c'un anumit program, mai larg, cu participarea profesorilor de religie ai școalelor secundare și primare din oraș și a acelora dela școalele duhovnicești.

Conferințele începute în 1905 s'au ținut și 'n anii următori, fiind vizitate de mult norod.<sup>1</sup> Din an. 1911, când a fost construită casa Eparhială, conferințele în Chișinău se țineau nu numai în postul mare, ci și 'n alte zile în cursul anului. La conferințe luau parte și chiriarhii Serafim și Gavriil.<sup>2</sup>

## 3.

La luminarea poporului a ajutat mult frățimea „Nașterea lui Hristos”. În anul 1905 drepturile acestei instituții au fost mărite, primindu-se aprobare dela sinod, la intervenția făcută încă de ep. Iacov, de a tipări cu litere slave—după modelul cărților moldovenești de ritual bisericesc, editate în veacul trecut în or. Chișinău—câteva cărți din sf. Scriptură și de ritual bisericesc ca, de pildă, Evanghelia, Psaltirea, ș. a., cât și slujbele separate ale sfinților, toate în l. moldovenească.<sup>3</sup> Cărțile înainte de a fi tipărite urmau să fie revizuite și aprobate de censura duhovnicească locală. Ca censori au fost numiți prot. C. Popovici,<sup>4</sup> profesor al seminarului teo-

1. Ibid. XVIII, 204—205; 208.

2. „Труды”... VIII, 184—185.

3. Указ. sinod. nr. 1126 din 25 apr. 1905, ca lămurire la uzul din levr. „Труды”... XVIII, 213.

4. Ieon. mitrofor Const. Popovici este unul din cei mai vrednici păstori basarabeni și mai activi muncitori pe terenul cultural-românesc din Basarabia. Născut în 1860 din părinți moldoveni, păr. Popovici și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău și'n Academia din Chiev. Din an. 1887, timp de 40 de ani, a fost profesor, iar în urmă (din an. 1920) și rector al seminarului local. Dela 1910 a luat parte, fără întrerupere, la activitatea culturală a frățimii „Nașterea lui Hristos” ca censor, redactor și traducător al publicațiilor acestora. A fost unul dintre fondatori cum și membru al comitetului de conducere a tipografiei moldovenești înființată din nou în 1906. Din an. 1908, luând ființă revista moldovenească „Luminătorul”, a luat parte activă la conducerea ei, ca redactor și colaborator, timp de 22 ani. Fiind rău văzut de episcopul Serafim pentru că lucra la edițiile moldovenești, în an. 1910 a fost nevoit să se retragă din serviciul de preot al catedralei, rămânând numai profesor la seminar. Actualmente (dela 1927) este pensionar.

logic, și prot. Mihail Ceachir, profesor al școlii spirituale de băieți<sup>1</sup>. În 1905, episcopul Vladimir a recomandat ca frățimea „Nașterea lui Hristos” să se ocupe cu redactarea foilor și a broșurilor în l. rusă și cea moldovenească, pentru popor, spre a-i da cunoștințe sănătoase și informații asupra evenimentelor actuale. Frățimea a publicat un număr de foi în l. rusă și moldovenească cu subiecte variate.<sup>2</sup>

Tot atunci a început a se pregăti și traducerea în l. românească a cărților de rit bisericesc. Pe lângă frățime s'a alcătuit o comisiune de traducători compusă din protoier. Gr. Dănga, Mihail Plămădeală, Iustin Ignatovici și Vlad. Baltaga, preoții Macarie Untu și Alexandru Bălțătescu și ieromon. Gurie. La început comisiunea s'a ocupat cu traducerea psaltirii, care s'a și editat în 1905 în 5.000 exemplare. Traducerea n'a fost, de fapt, de cât o reproducere a psaltirii dela-mân. Neamtu din 1843, și a celei tipărite pe timpul mitr. Gavriil Bănulescu, cu înlocuirea unor cuvinte ieșite din uz. S'a mai publicat o cârtică de rugăciuni, slujba și acatistul Maicii Domnului din Iberia, acatistul Maicii Domnului, Bucuria tuturor scârbiților.<sup>3</sup>

Cu scopul de a lucra contra propagandei revoluționare în mijlocul armatei și a muncitorilor chiar congresul din 1905 găsisse necesar să editeze un organ eparhial propriu, dacă nu zilnic, cel puțin săptămânal.<sup>4</sup> Hotărârea aceasta însă, n'a fost

1. Prot. Mihail Ceachir, născut în 1861, absolvent al seminarului din Chișinău, a fost timp de mai mulți ani profesor la șc. spir. din Chișinău, luând parte și'n conducerea diferitelor așezăminte din eparhia Chișinăului. Cunoșcător bun al limbii moldovenești și al celei găgăuze, pr. Ceachir a muncit foarte mult pe terenul cultural, ca traducător și alcătuitor al diferitelor cărți în aceste limbi. Așa, el a tradus în l. moldovenească „Începuturile învățaturii creștinești” de mitr. Filaret; a publicat un abecedar ruso-moldovenească, un dicționar ruso-moldovenească, o carte de citire ruso-moldovenească; a tradus în l. găgăuză rugăciuni, acatiste, evanghelia; a publicat în aceeași limbă lecturi din Vechiul și Noul Testament, deasemenea și o scurtă istorie bisericească. Păr. Ceachir se ocupă, și acum, fiind pensionar, cu aceeași muncă.

2. Vom nota următoarele: 1) „Despre libertate și despre adevărata libertate creștină”; 2) „Biserica ortodoxă și viața actuală socială”; 3) „Învățături despre zvonurile netemeinice și calcătorele de legi, despre exproprierea proprietarilor și împărțirea avutului egal în toți”; 4) „...Și voiți da vouă pe tineri ca niște căpetenii și copii vor stăpâni asupra voastră” (Isaia III, 3) ș. m. a.

3. „Труды”... XVIII, 215.

4. Ibid. 188.

realizată decât în 1908 când, în urma raportului scris de ierom. Gurie, cu aprobarea sinodului a'nceput să apară lunar o revistă moldovenească sub denumirea de „Luminătorul” având doi directori: protoier. Const. Popovici și misionarul eparhial, ierom. Gurie<sup>1</sup>. Odată cu aceasta, a'nceput să se traducă și să se tipărească în limba moldovenească viețile sfinților. Munca aceasta o îndeplinea protoierul Iustin Ignatovici, care mai târziu a trecut la monahism, primind numele de Ignatie.<sup>2</sup> S'au editat patru volume mari. Însă această operă s'a întrerupt prin moartea inimosului și neobositului părinte Ignatie.<sup>3</sup> În 1908, în urma intervenției episcopului Vladimir, sinodul a aprobat pentru populația găgăuză din sudul Basarabiei, tipărirea foilor și a cărților de rit și în limba ei, cu litere rusești. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui lucru s'a organizat un comitet compus din Sofronie, arhimandritul bisericii grecești, protoierii—Spir. Muranevici și Chiriac Topalov, ieromonahul Nicanor și preoții Teodor Ciachir și Const. Statov. În 1908 frățimea a tipărit prima carte în l. slavonă-găgăuză.<sup>4</sup>

## 4.

Subt arhipăstoria lui Serafim, s'au folosit și alte mijloace pentru atingerea aceluiaș scop. În 1909, când a avut loc în or. Cașin din gub. Tveri restabilirea solemnă a prăznuirii bisericesti a

1. Ierom. Gurie, până la călugărie Gheorghe Grosu, s'a născut în 1877 studiile și le-a făcut la seminarul din Chișinău și în Academia din Chiev. Călugărit în 1902, a fost numit misionar eparhial al Basarabiei, începând o muncă neobosită și rodnică pentru cultura religioasă-bisericască a moldovenilor basarabeni. În 1909 a fost ridicat ea gradul de arhimandrit. Fiind nevoit să părăsească eparhia Chișinăului în 1909, din cauza activității sale pe ogorul culturii românești, s'a întors în Basarabia după izbucnirea revoluției (1917). În 1918 a fost numit episcop de Botoșani, viar al mitropoliei din Iași, iar în 1920—episcop eparhial în eparhia Chișinăului, unde în 1928 a fost ridicat la gradul de mitropolit. A fost unul din fondatorii rev. „Luminătorul”; a publicat mai multe lucrări, dintre care vom cită: 1) „Momentele principale în istoria tiparului moldovenesc din Basarabia”; 2) „Istoria mănăstirii „sf. Înălțare” Nou-Neamț”; 3) „Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu”; 4) „Bucovina moldovenească”; 5) „Cartea de cetire cu științe din gramatica moldovenească”, ș. m. a.

2. Pr. Ignatovici (1843—1919), călugărit la măn. Curchi (cu numele Ignatie), a scris acolo un fel de istorie a mănăstirii Curchi, pe baza informațiilor culese dela călugări. Lucrarea, cum am avut ocazia să ne convingem, este foarte interesantă și importantă pentru caracteristica vieții mănăstirești și a raporturilor între monahi și populația băștinașă din împrejurimi.

3. Mai târziu, cu ajutorul arhiep. Gurie, traducerea și tipărirea vieților sfinților a fost reluată tot la Chișinău. „Труды”... XVIII, 216.

4. „Труды”... XVIII, 216.

sf. cneagăhine Anna din Cașin († 1368), episcopul Serafim, care a luat parte la prăznuire, a adus din Cașin o icoană a sf. Anna. Aceasta a fost transportată de procesiunea religioasă, cu participarea autorităților și a regimentelor de ostași, în catedrală, unde, a doua zi, a fost oficiată sf. liturghie cu multă solemnitate. În 1910 același chiriarh a dăruit orașului Hotin, mănăstirii „Adormirea” din Ismail și măn-rii Călărășăuca icoane cu părțile de sf. moaște ale sf. Anna din Cașin, măn-riilor Curchi și Suruceni — icoane cu sf. moaște ale sf. Serafim din Sarov, măn-rii Dobrușa — ale sf. Tiron de peste Don (Zadonschi), măn-rii Jabca — ale sf. Teodosie din Cernigov, schitului Țigănești — ale sf. mare mucenic Pantelimon. Toate aceste icoane au fost aduse la locurile de destinație cu procesiuni religioase, după un itinerar special. În același an s'a aprobat să se facă, în ziua de 24 iunie, o procesiune religioasă, cu icoana sf. Anna din Cașin, dăruită catedralei din Hotin, prin satele din împrejurimile Hotinului și tot atunci s'a intervenit pe lângă sinod ca această procesiune să se facă prin jud. Hotin, în fiecare an, după un itinerar întocmit de preoțime. Cererea a fost aprobată. Procesiuni religioase se făcure, primăvara și toamna, cu icoana aceeași sf. din Cașin, la Ismail prin județul Ismail. Tot în 1910 s'a organizat o procesiune religioasă și la Cet.-Albă.<sup>1</sup>

## 5.

O altă măsură pentru atingerea aceluiaș scop era predarea religiei în școale.

Pornind dela ideea cunoscută a lui Racinschi, că școala primară trebuie să corespundă cerințelor și vieții țăranilor și să cultive caractere, paralizând influența vătămătoare a mediului, Serafim veghea cu cea mai mare luare-aminte la predarea religiei în școalele primare ale Zemstvei, ale Ministerului, din oraș, ale diferitelor societăți, cum și a celor particulare. Cu supravegherea acestei opere au fost însărcinați (1909) ajutorii de blagocini pentru care s'a întocmit și o instrucție specială.<sup>2</sup> Tot cu același interes se ocupă ep. Serafim și cu predarea religiei în școalele secundare laice. Pentru a îmbunătăși situația acestui obiect s'a convocat în Chișinău, în 1910, un congres al directorilor și al profesorilor de religie dela

1. „Труды”, VIII, 144—150.

2. Ibid., 152.



*Protoier. Alexandru Baltaga, președintele congreselor eparhiale  
din a patra perioadă. (V. pag. 458--460).*





*Congresul Eparhial din 1908.*

(Stau jos, dela stânga la dreapta : Const. Parfeniev, T. Petica, Vlad. Baltaga, arhiep. Serafim, ep. Nicodim (Crotcov), Alex. Baltaga, C. Mihail, Nic. Parfeniev.

liceele din eparhia Chișinăului.<sup>1</sup> La congres au asistat 41 de persoane—directori și directoare dela liceele laice și profesori de religie ale acelor școale—subt președinția lui Serafim. În hotărârile lui, congresul, între altele, a recunoscut necesar faptul ca elevii din școalele laice secundare să ia cunoștință de izvoarele credinței creștine: Testamentul nou, epistolele sf. apostoli și evangheliile. Dease-menea s'au luat hotărâri ca rugăciunea de dimineață să fie obligatorie pentru toată școala, ca elevii să meargă la biserică în mod obligator, și școalele care nu au capela lor proprie, să țină de bisericile parohiale. Afară de aceasta, după propunerea președintelui, o comisiune specială a întocmit un proiect de regulament pentru „Frățimea profesorilor de religie din eparhia Chișinăului”, care, fiind permanentă, ar avea grijă de o înfăptuire mai bună a măsurilor privitoare la predarea religiei.<sup>2</sup>

## 6.

Influența religioasă-morală asupra parohienilor se exercita și pe altă cale. Pe baza ucuzului sinodal din noemb. 1905, s'au luat măsuri pentru întocmirea sfaturilor parohiale, a căror înființare se propusese mai de mult, și care însă, deocamdată, după mărturisirea ep. Vladimir, funcționau numai în unele parohii. Pentru înlesnirea acestei opere, preoților li se recomanda ca pildă alcătuirea sfaturilor parohiale din eparhia Voronej. Din aceste instituții făceau parte și un număr de 12 mireni-parohieni, după puțină — știutori de carte și cunoscuți prin viața lor religioasă-morală. Pe temeiul ucuzului amintit, membrii sfatului bisericesc, împreună cu episcopul bisericesc, puteau lua parte la conducerea gospodăriei bisericești. În caz de nevoie membrii mireni ai sfaturilor bisericești, precum și acei din epitropiile parohiale, puteau participa și la adunările pastorale. În a doua jumătate a perioadei, cum era și firesc în împrejurările de atunci, atribuțiile sfaturilor parohiale s'au mărit cuprinzând regenerarea vieții parohiale nu numai în lăura religioasă-morală, ci și în cea națională și politică.<sup>3</sup>

1. Ideea congreselor profesorilor de religie aparținea sinodului *Ibid.* 157—158.

2. *Ibid.* 157—165.

3. „Труды”... VIII, 72—95.

Pe lângă aceste dispoziții și instituții ce priveau latura religioasă-morală a vieții parohienilor, în această perioadă ca și în acele precedente, funcționau așezăminte care urmăreau satisfacerea nevoilor economice ale păstoriiților. Așa au fost, în primul rând, epitropiile bisericești-parohiale, ce au luat ființă încă în perioada a II-a. În 1916, din inițiativa protoier. Vasile Humă s'a organizat o nouă epitropie—pe lângă catedrala din Chișinău, cu scopul de-a veni în ajutorul săracilor cu hrană gratuită. Noua epitropie înființată în vederea greutăților economice provocate de războiul mondial,<sup>1</sup> a funcționat șapte ani sub denumirea de „Ospătăria Populară Gratuită”, iar în 1923 a fost transformată în „Asociația în numele lui Hristos”. Fondurile „Asociației”, în sumă de unul-două milioane lei pe an, se compun din ofrande și donațiuni dela particulari și diferite instituții, din cotizații, etc. În cursul celor 15 ani trecuți, la Ospătărie au luat masa până la 15.000.000 înși. Sufletul acestei instituții este protoierul Vasile Humă care s'a consacrat scopurilor ei de binefacere.

Epitropiile funcționau pe bazele vechi stabilite încă din 1865. Stăpânirea eparhială însă, nu era satisfăcută cu organizația veche a acestor instituții, păstorii fiind înlăturați dela conducerea lor și înlocuiți cu persoane ce nu aveau nimica a face cu scopurile acestor așezăminte. Și Serafim insista ca 'n fruntea epitropiilor să stea preoții „indeplinitori ai voinții lui Christos”. Cu toate acestea adevărul cere să spunem că, în genere vorbind, aceste instituții se înființau cu greu, iar congresele eparhiale cum și arhiepiscopia amințiau mereu preoților îndatorirea de a le introduce în viață.

Afară de epitropiile parohiale, cu satisfacerea nevoilor economice ale păstoriiților se ocupau și 'n această perioadă frățimile, cunoscute încă din per. precedentă.<sup>2</sup>

Afară de aceste frățimi, pe lângă biserica „Sf. Teodor Tiron” (Ciufli) din Chișinău s'a înființat o comunitate pentru ajutorarea parohienilor săraci ai acestei biserici sub denumirea de „Obșcina lui Christos”.<sup>3</sup>

Astfel mijloacele întrebuintate pentru interesele păstoriiților erau foarte variate. Cu toate acestea ele nu-i satisfăceau pe dep-

1. „En. Bîl.” 1916, XLVI, 778—772.

2. V. mai sus pag. 288.

3. „Труды” № XVIII, 179—180.

lin, și păstoriții și'n această perioadă continuau să se folosească de vechile izvoare de inspirație religioasă, dintre care cel mai important pentru ei erau mănăstirile.

Populația băștinașă, după cum știm, obișnuia demult să facă pelerinaje pe la diferite mănăstiri din Rusia și din Basarabia. Același lucru continuă și acuma cu o singură deosebire: anume se observă, că pe la unele mănăstiri locale se ivesc călugări care știu să atragă mai multă lume și să exercite asupra credincioșilor simpli o influență neobișnuită. Așa, la măn. Hâncu, ierom Sava obișnuia din anul 1906 să cetească rugăciuni oamenilor posedați de duhurile necurate, și rugăciunile lui, astfel cum credea el, multora le ajuta. Multă lume venia la Gherasim și Ghenadie—călugări dela „Via arhierului” (la marginea Chișinăului), la „nastoiatelul” dela măn. Condrîța—tot după „citanii”.<sup>1</sup> Faptele acestea, după cum au dovedit evenimentele ulterioare, erau foarte semnificative scoțând la iveală marile frământări ce se petreceau în sufletul poporului moldovean.

În felul acesta se constată că aproape toate măsurile întreprinse în această perioadă pentru instrucția păstoriților erau vechi, și se referiau mai mult la nevoile lor spirituale. Scopul acestor măsuri la început era aproape pur religios-moral, dar odată cu întărirea și introducerea politicii nouă, acest scop s'a complicat: păstoriții în activitatea lor parohială trebuiau să urmărească nu numai educația religioasă-morală a enoriașilor, ci și îndrumarea lor politică.

Care a fost efectul acestor împrejurări? Atât la congres cât și 'n dispozițiunile stăpânirii bisericești centrale și locale se vorbește mereu de „reînviere”, „regenerare”, „reinoire” a vieții bisericești parohiale. E lucru clar, că măsurile cunoscute mai de mult în acest domeniu nu corespundeau cu cerințele vremii, nu satisfăceau nici pe păstori, nici pe păstoriți. Pentru cei dintâi, aceste măsuri aveau în ele ceva artificial, și cereau un indemn necentenit de dinafară, pentru cei din urmă ele erau insuficiente căci nu atingeau țelul. Că scopul acestor măsuri rămânea neatinș, aceasta ne-o dovedește faptul, că deși mijloacele arătate se întrebuntau în cursul—aproape—a întregului veac, în această perioadă însăși stăpânirea eparhială mărturisește că „în mijlocul poporului dela țară, în mare parte cu credință adâncă, domnește un mare întuneric, din care cauză în multe obiceiuri religioase se observă pur

1. V. amân. în „Mișc. d. Balta”, 110—117; 310.

și simplu cultul păgân<sup>1</sup>... Afară de aceasta raporturile dintre preoți și parohieni, după cum mărturisesc arhipăstorii înșiși, au devenit anormale<sup>2</sup>. Nici preoții nu tăgăduesc acest fapt. Dimpotrivă, ei vorbesc foarte precis de „descompunerea parohiei și decăderea autorității păstorești“, recunosc că „preotul s'a depărtat de parohie și de parohienii săi“, declară că unii dintre păstori au devenit niște simpli funcționari, alții s'au datat grijei economice de gospodari iar ca rezultat păstoriții, rămași fără conducători, rătăcesc pe toate căile<sup>3</sup>.

Faptul descris devine și mai grav, când ne gândim că evenimentele din 1905—1906 n'au creat această nemulțumire și neîncredere a parohienilor față de păstori, ci numai la cauzele ei vechi au adăugat motive nouă, rezultate din mișcarea politică generală. Potrivit cu aceasta și manifestările acestor nemulțumiri erau neobișnuite. Însă nu prin aceste manifestări extraordinare se caracterizează anomaliile raporturilor dintre cler și turmă ce se urziau și se cultivau în eparhia Chișinăului zeci de ani și care au atins culmea în perioada a patra. Manifestarea cea mai puternică, mai semnificativă și mai elocventă a fost așa zisa „mișcare dela Balta sau inochentistă“. Incepută la mijlocul perioadei—tocmai atunci când din porunca și cu sprijinul autorităților centrale, a pornit o mobilizare a tuturor puterilor bisericești pentru combaterea protivnicilor și pentru întărirea autorității clerului, mobilizare condusă de episcopi—„mișcarea dela Balta“ a luat proporții deosebit de mari ieșind din cadrele obișnuite ale vieții bisericești, și aducând cu ea pe lângă tendințele distrugătoare cu privire la vechiul regim bisericesc, și năzuințe spre crearea unui nou regim.

În privința aceasta inochentismul se apropia de alte mișcări antiortodoxe și ca atare va fi înfățișat mai departe. Pentru moment este îndeajuns să subliniem faptul că 'n ultima perioadă raporturile dintre cler și turmă au ajuns atât de anormale, încât au căpătat forma unor desbinări adânci. Astfel, la nemulțumirile ce existau în eparhia Chișinăului între preoți și arhipăstori, între diferite curente dintre păstori, s'au adăugat și nemulțumiri violente între preoți și păstoriți, complectând tabloul descompunerii la care ajunsese vicața eparhială din Basarabia în ultima perioadă.

1. „Труды“ XVIII, 151.

2. Ibid. 150—162.

3. „Кн. Вѣд.“, 1910, XXVII—XXVIII, 513—517. Cfr. „Mișc. d. Balta“

## PARTEA A DOUA.

I. Activitatea culturală bisericească în per. a IV-a. Scoalele bisericești-parohiale.—II. Scoalele duhovnicești.—III. Viedomostiile Eparhiale.—Tipografia Eparhială.—Societatea Istoric-Arheologică-Bisericească.—Muzeul bisericesc.

### CAPITOLUL I.

*Tendințe nouă față de învățământul primar bisericesc. Școale primare și normale. Mișloacele de întreținere. Limba de predare la școalele primare. Școale duminicale.*

#### 1.

Turburările din viața internă a imperiului au avut ca rezultat faptul că învățământul primar, care privia în chip direct pe tineret, a fost lăsat deocamdată fără prefaceri. N'a fost schimbată nici concepția veche cu privire la tipul școlii. Dimpotrivă, chiar la începutul perioadei preoțimea insista asupra vechiului tip de școală bisericească-parohială. Așa, congresul preoțimii din 1905, cerea păstrarea tipului de școală primară-clericală, însă, ținând seama de cerințele vremii, stăruia totodată ca programul acestei școlii să fie lărgit—potrivit cu nouale cerințe.<sup>1</sup>

La începutul perioadei funcționau în eparhia basarabeană aceleași patru categorii de școale: 1) școale începătoare—„gramotă“, 2) școale cu o singură clasă („одноклассныя“) și 3) cu două clase („двухклассныя“) și 4) școale speciale pentru pregătirea învățătorilor de școale primare, un fel de școale normale („стопоклассныя“).<sup>2</sup> Școalele „gramotă“, la începutul perioadei, erau în toate opt județe ale eparhiei Chișinăului, în număr de 240 cu 9448

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh.-Bis.“ XVIII, 188.

2. V. mai sus pag. 297—309.

de elevi și se adăpostiau, ca și mai înainte, în case particulare-comunale, sau țărănești, luate cu chirie. Școale cu o singură clasă și cu două clase erau 383, dintre care 25 n'aveau localuri proprii. Totalul elevilor acestor școale era 23.289 suflete. Școale („стопоклассная”) în 1906 erau șase: în satele Alexandrovca, Ivanovca rusă (ambele în jud. Cet.-Albă), în Bulboca, jud. Tighina, Baraboi, jud. Bălți, în or. Hotin și 'n Clușinău; primele cinci erau de băieți, iar ultima de fete. Aceste școale, după darea de seamă, aveau localuri destul de bune, clădite cu fondurile comitetului școlar depe lângă sf. sinod. La sfârșitul an. 1905 totalul elevilor acestor școale era 249 de băieți și 61 de fete.

Pe lângă școalele învățătorești funcționau școale de aplicație în care elevii făceau lecții practice cu copiii, sub supravegherea profesorului de pedagogie.

Pentru întreținerea școlilor bisericești, în 1906 s'a incasat din diferite izvoare suma de 267.015 r.; restul din 1905—29.823 r.; s'au cheltuit 271.464 rub. Deci restul către sfârșitul an. 1906, a fost 25.374 r.<sup>1</sup>

În a doua jumătate a perioadei, odată cu întărirea curentului nou, școalele bisericești au început, bineînțeles, să capete mai multă însemnătate fiind susținute cu mai multă putere de către stăpânire, care vedea în ele un așezământ indispensabil pentru biserică.<sup>2</sup> Potrivit cu această concepție se luau și măsuri în acest sens, pentru susținerea învățământului primar bisericesc, s'au publicat circulări în chestiunea aceasta, chiar și arhipăstorii, personal, cu cuvântul lor stăruiau în acelaș scop.<sup>3</sup>

În ce privește limba de predare, din dările de seamă cu privire la învățământul primar bisericesc nu se vede dacă 'n această privință s'ar fi făcut oarecare schimbări în cursul ultimei perioade. E și greu de crezut că 'n atmosfera de reacțiune ce 'ncepuse imediat după promulgarea manifestului din oct. 1905, să se fi putut face ceva. Deci, toate stăruințele preoțimii bazate în timpul din urmă pe cunoscutul referat al rectorului Ianovschi au rămas zadarnice. Un singur fapt se poate releva aici: pentru înlesnirea muncii

1. „En. Bîl.” 1906, XXXII, anexn 1, tabl. IV.

2. „Cine zice”—a spus Serafim într'o parohie—„că școalele bisericești-parohiale se cuvino să fie luate dela biserică, acela se conduce numai de rațiunea lui, uitând că școala bisericească trebuie să existe atâta timp cât va exista pe pământ biserică însăși”. „Труды”.. VIII, 111.

3. „Sc. Inform.” p. 37.

școlare, în satele moldovenesti s'au publicat unele cărți pentru ajutorul învățătorilor.<sup>1</sup>

Acesta a fost, deocamdată, singurul rezultat al tuturor eforturilor făcute de cercurile bisericești oficiale pentru introducerea limbii române în școala primară.

## 2.

Afară de școalele arătate mai sus, în eparhie, la începutul perioadei, mai funcționau încă 11 școale duminicale: una în Chișinău și două în sat. Zberoaia și Costiugenii, una în Ismail și două în județ și câte o școală în celelalte județe. Acestea urmau programul școalelor bisericești cu o singură clasă, unii elevi însă mai făceau încă istoria și geografia—obiecte din școala cu două clase.<sup>2</sup>

## CAPITOLUL II.

*Nouă schimbări în programele și regimul școalelor spirituale de băieți. Introducerea nouilor programe în Școala Eparhială. Chestiunea înființării unui liceu de fete din tagma duhovnicească. Rolul Școlii Eparhiale în eparhia Chișinăului. Partea didactică și administrativă a Seminarului sub influența nouilor curente. Starea de spirit a elevilor și măsurile autorităților. Rolul Seminarului în eparhia basarabeană.*

## 1.

Mișcarea din 1905-6, cu tendințele ei culturale, a avut oarecare influență și asupra școalelor spirituale de băieți, schimbând într'un spirit corespunzător chiar și programul materiilor. Așa, în 1906 s'a introdus un curs prescurtat de istoria rusă, precum și a bisericii ruse, deasemenea și șt. naturale, iar în 1907—geografia. În schimb, însă, s'au redus mult (de la 32 la 20) numărul orelor de limba latină și greacă. Aceste schimbări corespundeau cu cerințele vremii care erau îndreptate, în domeniul învățământului, contra vechiului clasicism, precum și a dominației excluzive a obiectelor teologice.

S'au făcut și alte schimbări. Anume, în 1909, prin circulara

1. V. mai sus pag. 398, nota 1.

2. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 208—211.



sinodală Nr. 24, au fost admiși în aceste școli elevi laici, în număr nelimitat<sup>1</sup>. S'a ușurat pentru elevi și trecerea în seminarul teologic, prin desființarea examenului de admitere în seminar pentru absolvenții școlilor spirituale<sup>2</sup>.

Aceleași schimbări s'au petrecut și în școlile spirituale din Edineți și din Ismail<sup>3</sup>.

Cu privire la aceste școli, la începutul perioadei s'a discutat mult chestiunea mutării lor la Chișinău. Congresele eparhiale din 1908, 1909 și 1910 ajunseser la hotărârea de-a le contopi cu școala spirit. din Chișinău, însă proiectul acesta nu s'a executat, din mai multe motive, iar școlile au rămas la locurile lor<sup>4</sup>.

## 2.

Mari prefaceri, în același spirit și din aceleași considerațiuni, au avut loc și în școala Eparhială. Odată cu începerea an. șc. 1906/7 pe lângă această școală s'a înființat cl. a VII-a, „pedagogică“.

Conducătorii școlii se gândiau de mult la înființarea acestei clase, urmărind scopul ca absolvențele șc. eparhiale să poată câpăta cunoștințe speciale privitoare la metoda de predare în școlile primare, iar pe de altă parte să se specializeze în studierea unei ramuri din programul școlii eparhiale cu scopul de a se pregăti pentru predarea în cl. inferioare ale acestei școli. În cl. VII-a se predau următoarele materii: 1) Religia, 2) Istoria literaturii ruse moderne, 3) Psihologia pedagogică, 4) Istoria Universală, 5)

1. „Труды“... IX, 226.

2. Ord. sinod. din 16-19 aug. 1906. („Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 161). De la data despărțirii școlii spirituale din Chișinău de seminar (1866), această școală a avut, până la 1917, șase „smotritelii“ (directori): 1) Ghepețchi Emelian (a fost preot) din 1861 până la 1869; 2) Spanovschi Leonid din 1869 până la 1877; 3) Popovici Ion din 1877 până la 1885; 4) Epuri Macarie de la 1885 până la 1903; 5) Sladcopevțev Petre din 1903 până la 1915; 6) Preot I. Cazanschi de la 1915 până la 1917. „Труды“... IX, 227.

3. Din momentul înființării școlii spirit. din Edineți, ea a fost condusă, până la 1917, de șapte „smotritelii“: 1) Comanețchi Ion de la 1869 până la 1878; 2) Gravățchi Grigorie de la 1878; până la 1890; 3) Troițchi Alexei de la 1890 până la 1901; 4) Ieromonahul Dimitrie Verbițchi (mai târziu - episcop-vicar în mitropolia Chieului) de la 1901 până la 1903; 5) Teodosiev Serghei de la 1902 până la 1903; 6) Iațcovschi Ilarion de la 1903 până la 1914; 7) Din 1889 anul înființării școlii din Ismail, ea a avut ca „smotritelii“ pe Semoichin Ilarion până la 1918. „Труды“... IX 231-234.

4. „Труды“... IX, 233. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.“ XVIII, 226-227.

Fizica, 6) Metodica de religie, 7) Met. de limba rusă, 8) Met. de aritmetică, 9) Met. de muzică, 10) l. latină și 11) l. română (2 ore, neobligatoare).

În 1907, în urma hotărârii sinodale, în toate clasele șc. eparhiale, inclusiv cl. a VII-a, s'au introdus nouăle programe cu obiectele nouă: algebra, geometria (în cl. V)-a, șt. naturale și desennul linear. Afară de aceasta s'a mărit programul și, potrivit cu aceasta, s'a sporit numărul orelor săptămânale la l. rusă, la ist. literaturii, la fizică, la istoria universală și la muzică. Clasa a VII-a, în urma acestei reforme, a fost făcută de doi ani. Anul întâiu avea de scop instrucția generală și în parte—cunoștințele pedagogice, al doilea an era special, având două secții: litere (istoria și literatura) și matematici. În programul cl. a VII-a s'au introdus șt. naturale, algebra, trigonometria și igiena, deasemenea s'au lărgit programele la literatură, istoria universală, fizică și la muzică<sup>1</sup>.

În toate aceste schimbări se oglindește aceeaș stăruință de a ieși din limitele stricte ale programului vechiu bisericesc și de a se adapta la condițiunile nouă, create de evenimentele din 1905. Între alte lucruri nouă e de notat faptul introducerii în program a limbii românești. E adevărat, acest obiect se preda deocamdată în chip facultativ, însă față de reacțiunea ce se începuse și aceasta era un mare câștig.

Dintre toate școalele duhovnicești din eparhia Chișinăului, școala eparhială era cea mai mare: toate clasele ei, inclusiv cl. a VII-a și cea pregătitoare, aveau câte două secții: „fundamentală” și divizionară, fiind în felul acesta o școală dublă. E lucru natural, deci, că preoțimea basarabeană se gândia demult la construirea școlii eparhiale. Cu această chestiune s'au ocupat mai multe congrese eparhiale începând cu acel din 1908<sup>2</sup>. Dorința preoțimii era susținută mult și de stăpânirea eparhială și de către „revizorul” (inspector general) sinodal T. N. Bellavski. Cu toate acestea, școala a doua n'a fost construită din cauza lipsei de bani<sup>3</sup>.

În istoria încercării de a construi a doua școală eparhială

1. „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 223—224. Cfr. Cuvântari, 32—33.

2. V. j. 40.

3. În urma hotărârii Consiliului de miniștri, din veniturile mănăstirești nu se putea acorda împrumuturi decât pentru construirea bisericilor și școlilor de pe moștile mănăstirești. „Труды”... VIII. 178.

sunt unele amănunte foarte interesante și semnificative. Subt influența nouălor curente, năzuința de a rupe cu vechile tradiții și de a ieși în largul muncii culturale, pătrunde și 'n cercurile bisericești din Basarabia, așa încât congresul eparhial din 1910, revenind asupra chestiunii școlii eparhiale, ia hotărârea să se intervină pe lângă sinod nu pentru construirea celei de-a doua școli eparhiale în eparhie, ci pentru înființarea unui liceu de fete, cu 8 clase, al resortului duhovnicesc.<sup>1</sup> În adresa lui către „deputații” congresului și arhiepiscopul Serafim declara: „personal eu sunt pentru liceu de fete, bineînțeles cu drepturi”<sup>2</sup>. Dacă însă episcopul—cu aversiunea și ideile lui preconceptuate față de tagma duhovnicească—s'a declarat atât de hotărât pentru liceu, sinodul influențat de conducătorii lui reacționari de pe atunci, a rămas credincios tradițiilor vechi bisericești și a respins intervenția. E de notat totuș că atitudinea sinodului precum și toată politica lui bisericească din acea epocă, n'a putut să schimbe mișcarea ce a ajuns și în cercurile clerului. Comisiunea numită de congresul eparhial din 1911 pentru lămurirea chestiunii privitoare la a doua școală eparhială, a constatat că'n timpul din urmă se observă micșorarea numărului celor ce doresc să intre în școală eparhială, din cauză că 'n toate orașele ținutale s'au înființat licee de fete<sup>3</sup>. În felul acesta curentul stărnit de mișcarea din 1905 s'a răsfrânt și asupra școlii eparhiale, provocând o slăbire a interesului pentru această școală cu tradiții clericale și provocând gravirarea clericilor spre școlile laice.

În 1914 s'au împlinit 50 de ani dela înființarea școlii eparhiale din Chișinău. Cu acest prilej s'au constatat și s'au scos la lumină multe fapte din viața acestei școli, care merită a fi relevate aici. Astfel, după cum ne spune istoricul școlii, în cursul acestei perioade (1864—1914) au fost întreținute în școală 19.755 de eleve, au isprăvit cursurile 2051 de eleve, dintre care 73 au terminat școala până la reforma din an. 187<sup>1</sup>/<sub>2</sub> și 1978 după reformă; dintre cele din urmă, 155 au făcut și cl. a VII-a. Dintre directoarele școlii

1. Congr. din 1910, j. 25.

2. „Труды”... VIII, 178.

3. Ibid. 180. — Chestiunea școlii a doua eparhiale a fost din nou discutată la congresul eparhial din 1915, însă și de astă dată a rămas nerezolvată. Preoțimea a izbutit totuș să cumpere, pentru nevoile școlilor duhovnicești, două mari terenuri de pământ în marginea orașului, care au rămas însă neutilizate. „Sc. inform.”... 28—30, 51.

aceea care a muncit în școală mai mult decât toate a fost D-na Volodcovișchi. „Aceasta”—scrie istoricul școlii—, „e un monument viu, letopisețul viu al școlii eparhiale de fete din Chișinău. Aproape toată viața școlii noastre în cursul perioadei a trecut sub ochii ei, cu cea mai de aproape și mai activă participare a ei”<sup>1</sup>. Dintre „inspectorii de clase” au slujit mai mult Iosif Parhomovici (9 ani) și preotul Petru Ivanov (18 ani).

Dintre absolvenții școlii, mai mult de o pătrime a ocupat locuri de învățătoare, mai mult de 50 urmau în 1914 cursurile în diferite școli superioare, iar două la universitățile din străinătate.

Astfel—conchide istoricul—școala eparhială din Chișinău, în curs de 50 de ani dela înființare, „a dat Basarabiei un mare contingent de persoane culte, dintre care unele ca mame de familie, multe ca soții de preoți sau învățătoare în școlile primare, au dus, duc și vor duce în mijlocul poporului bună îndrumare, regim rațional în familie, pricepere luminată a adevărurilor credinții și buna moralitate.”<sup>2</sup>

## 3.

Subt presiunea nouălor cerințe s'a ridicat și chestiunea privitoare la reforma învățământului seminarial.<sup>3</sup> Pentru a găsi o soluție mai bună, centrul a cerut păreri episcopilor eparhioți în această chestiune precum și ale corpurilor didactice din seminarii. În același fel s'a procedat și în Basarabia. Din porunca ep. Vladimir, avizul conferinței profesorilor din seminar a fost trimis spre chibzuință și congresului eparhial din 1905. Acesta și-a exprimat dorința din parte-i ca a) cursurile teologice să fie separate și gratuite pentru toți elevii, iar nu numai pentru fii de clerici; b) să se introducă l. română („moldovenească”) și cântarea „moldovenească” în locul limbii ebraice; c) în școala secundară<sup>4</sup>

1. D-na Volodcovișchi a fost numită directoare în 1877, după ce funcționase un an în șc. ep. ca pedagogă, și a demisionat în 1900 din cauza vârstei înaintate. *En. Băl.* 1906 XXXV, 1129—1135.

2. *Cyrcesari*, p. 33—38.

3. Soferile învățământului spiritual păreau a fi atât de grave, încât unii credeau că „școala duhovnicească ar trebui toată îndepărtată, desființată, temelile clădirilor seminariale și ale academiilor s'ar cuveni de scos din pământ, iar în locul lor de făcut altele nouă și de pus în ele oameni noi”... „*En. B.*” 1907, V, 241.

4. Care urmă să rămână din seminar după despărțirea cursurilor teologice sau pastorale.

să se 'nființeze consilii epitropești („попечительные совѣты“) dintre reprezentanții preoșimii, cu dreptul de a lua parte la conferințele profesorilor și de a supraveghea mersul învățământului; d) să se introducă principiul eligibilității în numirea conducătorilor de școale duhovnicești și e) în academiile spirituale să fie admiși, fără examen, toți absolvenții claselor teologice din seminar.

Părerile adunate în chestiunea reformei au fost us e la dispoziția unui comitet special de pe lângă sinod și rezultatul a fost că la 3 sept. 1906 au fost aprobate nouăle programe de învățământ seminarial. Deosebirile dintre aceste programe și acele vechi din 1884, se pot vedea din tabloul ce urmează.

Obiectele de predare și clasele	Numărul total al orelor săptămânale	
	1884	1906
Sfânta Scriptură, în toate clasele . . . . .	19	21
Limba rusă (genurile poetice), în primele trei clase .	11	12
L. greacă, în primele patru clase . . . . .	14	10
L. latină, în primele patru clase . . . . .	14	10
Matematicile și fizica, în primele patru clase . . .	12	16
Istoria universală în primele trei clase . . . . .	9	9
L. moderne (franceza și germana), în mod facultativ, în primele trei clase . . . . .	2	8
Psihologia, logica, istoria pe scurt și principiile filozofiei, în cl. IV și V . . . . .	7	9
Istoria bisericii creștine și a celei ruse, în cl. IV, V și VI	12	9
Teologia comparată, istoria și combaterea „rascoului“ și a sectantismului, în cl. V și VI . . . .		7
Omiletica în cl. V și VI, câte două ore .	11	11
Liturgica în cl. V, trei ore . . . . .		
Teologia pastorală în cl. VI, patru ore . .		
Teologia fundamentală în cl. IV, trei ore . . . .	11	11
Teol. dogmatică în cl. V patru ore, în cl. VI două ore		
Teol. morală în cl. VI, două ore . . . . .	2	3
Didactica (Pedagogie) în cl. V și VI . . . . .	6	6
Cântul bisericesc în toate clasele câte o oră . . .		
Lecțiile practice la școala de aplicație, pentru elevi din clasele V și VI . . . . .	—	3

Numărul total al orelor săptămânale pentru cl. a IV-a a fost fixat la 25, iar pentru toate celelalte clase la câte 24 ore.

La cele spuse vom adăuga, că prin ucuzul sinodal din 31 oct. 1906, predarea l. ebraice în seminarul din Chișinău n'a fost anulată, însă tot odată a fost introdusă în cl. a V-a și VI-a limba „moldovenească” ca ore în plus și ca obiect neobligator deasemenea și muzica bisericească moldovenească, tot neobligator. Profesorii de limbă și de muzică moldovenească urmau să fie plătiți din fondurile eparhiei. Ținând seama de faptul că aceste obiecte nu erau introduse decât în ultimele cl. „teologice”, e clar că scopul lor era pur practic și consta în înlesnirea slujbei preoțești în parohiile cu populația română.

Analizând mai de aproape nouăle programe, în comparație cu acele vechi, constatăm următoarele schimbări.

Noul program, după cum se vede, a fost întocmit în spiritul mișcării de pe atunci, cu tendințe vădite de-a înlătura exclusivismul programului vechiu, de-a reduce clasicismul întronat în școală de pe vremea lui D. A. Tolstoi, fost ministru de Instr. Publ., și de-a apropia cursurile seminarului de programul școalelor laice. Astfel, numărul orelor la limbile clasice a fost redus până la 20, în loc de 28, în schimb însă au fost sporite orele la limbile moderne până la 8, în loc de 2, precum și la matematici și fizică—16 în loc de 12. Acestea erau cele mai însemnate lucruri nouă introduse în noul program.

Odată cu întărirea curentului nou, în a doua jumătate a perioadei, în seminar s'au făcut schimbări nouă. Așa, în 1909 în programul teologiei morale s'a introdus combaterea socialismului.<sup>1</sup> O măsură însă mai importantă, menită să satisfacă mai temeinic nevoile vremii în seminarul din Chișinău, a fost izolarea claselor a V-a și a VI-a de clasele inferioare, programul ultimelor clase fiind pur teologic, cu scopul special de a pregăti candidați pentru preoție.

Regimul stabilit pentru aceste clase corespunde deasemenea cu această menire, sporind spiritul și preocupățiunile bisericești ale elevilor. Merită să fie relevate cuvintele adresate, de către arhiepiscopul, elevilor din clasele superioare, la sfințirea localului pregătit pentru ei. „Din acest vechiu corp”<sup>2</sup>—a spus chinariul, între altele, viitorilor păstori—„au ieșit mulți bărbați slăviți, care au arătat o deo-

1. „Испр. Бѣд.” 1909, XXVI.

2. Vechea clădire a seminarului, de pe str. Alexandru cel Bun, unde a fost amenajat internatul pentru cl. a V-a și a VI-a.

sebită dragoste pentru țară, biserică și patrie; au manifestat înaltă dragoste față de aproapele. Slujirea păstorească plină de atâta dragoste și devotată cauzei bisericesti este în vremea de astăzi indeosebi trebuincioasă. Și întoarcerea de astăzi din clădirea nouă în cea veche deasemenea este foarte semnificativă: ea ne arată că întoarcerea la tradițiile vechi ale păstoriei va fi schimbarea principală în activitatea viitoare a elevilor seminarului.<sup>1</sup>

În chipul acesta, arhipăstorul Basarabiei a confirmat rolul important al seminarului în viața imperiului și totodată a declarat că activitatea păstorilor nu poate să aibă alte principii decât vechile tradiții care întru nimic n'au aface cu tendințele mișcării din 1905.

#### 4.

Schimbările arătate mai sus au fost făcute pe cale oficială. Însă efectul mișcării generale asupra vieții seminariilor nu s'a redus numai la modificarea programului. Ideile nouă au avut o puternică influență asupra elevilor, provocând între ei mari turburări, ne mai văzute în trecut. Seminarile din Rusia au izbutit să înființeze o „Asociație a seminaristilor din întreaga Rusie” („Всероссійскій семинарскій Союз”), ale cărei rost și tendințe au fost scoase în evidență la „Congresul seminariilor din toată Rusia” („Всероссійскій общесеминарскій съездъ”), care a avut loc la Moscova în vacanța Crăciunului din an. școlar 1906—7. La acest congres s'a dovedit că elevii seminariilor au un strâns contact cu partidele extreme din stânga; că ei tind să dărâme școala veche și pentru aceasta cheamă pe toți colegii la luptă contra școlii existente; că pe ei nu-i poate satisface decât „o școală liberă democratică”, etc. Drept răspuns la această chemare s'au început mari turburări în mai multe seminarii, care în unele locuri au ajuns până la atentate contra conducătorilor seminarului și chiar la omoruri<sup>2</sup>.

N'a rămas străin de aceste mișcări nici seminarul din Chișinău. După cum au mărturisit mai târziu membrii congresului eparhial din 1907, unii dintre elevii seminarului în 1905 au luat

1. „Труды”... XI, 141.

2. În seminarul din Penza au fost mai multe atentate contra rectorului. Iar în 1907 noul rector arhimandrit, a fost omorât cu revolverul deasemenea a fost ucis „inspectorul” (subdirectorul) seminarului din Tiflis. Amăn. v. în „Сор. В.” 1907, V, 230—246.

parte în partidele politice, frecventau adunările lor, au intrat în societăți secrete (conspirative) îndreptate contra credinții și bisericii ortodoxe. S'a constatat apoi că seminariștii căutau să împărtășească ideile lor libere despre religie și altele, chiar populației de prin sate.<sup>1</sup>

Elevii răzvrățiți n'au uitat nici cursurile seminariale precum și tot regimul școlii. La 20 noiembrie 1905 seminariștii au înaintat direcțiunii seminarului o petiție, în care și-au expus, în 27 articole, doleanțele cu privire la partea didactică și administrativă a seminarului, precum și la starea școlii eparhiale. Articolele mai importante sunt următoarele: 1) transformarea seminarului în liceu cu opt clase după tipul și cu drepturile liceelor laice (§ 1); 2) înființarea claselor speciale de teologie pentru pregătirea candidaților la preoție și admiterea în aceste clase a tuturor absolvenților de licee fără deosebire de tagmă (§§ 4 și 5); 3) regim autonom în clasele teologice (§ 6); 4) predarea obligatorie a limbii românești și facultativă a celei bulgărești în clasele teologice (§ 7); 5) admiterea tuturor absolvenților a patru clase din seminar în toate universitățile la facultățile de medicină, de drept și de litere, fără examen, iar la facultatea de matematici și în școlile superioare speciale, cu examen (§ 8); 6) acordarea dreptului de apărare a elevilor înaintea direcțiunii școlii (§ 23); 7) libertate de concepție politică, libertatea întrunirilor, desființarea internatului, libertate de convingeri religioase (§§ 12, 14, 22, 27), etc. Cererea a fost semnată de 361 elevi. Tot atunci elevii primelor cinci clase s'au pus în grevă.<sup>2</sup> E de adăugat că multe dintre ideile revoluționare de pe atunci erau împărtășite și de unii profesori, cecace îi incuraja mult pe elevi.

Nu mai încapă nici o îndoială că multe din acele idei care au ajuns în petiția seminariștilor din Chișinău, erau împrumutate

1. „Rev. Ist. Arh.-Bis.” XVIII, 232.

2. Elevii cl. a VI-a n'au iscălit petiția și cereau continuarea cursurilor în clasa lor. Tulburările descrise nu avut loc sub al unsprezecelea rector al seminarului—protoler, Pavel Cazanschi. De origine din gub. Tambov, născut în 1868, absolvent al seminarului din Tambov și al Academiei din Chiev, pr. Cazanschi a ocupat timp de 11 ani diferite servicii spirituale în eparhia din Tambov. În 1905 a fost numit rector al seminarului din Chișinău, unde a stat până'n 1908, când a fost transferat în postul de rector al seminarului din Kazan. „Труды”... VI, 36—37.



dela seminarile din interiorul Rusiei. Dacă confruntăm însă, doleanțele elevilor cu hotărârile congresului preotimii din 1905 și cu nouăle programe ale seminarului, ajungem la concluzia că declarația seminaristilor nu era decât o simplă imitare a evenimentelor din Rusia și că'n fond seminaristii nu cereau decât aceleași înlesniri și avantaje de care vorbeau atât congresul cât și nouăle programe, deși declarația era făcută într'o formă mai hotărâtă, mai amănunțită și mai viguroasă. Deci în mișcarea elevilor seminarului și 'n petiția lor aflăm năzuința demult cultivată în cercurile seminaristilor noștri, aceea de a înlătura exclusivismul culturii bisericești, dus până la extrem subț regimul Pobiedonostev.

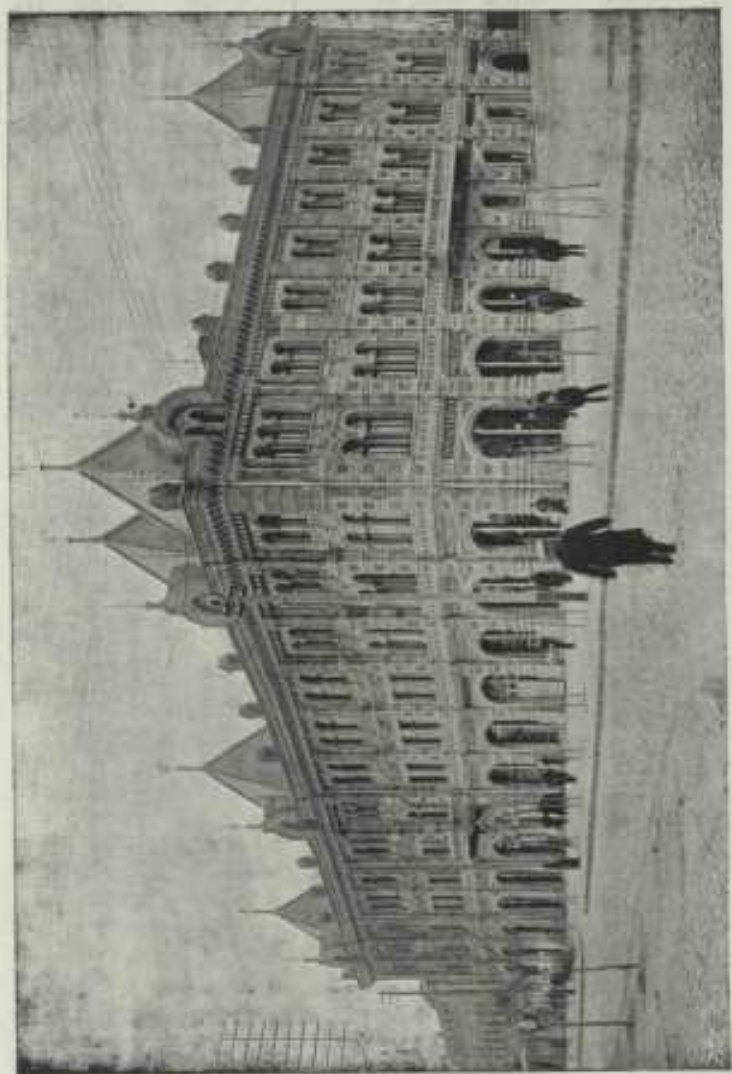
Din ianuarie 1906 și până la ianuarie 1908 cursurile s'au ținut în seminar mai mult sau mai puțin regulat, în urma mai multor dispozițiuni ale sinodului și ale direcțiunii școlii. Însă, odată cu începerea an. 1908 greva a izbucnit din nou și seminaristii au început să se dedea la mari dezordini. În urma anchetei făcute, sinodul prin ucazul din 30 apr. 1908 a dispus următoarele: 1) cursurile în primele cinci clase ale seminarului să se deschidă odată cu începerea an. școl. 1908/9; 2) în seminar nu vor fi reprimiți decât elevii care vor fi socotiți de către direcțiunea seminarului ca buni pentru continuarea studiilor în seminar; toți vor fi primiți ca repetenți în aceleași clase în care au fost în an. școlar 1907/8; 3) toți elevii, capi principali ai mișcării, vor fi eliminați din seminar pentru totdeauna, celorlalți elevi li se vor aplica pedepse disciplinare, potrivit cu purtarea lor, deasemenea ei vor fi supuși unei supravegheri speciale.

Dispozițiunea sinodală a fost îndeplinită cu toată exactitatea, astfel că 'n an. șc. 1908/8 seminarul a funcționat numai cu cinci clase, și abia din 1909/10 toate șase clasele urmau cursurile în ordinea restabilită pe deplin.<sup>1</sup>

## 5.

În 1913 s'au împlinit o sută de ani dela înființarea seminarului. Cu acest prilej s'au adunat multe interesante informațiuni asupra trecutului acestei școli.

1. „Труды”... IX, 126—128; „Rev. Soc. Ist.-Arh. Bis.” XVIII, 229—233.—Turburările s'au terminat subț al donăsprezecelea rector al seminarului—arhimandritul Zinovie. Inform. biogr. v. la pag. 372.



*Casa Epurhiuță*  
(V. pag. 304—305).

În cursul acestui veac (1813—1913) seminarul a avut 67 de promoții. Cea dintâi a fost în anul 1821. Până la 1869 promoțiile erau la doi ani odată, iar de la 1869—în fiecare an. În cursul acelor o sută de ani, au urmat cursurile în seminar aproape 4.700 de elevi, dintre care 2.436 au terminat seminarul complet. Un număr de 383 de absolvenți ai seminarului au făcut studii superioare: 102 au urmat cursurile la academiile spirituale și 281—la școlile superioare laice (universități, șc. politehnice ș. a.).<sup>1</sup> Încât, cu toate că autoritățile superioare și stăpânirea eparhială stăruiau să dea elevilor seminarului o educație și o creștere spirituală-bisericească, viața îi atrăgea în altă direcție, îndepărtându-i de idealurile și scopurile ce le urmărea școala. Dacă însă ținem seama de faptul că interesul seminaristilor pentru studiile laice creștea din ce în ce și că 'n a patra perioadă ajunse covârșitor<sup>2</sup> (numai în anii 1906—1912 au intrat în școli superioare laice 144 de inși), e clar că seminarul cu programul lui teologic nu-și atingea scopul—supunându-se influențelor străine de el, ce descompuneau viața eparhială bisericească.

Ca o ultimă concluzie la cele spuse, trebuie să recunoaștem că seminarul din eparhia Chișinăului ajunsese un așezământ cultural de o importanță covârșitoare, care a contribuit la luminarea multor generații de tineri din cercurile bisericești-basarabene, pregătind dintr'îușă muncitori pe diferite terenuri atât în Basarabia, cât și peste hotarele ei. Seminarul basarabean a avut însă și o altă însemnătate. Aducându-și elevii în mare parte din diferite colțuri ale provinciei, din mijlocul țăranilor moldoveni băștinași, și întorcându-i pe toți aproape, după terminarea școlii, în aceleași sate basarabene, ca pe urmă locurile lor în seminar să le ocupe copiii lor, seminarul—în felul acesta—cultiva în sufletele elevilor săi dragostea pentru pământul părinților, interesul pentru poporul băștinaș, susținea și hrănea legătura între generații, păstra tradițiile românești prin comunitatea de limbă, de obiceiuri. Acest rol atât de însemnat din punct de vedere național, al seminarului din Chișinău, nu intra în prevederile programului de studii, nu putea fi recunoscut de conducătorii străini ai școlii, nici nu rezultă din intențiile conștiente ale elevilor, ci era determinat de condițiile firești ale

1. Труды... IX, 57—221; Лотоцкий „Смекоръ”...

2. Așa încât și'n presă a început să se vorbească de „fuga seminaristilor la universități”. „En. Băb. 1908, XI, 416.

vieții, fiind însă, tocmai deaceia, mai puternic și mai neînălăturabil. Rostul, mai sus relevat, al seminarului din Chișinău s'a dovedit în 1913 la serbarea centenarului care, am putea zice, a fost o zi de bucurie pentru toată populația băstinașă a provinciei.<sup>1</sup> O dovadă și mai puternică e faptul că atunci când a început în Basarabia mișcarea națională, cei dintâi și mai de seamă muncitori pe acest teren au fost elevii seminarului din Chișinău.

### CAPITOLUL III.

*Revista eparhială și atitudinea preoțimii față de ea. Revista „Наше Объединение” și rostul ei în viața preoțimii basarabene. Frățimea „Nașterea lui Hristos” și reînființarea tipografiei eparhiale. Activitatea Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău. Înființarea Muzeului Bisericesc-Istoric.*

#### 1.

În ultima perioadă, în eparhia Chișinăului continua să apară revista eparhială—în situația ei însă, ca în toate laturile vieții eparhiale, s'au făcut mari schimbări. Încă la sfârșitul perioadei precedente s'a observat că „Viedomostiile Eparhiale” capătă din ce în ce un caracter mai oficial, puțin satisfăcător pentru clerici. Acest neajuns a devenit și mai vădit odată cu începutul mișcării din 1905, când au ieșit la iveală nouă probleme și cerințe ale vieții bisericesti-eparhiale. Defectele revistei au fost recunoscute chiar de preoțime care, la adunările eparhiale, a ridicat chestiunea înviorării și reînnoirii revistei.<sup>2</sup>

Măsurile la care a ajuns preoțimea erau de mare însemnă-

1. Amănunte despre această serbare, și în general despre acest rol al seminarului din punct de vedere național, v. în art. „Rom. în Basar.”—Serbarea de care e vorba a avut loc sub al treisprezecelea rector al seminarului—arhimandritul Damian, până la călugărie—Dimitrie Govorov. Născut în 1856, arhim. Damian și-a făcut studiile la seminarul din Ecaterinoslav. După 16 ani de preoție, în 1907 a intrat în Academia din Chiev, iar după absolvire, în 1911, a fost numit rector al seminarului din Chișinău, unde a stat până la 1916, când a fost numit episcop-vicar al exarhatului din Gruzia, cu titlul „de Erivan”. În postul de rector (al patrusprezecelea și ultimul) a fost numit (1916) arhimandritul Filip (Gumilevski), care a stat în Chișinău până în 1918.

2. Faptul acesta s'a observat în toate epocile. Păreră cum că conținutul „Vied. Ep.” este uniform, nu satisface interesele și nevoile actuale ale preoțimii și deci sunt cu totul fără folos, această părere a pătruns și în presă. „Нарк. Бѣт.” 1911, I. Cfr. „H. O.” 1911, V—VI, 2.

tate. Astfel, congresul eparhial din 1905 a luat hotărîrea ca revista să treacă pe seama preoșimii. În acest scop s'au ales din sânul ei trei reprezentanți „cu dreptul de a lua parte la discutarea și hotărîrea tuturor chestiunilor redacționale”. Totodată redacția a fost rugată de comitet să se îngrijească de îmbunătățirea conținutului revistei, deasemenea să ia măsuri ca revista să apară săptămînal (în loc de două ori pe lună, ca pîn'atunci). Ca redactor a fost ales I. M. Parhomovici, cel mai bătrîn profesor al seminarului. Tot atunci, ca un fel de călăuză pentru membrii redacției revistei, s'au întocmit unele reguli speciale aprobate de arhipăstor.<sup>1</sup>

Schimbările introduse au reînviat intrucîtva revista, însă ea satisfăcea puțin pe clerici. „Vied. Ep.” nu încetau a fi un organ oficios al stăpînirii eparhiale și preoșimea, cu nevoile și nemulțumirile ei, prefera să recurgă la zărele laice din oraș, ceea ce, bineînțeles, nemulțumia foarte mult atît pe ceilalți preoți cît și stăpînirea eparhială.

Toate aceste împrejurări au scos la iveală aceeași desbinare care, în urma evenimentelor din 1905, s'a produs în viața locală eparhială. În a doua jumătate a perioadei, odată cu introducerea centralismului în conducerea eparhiei, trebuia în chip firesc să se schimbe și situația revistei. În urma raportului noului chiriarh—Serafim—sinodul a abrogat regulile întocmite de ep. Vladimir, aprobând un statut nou pentru revista („Положение”) care a și intrat în vigoare din anul 1909.

În virtutea noului statut, „Vied. Eparh.” sunt un organ al stăpînirii eparhiale, servind în același timp și nevoile preoșimii din eparhie (§ 1); redactorii (părții oficiale și a celei neoficiale) iau indicații dela episcopul eparhial (§ 3); redactorul este și secretar și casier (§ 5)—atribuții care mai 'nainte erau împărțite între alte persoane.<sup>2</sup>

1. Congr. din 1905, p. 13.—Schimbările arătate s'au făcut pe baza referatului cunoscutului preot Nicolae Stelcov, înaintat înca congr. din 1904, (V. p. 10).—În 1916 se proiectase în conducerea revistei schimbări nouă. „En. Bta”, XLIII, 236—237.

2. Odată cu întocmirea noului statut au fost numiți de către chiriarh, și întăriți de sinod, și noii redactori: secretarul ocazitorului A. A. Bogojavlenschi—pentru partea oficială, și profesorul semin. teol. V. Gr. Curdinovschi—pentru partea neoficială. Ca censor a rămas A. M. Parhomovici. (Труды... VIII, 58—61). În cursul perioadei, după aceeași, s'au mai făcut schimbări în conducerea revistei.

## 2.

Schimbările ce s'au făcut în organizația revistei eparhiale, subț Serafim, au întărit și mai mult caracterul ei oficial de mai înainte, înlăturând toate măsurile de îmbunătățire introduse în 1905—1906. În asemenea împrejurări nevoile neîndeplinite ale preoșimii au căutat satisfacție pe altă cale și 'n decembrie 1909 a luat ființă o revistă particulară, săptămânală, consacrată preoșimii, subț titlul: „Unirea Noastră“ („Наше Объединение“).<sup>1</sup>

Noua revistă a fost pornită din inițiativa unui preot rural, Ieremia Ciocan.<sup>2</sup> Scopul ei, după cum anunță însăș redacția, era: 1) să unească pe clerici între ei și cu parohienii lor pentru a colabora, cu scopul de a ridica starea spirituală-morală a parohienilor rurali și de a 'mbunătăți situația lor economică; 2) să readucă preoșimii acea putere de înălțare asupra societății și vieții ei, pe care preoșimea trebuie s'o aibă în virtutea imputernicirii ei. Pentru a stinge acest scop „Unirea Noastră“ avea de gând să atragă la munca parohială pe toți intelectualii rurali.<sup>3</sup>

Subț aceste formule vagi și nevinovate revista cuprindea un material foarte variat. „Unirea“ vorbea de starea clericilor din Rusia, se interesa însă foarte mult și de starea clerului basarabean. Revista conținea articole consacrate preoșimii, cântăreților, soțiilor de preoți, seminarului teologic, școalelor bisericești-parohiale, învățătorilor acestora, parohiei, gospodăriei rurale, emeriturii și ajutorului reciproc al preoșimii, binefacerii, sectantismului, asigurării materiale a clerului, trecutului basarabean, bisericilor moldovenești, tipografiei eparhiale cum și altor așezăminte bisericești din Basarabia, alegerilor în Duma Imperială, etc. Incepută în 1909 când în Basarabia, ca și 'n toată Rusia, curentul reacționar ajunsese la culme, noua revistă a aderat și ea la acest curent. Principiile pe care se bază revista erau acelea cunoscute încă din trecutul îndepărtat—ortodoxism, monarhism absolut și naționalism.<sup>4</sup> Din acest fapt rezultă o mare simpatie și un deosebit interes pentru „Asociația poporului

1. „Наше Объединение. Духовно-нравственный, политический, экономический и литературный журнал, монархического направления“. („Unirea Noastră. Revistă spiritual-morală, politică, economică și literară, în spirit monarhic“).

2. Inform. biogr. v. la pag. 385, Nota 4.

3. „Н. О.“ 18 dec. 1909, nr. 1, p. 1.

4. „Al nostru credo—mărirea bisericii și a patriei subț țarul singur stăpânitor, celelalte toate de aici purced“. „Н. О.“ 1912, IV, 2.

Rus<sup>1</sup>;<sup>1</sup> de asemenea și—sprijinul dat mișcării arhimandritului Iljodor din Țarițan,<sup>2</sup> o mare simpatie pentru P. Crușevan, fostul gazetar din Chișinău,<sup>3</sup> pentru fostul publicist reacționar din Rusia M. Catcov,<sup>4</sup> ș. a.

Principiile relevate, nu prezentau însă nici un merit pentru acea vreme. La drept vorbind revista pâr. Ciocan, se depărta puțin—în fond—de oficiosul eparhial. Interesul ei predominant consta în materialul local, în articolele consacrate așezămintelor bisericesti din Basarabia, precum și multor persoane conducătoare ale vieții noastre eparhiale. Informațiile publicate în „U. N.” asupra acestor așezăminte și persoane erau cu atât mai atrăgătoare, cu cât în conținutul și chiar în forma lor aveau multă îndrăzneală și independență. Plin de energie și inzebrat c’un temperament de luptător înfocat, pâr. Ier. Ciocan nu cruța pe nimeni și nimica.<sup>5</sup> El a dus o luptă neîmpăcată contra preot. Const. Parfeniev, învinuindu-l de mari incorectitudini în treburile fabricii de lumânări;<sup>6</sup> a avut o aprigă polemică cu misionarul eparhial T. Volovei;<sup>7</sup> s’a războit cu congresul eparhial care luase apărarea preotului C. Parfeniev;<sup>8</sup> a scris împotriva revistei eparhiale,<sup>9</sup> a reprezentanților curentelor nouă ca preotul N. Stoicov;<sup>10</sup> contra preot. A. Baltaga — președintele comisiei de control de la fabrica de lumânări, unde s’au dovedit mari fraude.<sup>11</sup> Pentru a reflecta mai

1. „...Chiar potrivit cu ideea ei „Asociația poporului Rus” e o organizație mare și vrednică de atenția oamenilor ortodocși... Ortodoxismul monarhismul absolut și naționalismul rus—inăta deviza noastei Asociații. Cu greu s’ar găsi cineva dintre preoșimea ortodoxă a Basarabiei, care să nu intre în această Asociație”... *ib.* 1911, V, VI, 6—8, XVII, 1—4, cfr. 1912, XI—XII, 15—16.

2. *ib.* 1911, XIV, 7—9; XVII, 12—13.

3. *ib.* 1911, XXVII, 17—18.

4. *ib.* 1912, XXIV—XXV, 9—10.

5. Ideea lui de căpetenie era că „în practică între noi (preoșii parohiali) și arhieru, există un perete despărțitor, stau câteva persoane, iar congresul eparhial al preoșimii, l-a îndepărtat pe arhieru cu desăvârșire de noi”... *„H. O.”* 1911, III—IV, 25.

6. *ib.*: cere judecată severă în privința fapturilor lui panamei (Parfeniev) dela fabrica de lumânări, iar ținând seama de faptul că stăpânirea eparhială, cum se vede, nu are de gând să facă nimica, cere ancheta sinodala. *„H. O.”* 1911, XIV, 11—12. Cfr. XXI, 8—10; III—IV, 24—28.

7. *ib.*, 1911, VII, 18—19; X, 15—16.

8. *ib.*, 1911, III—IV, 24—28; VII, 7—8, IX, 4—5.

9. *ib.*, 1911, XIV, 18—19.

10. *ib.*, 1912, II, 23; XI—XII, 15—16.

11. *ib.*, 1911, XXXI, 3.

de aproape și mai exact activitatea preoților și starea parohienilor, redacția a înființat în revistă o rubrică specială sub denumirea de „viața parohiei”. De altfel, după cum spune redactorul pr. Ier. Ciocan, revista cu tot conținutul ei era menită să oglindească tocmai viața parohiilor și munca preoților, cu toate că „e greu să faci pe preoții noștri să-și comunice impresiile, bucuriile și necazurile, prin presă”.<sup>1</sup> Cu acelaș scop, în 1911 (nr. XXIII), revista începuse să publice în l. moldovenească articole adresate „cetitorilor moldoveni”<sup>2</sup> cu privire la chestiunea învățământului, a pământului, etc.<sup>3</sup>

Majoritatea colaboratorilor era dintre preoții basarabeni<sup>4</sup> scriau însă și preoți din alte eparhii.<sup>5</sup>

Revista pr. Ier. Ciocan era lipsită de vederi largi, nu era consecventă în judecată, și cu toate acestea avea mulți aderenți. Printre aceștia erau chiar și unii cărturari de seamă ca Leon Mațeveci, fost mai înainte „inspector” (subdirector) la seminarul din Chișinău, un cunoscut cercetător al trecutului bisericesc din sudul Rusiei<sup>6</sup>. În 1911, cercul al V-lea protopopesesc din jud. Orhei cere

1. *Ib.*, 1911, XX, 23–24; XXI, 10–11.

2. Artic. în l. românească au făcut mare impresie asupra moldovenilor săteni. „Vă urăm și vă dorim fericele pentru cugetele S1 Voastre”, scriau unii cetitori moldoveni redactorului. — „Mare pomana veți face, de vă veți supăra pentru intrarea și luminarea noastră a moldovenilor. Că iaca, petrecând deamu 1911 ani dela venirea Domnului și Luminătorului nostru Iisus Hristos, noi după nevrednicia noastră ne aflăm încă tot întunecați, nedestepți, slabi, nedirvoltați și nepricepuți pentru de a cunoaște datorile noastre înaintea lui Dumnezeu, înaintea împăratului și înaintea vecinului. Cu adevărat că suntem nemernici, înfoșiți, apăsați și fără ajutoriu... Ceas bun! Dumnezeu să vă ajute! Cale bună și sfântă vă ales... Paseslenei (șăranii) din sat. Corjov. Leontii Ipatii, Nichita Mineiună, Mihail Polibouși și alții mulți (vreo 50 de feță)”. *Ib.*, 1911, XXVI, 28.

3. Un preot, vorbind despre „nevoile urgente ale bisericilor moldovenești”, cerea cărți de rit în l. română și cântare bisericească în aceeaș limbă, „altfel problemele misiunii locale vor fi luate de teren”. *Ib.*, 1912, IV, 12–13.

4. Printre colaboratori aflăm pe preoții basarabeni: P. Bușilă, A. Murafa, I. Bălțeanu, Gh. Cornuțan, Pav. Severin, I. Pentiacov, T. Ungureanu, Preot. I. Iusipenco, Vl. Bolfa, I. Verbițchi, Leon Trofimov și alții.

5. De pildă, preotul N. Zalevschi din Podolia (*Ib.*, 1911, XVI, 9–10). D. Moșchevici din Cherson. *Ib.*, 1912, XVII–XVIII, 22–23, ș. a.

6. Într-o scrisoare către preotul Ier. Ciocan, d-l Mațeveci scria între altele: „Domnia Voastră dealtfel întotdeauna ridicăți chestiuni foarte interesante și prin aceasta înviorați atmosfera obștească și bisericească, îndeosebi—acea locală...”. *Ib.*, 1911, XXII, 12–13.



binecuvântarea ep. Serafim pentru ca preot. Ciocan să-și poată continua publicațiunea sa și totodată adăugă că revista, fără nici o îndoială, „e de folos pentru eparhie“. Pentru a îndupleca mai ușor pe Serafim, preoții cercului, în cererea adresată chiriarhului, declară că ei iau revista pe răspunderea lor, și hotărăsc să înființeze un comitet de control care să supravegheze îndrumarea și conținutul revistei<sup>1</sup>. În 1912 congresul protopopesesc al cerc. II din jud. Chișinău crede că revista merită o subvenție din fondurile eparhiei<sup>2</sup>. Avea, deci, dreptate un colaborator când spunea că redactorul revistei a devenit „inspiratorul și exponentul unui întreg și vital curent de idei“<sup>3</sup>.

Dar cu toată popularitatea revistei și cu toate că unele destăinuri făcute de ea erau binevenite—dovedindu-se pe deplin justificate—și aduceau într'adevăr un mare serviciu eparhiei<sup>4</sup>, totuși, noua revistă avea și mulți adversari și chiar dușmani. Aceștia se luptau contra redactorului prin ziare în mod deschis sau sub pseudonime (v. ziar „Бессарабская жизнь“, „Другъ“; pseudonimele—Vonomiglasov, Vosmistîșiev), prin revista eparhială și chiar pe cale oficială. Congresul Eparhial din 1910, luând în cercetare atitudinea preot. Ciocan față de unii conducători ai eparhiei în diferite ramuri (la fabrica de lumânări ș. a.), au ajuns la hotărîrea de a interveni pe lângă stăpânirea eparhială ca preot. Ciocan să fie expulsat din eparhie<sup>5</sup>. Nici stăpânirea eparhială nu era mulțumită cu activitatea preotului Ciocan. Deși la început toți trei ierarhii basarabeni (Serafim, Nicodim și Gavriil) au binecuvântat întreprinderea părintelui Ciocan<sup>6</sup>, în curând însă, revista primește dela chiriarh trei avertismente.<sup>7</sup> În august 1911, sub presiunea autorităților, își

1. „Această revistă“—glăsua între altele petiția cercului—„prezintă în lumină nepărtinitoare și deplină multe chestiuni eparhiale din punctul de vedere al preotului parohial de rând... Revista „Unirea Noastră“ a introdus deșteptare în mediul proșimii din eparhia noastră“... *Ib.*, 1911, XXX, 5—6.

2. *Ib.*, 1912, XIX, 5.

3. *Ib.*, 1911, IX, 4.

4. Astfel, printr'o anchetă, făcută din porunca lui Serafim, s'a dovedit marea incorectitudine a preotului Const. Parfeniev care a fost mutat pe cale administrativă, din Chișinău la Olănești, jud. Cet.-Albă.

5. Hotărîrea n'a fost adusă la îndeplinire, dovedindu-se că cele mai grave destăinuri ale pr. Ciocan (în chestiunea preot. C. Parfeniev) erau justificate.

6. V. anunțul redacției în nr. 1 al revistei din 1911.

7. *Ib.*, 1911, VIII, 19.

schimbă titlul—„Unirea“ în loc de „Unirea Noastră“, conducerea revistei trece asupra d-nei E. Ciocan, soția fondatorului revistei, iar în august 1912 fostul redactor este urmărit și pe cale indirectă<sup>1</sup>.

În chipul acesta „Наше Объединение“ a fost un eveniment considerabil în viața eparhiei Chișinăului. Fondată de un preot rural și condusă de acesta într'un spirit independent față de autoritățile oficiale ale eparhiei, într'o epocă de mari frământări de tot felul—politice, sociale, naționale—revista pr. Ier. Ciocan a fost, se pare, în întreaga Rusie, unicul fenomen în felul lui, știind s'atrage și prin conținutul ei chiar și atenția ocărnuirii centrale din Petersburg<sup>2</sup>. În ce privește Basarabia, „Н. О.“ a provocat cea mai mare turburare în viața eparhială<sup>3</sup>. Faptul că redactorul revistei, preot Ier. Ciocan, aparținea cu trup și suflet taberei din dreapta a eparhiei—și, cu toate acestea, cei mai puternici dușmani ai lui erau cele mai adeseori tocmai din aceasta tabără—acest fapt dovedește că la sfârșitul perioadei nici în biserica oficială din Basarabia nu era liniște, marele proces de descompunere ajungând și 'n rândurile membrilor acestei biserici.

## 3.

În timp ce evenimentele relevate se petreceau în presa spirituală din eparhie, în o altă ramură a vieții eparhiale a avut loc un fapt foarte înburcurător.

S'a vorbit mai sus,<sup>4</sup> despre activitatea Frăției „Nașterea lui Hristos“ pe teren cultural. Prin ucuzul sinodal nr. 1126 din 25 apr. 1905, i s'a încuviințat Frăției să tipărească în moldovenește cărți din sf. scriptură și de ritual bisericesc, cu litere slavone, după modelul cărților de rit românești, editate în veacul

1. În nr. 26—27 din 1912 d-na editoare Eug. Ciocan, soția fostului redactor, anunță cetitorilor următoarele: „Deoarece revista „Объединение“ a refuzat să servească scopurilor personale ale unor persoane, din eparhie, contra soțului meu Ieremia Ciocan, ca preot, s'a pornit oarecare anchetă, cu care este însărcinat membrul Consistoriului preotul Dubnevici. Scopul anchetei se înțelege“ Cfr., 1912, XXII — XXIII 30—31.

2. „Unirea Noastră“ era cunoscută, de pildă, lui Macarov, Ministru de Interne, de la care redactorul a avut un sprijin eficace.

3. „Unirea Noastră“—scria un preot mult mai târziu—„a introdus în mediul proștinii mai multa destinaire“. „En. Bld.“ 1916, XLVIII 706.

4. V. mai sus pag. 397—399.

trecut v. XIX-lea în Chişinău. Pentru a îndeplini această operă însemnată, era nevoie ca tipografia eparhială să fie amenajată în acest scop, deoarece tipografiile existente nu erau în stare să execute acest lucru. În vederea ţelului arătat, congresul eparhial din 1905—1906 a ales un comitet compus din protoierii Const. Popovici, Mihail Ceachir, Mihail Plămădeală, ieromonahul Gurie, preoţii Const. Parfeniev, Alexandru Evstratiev, Alexandru Baltaga şi Mihail Cegan, care a fost însărcinat cu alcătuirea proiectului pentru tipografie şi cu lămurirea cheltuelilor trebuitoare. La acoperirea acestor cheltueli au ajutat, cu mijloacele lor, fabrica de lumânări (7.000 rub.), de asemenea bisericile eparhiei (258 rub.), mănăstirile şi schiturile din Basarabia (2.400 rub.), precum şi Frăţimea „Naşterea lui Hristos” (2.000 rub.). Afară de aceasta, ierom. Gurie a adunat 600 rub. La 26 oct. 1906, maşinile de tipar au fost puse în mişcare şi astfel, după mai mult de 25 de ani de amorţeală, vechea tipografie exarhicească a reinviat.

Tipografia a fost întemeiată în clădirea donată clerului basarabean de către soborul mănăstirii Dobruşa, fiind pusă în serviciul frăţimii „Naşterea lui Hristos”, cu caractere de tipar ruseşti şi moldoveneşti. Primele tipărituri ale noii tipografii au fost „Viedom. Eparhiale” în limba rusă, şi foile Frăţimii în l. rusă-moldovenească. E de notat că reînfiinţarea tipografiei moldoveneşti a fost ajutată mult de preasf. Vladimir, fostul ep. eparhial de pe atunci; de altfel acest eveniment cultural a fost puternic susţinut de mişcarea generală din acea vreme<sup>1</sup>.

În a doua jumătate a perioadei, odată cu începutul nouălor curente în viaţa bisericească, s’au făcut oarecare schimbări şi în situaţia tipografiei. La început aceasta era condusă de un comitet special compus din şapte persoane. Vremea şi împrejurările au făcut din el un organ neatârnat, scutit de orice control, aşa încât legătura tipografiei cu frăţimea „Naşt. lui Hrist.” devenise pur formală. Această stare de lucruri nu corespundea tendinţelor centraliste ale ocârmuirii eparhiale de pe atunci. Din porunca ep. Serafim, cu chestiunea reorganizării tipografiei s’a ocupat adunarea blagocinilor din 1910 şi sfatul frăţimii „Naşt. lui Hrist.” care, după cum era de aşteptat, au găsit necesar ca tipografia să fie transformată într’un „organ eparhial”, c’un supraveghetor numit de chiriarh. În urma acestei hotărâri, comitetul tipografiei a fost desfiinţat, în

1. „Rev. Ist.-Arh. Bis.” VIII, 213—215.

postul de supraveghetor a fost numit un preot, scutit de alte servicii, iar tot inventarul tipografiei cu întreg materialul de tipar a fost predat frăţimii „Naş. lui Hrist.". Afară de aceasta, după cum ştim, s'a întocmit (1910) un statut special cu privire la tipografie („Положение о Кишиневской Епархиальной Типографии“).

Tipografia astfel reorganizată, urmă să aibă şi o activitate mai largă, după voinţa stăpânirii eparhiale, şi această hotărâre a fost adusă la îndeplinire cu toate că preoţimea o găsea neavenită.<sup>1</sup> Localul tipografiei a fost mărit, înfiinţându-se pe lângă ea un atelier de broşat şi o legătorie.

Vremea a dovedit că preoţimea avea dreptate : lărgirea localului înfăptuită din voinţa chiriarhului n'a adus folos tipografiei. Congresul eparhial din 1914 a constatat că „situaţia economică a tipografiei eparhiale suferă din an în an tot mai mult şi în prezent este ameninţătoare“. Spre a îndrepta această situaţie congresul găsea de cuviinţă ca atât conducerea, cât şi administraţia şi controlul să fie puse sub supravegherea şi conducerea directă a clerului eparhial. Pentru a rezolva definitiv chestiunea, în urma dispoziţiunii arhiepiscopului a fost aleasă o comisiune care să 'ngrijească de bunul mers al tipografiei.<sup>2</sup>

## 4.

La sfârşitul perioadei precedente, după cum se ştie, a luat fiinţă Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Basarabia,<sup>3</sup> însă abia la începutul nouăi perioade, cu toate că condiţiunile generale se schimbaseră mult, a pornit activitatea culturală a Societăţii nouă. În programul ei de activitate, astfel cum a fost fixat la întâia adunare a membrilor (8 apr. 1904), intra în primul rând „întocmirea istoricului în ceea ce priveşte conducerea bisericească locală“, care urmă să se facă „în felul tratatelor istorice separate, închinată în parte fiecăruia din predecesorii chiriarhi locali, care au urmat unul după altul“.<sup>4</sup> Munca s'a şi început în această direcţie. Ne primind însă subvenţie de nicăieri şi dispunând numai

1. „Труды“... VIII, 55—58.

2. „Sc. Inform.“ p. 24—25.

3. V. mai sus pap. 326—327.

4. I. Parhomovici „Scurtă schiţă istorică despre Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Basarabia“.

de cotizațiile membrilor (câte 3 ruble anual), Societatea întâmpină la început mari greutăți. Situația însă nu s'a schimbat decât în 1912, când i s'a acordat Societății o subvenție de 300 r., din veniturile fabricii de lumânări.

Rezultatele muncii depuse au fost bune. În curs de nouă ani (1909—1917) Societatea a publicat nouă volume c'un conținut foarte variat privitor la viața eparhiei Chișinăului.<sup>1</sup> Conform programului fixat mai înainte, majoritatea lucrărilor cuprinse în aceste volume se referă la viața și activitatea arhipăstorilor ce s'au perindat în cursul veacului trecut în scaunul episcopal basarabean. La aceste cercetări au luat parte mai mulți autori dintre profesorii și foștii elevi ai seminarului din Chișinău, însă cea mai rodnică și neobosită muncă a fost depusă de frații Andrei și Iosif Parhomovici.<sup>2</sup> În lucrările lor, autorii chiar dacă n'au prezentat trecutul în cuvenită perspectivă istorică, au dat totuș la lumină mai multe acte din arhivele locale și au descris foarte amănunțit trecutul eparhiei, mai cu seamă în ce privește viața și activitatea arhipăstorilor.

## 5.

În această perioadă s'a înființat și o instituție bisericească nouă — muzeul bisericesc-istoric. Ideea acestei instituții aparține arhiep. Serafim. Din îndemnul lui, Sfatul Societății Arheologice s'a adresat către preoțime c'un apel, invitând-o să trimită la muzeu obiecte și cărți bisericești vechi, ieșite din uz, deosemena și acte cu conținut bisericesc istoric. Acelaș apel a fost repetat în 1911, când era aproape gata casa eparhială. Afară de aceasta, în fiecare cerc protopopesc al eparhiei s'a înființat câte o comisiune spre a cerceta, în cuprinsul cercului, obiectele și cărțile bisericești, urmând ca acele mai vechi să fie trimise la muzeul nou înființat. Cu aranjarea muzeului a fost însărcinată o comisiune compusă din trei persoane sub președinția chiriarhului. Serafim a adus pentru muzeu vechi gravuri din Petersburg, iar

1. Volumele au apărut sub titlul: „Труды Бессарабскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества”. — Publicațiunile au continuat și după 1917, așa că până'n prezent Societatea a publicat în total 20 de volume.

2. Inform. biogr. v. mai departe.

din veșmântăria mitropoliei s'au luat pentru muzeu vechile veșminte arhieresti și preoțești, mitre arhieresti și alte obiecte și vase bisericesti de pe vremea întâilor arhipăstori ai Basarabiei—mitr. Gavril și arhiep. Dimitrie; deasemenea și antimise din v. v. XVIII-lea și XIX-lea, cărje arhieresti, icoane vechi, cărți, ș. a. În 1913 Serafim a dăruit muzeului o „evanghelie din Arhanghel, din 1092”—un exemplar din acele o sută, scoase de către muzeul „Rumianțev” (Moscova) în 1912. Această evanghelie e tipărită pe pergament și e o copie exactă de pe originalul ce se păstrează în muzeul „Rumianțev”. La rândul lor și comisiunile din cercurile protopopești au trimis la muzeu cărți vechi, manuscrise, vase bisericesti, cruci, monede. Dela d-l Iosif Parhomovici casierul Societății Arheologice, s'au primit multe manuscrise de mare valoare cum și un triod scris pe pergament, din v. al XIV-lea. Multe obiecte vechi bisericesti au fost aduse de către arhimandritul Teognost Donos, vrednicul stareț al mănăstirii Gârbovăt, fostul exarh mănăstiresc. Multe monede vechi s'au primit dela Atanasie Usinevici, protoiereul catedralei din Tighina. În muzeu se păstrează multe fotografii de-ale bisericilor vechi, rămase în Basarabia de pe vremea Turcilor într'o stare foarte săracă<sup>1</sup>.

1. Tot în această perioadă (1912) a luat ființă și magazinul eparhial de obiecte și cărți bisericesti. Pentru buna lui administrare s'a întocmit un statut special, aprobat de chiriarhul Basarabiei. Scopul magazinului era acela de a procura pentru bisericile din Basarabia obiecte bisericesti lucrate în chip artistic, iar pe de altă parte—de a normaliza prețurile pentru aceste obiecte.

## PARTEA A TREIA.

I. Mănăstirile.—II. Misiunea antischismatică și antisectantă.  
III. Vieța bisericească-religioasă în Basarabia în perioada  
a patra.—Arhiepiscopul Serafim ca reprezentant al perioa-  
dei.—Concluzie.

### CAPITOLUL I.

*Mănăstirile basarabene în ultima perioadă. Măsuri pentru îmbunătățirea stării lor interne. Schimbări nouă în vieța mănăstirească în a doua jumătate a perioadei. Contactul mănăstirilor cu populația băștinașă.*

#### 1.

Evenimentele din această perioadă au avut oarecare repercusiune și asupra mănăstirilor din eparhia Chișinăului. În privința aceasta, grija de căpetenie a ocârmuirii eparhiale era îmbunătățirea stării interioare a mănăstirilor.

Cu toate că unele din ele se aflau sub supravegherea episcopilor<sup>1</sup>, iar celelalte erau sub aceea a unui anumit protopop obligat să le inspecteze, totuș chiar în dările de seamă oficiale erau arătate scăderile vieții monahale. Cauza principală a acestor neajunsuri era lipsa de traiu comun—„obșcejitie”—care, de altfel, nici n'a fost în mână de maici<sup>2</sup>.

Având în vedere aceste împrejurări și ținând seama de turburările interne, vătămătoare pentru vieța religioasă a întregului

1. V. mai sus pag. 329.

2. „Rev. Ist.-Arh. Bis. Bas.” XVIII, 220—221.

popor, arhipăstorul se adresează către călugări cu cuvinte de îndrumare și de povătuire, aducându-le aminte de promisiunile date când erau călugări.<sup>1</sup> Pe lângă aceasta, în febr. 1906 au fost convocați în Chișinău stareții mănăstirilor și ai schiturilor, cărora li s'a dat îndrumări pentru îmbunătățirea vieții mănăstirești. Li s'a mai atras atenția că mănăstirea trebuie să-și revă rolul instructiv pentru popor ce-l avea mai înainte; ca 'n mănăstiri să se cetească poporului predici, atât în biserică cât și 'n afară; ca oficierea slujbelor dumnezeiești să se facă cu toată cucernicia, fără grăbire, în limba poporului. Deasemenea li s'a recomandat să 'nființeze 'n mănăstiri biblioteci, iar în conducerea gospodăriei să țină seamă de metodele nouă în agricultură, etc. Cu acelaș prilej, stareții mănăstirilor au fost îndemnați să ia parte, cu puterile și mijloacele mănăstirești, la susținerea așezămintelor de cultură și de binefacere ale eparhiei; la buna aranjare a tipografiei eparhiale în care urmă să se tipărească cărți de ritual și cu conținut religios moral, toate în l. moldovenească; deasemenea și la 'nființarea, în una din mănăstiri, a unui sanatoriu pentru clericii bolnavi și bătrâni. Adunarea din 1906 a luat hotărârea s'ajute așezămintele de cultură din fondurile mănăstirești, obligându-se a continua tot astfel și 'n viitor; pentru înființarea tipografiei s'a aprobat plata unui ajutor de 2400 r. În ce privește chestiunea sanatoriului, adunarea refuzând să-l înființeze în vreo mănăstire, a hotărât să vină în ajutor clerului achitându-i în acest scop, din veniturile mănăstirilor, o anumită sumă de bani.

E de notat că pe lângă mănăstirile de călugări—Gârbovăț, Hârjauca, Dobrușa, Curchi și Jabca—deasemenea pe lângă schiturile de maici—Răciula, Hirova și Coșelăuca—se găseau aziluri pentru orfanii clericilor și copiii săraci ai parohienilor învecinați, având și școale primare. La aceasta s'au redus dispozițiunile stăpânirii eparhiale cu privire la mănăstiri—în întâia jumătate a perioadei.<sup>2</sup>

1. ... „Vol, călugărilor”, —spunea episcopul— „todenuna trebuie să țiței minte promisiunile ce le-ai dat Domnului... Nu uitați că trebuie să fiți pildă pentru alții... Toemai acum se cere ca mănăstirile să strălucască prin viața lor spirituală, ca Dumnezeu prin rugăciunile călugărilor să izbăvească patria noastră de turburările interne”... etc. Ibid.

2. „Rev. Ist. Arh. Bis. Bas.” XVIII, 186—188; 220—221.



Noul curent dela începutul jumătății a doua a perioadei a adus oarecare înviorare și în viața monahismului. În Rusia acest curent a fost atât de puternic, încât în 1909 în lavră „Sf. Serghie” de lângă Moscova, s'a adunat chiar și un congres al călugărilor pentru a discuta nevoile mănăstirești în legătură cu nouăle cerințe ale vremii.

În mănăstirile basarabene n'a avut loc o asemenea mișcare. În schimb însă, de către stăpânirea eparhială s'au luat unele măsuri ce erau menite să reorganizeze intrucâtva viața mănăstirilor potrivit cu nevoile vremii. Principala măsură a fost introducerea vieții comune („obșcejtie”) în mănăstiri. În urma intervenției lui Serafim, sinodul prin ucazul nr. 15020 din 7 noem. 1909, a dispus ca mănăstirile Gârbovăț, Dobrușa, Călărășauca, Căpriana, Saharna, Frumoasa și Hâncu să fie transformate în mân. chinoviale (cu „obșcejtie”). Regimul vechiu, fără „obșcejtie”, a rămas numai în mân. Hârjauca și Curchi, ca unele ce erau sub supravegherea episcopilor—a celui eparhiot și a vicarului. Tot atunci schitul Suruceni a fost ridicat la rangul de mănăstire cu „obșcejtie”.

Pe temeiul acestui ucaz, stăpânirea eparhială a pornit spre înfăptuirea în viață a nouălor dispozițiuni. Pentru schimbările proiectate, chiriarhul în adresa lui din 14 noem. 1909 către consistor, a arătat următoarele principii. În mănăstiri urmau a fi introduse stricte orânduiri monahale, care și-ar avea temeiul nu în obiceiurile locale, ci în vechile regulamente mănăstirești. Mănăstirile—scria ep. Serafim—nu trebuie să uite că „Basarabia și poporul moldovenesc formează pământul și populația guberniei rusești, și aceasta le obligă să aibă grijă ca să introducă în viața lor și a populației, scopurile generale ale statului, ca: luminarea poporului, îmbunătățirea agriculturii și apropierea popoarelor prin limba rusă. Deci, toți acei ce se pregătesc să se hirotonască în sanul de ierodiacon și de ieromonah, trebuie să cunoască limba rusă și să știe să facă slujbele pe cărțile slavone”. Ca model de viață și de regim adevărat monahal a fost arătată mân. Noul Neamț.

În felul acesta, la baza nouălor schimbări în viața mănăstirească au fost așezate interesele monahismului, după vechile regulamente monahale și acele ale statului rus.

Pentru înfăptuirea acestor schimbări s'a convocat în 1909 un congres al „nastoiatelor” mănăstirilor din eparhie. Printre îndatoririle mănăstirești fixate de congres erau și acelea de a înființa școli pentru luminarea poporului; de a înălța către Dumnezeu rugăciuni pentru împăciuirea Rusiei. În special mănăstirilor moldovenești li s'a impus să scrie cronice („letopisețe”), în care să se arate evenimentele mai importante din viața lor. Mănăstirile de maici, care nu aveau nici „obșcejitie”, nici regulamentul mănăstiresc, introduse în toate mănăstirile ortodoxe, au fost chemate să se conformeze și ele ucuzului sinodal în chestiunea „obșcejitiei”. În 1911 s'a întocmit o instrucție specială pentru starițele mănăstirilor de maici.

Tot în legătură cu spiritul general din acea vreme s'a înființat în 1910, în urma intervenției episcopului Serafim, la o depărtare de doi km. de or. Ismail, mănăstirea de călugări „Sf. Adormire” cu „obșcejitie”. Motivele acestei măsuri au fost, după cum raporta Serafim sinodului în primul rând dorința de a păstra trei biserici cu arhitectură frumoasă—„Înălțarea sf. Cruci”, „Adormirea” „Sf. Nicolae”—ca monumente istorice; în al doilea rând—ca mănăstirea nou înființată să fie „un sprijin al ortodoxismului și al naționalității ruse la marginea patriei noastre contra schismei” („staroobriadcestvo”). Schitul „Terapont”, alăturat la noua mănăstire, urmă după proiectul chiriarhului, să fie transformat în mănăstire de maici.<sup>1</sup>

Dispozițiunile autorităților eparhiale repetate de atâtea ori în cursul v. al XIX-lea, fac dovadă că starea mănăstirilor nu era satisfăcătoare, având nevoie de mai multe îmbunătățiri. Nu tot astfel privia lucrurile populația băștinașă. Mănăstirile, pentru ea, cu toate

1. „Труды...” VIII, 61—72. Grijă mai de aproape cu privire la viața bisericească a regiunii Ismailului cădea, firește, asupra arhierilor-vicari din Ismail.—După ep. Zinovie (v. mai sus pag. 372, n. 3) la Ismail s'au succedat doi arhierii vicari. Întâiul—Neofit, până la călugărie—Nicolae Slednicov, de origine din gub. Vologda; în 1899, după absolvirea Academiei din Cazan, a fost numit misionar eparhial în aceeaș gubernie, iar la 14 febr. 1913 a fost hirotonit ca episcop vicar „de Ismail”, de unde, în 1914, a trecut tot ca ep.-vicar în or. Priluchi din eparhia Poltavel („Труды...” IX, 326—333. „En. Bvl.” 1903, XVI—XVII). Al doilea—Dionisie, în mîr—Pavel Sosnovski, s'a născut în 1859, studiile și le-a făcut în sem. din Tambov și la Academia din Moscova. Călugărit în 1892, a fost din 1908 arhieriu-vicar în eparhia Orenburg („de Cellabinsc”), iar din 1914—episcop-vicar al Ismailului, unde a stat până în 1918. „En. Bvl.” 1915, VII—VIII, 87—88.

neajunsurile lor, cu tot primitivismul credinței și al traiului călugăresc, erau adăposturi de cele mai curate suflete, de cele mai înalte aspirațiuni. Și 'n împrejurări mai grele, fie de boală, fie de cumpănă în viață, moldovenii basarabeni și 'n această perioadă ca și 'n acele precedente, alergau la călugării din mănăstiri după rugăciuni și mângâiere, - iar unii dintre aceștia, după cum s'a arătat mai sus, au izbutit să ajungă la o popularitate excepțională atrăgând foarte multă lume din toate părțile Basarabiei.<sup>1</sup>

Confruntând asemenea fapte cu cele spuse mai 'nainte relativ la mănăstirile din Basarabia, constatăm că viața—cu toate dispozițiunile luate de stăpânire în cursul întregului veac al XIX-lea—in aceste locașuri se schimba foarte puțin. Călugării basarabeni cedau cu multă greutate eforturilor ocărnuirii de a-și însuși cunoașterea l. ruse, de a-i deprinde cu slujba bisericească slavonă. Tot atât de dărzi erau ei și 'n obiceiurile lor vechi, precum și 'n toate scăderile morale observate încă pe vremea mitropol. Gavriil. În schimb, cu toate curenteie nouă, a rămas neștirbit contactul călugărilor cu populația bășinașă care, și ea, în tot cursul acestei perioade, ca și 'n acele precedente, a păstrat neschimbată vechea legătură sufletească cu mănăstirile locale.

### 3.

În a patra perioadă s'a făcut o schimbare oarecare cu privire și la veniturile de pe moșile mănăstirilor închinete.

Până la 1912, din aceste venituri—care la drept vorbind nu puteau aparține de cât Basarabiei—se cheltuiu mari sume de bani și 'n interiorul Rusiei, pentru nevoile altor gubernii.<sup>2</sup> În ce privește Basarabia, un oarecare ajutor bănesc primeau numai acele așezăminte religioase, culturale și de binefacere ce se aflau pe moșile mănăstirilor închinete.<sup>3</sup> Pentru a stabili definitiv modul de administrare a acestor moșii, precum și drepturile de folosință asupra lor, la 1 iulie 1912 s'a promulgat o lege specială cu anumite „Regule” privitoare la administrarea averilor așezămintelor duhovnicești de

1. V. mai sus pag. 403. Cfr. „Mișc. d. Balta”, P. 116—117; 228; 306—309.

2. Între altele și această împrejurare a fost scoasă la iveală de către M. V. Purișchevici, fost membru al Zemstvei Guberniale din Basarabia, în valoroasa lui lucrare, citată nu odată în studiul de față.

3. „E. B. R.” 1916, XXXI, Anexa, pag. 78.

peste hotare și al repartizării veniturilor rezultate din aceste averi.<sup>1</sup>

Pe baza art. 11 din aceste „Regule“, în fondul special al sinodului treceau, din veniturile menționate, trei cincimi cum și o parte de procente a capitalului inatacabil, în total o sumă care n'a fost nici odată mai mică de 275.000 ruble anual. Ea era în întregime destinată numai Basarabiei, pentru cheltuielile necesare reparației și întreținerii bisericilor, școalelor bisericești, pentru ajutarea clerului și tuturor școalelor duhovnicești, pentru binefaceri, biblioteci, foi de propagandă misionară, etc. Din suma arătată o mare parte se achita pentru întreținerea școalelor duhovnicești.<sup>2</sup>

În felul acesta resursele materiale ale eparhiei Chișinăului au sporit și mai mult.

## CAPITOLUL II.

*Ucuzul din 17 april 1905 și politica de fapt față de schismatici. Caracterul ofensiv al misiunii în a doua jumătate a perioadei. Schimbări în starea misiunii din Basarabia în anii 1905—1906. „Edinoveria“. Inviorarea misiunii basarabene în 1908—1910. Mișcarea dela Batta sau inochentismul în Basarabia. Misiunea față de mișcarea inochentistă.*

### 1.

Subt influența evenimentelor s'au făcut schimbări și 'n situația misiunii. Însă și aici se deosebesc două epoce—din întâia și din a doua jumătate a perioadei, potrivit curentelor predominante în politica generală a imperiului țarist.

Întâiul fapt important pentru misiune, care a avut loc la 'nceputul perioadei, a fost vestitul ucuz al țarului din 17 april 1905, cu privire la „întărirea principilor de toleranță religioasă“. Articolele principale ale acestui ucuz sunt următoarele: 1. Trecerea dela credința ortodoxă la o altă confesiune creștină, nu poate fi urmărită și nu atrage după sine consecințe nefavorabile în privința

1. Arh. Consist. Dosarul nr. 182.1919. La schimbările făcute prin această lege au contribuit foarte mult, pe temelul lucrărilor lui M. V. Purlșchevici, basarabeni—deputați ai Dumei (a patra) de Stat și, între alții, protoiereul Nicolae Ghepoțchi.

2. Șc. spirit. de băieți din Chișinău prima 4.810 r.; cea din Edi-neți—8.110 r.; șc. eparhială—10.970 r.; seminarul—10.000 r.; șc. bisericești (și pentru binefaceri)—82.600 r.; șc. de cântăreți—5.000 r. Ibid.

drepturilor personale sau civile (§ 1). Se stabilește prin lege o deosebire în confesiunile cuprinse astăzi sub denumirea de „rascol”, împărțindu-se aceste confesiuni în trei grupuri: a) „tâlcurile staroobriadților” („старообрядческія созгачія”), b) sectantismul și c) adepții acelor învățături bigote („изувѣрныхъ ученіа”), care sunt urmărite pe cale penală (§ 5). Tuturor adepților de „tâlcuri” și învățături care acceptă dogmele fundamentale ale Bisericii ortodoxe, însă nu primesc unele dintre orândueli admise de ea, și-și fac slujbele dumnezeiești după cărțile de tipar vechiu, li se dă numirea de staroobriadți, în locul aceleia de „rascolnici” („schismatici”) (§ 7). Fețelor duhovnicești ce vor fi alese de către obșcințele staroobriadților și sectanților pentru săvârșirea orândueliilor, li se dă numirea de „parohi și învățători” („настоятели и наставники”). Aceste fețe sunt scutite de serviciul militar (§ 9), și au voie să săvârșească în mod liber orândueli spirituală în case particulare și de rugăciune, ori de câte ori va fi nevoie, fiind însă oprite a îmbrăca odăjdii de clerici atunci, când aceasta e interzis de lege (§ 10). Toate casele de rugăciune închise, atât pe cale administrativă cât și în urma hotărârilor judecătorești, se deschid, etc.<sup>1</sup>

Noul ucaz, precum vedem, după un veac întreg de prigoniri, acorda pentru întâia dată rascolnicilor și sectanților drepturi ce depășiau cu mult acelea acordate prin legile din 19 apr. 1874 și din 3 maiu 1883. Presa rusească socotea acest ucaz, cu drept cuvânt, ca un mare eveniment ce statornicia o cră nouă în viața religioasă a poporului rus<sup>2</sup>. Chiar înlocuirea (în limbajul oficial) a denumirii de „rascol” și „rascolnic” (schismă, schismatic) cu aceea de „staroobriadcestvo” și „staroobriadet” („credință veche, om de credință veche”), a fost declarată ca unul din marile merite ale ucazului din 17 april 1905<sup>3</sup>. Astfel începea un nou regim, raporturi nouă între orto-

1. Отч. общер. pe an. 1905-1907. P. 25-28.

2. „17 apr. 1905 va rămânea pentru totdeauna memorabilă și în istoria culturii ruse”. Deși în această zi nu s'a dat deplină toleranță religioasă, însă prin acest ucaz a fost condamnată „politica tutelui plictisitoare și a împilării încontinuu sistematice” care a dus la „urmări triste, fatale”. A. С. Ругавинъ. „По поводу закона 17 апрѣля”. в. în rev. „Правд”, 1905, XVII, 1354-1358.

3. „Вѣст. Евр.” 1910, VII, 373. Ucazul din 17 apr. 1905 a fost complotat la 14 oct. 1905 cu „Pravile despre staroobriadți și sectanți”. Aceste „Pravile”, dezvoltând principiile ucazului din 1905, stabilesc atât

doxi și eterodoxi, o nouă dezvoltare religioasă a celor din urmă. Inșă nici acest promisiuni ale stăpânirii țariste nu s'au îndeplinit. Chiar și 'n primii ani după izbucnirea mișcării din 1905 politica guvernului țarist în chestiunea răscolului nu era sinceră și consecventă. Duma Imperială lua hotărâri, guvernul făcea să apară ucazuri, manifeste, rescripte despre toleranța religioasă, însă nici hotărârile Dumei, nici dispozițiunile guvernului nu se puneau în executare.

Politica țaristă a devenit și mai hotărâtă în a doua jumătate a perioadei. Momentul de căpetenie în această schimbare a fost făimosul congres al misionarilor din Chiev în 1908. După cum se știe, adunarea aceasta urmăria tocmai împiedicarea mersului reformelor și, dacă se va putea, pregătirea terenului pentru întoarcerea la regimul vechiu. <sup>1</sup> Din 1908 mișcarea misionară din Rusia s'a simțit mult incurajată și a ieșit în arena politică—deschis și hotărât. Revistele numeroase ale misionarilor, ca „Колоколь” („Clopotul”), „Почаевскія Вѣстникъ” („Știri din Pociave”), „Миссионерское Обозрѣніе” („Revista misiunii”), „Саратовскія Братскія Листокъ” („Foia fraților din Saratov”), ș. a., în frunte cu misionarii Scvorțov, Aivazov, Vostorgov, au început în mod brutal să urmărească tot ce privea toleranța religioasă și, fiind îndrumați de funcționarii sinodali, repetau cu insistență că Rusia trebuie să se întoarcă la vechiul regim care a domnit până la 17 octombrie 1905. Răscolnicii erau împiedicați nu numai în treburile religioase, dar chiar și 'n chestiuni de cultură generală. <sup>2</sup> Astăzi „'n fond vechea stare de lucruri ce fusese pe vremea lui Pobiedonostev, în ce privește răscolul, în realitate nu se schimbaseră de loc. <sup>3</sup> Tendințele congresului din 1908 au căpătat și mai mare pu-

ordinea înființării și funcționării obșcinelor de staroobriađți și sectanți, cât și drepturile și obligațiunile persoanelor din care se compun aceste obșcine. „Bier. Exp.” 1906, XI, 377—278.

1. V. mai sus pag. 364.

2. În 1909 Ministerul de Interne le-a aprobat răscolnicilor convocarea congresului staroobriađți-lor din întreaga Rusie. (Astfel de congrese ale staroobriađți-lor se țineau regulat în fiecare an, dela 1900 în Nijni-Novgorod). Chestiunea fundamentală la congres era problema Instrucțiunii publice pentru staroobriađți în vederea proiectului privind la obligativitatea învățământului. Convocarea congresului a fost aprobată, însă a fost oprită discutarea chestiunilor esențiale, așa încât consiliul congresului a ridicat chestiunea, dacă mai e rost să se țină adunarea. „Bier. Exp.” 1909, X, 671—673.

3. „Pobledonostev a murit, însă politica lui în domeniul religiei și culturii, cu toate manifestele și ucazurile, continuă să trăiască până acuma”. (1909). Пырануръ, „Пакъ и Гоп.” în „B. Exp.”

tere în urma congresului misionarilor din 1910 din Cazan, care—după cum s'a arătat—s'a ridicat contra „spiritului și îndrumării anticreștinești, îndărătnece și turburătoare în viața societății contemporane”, luând hotărâri aspre.<sup>1</sup> În legătură cu aceste evenimente, atitudinea stăpânirii țariste față de schismatici a rămas clară și neschimbată până la sfârșitul perioadei.

Potrivit cu politica guvernului se schimbă și caracterul misiunii antischismatice. Dacă la început, după promulgarea legii din 17 april 1905, situația bisericii ortodoxe părea a fi amenințată<sup>2</sup> și se aștepta în chip firesc din partea misiunii o activitate mai mult cu caracter defensiv, în curând, odată cu schimbarea politicii generale, misiunea s'a simțit în putere și a pornit o luptă ofensivă contra nouălor curente.

Noul curent în activitatea misiunii, a început cu noul Ucaz sinodal cu nr. 3443 din 20—26 Maiu 1908.

## 2.

În eparhia Chișinăului, la începutul perioadei, cu chestiunea misiunii s'au ocupat congresele eparhiale din 1905 și 1906. Întâiu era de părere să se reducă misiunea antischismatică și a luat hotărârea să se examineze dacă n'ar fi cu cale, pentru scopurile misiunii, ca misionarii ajutoari uireni să fie înlocuiți cu preoți-misionari speciali, retribuși ca în alte eparhii, după cum va stabili viitorul congres. Misionarii eparhiali, cunoscând situația mai de aproape, s'au ridicat contra acestei propuneri, susținând că după promulgarea legii din 17 apr. 1905 e neapărată nevoie de a se intensifica activitatea misionară.

Luându-se în seamă avizul misionarilor eparhiali cât și lista regiunilor locuite de rascolnici și sectanți, întocmită de preotul Teodosie Volovei, Consiliul Frățimii „Nașterea lui Hristos” a decis că fiecare preot parohial, potrivit menirii de păstor, este cel din tău misionar în parohie. Fiind, însă, greu pentru preoții parohiali de a urmări literatura misionară, trebuia ca ei, pe lângă acei trei mi-

1. V. mai sus, pag. 364, nota 2.

2. „Înaltul ucaz (17 apr. 1905) referitor la libertatea conștiinței s'a răsfârșit grav asupra bisericii ortodoxe”. („Миссионерское Обозрение” 1906, II, стр. „Миссионерство, секты и раскол.”) — „În chestiunea urmărilor acestui ucaz precumpănește (în presa bisericească) opinia pesimistă”. „En. B.E.L.” 1906, II, 44.

sionari eparhiali, să aibă ajutor și dela misionarii-preoți din localitățile molipsite mult de schismă. Consiliul frățimii a acceptat părerea misionarilor și n'a chestiunea ajutorilor de misionari dintre mireni-ticipari, reducând numai numărul lor la câte unul de fiecare misionar eparhial antischismatic.

Concluziile Consiliului frățimii redată mai sus n'au fost acceptate de adunarea preoțimii. Congresul eparhial din august 1907 a repetat, în fond, hotărârile congresului precedent.<sup>1</sup>

Astfel privia lucrurile preoțimea, preocupată de nevoile materiale ale eparhiei. Părerile și hotărârile ei, însă, n'au fost susținute de chiriarhul basarabean, care, pornind dela nevoile momentului, n'a aprobat hotărârea congresului cu privire la reducerea numărului de misionari.<sup>2</sup> N'a cedat, însă, nici preoțimea. Congresul eparhial din 1907 a desființat posturile de misionari ajutoari, lăsând neatînse sumele destinate întreținerii misionarilor din mijloacele eparhiei.

Aceasta a fost situația exterioară a misiunii în întâia jumătate a perioadei.

În ce privește activitatea misionarilor, programul de muncă în urma evenimentelor a devenit mai complicat. În 1905 Consiliul frățimii a făcut schimbări în instrucția misionarilor, completând-o potrivit cu nevoile vremii. În urma nouălor împrejurări misionarii nu se mărginau în „convorbirile” lor la vechile subiecte privitoare la credință și la chestiuni bisericești, ci erau nevoiți să analizeze și să combată ideile socialiștilor și revoluționarilor, să explice manifestul din 17 apr. 1905; în multe localități cu locuitori schismatici, s'au înființat chiar școli cu caracter misionar.<sup>3</sup> În 1907 frățimea a început să publice o „foaie apologetică” „(Полемико-аполгетическiй

1. „E imbucurător să citești” — scria Vladimir în rezoluția lui pe Jurnalul congresului — „declarația părinților deputați, că fiecare preot parohial trebuie să fie întâiul misionar, și dacă toată preoțimea ar fi patrunsa de ideea acestei datorii... atunci nici n'ar fi nevoie de misionari speciali... Până când, însă, la majoritatea dintre preoți eu nu văd multă propovăduire, socot că e de vreme să reducem numărul de misionari” „Труды”... III, 108.

2. Ibid.

3. În 1908 erau opt școli de acestea: o școală de două clase („второклассная”), la Hotin, și câte o școală de o clasă („одноклассная”) în Chișinău, Ismail Bielousovea, Grubno Jud. Hotin, la Tarutino Jud. Cet-Albă, la Cet-Albă, în sat, Coriacica, Podeocva, Cicima și Spasoc Jud. Ismail. Unele școli au primit dela frățime și oare care ajutor bănesc. Se proiectau școli și în alte localități cu locuitori schismatici. „Труды”... III, 111.



мисіонерскій дѣтскій") cu scopul de a combate rascolul și sectantismul și de a întări ortodoxismul printre populație.

A fost sprijinită mult și „Edinoveria” (curentul omopiștilor): frățimea a ajutat la organizarea bisericilor pentru omopiști. În 1908 stăpânirea eparhială a pus temelia bisericii omopiste din sat. Grubno, jud. Hotin, a hirotonit din rândurile omopiștilor și un preot ce trecuse la ortodoxism dela rascol. Comitetul frățimii a venit în ajutorul lor și cu oarecare mijloace materiale: omopiștii din Grubno au fost ajutați bănește la construirea bisericii lor, care a fost terminată și sfințită în 1909.

Din faptele arătate mai sus se vede că în prima jumătate a perioadei, sub presiunea evenimentelor, interesul pentru cauza misionară a slăbit într-o măsură oarecare.

### 3.

Odată cu începutul reacțiunii, după cunoscutele congrese din 1908 și 1910 misiunea începe să se înviorizeze și în eparhia Chișinăului, s'au făcut unele schimbări în organizația misiunii, s'a intensificat intrucâtva și activitatea misionară.

După cum s'a spus, misiunea era condusă de către frățimea „Nașterea lui Hristos”. Aceasta orânduială a fost socotită nelindesulătoare de către sinod și prin ucuzul nr. 3443 din 20—26 maiu 1908, a dispus a se da misiunii din eparhie o nouă organizație. Pe temeiul acestui ucuz s'a luat hotărârea ca în eparhia Chișinăului să se înființeze un Sfat Misionar Eparhial, iar în prealabil s'au întocmit regule speciale pentru cercurile misionare parohiale (compuse din râvnitori ai ortodoxismului). În urma ucuzului sinodal nr. 11599, din 31 aug. 1909, conducerea misiunii urmă să treacă la Sfatul Misionar al eparhiei, frățimii revenindu-i numai funcțiunile religioase-culturale. Sfatul Misionar Eparhial din Chișinău, care a început a funcționa la 14 mart 1910, se compunea dintr'un președinte (episcopul eparhial), din președintele și membrii sfatului frățimii „Nașt. lui Hristos”, din toți misionarii eparhiali, din membri și secretarul consistorului și dintr'un secretar. La Sfatul Misionar, ca la un organ superior de conducere, a trecut toată grija activității și organizării misiunii în eparhie. Dintre măsurile luate de Sfatul Misionar vom releva următoarele. Primejdia din partea sectanților socotindu-se mai mare, unul dintre misionarii anti-

chismatici a fost înlocuit c'un al doilea misionar antisectant. Dintre aceștia, după dispozițiunea chinarhului, unul urmă să aibă convorbiri cu sectanții, iar al doilea a fost însărcinat cu pregătirea preoților eparhiei pentru lupta contra sectantismului. În postul de al doilea misionar antisectant a fost numit, în dec. 1910, preotul Teodosie Chirică, fost misionar cercual în eparhia Chersonului. Acesta a organizat în orașele județene, cum și'n alte localități mai însemnate, cursuri de misionari pentru preoții din cercurile respective. La aceste cursuri ascultătorilor li se dădeau cunoștințe asupra istoriei, învățăturii și cultului diferitelor secte din eparhie, arătându-li-se, totodată, măsurile de luptă contra sectantismului<sup>1</sup>. Din inițiativa arhipăstorului în Chișinău se convocau congrese de misionari cercuali antisectanți. Întâiul congres a avut loc în noiembrie 1911. Întâiul misionar eparhial ținea, în diferite localități din eparhie, convorbiri cu sectanții, organiza însă și cursuri antisectante pentru preoțime.

Sfatul Misionar s'a ocupat și cu chestiunea credincioșilor de alte confesiuni, și'n special a evreilor, care căutau să intre în biserica ortodoxă, luându-se speciale măsuri pentru examinarea mai serioasă a motivelor schimbării credinței, deasemenea și pentru întărirea mai temeinică a prozelitilor în credința creștină.<sup>2</sup>

La măsurile sus arătate se reducea, în fond, toată activitatea Sfatului Misionar în eparhia Chișinăului. După cum se vede, cu toate indemnurile care veneau din Rusia și cu toată stăruința ocărării eparhiale locale, activitatea misiunii antisectante și antischismatice n'a ajuns nici în a doua jumătate a perioadei la o mare intensificare, și la drept vorbind măsurile aplicate nu ieșeau din cadrele programului obișnuit de activitate a misiunii. Starea aceasta însă n'a durat mult timp. Pentru biserica oficială din Basarabia se pregătea o mare încercare care, în scurt timp, a sdruncinat-o din temelie. Aceasta a fost o puternică impulsie și pentru activitatea misiunii din parohie—impulsie care venia de acolo de unde se aștepta mai puțin. Aceasta era mișcarea dela Balta sau, după numele începăto-

1. În 1912 s'au înființat, de către misionarul antischismatic pr. T. Volovel, cursuri de misionari la mănăstirile Curchi, Calărășăuca și din Ismail, pentru misionarii antischismatici cercuali și pentru preoții din acele regiuni.

2. „Труды”, VIII, 185—194.

rului ei,—„inochentismul“: marea mișcare religioasă ce a pornit printre moldovenii basarabeni în 1909.<sup>1</sup>

## 4.

„Mișcarea dela Balta” a început în Basarabia în 1909, cu cinci ani înainte de izbucnirea războiului mondial, dela ieromonahul Inochentie. Până la călugărie acesta purta numele de Ion Țurcan, iar după un act eliberat de administrația de voloste—se numia Ion Levizor. S'a născut la 24 febr. 1875 în sat. Cosouți, jud. Soroca, din părinți țărani. Despre copilăria lui Inochentie nu cunoaștem aproape nimic. Se știe numai că a făcut școala primară, cum e probabil—la Cosouți și în rusește. Adepții lui Inochentie stăruiesc să completeze știrile neindestulătoare asupra copilăriei lui cu multe povestiri legendare. În 1899 Ion Levizor s'a înscris la mănăstirea Dobrușa, jud. Orhei, ca „frate” („poslușnic”), unde a stat cam vreo patru ani, îndeplinind diferite servicii—dela acel de păzitor de vite până la acel de chelăr. Întorcându-se acasă, Ion pleacă curând la Chiev, vizitează mănăstirile de acolo, între altele—mân. „Vădubițchi” unde era, pe atunci, „nustoiatel” vestitul mistic pār. Iona, cunoscut moldovenilor basarabeni mai de mult. Peste doi ani, după o călătorie la mân. din gov. Iaroslav, la lavra Pociaev și la Petersburg—unde, cum se crede, a făcut cunoștință cu preotul Gapon, conducătorul mișcării muncitorești din 1905, și a vizitat și pe prot. Ioan Serghiev din Cronștadt—Levizor a ajuns la mân. din Balta (Podolia), unde în 1909 s'a călugărit, fiind și hirotonit ca preot. Levizor s'a călugărit și preotit fiind foarte tânăr „fără a fi fost întărit în cunoașterea și pricepera cuvântului lui Dumnezeu și a dogmelor credinței, neavând nici o povață din partea stareților iscusiți în călugărie”.

Inochentie a găsit la Balta un teren bine pregătit pentru o activitate religioasă, datorită multor tradiții privitoare la personalitatea și vieța cucernicului preot din Balta, Teodosie Levitchi, un mistic și părtaș al mișcării religioase din Rusia din a doua jumătate a domniei lui Alexandru I-ia.<sup>2</sup> Tradițiile acestea se păstrau

1. Informațiile de mai jos asupra „inochentismului” sunt luate din lucrarea noastră „Mișcarea dela Balta sau inochentismul în Basarabia”, „Contribuții la istoria vieții religioase a românilor din Basarabia”, Chișinău 1920. — Câteva izvoare nouă sunt arătate la locurile respective.

2. T. Levitchi s'a născut în 1791 și a murit la 1845, fiind înmormântat la cimitirul orașului Balta.

cu multă sfințenie în populația din localitate, iar dela o vreme a început să se vorbească și de unele minuni care ar fi avut loc la mormântul acestui preot. În 1908, la Balta, în curtea azilului fondat de Teodosie, s'a înființat o mănăstire de călugări, unde s'au transportat cu multă solemnitate osemintele preotului Levițchi. Evenimentele petrecute la Balta atrăgeau foarte multă lume din împrejurimi și din Basarabia.<sup>1</sup> Printre pelerini fiind mulți moldoveni, ocărmuirea mănăstirii a însărcinat pe Inochentie cu îndrumarea vieții sufletești a moldovenilor, singurul dintre călugării mănăstirii care cunoștea limba moldovenească. El îi spovedia pe moldoveni, le spunea predici și alte învățături. Numărul pelerinilor moldoveni sporia din ce în ce. Inochentie ajunsese să aibă asupra lor o influență covârșitoare, care îi ducea la grave excese de exaltație religioasă. În curând printre pelerini a început să se vorbească nu numai de Teodosie, dar mai mult încă de vrednicul său urmaș—Inochentie.

Sinodul primind știri dela episcopii din Cherson și din Basarabia că Inochentie ar fi avut o înrăurire vătămătoare asupra pelerinilor, l-a permutat în 1911 la casa episcopală a Podoliei, iar în 1912, din aceleași motive, la măn. chinovială dela Murom, gub. Oloneț, unde Inochentie a sosit însoțit de câțiva bărbați și femei. La Murom el își continua activitatea de propovăduitor, răspândindu-și idelle printre moldovenii pelerini care-l vizitau și aici în mare număr—cu toate măsurile de persecuție luate de autorități. Inochentie fiind nemulțumit cu condițiunile în care se găsea—el și cu pelerinii—la Murom, întreprinde în toată iernii 1913 un exod din mănăstire cu o mulțime de pelerini moldoveni. După o rătăcire timp de unsprezece zile prin pustiiurile înzăpezite ale Rusiei de Nord, călugărul Inochentie a fost arestat și închis provizoriu, până la judecată, în pușcăriia din Petrozdvodsc, iar pelerinii au fost trimiși în echipe pe la căminele lor. În urma mai multor cercetări, Inochentie,

1. Intâile știri despre evenimentele religioase din Balta au pătruns în Basarabia încă pe la an. 1847, când s'a așezat în sat Vvedenscoe (Tamur), jud. Cet. Albă, un oarecare Crivțov, orb, cu încă doi indivizi, toți trei veniți din Balta, unde ei au fost, până la 1847, adăpostiți în azilul lui Teodosie Levițchi. Când acest azil se desființase, Crivțov cu tovarășii lui, aflând despre viața evlavioasă a cunoscutului preot Ioan Gorbov din Tamur, au venit la el și de atunci a devenit cunoscut și azilul din sat Vvedenscoe. („Труды...“ VI, 1—24). E de relevat însă, că știrile venite pe atunci în Basarabia n'au avut nici o influență asupra vieții religioase din eparhia Chișinăului.

prin hotărîrea sinodului din 20 iulie—23 august 1913, a fost trimis la mîn. Soloveț. Totuș, devotamentul orb îl mîna pe bietii moldoveni pînă și la acel capăt al Rusiei, unde ei se adunau în mare număr.

Incepînd revoluția, Inochentie a fost liberat din mîn. Soloveț și în iunie 1917 a sosit în „raiu”<sup>1</sup> din Lipețcoe, unde a găsit o mulțime de adepți, și și-a reluat activitatea de odinioară.

În „raiu” însă, lui Inochentie nu i-a fost sortit să trăiască mult: la 30 dec. 1917 a murit, iar la 1 ianuar. 1918 a fost înmormîntat în peșterile „raului”.

Bineînțeles că istoria vieții și a faptelor călugărului Inochentie nu s'a isprăvit odată cu moartea lui. În memoria și închipuirea credincioșilor lui adepți revin mereu „minuni” din trecut, personalitatea călugărului devine tot mai îndepărtată de pămînt, dînd naștere unei legende care, și azi, trăiește în poporul moldovenesc, iar începutul ei l-a avut încă în „raiu” sau și mai înainte.

## 5.

Inochentie stăruia în predicile sale să expună ascultătorilor concepția lui. Ideea ei fundamentală era aceea că 'n zilele noastre a sosit vremea antihristului, s'a apropiat „vremea de apoi”, când în orice zi și ceas trebuie să așteptăm sfârșitul lumii și înfricoșata judecată. Din cauza acestor împrejurări îngrozitoare creștinii trebuie să 'ndeplinească cu cea mai mare strictețe regulile morale, pregătindu-se astfel pentru judecata ce se apropie. În acest scop Inochentie îndemna pe cei tineri să nu se căsătorească, iar celor căsătoriți le cerea să părăsească viața conjugală, deoarece aceasta, precum și nașterea copiilor, este „o urziune înaintea lui Dumnezeu”. O altă poruncă a lui Inochentie era aceea prin care se interzicea creștinilor să mănînce carne de porc, ea fiind spurcăciune, deoarece în porci sălășluiește diavolul. Femeilor și fetelor le cerea să-și tundă părul, ca să nu aibă nevoie să întrebuințeze felurite farmece și descîntece pentru ca să le crească bine părul. Inochentie opria sudălmile și interzicea fumatul. Omul, spunea Inochentie, cu cât e mai plin de păcate, cu atît are mai multă nevoie de o viață evlavioasă. Păcate mai grele au cei îndrăciți. O dovadă că păcatele ce se află în ființa omului ies din el, e și răia cea spurcată ce se

1. V. mai departe.

arată pe trupul omului, când este atins de această boală. Păcatele nu-l părăsesc pe om decât atunci când își schimbă viața.

În legătură cu aceste idei Inochentie propunea adeptilor să vândă tot ce au, să înceteze de a se îndeletnici cu gospodăria, care deacum înainte nu le mai este de trebuință, — iar banii să-i dea lui pentru clădirea unei catedrale.

Ideile mai sus expuse cuprind, putem zice, toată concepția lui Inochentie. După cum se vede, în ele nu se află aproape nimic original. Unele idei sunt împrumutate dela pr. Teodosie Levițchi, altele nu erau decât concluzii practice trase din tezele principale ale învățaturii lui Inochentie.

Ca personalitate, Inochentie după toate probabilitățile, era sincer religios, fapt ce nu era negat chiar și de către unii dintre adversarii ce luptau contra lui<sup>1</sup>. În ce privește viața propovăduitorului dela Balta, i s'au adus grave învinuiri: c'ar fi avut față de femei o purtare foarte suspectă. E cu puțință ca Inochentie să fi avut legături trupești cu unele adepți, faptele acestea însă, nu alcătuiau în viața și activitatea călugărului obicinuita lui conduită, ci erau momente răzlețe. Bineînțeles că în asemenea momente, Inochentie față de adepții săi era un înșelător, însă inconștient: Inochentie înșela pe alții, pentru că mulțumită ignoranței sale și stării lui de permanentă exaltare, și el însuși se înșela. Astfel, putem spune, că Inochentie a fost sincer religios, însă că religiozitatea lui se manifestă uneori sub forme patologice. Pe lângă aceasta, dânsul, după cum ne mărturisese unii, era ager, avea bună ținare de minte, era blând, foarte darnic, pe moldoveni îi atrăgea mai mult cu darul lui de a vorbi, de a propovădui. După cum ne mărturisesc adepții lui, el mai avea și unele însușiri neobișnuite și chiar misterioase: putea să pătrundă în gândurile oamenilor, știa faptele ascunse, stăruia să pătrundă și'n viitor.

Inochentie avea anumite păreri și asupra persoanei sale, ce se schimbau paralel cu creșterea influenței lui asupra norodului. La început el spunea, într'o formă nedeslușită, că el e „poate” prorocul Ilie, că seamănă cu sf. Ioan Botezătorul, iar când a văzut că înrăurirea lui asupra poporului a ajuns foarte puternică, el a

1. Astfel, arhipăstorul Basarabiei Anastasie la congresul din Iunie 1916 a spus că „eresul” lui Inochentie „începutul său fără îndoială îl are în izvor curat, în adâncă religiozitate a lui Inochentie”...

crezut că este a treia ipostasă a sf. Treimi: sf. Duh, pe care Hristos a făgăduit ucenicilor săi să-l trimită pentru descoperirea întregului adevăr.

Paralel cu ideile asupra persoanei sale, Inochentie avea și neobișnuite păreri asupra misiunii pentru care se simțea chemat. Începând cu ideea că el e trimis de către Teodosie dela Balta să pregătească pe oameni pentru sfârșitul lumii, Inochentie a isprăvit cu ideea că este trimis „pentru toată lumea”, să-l „ridice” pe Hristos, pe care „preoții l-au călcat în picioare”...

## 6.

Majoritatea adeptilor lui Inochentie erau țărani plugari din Basarabia, Cherson și Podolia—unii dintre ei oameni cu stare, cei mai mulți însă erau săraci. Unii dintre inochentiști, mai cu seamă dintre capii lor, știau carte; erau printre ei chiar și un fel de cărturari: de pildă Const. Țurcan, Teofil Gonța, Vasile Condrea, Elisei Zlotea, Manoil Tricolici, Seb. Mătă și alții. Vas. Filipov, căpetenia inochentiștilor din sat. Volontirovca, jud. Cet.-Albă avea chiar o bibliotecă întreagă de cărți religioase. Tot astfel și Ilie Antocel din sat. Festelița, jud. Cet.-Albă. Cei mai însemnați conducători ai inochentiștilor erau Const. Țurcan din Tocuz, Grigore Grigorean din Horăști jud. Chișinău, Petre Tărăță din Bălți, Simeon Levizor—fratele lui Inochentie.

Toți adeptii lui Inochentie se socotiau datori să-l viziteze. Pătrunși de cuvintele lui ei se întorceau acasă într'o stare de o deosebită exaltare religioasă, unii dintre ei se credeau, poate, sfinți și de aceea erau gata să dea altora tot avutul lor. Aceasta încordare, la cei mai slabi de nervi, se transforma ușor într'o stare bolnavă. Printre adepții călugărului dela Balta erau destul de mulți dintr'aceștia. Boala de care suferiau acești inochentiști, se manifesta mai tare în momentele acceselor. Aceste momente erau multe și variate: bolnavii cădeau la pământ în biserică, urlau, cântau ca păsările, miorlăiau, răgeau ca vitele, să tăvăliu pe jos, sughițau, injurau, lătrau, cântau, făceau rugăciuni cu mâinile ridicate, se aruncau la pământ, rostiau cuvinte neînțelese, etc. De obicei accesele aveau loc în prezența lui Inochentie, în timpul predicilor. Subt impresia acestora, unele dintre ascultătoare își rupeau de pe ele hainele și umblau goale printre pelerini, sau începeau să danseze goale, înfățișând astfel iadul pe pământ.

În felul acesta, inochentismul a cuprins populația moldovenească din Basarabia, fără deosebire de sex și vârstă, provocând o mare excitație care se manifestă sub forme variate—de la interese și cerințe conștiente și sănătoase, până la porniri ciudate și patologice.

## 7.

Ideea fundamentală în concepția inochentiștilor, ca și la conducătorul lor, a fost aceea că se apropie sfârșitul lumii. În vederea acestei împrejurări—spuneau inochentiștii—starea omului e groaznică și cu atât mai mult, cu cât și diavolul îl încurcă cu mrejele lui; dracii, chiar pot intra în oameni pentru a-i împinge la păcate. Bolnavii au în ei duhuri securate. Potrivit cu aceasta, nevoile trupești ale omului—curățenia, sănătatea—erau privite de inochentiști cu dispreț, și dimpotrivă—ei aveau cea mai mare grijă de suflet. E nevoie—ziceau inochentiștii—să ne pocăim, să ne luptăm cu diavolul. Mijloacele de luptă sunt: rugăciunea, postul—lunea, miercurea și vinerea—și mai cu seamă abținerea de carne: „nu trebuie să vârim hoit în hoit”. În afară de carnea de porc, inochentiștii se abțineau de băuturi spirtoase, de vin și rachiu, deoarece ele împiedică viața sfântă. O altă piedică încă era și viața conjugală.

Cu privire la persoana lui Inochentie, unii din adepții lui aveau, în aceeași vreme, diferite păreri—unele mai modeste și altele mai neobișnuite: el apare ca un preot deosebit, un păstor cu dar de învățătură, și ca însuș sf. Duh, a treia Ipostasă a sf. Treimi, sau chiar toată Treimea. Misiunea lui era deasemenea neobișnuită—să mijlocească înaintea lui Dumnezeu pentru toți creștinii, iar alții (Tărăță) credeau că el va lua parte și la judecata înfricoșată. Pentru credința lor, privitoare la persoana și misiunea lui Inochentie, adepții lui căutau sprijin și dovezi în sf. Scriptură cum și în alte scrieri religioase.

E de notat că în aceste credințe n'a fost o dezvoltare consecventă. Singura idee care cuprinde înțelesul, sau mai bine zis, rostul psihologic al acelor denumiri variate, pe care „băltenii” le atribuiau lui Inochentie, e aceea că Inochentie este o ființă neobișnuită, extraordinară, că nu e un simplu muritor și că el are o înaltă misiune pe pământ. Fondul, însă, al concepției inochentiștilor, este practic, deaceia se oglindește mai mult și mai bine în viața lor.



Formele principale sub care s'a manifestat mișcarea inochentismului au fost, în primul rând, pelerinajele la măn. dela Balta și la alte mănăstiri și localități mai însemnate pentru inochentiști, apoi o activitate intensivă pe teritoriul Basarabiei și 'n unele ținuturi ale guvernămintelor mărginașe din Cherson și Podolia.

Pelerinajele inochentiștilor au început, probabil, pe la 'nceputul an. 1909, și chiar în acele sate unde parohienii erau indeobște mulțumiți cu preoții parohiali. Inochentiștii stăruiau să viziteze mai mult acele localități—Balta, Camenița, Murom, Petrozavodsc, măn. Soloveț—unde se afla „părințelul“ lor și nici o măsură luntă, atât de autoritățile bisericești cât și acele laice, nu era în stare să pună stavilă acestei mișcări. Dela o seamă de vreme conducătorii inochentismului și mulți chiar dintre inochentiștii de rând, fiind povățuiți de aceștia, au început să vândă o parte din avutul lor, unii chiar și tot avutul, pentru a se muta la Murom, la Inochentie. Din vânzarea ce se făcea înainte de a pleca la Murom, se adunau mulți bani, ce deveniau fonduri comune. Călătoria pelerinilor, bineînțeles că era foarte anevoioasă. „Bagajele lor“—ne povestește un delegat basarabean despre pelerinii inochentiști ce se 'ndreptau spre Murom—„erau de două feluri: unul ușor, în traiste portative, din acelea ce se văd la țărani călători, pentru nevoi personale de toate zilele; altul—mare și greu, tixit în saci, în iăzi și 'n teancuri bine legate. Acesta din urmă era menit a fi dus departe ca un deosebit prinos și dar. Copiii pe jumătate desbrăcați dormiau deavalma pe jos, și—când se deșteptau plângând în gura mare de oboseală și foame, când adormiau iar. Părinții lor, rătăcitori prin locuri străine așteptau cu nerăbdare să vadă mai degrabă pe mângâietorul și mântuitorul lor—„părințelul Inochentie“, și nu simțiau greutatea călătoriei“.

Cu toate stăruințele organelor administrative, poporul rămânea neclintit în năzuințele lui și găsia modalitatea să-și îndeplinească visul și să plece la Inochentie. Când acesta a fost eliberat și așezat în „rai“, pelerinajul a izbucnit cu o nouă putere. Toți adepții se îndreptau spre Lipetcoe. O „caravană“ întreagă, de căruțe și de drumeți pe jos, trecea neconținut spre „rai“,—spunea un vizitator al „raiului“ din 1918. „Și zi și noapte tot merg și merg cu căruțele și pe jos, tot merg și aduc tot avutul, fel de fel de lucruri“,—povestea, tot atunci, un căruțaș unor vizitatori de-ai lui Inochentie.

## 8.

Cel mai interesant dintre faptele însemnate ale activității inochentiștilor, pare a fi facerea fântânilor. Întreprinderea aceasta a avut loc în întâia perioadă a mișcării—până la mutarea călugărului Inochentie la Murom, și se bază pe credința că 'n zilele de pe urmă urmează să fie câteva fântâni cu apă făcătoare de minuni. Acestea vor fi acele făcute de inochentiști, iar în toate celelalte apa va seca. Locul de fântână era arătat prin vis de către pr. T. Levițchi, uneori însă de către bolnavii inochentiști în momentele acceselor. Pentru ca apa să fie binefăcătoare fântâna se făcea cu banii adunați dela credincioși. La 'nceputul lucrărilor, pe locul destinat pentru fântână se făceau oarecare orândueli religioase: se atârnavu icoane, cruci, se făceau la acel loc procesiuni religioase, în timpul cărora scripetele și alte unelte trebuincioase pentru lucru erau duse la fântână cu cântări, de fete îmbrăcate în alb. În vremea lucrului, zi și noapte, cântau rugăciuni în rusește și 'n moldoveneste; puneau noaptea în pereții fântânii candelă aprinse, prin norod se povestiau multe minuni. Îndată ce se 'ncepea lucrul, locul fântânii devenia sfânt, și 'n fiecare sărbătoare norodul se aduna acolo cu miile, cetindu-se acatiste sau psaltirea. O asemenea fântână purta numele de izvor al Maicii Domnului sau de fântână a sfântului Teodosie din Balta. Apa din aceste fântâni se credea a fi făcătoare de minuni. Lângă fântână se făceau firide cu candelă, uneori se ridicau cruci mari. Fântânele acestea erau cunoscute în împrejurime, atrăgând multă lume, iar pelerinajul acesta dură ani întregi.

O altă ramură însemnată a activității inochentiștilor era propaganda. Ea era socotită ca o datorie din cele mai mari și mai sfinte, care cade în seama tuturor adepților lui Inochentie—nu numai a conducătorilor. De aceea, printre propagandiști erau și mulți oameni de rând—bărbați, femei și chiar fete tinere.

Pentru telurile propagandei însemnatăcea cea mai mare o aveau adunările inochentiștilor. Ele se făceau uneori ziua, de obicei însă inochentiștii preferau noaptea. Adunările se țineau în deplină taină, așa că nici preotul, nici poliția rurală nu putea afla unde anume și când se făceau. Întrunirile aveau loc destul de des, uneori de trei—patru ori pe lună și durau până după miezul nopții, sau chiar și până 'n ziua. În multe locuri la adunări se



*Călugărul Inochentie.*  
(V. pag. 441—443).

oficiau unele slujbe bisericesti: sfințirea apei și a „sfântului mir”, te-deum-uri. Locul mai de seamă însă, îl ținea cetirea religioasă. Se cetiau bucați din cărțile bisericesti: din psaltire, din evanghelie, deasemenea acatiste, paraclisul (canonul) Maicii Domnului, viețile sfinților. Pe lângă aceasta, la adunările inochentistilor se intonau cântări bisericesti: „Doamne miluește”, „Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu”, „Tatăl Nostru”, ș. a. La aceleași adunări inochentistii ascultau multe povestiri despre faptele și rugăciunile lui Inochentie. Cea mai obișnuită dintre slujbele bisericesti și mai mult cântată la inochentisti, era paraclisul. Se pare că ei făceau și singuri unele slujbe bisericesti: sfințirea apei, parastase, câte odată și altele.

Inochentistii se ocupau mult și cu adunarea ofrandelor. Donațiunile erau de tot felul: la picioarele conducătorilor norodul aducea covoare, pânză, ștergere, schimburi de albituri nouă, blăni, cojoace, căciule, mănuși, cereale, făină, care cu cereale, ouă. Ofrandele în bani erau dela o copeică până la două ruble. Asupra numărului acestor jertfe ne putem da seama după faptul, că 11 mân. din Balta, astfel cum ne comunică un preot, s'au adunat covoare în valoare de 10.000 ruble (1.000.000 lei).

Activitatea inochentistilor în Basarabia n'a încetat nici atunci, când Inochentie se afla departe de hotarele ei; ba dimpotrivă ea se desvolta și căpătă chiar alte forme. Un misionar raporta, în 1905, arhiepiscopiei din Chișinău—următoarele: „În locul parastaselor care au devenit acum niște rămășiți ale trecutului, în toamna trecută pseudoapostolii au introdus în programul lor de excoeci, ceva nou: „colibile”, care, deocamdată, nu se fac decât în jud. Tighim. Lângă „colibi” se cetesc rugăciuni. Caracterul „colibilor” cum și rostul lor nu sunt, deocamdată, închejași de lămurite”.

## 9.

Pelerinajele și activitatea inochentistilor în Basarabia, despre care s'a vorbit, nu puteau să-i satisfacă, deoarece toate acestea se făceau pe ascuns și întâmplător, ceace nu se prea potrivea cu cerințele lor sufletești atât de puternice. Ei căutau împrejurări și condițiuni mai potrivite cu starea lor sufletească, ce le-ar fi îngăduit să 'nfăptuiască în viață idealurile lor. Aceste condițiuni nouă le și vedem în vestitul „rain” al lui Inochentie, sau „raiul pământului”, cum li ziceau inochentistii.

„Raiul“ se afla în ținutul Ananiev, guv. Cherson, la o depărtare de 7—8 km. de stația de c. f. Ciubovca, la 15 km. de stația Birzula, și la 3—4 km. de satul Lipețcoe, ai cărui locuitori erau în majoritate moldoveni, iar ceilalți ucraineni. „Raiul“ a fost întemeiat pe la 1910, când trei frați, admiratori ai lui Inochentie, i-au dăruit cincizeci de desiatine de pământ, pe care adepții lui au sădit vie și o livadă. „Raiul“ era demult cunoscut printre inochentiști, încă din 1910—12, când acolo nu era, probabil, decât fântâna miraculoasă și se începea sădirea viei. E de crezut că tot pe atunci s'a început și pelerinajul la Lipețcoe, unde, poate că unii dintre pelerini rămăneau să trăiască. În iulie 1917 erau în „raiul“ câteva căsuțe, făcute în grabă, anume pentru Inochentie, și încă niște încăperi. Mai era și o fântână miraculoasă foarte adâncă. Căsuțele, precum și celelalte clădiri de serviciu cuprindeau foarte puțin loc, iar celalt pământ era acoperit aproape în întregime cu pomi. În curând însă, s'au ridicat în „raiul“ mai multe clădiri, o casă de rugăciune și peșteri cu boltă și pereți lucrați cu multă îngrijire din piatră de talie. În peșteri era și a doua biserică. După părerile unui vizitator, nici o sectă rusească nu avea un mijloc de ademenire atât de puternic, cum erau peșterile inochentiștilor. Ele impresionau foarte adânc, prin frumusețea lor, pe oamenii nedesvoltați sufletește, înzestrați însă, cu suflet evlavios.

Până la întoarcerea lui Inochentie dela mână Solovei, toată viața în „raiul“ era condusă de Simion, fratele călugărului, și de „Gheorghe din Horăști“—Grigorean. Simion era „nastoiatel“, purta grijă de ce trebuia norodului, iar Grigorean era „propovădnic“. Slujba o făceau doi bătrâni din Odesa, fugiți de acolo când venise bolșevicii. În „raiul“, toți se purtau ca și călugării. Când se întâlneau unul cu altul își ziceau: „Blagosloviți!“ . Când se depărtau—„Mă rog de ne iertați!“ . Bărbații lucau și dormiau de o parte, tot astfel și femeile. Măncau la un loc cu toții în trapeză. Mâncarea era simplă, fără carne. Înainte de a mânca, „nastoiatelul“ blagoslovia masa și toți ceilalți cântau „Tatăl Nostru“, „Dostoino esti“ („Cuvine-se cu adevărat“ în slavonește). În „raiul“ erau cam vreo trei sute de copii, dela șapte până la doisprezece ani. Ei nu lucau, ci învățau a ceti și a scrie, într'o școală înființată anume pentru ei. Învățătura se făcea, bineînțeles, în l. rusă. Pentru satisfacerea tuturor nevoilor materiale ale „raiului“ era

rânduită o întreagă gospodărie. Pe lângă munca fizică, partea cea mai importantă a vieții inochentiștilor în „raiul“, erau slujbele dumnezeiești, rugăciunile și orânduile bisericesti. Fără 'ndoeală că slujba cea mai însemnată era liturghia. Ea se oficia în biserica principală subterană, în fiecare noapte, la orele două-trei. La liturghie, de obicei, norodul se împărtășia. Slujbe se făceau și 'ntr'o altă biserică deasupra pământului, numită „corabia mântuirii“. Deasemeni se mai făceau și orânduile ocazionale: parastase, înmormântări, sfințirea apei. De obicei slujbele bisericesti cum și alte orânduile le săvârșia preotul Eug. Veselovschi, fugăr din Podolia, călugărul basarabean Ghelasie, un diacon tânăr precum și dintre preoții vizitatori, care și când consimția să le facă. În „corabia mântuirii“ lumea se și spovedia; în timpul spovedaniei, până departe se auziau plâsete și strigăte înfiorătoare. În „raiul pământului“ predica avea mare însemnătate și era folosită mult. Propovăduitorul cel mai talentat era basarabeanul Gheorghe Grigorean. El vorbea norodului în „corabia mântuirii“, uneori câte trei ceasuri de-a rândul, în moldovenește și 'n rusește.

„Raiul pământului“ n'a existat multă vreme. Turburările care au început în Rusia odată cu venirea la putere a bolșevicilor, au ajuns și la Lipetșoe, iar „raiul“ a fost distrus<sup>1</sup>.

## 10.

La început mișcarea dela Balta nu părea atât de primejdioasă; dela o vreme, însă, începuse a îngrijora mult autoritățile locale. În lupta împotriva inochentismului au fost atrași nu numai membrii clerului și misionarii eparhiali și cei sinodali, ci și autoritățile civile. În iunie 1910 într'o dispozițiune dată consistorului din Chișinău, arhipăstorul Basarabiei declară preoțimii eparhiale că el interzice „în mod hotărât și nu binecuvintează acest pelerinaj la Balta“. Toți

1. După informații mai recente, prin distrugerea „raiului“, inochentiștii n'au dispărut nici sub bolșevici. În 1926, pe locul unde exista mai înainte „raiul“ inochentist, era o comună moldovenească model „Отъ тьмы къ свѣту“ („Dela întuneric la lumină“), iar inochentiștii se așezase pe un deal, în apropierea „raiului“. Ei locuiau acolo în niște peșteri—bordee, în mare înghesuială,—suferind mult de diferite boale. Dintr-ei—90%, erau femei. Inochentiștii făceau rugăciuni în rogorii, mai mult în L. moldovenească. La rugăciunile lor veniau mulți țărani și din împrejurimi. Mijloace de traiu se adunau din ofrandele moldovenilor religioși. М. Н. Бочачеръ. „Молдавія“. Государственное Издательство, 1926 г., p. 38—39.

preoții, precum și stareții mănăstirilor, au fost invitați s'aducă la cunoștința arhiepiscopiei toate cazurile privitoare la inochentism. În luna iulie a aceluiaș an, Serafim însărcinează consistorul să se adreseze ispravnicilor cu rugămintea de a cerceta cazurile de îmbolnăvire printre țărani ce se întorc dela Balta. Cu explicațiile cuvenite pentru norod au fost însărcinați nu numai preoții parohiali, ci și anumiți misionari. Pe de altă parte, în decembrie, acelaș an, ep. Serafim ruga pe guvernator ca'n mod hotărît să fie oprite adunările religioase, secrete și descoperite, deasemenea și adunarea jertfelor. Între alte mijloace de luptă era înființarea cercurilor de misionari nu numai prin orașe ci și prin sate. În fruntea acestor cercuri, de obicei, erau membrii clerului, apoi intelectualii rurali—învățătorii, precum și unii dintre fruntașii satelor.

Paralel cu măsurile luate mișcarea creștea, așa încât a început să se vorbească de o „epidemie religioasă”. Pentru a cerceta acest fenomen s'a înființat o comisiune alcătuită din patru persoane: misionarul eparh. preot. T. Volovei, medicul Anat. Coțovschi, directorul spitalului Costiugeni, medicul Zemstvei jud. Chișinău T. Scordeli și „pristavul” (prefectul) Lefter. Pornind dela faptele cercetate, comisiunea indică într'un referat măsurile speciale pentru bolnavi; persoanele care nu erau bolnave, însă își crease sub influența lui Inochentie idei greșite asupra chestiunilor religioase, erau puse sub supravegherea preotului, iar propagandiștii rămânea a fi urmăriți pe cale legală. „Comisiunea”—se scria în zisul referat—„în limitele împuternicirii a luat măsurile arătate, cerând concursul clerului, medicului de ocol și al administrației”.

Lupta contra inochentismului era îngreuiată mult prin faptul că nu era ușor de lămurit dacă activitatea inochentiștilor corespunde cu credința adevărată sau conține vreo abatere. Pe când unii preoți se plâneau încă din 1912, că norodul nu le dă crezare și cereau dela stăpânire un ajutor grabnic, alții se opriau nedumeriți asupra mișcării. Singur numai Serafim, chiriarhul Basarabiei, avea o convingere hotărîtă și nestrămutată în privința inochentismului. Inochentie a fost mutat la Murom. Acest fapt a atârnat și mai mult populația din Basarabi, și mulți dintre moldoveni au început să-și vândă avutul ca să plece la Inochentie. Față de aceste împrejurări, în urma propunerii guvernatorului, Serafim însărcinează pe misio-

narul A. I. Sevoznicov să „liniștească populația“, prin predici și învățături. Printr'o cercetare amănunțită, acesta a constatat multe fapte din cele arătate mai sus. Din cauza acestor împrejurări, Sfatul Misionar al eparhiei s'a văzut silit să se ocupe mai de aproape de acest fenomen, și 'n ianuarie 1913 a trimis o circulară tuturor misionarilor de cercuri înștiințând pe toți preoții parohi ca ei să comunice direct Sfatului Misionar despre fiecare caz, atunci când așa zisa „mișcarea dela Balta“ se va ivi în parohiile lor. Și știrile acestea n'au întârziat. Tot pe atunci—ianuarie-aprilie 1913—Sfatul Misionar a tipărit, în rusește și 'n moldovenește, cinci învățături („Слово спасенія православному молдованяву“—„Cuvânt de mântuire către dreptcredinciosul moldovean“).

Rezultatele nu erau de loc satisfăcătoare: inochentiștii rămăneau neclintii în năzuințele lor. În apelul său adresat preoțimii în mart 1913, Serafim mărturisește—între altele—că „măsurile care au fost luate de noi în cursul acestor ani și pregătirea preoțimii însăș pentru studiarea mișcării nu sunt acuma de loc îndestulătoare“. Pentru aceasta, arhipăstorul recomandă mai multe măsuri privitoare la tipărirea în l. moldovenească și răspândirea printre săteni a foștelor cu lămurirea rătăcirilor inochentiste.

În urma evenimentelor din febr. 1913 și autoritățile centrale au început să se ocupe mai de aproape cu chestiunea inochentismului, iar Ministerul de Interne ia măsuri contra adunărilor inochentiste.

În vederea unei lupte mai temeinice contra inochentismului, ep. Serafim a intervenit pe lângă sinod ca V. M. Sevortov să fie delegat ca specialist, pentru a stabili caracterul inochentismului. În acelaș scop au fost invitați și M. A. Calnev, misionarul eparhial din Cherson, și preot. N. Curcinschi, misionar eparhial al Podoliei. La cercetare au luat parte și mai mulți misionari din Basarabia. S'a întreprins o studiere amănunțită a mișcării, însă, cu toate acestea, misionarii n'au căzut de acord asupra ei. Și mai interesant este că toate faptele studiate n'au putut sugera o idee precisă asupra mișcării nici chiar episcopului Serafim, nici lui Sevortov, și ei s'au abținut cu totul dela o judecată asupra problemei.

Starea lucrurilor devenia desnădăjduită. În vederea acestor împrejurări unii se gândiau la mijloace extraordinare de luptă. „Se cer măsuri severe și hotărâte!“—striga un misionar în 1915. Pen-



tru a atinge acest scop misionarul recomanda ca propovăduitorii inochentiști să fie excomunicați. După cât se pare, pe vremea arhiep. Platon măsura recomandată a și fost adoptată, însă, se pare că ea n'a fost aprobată de către autoritățile superioare.

Măsurile întreprinse de acestea nu numai că nu ajutau la întoarcerea inochentiștilor la biserica oficială, dar îi îndepărtau și mai mult, așa încât la începutul an. 1916 un grup de adepți ai lui Inochentie au intervenit pe lângă ministerul de Interne să li se legalizeze despărțirea lor de ortodoxism și să li se dea deslegare pentru a forma o societate confesională separată, pe temeiul unor anume condițiuni. Această gravă situațiune a fost constatată și de către congresul eparhial din martie 1916, la care au luat parte treizeci și patru persoane, dintre care optsprezece erau misionari (de cerc și eparhiali). Aceste constatări sunt cu atât mai interesante și mai semnificative, cu cât, după cum s'a spus la acelaș congres, în eparhia Chișinăului, în 1916, erau deja 324 cercuri de „răvnitori” ai ortodoxismului, 724 sfaturi parohiale și patru „Frățimi” de misionari. Congresul din martie 1916, a stabilit la rândul lui, un șir de măsuri pentru lupta contra inochentismului. Deasemenea s'a înființat o comisiune din cinci membri pentru întocmirea unor conspecte de învățături antiinochentiste ca ajutor pentru preoți.

Măsurile luate n'au avut efectul așteptat. N'a trecut nici trei luni după congresul din martie și la 7 iunie a fost convocat un alt congres al preoților basarabene, fiind chemat să se ocupe de o „foarte importantă cauză și mare problemă pentru păstori, deoarece ea corespunde cu cele mai actuale nevoi ale bisericii noastre locale”. Astfel a fost precizată menirea congresului de către episcopul Anastasie. Mai departe însă, el a fixat și mai lămurit rostul adunării. „E cu puțință”—a spus arhipăstorul—„să privești în liniște cum inochentismul crește tot mai mult și mai mult? nu-i chip să rămâi liniștit, când vezi victimele acestei rătăcirii păgubitoare”... Tot atunci un misionar a declarat, deasemenea, că „inochentismul nu numai că nu moare, ci crește”. Această mărturie autorizată e o puternică dovadă că până la an. 1916 toate măsurile luate de către autorități contra inochentismului, nu erau de loc în stare să potolească mișcarea. Din cauza acestor împrejurări atât de desnădăjduitoare, unii preoți începeau a se gândi la

măsuri împăciuitoare.—„Cum mergem mai departe?..” întreba un preot în 1917, și tot el răspundea următoarele: „„Mai întâiu se cere un misionar moldovean acolo la fața locului (la Lipețcoe)... iar în parohiile noastre e neapărată nevoie să introducem cântare comună bisericească, deasemenea și dese adunări în școale și biserici, unde cântarea s'ar perinda cu cetirea, pe urmă e nevoie de o deplină schimbare a raporturilor de mai 'nainte. Pe noi toți ne socot nu ca păstori ci drept năimiți și cine știe ce sfârșit poate să aibă slujba noastră în împrejurările extraordinare de astăzi. În orice az să fim de strajă!”

Măsurile recomandate n'au schimbat întru nimica starea lucrurilor. Puțin mai târziu, un misionar scrie că moldovenii inochentiști „se află aproape în fiecare sat moldovenesc și ei trebuie să numărați cu sutele”... Tot acel misionar, după moartea lui Inochentie, se întrebă: „Ce soartă va avea această învățătură (inochentismul) după moartea „părintelului”: moarte sau vieță!? Cu părere de rău voi spune—vieță! mulți sunt vrednici să continue această cauză”... Și faptele ulterioare au dovedit că părintele misionar a avut deplină dreptate.

## 11.

Mișcarea dela Balta a fost o piatră de încercare pentru misiunea antischismatică și antisectantă a eparhiei Chișinăului: suntem nevoiți să constatăm că rezultatele acestei încercări au fost foarte triste. Cu toate schimbările din ultimul timp în organizația misiunii, după cum s'a văzut mai sus, aceasta n'a fost în stare să'nțeleagă bine aspirațiunile și tendințele moldovenilor inochentiști. Un fapt și mai interesant e acela că această inaptitudine în chestiuni de idei sectante teoretice s'a învederat nu numai la misionarii basarabeni, dar și la episcopi, chiar și la misionarii specialiști, reprezentanți ai sinodului, cum a fost cunoscutul Scvortov. Misionarii n'au avut mai mult succes nici în activitatea lor practică, și ori de câte ori se adresau către așa zișii „bălteni” cu învățături și îndrumări, cuvântul lor se izbia de convingerea adâncă a acestor credincioși exaltați. În cât, cu toată pregătirea lor în chestiuni de teologie teoretică, cu toată iscusința în dialectică, misionarii apăreau slabi și dezarmați față de credința poporului izvorită din vieță, față de avântul de care erau cuprinși simplii țărani moldoveni. În asemenea

împrejurări, ocărnuirea eparhială nu se mulțumia cu munca misionarilor speciali, ci căuta, de multe ori, ajutor la întreaga preoțime, la populația ortodoxă: se convocau dese adunări preoțești (congrese), se depuneau multe silinți pentru înființarea cercurilor misionare prin parohii, etc. În chipul acesta mișcarea dela Balta ducea la convingerea că misiunea din eparhia Chișinăului, cu misionari speciali—astfel cum era organizată—era cu totul insuficientă față de cerințele vă ale sufletului religios. Mai mult chiar: ducea, poate, la concluzia că a susține o misiune specială, anume pentru a combate învățătura disidenților religioși, înseamnă a transforma apărarea și lămurirea credinții—ce privește pe orice om religios—in muncă de specialitate, în ocupațiune profesională, ceea ce ar fi o dovadă că misiunea, ca instituție, este greșită chiar la bazele ei<sup>1</sup>.

### CAPITOLUL III.

*Rostul perioadei a patra în istoria bisericii din Basarabia. Desbinările în cercurile clerului. Reprezentanții vechilor curente bisericesti în această perioadă. Inochentismul ca ultimă lovitură contra bisericii oficiale. Arhiepiscopul Serafim ca tipic reprezentat al perioadei. Concluzie.*

#### 1.

Perioada a patra este ultima în istoria bisericii din Basarabia, nu numai din punct de vedere cronologic, dar și pentru că în ea s'au concentrat toate urmările politicii țariste, aplicate în biserică în epoca precedentă, și'n modul acesta, în a patra perioadă se găsesc consecințele logice ale evenimentelor din tot veacul trecut.

După o vicață liniștită în cursul unui sfert de veac și după multe și variate succese exterioare, biserica din Basarabia a fost expusă în această perioadă la mari încercări care au zguduit-o din temelii.

În privința aceasta, întâiul eveniment hotărâtor a fost actul din aprilie 1905 care, fiind întărit de manifestul din octbr. acelaș an, a marcat începutul marilor turburări și prefaceri din domeniul reli-

1. Situația misiunii nu era mai bună nici în interiorul Rusiei. În presa spirituală începuse chiar să se vorbească că „institutul special de misionari, cu activitatea lor, este cu desăvârșire inutil și chiar vătămător pentru cauza păstoriei adevărate”... „Sor. B.” 1907, VI, 453—475.

gios-bisericesc. Influența fundamentală care a dus la aceste schimbări nu ieșea din dispozițiunile concrete dela centru, ci, în primul rând, din spiritul general de care erau pătrunse actele arătate. Fondul schimbărilor proiectate era atragerea tuturor credincioșilor—atât a celor de pe treptele ierarhice cât și a celor de rând, a credincioșilor laici—la conducerea vieții bisericești, reducerea tutelei episcopale și a centralismului administrativ, acordarea autonomiei locale în afacerile bisericești.

Înainte, însă, de a fi formulate aceste principii prin anumite legi și dispozițiuni, și înainte de a fi puse 'n aplicare, în toate cercurile bisericești a început o puternică mișcare în vederea lămuririi nevoilor vieții religioase-bisericești cum și a mijloacelor de satisfacere a acestora. Mișcarea amintită a despărțit din primul moment, toată societatea bisericească în două mari tabere. Una, fiindcă mai mult la vechea stare a lucrurilor, pecând cealaltă cerea prefaceri cât mai largi. Desbinarea a cuprins pe membrii tuturor treptelor bisericești: atât pe episcopi și clerici inferiori, cât și pe parohieni. Odată cu începutul acestei mișcări, toate legăturile care uniau mai înainte pe toți membrii bisericii—păstori și păstoriți, episcopi și preoți—într-o singură obște a lui Hristos, toate aceste legături păreau a fi dispărut. Puterea organelor de ocărmuire bisericească, precum și autoritatea morală a diferiților reprezentanți ai bisericii oficiale slăbise până într'atâta încât, pe de-o parte, unii preoți căutau mijloace de apărare în presa laică, iar pe de alta, chiar tineretul școlar din seminarul teologic înfrânsese pravilele supunerii față de organele de conducere ale școlii.

Turburările arătate n'au durat decât până atunci când șovăielile stăpânirii țariste au luat sfârșit. Iar când aceasta a trecut, în chip hotărât, în 1908—1909, la politica de reacțiune, biserica oficială a urmat-o cu toată supunerea. Pretutindeni în biserică a început reînvierea vechilor tendințe, introducerea nouilor măsuri pentru combaterea spiritului reformelor pornite în 1905. Dispozițiunile luate 'n timpul mișcării eliberatoare cu privire la alegerea personalului administrativ s'au abrogat; s'au reorganizat mai multe instituții eparhiale (fabrica de lumânări, tipografia, ș. a.), s'au luat măsuri pentru regenerarea parohiilor și întărirea spiritului bisericesc în sensul vechiului centralism; s'au făcut încercări pentru restabilirea autocratismului episcopal de mai înainte, etc. Însă toate aceste

măsuri și încercări n'au ajutat la nimica: scăderile vechiului regim bisericesc erau atât de vădite, iar năzuințele de a reorganiza viața bisericească, manifestate la 'nceput chiar de organele superioare de ocărnuire, păreau a fi atât de vitale și justificate prin mersul însuș al vieții, încât încercările reacționare ale stăpânirii țariste n'au adus decât o nouă—și mai puternică—atașare a elementelor protivnice. Intre adepții stării vechi și acei ai vieții nouă a 'nceput o luptă deschisă și 'nverșunată. Ea a avut loc în întreaga biserică rusă, însă n'a fost mai slabă nici în eparhia Chișinăului, ba dimpotrivă: aici a devenit și mai crâncenă, datorită faptului că 'n această epocă s'a 'ntâmplat să fie pe scaunul episcopal din Basarabia, Serafim, unul din cei mai energici, mai hotărâți și mai infocați adepți ai curentului reacționar din întreaga Rusie. Politica nesăbuită a acestui chiriarh în eparhia Chișinăului, a adus biserica din Basarabia la o completă decompunere, la o desbinare desăvârșită între membrii bisericii locale. Se luptau între ei clericii; arhipăstorul era pornit contra preoțimii; mulți se războiau cu chiriarul: unii dintre ei ajungând să-și manifeste nemulțumirile contra acestuia până și prin jalbe înaintate sinodului. Pentru a obține un succes mai sigur, mulți preoți recurgeau la presa laică, scoțând la lumină toate rănile vieții bisericești.

## 2.

Mișcarea descrisă mai sus nu cuprinsese toată viața eparhiei Chișinăului, și'n cercurile clericale se găseau și atunci persoane care, cu toată vitregia împrejurărilor, susțineau curentele vechi bisericești, muncind mai mult în direcția și spiritul ce fusese create în trecut, în vremuri de muncă pacinică pentru scopurile pur bisericești. Chiar și printre clericii ce nu puteau rezista ispitei de a intra în luptele provocate de nouăle curente, erau preoți care 'n munca lor obștească continuau vechea activitate, susținând tradițiile vechi bisericești. În privința aceasta unul din cei mai însemnați a fost protoiereul Alexandru Baltaga.<sup>1</sup>

Coboritor dintr'o veche familie românească, ce a dat bise-

1. Prot. Al. Baltaga născut în 1861, fiu de preot, s'a hirotonit în 1886 în biserica „St. Alexandru Nevschi”, din parohia com. Călărășii sat, din protopopia cerc. 3 jud. Lăpușna, unde fără întrerupere slujește ca paroh până'n prezent.

ricii mai multe generații de slujitori de diferite trepte, prot. Alex. Baltaga, și-a făcut studiile în seminarul din Chișinău, aderând la ideile și spiritul cultivate în această școală de către ocărmuirea bisericească. Abia ieșit din seminar, a intrat în vicața locală bisericească, hirotonindu-se preot tocmai atunci (1886) când începuse epoca lui Pobiedonostev, cu mari perspective de rodnică activitate pe ogorul bisericesc. Plin de energie, cu mare putere de muncă, minte pătrunzătoare, voință neînduplecată, înzestrat și cu un deosebit tact, prot. Alexandru Baltaga, rămânând preot rural, a muncit în cursul întregii perioade fără răgaz, cu dezinteresare, dar și cu deplin succes, pentru propășirea așezămintelor eparhiale, ținând mult la concepția tradițională privitoare la rolul dominant al clerului în biserică. Curentul reformelor din 1905 nu i-a schimbat această concepție—dimpotrivă: aducând cu el o mare reducere a rolului episcopal, acest curent l-a întărit și mai mult pe pr. A. Baltaga în năzuința spre lărgirea drepturilor preoției în afacerile bisericești, și el, în calitate de conducător al acestor afaceri, a știut să dea un ajutor eficace pentru atingerea acestui scop, paralizând cu multă abilitate necontenitele tendințe centraliste ale chiriarhilor basarabeni.

Munca depusă de către pr. Alexandru Baltaga pentru interesele eparhiei a fost din cele mai variate—inșă el a înfăptuit mai mult în calitate de conducător al diferitelor adunări preoțești. Ales președinte al congresului eparhial din 1903, a prezidat de atunci aproape toate congresele eparhiale ce au avut loc până la 1925;<sup>1</sup> a prezidat încă douăsprezece congrese școlare ale circumscripției Chișinăului;<sup>2</sup> a ocupat și alte multe servicii în eparhie,<sup>3</sup> contribuind cu autoritatea lui de conducător înțelept, la înfăptuirea ce-

1. Pr. A. Baltaga a prezidat congresele eparhiale din an. 1903, 1904, 1906, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, (din 3—26 aug.), 1918, 1920 (congr. obișnuit și cel extraordinar), 1921, 1922, 1923, (congr. obișnuit și cel extraordinar), 1924, și 1925.

2. Congr. din an. 1893, 1894, 1895, 1898, 1902, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925.

3. Astfel, a fost judecător de instrucție în cerc. V al jud. Orhei, (1890—1895), președinte al comitetului de revizuire al fabricii de lămânări (1904—1922), blagocin al cerc. V jud. Orhei (1905—1926, 1928—1931), membru al statului frăt. „Nașterea lui Hristos” (1906—1912), al comitetului tipografiei eparh. (1906—1909), al Sfat. Eparhial Misionar din Chișinău (1906—1916), președinte al Comitetului Eparhial (1908—1925), președinte al Consiliului Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia (1922—1930), etc.

lor mai importante măsuri și la înființarea celor mai însemnate instituții din această perioadă.<sup>1</sup> Ajuns la o vârstă înaintată, pr. A. Baltaga urmărește și acum, deaproape, mersul vieții bisericești-eparhiale, ne încetând a munci unde este chemat de împrejurări și serviciu.

## 3.

În a patra perioadă n'a încetat nici curentul pur religios-moral, înrădăcinat în biserica din Basarabia în trecutul depărtat, fiind puternic sprijinit și dorit de populația creștină băștinașă, iar apoi dezvoltat mult sub ocrotirea regimului Pobiedonosjev. În atmosfera creată de întâia revoluție, reprezentanții acestui curent erau mai puțin văzuți, ei însă n'au dispărut și nici nu puteau să dispară. La drept vorbind, aceștia constituiau fenomenul cel mai autentic al vieții religioase-bisericești din Basarabia. Dintre ei cel mai caracteristic pentru biserica din Basarabia este preotul Ioan Covaldji. E de notat că pr. Covaldji a fost hirotonit mult mai târziu, (pe la an. 1920), așa că slujba lui de păstor a făcut-o pe vremea de după revoluția din 1917. Însă, atât după împrejurările în care s'a format concepția și tot caracterul acestui preot, cât și după aspirațiunile sale el aparține, pe dea'ntregul, epocii precedente. Cu toată dreptatea, deci, îl putem socoti ca reprezentant al preoșimii basarabene din perioada până la revoluția din 1917.

Preot. Ioan Covaldji a fost fiu de părinți laici. În tinerețe a fost ofițer într'un regiment de cavalerie din Chișinău.<sup>2</sup> A crescut și a trăit în atmosfera religioasă a regimului Pobiedonosjev, fiind preocupat de aplicarea practică în viață a problemelor religioase-morale. Era, și a rămas, necăsătorit. Se povestește că într'o seară, ofițerul Covaldji se'ntorcea acasă dela o oșpeție. Într'o stradă întunecoasă a dat peste o bătrână neputincioasă ce sta rezemată pe niște scări, și se vaită de foame și slăbiciune. Covaldji a luat-o la el acasă, a ascultat cu multă luare-aminte povestirea vieții ne-

1. Se zice că un arhipăstor al Basarabiei s'ar fi exprimat astfel despre pr. Alexandru Baltaga: c'ar fi fost în stare să conducă singur și două eparhii.

2. Născut în 1867 dintr'o familie simplă de locuitori ai Chișinăului („mieșcenți”), prima învățătură a căpătat-o acasă, iar după ce a făcut serviciul militar ca simplu soldat, a urmat studiile în școala de cavalerie din Tveri, ajungând în 1892 la gradul de ofițer.

norocite a bătrânei, „și o rază nevăzută” — spune un admirator al lui — „a pătruns în sufletul ofițerului, luminându-l cu lumina cerească”: ofițerul ia hotărârea să-și consacre viața ajutorării bătrânelor femei neputincioase și lipsite de orice sprijin. Indată după aceasta Covaldji a părăsit slujba militară, înființând la el acasă un fel de azil unde-și găseau adăpost aceste ființe necăjite. Pentru a întreține azilul Covaldji umblă prin piață, în Chișinău, cum și prin sate și adresându-se oamenilor milostivi aduna prin mijlocirea preoților parohi diferite alimente, în natură, pe care deseori le căra el singur cu sacu 'n spinare. Se întâmpla ca de multe ori, în asemenea împrejurări, s'audă răspunsuri aspre și chiar ocări dela unii oameni nepăsători. Covaldji le îndura pe toate, călăuzit de unica lui dorință, aceea de a ajuta pe cei slabi și neputincioși.

Fiind chemat sub arme în timpul războiului ruso-japonez, Covaldji n'a uitat de bătrânele lui și-și trimetea toată leafa la Chișinău pentru întreținerea azilului. Peste câțiva timp preotul Macarie Untul i-a dăruit o cărucioară și-un cal, de care se folosea pentru nevoile lui. S'au găsit și niște bătrâni evlavioși (soții Cecmatarev) care, aflând de viața lui Covaldji, i-au lăsat prin testament, pentru nevoile azilului, o curte întreagă cu câteva case, în orașul Chișinău, pe str. Nicolaevscia (astăzi Ștefan cel Mare). Încurajat de această bunăvoință a prietenilor, Covaldji s'a dedicat ideii lui și cu mai multă râvnă. Trecând de vârsta de 40 ani, a fost hirotonit preot și pentru a avea în apropiere o biserică, a înființat cu autorizația autorităților o capelă într-una din casele donate de soții Cecmatarev. Era un lăcaș cu totul neobișnuit: bisericuța foarte mică a păr-lui Covaldji alcătuită din două camere, era fără zugrăveli pe pereți, fără icoane bogate. Unele din ele mai mari, altele mai mici; unele mai vechi, altele mai nouă; unele mai bogate și mai iscusit lucrate; altele mai sărace și mai simple, icoanele erau aduse — pe semne — de admiratorii lui, care, cum a putut să-i vină în ajutor, atârname toate pe pereți fără multă chibzuesală și ordine — așa cum a dat Dumnezeu. Astfel a luat ființă și a crescut acest sfânt lăcaș, fără plan, fără socoteli dinainte făcute, cu 'ncetul, simplu — cum tot așa de simplă era și credința ce mână poporul, cu durerile și necazurile lui, la preotul Ioan. Cu vremea, fama păr-lui trecuse departe de oraș.

În 1928 părintele Ioan, după mai mulți ani de muncă, a'ncetat din viață. La sicriul lui s'a adunat o lume imensă. Majoritatea



erau țărani moldoveni. Erau însă și Ruși, și Polonezi și Evrei. În biserița azilului nu era chip să pătrunzi. Siciul a fost scos în curte, pentru ca toți să se poată închina răposatului. Spre cimitir siciul a fost dus pe mâini de către admiratorii lui, deși în urmă, era și carul funebru. Mulțimea ce-l petrecea la Jocul de veci umpluse străzile pe unde trecea cortegiul. Numai reprezentanții bisericii oficiale lipsiau: <sup>1</sup> calea de viață și a activității bisericii oficiale se depărtase așa de mult de aceea a păstorului Covaldji, încât la înmormântarea lui reprezentanții bisericii oficiale nu și-au putut găsi locul <sup>2</sup>...

Intenționat ne-am oprit mai mult asupra acestui epizod din viața eparhială a Basarabiei, căci socotim acest fenomen, ca și în genere curentul religios-moral cu reprezentanții lui, ca fiind cel mai caracteristic din întreaga viață bisericească-religioasă din eparhia Chișinăului. Iar o istorie a bisericii din Basarabia fără descrierea acestor fenomene ar fi lipsită, credem, de o parte a ei esențială. <sup>3</sup>

În cadrele lucrării de față, viața pâr. Ioan Covaldji are și un alt rost: fiind depărtată cu desăvârșire de frământările politice în care erau cufundați mulți preoți și reprezentanți superiori ai bisericii oficiale, pilda acestui modest păstor accentuează și mai mult abaterile celorlalți clerici dela menirea firească, — abateri la care ei au ajuns în ultimii ani ai acestei perioade sub influența evenimentelor din Rusia.

1. În urma marelui dezbinări provocată în eparhia Chișinăului pe chestiunea stilului, pr. I. Covaldji fiind un aprig apărător al stilului vechiu, înmormântarea lui nu s'a putut oficia decât de pr. Boris Binetchi, adept și el al stilului vechiu. Aceasta a fost voința pr. Covaldji, lăsată de el cu limba de moarte.

2. După moartea pâr. Ioan Covaldji azilul înființat de el, potrivit testamentului său, a trecut pe seama preoților, de care și este întreținut.

3. În spiritul pâr. Ioan Covaldji muncesc și alți preoți, ca de pildă prot. Vasile Humă, care în 1916, din propria-i inițiativă, a înființat în Chișinău o „Ospătarie Populară gratuită”, transformată în 1923 în „Asociație în numele lui Christos”, (V. mai sus pag. 402). Închinându-și viața operei de binefacere pentru ajutorul saracilor, pr. V. Humă munceste o un rar devotament, cu deplina dezinteresare, dusa până la abnegațiune.—Prot. Vasile Humă, născut în 1865, absolvent—în 1886—al seminarului din Chișinău, în 1885 a plecat în pelerinaj la munt. Athos, în Egipt și Palestina, a fost preot în tg. Fălești, jud. Iași, apoi mare ecleziarh („cluciar”) la catedrala din Chișinău și membru al consistoriului. În prezent e preot la catedrală.

Acelaș vechiu curent pur bisericesc-religios a fost sprijinul principal și izvorul de inspirație și pentru cărturarii ce continuau în această perioadă cercetările asupra trecutului eparhiei Chișinăului, grupându-se în jurul „Societății Ist.-Arh. Bis.” din Chișinău. Dintre aceștia, cel mai neobosit muncitor și autor al mai multor lucrări istorice a fost venerabilul profesor Iosif M. Parhomovici<sup>1</sup>.

Deși nu eră basarabean de origină, însă venind în Basarabia abia la vârsta de nouă ani și făcându-și studiile în șc. spirit. și seminarul din Chișinău, I. M. Parhomovici, după absolvirea Academiei, și-a consacrat toată viața în slujba școalelor duhovnicești și altor așezăminte din eparhia Chișinăului. Crescut în atmosfera bisericească-religioasă din Rusia, cu aspirațiunile și idealurile ortodoxismului naționalist, petrecându-și viața într'o apropiere nemijlocită de arhipăstoriul basarabeni, având cu unii dintre ei relații personale, D-l Parhomovici a rămas tot timpul devotat concepției tradiționale în tot ce privește organizația, situația și activitatea bisericii, astfel cum acestea au existat în epoca de înflorire subt Pobiedonosțev. Fiind pătruns de convingerea că rolul covârșitor în viața eparhială aparține autorității episcopale, D-l Parhomovici a cercetat viața și activitatea mai multor arhipăstori basarabeni, dând la lumină o serie de studii mai mult sau mai puțin cuprinzătoare și foarte minuțioase. Alcătuite cu o rară conștiințiozitate, pătrunse de un nemărginit respect față de toți ar-

1. Ucrainean de origină, fiu de proot. I. M. Parhomovici s'a născut în 1846, în gub. Poltava. În 1856 a fost adus în Basarabia de fratele său mai mare Vasile M. Parhomovici, pe atunci — „smoitel” al șc. spirit. din Chișinău, mai târziu rector al seminarului din Chișinău. Studiile și le-a făcut în șc. duhovnicești din localitate și în Academia din Chiev. După absolvirea Academiei, în 1871, a fost timp de 35 ani profesor la seminar, ocupând totodată diferite servicii în așezămintele eparhiale din Chișinău. O muncă rodnică a depus I. M. Parhomovici ca autor al mai multor lucrări din domeniul istoric-cultural-bisericesc. Începând munca de cărturar încă în Academie, în cursul vieții sale a scris mai mult de cincizeci de lucrări, aproape toate consacrate trecutului eparhiei Chișinăului. Dintre acestea vom releva: 1) „Viața și activitatea arhiepiscopului Pavel”; 2) „Viața și activitatea arhiepiscopului Serafim”; 3) „Schită istorică asupra școalelor duhovnicești din eparhia Chișinăului dela 1812 până în 1913”; 4) „Viața și activitatea arhiepiscopului Neofit”; 5) „Viața și activitatea episcopului Vladimir”; 6) „Schită istorică asupra misiunii antischismatice și antisectante în eparhia Chișinăului dela 1813 până în 1910”, ș. m. a. Actualmente, neobositul I. M. Parhomovici fiind pensionar din 1906, funcționează ca supraveghetor al muzeului Societății Ist.-Arh. Bis., continuându-și activitatea de cercetător istoric-bisericesc.

hieriei ce s'au perindat în scaunul eparhiei Chişinăului, lucrările d-lui Parhomovici, bazate în mare parte pe acte și documente din arhivele locale, au scos la lumină o mulțime de fapte din trecutul eparhiei locale, constituind astfel o temelie solidă pentru cercetările ulterioare în acest domeniu. Om de o probitate exemplară, de o neîntrecută exactitate în îndeplinirea îndatoririlor de serviciu, foarte modest în cerințele lui personale, c'un suflet de o rară noblețe și un spirit de toleranță și respect față de orice părere și purtare străină, D-l Parhomovici s'a bucurat de sincer respect din partea tuturor acelor care au avut ocazia să-l cunoască sau să colaboreze cu el, rămânând și astăzi printre cunoscuți ca un monument viu al unui trecut depărtat și cu desăvârșire dispărut.<sup>1</sup>

## 5.

Dintre curentele din trecut s'a accentuat mult în această perioadă și acel religios-cultural-moldovenesc, care s'a dezvoltat cu succes multumită activității culturale a frăției „Nașterea lui Hristos”, deasemenea și a revistei „Luminătorul”. Acest curent fiind sprijinit de mișcarea generală eliberatoare, a fost mult susținut și de mersul vieții locale bisericești, ale cărei nevoi, mai ales în ce-i privea pe parohienți-moldoveni, devenise acute<sup>2</sup>. În domeniul acestui curent muncitorii mai de seamă și în această perioadă au fost arhim. Gurie, prot. Const. Popovici, prot. Alexandru Baltaga, prot. Iustin Ignatovici (mai târziu ierom. Ignatie), prot. Vladimir Baltaga, pr. Mihail Plămădeală, ș. a. Toți erau de origine moldoveni, crescuți în sate moldovenesti, legați prin structura lor sufletească de limba și obiceiurile etnice ale poporului băstinaș, unii având rude și cunoștințe în România, făcând pe vremuri și călătorii peste Prut (Alex. Baltaga). În activitatea lor culturală mulți dintre ei se mărginau la traduceri și lucrări mici cu conținut pur religios-moral, unii însă (arhim. Gurie), s'au ocupat cu multe și variate subiecte din acelaș domeniu cultural-bisericesc-moldovenesc<sup>3</sup>. Acest curent fiind o continuare firească a aspirațiilor naționale-culturale din trecut, ale preoțimii

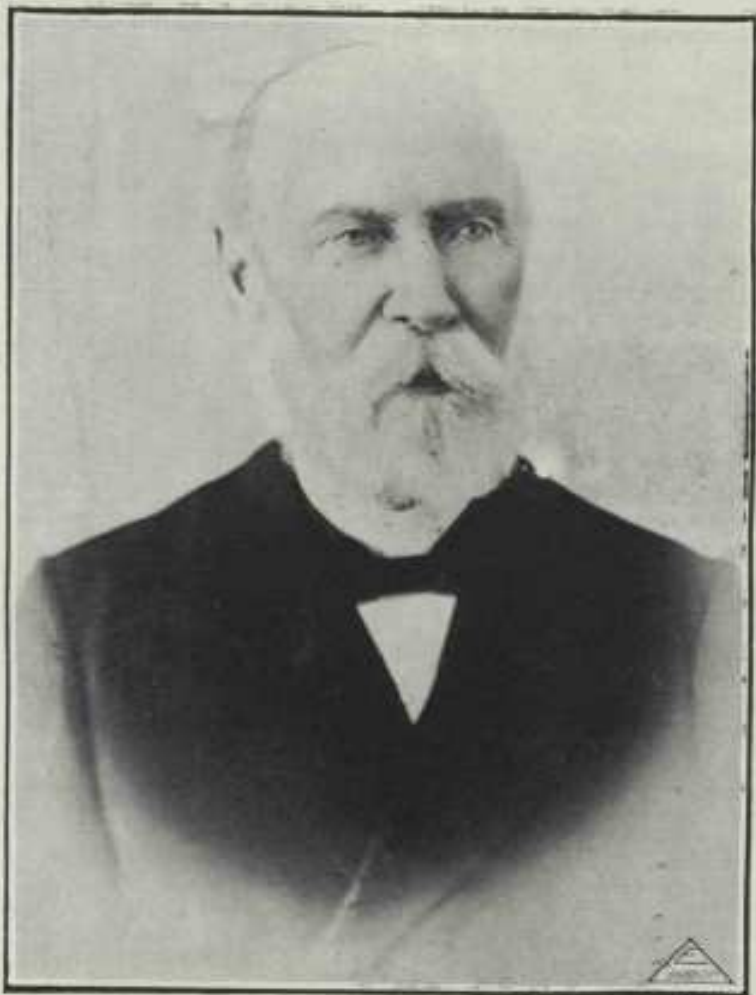
1. Multe articole a publicat în rev. Societății și d-l Andrei Parhomovici, fost „inspector” al seminarului. Dintre colaboratorii lui vorbim aminti pe Alexei Mateevici, inimosul naționalist basarabean, care s'a ocupat mult cu viața religioasă a moldovenilor.

2. Să ne amintim mișcarea inoventistă.

3. V. mai sus pag. 399.



*Pret. Ioan Covaldji.*  
(V. pag. 460—462).



*Prof. Josif M. Parhomovici.*  
(V. pag. 463—464).

basarabene, a ajuns în a patra perioadă a istoriei bisericii locale puternic și plin de viață, pregătind poporul băștinaș pentru intrarea lui în noua perioadă istorică—în viața lui normală.

## 6.

Curențele descrise mai sus—cel obștesc-bisericesc în cadrele lui vechi, cel religios-moral împreună cu acel bisericesc-moldovenesc—cu toată însemnătatea lor în viața eparhială locală, n'o puteau scuti de scăderile ce leșise la iveală în ultima perioadă. Din cauza turburărilor de tot felul, starea lucrurilor în eparhie devenise foarte gravă, însă lovitura cea mai puternică care a desăvârșit dezastrul vieții eparhiale, a venit din partea parohienilor moldoveni prin „mișcarea dela Balta”.

Inochentismul care a pus în mișcare poporul moldovenesc din Basarabia, n'a fost provocat în chip nemijlocit de către evenimentele din ultima perioadă. Dacă urmărim viața religioasă a parohienilor moldoveni în cursul veacului al XIX-lea, aflăm că mișcarea aceasta a fost pregătită treptat și demult<sup>1</sup>, însă n'a izbucnit decât abia mai târziu, când perioada de pregătire a luat sfârșit, și 'n acelaș timp dezorganizarea vieții eparhiale a devenit vădită și pentru simplii locuitori sate.

Moldovenii basarabeni, care păreau stăt de indiferenți față de tot ce se petrecea în biserica oficială, în realitate continuau a fi subț puternica înrăurire ce venia din sânul acestei biserici. Ei cercetau locașurile sfinte, ascultând cu pioasă luare aminte povăța păstorilor, și frecventau cu cea mai mare râvnă slujbele dumnezeiești, îndeplinind cu sfințenie poruncile bisericești. Astfel, pe când pentru unii religia nu era decât profesiune sau un obișnuit accesoriu exterior al vieții, pentru sufletul moldoveanului ea devenise singurul refugiu unde-și putea mărturisi toate durerile și de unde aștepta mângâiere. Întărit în această stare sufletească prin tot mersul vieții, prin izolarea în care ajunsese subt oblăduirea străină, și chiar datorită grelelor condițiuni economice, moldoveanul basarabean ținea cu atât mai mult la religie, la biserică, devenind foarte sensibil pentru tot ce i se părea neadevăr sau abatere dela idealul religios pe care și-l crease

1. V. mai sus pag. 98—99; 202—203; 329—330; 350; 403.

În cursul timpului trecut. Când a apărut omul care prin cuvântul lui înflăcărat a izbutit să ridice starea sufletească a moldovenilor la o extremă încordare, și când pe de altă parte, dezordinea și abaterile în biserica oficială au ieșit la iveală într'o formă atât de gravă—atunci moldovenii au părăsit biserica oficială.

Astfel cum am arătat în alt loc, inochentiștii nu s'au ridicat contra religiei în genere, nici a ierarhiei bisericești, în fond, și nici împotriva slujbelor dumnezeiești tradiționale: ei n'au făcut decât se renunțe la formele subț care toate acestea existau în biserica oficială. Dovada e că inochentiștii aveau și ierarhie, cum și diferite ceremonii religioase-bisericești<sup>1</sup>.

Pe de altă parte, potrivit cu rolul religiei în viața românilor basarabeni, mișcarea dela Balta, pornită pe teren pur religios, a căpătat în cele din urmă un caracter mult mai larg. Aceasta se vede mai cu seamă în „raiul” inochentiștilor. Trebuie să recunoaștem că acolo se petreceau multe lucruri neobișnuite. E de crezut că unii dintre inochentiști—și mai cu seamă dintre căpeteniile lor—aungeau în concepția lor, uneori poate chiar și în activitatea lor, până la lucruri extreme, poate până și la fapte criminale. Cu toate acestea însă, în ce privește masa populației din „raiul”, sătenii moldoveni ce alcătuiau majoritatea locuitorilor de acolo, au făcut fără nici o îndoială în „raiul pământului” o îndrăzneță încercare fără seamă, de a reconstrui întreaga viață într'un chip cu totul deosebit, pe temelul unor anumite aspirațiuni religioase, pentru care n'au șovăit să renunțe la tot ce e mai scump și mai sfânt în viața unui muritor de rând. Trebuie relevat faptul că atât pământul închinat „raiului” sau lui Inochentie, cât și grădinile și clădirile ridicate pe acest teren, deasemenea toate uneltele agricole și toate alimentele adunate de pelerini nu aparțineau în „raiul” decât obștii lor. Inochentiștii nu recunoșteau proprietatea individu-

1. În legătură cu lucrarea „Mișcarea d. Balta sau Inochentismul în Basarabia” a autorului studiului de față, s'a emis părerea că inochentismul „în realitate nu are cu religia decât raporturi externe și de întâmplare” și, că „el era supraviețuirea vechilui exorcism” (C. Rădulescu-Motru, „Personalismul energetic” 1927, p. 153-154). Pare a fi mai temeinică opiniunea că stăt inochentismul cât și religia în înțelesul de astăzi, chiar și vechiul exorcism, deosebindu-se prin forma lor de manifestare, au același izvor în eul omenesc, și deci raporturile dintre inochentism și religie nu pot fi numai externe. Ne mărginim în această observație, nădăjduind că împrejurările ne vor îngădui în viitor să ne oprim mai pe larg asupra acestei importante probleme.

ală, erau lipsiți de interese personale pământești și nu se gândiau decât la mântuirea sufletului, la rugăciuni, așa cum știau să le facă. Aceasta era idealul lor, astfel cum a fost atins de ei în „rai”. Bineînțeles că viața din „rai” le aducea o mare satisfacție sufletească. În peșteri—ne spune un autor inochentist—adeptii călugărului dela Balta „duceau o viață pustnicească, mai mult în post și 'n rugăciuni... Grădini” —cetim mai departe—„lumea i-a pus numele de „Grădina raiului”. „Și drept, adevărat raiu pământesc a fost acolo: sub tot pomul ședea câte o ceată de suflete: bărbați și femei, bătrâni și tineri, bogați și săraci, mari și mititei, și dădeau laudă lui Dumnezeu. Toate”—adaugă autorul—„erau de obște”.<sup>1</sup>

Dar nu numai adeptii călugărului Inochentie, ci și unii vizitatori—preoți culti și devotați credinții—aveau aproape aceeași impresie despre viața inochentiștilor în „rai”. Unul din acești vizitatori ne relatează că viața inochentiștilor în „raiul pământului” se asemena mult cu viața întâilor creștini, când adeptii lui Hristos își aduceau tot avutul la picioarele apostolilor. Proprietatea privată—ne comunică acest preot—„nu exista la inochentiști, totul la dânsii era comun, tot ce aduceau, ei dădeau conducătorilor... Era o viață comună deplină. Obștia aceasta se găsea într'o stare de exaltare, între membrii ei era frăție și dragoste, toți lucrau cu deosebită trageră de inimă, ne știind de osteneală; numai astfel am putea explica cum s'a făcut acolo atâta lucru într'o vreme atât de scurtă. Fiecare își punea în muncă toată energia, tot sufletul, și nu se gândia nici la somn, nici la mâncare, nici la bani, ce n'aveau pentru ei nici un preț, —și nu”—încheie preotul vizitator—„ca 'n comunele tolstoiane făcute în chip artificial, și care erau lipsite de acest spirit creator”.<sup>2</sup>

Inochentismul, cum mărturisia însuș arhipăstorul basarabean, a cuprins o mare parte din toată eparhia locală. Nu se știe cum s'ar fi dezvoltat și s'ar fi răspândit mișcarea, dacă n'ar fi survenit

1. Unii ar fi de părere că'n mișcarea inochentistă din Basarabia nu e decât o „supraviețuire din misterele dionysiace” (H. Sanielevici, „Supraviețuirea din misterele dionysiace la ereticii din Basarabia”, în „V. Rom.” 1930, nr. 11—12, pg. 84—122). Credem că înrădăcirea, posibilă, între inochentism și misterele dionysiace, nu schimbă rostul mișcării religioase din eparhia Chișinăului: faptul că o operă de artă e făcută din lut nu-i micșorează valoarea artistică.

2. „Mișc. d. Balta”, p. 251—252.



marele războiu și revoluția. Însă faptul că nici aceste evenimente uriașe n'au putut să inăbușe mișcarea inochentistă,<sup>1</sup> ne arată cât de adânc este ea legată de sufletul și de viața moldovenilor basarabeni. Rostul mișcării este clar: inochentismul n'a fost decât un protest puternic contra acelei stări de lucruri la care ajunsese biserica oficială, și întrucât acest protest nu s'a mărginit la critică teoretică, ci s'a manifestat și 'ntr'o puternică încercare de a 'nfăptui în viață un alt regim religios-bisericesc, inochentismul a desăvârșit procesul de descompunere a vieții eparhiale început de alții și mai 'nainte.

## 7.

În cursul ultimei perioade, în scaunul episcopal al Basarabiei s'au perindat patru arhieri. Cel mai însemnat dintre ei și cel mai tipic pentru această perioadă a fost, fără îndoială, al doilea chiriarh—episcopul Serafim, care potrivit concepției, temperamentului de luptător politic, și chiar întregului său trecut se potrivea, cum nu se poate mai bine, cu tendințele politicii nouă a guvernului țarist din a doua jumătate a perioadei.

Serafim, până la călugărie—Leonid Ciciagov, era din părinți laici și nepot al vestitului amiral Pavel Ciciagov, și, mai târziu, ministru de marină sub domnia lui Alexandru I-ii. Studiile secundare și le-a făcut în liceu (până 'n cl. a V-a), cum și într'o altă școală specială pentru fiii de nobili („pajeschi corpus”), ajungând, apoi, ofițer de artilerie în gardă. În anii 1877—1878 a luat parte la războiul ruso-turc, ajungând la gradul de căpitan. După războiu s'a ocupat cu probleme militare, cu chestiuni de medicină, a publicat și unele studii în aceste domenii, dovedind multă erudiție și înclinare spre cugetarea religioasă. În anul 1891 Serafim, pe când era colonel, cade sub influența cunoscutului protoiereu Ioan Serghiev (din Cronștadt) și, îndemnat de acesta, renunță la cariera militară, trece dela Petersburg la Moscova, începe studierea operelor sf. părinți cu scopul de a se pregăti pentru preoție, fiind hirotonit preot la Moscova în 1893, calitate în care n'a slujit decât cinci ani. Rămânând văduv, Serafim tot din îndemnul prot. Ioan din Cronștadt se călugărește în an. 1898 la lavra „Sf. Serghie” de lângă Moscova, și peste un an este ridicat



*Archiepiscopul Serafim Ciceagov.*  
(V. pag. 467—475).

la rangul de arhimandrit și numit „nastoiatel” la mănăstirea „Evfimie” din Suzdal și, totodată, blagocin (exarh) al mănăstirilor din eparhia Vladimir. În 1905 Serafim a fost înălțat episcop, păstorind în această calitate aproape un an la Suhum (Caucaz) și doi ani și jumătate în eparhia Oriol.

Înainte încă de a se călugări, Serafim își formase o idee precisă despre chemarea monahilor, precum și 'n genere asupra rostului clericilor și 'n special al episcopilor. „Monahismul”—a spus Serafim într'o predică—„este mucenicie benevolă”. Încă mai grea este sarcina episcopului, în deosebi în vremuri de restriște. „În zilele noastre grele și viclene glasul arhipăstorilor este înăbușit de glasurile și strigătele capilor diferitelor secte, ale propovăduitorilor de nenumărate credințe, de tăgăduiri și căi nouă, iar în timpul din urmă—și de glasurile propovăduitorilor unei nebunii nemai văzute în istorie—a creștinismului fără Hristos și a dragostei pentru om fără numele lui Dumnezeu. Spiritul contemporan, dușmănos față de Biserică și de stat, de religie și moralitate, e atât de puternic, încât episcopii sunt osândiți la luptă neîncetată... sunt condamnați la o mucenicie fără sfârșit”...<sup>1</sup>

Privind, astfel, menirea cum și condițiunile muncii de episcop, Serafim se simția chemat la luptă neîmpăcată contra tuturor dușmanilor bisericii și ai statului.

Se zice că tocmai aceste idei l-au și adus pe Serafim—la 16 sept. 1908—în Basarabia, gubernie mărginașe a imperiului, unde—după cum se credea la centru—era nevoie de o politică naționalistă-ortodoxă. După șase ani de arhipăstorie în Basarabia, ep. Serafim a fost transferat în eparhia Tveri.<sup>2</sup>

Serafim a venit în eparhia Chișinăului—pe vremea când în Basarabia se petreceau mari turburări produse sub înăurirea evenimentelor din Rusia—c'o 'ntreagă concepție, cuprinzând mai multe probleme bisericesti și de stat, și a desfășurat o activitate foarte intensivă în domeniul bisericesc, stăruind în acelaș timp să influențeze și alte laturi ale vieții locale.

Idelle principale ale lui Serafim erau următoarele.

1. „Труды”. VIII, 27—28.

2. „Со. информ.”, 5—8.—După ultimele știri sosite în Basarabia, ep. Serafim s'ar fi aflat în prezent la Leningrad, unde ar fi aderat la așa zisa „biserica vie”, fiind ridicat la rangul de mitropolit.

Poporul rus a ajuns într'o situație foarte gravă. În viața lui, odinioară puternică, sfântă, victorioasă, se vede astăzi slăbiciune, lipsă de voință, de credință, descompunere, pângărire. E o stare de degenerare, și ca să se ajungă la renaștere, trebuie ca toate reformele să 'nceapă cu regenerarea parohiei, deoarece, până când starea morală a poporului și a societății nu va fi pusă în concordanță cu credința, până atunci nici o legiuire nouă și nici o reformă nu va aduce rezultatul dorit. Însă în prezent viața parohiei a decăzut, între cler și parohieni nu există o unire sufletească. Pentru a duce Rusia la regenerare, e nevoie de-o 'ntoarcere la viața bisericească-obștească a parohiei vechi ruse. Cum se poate ajunge acolo?

Răspunsul lui Serafim este următorul.

Toată puterea spirituală a statului rus se bizue pe biserică și cler, după cum o dovedește întreaga istorie a poporului rus. Și astăzi — spune Serafim — scăparea nu poate veni decât prin păstori. Ei trebuie să 'nțeleagă că săvârșirea ceremoniilor bisericești constituie îndatorirea lor cea mai neînsemnată, iar că acea de căpetenie este îndrumarea spirituală. Massele poporului, după timpurile furtunoase nu demult petrecute, iar s'au îndreptat spre Hristos. „Iată momentul cel mai potrivit” — exclamă Serafim — „ca să ne punem în fruntea mișcării... Nu scăpați dar acest moment” — îndemna el pe clerici — „și aruncați-vă curajoși în luptă!”:

Păstorii însă, având această menire, nu trebuie să uite că păstoriții lor sunt turma episcopului, și deci păstoriții nu sunt decât conducătorii povățuirii lui spirituale, sunt simpli mijlocitori între stăpânirea eparhială și parohie. Autoritatea episcopului trebuie să stea în fruntea marelui mișcări pentru regenerarea parohiei, mișcarea trebuie să pornească dela episcop și la el să se 'ntoarcă: „păstoriții și organele executive iau îndrumări și dispozițiuni dela arhipăstor și aduc la cunoștința lui rezultatele activității lor”. Cu preoții trebuie să se solidarizeze și învățătorii, luând parte la organizațiile bisericești, căci statul, introducând obligativitatea învățământului, lor le încredințează salvarea patriei. Deasemenea și pătura cultă a societății, având datoria de a conduce pătura de jos, trebuie și ea să se unească cu arhipăstorul pentru binele poporului și a statului.

Astfel, după Serafim, episcopul este autoritatea de căpetenie, investită cu putere absolută. De el atârnă activitatea tuturor aşezămintelor eparhiale. Voinţa lui se exercită prin diferite organe care, în afară de această voinţă, nu au nici un drept, nici un rost. La acest rol se reduce şi activitatea păstorilor. Puterea bisericească astfel organizată, şi intrupată în persoana episcopului, e menită să conducă nu numai afacerile bisericeşti propriu zis, ci şi viaţa întregului popor, iar prin el—şi destinele statului întreg.

Statul rus, este ţinta supremă a tuturor aspiraţiunilor lui Serafim. Pentru a-l servi cu mai multă izbândă şi siguranţă, dânsul îndeamnă pe toţi creştinii basarabeni şi mai cu seamă pe păstori să se înscrie în „Asociaţia adevăraţilor Ruşi („Сocietyяъ рускаго народа“) „subt steagul de dragoste pentru sf. credinţă ortodoxă, pentru ţară şi patrie“, şi nu pentru politică, ci pentru „mărturisirea adevăratelor baze ale statului“<sup>1</sup>.

Pentru a înfăptui în viaţă concepţia aceasta, Serafim întrebuinţa diferite mijloace. El nu lăsa să treacă nici o sărbătoare fără a nu vorbi norodului: de pe amvonul bisericesc la serviciul divin şi 'u timpul vizitelor canonice, se adresa preoţilor cu apeluri şi îndrumări, totodată prin circulări şi instrucţii speciale stăruia să reglementeze activitatea adunărilor parohiale, a celor protopopeşti şi a celor ţinutale pastorale, precum şi a comisiunilor judeţene executive<sup>2</sup>. Când se pregăteau alegerile pentru a patra Dumă de Stat, Serafim a desfăşurat o activitate intensivă pentru a atrage cât mai mult populaţia şi pe clerici de partea guvernului ţarist<sup>3</sup>.

În toate manifestările sale Serafim a fost un aprig centralist, un patriot rus înflăcărat şi un luptător neîmpăcat contra „păgânismului nou, care stăruie să surpe ortodoxismul“<sup>4</sup>.

Ideile lui învechite—împrumutate din concepţia plăsmuită pe timpul ţarului Nicolae I-lea—şi menite a întrona, din nou, în viaţă

1. Serafim privia „Asoc. adev. Ruşi“ („Сocietyяъ рускаго народа“) cu mare dragoste şi cu credinţă în rostul ei, lăsa parte la şedinţele Asociaţiei, se interesa mult de starea filialelor ei judeţene, avea cele mai afectuoase sentimente pentru preşedintele ei, cunoscutul ziarist Pavel Cruşevan, dispunând la moartea acestuia ca el să fie înmormântat în ograda mitropoliei, etc. „Труды“... VIII, 223—228.

2. Ibid. 72—75.

3. Ibid. V, mai sus pag. 383—386.

4. „Труды“... VIII, 136.

clericalismul, care se dovedise greșit și neputincios la sfârșitul dominației în biserică a lui Pobiedonostev — n'au avut și nu puteau să aibă nici un succes. Serafim — nu vom tăgădui — era un om capabil, poate chiar și sincer în aspirațiunile lui, însă cu toate aptitudinile și sinceritatea lui, nu era în stare să privească destinele statului în perspectivă istorică, nu pricepea idealurile înalte ale bisericii lui Hristos, și cu toate cuvântările lui, rostite cu mult avânt și pline de idei frumoase, totuși, în realitate, el n'a trecut în năzuințele și activitatea lui mai departe de tendințele și scopurile patrioților din „Asociația adevăraților Ruși“.

## 8.

Cu ideile exagerate ce le avea despre autoritatea infailibilă și atotputernică a episcopului, cu credința neinduplecată în puterea mântuitoare a absolutismului politic, cu concepția de patriot rus orbit de porniri militante și mărginit în vederi, — bine înțeles că Serafim nu era în stare nici să aprețieze, nici chiar să priceapă, nevoile și năzuințele legitime ale moldovenilor basarabeni. De altfel, atitudinea lui față de moldoveni i-a fost sugerată chiar dela centru. Într'un raport înaintat oberprocurorului sinodal, însuși Serafim mărturisește următoarele: „Când am fost numit la Chișinău, mi s'a atras atenția că preoțimea basarabească are năzuințe separatiste și pentru despărțirea (autocefalia) bisericii moldovenești, și că'n Basarabia s'a întărit în ultimul timp mișcarea națională ce s'a manifestat în dorința preoțimii de a face serviciul divin în limba ei, de a traduce cărți de rit și manuale pentru școale în l. moldovenească, de a publica o revistă duhovnicească moldovenească, de a alcătui cărți bisericești de cântare, proprii, de a introduce limba moldovenească în învățământul primar și'n școalele duhovnicești, ș. a. m. d.“<sup>1</sup>. În epoca de reacțiune, când Serafim a fost numit în eparhia Chișinăului, era foarte firesc să i se fi sugerat asemenea idei.

Cu slugă credincioasă a țarismului, el le-a îmbrățișat, însă n'a știut să se orienteze de loc în vicața din Basarabia, mai cu seamă în ce privește pe moldoveni. Aceasta se vede chiar din corespondența lui cu oberprocurorul și cu sinodul.

„Toate zvonorile“ — scria Serafim într'un raport — „despre separatism

1. „Труды“... VIII. 271.

mul bisericesc și autochefalie n'au temeiul serios, deoarece poporul este străin de astfel de idei și majoritatea preoțimii este dispusă să se unească cu Rusia"... Inviniunile aduse preoțimii basarabene nu sunt justificate. „Poporul moldovenesc este puțin dezvoltat, însă e foarte bun la inimă, credincios, devotat Rusiei, și-și iubește țarul... Majoritatea preoțimii este tare în ortodoxism și idei monarhiste, iubește Rusia și stă în fruntea „Asociația poporului Rus” („Созъа русоваго народа”).<sup>1</sup> Odată, însă, cu aceste fapte liniștitoare, Serafim constată că minoritatea preoților înclină spre „moldavofili”, care propovăduiesc „învoire” („обновленчество”) în biserică, pentru a obține o cărnuire autonomă. „Moldavofilismul” — adaugă Serafim — „are în Basarabia oarecare putere, deasemenea și un temei, însă el nu urmărește vreun „separatism” popular sau bisericesc”... „Grupul de moldavofili în Basarabia se compune abia din 15—20 de preoți; din nenorocire, ei sunt din cei mai capabili, mai tari, cu putere de muncă și cu influență în eparhie”... Din aceste declarații nu reiese că Serafim vedea realitatea faptelor. nsă și mai curioase, ba chiar naive, erau ideile lui privitoare la origina „moldavofilismului” basarabean.

După părerea lui Serafim, „capii” moldavofilismului sunt „moldovenii noștri care trăiesc și fac slujbă în România, deoarece ei acolo și-au făcut studiile superioare... Aceștia sunt cei mai răi dușmani ai noștri”...<sup>2</sup> Un alt izvor era — literatura spirituală și laică contemporană care „i-a zăpăcit pe preoți în cunoștințele lor insuficiente”. Mai era încă un izvor: — influența evreilor. „La începutul revoluției din 1905” — scria Serafim — „evreii cu ajutorul prietenilor lor din România au încercat să creeze în populația din Basarabia un „separatism” și năzuința de-a se uni cu moldovenii români, au început chiar să publice în Chișinău o gazetă a lor”...<sup>3</sup> În chipul acesta judeca reprezentantul bisericii basarabene starea spiritelor la celei mai mari părți din eparhie — a populației moldovenești. O vedere mai oarbă, o înțelegere mai ignorantă asupra vieții reale — nici că se poate închipui.

Cu toate acestea, convins de dreptatea lui, Serafim declară

1. Ibid. 272.

2. Serafim se gândea greșit la d-l A. Nour, autorul „scrisorilor din Basarabia”, ce se publicau în rev. „Viața Românească” (1900, VIII, 271—273) cu informațiuni asupra activității lui rusificatoare.

3. Ibid. 273.

în mod solemn următoarele: — „Mărturisesc că mă străduiesc să păstrez în slujbele dumnezeiești limba moldovenească curată. Mă lupt împotriva grupului de separatiști care stăruie să învețe pe moldoveni limba românească cultă, necunoscută moldovenilor, care sunt cu inima devotați Țarului și Rusia”.<sup>1</sup>

După cum se vede, Serafim nu înțelegea cerințele naționale ale poporului moldovenesc din Basarabia, nu pricepea creșterea lor firească în viață, nu cunoștea de loc manifestările lor reale din trecut. Aceasta însă nu-l împiedica să se lupte contra „separatiștilor” închipuiți. Fire încrezută și slugă oarbă a stăpânirii țariste și a ortodoxismului naționalist din epoca reacțiunii, Serafim caută pe toate căile să împiedece satisfacerea nevoilor spirituale ale moldovenilor, se declară contra cântului bisericesc național-moldovenesc,<sup>2</sup> urmărește pe păstorii basarabeni ce munciau pe ogorul cultural moldovenesc pe baze legale,<sup>3</sup> întrebuințează variate, chiar și dintre cele mai artificiale, mijloace spre a sădi în populația basarabeană sentimente și năzuinți străine.<sup>4</sup> Și Serafim stăruia să aplice toate aceste măsuri atunci, când viața prin mersul ei firesc, dovedise că atentatul rusificatorilor din Basarabia este cel mai nesocotit și antinatural. La toate năzuințele lui Serafim, cum și la toată politica țaristă față de moldoveni, aceștia au răspuns cu violenta mișcare a inoventismului. Serafim n'a priceput substratul acestui fenomen, totuși însă, s'a grăbit să declare că iubește pe moldoveni și că el singur chiar „se va face moldovean nu numai cu vorba dar și cu fapta”.<sup>5</sup>

Superficial în părerile lui, orb în năzuințe, perseverent până la încăpăținare, pătimăș de părtinitor și răzbuinător, Serafim — datorită procedeeilor sale imprudente — ajungea, nu odată, în situații foarte nepotrivate.<sup>6</sup>

1. „Mărturisirea” aceasta a fost publicată în ziarul „Peterburgschla Viedomosti” din Rusia. V. ibid. p. 270.

2. Congr. din 1910, j. 28: rezoluția lui Serafim. — Pentru Serafim cântarea moldovenească bisericească era un urlet. — A. Baltaga, „Amint.”.

3. Pe arhim. Gurie (Grosu) l-a silit să plece din Basarabia, pe pr. I. Boltean l-a destituit din blagocinie, pe pr. Const. Popovici l-a îndepărtat din serviciul dela catedrală, pe pr. Al. Baltaga nu-l putea suferi, etc.

4. Așa, a fost aducerea icoanelor sf. Ana din Cașin și înființarea procesiunilor religioase cu aceste icoane. V. mai sus, pag. 399—400.

5. „Mișc. d. Balta”, p. 322.

6. Episcopul-vicar Nicodim Crotcov, colaboratorul lui Serafim și coleg de școală (academie) al autorului acestei cărți, îi povestea odată



Cu toate văditele stângăcii, cu toate procedeele sale nesocotite, atitudinea de arhipăstor și, în genere, activitatea lui de luptător politic le părea unora din cele mai nimerite și vrednice de laudă. „Atunci” — îi scria lui Serafim un episcop — „când unii doriau să scape de revoluție adăpostindu-se în dosul întăriturilor și pereților, iar alții — să meargă după ea, I. Pr. S. Voastră ați descoperit o cale nouă, singură mântuitoare: să mergeți întru întâmpinarea ei, să vă luptați cu ea, în spiritul bărbăției creștinești și dragostei pentru adevăr, cu armă spirituală”. Aducându-i asemenea laude, admiratorul lui Serafim termină cu cuvintele:... „Și pe toți i-ați învins și i-ați convins!”<sup>1</sup>

În curând, împrejurările au dovedit că Serafim nici n'a învins, nici chiar n'a convins pe nimeni.

---

marea rușine ce căzuse asupra stăpânirii eparhiale locală datorită faptului că Serafim organizase un festival cu scopuri patriotice: angajase și local, fixase ziua, trimisese invitații la toți demnitarii din Chișinău, și pe neașteptate, s'a primit de la Antonie, mitropolitul din Petersburg, o interdicere categorică de a se ține serbarea...

1. „Труды”... VIII, 260.

## CONCLUZIE.

### 1.

Expunerea faptelor principale ce alcătuiesc istoria bisericii din Basarabia e terminată. Putem, deci, rezumă cele arătate mai sus.

Biserica rusă ajunsese în cursul veacului trecut un edificiu măreț și puternic, ce se impunea prin mulțimea și varietatea laturilor lui bogate. Faptele separate ce compuneau viața acestei biserici erau cunoscute și mai înainte. De mult ajunsese la o mare faimă ortodoxismul acestei biserici, apărât cu mare râvnă, tot astfel și evlavia poporului rus era socotită ca o însușire sufletească excepțională, prin care, indeosebi, se caracteriză „Sfânta Rusie“ („Святая Русь“). Deasemenea era cunoscută și susținerea înverșunată de către Ruși a ceremoniilor bisericești ce se confundau în concepția poporului cu însăși esența credinții. Era cunoscută și problema raporturilor dintre biserică și stat, care fiind izvorită din practica vieții, rămasese deocamdată nerezolvată definitiv, ajungând după Petru I-iu și Ecaterina a II-a la ideea vagă a unei legături strănse între ele. Însă toate aceste fenomene nu erau cuprinse într'o concepție mai mult sau mai puțin temeinică, biserica nu avea organele ei bine stabilite și precizate în funcțiunile lor, nu era fixată nici îndrumarea politicii bisericești, tendințele ei principale. Acestea toate s'au îndeplinit în cursul veacului al XIX-lea.

După epoca de șovăire a lui Alexandru I-iu, cu ideile ei romantice și cosmopolite sugerate de marea revoluție franceză, subț urmașul acestuia, Nicolae I-iu, politica imperiului țarist ia un curs hotărât și exact, cu caracter strict naționalist, bazat pe o anumită concepție — „sistemul de naționalism oficial“ („система официальной народности“), cu vestiita triadă — ortodoxism, autocratism și naționalism. În această politică și-a găsit locul precis și biserica,

pusă în slujba statului—devenind, într'adevăr, un „instrumentum regni”. Pentru a înfăptui această idee s'au întreprins mari prefaceri în biserică, și printre acestea—o nouă organizație a stăpânirii centrale bisericesti, cum și stabilirea ocărnuirii eparhiale prin Regulamentul Consistoriilor Duhovnicești, au fost principalele măsuri cu ajutorul cărora oberprocurorul Protasov, colaboratorul țarului Nicolae I-ii a pus bazele noului regim bisericesc, cunoscut prin biurocratismul consistorial și autocratismul episcopal. Mitropolitul Filaret Drozdov al Moscovei a fost cel mai tipic reprezentant al bisericii ruse în această perioadă.

În perioada a doua, biserica din Rusia s'a dezvoltat sub impulsivitatea marelui reforme din 19 februarie 1861. Desființarea șerbii și necesitatea de-a da mulțimii șerbilor eliberați o nouă organizație socială, a pus la ordinea zilei problema ridicării nivelului cultural cum și a stării sociale și morale a preoților—singurii conducători ai păturii de jos în nouăle ei condițiuni de viață. Problema izvorise din nevoile statului, însă corespundea pe deplin cu mersul general al vieții bisericesti, deoarece privea pe preoți—subalternii episcopali—prin ajutorul cărora urmă să se pună 'n practică tendințele nouă ale politicii bisericesti. În acest scop se 'nființează mai multe așezăminte eparhiale menite să 'mbunătățească starea preoțimii.

Biserica însă, căpătând în a treia perioadă o organizație te-meinică, cu principii bine stabilite și c'un întreg sistem de organe conducătoare, întreprinde opera grandioasă de regenerare a întregului popor rus, mai precis—a păturii lui de jos, în spiritul ideilor ei călăuzitoare (ortodoxism, autocratism și naționalism). Această operă, pornită și condusă de vestitul oberprocuror Pobiedonostev, năzuia, prin înființarea învățământului primar bisericesc, să schimbe însuș sufletul poporului, încoronând astfel marea reconstruire a vieții pe temelii ortodoxismului naționalist. În această vreme au fost puse la contribuție toate puterile ocărnuirii țariste pentru înfăptuirea acelu program ce părea a fi un ideal — atât pentru statul „Rusiei Sfinte”, cât și pentru biserica rusă.

Perioada a patra, care 'ncepe cu întâia revoluție din 1905 ne arată roadele la care a ajuns viața bisericescă anterioară. Poporul rus expus la mari încercări pe câmpul de luptă, și la puternice turburări în interiorul țării, s'a arătat neputincios în întreaga

lui vieată, și încă poate și mai slab în latura bisericească. Sfortările necurmte ale stăpânirii țariste spre a crea organe trainice de ocărmuire, precum și munca depusă pentru educația religioasă-morală a poporului s'au văzut zădărnice, iar întregul edificiu bisericesc, cu toată măreția lui impunătoare, s'a dovedit străin de popor—ale cărui nevoi sufletești rămăsese în fond nesatisfăcute, cu toate măsurile întreprinse în acest scop de către biserica oficială. A început epoca marilor neînțelegeri între conducătorii bisericii, între ocărmuitori și subalterni, între păstori și păstoriți, neînțelegerile au dus la turburări, după care urmează și decăderea. Aceasta a fost marea descompunere a vieții bisericești din Rusia, ce a venit ca un rezultat firesc al politicii țariste în biserică și care, încă, nu se știe la ce va ajunge.

## 2.

Biserica din Basarabia a urmat, în totul, cursul evoluției celei din Rusia.

În atmosfera nebuloasă-romantică de pe vremea lui Alexandru I—în se desfășoară activitatea ocărmuirii eparhiale din Basarabia, tot atât de neconsecventă și nehotărâtă, cum era și toată politica țaristă de pe atunci. Mitropolitul basarabean Gavriil nu odată se ridică în apărarea moldovenilor basarabeni, a datinelor și limbii lor strămoșești, și'n același timp înființează seminarul în care sădește cultura universală în forma rusească, cu toate că această școală atârna multă vreme numai de el. Ocărmuirea eparhială sprijinia deasemenea pe clericii basarabeni, le apăra demnitatea față de administrația abuzivă, și tot atunci aduce preoți străini, înlocuind cu ei pe cei băștinași. Dar cu toată nestatornicia poliției, tot în această epocă se pun bazele vieții bisericești din eparhie, se 'nființează primele așezăminte spirituale, și — fapt și mai important — se desemnează principiile fundamentale ce urmau a sluji drept călăuză și'n viitor pentru întreaga vieată bisericească din Basarabia. În raporturile externe ale bisericii aceste principii cereau ca ea să fie aliata, supusă și credincioasă, a statului, consfințind cu autoritatea ei morală toate dispozițiunile și treburile stăpânirii țariste, primind în schimb dela aceasta felurite avantaje ce-i putea oferi autoritatea statului (monopolul vânzării lumânărilor, etc.). În vieată internă a bisericii acele principii aduceau cu ele preponderanța culturii

universale bisericești, cultivarea idealului creștin abstract și, pe de altă parte, neglijarea intereselor pur locale, reducerea mijloacelor de existență națională—limba, obiceiurile—la rolul lor auxiliar pentru înfăptuirea aceluiaș ideal abstract.

Ceeace s'a început în prima jumătate a per. I-a, s'a dezvoltat și mai mult în a doua. Odată cu inaugurarea regimului naționalist-ortodox, îndrumarea dată vieții basarabene se accentuează și mai mult. Subt Irinarh, eparhia Chișinăului capătă o organizație mai precisă și definitivă prin reducerea atribuțiilor protopopești, prin concentrarea puterii cărmuitoare în mâinile chiriarhului, prin stabilirea atribuțiilor consistorului („Regulam. Cons. Duh.“), prin îndepărtarea totală a păstoriților de la participarea la treburile bisericești.

„Epoca marilor reforme“, cu care începe a doua perioadă din istoria bisericii din Basarabia, aduce și'n eparhia Chișinăului marea problemă a schimbării stării materiale și sociale a preoților, cu scopul că prin ei să se poată reorganiza viața țărănimii, chemată prin desființarea șerbiei la o viață nouă. Dar ca și'n biserica rusă, tot astfel și'n eparhia basarabeană, ocârmuirea nu și-a însușit din această mare problemă a vremii decât întâia parte ce privia pe preoți.

Astfel, în interesul preoțimii s'au înființat multe așezăminte eparhiale (Casa Emeritală, congresele eparhiale), s'a redus numărul parohiilor, s'au întemeiat școale nouă (șc. eparhială, șc. spirituală din Edineți), s'a întocmit noul regulament pentru școalele duhovnicești. La ridicarea prestigiului și la creșterea autorității preoțimii în treburile bisericești, au contribuit foarte mult congresele eparhiale generale organizate în această epocă. Aceste congrese, împreună cu alte adunări (protopopești, școlare-regionale), introducând pe preoți în ocârmuirea eparhială, le crea o situație avantajoasă față de păstoriți, nutrivând în ei credința că numai clerul este singurul reprezentant al bisericii care poate vorbi și activa în numele acesteia.

În ce privește păstoriții, ei au fost aproape uitați, cu toate că după rostul „marilor reforme“ tocmai aceștia urmau să formeze principalul obiect de grijă a ocârmuirii. E drept, preoții se adresează către parohieni cu predici și învățături; deasemenea s'au făcut încercări de-a se înființa așa zisele „epitropii parohiale“ la care erau chemați să participe și păstoriții, însă predicile—din multe cauze—nu reușiau, iar epitropiile ne corespunzând cu spiritul prefacerilor

ce preocupau ocârmuirea eparhială, n'au putut prinde rădăcini. Ca rezultat, ruptura între păstori și păstoriți, începută în întâia perioadă, devine și mai mare în a doua. Pe când păstoriții săteni îndepărtați dela alte izvoare de cultură, își concentrează sufletul și gândirea tot mai mult asupra subiectelor și năzuințelor religioase, clericii atrași spre treburile bisericesti exterioare și îngrijirea stării materiale, precum și spre interesele generale-culturale ale epocii, încep să se laicizeze și să se depărteze de credința simplă a păstoriților. Aceasta se manifestă mai cu seamă în acel spirit pur laic care începuse, în perioada a II-a, să pătrundă în seminarul teologic, deșteptând la fiii clericilor basarabeni interese precumpănitoare pentru cultura laică, ba uneori chiar pentru idei și năzuințe protivnice bisericii și religiei.

Pentru înlăturarea scăderilor la care a ajuns viața bisericească în perioada a III-a, sub presiunea evenimentelor, s'a pus din nou la ordinea zilei aceeaș mare problemă și, de data asta, cum a fost în întreaga Rusie, ocârmuirea bisericească a luat și 'n Basarabia mai multe măsuri cu scopul de-a intensifica spiritul bisericesc. Astfel, s'a reînființat vicariatul, s'au reorganizat școalele duhovnicești. Însă în această perioadă, și 'n eparhia Chișinăului a fost socotită mai importantă cultura poporului de jos, ceace constituia partea a doua a vechei probleme ridicată încă în epoca precedentă. Ca și 'n biserica din Rusia mijlocul eficace—pentru a da păstoriților o îndrumare mai potrivită cu interesele statului—a fost găsit în școalele bisericești-parohiale. S'au înființat mai multe școale de acest tip, s'au întemeiat servicii și instituții pentru administrarea acestor școale, s'au căutat mai multe resurse bănești pentru satisfacerea nevoilor materiale ale nouălor școale. Pentru a lăsa munca școlară în satele moldovenești, s'a ajuns la ideea publicării unor cărți și broșuri în limba poporului băștinaș, însă această încercare n'a avut rezultate practice satisfăcătoare.

Toată această mișcare condusă cu multă energie și cu mult succes n'a împiedecat dezvoltarea preoțimii, cum și creșterea bunăstării ei exterioare. Odată pornită, ea sporia prin firea lucrurilor. Ceva mai mult: datorită trecerii pe seama preoțimii a fabricii de lână, clerul basarabean capătă un izvor nesecat de mijloace bănești care constituie o puternică bază atât pentru tot felul de îmbunătățiri în starea lui materială, cât și pentru rolul lui precumpănitor în viața

eparhiei. În astfel de împrejurări iau ființă mai multe așezăminte eparhiale care au menirea de-a îmbunătăți situația materială a preoțimii, iar congresele eparhiale, având sprijinul în același izvor bănesc, încep să se manifeste în conducerea bisericii ca un organ cu putere, adeseori, precumpănitoare. Paralel cu aceasta, nu se observă mari schimbări nici în concepția preoțimii, nici în raporturile ei cu păstoriți. Ca și în perioada precedentă, în mijlocul preoțimii continuă gravitarea spre cultura laică, în seminar. Față de păstoriți, însă—pentru care, odată cu înmulțirea școalelor bisericești parohiale cu limba lor de predare străină, cultura generală n'a deveni mai accesibilă—păstoriți ajungeau tot mai depărtați sufletește, tot mai mult instrăinați.

Aceste fapte se petreceau în eparhia Chișinăului, atunci când a pornit marea „mișcare eliberatoare” din 1905, dela care datează începutul ultimei perioade din istoria bisericii.

Nouăle evenimente au avut puterea să scoată la lumină toate păcatele trecutului. Ceva mai mult: scăderile trecutului, sub influența împrejurărilor, au căpătat o formă mai gravă, dând naștere la fapte nouă. Condițiunile de viață obștească, create prin manifestul din oct. 1905 cum și prin alte dispozițiuni ale stăpânirii țariste, schimbând fundamental situația socială și politică a preoțimii, au desvăluit artificialitatea legăturilor ce existau mai înainte între mădularele vechi ale bisericii ortodoxe. Cu prilejul alegerilor pentru a patra Duminică de Stat s'a dovedit o lipsă deplină de înțelegere, uneori chiar ură și dușmănie între arhipăstorul eparhial și păstoriți—subalternii lui. Și în raporturile dintre clerici nu era mai multă pace și solidaritate. Dimpotrivă: când a ajuns la ordinea zilei marea problemă a reformei fundamentale în biserică, s'a dovedit că preoții basarabeni nu sunt solidari nici chiar în chestiunile fundamentale—unii văzând salvarea bisericii numai în mari prefaceri, alții susținând cu înverșunare regimul vechiu. Desbinările au ajuns până acolo, încât și apărătorii situației tradiționale nu cădeau de acord. În vâltoarea evenimentelor s'a dovedit că desbinările ieșite la iveală nu se mărginesc numai la raporturile exterioare în biserică: în cercurile bisericești se accentuase mult slăbirea interesului pentru spiritul bisericesc tradițional și înclinarea spre spiritul laic. Aceasta s'a observat chiar în atitudinea congreselor eparhiale față de unele probleme ale vremii (chestiunea școlii eparhiale a doua), însă

s'a manifestat cu putere neobișnuită în turburările și declarațiile elevilor seminarului.

4. — Marea turburare și desbinare ce a avut loc în cercurile clericilor, a fost începutul descompunerii vieții eparhiale din Basarabia, ce s'a desăvârșit prin mișcarea dela Halta. Aceasta prin tot mersul ei a dovedit, pe de o parte, că 'ndrumarea în care au trăit și s'au dezvoltat păstorii basarabeni—reprezentanți ai bisericii oficiale—este greșită, iar pe de alta—că cerințele religioase ale poporului băștinaș, susținute prin ceea ce era viu în orânduile bisericesti, au rămas pe deplin nesatisfăcute și nici nu pot fi satisfăcute de biserica oficială. Și aceasta nu era o nouă concepție, o concluzie teoretică, ci o etapă nouă în întregul mers al vieții sufletești a moldovenilor, ce nu putea fi schimbată decât cu înlăturarea devierii bisericii oficiale dela calea ei adevărată.

## 3.

Atât faptele expuse mai sus, cât și toate persoanele în activitatea lor descrisă, aparțin unui trecut dispărut care, astăzi, e intrat în istorie.

Oricum am privi acest trecut, oricum am aprea în împrejurările și condițiile în care au viețuit creștinii basarabeni în cursul veacului petrecut sub oblăduirea Rușilor, rămâne incontestabil faptul, că 'n această perioadă s'a depus pentru scopurile bisericesti-religioase în Basarabia o muncă uriașă. Am putea zice că 'n cursul acelor o sută de ani n'a fost pătură socială, în întreaga Basarabie, n'a fost instituție, n'a fost organ de ocărnuire, care, pe o cale sau pe alta, într'o măsură sau alta, să nu fi fost atinse de viața bisericască, cerându-i-se contribuția cuvenită pentru propășirea vieții bisericesti. Și 'n această activitate nu s'a procedat la 'ntâmplare, ci în mod sistematic, după un plan bine chibzuit, cu mijloace pe care le putea oferi autoritatea țarismului. Credem că e de prisos să insistăm asupra faptului că o asemenea conviețuire nu putea să nu lase în eparhia basarabeană urme adânci, să nu fi avut rezultate trainice.

Care sunt aceste rezultate? Ce au adus în biserica română creștinii din Basarabia în domeniul religios-bisericesc?

Întâia consecință a vieții bisericesti din trecut sunt nenumăratele bogății materiale ce aparțin bisericii și care au luat ființă în cursul veacului trecut. În această privință, în primul rând trebuie



să pomenim numeroasele lăcașuri zidite, n orașe și 'n sate, subț Ruși. A doua categorie de clădiri sunt construcțiile școlare — începând cu multe localuri ridicate pentru școalele primare așa zise bisericestii-parohiale și isprăvind cu acelea ale școalelor duhovnicești, ale școalei eparhiale, ale seminarului, Casa Eparhială; apoi — clădirile în care se găseșc diferite instituții eparhiale ca arhiepiscopia, consistorul, fabrica de lumânări, tipografia eparhială, etc. Toate aceste clădiri au rămas ca niște monumente ale trecutului.

Pe lângă aceste bogății materiale, eparhia Chișinăului a rămas din trecut cu felurite și numeroase instituții bine organizate, cu regulamente precise, c'o 'ntreagă rânduială corespunzătoare, încercată prin experiența vieții. Unele din aceste instituții (fabrica de lumânări, consistorul, ș. a.) sunt destinate pentru conducerea diferitelor treburi eparhiale, altele urmăresc scopuri de binefacere sau ajutorare (frățimile, epitropia eparhială, etc.).

Paralel cu așezămintele arătate, eparhia Chișinăului a păstrat din trecutul dispărut diferite orândueli și tradiții de mare importanță în felul de a privi problemele religioase-bisericesti, în atitudinea față de cele sfinte, de biserică. În strânsă legătură cu aceste însușiri spirituale stă și cea mai bogată comoară — frumoasa limbă românească, acea „limbă a vechilor cazații” pe care populația băștinașă din Basarabia a păstrat-o cu sfințenie subț scutul bisericii, cu via ei înrăurire, trecând-o prin toată negura vremurilor, ca o unică moștenire pe care nu i-a putut-o răpi oblăduirea străină.

O altă urmare a trecutului păstrată în sufletul poporului moldovean, este interesul lui pentru fenomenele și problemele spirituale, religiozitatea accentuată, înclinarea lui deosebită față de tot ce atinge latura religioasă a vieții. O manifestare extraordinară a acestei însușiri am văzut-o în mișcarea inochentistă. Dacă ne aducem aminte că adepții acestei mișcări, conduși de sentimentul lor religios, năzuiau să schimbe tot regimul vieții, atunci nu putem tăgădui că însușirea relevată a moldovenilor basarabeni e un ferment put-ruic și important nu numai pentru mișcările religioase-bisericesti, ci și pentru întreaga lor viață.

Dacă ne referim la clerul basarabean, viața și munca lui necentenită, în condițiunile create de biserică din Rusia, au cultivat și 'n el calități de seamă, ca: marele interes pentru nevoile

de tagmă, spiritul de solidaritate, puterea și deprinderea de muncă obștească.

Rezultatele conviețuirii eparhiei Chișinăului cu biserica din Rusia, nu se mărginesc la cele arătate. În acei o sută de ani trăiți sub înrăurirea hotăritoare a cărmuirii bisericești din Rusia, cu evenimente grandioase, cu încercări puternice, găsim și multe învățăminte, care sunt cu atât mai prețioase, cu cât ele nu prezintă o concluzie din oarecare considerațiuni teoretice, nu sunt scoase dintr'o concepție abstractă, ci sunt izvorâte din viață, fiind verificate prin mersul ei. Cel mai important și mai instructiv dintre aceste învățăminte, este acela că biserica are menirea ei specială, că ea nu poate fi pusă în slujba unor scopuri străine, nu trebuie să fie subjugată nici intereselor politice ale statului — deci, nu poate fi înfrânt neclintitul vechiu adevăr, intipărit în cuvintele nemuritoare: „Dați cele ce sunt ale Cesarului — Cesarului, și cele ce sunt ale lui Dumnezeu — lui Dumnezeu“...

---

## ANEXE.

### I. Episcopii eparhioți ai eparhiei Chișinăului și Hotinului:

Gavriil Bănulescu—Bodoni, mitropolit și exarh, 20 aug. 1813—30 mart. 1821.

Dimitrie Sulima, 18 iun. 1821—4 aug. 1844.

Irinarh Popov, 12 noem. 1844—17 mart. 1858.

Antonie Șocotov, 17 mart. 1858—13 mart. 1871.

Pavel Lebedev, 23 iun. 1871—16 iul. 1882.

Serghie Liapidevski, 21 aug. 1882—12 ian. 1891.

Isaachie Polojenschi, 12 ian. 1891—21 noem. 1892.

Neofit Nevodicov, 21 noem. 1892—26 ian. 1898.

Iacov Piatnițchi, 26 ian. 1898—12 aug. 1904.

Vladimir Sinicovschi, 12 aug. 1904—16 sept. 1908.

Serafim Ciciagov, 16 sept. 1908—20 mart. 1914.

Platon Rojdestvenschi, 20 mart. 1914—5 dec. 1915.

Anastăsie Gribanovschi, 10 dec. 1915—1918.

### II. Arhieriei vicari ai eparhiei Chișinăului și Hotinului.

#### Vicarii „de Acherman“:

Dimitrie Sulima, 21 aug. 1813—18 iun. 1821, cu titlu „de Bender și Acherman“.

Petre Troițchi, 10 dec. 1868—10 oct. 1873.

Augustin Gulianițchi, 16 oct. 1882—13 sept. 1887.

Arcadie Filonov, 30 sept. 1887—12 oct. 1907.

Nicodim Croteov, 12 oct. 1907—16 noem. 1911.

Gavriil Cepur, 22 noem. 1911—1918.

## Vicarii „de Ismail“:

- Gavril Cepur, 30 dec. 1909—22 noem. 1911.  
 Zinovie Drozdov, 22 noem. 1911—14 fevr. 1913.  
 Neofit Sliednicov, 14 fevr. 1913—13 noem. 1914.  
 Dionisie Sosnovschi, 13 noem. 1914—1918.

## III. Rectorii seminarului teologic din Chișinău:

- Petre Cunițchi, protoiereu, 13 ian 1813—19 fevr. 1821.  
 Irineu Nestorovici, arhimandrit, 19 fevr. 1821—31 ian. 1826.  
 Victor Purîșchevici, protoiereu 24 mai 1826—31 dec. 1831.  
 Filadelf Puzina, arhimandrit, 31 dec. 1831—16 apr. 1849.  
 Tihon Solnțev, „ 16 apr. 1849—31 mai 1851.  
 Mitrofan Viținschi „ 31 mai 1851—28 mai 1862.  
 Varlaam Cerniavschi, „ 20 iul. 1862—10 fevr. 1875.  
 Vasile Parhomovici, protoier. 30 dec. 1875—20 apr. 1885.  
 Mihail Ganițchi, „ 7 iun. 1885—18 sept. 1886.  
 Alexandru Ianovschi „ 21 oct. 1886—26 oct. 1905.  
 Pavel Cazanschi „ 16 noem. 1905—23 dec. 1908.  
 Zinovie Drozdov, arhimandrit, 22 ian. 1909—22 noem. 1911.  
 Damian Govorov, „ 29 noem. 1911—24 mart. 1916.  
 Filip Gumilevschi „ 13—16 mai 1916—1918.

## IV. Preoții președinți ai congreselor eparhiale din eparhia Chișinăului și Hotinului

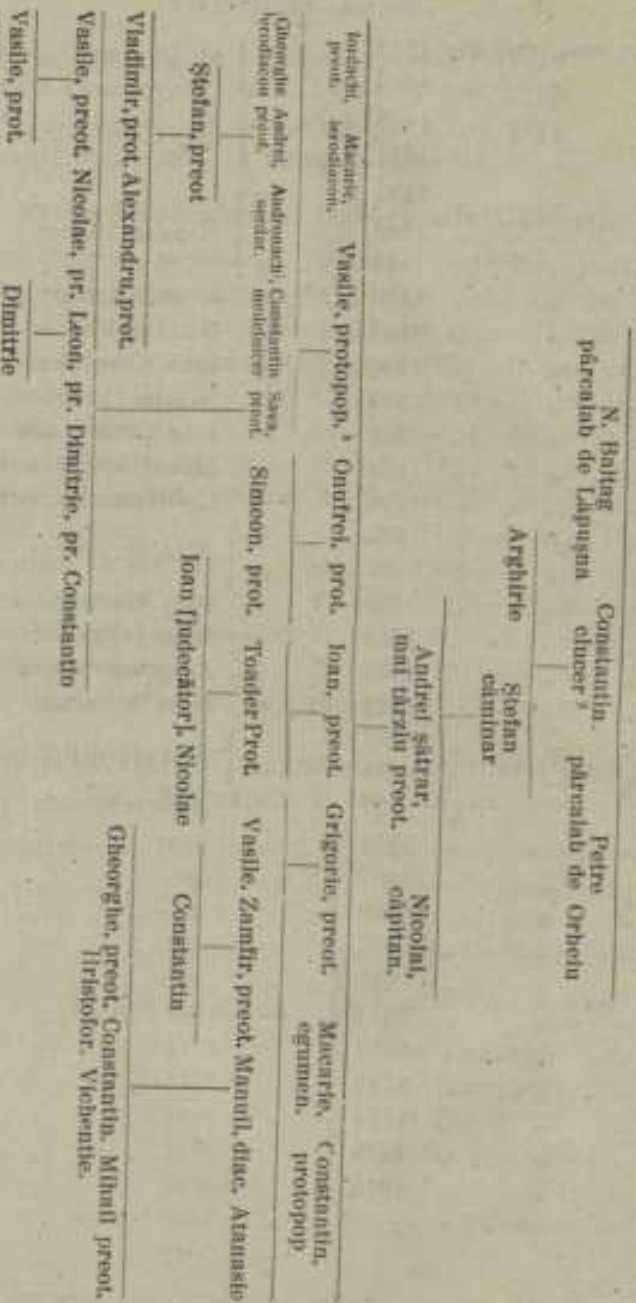
La congresul din 1868 (martie)	—	Petre Perojinschi (probabil)
„ „ „ 1868 (sept.)	—	Petre Perojinschi
„ „ „ 1869	—	Grigorie Galin
„ „ „ 1872 <sup>1</sup> .	—	Alexei Couschi
„ „ „ 1873	—	Eugraf Poniatovschi
„ „ „ 1874	—	
„ „ „ 1875	—	Petre Cazanacli
„ „ „ 1877 <sup>1</sup> .	—	Ioan Grimalschi
„ „ „ 1878	—	Sava Berov
„ „ „ 1879	—	Eufimie Proțenco
„ „ „ 1880	—	Ioan Cornovanov
„ „ „ 1881	—	
„ „ „ 1882	—	

1) În anii 1870, 1871, 1876, după cât știm, nu s'au ținut congrese.

La congresul din	1883	—	
"	"	—	Nicolae Vlaicov
"	"	—	
"	1885	—	
"	"	—	Ioan Cornovanov
"	1886	—	
"	"	—	
"	1887	—	
"	"	—	Nicolae Vlaicov
"	1888	—	
"	"	—	
"	1889	—	
"	"	—	Iacov Iusipenco
"	1890	—	Nicolae Vlaicov
"	"	—	
"	1891	—	Ioan Cornovanov
"	"	—	Nicolae Vlaicov
"	1892	—	Ioan Cornovanov
"	"	—	Nicolae Vlaicov
"	1893	—	Ioan Cornovanov
"	"	—	Mihail Bogoliubov
"	1894	—	Constantin Popovici
"	"	—	
"	1895	—	Nicolae Vlaicov
"	"	—	
"	1896	—	Ioan Cornovanov
"	"	—	Iacov Iusipenco
"	1897	—	Grigorie Lașcov
"	"	—	Iacov Iusipenco
"	1898	—	
"	"	—	Alexandru Baltaga
"	1899	—	
"	"	—	Iacov Iusipenco
"	1900	—	
"	"	—	
"	1901	—	
"	"	—	
"	1902	—	
"	"	—	
"	1903	—	
"	"	—	
"	1904	—	
"	"	—	
"	1905	—	Iacov Iusipenco
"	"	—	
"	1906	—	
"	"	—	
"	1907	—	
"	"	—	
"	1908	—	
"	"	—	
"	1909	—	
"	"	—	
"	1910	—	
"	"	—	Alexandru Baltaga
"	1911	—	
"	"	—	
"	1912	—	
"	"	—	
"	1913	—	
"	"	—	
"	1914	—	
"	"	—	
"	1915	—	
"	"	—	
"	1916	—	

## V. Spite genealogice ale unor familii mai vechi de preoți din Basarabia.

### A. Familia Baltag—Baltaga:<sup>1</sup>



1. Spita este întocmită pe baza actelor din Arhivele Statului din Iași (Furtuna, 194), a unui document privat  
 2. E cunoscut după cartea gospod. de la Dacia Vyd. din 31 martie 1772 (1000), Furtuna 194.

3. În momentul căsătorii Basarabiei de către Ruși (1812) era protopop în jna. Lăpușna, ocrotul Cogașintarului.  
 V. mai sus pag. 3, n. 3.

B. Familia Ceacbir<sup>1</sup>Iancu (Ion) Ciobanjioglo,<sup>2</sup>

Dimitrie Ceacbir <sup>3</sup>		Jellez (Zimovle)	
Zaharia, preot la Cladâr, jud. Ismail, din 1802, † 1830		Teodor, preot., † 1840.	Vasile, preot., † 1845.
Ion, călugăr. Gheorghe, preot. 1845—1873 Nicolae, protoler, la catedrala din Chişinău		Gheorghe, preot.	Ion, preot. Mihail, cânt., † 1880
Dimitrie prot. Vasile, călugăr. Zaharia, preot. Nicolae preot.		Teodor, Nicolai, diacon, diacon.	Constantin, cântăreţ
Grigorie, preot. Alexandru, preot.		Nicolae, Ili, Antonie, preot. preot.	Nicolai, Teodor, cântăreţ, protoleru, protoleru
		Alexandru, Ion diacon.	Teodor Dimitrie cânt. cânt. Ion, cântăreţ.
			Macarie, Mihail, Teodor, Nicolai, Alexandru preot

1. Spăta este întocmită de protolerul Mihail Ceacbir.

2. Familia se trage din străbuni bulgari.

3. Din cauza prigonirilor turceşti, a părăsire în împrejurimile or. Ploieşti (România), unde a fost poreclit „Cencâr”. De aici se trage pronumele de astăzi.

4. În 1700 fraţii Teodor şi Vasile, cu consimţământul boierului moldovean Bala, au trecut pe pământul acestuia din sudul Basarabiei, unde s'au născut în sat. Cladâr, jud. Ismail.

C. *Familia Lașcu—Lașcov.*<sup>1</sup>

Lupu Lașcu, preot. 1734—1822.

Vasile Lupu Lașcu, preot. 1760—1829.

Ioan Vasile Lașcov, preot. 1794—1866.

Lupu (1827) Teodor, preot, 1829-1894. Vasile, preot, 1830-1893. Luca, prot. 1827—1906.

Nicolae, protoier. 1859.

Vasile

D. *Familia Neaga (Neaga).*<sup>2</sup>

Ion, preot, 1750—1825

Anastasiu, preot, 1805—1885.

Sofronie,

Vasile 1823—1878 consul  
in Turcia.

Ion, preot, 1834—1901. Luca consul in Creta. Ștefan, Constantin, Vasile, preot 1855—1906

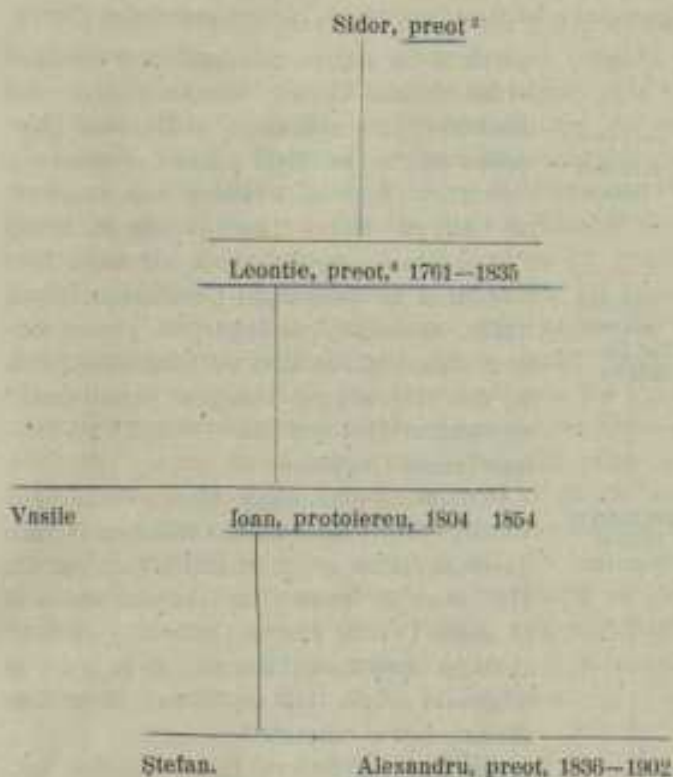
Eugraf. Mihail, preot, 1873—1924

Anastasiu, preot Gheorghe  
preot.

1. Spița genealogică este întocmită pe baza informațiilor obținute de protoier Nicolae Lașcov din Consistoriul din Chișinău, cu nr. 19.344 din 10 noem. 1899 și cu nr. 21.888 din 17 dec. 1899. După o tradiție, unul din străbunii familiei Lașcu—preotul Ioachim—ar fi venit în Basarabia din Ucraina, pe la sfârșitul v. XVII („En. Băl.” 1870, VI, 338). Iar după unele date istorice neamul Iam. Lașcu se trage din Domnul Moldovei Lașcu (Lașcu). V. Lașcov. „Uzul din cel mai vrednicii fii ai Basarabiei” (în manuscris).

2. Spița e întocmită pe baza informațiilor date de D-I E. Neaga. Familia „Neaga”, după o versiune, se trage din prinții „Neguș” din Munte-Negru, după alta—de la cuvântul sârb „neagu”—Nicolae. În a doua jumătate a v. XVIII-lea un membru din această familie, tatăl preotului Ioan, fugind de prigonirile turcești, s'a așezat în Basarabia. V. E. Neaga. „Genealogia preoților din familia „Neaga” (în manuscris).



E. Familia Popovschi.<sup>1</sup>

1. Inform. sunt luate din Arh. Consist. „Forma înștiințării” („Карповыя Вѣдомости”) din an. 1820, 1831, 1847.

2. În actele din an. 1831, despre Leontie, fiul lui Sidor, se spune: „Preotul Leontie Sidorovici Popovschi, fecior de preot...” Prin urmare tatăl lui Leontie a fost Sidor, preot. Informațiuni mai directe despre acesta nu se găsesc.

3. „... Di neam moldovan... în anul 1795 luna Mai 30 s'au hirotonisit de preosfințitul mitropolit Iacov.” În unele acte greșit se spune că a fost hirotonit în 1795 de mitropolitul Veniamin; în 1795 mitrop. în Moldova a fost Iacov Stamati (Iorga, „Bis. Rom.”, II, 336). Pronumele lui Leontie, după unele acte din arhiva consistorului (din 1820), este Popovici, după altele (1831)—Popovschi, rămas din cuvintele „sîn popovschi” (fiu de preot), întrebunțate în unele „Form. de înșt.”.

## VI. Două acte privitoare la marele ctitor, boierul basarabean Mihalcea Hâncu:

### A. Spița genealogică a lui Mihalcea Hâncu, ctitor al mănăstirii Hâncu<sup>1</sup>



Pentru că arătații doi frați sunt adivărați fii lui Neculai Hâncu dovadă slujăști svidețelstva<sup>2</sup> dela neamurile și Dvorenii Hânculești ci s'au înfățoșat acum comisăei.

Precum că Neculai Hâncu este cu adivărat frați cu Miron Hâncu a căruia urmaș ș'au înfățoșat dovezile spre cercetare Dv<sup>3</sup> Comisii și fii Stolnicului Dumitrașcu Hâncu slujăști dovadă copia împărțalii pentru moșii și țigani încredințată de Sărdăria Orheiului din 7271 august 4 zile, iar pentru cinul<sup>4</sup> de cămăraș Hrisovul din 1789 ci s'au înfățoșat acum Comisăei.

Precum că Dumitrașcu Hâncu Stolnic esti adivărat fii a sardariului Mihalcea Hâncu dovidești dania a tot neamul Hânculesc din 1781 mart 20 pentru un vad de moară di pi moșia Pereni aume Grebencea ci il închirisăse mănăstirii Hâncului di pi care să înfățoșază copia iar orghinalul să află in documenturile mănăstirii.

Precum că Mihalcea Hâncu au fost sărdari il adivereazi doă ispisoaci Domnești ce e întâi dela D(omnul) Grigori Ghica Voevod din let 7167 mai 2 zile și aș doile dela D(omnul) Ștefan voevod din let 7168 Ghenari 20 pentru moșia Mănești din ținutul Troțușului.

1. Se zice că moșile boierilor Hâncu se 'ntindeau, pe vremuri, dela Hâncești, mănăstirea Hâncu, Nisporeni, Valea Trăistoni (com. Boldurești), Isaicani și până 'n sus pe amândoua malurile Prutului, unde și astăzi se 'ntâlnește foarte des numele de familie Hâncu.— Amândouă actele aparțin lui Ștefan Hâncu, coboritor al lui Mihalcea Hâncu, astăzi plugar și primar în com. Băcloi jud. Lăpușna.

2. Certificat.

3. Dvorenesci.

4. Rang.

*B. Suret depe ispisoc sîrbesc dela Ștefan Voevod din vleaf 7168  
Ghenar 2.*

Precum Domnia Mea am dat și am întărit boerului nostru Mihalci Hăncului sardariu pre a sa dreaptă ocină și danie, din ispisoc de danie și de miluire ciau arătat noao dela Ghica Voevod, satul Măneștii în ținutul Totrușului, care sat au fost mai nainte a lui Vasilie Hatmanul fratele lui Gheorghie Ștefan Voevod și (l-a) luat Ghica Voevod pentru viclenia lui. Pentrucă de multe ori (s'a) rădicat cu oști din țara ungurească și au vrut ca să-l scoată pre el din scaun. Și au făcut multă pradă în sâraca țara Domniei mele, și Dumnezeu nu i-au fost lui întru agiutoriu, și tot s'au întors rușinat. După aceea, dacă au deschis noao Domnul Dumnezeu ușa milii sale și ne-au dăruit noao Domnia și stăpânirea țării și am luat părintescul scaun a lui Vasile Voevod, am luat Domnia mea toate satele și moșiile lui Gheorghie Ștefan Voevod, pentru multă avere ce-au dat tatăl meu de mai sus scris Vasilie Voevod în mănule lui ca să o fie cât era vel logofăt. Dar el ca un om viclean ce au fost s'au rădicat cu oști ungurești și munteni și ne-au scos pre noi din țară și ne-au făcut noao mult rău. Pentru aceea acel sat Măneștii să fie boerului Domniei mele de mai sus scris Mihalci Hăncului Sărdar dreaptă ocină și danie și dela noi miluire și uric și întăritură neclintită nici odată în veci, și altul să nu se amestece.

S'au scris în ias

însuș Domnul au zis: Ștefan Voevod.

S'au tălmăcit de Gheorghe Euloghi  
Dascal, 1785 iunie 28.

## INDICE.

### A.

- Аксаков (Аксаковъ Иванъ),  
101, 106, 161.  
Aivazov, 365, 436.  
Alexandri V. 223.  
Alexandru I. 16, 22, 23, 25, 26,  
30, 39, 60, 64, 67, 68, 73,  
100, 101, 102, 103, 106, 121,  
441, 468, 476.  
Alexandru II, 124, 126, 143,  
146, 161, 172, 193, 208, 209,  
231, 232, 233, 240, 362.  
Alexandru III, 231, 232, 233,  
237, 240, 243, 258.  
Alexandru egum. 107.  
Ambrosie Ciuciarev, 339.  
Ambrosie (Podobiedov), 86.  
Ambrosie (Serebrennicov), 16,  
116, 117.  
Amfilohic, 33.  
Anastasiе Griбанovschi, 376—  
377, 444, 454.  
Andronic ierom. 200, 322.  
Antocel, 445.  
Antonie Hrapovičhi, 364.  
Antonie ep.-vic. din Petersb. 366.  
Antonie Ivanov, 3.  
Antonie Șocotov, 135, 136, 137,  
138, 139, 143, 144, 145, 158,  
159, 162, 163, 164, 166, 176,  
180, 182, 184, 186, 187, 188,  
193, 210, 228.  
Antonie Vadcovschi, 475.  
Antonovschi Avraamie, 106.  
Aplici dascălul, 89.  
Apostolopulo N. 322.

- Aracseev, 24.  
Arbure Zamfir, 120.  
Arcadie Filonov, 252 — 253,  
256, 285.  
Aron-Vodă, 3.  
Arsenie Stadnițhi, 2, 3, 323,  
340, 359, 366.  
Arhanghelschi, 339.  
Augustin Gulianițhi, 247, 298.

### B.

- Bahmetiev A. N., 68, 92.  
Bălășescu Nifon, 195.  
Băltag Vasile, 3, 12.  
Baltaga Alexandru, 220, 223,  
228, 229, 230, 378, 383, 421,  
425, 458—460, 464, 474.  
Baltaga Dim., 223.  
Baltaga Simion, 106.  
Baltaga Ștefan, 222.  
Baltaga Teodor, 188, 194, 197,  
222, 229.  
Baltaga Vladimir, 223, 398, 464.  
Băltătescu A., 198, 322, 398.  
Bandacov Serghei, 107.  
Barsov (Барсовъ), 25, 26, 125,  
126.  
Batu Gheorghe, 3, 12.  
Berezovschi M., 342.  
Beliavschi (Бѣлавскій), 23, 26,  
31, 75, 409.  
Binetchi, 13, 395.  
Bivol P., 223.  
Bobeica T. 71, 73.  
Bocicovschi Chrișanth, 163,  
183, 188, 196, 285.

Boga L., 1.  
 Bogoiavlenschi A. A., 378, 419.  
 Bogoroditchi A., 337.  
 Bogos T., 381.  
 Bogoslovschi Andrei, 107.  
 Bogoslavschi S., 192.  
 Bolfa VI., 422.  
 Bolotov V., 339.  
 Boltean I., 385, 422, 474.  
 Bragă Petre, 192.  
 Brâncoveanu Constantin, 14.  
 Brițchi Gr., 335.  
 Bulgagov S., 344.  
 Bușila P., 422.  
 Butta Ion, 68.  
 Butuc I., 197, 268, 269, 281,  
 285, 335, 341.

## C

Cahovschi M., 116.  
 Calnev M. A., 453.  
 Camenșicov Em., 3-2.  
 Capodistria, 23, 38.  
 Captatenco Zinovia, 76.  
 Caracozov, 187.  
 Carasev T., 105.  
 Casso (Кассо), 1, 16, 120.  
 Cestalschi, 339.  
 Catacazi, 57.  
 Catargiu I., 122.  
 Catcov M., 232, 421.  
 Caține C., 216.  
 Cazacu C., 229.  
 Cazacu V., 285, 288, 334, 335,  
 337.  
 Cazanschi I., 408.  
 Cazanschi P., 415.  
 Ceachir D., 197.  
 Ceachir M., 286, 287, 288,  
 398, 425.  
 Ceachir T., 335, 399.  
 Cecan M., 425.  
 Cehov (Чеховъ) N. V., 60, 63,  
 172, 173, 239.  
 Cehovschi (Чеховскій), 115,  
 116, 117, 118, 119, 121.

Cernășevschi, 319.  
 Cernăuțan Gh., 335, 422.  
 Cerniavschi I., 198.  
 Cherschi, 180.  
 Chijliacovschi Gr., 6.  
 Chireevschi P. și I., 161.  
 Chirica T., 440.  
 Chiril mitrop., 118.  
 Ciciagov Pavel, 32, 64, 468.  
 Ciobanu Șt., 12.  
 Ciocan Eug., 424.  
 Ciocan Ier., 383, 384, 385, 386,  
 420, 423, 424.  
 Ciolac A. N., 324.  
 Ciolan Sofr., 384, 395.  
 Ciugureanu A., 197.  
 Ciuhureanu Șt., 164, 221, 222,  
 345.  
 Cociubinschi A., 110.  
 Codreanu F., 192.  
 Comanetișchi I., 229, 408.  
 Condrea V., 445.  
 Conschi A., 198, 323.  
 Constantin Feodorovici, 3, 6.  
 Corobchiin I., 212.  
 Cornovanov I., 272, 345.  
 Coropceanu I., 3, 6.  
 Costin Stăvărachi, 3, 12.  
 Costinovici N., 222.  
 Cotovici (Котовичъ), 28, 126.  
 Coțovschi Anat., 452.  
 Covaldji Ioan, 460-462.  
 Covșarov, 53.  
 Cozachevici V., 188.  
 Crâlov A., 285.  
 Crasno-Milasevici, 16.  
 Cristea-Teofan, 200.  
 Criucicov N., 335.  
 Crivțov I., 169, 442.  
 Crupenschi, 386.  
 Crușevan Pavel, 421, 471.  
 Culcițchi S., 198, 285.  
 Cunițchi, I., 73.  
 Cunițchi Petre, 17, 65, 68, 120.  
 Curbet C., 223.  
 Curbet I., 288.

Curcinschi N., 453.  
 Curdinovschi V., 419.  
 Cușnicov, 16.  
 Cutuzov, 5 6.  
 Cuza Alexandru I., 200, 207.

## D.

Dădățchi M., 71.  
 Damian arhim., 478.  
 Dănga Gh., 197, 269, 285, 398.  
 Danilevschi N., 77, 110.  
 Darwin, 319.  
 Dașchevici, 333, 335.  
 D'Hauterive, 4, 11.  
 Dimitrie (Muretov), 195.  
 Dimitrie (Sulima), 32, 34, 36,  
 37, 38, 39, 43, 44, 45, 48,  
 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56,  
 58, 61, 62, 63, 68, 71, 72, 73,  
 86, 87, 88, 96, 97, 107, 108,  
 114, 116, 117, 228, 229, 428.  
 Dimitriev D. N., 314.  
 Dimitriev Ioan, 3.  
 Dimo Arghire, 182.  
 Dionisie Lupu, 93.  
 Dionisie Sosnovschi, 432.  
 Dobrescu N., 278.  
 Dobroliubov, 319.  
 Donev, 368.  
 Donici P., 223, 229, 268, 349.  
 Dostoievski T. M., 236.  
 Druganov G., 110.  
 Dubițchi A., 106.  
 Dubnevici T., 395.  
 Dumbravă Th., 108, 109, 212.  
 Durnovo, 227, 384.  
 Dușacov I., 337.

## E.

Ecaterina II, 16, 99, 116, 121,  
 476.  
 Efreim Sirianul, 96.  
 Epuri M., 408.  
 Erbiceanu C., 2, 5, 6, 11, 16,  
 17, 118.

Eugenia egum., 230.  
 Eustratiev A., 425.

## F.

Feodorov P., 53.  
 Fialcovschi I., 107.  
 Filadelf Puzina, 72, 73.  
 Filaret Drozdov, 29, 40, 56, 63,  
 92, 125, 162, 163, 194, 304,  
 382, 477.  
 Filaret Scriban, 110.  
 Filipov V., 445.  
 Florea I., 6.  
 Florov P., 222, 281, 341, 347—  
 348.  
 Fotie arhim., 24, 102.  
 Frațiman I., 2.  
 Furtună, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 18.

## G.

Gacșhevici, 106.  
 Galin Gr., 137, 188, 196.  
 Galuppa I., 197, 229.  
 Gălușcă I., 197.  
 Ganițchi M., 110, 196, 198, 199,  
 298, 323.  
 Gapon, 441.  
 Gavriil Bănulesco-Bodoni, 12'  
 16, 17, 19, 31, 32, 33, 34,  
 35, 36, 37, 42, 43, 44, 45,  
 46, 47, 48, 51, 52, 54, 55,  
 57, 58, 64, 65, 66, 67, 68,  
 69, 72, 75, 77, 78, 79, 80,  
 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,  
 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96,  
 97, 99, 105, 114—122, 153,  
 165, 193, 197, 199, 228, 229,  
 324, 398, 428, 433, 478.  
 Gavriil Callimachi, 115, 116.  
 Gavriil Cepur, 372, 397, 423.  
 Georgescu, 195.  
 Ghelasie, 451.  
 Ghenadie călugărul, 403.  
 Ghenadie ep. de Râmnic, 118.  
 Ghepățchi E., 197, 222, 297,  
 298, 322, 408.

- Ghepetchi N., 434.  
 Gherasim călugărul, 403.  
 Gherbanovschi I., 65.  
 Ghica Gr. A., 5, 6, 10, 19.  
 Ghillarov, 77.  
 Ghinculov Ch., 269.  
 Ghinculov I., 69, 73.  
 Glâbovschi A., 183.  
 Glavan V., 348.  
 Glavatschi N., 385.  
 Glijnschi A., 106.  
 Gliński (Глиньскій) B., 240.  
 Glubocovschi N., 339.  
 Gogol N., 351.  
 Golifan A., 5, 6, 23, 24, 25,  
 26, 91, 92, 95, 118, 122.  
 Golubinschi E., 34, 339.  
 Gonta T., 445.  
 Gorbov I., 169, 442.  
 Grigorean Gr., 445, 450, 451.  
 Grigorie IV, mitrop. al Ungro-  
 vlahiei, 8.  
 Grigorie, mitrop. al Ierapoliei,  
 92, 93.  
 Grosu Gh., 338.  
 Gumilevschi A., 128.  
 Gurie Grosu 338, 398, 399,  
 425, 464, 474.  
 Gurschi (Гурскій) Gr., 87,  
 89, 90.

## H.

- Haneş P., 8, 85, 120.  
 Halippa I., 326.  
 Hartia C., 223.  
 Harting, 57, 79, 122.  
 Henderson, 94.  
 Hermoghen, 364.  
 Holdevici 333.  
 Homiacov (Хомяковъ), 125—  
 126, 161, 236, 344.  
 Hranevici P., 106.  
 Humă Vasile, 384, 395, 402, 462.

## I.

- Iacob Piatnitchi, 242, 244, 251,  
 256, 259, 279, 286, 319, 326,  
 329, 350.

- Iacob Putneanu, 10.  
 Iacob Stamati, 10, 115.  
 Iancovschi (Янковскій), 358.  
 Ianovschi Al., 252, 302, 303,  
 304, 326, 342, 343.  
 Iațcovschi I., 408.  
 Iajmirschi A., 325.  
 Ieronim Ghepner, 166.  
 Ignatie călugărul, 81.  
 Ignatie (Ignatovici) ierom., 399.  
 Ignatovici Iustin, 398, 399, 464.  
 Ilodor arhim. 364, 366, 421.  
 Inochentie Borisov, 162.  
 Inochentie Levizor ierom. 441—  
 443, 446, 447, 449, 450,  
 452, 454, 455.  
 Ioanichie Șicov, egum., 44.  
 Ioanichie ep. al Romanului, 6.  
 Iorga N., 2, 3, 9, 10, 11, 12,  
 15, 19, 91, 93, 110, 116, 122.  
 Ipsilanti Al. Vodă, 15.  
 Irinarh Popov, 39—40, 43, 46,  
 50, 53, 56, 75, 78, 87, 88, 89,  
 90, 98, 106, 107, 109, 111,  
 228, 229, 479.  
 Irineu Nestorovici, 45, 70, 73,  
 97, 114.  
 Isaachie Polojenschi, 242, 244,  
 251, 253, 255, 256, 279, 280,  
 282, 283, 312, 313, 328, 350.  
 Isaia Trofimovici, 76.  
 Iusipenco Iacob, 297, 345, 422.  
 Ivanov P., 314, 411.  
 Ivantov-Platonov A., 126.

## J.

- Jevahov (Жеваховъ), 365, 366.  
 Jmachin (Жмакинъ), 5, 6, 17,  
 32, 38, 43, 44, 115, 116, 117,  
 118, 119, 122.  
 Juminschi, 71.

## L.

- Labutin G., 337, 338.  
 Lașcov Gr., 314, 345.  
 Lașcu Luca, 197, 222, 223, 229.

- Laşcov (Лашковъ) N., 113, 287, 323, 341, 384.  
 Laşcov (Laşcu) T., 164, 165, 170, 197, 222.  
 Lefter, 452.  
 Leliavschi A., 285, 305.  
 Leon mitrop. 8.  
 Levitchi T., 441, 442, 445, 448.  
 Levizor Simion, 445, 450.  
 Livovschi Gr., 342.  
 Lototchi (Лотоцкіѳ) P. 12, 19, 44, 45, 59, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 78, 79, 112, 192, 319, 417.  
 Luzanovschi M., 290

## M.

- Macarie (Bulgacov) mitrop. 126.  
 Madan A., 348, 349.  
 Madan Gh., 349.  
 Magntchi 24.  
 Maliarov Luca, 169.  
 Mallavinschi T., 3, 6, 8, 12, 18, 19, 43, 106.  
 Marcoci F., 155, 179.  
 Marcov P., 188, 196.  
 Margaritov S., 285, 335.  
 Măştan (Мышцынъ) V., 358.  
 Măţă S., 445.  
 Maţevici L., 323, 422.  
 Matveev I., 338.  
 Matvevici Alexei, 464.  
 Mavrocordat Alexandru, 4, 116.  
 Mavrocordat Constantin, 6, 9, 15.  
 Melchisedec, 2, 100, 197, 215, 216, 323.  
 Melgunov (Мельгуновъ) S., 29.  
 Melnicov, 53.  
 Melnicov T. şi V. 335.  
 Mihailov (Михайловъ), protoier., 87.  
 Mihailov preot, 108.  
 Mihalevici E., 323.  
 Mihul C., 332, 333.  
 Miliucov (Милуковъ) P., 29.

- Mitrofan Vişinschi, 79.  
 Moisiu, 120.  
 Morgunov P., 106.  
 Moruzi Alexandru, 11, 119.  
 Moruzi Constantin, 6.  
 Moşchevici D., 422.  
 Murafa A., 422.  
 Muranevici Sp., 399.  
 Muranevici T., 110.  
 Muraviev-Amurschi, 127.

## N.

- Napoleon, 16.  
 Natanail Danilevschi, 77, 197.  
 Neaga I., 222, 268.  
 Neofit Nevodcicov, 242, 250, 251, 252, 255, 279, 280, 283, 302, 318, 350—354.  
 Neofit Sliednicov, 432.  
 Nesterov, 340.  
 Nesterovici Ivan, 65.  
 Nicanor Brovcovici, 162, 339.  
 Nicanor ierom., 399.  
 Nichifor Theotochi, 115.  
 Nichitenco (Никитенко), 123.  
 Nicodim Crotcov, 373, 423, 474.  
 Nicolae I., 25, 26, 27, 29, 30, 45, 50, 60, 73, 74, 88, 102, 106, 108, 151, 161, 258, 471, 476, 477.  
 Nicolae II, 358.  
 Nicolai baron, 294.  
 Nikon patriarch, 99.  
 Nistor I., 120, 228.  
 Niţă T., 223.  
 Nour A., 473.  
 Novgorodtev A., 169.

## P.

- Pahovschi P., 196, 198.  
 Paisie Velicicovschi, 15, 44, 96.  
 Palmov, 96.  
 Părin (Пыпинъ) A., 25, 93, 94, 101.  
 Parcov (Парковъ), 124, 126, 127, 128.



- Parfeniev C., 276, 345, 390, 395, 421, 422, 425.  
 Partenie arhim., 34.  
 Parhomovici Andrei, 163, 183, 188, 196, 285, 323, 326, 419, 427, 464.  
 Parhomovici Iosif, 211, 285, 287, 326, 333, 335, 348, 411, 419, 426, 427, 428, 463-464.  
 Parhomovici Vasile, 188, 190, 297, 320, 463.  
 Paterson, 94.  
 Pavel Lebedev, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 154, 156, 158, 159, 162, 163, 167, 170, 175, 176, 179, 180, 184, 186, 188, 190, 194, 195, 201, 203, 206, 211, 213, 216, 224 — 230, 241, 244, 258, 266, 280, 306, 319, 333, 340.  
 Perojinschi P., 136.  
 Petcu Șt., 279.  
 Petre protopop, 3.  
 Petre Troițchi, 135, 136, 184.  
 Petrițchi Gr., 106.  
 Petrov Gr., 366.  
 Petru cel Mare, 22, 29, 30, 31, 64, 100, 236, 476.  
 Petru Maior, 122.  
 Petru Movilă, 64, 76, 115.  
 Pini consul, 92, 94.  
 Pisarev, 3:9.  
 Pitirim mitrop. de Petersb. 3:6.  
 Plămădeală M., 287, 288, 398, 425, 464.  
 Platon mitrop., 108, 109.  
 Platon Rojdestvenschi, 351, 376, 377, 387, 454.  
 Platon arhim., 46.  
 Platonov S., 25.  
 Pobiedonostev C. P., 232-233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 296, 305, 308, 309, 330, 335, 339, 344, 349, 352, 357, 371, 393, 436, 472, 478.  
 Pocrovski (Покровскій), 29, 57, 99, 131.  
 Podiesnăi T., 338.  
 Policarp patriarh al Ierusalimului, 36.  
 Poniatovschi Eugraf, 143, 182, 188, 191, 194, 198, 323.  
 Ponset, 386.  
 Pontiacov L., 422.  
 Popov M., 334.  
 Popovici C., 286, 287, 347, 397, 399, 425, 464, 474.  
 Popovici L., 229, 408.  
 Popovschi A., 222.  
 Porfirie ep. al Podolici, 366.  
 Potemchin, 99, 116.  
 Pranițchi D., 322.  
 Pranițchi Vl., 246, 314.  
 Pravednăi V., 333, 335.  
 Priclonschi (Приклонскій Н.), 31, 133, 357.  
 Protasov 25, 26, 27, 28, 43, 74, 76, 80, 111, 114, 133, 477.  
 Prozorovschi, 16.  
 Prugavin (Пругавинъ), 101, 102, 208, 330, 331, 338, 365.  
 Purișchevici M., 263, 204, 205, 433.  
 Purișchevici Vasile, 40, 106.  
 Purișchevici Victor, 70, 73, 107.  
 Purișchevici (Vladimir), 386.  
 Putiatin R., 304.

## R.

- Racinschi S., 239, 400.  
 Radu (Tâmpoa), 69.  
 Rădulescu-Motru C., 466.  
 Raev N., 366.  
 Rahmaninov, 339.  
 Rasputin Gr., 365, 366.  
 Rizo Anastasia, 182.  
 Rostislavlev (Ростиславлевъ Д.), 75.  
 Rousseau, 319.  
 Rușcinschi L., 136.

## S.

- Sabler Vl., 365.  
 Saharov I., 337, 338.  
 Saharov E., 188, 196, 298.  
 Samuil Micu (Klein), 121.  
 Samureanu Gh., 227, 228, 348.  
 Samureanu V., 227.  
 Santelevici H., 467.  
 Sărcu P., 198.  
 Şaşin A., 334.  
 Sava ierom., 403.  
 Şavelschi, 366.  
 Savitchi D., 69.  
 Şceglov D., 314, 323.  
 Scodihor I., 223.  
 Scordeli T., 452.  
 Scvortov I., 72, 73, 77, 194, 304.  
 Scvortov M., 196.  
 Scvortov V. M., 365, 436.  
 Sevoznicov A. I., 453.  
 Şebeco, 214.  
 Semeichin I., 408.  
 Şenroc (Шенрокъ) V., 351.  
 Serafim arhim., 3.  
 Serafim Ciciagov, 364, 366,  
 371, 372, 373, 374, 375, 378,  
 384, 385, 386, 394, 395, 396,  
 397, 399, 400, 401, 402, 406,  
 410, 419, 423, 427, 428, 431,  
 432, 452, 453, 458, 468-475.  
 Serafim ep. al Podoliei, 366.  
 Serafim mitr. de Petersburg, 24.  
 Serghie Liapidevski, 241, 242,  
 244, 250, 251, 252, 267, 279,  
 297, 298, 300, 302, 312, 313,  
 320, 321, 322, 329, 333, 334,  
 350.  
 Serghie arhier. de Finlanda, 366.  
 Serghiev I. (protoiereu din  
 Cronstadt) 289, 468.  
 Severin P., 422.  
 Sicinski A., 106.  
 Şilder (Шильдер), 16, 23.  
 Silin A., 198, 323.  
 Şincal Gh., 122.  
 Sinesie arhim., 96.  
 Siniacevski M., 62.  
 Sinitchi S., 182.  
 Sladkopevtsev P., 408.  
 Slaninov F., 110.  
 Smirnov A., 188.  
 Smirnov (Смирновъ) Petre, 238.  
 Smirnov Policarp, 337, 338.  
 Sofronie arhim., 309.  
 Sofronie mitrop. al Moldovei,  
 77, 110.  
 Sofronovici I., 332, 333, 335,  
 Soloviev T., 298.  
 Soloviev Vladimir, 126, 344, 357.  
 Spanovski L., 408.  
 Speranski M., 23.  
 Stadniţchi (Станицы) A., 1,  
 5, 6, 14, 15, 16, 17, 18, 19,  
 32, 34, 35, 36, 37, 43, 44,  
 46, 48, 55, 65, 68, 81, 82,  
 86, 96, 118, 119, 120, 121,  
 122, 199, 227, 323, 324, 325,  
 335, 340-341, 348.  
 Stamati F., 3.  
 Statov C., 399.  
 Ştefan cel Mare, 14.  
 Stefanelli T., 114, 115.  
 Ştiucă A., 3.  
 Stoicov N., 42, 47, 48, 51, 164,  
 174, 176, 177, 380-381,  
 419, 421.  
 Strelbiţchi M., 82.  
 Sucevan V., 181, 314, 409, 411.  
 Sudachevici Şt., 106, 209.  
 Suhomlinov (Сухомлиновъ),  
 23, 25, 60.  
 Sturza A., 23, 40, 350.  
 Sturza Sc., 35, 46, 57, 64, 67.  
 T.  
 Tamblac Gr., 325.  
 Tărăfă P., 445, 446.  
 Tarnoruţchi A., 387.  
 Tatışev (Татищевъ) 128, 132,  
 172, 173, 178, 208.  
 Tchartorisky print, 16.

Teoctist Scriban, 110.  
 Teodosiev S., 408.  
 Teodosiu, 386.  
 Teofan egum., 321.  
 Ternovschi T., 118.  
 Theognost Donos, 428.  
 Tihai Anat., 341.  
 Tihon Solntjev, 76.  
 Timoșevschi A., 69.  
 Titlinov (Титлиновъ), 23, 26,  
 28, 30, 31, 45, 64, 65, 68,  
 75, 76, 277.  
 Tolstoi D. A., 172, 233, 413.  
 Tomescu C., 88.  
 Topalov Ch., 399.  
 Tricolici M., 445.  
 Trofimov L., 422.  
 Troitchi A., 406.  
 Trubetcoi (Трубецкоѳ) Eug.,  
 358.  
 Trubetcoi S. și E., 344.  
 Tucicov, 100.  
 Turcan C., 445.  
 Tutunar, 229.  
 Tverscoi (Тверскоѳ) P., 233.

## U.

Ungureanu T., 422.  
 Untu M., 288, 345, 346-347,  
 348, 398.  
 Ursu C., 395.  
 Usinevici At., 428.

## V.

Vahnițchi S., 110.  
 Valuev (Валуевъ) P., 124.  
 Variaam Cerniavschi, 188, 190,  
 196.  
 Variaam Cuza, 91, 92.

Vasilevschi N., 285.  
 Vasnețev, 340.  
 Vecul A., 8.  
 Veniamin arhier., 45.  
 Veniamin Costachi, 8, 10, 91,  
 93, 118.  
 Verbitchi D., 337, 338, 408.  
 Verbitchi I., 422.  
 Verhovscoi (Верховскоѳ), 26,  
 34.  
 Vselovschi Eug., 451.  
 Visarion ep., 207.  
 Visarion Puiu, 12, 13  
 Vizanti, 118.  
 Vladimir Sinicovschi, 367, 368,  
 371, 390, 396, 398, 399,  
 401, 411, 419, 425, 438.  
 Vlaicov N., 269, 345.  
 Volodcovschi E., 411.  
 Volovei T., 333, 334, 336, 337,  
 338, 341-342, 421, 437, 440,  
 452.  
 Voronțov M., 53.  
 Vostorgov, 365, 346.

## X.

Xifti Gr., 387.

## Z.

Zăcov Gr., 197, 323.  
 Zalevschi N., 422.  
 Zașciuc, 350.  
 Zaușchevici Nicolae, 107.  
 Zaușchevici Nichita, 106.  
 Zaușchevici V., 183, 188, 196.  
 Zinovie Drozdov, 372, 416, 432.  
 Zlotea C., 445.  
 Znamenschi (Знаменскіѳ), 29,  
 76, 103, 108.

## CUPRINSUL

	Pagini
Precuvântare . . . . .	V—VIII
Prescurtări . . . . .	IX—XII

### INTRODUCERE

Vieța bisericească-religioasă în Basarabia în ajunul anexării ei de către Ruși . . . . .	1— 20
--	-------

### PERIOADA ÎNTÂIA

1813—1855

*Organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului.—Inceputul regimului național-ortodox în biserica din Basarabia.*

#### Partea întâia.

I. Inceputul vieții eparhiale în Basarabia.—Organele bisericești-administrative în prima perioadă.—II. Clerul.	
III. Păstoriții . . . . .	21 — 58

#### CAPITOLUL I.

Starea generală a bisericii ruse în prima jumătate a v. XIX-lea. Proiectul mitropolitului Gavriil relativ la organizarea noii eparhii.—Organele de ocărnuire eparhială în Basarabia sub primii arhipăstori . . . . .	21— 42
--	--------

#### CAPITOLUL II.

Starea intelectuală și morală a preoțimii. Drepturile clericilor.—Mijloacele de întreținere ale clericilor. Dreptul de moștenire asupra parohiilor.—Epitropia Eparhială.	42— 52
--	--------

#### CAPITOLUL III.

Grija pentru luminarea religioasă a păstoriților. Clădirile bisericești. Catedrala nouă. Predicile. Chestiunea repaosului duminical . . . . .	52— 54
---	--------

## Partea a doua.

I. Așezămintele culturale-bisericești în întâia perioadă. Școalele bisericești de prin sate. II. Seminarul Teologic. III. Tipografia Exarhicească. Societatea biblică . . . . . 59— 94

### CAPITOLUL I.

Școalele rurale. „Pravile“ pentru școalele primare din eparhia Oloneț. Aplicarea acestor pravile în eparhia Chișinăului . . . . . 59— 63

### CAPITOLUL II.

Intemeierea Seminarului Teologic. Organizația seminarului subț mitr. Gavriil. Reforma seminarului după regulamentul din 1808—1814 . . . . . 63— 80

### CAPITOLUL III.

Inițierea Tipografiei Exarhicești. Cărțile tipărite în tipografie subț primi arhipăstori. Stagnarea tipografiei la sfârșitul perioadei. Societatea Biblică; rostul ei . . . . . 80— 94

## Partea a treia.

I. Mănăstirile. II. Activitatea Misionară. III. Trecerea bisericilor din ținuturile de miazăzi ale Basarabiei la Moldova, în 1856. Insemnătatea perioadei întâia. Mitropolitul Gavriil ca arhipăstor . . . . . 95—122

### CAPITOLUL I.

Mănăstirile basarabene subț mitr. Gavriil. Măsurile primilor arhipăstori pentru introducerea „obșcejitie“-i. Starea materială a mănăstirilor. Naționalitatea călugărilor și contactul lor cu populația . . . . . 95— 99

### CAPITOLUL II.

Misiunea antischismatică. „Răscolnicii“ în Basarabia și atitudinea stăpânirii țariste față de aceștia. Primele măsuri contra lipovenismului. Sectanții în Basarabia. Chestiunea „Edinoveriei“ . . . . . 99—109

### CAPITOLUL III.

Războiul Crimeei. Bisericile și clericii din ținuturile sudice ale Basarabiei. Rostul perioadei întâia. Insemnă-

tatea Seminarului Teologic din Chișinău, Mitr. Gavriil;  
vieța și personalitatea sa . . . . . 109—122

## PERIOADA A DOUA.

1850—1881.

*Epoca marilor reforme în Rusia și dezvoltarea vieții  
eparhiale în Basarabia.*

### Partea întâia.

I. Ocârmuirea eparhială în Basarabia. — II. Clerul basarabean. — III. Păstoriții . . . . . 123—170

### CAPITOLUL I.

Privire generală asupra stării bisericii ruse în această perioadă. Ocârmuirea eparhială în Basarabia: Vicariatul; Consistorul; blagocini. Principiul eligibilității în treburile ocârmuirii eparhiale. Congresele eparhiale ale preoțimii . 123—144

### CAPITOLUL II.

Starea decăzută a preoțimii. Măsuri de îndreptare. Bibliotecile protopopești. Pregătirea clericilor inferiori. Starea socială a preoțimii. Starea ei materială; chestiunea salariului. Epitropia Eparhială. Casa Emeritală . . . . 144—156

### CAPITOLUL III.

Starea religioasă morală a păstoriților. Clădirile bisericesti. Predici și învățături. Desființarea iarmaroacelor în zile de duminică. Procesiunea cu sf. Icoană din Gârbovâț. Ocrotirea sinistraților și nevoiașilor. Frățimi și Epitropii parohiale . . . . . 156—170

### Partea a doua.

I. Activitatea bisericească-culturală în a doua perioadă: școalele bisericesti-rurale. II. Școalele duhovnicești. III. Bibliotecile bisericesti. Tipografia Eparhială. Revista eparhială . . . . . 171—199

### CAPITOLUL I.

Școalele bisericesti de prin sate. Rolul preoțimii și măsurile guvernului în Rusia. Școale primare în Basa-

rabia, Școalele mănăstirești. Rolul bisericii în viața școlilor primare ale Ministerului și ale Zemstvei. Școale duminicale . . . . . 171—177.

## CAPITOLUL II.

Școala Spirituală de băieți din Chișinău. Noul regulament din 1867. Școala Spirituală dela Bălți; mutarea ei la Edineț. Școala Eparhială. Seminarul Teologic . . . 178—193.

## CAPITOLUL III.

Starea tipografiei eparhiale în a doua perioadă. Publicațiunile tipografiei din Chișinău în Principatele Române. Inceputul revistei eparhiale . . . . . 193—199.

## Partea a treia.

I. Mănăstirile. II. Misiunea antischismatică și anti-sectantă. III. Trecerea la Ruși a părții sudice din Basarabia. Arhiep. Pavel ca reprezentant al epocii . . . . 200—230.

## CAPITOLUL I.

Numărul mănăstirilor la începutul perioadei. Contactul între mănăstiri și populație. Măsuri de rusificare față de mănăstiri. Starea exterioară a mănăstirilor. Mănăstirile înclinată . . . . . 200—206.

## CAPITOLUL II.

Creșterea numărului „rascolnici”-lor în Basarabia. Măsurile guvernului țarist. Măsurile autorităților bisericesti față de „rascolnici”. „Frățimile”. Schimbarea situației în 1872. Sectanții moloșani, „Edinoveria”. . . . . 207—213.

## CAPITOLUL III.

Trecerea la Ruși a județelor Bolgrad, Ismail și Cahul. Starea vieții bisericesti în ținuturile retrocedate. Măsuri de unificare și reorganizare. Chestiunea școalei spirituale din Ismail. Însemnătatea perioadei a doua. Arhiepiscopul Pavel; personalitatea și rolul lui în viața bisericască din Basarabia . . . . . 213—230.

## PERIOADA A TREIA

1882—1904

*Eparhia Chişinăului sub regimul Pobledonostev*

## Partea întâia.

- I. Organele de ocărnuire în eparhia Chişinăului.  
 II. Clerul. III. Păstoritii . . . . . 231—280

## CAPITOLUL I.

Noul curent politic în Rusia. Oberprocurorul Pobledonostev și noul regim bisericesc în imperiul țarist. Școlile bisericești-parohiale. Regimul bisericesc în Basarabia. Reînființarea vicariatului. Consistorul duhovnicesc. Activitatea protopopilor. Congresele eparhiale . . . . . 231—254

## CAPITOLUL II.

Starea intelectuală și materială a clericilor. Casa Emeritală. Epitropia Eparhială. Societatea de ajutor reciproc. Casa de împrumuturi. Comitetul eparhial pentru construcții. Chestiunea înființării societății de asigurare. Fabrica de lumânări. Vărsăminte de procente dela bisericile parohiale. . . . . 254—277

## CAPITOLUL III.

Starea religioasă-morală a păstoritilor. Sfintele lăcașuri. Iujba dumnezească. Predica bisericească. Chestiunea convorbirilor extra-bisericești în limbă moldovenească. Frățimea „Nașterea lui Hristos” și cultura religioasă-morală a parohienilor moldoveni. Frățimile culturale și de binefacere. Epitropiile parohiale. . . . . 278—289

## Partea a doua.

- I. Învățământul primar bisericesc în a treia perioadă. — II. Școlile duhovnicești. — III. Tipografia Eparhială. — Revista Eparhială. — Societatea Istórico-Arheologică Bisericească din Basarabia. . . . . 290—327

## CAPITOLUL I.

Școlile bisericești-parohiale și acele începătoare („gramotă”). Chestiunea limbii de predare în șc. biser.



paroh. Referatul protoiereului A. Ianovschi în această chestiune. Școalele mănăstirești. Școale pentru învățători. Starea materială a școalelor. . . . . 290—308.

## CAPITOLUL II.

Regulamentul școlar din 1884. Reforma școalelor spirituale de băieți. Școala Eparhială. Seminarul Teologic. . . . . 308—320

## CAPITOLUL III.

Chestiunea desființării Tipografiei Exarhicești. Măsurile de îmbunătățire a revistei Eparhiei. Colaboratorii mai de seamă ai revistei. Societatea Istórico-Arheologică Bisericească din Basarabia. . . . . 320—327

## Partea a treia.

I. Mănăstirile. — II. Misiunea antischismatică și antisectantă. — III. Priviri generale asupra vieții bisericești din Basarabia în perioada a treia. . . . . 328—354

## CAPITOLUL I.

Numărul mănăstirilor la începutul perioadei. — Starea lor exterioară. Viața interioară. — Încercări de reformă la sfârșitul perioadei. Elementul românesc în mănăstiri. — Legături cu populația. . . . . 328—330

## CAPITOLUL II.

Misiunea antischismatică și antisectantă. Legea din 3 mai 1883. Părerile asupra urmărilor acestei legi. Schimbări în organizația misiunii. Comitetul Misionar Eparhial. Activitatea misionară a frăției „Nașterea lui Hristos”. . . . . 330—338

## CAPITOLUL III.

Rolul epocii lui Pobiedonostev în Biserica din Rusia—Epoca lui Pobiedonostev în eparhia Chișinăului. — Reprezentanții bisericii în Basarabia. — Preoțimea basarabeană. — Viața religioasă-bisericească a păstoriților. — Arhiep. Neofit, reprezentantul epocii. . . . . 339—353

## PERIOADA A PATRA.

1005—1917.

*Descompunerea vieții eparhiale din Basarabia.*

## Partea întâia.

- I. Organele administrative.—II. Clerul.—III. Păstoriții . . . . . 355—404

## CAPITOLUL I.

- Războiul ruso-japonez și noua mișcare eliberatoare din Rusia. Scăderile regimului Pobiedonostev.—Chestiunea marilor reforme bisericești în imperiul țarist.—Organele administrative în eparhia Chișinăului; vicariatul; congresele eparhiale . . . . . 355—379

## CAPITOLUL II.

- Influența nouălor curente asupra clerului basarabean. Două tabere între preoții din eparhia Chișinăului și raporturile între ele. Clerul basarabean și alegerile pentru a patra Dumă Imperială. Activitatea preoției provocată de războiul mondial. Starea economică a preoției; mijloacele de întreținere și instituțiile de ajutorare ale clerului. Fabrica de lumânări . . . . . 379—393

## CAPITOLUL III.

- Grija ocărămirii eparhiale pentru cultura spirituală a poporului. Repararea și construirea bisericilor. Serviciul divin. Predica. Convorbirile extra-bisericești. Activitatea frăției „Nașterea lui Hristos”. „Luminătorul”. Procesionii nouă religioase. Predarea religiei în școli. Consiliile și epitropiile parohiale. Frătimile . . . . . 393—404

## Partea a doua

- I. Activitatea culturală-bisericească în per. a IV-a. Școlile bisericești-parohiale.—II. Școlile Duhovnicești. III. Viedomostiile Eparhiale. Tipografia Eparhială.—Societatea Istórico-Arheologică-Bisericească.—Muzeul bisericesc . . . . . 405—428

## CAPITOLUL I.

Tendențele nouă față de învățământul primar bisericesc. Școli primare și normale. mijloacele de întreținere. Limba de predare în școlile primare. Școlile duminicale . . . . . 405—407

## CAPITOLUL II.

Nouă schimbări în programele și regimul școlilor spirituale de băieți. Introducerea nouălor programe în Școala Eparhială. Chestiunea înființării unui liceu de fete din tagma duhovnicească. Rolul Școlii Eparhiale în eparhia Chișinăului. Partea didactică și administrativă a seminarului sub influența nouălor curente. Stare de spirit a elevilor și măsurile autorităților. Rolul seminarului în eparhia basarabeană . . . . . 407—418

## CAPITOLUL III

Revista eparhială și atitudinea preoției față de ea. Revista „*Наше Отечество*” („Umrea noastră”) și rostul ei în viața preoției basarabene. Frățimea „Nașterea lui Hristos” și reînființarea tipografiei eparhiale. Activitatea Societății Istorico-Arheologice-Bisericești din Chișinău. Înființarea Muzeului Bisericesc-Istoric . . . . . 418—428

## Partea a treia.

I. Mănăstirile. — II. Misiunea antischismatică și antisectantă. — III. Viața bisericească-religioasă și Basarabia în perioada a patra. — Arhiepiscopul Serafim ca reprezentant al perioadei. — Concluzie . . . . . 429—475

## CAPITOLUL I.

Mănăstirile basarabene în ultima perioadă. Măsuri pentru îmbunătățirea stării lor interne. Schimbări nouă în viața mănăstirească în a doua jumătate a perioadei. Contactul mănăstirilor cu populația băștinașă . . . . . 429—434

## CAPITOLUL II.

Uczul din 17 april 1905 și politica de fapt față de schismatici. Caracterul ofensiv al misiunii în a doua jumătate a perioadei. Schimbări în starea misiunii din Basarabia în anii 1905—1905. „Edinoverie”. Înviorarea

misiunii basarabene în 1908—1910. Mișcarea dela Balta sau inochentismul în Basarabia. Misiunea față de mișcarea inochentistă . . . . .	434—456
--	---------

## CAPITOLUL III.

Rostul perioadei a patra în istoria bisericii din Basarabia. Desbinările în cercurile clerului Reprezentanții vechilor curente bisericesti în această perioadă. Inochentismul ca ultimă lovitură contra bisericii oficiale. Arhiepiscopul Serafim ca tipic reprezentant al perioadei . . . . .	456—476
Concluzie . . . . .	476—484

## ANEXE

	Pag.
I. Episcopii eparhioți ai eparhiei Chișinăului și Hotinului . . . . .	485
II. Arhieriei vicari ai eparhiei Chișinăului și Hotinului . . . . .	485—486
III. Rectorii seminarului teologic din Chișinău . . . . .	486
IV. Preoții președinți ai congreselor eparhiale din eparhia Chișinăului și Hotinului . . . . .	486—487
V. Spite genealogice ale unor familii mai vechi de preoți din Basarabia :	
A. Familia Băltag-Baltaga . . . . .	488
B. Familia Ceachir . . . . .	489
C. Familia Lașcu-Lașcov . . . . .	490
D. Familia Neaga — (Neagu) . . . . .	490
E. Familia Popovschi . . . . .	491
VI. Două acte privitoare la marele ctitor, boierul basarabean Mihalcea Hâncu :	
A. Spita genealogică a lui Mihalcea Hâncu, ctitor al mănăstirii Hâncu . . . . .	492
B. Suret depe ispisoc sîrbesc de la Ștefan Voevod din anul 17168 Ghemar 2 . . . . .	493
Indice . . . . .	494—501



## ILUSTRĂȚII

	Pag.
1. Biserica din com. Șerbineți, jud. Hotin . . . . .	33
2. Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolit și Exarh . . . . .	64
3. Noua catedrală din Chișinău . . . . .	97
4. Congresul Eparhial din mart. 1868 . . . . .	128
5. Protoier. Petre Perojinschi, președintele primelor două congrese eparhiale . . . . .	129
6. Arhiep. Pavel Lebedev . . . . .	160
7. Preot. Ioan Cornovanov, președintele multor con- grese eparhiale . . . . .	240
8. Preot. Nicolae Vlaicov, președintele multor con- grese eparhiale . . . . .	241
9. Protoier. Alexandru Ianovschi, rector al semina- rului teologic din Chișinău . . . . .	304
10. Arhim. Anatolie Tihai, misionar în Japonia . . . . .	305
11. Arsenie Stadnițchi, arhiepiscop, mai târziu mitro- polit al Novgorodului . . . . .	321
12. Protoier. Pavel Florov . . . . .	336
13. Preot. Macarie Untul . . . . .	337
14. Arhiep. Neofit Nevodcicov . . . . .	352
15. Protoier. Alexandru Baltaga, președintele congre- selor eparhiale din a patra perioadă . . . . .	400
16. Congresul Eparhial din 1908 . . . . .	401
17. Casa Eparhială . . . . .	417
18. Călugărul Inochentie . . . . .	448
19. Preot. Ioan Covaldji . . . . .	464
20. Prof. Iosif M. Parhomovici . . . . .	465
21. Arhiep. Serafim Ciciagov . . . . .	468

VERIFICAT  
2017

## E R A T A.

Pag.	rândul	in loc de:	a se citi:
13	12 de sus	Ingrămadite	Ingrădite
84	2 "	30 martie	30 mai
92	11 "	1877	1817
94	6 de jos	Paterson Henderson	Paterson și Henderson
114	1 de sus	moc	mijloc
117	8 "	1899	1799
120	11 de jos	1888	1888
141	13 "	1873	1878
147	19 "	păstorilor	păstoriiilor
149	18 de sus	1879	1899
150	14 "	urna	una
181	3 și 15 "	renumerării	remunerării
190	14 de jos	1810	1910
200	14 "	12	13
210	17 de sus	contract	contact
223	1 "	avem	aveau
262	14 "	1904	1894
281	12 de jos	1916	1914
323	19 de sus	Gavițchi	Ganițchi
340	16 de jos	Nestorov	Nesterov
349	7 "	cărți	cărți românești
350	8 "	1826	1876
351	16 "	IX, 337-339	XI, 12-13
364	7 "	1920	1910
378	5 de sus	compoziții	compoziția
388	5 de jos	50	500
400	10 de sus	Tiron	Tihon
407	7 de jos	iar in 1907—geografia	sporindu-se in 1907 nu- mărul de ore la acestea până la șase (cu geo- grafia).
412	7 de sus	use	puse
423	17 "	Vononiglasov	Vonmiglasov
442	12 de jos	Petrozdvodsc	Petrozavodsc
449	9 de sus	cântată	cautăta
451	2 de jos	Бочачеръ	Бочачер
"	"	Молдавия	Молдавия
490	16 de sus	(pe la an. 1920)	in 1923
474	5 "	Țarului și Rusiei	țarului și Rusiei
477	16 de jos	căpătând in a treia pe- rioadă o organizație	căpătând o organizație
"	14 "	intreprinde opera	intreprinde in a treia perioadă opera.